Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

Διδακτορική Διατριβή

Ζαγάρας Κωνσταντίνος

Η Ελληνική Κομμουνιστική Αριστερά με Κρίσεις Ταυτότητας και Πολιτικής

Η κομβική στιγμή του 1991

Α' τόμος

Τριμελής επιτροπή:

Νικολακόπουλος Ηλίας

Λυριντζής Χρήστος

Σπουρδαλάκης Μιχάλης

Αθήνα 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή ……. σελ. 6

Κεφάλαιο 1: Η άνοδος του Χαρίλαου Φλωράκη στην ηγεσία του ΚΚΕ

1.1 Τασκένδη: Η πόλη της σύγκρουσης και των «μυθοπλασιών» ……. σελ. 21

1.2 Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ …… σελ. 23

1.3 Η 6η και η 7η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ ……. σελ. 24

1.4 Οι «Δεσμώτες»- Η διακριτή «ομάδα Φλωράκη» ……. σελ. 25

1.5 Ο ρόλος και η δράση της «ομάδας Φλωράκη» ……... σελ. 30

1.6 Το μανιφέστο του «Χ.Φ.» ……... σελ. 34

1.7 Στην ηγεσία του ΚΚΕ …….. σελ. 37

Κεφάλαιο 2: Η διάσπαση του 1968

2.1 Η άλλη επιλογή, το ΚΚΕ εσ. ……... σελ. 46

2.2 Η γέννηση του ευρωκομμουνισμού …….. σελ. 48

2.3 Τα ευρωκομμουνιστικά ρεύματα …… σελ. 50

2.4 Η ελληνική περίπτωση …… σελ. 54

Κεφάλαιο 3: Η σχέση του ΚΚΕ με το ΚΚΕ εσ. και το ΠΑΣΟΚ

3.1 Νέα κατάσταση, νέα καθήκοντα για το ΚΚΕ ……... σελ. 64

3.2 Η «λυκοφιλία» της Ενωμένης Αριστεράς ……. σελ. 69

3.3 Σε αναζήτηση ταυτότητας ……... σελ. 71

3.4 «Το βάπτισμα στη Μόσχα» …… σελ. 76

3.5 Συμμαχίες «από τα πάνω» και «από τα κάτω» …….. σελ. 77

3.6 «Αλλαγή δε γίνεται χωρίς το ΚΚΕ» ..…… σελ. 80

3.7 Ο σοβιετικός παράγοντας …….. σελ. 82

3.8 «Δύο λέξεις: ΠΑΣΟΚ και Αλλαγή» ……. σελ. 83

Κεφάλαιο 4: Η διαδοχή του Μπρέζνιεφ

4.1 Ο Μπρέζνιεφ στην ιστορία …… σελ. 98

4.2 Η ΕΣΣΔ σε νέα πορεία ……. σελ. 102

4.3 Γκλάσνοστ και περεστρόικα ……. σελ. 108

Κεφάλαιο 5: Η σύγκρουση με το ΠΑΣΟΚ

5.1 Σπάει το «μορατόριουμ» ΠΑΣΟΚ- ΚΚΕ ……. σελ. 123

5.2 Προπομπός συνεργασίας …… σελ. 127

5.3 Η διάρρηξη της συμμαχίας της «Αλλαγής» ……... σελ. 129

Κεφάλαιο 6: Η κρίση της ανανεωτικής Αριστεράς

6.1 Η διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού …….. σελ. 136

6.2 Η μάχη του «Κ» …… σελ. 136

6.3 Η ίδρυση της ΕΑΡ …… σελ. 139

Κεφάλαιο 7: Το 12ο Συνέδριο

7.1 Η νέα ταυτότητα του ΚΚΕ …… σελ. 145

7.2 «Η σημαία της αλήθειας και του δίκιου είναι κόκκινη» ……. σελ. 153

Κεφάλαιο 8: Η δημιουργία του Συνασπισμού

8.1 Διεργασίες στον χώρο της Αριστεράς ……... σελ. 159

8.2 Η άνοιξη της ελληνικής Αριστεράς …….. σελ. 164

Κεφάλαιο 9: Η πολιτική κρίση 1989- ΄90

9.1 «Το ελληνικό ‘89» …….. σελ. 180

9.2 «Φυσικά και δε θα υπακούσω» ……... σελ. 188

9.3 Από τη συγκυβέρνηση στην οικουμενική ……... σελ. 196

Κεφάλαιο 10: Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού»

10.1 Η αποτυχία της περεστρόικα…….. σελ. 202

10.2 Το παγκόσμιο 1989 …… σελ. 208

10.3 Η πτώση της ΕΣΣΔ σε αργή κίνηση ……σελ. 217

Κεφάλαιο 11: Η Ολομέλεια της κρίσης

11.1 Τα δύο ρεύματα ……... σελ. 225

11.2 Η μάχη των «–ισμών» …… σελ. 234

Κεφάλαιο 12: Ένας πρωτόγνωρος δημόσιος διάλογος

12.1 Στον δρόμο προς το 13ο Συνέδριο …… σελ. 258

12.2 Το ΚΚΕ αντιμέτωπο με την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Η μεταστροφή στις σχέσεις με το ΠΑΣΟΚ ……. σελ. 262

12.3 Ο προσυνεδριακός διάλογος …… σελ. 266

Κεφάλαιο 13: Το 13ο Συνέδριο

13.1 Η σύνθεση του 13ου Συνεδρίου …… σελ. 316

13.2 Οι αντιπαραθέσεις του Συνεδρίου …… σελ. 322

13.3 Η πολιτική πόλωση στα άκρα…… σελ. 340

13.4 Η νέα ηγεσία …… σελ. 344

13.5 Τα ανοιχτά μέτωπα …… σελ. 352

Κεφάλαιο 14: Η διάσπαση

14.1 Η κρίση μεταφέρεται στον Συνασπισμό ……... σελ. 362

14.2 Το χρονικό της διάσπασης του ΚΚΕ και της διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού …… σελ. 378

Αντί συμπερασμάτων ……... σελ. 403

Βιβλιογραφία ……..σελ. 410

Εισαγωγή

Συμπληρώθηκαν είκοσι επτά χρόνια από το 13ο συνέδριο του ΚΚΕ και τη διάσπαση του κόμματος το 1991. Διάσπαση η οποία μαζί με την αντίστοιχη- και επίσης βαθιά- του ΚΚΕ το 1968, αλλά και- σε μικρότερο βαθμό- την εσωκομματική σύγκρουση του 1956, αποτελούν ορόσημα για την πορεία και κατεύθυνση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας.

Το ΚΚΕ, από την ίδρυσή του κιόλας, επιδρά και επηρεάζεται, άλλοτε σε μικρότερο βαθμό κι άλλοτε καθοριστικά, από τις εγχώριες και διεθνείς εξελίξεις, από την έκβαση των κοινωνικών, πολιτικών, ιδεολογικών και οικονομικών διεργασιών στην Ελλάδα και τον κόσμο. Επί έναν αιώνα, το ΚΚΕ αποτελεί σημαντικό στοιχείο της πολιτικής ζωής της σύγχρονης Ελλάδας, αλλά και η ίδια η παρουσία του, χάρη στην ικανότητά του να κινητοποιεί κοινωνικές δυνάμεις, υπήρξε σημαντική και, σε ορισμένες περιόδους, αποφασιστική στην ελληνική ιστορία κατά τον 20ο αιώνα. «Η ιδιοσυστασία του ΚΚΕ, η υφή του, τα βαθύτερα χαρακτηριστικά και οι καταβολές του είναι ζητήματα επίκαιρα και κρίσιμα για το λαϊκό κίνημα του τόπου μας»[1] στο πέρασμα του χρόνου, γεγονός που καθιστά τη μελέτη της ιστορίας του ενδιαφέρουσα.

«Αναμφίβολα, οι διασπάσεις των πολιτικών κομμάτων», σύμφωνα με τον Τάκη Μπενά, «δεν αποτελούν σύνηθες φαινόμενο, ούτε θεωρούνται εύκολα ως θετικό στοιχείο, παράγωγο ευνοϊκών ή πολύ περισσότερο δημιουργικών εξελίξεων».[2] Σε ό,τι αφορά τις διασπάσεις του κομμουνιστικού κινήματος, συνηθίζεται να αντιμετωπίζονται, ανά τον κόσμο, ως ένα ηθικό πρόβλημα αντίθεσης λόγων και έργων. Ωστόσο, στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα πρόβλημα στο οποίο υπάγεται και το ηθικό ζήτημα.

Πέρα από αυτό και αντίθετα με μια φυσική αντίληψη των πραγμάτων που θέλει εν γένει την ιστορία, αλλά και ειδικά την ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος, να κάνει κύκλους και να επαναλαμβάνεται με ρήξεις και συγκρούσεις, υπάρχει η προσέγγιση εκείνη που μελετά τα πράγματα υπό το πρίσμα της διαρκούς εξέλιξης των κοινωνικών διεργασιών. Διεργασίες οι οποίες επιδρούν –πολλές φορές ακόμη και καταλυτικά- στα κομμουνιστικά κόμματα, όντας τα ίδια ζωντανοί πολιτικοί οργανισμοί. Κατά το χρονικό πλαίσιο που εξετάζεται, στην παρούσα εργασία, το ΚΚΕ εξελίσσεται διαρκώς, επηρεαζόμενο από τις κοινωνικές διεργασίες και τα κοσμοϊστορικά, σε πολλές περιπτώσεις, γεγονότα. Η πραγματική αιτία των διασπάσεων του δεν μπορεί να περιστρέφεται και να επεξηγείται μονίμως και απλά γύρω από άξονες μιας «δημοσιογραφικής» προσέγγισης, όπως λόγου χάρη «ζαχαριαδικοί- αντιζαχαριαδικοί», «κολιγιαννικοί- παρτσαλιδικοί», «ανανεωτικοί- δογματικοί», «νέοι- γέροι», «γκορμπατσοφικοί- λιγκατσοφικοί» και ούτω καθεξής. Παρά το γεγονός ότι οι διακρίσεις αυτές εμπεριέχουν κάποια δόση αλήθειας και βοηθάνε ως αναφορές στη ροή του κειμένου, στην

πραγματικότητα ωστόσο, η διάσταση των δεδομένων έχει να κάνει με τη συνεχιζόμενη εξέλιξη των γεγονότων, των διεθνών και εγχώριων αλλαγών, την έκβαση των κοινωνικών και ταξικών διεργασιών και τις διαφορές που προκύπτουν από αυτές. Των αντιφάσεων της ιστορίας, αλλά και των μετατοπίσεων που συντελούνται.

Ταυτόχρονα όμως, η ιστορία του ΚΚΕ δεν μπορεί να διαιρείται σε τμήματα. Παρ' ότι η προσπάθεια για συστηματική και σαφή παρουσίαση της δράσης του κομμουνιστικού κόμματος τείνει να μας οδηγεί να επεξεργαζόμαστε τις διάφορες τοποθετήσεις του για κρίσιμα ζητήματα διαδοχικά, τη μια μετά την άλλη και όχι ταυτόχρονα, η επιστημονική έρευνα ωστόσο και η επαλήθευση αυτής, οδηγεί τη μελέτη στην κατεύθυνση της συνολικής εικόνας της δράσης του ΚΚΕ.

Παράλληλα, η παρούσα διατριβή δε φιλοδοξεί σε καμία περίπτωση να αποτελέσει πόνημα καταγραφής των όσων μέχρι τώρα έχουν αποσιωπηθεί ή λησμονηθεί εσκεμμένα ή όχι από τις ηγεσίες του κομμουνιστικού κόμματος, στο πέρασμα του χρόνου και κυρίως κατά την περίοδο που εξετάζεται στην παρούσα μελέτη [δεκαετία 1980, διάσπαση του ΚΚΕ το 1991 κ.λπ.]. Αντίθετα, επιδιώκει να προσεγγίσει το θέμα της ελληνικής κομμουνιστικής Αριστεράς με κρίσεις ταυτότητας και πολιτικής σε σχέση με τα ιστορικά γεγονότα, αλλά και τον ρόλο που παίζουν τα κόμματα ως οργανισμοί και ως πόλοι ευρύτερων τοποθετήσεων κατά την περίοδο κοινωνικών μετασχηματισμών και διεθνών εξελίξεων. Ως ένας, δηλαδή, ιδιαίτερος τόπος εκδίπλωσης και άρθρωσης της θεμελιακής σχέσης κράτους- κοινωνίας. Να εξετάσει το πως διαμορφώνονται οι σχέσεις εκπροσώπησης και διαπαιδαγώγησης ενός κομμουνιστικού κόμματος, οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν, ενδεχομένως και καθοριστικά, την πορεία των ιστορικών τάσεων στη μικροκλίμακά τους.

Για χρόνια εξάλλου, η «επίσημη» Αριστερά στην Ελλάδα, χρησιμοποίησε πολλές φορές την ιστορία του αριστερού και κομμουνιστικού κινήματος ως ερμηνεία της εσωκομματικής πάλης. Για τους αριστερούς, ο δύσκολος αγώνας και η πολιτική και ιδεολογική σύγκρουση, έφερε πολλές φορές τη διασπαστική διάσταση ανάμεσά τους.

Οι άνθρωποι εξάλλου, στην προσπάθειά τους να ορίσουν το μέλλον εξακολουθούν να πλέκουν ένα ιστορικό νήμα με το παρελθόν. Όπως υπογράμμιζε ο Μαρξ στην 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, οι άνθρωποι μπορούν να δημιουργήσουν την ιστορία μόνο μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, σε συνθήκες που είναι δοσμένες και κληρονομημένες. Αυτή η προσπάθεια του ανθρώπινου είδους αναμειγνύει τις τρέχουσες και μελλοντικές αναζητήσεις με την ιστορική αφήγηση και δημιουργεί τους όρους για τη διαμόρφωση νέων δρόμων. Σε αυτό το πλαίσιο εξάλλου, οι λαοί και οι τάξεις, οι νικητές και οι ηττημένοι της ιστορίας, οι συλλογικότητες, τα άτομα και οι ομάδες επιφυλάσσουν μια ξεχωριστή θέση στην αποτίμηση του

παρελθόντος, είτε ως παράδειγμα και αναφορά, είτε ως ύλη συγκόλλησης της αναγκαίας ιστορικής συνέχειας με το παρόν. Έτσι, είναι λογικό και για την Αριστερά που επιλέγει να προσδιορίζεται ως κίνημα προερχόμενο από το μέλλον, να επιδιώκει να έχει την αίσθηση και την αντίληψη του παρελθόντος, άρα και της ίδιας της ιστορία της.

Τα κομμουνιστικά κόμματα, ανά την υφήλιο, επιφύλαξαν μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία και το πώς την αντιμετωπίζανε. Είτε ως κριτική μελέτη, είτε ως πιστοποιητικό βεβαίωσης της ορθότητας των επιλογών τους. Πρόκειται για την αντίληψη που έχει να κάνει με την «κομματικότητα της ιστορίας», σύμφωνα με την οποία, όπως έγραφε ο Φίλιππος Ηλιού, «η ιστορία έχει νόημα στο μέτρο που εξυπηρετεί την εκάστοτε κομματική γραμμή».[3]

Κυρίαρχη, για χρόνια, στο εσωτερικό πολλών κομμουνιστικών κομμάτων ήταν η αντίληψη που πρεσβεύει ότι η ιστορία γράφεται και καθοδηγείται από την ηγεσία του κόμματος, η οποία είναι η μόνη που μπορεί να αντιληφθεί τα ιστορικά γεγονότα, προκειμένου να τα χρησιμοποιεί δίνοντάς τους νόημα και στόχους. Η ιστορία, σε αυτή την περίπτωση, παραποιείται ή ανακατασκευάζεται από εκείνους που επιζητούν να υποστηρίξουν τη συλλογιστική τους και τα ιδεολογικά και πολιτικά σχήματα που κατασκευάζουν. Είναι η ίδια νοοτροπία που συνειδητά αγνοεί ή μετατρέπει βάναυσα τις καταστάσεις που προηγήθηκαν, ώστε να υπηρετηθεί κάθε φορά η εσωτερική συνοχή και η προγραμματική επιδίωξη.

Πρόκειται για κάτι παρόμοιο με εκείνο που έγραφε ο Φ. Ηλιού, σε άλλη φάση, ότι με τον τρόπο αυτό «το παρόν επιβάλλει στο παρελθόν τα προβλήματά του, παραμερίζοντας, με συγκινητική αδιαφορία, τα πραγματικά περιστατικά και αγνοώντας τους μηχανισμούς που διέπουν την λειτουργία των κοινωνικών συνόλων. Η “ιστορική νομοτέλεια”, οι “νόμοι” που διέπουν την κίνηση της ιστορίας, μεταβάλλονται, έτσι, από στοιχεία απομυθοποίησης και αντικειμενικής προσέγγισης των κοινωνικών πραγματικοτήτων, σε ιδεολογικά προϊόντα που επιτρέπουν στην ιδεολογικοποιημένη και ιδεολογίζουσα ιστοριογραφία να εμφανίζεται με την πανοπλία της αντικειμενικότητας και της επιστημοσύνης, πολλαπλασιάζοντας, έτσι, την εμβέλεια της. Μέσα από αυτή την διαδικασία επιτελείται, αδιόρατα πολλές φορές, η διολίσθηση από το χώρο “των νόμων που καθορίζουν την ιστορική κίνηση”, στον χώρο “των διδαγμάτων της ιστορίας”: η αντικειμενική γνώση παραχωρεί, έτσι, τη θέση της στην ηθικολογία και στον φρονηματισμό».[4] Αλλά και όπως αναφέρει ο Άγγελος Ελεφάντης, «στις ερμηνείες που κυκλοφορούν για την ιστορία του κινήματος και που, σε τελευταία ανάλυση, χωρίζονται σε δεξιές και αριστερές, δεν υπάρχει μια τρίτη, αντικειμενική τάχα, “επιστημονική”. Η ιστορική κρίση και η επιστήμη δεν ξεφεύγουν ποτέ από την ιδεολογία εκείνων που φτιάχνουν την ιστορία. Και, μόλο που μπορεί να σταθεί κανείς ερευνητικά και κριτικά απέναντι στο ιστορικό γίγνεσθαι, απέναντι σε ιδεολογίες και σε συμβάντα, η

άποψή του θα είναι, τελικά πολιτική- πολύ περισσότερο όταν μιλά για πράγματα σημερινά, για πράγματα του κινήματος».[5]

Βιβλιογραφικές πηγές

Στόχος της παρούσας εργασίας δεν είναι να συνοψίσει την ιστορική πορεία του ΚΚΕ, για το πως οδηγήθηκε στη διάσπαση του- το 1991- και πως ακολούθησε η διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Αντίθετα, σκοπεύει να επικεντρωθεί στους λόγους και τα αίτια, τα ιδεολογικά και πολιτικά σχήματα, τις κοσμοεικόνες και τις επιρροές που οδήγησαν στη συγκρότηση των δυο διακριτών ιδεολογικών ρευμάτων στο εσωκομματικό του πεδίο. Να εξετάσει δηλαδή τη διάσπαση του κόμματος και τη διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού [το 1991], από διαφορετικές πλευρές. Να προσεγγίσει το θέμα από άλλες σκοπιές και αφετηρίες. Την ίδια στιγμή, επιδιώκει να αντιληφθεί τα συμβάντα ως ένα ψηφιδωτό θέσεων, ιδεών και εικόνων. Πρόθεση, όμως, της διατριβής, είναι να ξεφύγει από τις κυρίαρχες, ίσως και βαρύγδουπες, δημοσιογραφικές αναλύσεις της εποχής που περιστρέφονταν γύρω από τεχνητά δίπολα και πλαστές εικόνες. Αναλύσεις που προσιδιάζουν περισσότερο με τη σφαίρα της παραπολιτικής, παρά της πραγματικής ουσίας των δεδομένων.

Παρά το γεγονός όμως ότι οι μαρτυρίες, η κριτική αποτίμηση, οι διαφορετικές προσεγγίσεις και η καταγραφή των συμβάντων τόσο των γεγονότων του 1956, όσο και της διάσπασης του 1968, είναι πολλές, η περιορισμένη βιβλιογραφία, είναι χαρακτηριστικό σημείο της διάσπασης του ΚΚΕ το 1991. Κάτι που ενδεχομένως να εξηγείται από το γεγονός ότι πρόκειται για ένα παρελθόν παρόν ακόμα στην ελληνική πολιτική ζωή.

Οι μαρτυρίες του Χαρίλαου Φλωράκη και του Γρηγόρη Φαράκου φωτίζουν ορισμένες μόνο πτυχές της διάσπασης του 1991, κάτω από μια δική τους ιδιαίτερη οπτική των πραγμάτων, από την οποία δεν απουσιάζει η αγωνία των δύο ανδρών για προσωπική ιστορική δικαίωση.

Οι παρεμβάσεις των δυο κορυφαίων προσωπικοτήτων του κομμουνιστικού κινήματος της χώρας- από τη θέση του γενικού γραμματέα της Κ.Ε. του ΚΚΕ και για τους δύο και προέδρου της Κ.Ε. για τον Χαρ. Φλωράκη- συνιστούν μια αυτόνομη πηγή κομματικού λόγου. Οι προσεγγίσεις τους έχουν μάλιστα παγιώσει σχήματα ανάγνωσης της περιόδου της διάσπασης του ‘91. Συγκεκριμένα, στη μία περίπτωση, αυτή του Χαρ. Φλωράκη, κυριαρχεί, στη σκέψη του, το σχήμα: «υπερασπιστές του κόμματος» από τη μια πλευρά και «διαλυτικά στοιχεία», από την άλλη μεριά. Από τη σκοπιά του Γρ. Φαράκου κυριαρχεί το σχήμα «ανανεωτικοί»-«δογματικοί».

Παρόλα αυτά, οι μαρτυρίες των δύο προσώπων είναι χρήσιμες και με την περαιτέρω διασταύρωση των πληροφοριών που δημοσιοποιούν, βοηθάνε να γίνουν κατανοητές πτυχές της ιστορικής περιόδου που μελετάται.

Καθώς όμως η οπτική γωνία της παρούσας διατριβής διαφέρει από τις δύο ιστορικές μαρτυρίες, οι περιορισμένες, αλλά σοβαρές και σημαντικές διαθέσιμες αναφορές των δυο κορυφαίων στελεχών του ΚΚΕ χρησιμεύσουν περισσότερο ως οδοδείκτης της έρευνας και αφετηρία προβληματισμού για τους λόγους και τα αίτια της σύγκρουσης των διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων στο ΚΚΕ.

Πρόθεση, επίσης, της εργασίας, είναι να επικεντρωθεί κυρίως στο επίπεδο των θέσεων και των ιδεών, όπως αυτές διαμορφώνονται στα πολιτικά ντοκουμέντα που παρήγαγε ο κομματικός οργανισμός, αλλά και ξεχωριστά, στα βιβλία, τα κείμενα, τις συνεντεύξεις, τις ομιλίες και τα άρθρα των κορυφαίων στελεχών, της περιόδου εκείνης, όπως και των μελών. Της «βάσης», δηλαδή, του κόμματος.

Λόγω της έλλειψης σχετικής δευτερογενής βιβλιογραφίας, αξιοποιήθηκαν διαφορετικού τύπου πηγές. Συγκεκριμένα αξιοποιήθηκαν τα κομματικά ντοκουμέντα και οι κομματικές εκδόσεις της εποχής, ο Τύπος συνολικά, ενώ πραγματοποιήθηκε μια σειρά προφορικών συνεντεύξεων, με ορισμένους από τους πρωταγωνιστές εκείνης της χρονικής περιόδου.

Σε αντίθεση με τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968 που έγινε σε συνθήκες παρανομίας και σε «κλειστές αίθουσες», το 1991 είναι εποχή που ο Τύπος, καθώς και η ιδιωτική τηλεόραση βρίσκονται σε περίοδο ακμής. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι για πρώτη φορά συνέδριο του ΚΚΕ μεταδίδεται ζωντανά στην τηλεόραση, από την συχνότητα του «902». Το ΚΚΕ, έχοντας εγκαταλείψει στην πράξη, προ πολλού, τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, γίνεται, το ίδιο και οι διεργασίες στο εσωτερικό του, πλέον, ακόμα και πρώτο θέμα στις εφημερίδες και τα κανάλια της περιόδου εκείνης. Η εσωκομματική κρίση γίνεται ακόμα και κεντρικό θέμα στην ειδησιογραφία της εποχής. Οι διαφωνίες, οι οποίες έχουν πάρει πια τον χαρακτήρα ανοικτής σύγκρουσης, αποτυπώνονται τόσο στον κομματικό Τύπο, όσο και στον ευρύτερο.

Πέρα όμως από τα ρεπορτάζ και τη σχετική αρθρογραφία της περιόδου, χρήσιμα είναι τα επίσημα ντοκουμέντα του κόμματος, τα θεωρητικού τύπου κείμενα και άρθρα, καθώς και οι αναλύσεις της περιόδου. Όχι μόνο των στελεχών του ΚΚΕ, αλλά και ανθρώπων εκτός του κομμουνιστικού κόμματος. Αυτά προσεγγίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι διαφορές που καταγράφονται σε σχέση με τις διεθνείς και εγχώριες εξελίξεις, στη γραμμή του ΚΚΕ, αλλά και πως αυτή μεταλλάσσεται και διαφοροποιείται ανάλογα με τη χρονική περίοδο που εξετάζεται.

Το κομματικό όργανο «Ριζοσπάστης», της περιόδου εκείνης, αποτυπώνει, έως ένα βαθμό πάντα, τις διαφορετικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις που σηματοδοτούν κάποιες ανομοιότητες ή κάποιες τάσεις που υπήρχαν στο εσωτερικό του κόμματος. Επίσης, διακρίνονται σε αυτόν οι αλλαγές που συντελούνται στην κομματική γραμμή, ανάλογα με τα ιστορικά συμβάντα. Η περίπτωση της ανόδου του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στην εξουσία της ΕΣΣΔ είναι ενδεικτική για το πως το ΚΚΕ την ίδια περίοδο προχωράει σε μεγάλες αλλαγές στη φυσιογνωμία και τις πολιτικές του θέσεις.

Οι τοποθετήσεις των στελεχών του κόμματος στην πλατιά Ολομέλεια του Ιουνίου του 1990, ο προσυνεδριακός και μετασυνεδριακός διάλογος του 13ου Συνεδρίου, όπως επίσης τα επίσημα ντοκουμέντα και τα κείμενα των διαφωνούντων, που δημοσιεύει η εφημερίδα του κόμματος ο «Ριζοσπάστης», είναι ενδεικτικά για το πλαίσιο διεξαγωγής της εσωκομματικής πάλης και του διαλόγου.

Προκειμένου να στηριχθεί η ιστορική έρευνα πάνω σε πρωτογενείς πηγές, πραγματοποιήθηκε, ακόμη, σειρά προφορικών συνεντεύξεων με στελέχη που πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα της περιόδου εκείνης, ώστε να γίνουν κατανοητές πτυχές της υπόθεσης εργασίας από μια άλλη οπτική. Εξαίρεση αποτελούν τα στελέχη της σημερινής ηγεσίας του ΚΚΕ που δεν ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα για συνέντευξη, αναφορικά με τους λόγους και τα αίτια της εσωκομματικής κρίσης το 1991. Τα πρόσωπα ωστόσο, που απαντάνε στο σχετικό ερωτηματολόγιο, φωτίζουν από την πλευρά τους σειρά από θέματα της εποχής. Η βοήθεια που προσέφεραν στο πλαίσιο της ιστορικής καταγραφής είναι πρωτότυπη και ανεκτίμητη, ενώ αποτελούν πηγή για επιπλέον μελέτη και επεξεργασία.

Παράλληλα, στις μαρτυρίες των στελεχών της εποχής, μπορεί ο αναγνώστης να εντοπίσει κοινά σημεία ή ερμηνείες, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να διαπιστώσει πολλαπλούς και συχνά αντιφατικούς τρόπους που οι ίδιοι οι αφηγητές βίωσαν τα γεγονότα της περιόδου.

Πέρα από τα κομματικά ντοκουμέντα, τις ιστορικές μαρτυρίες των Φλωράκη- Φαράκου, τον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο της εποχής και τις προφορικές συνεντεύξεις με ιστορικά στελέχη, αξιοποιήθηκαν επίσης βιβλιογραφικά σημειώματα, τα οποία έχουν να κάνουν με μέρος της βιβλιογραφικής παραγωγής που αφορά το ΚΚΕ και τα όμορα με αυτό κόμματα. Επίσης χρησιμοποιήθηκε ένα σώμα βιβλιογραφίας που αφορά τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ, πρώτα με την περίοδο Μπρέζνιεφ και μετά με την «περεστρόικα» [αναδόμηση] και την «γκλάσνοστ» [διαφάνεια]. Επίσης, βιβλιογραφία που έχει να κάνει με τις οικονομικές και πολιτικές αλλαγές σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως και με τις ιδεολογικές, πολιτικές και θεωρητικές τάσεις που αναπτύχθηκαν εκείνη την εποχή και επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα το ΚΚΕ.

Ερωτήματα γύρω από τους λόγους και τα αίτια της διάσπασης

Η παρούσα μελέτη περιστράφηκε γύρω από ερωτήματα, κυρίως, σε σχέση με τους λόγους και τα αίτια που διαμόρφωσαν πολιτικά- ιδεολογικά και συγκρότησαν οργανωτικά τις δύο διακριτές ομάδες στο εσωτερικό του ΚΚΕ το 1990- 1991.

Εξετάζοντας τα κύρια σημεία της διατριβής, τη διάσπαση δηλαδή του κομμουνιστικού κόμματος το 1991 και κατ' επέκταση τη διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού, η εργασία αναζητά την αφετηρία αυτών των γεγονότων, αλλά και που εδράζονται αυτά. Στη συνέχεια διερευνά τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτικής του ΚΚΕ στη Μεταπολίτευση, καθώς και το ποιες ήταν οι σχέσεις που διαμόρφωσε το ΚΚΕ με τη Νέα Δημοκρατία, το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ εσωτερικού, κατά την ίδια περίοδο.

Μια σειρά από ερωτήματα που απασχόλησαν την παρούσα εργασία, ήταν το πότε έγινε η στροφή του ΚΚΕ σε νέες θεωρητικές και ιδεολογικές αναζητήσεις που οδήγησαν, μεταξύ άλλων, στη συνεργασία με άλλες αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις, αλλά και ποιοι ήταν οι λόγοι που το έφεραν σε ρήξη με το ΠΑΣΟΚ. Τι σηματοδότησε η άνοδος του Αντρόποφ, αρχικά, στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και αργότερα του Γκορμπατσόφ. Πώς έγινε η σύλληψη της ιδέας για τη συγκρότηση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, τι ρόλο έπαιξε η νέα γενιά κομμουνιστών [γενιά Πολυτεχνείου] καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, πως γεφυρώθηκαν οι διαφορές και οι αγκυλώσεις με την ανανεωτική Αριστερά [ΕΑΡ], αλλά και πότε και γιατί αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες τριβές στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Παράλληλα, τίθεται το ερώτημα γιατί η ηγεσία του ΣΥΝ οδηγήθηκε στη «συγκυβέρνηση Τζαννετάκη», η οποία προκάλεσε τη διάσπαση της ΚΝΕ και ενός κομματιού του ΚΚΕ, τι έφταιξε και απέτυχε η πολιτική της «γκλάσνοστ» [διαφάνεια] και της περεστρόικα [αναδόμηση] στην ΕΣΣΔ, πως επηρέασε τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης αυτή η αποτυχία και πως επέδρασαν οι εξελίξεις αυτές- καταλυτικά- και στο ΚΚΕ. Ταυτόχρονα, ερευνάται το πότε και με ποιους όρους αρχίζουν να συγκροτούνται οι δύο τάσεις στο εσωτερικό του κόμματος, ποια ήταν τα βασικά επίδικα και οι διαφωνίες μεταξύ τους, τα «ποιοτικά» χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους σύνθεση, καθώς και πότε εκδηλώνεται ανοιχτά η σύρραξη. Εξετάζεται επίσης ο ρόλος που διαδραμάτισαν ορισμένα κορυφαία στελέχη της εποχής [όπως ο Χαρίλαος Φλωράκης, ο Γρηγόρης Φαράκος, ο Μίμης Ανδρουλάκης, ο Κώστας Τσολάκης και άλλοι], ερευνώνται οι λόγοι που η κρίση του ΚΚΕ μεταφέρθηκε και διογκώθηκε στον Συνασπισμό, καθώς επίσης οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των γενεών και οι ιστορικές εμπειρίες που τις διαμόρφωσαν.

Η περίληψη του κειμένου

Στο πρώτο μέρος της μελέτης εξετάζεται κατά κύριο λόγο η συγκρότηση, ουσιαστικά, μιας τρίτης ομάδας στο εσωτερικό του ΚΚΕ την περίοδο της «αποζαχαριαδοποίησης» [δεκαετία του 1950], η οποία μελλοντικά πρόκειται να αναλάβει τα ηνία του κόμματος. Πρόκειται για την ομάδα, της οποίας ηγείται ο Χαρίλαος Φλωράκης και η οποία έπαιξε ρόλο, αρχικά, στους τόπους φυλάκισης και εξορίας των ελλήνων κομμουνιστών.

Την περίοδο της σύγκρουσης μεταξύ Ζαχαριαδικών- αντιζαχαριαδικών το 1956, ο Χαρίλαος Φλωράκης με τον Κώστα Λουλέ, την Ρούλα Κουκούλου, τον Γιώργο Τρικαλινό, τον Νίκανδρο Κεπέση κι άλλα ηγετικά στελέχη που αν και φυλακίστηκαν δραστηριοποιούνται ενεργά στο εσωτερικό της χώρας, «αφήνουν στην άκρη» τα «φιλο-ζαχαριαδικά» τους αισθήματα και παραμένουν πιστά στη γραμμή του κόμματος, η οποία επηρεάζεται άμεσα από το ΚΚΣΕ. Στη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, τα στελέχη της «ομάδας Φλωράκη» τοποθετούνται υπέρ της 12ης Ολομέλειας και αναλαμβάνουν τα ηνία του κόμματος τη στιγμή της καθαίρεσης του α' γραμματέα της Κ.Ε. του κόμματος, Κώστα Κολιγιάννη, το 1972. Πρόκειται για εκείνη τη φρουρά στελεχών που θα σταθεί βασικός καταλύτης στην εσωκομματική πάλη των αρχών της δεκαετίας του 1990. Ο κύριος εκφραστής αυτής, ο Χαρίλαος Φλωράκης, είναι ο ίδιος που κατά το προηγούμενο διάστημα [Μεταπολίτευση] ανέδειξε στην ηγεσία του ΚΚΕ νέα στελέχη από τη γενιά του Πολυτεχνείου, έκανε τα πολιτικά ανοίγματα προς άλλους πολιτικούς χώρους, μπόλιασε στο ΚΚΕ την ιδέα περί ενότητας της Αριστεράς και έλαβε σειρά από ιστορικές αποφάσεις για το κομμουνιστικό κόμμα. Είναι αυτός που καθιέρωσε το ΚΚΕ ως βασικό πολιτικό πόλο της δημόσιας πολιτικής ζωής, το βοήθησε να βγει κερδισμένο από την ολομέτωπη εμφυλιοπολεμική κόντρα με το ΚΚΕ εσωτερικού, διατηρώντας για το κόμμα του τα σύμβολα και τις αξίες, αλλά προσδίδοντάς του ταυτόχρονα έναν καθαρά μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα. Ο ίδιος, ήταν ο καταλύτης τόσο για τη δημιουργία, όσο όμως και για τη διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Συνεπώς, ακόμη σε συμβολικό επίπεδο στο πρόσωπο του Χαρίλαου Φλωράκη, προσεγγίζεται η πορεία του ΚΚΕ, μακριά από γραμμικές αντιλήψεις της ιστορίας και αφορισμούς.

Στο πλαίσιο αυτό, έγινε μία αναδρομή στη σχετική βιβλιογραφία, στην οποία παρουσιάζεται ένα μέρος της δράσης του Χαρίλαου Φλωράκη και της ομάδας του την περίοδο εκείνη, ενώ σημαντική είναι η συνεισφορά κορυφαίων στελεχών της περιόδου [Μ. Γλέζος, Τ. Μπενάς, Κ. Φιλίνης, Μ. Κωστόπουλος κ.ά.] με τις προφορικές τους μαρτυρίες επί του ζητήματος.

Στο ίδιο μέρος της διατριβής, εξετάζεται επίσης η επιρροή του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, καθώς αποτελεί σημείο αναφοράς για την πορεία του παγκόσμιου και ελληνικού

κομμουνιστικού κινήματος. Το 20ο Συνέδριο είναι αυτό που έδωσε έμφαση στην ειρηνική συνύπαρξη, τον δημοκρατικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό, την αποδοχή των εθνικών ιδιομορφιών και τη συλλογική ηγεσία και λόγω αυτού τα Κ.Κ. ανά την υφήλιο επηρεάζονται άμεσα και αλλάζουν πολιτική γραμμή. Παράλληλα, σε εκείνη την ιστορική περίοδο, διοχετεύεται η μυστική έκθεση του Χρουστσόφ που στηλιτεύει τα εγκλήματα του Στάλιν και την προσωπολατρεία που αναπτύχθηκε στα χρόνια του σοβιετικού ηγέτη. Θύμα της «αποσταλινοποίησης» στην ελληνική περίπτωση, ο άλλοτε «θύτης» Νίκος Ζαχαριάδης. Οι συγκρούσεις της Τασκένδης καταγράφονται ως μια από τις πιο «μελανές» σελίδες στην ιστορία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, ενώ η καθαίρεση του Ζαχαριάδη θα «στοιχειώσει» το κόμμα τα επόμενα χρόνια. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζεται ο πολιτικός ρόλος του Χαρίλαου Φλωράκη και των συντρόφων του στις φυλακές και τους τόπους εξορίας.

Στη συνέχεια, η μελέτη στέκεται στη στάση της «ομάδας Φλωράκη» την περίοδο της διάσπασης του ΚΚΕ το 1968 και έπειτα φτάνει στη 17η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, κατά την οποία ο «καπετάν Γιώτης» αναδεικνύεται α’ γραμματέας της Κ.Ε. του κόμματος.

Το δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής, δεν μπαίνει στα καθέκαστα της διάσπασης- τομής του ΚΚΕ το 1968, η οποία έχει ευρέως μελετηθεί, αλλά εξετάζει την ειδική ελληνική πολιτική περίπτωση του ΚΚΕ εσωτερικού, την ιδιόμορφη και καινοτόμα φυσιογνωμία του, καθώς και το τρόπο που εντάχθηκε στο ευρωκομμουνιστικό ρεύμα. Η εξέταση της ελληνικής εκδοχής του ευρωκομμουνισμού έχει να κάνει με την ανάλυση σε σχέση με τη στρατηγική και την ιδεολογία που αναπτύσσει το ΚΚΕ την ίδια περίοδο. Στοχεύει να διαπιστώσει συγκλίσεις, αποκλίσεις, ετεροκαθορισμούς και επιρροές ανάμεσα στο δυο κόμματα, τα οποία [το ΚΚΕ και μέρος του ΚΚΕ εσ., η μετέπειτα ΕΑΡ] αποτέλεσαν την μήτρα γέννησης του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, κάτω από την επιρροή της περεστρόικα και της γκλάσνοστ, οι οποίες έφεραν στοιχεία της ευρωκομμουνιστικής παράδοσης.

Στη συνέχεια της εργασίας, εξετάζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις που οδήγησαν στην απόφαση να τεθεί ο Χαρίλαος Φλωράκης στην ηγεσία του ΚΚΕ. Εξετάζεται η γραμμή που επέλεξε το ΚΚΕ να ακολουθήσει στο 9ο Συνέδριο [Δεκέμβριος 1973, το τελευταίο που διοργανώθηκε σε καθεστώς παρανομίας, στην Ανατολική Γερμανία], του οποίου τα ντοκουμέντα αποτέλεσαν «οδηγό» στη μεταπολιτευτική περίοδο και ιδιαίτερα η θέση για τη «Νέα Δημοκρατία».

Στο 9ο συνέδριο η ηγεσία του ΚΚΕ επιχειρεί να αντιμετωπίσει το βασικό ζήτημα για το πώς θα οργανωθεί ο αντιδικτατορικός αγώνας, αλλά και πως έβλεπε την επόμενη ημέρα της απριλιανής δικτατορίας. Επίσης επιδιώκει να αποστασιοποιηθεί από θεωρητικά σχήματα και επιλογές της προδικτατορικής ΕΔΑ, αλλά και να διασφαλίσει την ηγεμονία σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού.

Ήδη το κόμμα της ανανεωτικής Αριστεράς είχε κάνει «δεξιά» στροφή από τον ριζοσπαστισμό και είχε ξεκινήσει να σχηματοποιεί το πλαίσιο δράσης του σε αυτό που στη συνεχεία κωδικοποιήθηκε στη θέση της «Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας» (ΕΑΔΕ), επιδιώκοντας ένα ευρύ αντιδικτατορικό μέτωπο συναποτελούμενο από όλες τις πολιτικές δυνάμεις. Σε εκείνη την συγκυρία, το ΚΚΕ εκτίμησε την αναγκαιότητα ενός νέου Προγράμματος, επιδιώκοντας να χαράξει μια νέα στρατηγική κατεύθυνση, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ιδεολογικές «προκλήσεις» που έθετε το ΚΚΕ εσωτερικού.

Στο πλαίσιο αυτό παρατηρούνται οι αντικειμενικές δυσκολίες που αντιμετώπισε το ΚΚΕ βγαίνοντας από την περίοδο της δικτατορίας [διάσπαση 1968, διαλυμένες οργανώσεις, έλλειψη στελεχικού δυναμικού κ.λπ.] και τους λόγους που οδήγησαν την ηγεσία του στην επιλογή να κατέλθει στις εθνικές εκλογές του 1974 με το σχήμα της «Ενωμένης Αριστεράς».

Την ίδια περίοδο οργανώνονται μαζικά στις γραμμές της ΚΝΕ νέοι και νέες, ορισμένοι από τους οποίους έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στο αντιδικτατορικό κίνημα. Πρόκειται για μια γενιά ανθρώπων με διαφορετική κουλτούρα, αντιλήψεις, κοινωνικό status και μόρφωση, από την παλαιότερη γενιά, η οποία όμως έχει παρακαταθήκη το πλούσιο αγωνιστικό και ηρωικό παρελθόν της. Η νέα γενιά, που την περίοδο της Μεταπολίτευσης μαζικοποιεί την ΚΝΕ και το ΚΚΕ, πρόκειται τα επόμενα χρόνια να πρωταγωνιστήσει στο εσωκομματικό πεδίο, αλλά και στην πολιτική ζωή της χώρας.

Ακόμη, παρατηρούνται τα πρώτα βήματα του ΚΚΕ στην περίοδο της Μεταπολίτευσης και οι αναζητήσεις του για τη διαμόρφωση πολιτικής ταυτότητας που θα συνδυάζει την επαφή με το σοβιετικό κέντρο και θα «πατά» παράλληλα στην ελληνική πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται το 10ο Συνέδριο [Μάιος 1978] του κόμματος, το οποίο συμπυκνώνει την εμπειρία των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης, θεωρεί «χώρα καπιταλιστική» την Ελλάδα και θέτει σε προτεραιότητα τη συγκρότηση του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού μετώπου.

Τη δεκαετία του 1980, το φαινόμενο «ΠΑΣΟΚ» είναι αυτό που κυριαρχεί στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο. Το ΚΚΕ- αλλά και το ΚΚΕ εσωτερικού- διατρέχεται ακόμη από την ήττα του εμφυλίου πολέμου, ενώ αδυνατεί να εκφράσει τα νέα κοινωνικά στρώματα που αναδύονται στην ελληνική κοινωνία. Αντίθετα το ΠΑΣΟΚ, με τον Ανδρέα Παπανδρέου στην αρχηγία του, καταφέρνει να ηγεμονεύσει στην ελληνική κοινωνία και να αναδειχθεί σε πλειοψηφούσα δύναμη στις εκλογές του 1981.

Στο σημείο αυτό εξετάζεται η σχέση ΚΚΕ- ΠΑΣΟΚ και όπως αυτή εκφράστηκε στο 11ο Συνέδριο του κόμματος [Δεκέμβριος 1982], αλλά και με το «μορατόριουμ». Σε εκείνο το σημείο το ΚΚΕ έρχεται αντιμέτωπο με το

ερώτημα της «πραγματικής αλλαγής» που το ίδιο θέτει, διατηρώντας παράλληλα την δυνατότητα συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ. Τότε, σχετικά με τον χαρακτήρα και τον ρόλο του ΠΑΣΟΚ, εκδηλώνονται αντιπαραθέσεις μέσα στο κομμουνιστικό κόμμα. Η τακτική που ακολουθεί το ΚΚΕ, καθ' όλη την περίοδο εκείνη, απέναντι στο ΠΑΣΟΚ δημιουργεί τους πρώτους, αλλά όχι σοβαρούς, τριγμούς στο εσωτερικό του.

Ταυτόχρονα με τις εγχώριες διεργασίες μελετώνται οι διεθνείς εξελίξεις και κυρίως η περίοδος μετά τον θάνατο του Λεονίντ Μπρέζνιεφ στη Σοβιετική Ένωση, γεγονός που σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας περιόδου για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Θα ήταν εξάλλου ιστορικό ατόπημα να εξεταστεί η διαδρομή του ΚΚΕ ξεκομμένη από την διεθνή πραγματικότητα και ιδιαίτερα σε σχέση με τις εξελίξεις του ΚΚΣΕ. Οι καμπές στην ιστορία του ΚΚΕ αποτελούν αντανάκλαση των εξελίξεων στο ΚΚΣΕ και τη Σοβιετική Ένωση με μια αξιοπρόσεκτη περιοδικότητα εικοσαετών κύκλων που ξεκινούν από τον διορισμό του Νίκου Ζαχαριάδη κατά την περίοδο της "φραξιονιστικής πάλης άνευ αρχών", μέχρι τη διάσπαση του ΚΚΕ και τη διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού, με το τέλος του Γκορμπατσόφ και την αποτυχία της περεστρόικα.

Η άνοδος, σε πρώτη φάση, του Γιούρι Αντρόποφ και κυρίως η έλευση του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ με την πολιτική που χαράσσει το 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ [1986], η «γκλάσνοστ» [διαφάνεια] και η «περεστρόικα» [αναδόμηση], αποτελούν για το ΚΚΕ πολιτική τομή, η οποία απελευθέρωσε στοιχεία και διαθέσεις που υπήρχαν στο εσωτερικό του.

Σε αυτό συνυπολογίζεται το γεγονός ότι το ΚΚΕ της δεκαετίας του '80 δεν αποτελούσε εξωγενές σώμα σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα και την ευρωπαϊκή πολιτική. Παρά το ότι συνδέεται με «δεσμούς αίματος» με το ΚΚΣΕ και υπερασπίζεται το σοβιετικό μοντέλο, υιοθετώντας μάλιστα και ιδεολογικές και πολιτικές προκείμενες που προσιδιάζουν στο ΚΚΣΕ, καταφέρνει και εντάσσεται στο διεθνές περιβάλλον με εθνικά χαρακτηριστικά. Οι δεσμοί του με την ελληνική κοινωνία είναι τέτοιοι που του υπαγορεύουν τις επιλογές του, ενώ στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσει και την πολιτική του δράση.

Σε αυτή την κατεύθυνση, η στροφή στην οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ και η εκλογική υποχώρηση που καταγράφει το ΚΚΕ το 1985, ανοίγουν τον διάλογο στο κομμουνιστικό κόμμα, με αποτέλεσμα να επαναπροσδιοριστούν οι στόχοι του. Σε εκείνο το σημείο η ηγεσία του ΚΚΕ χαράζει νέα στρατηγική, κάνει ανοίγματα στο χώρο της Αριστεράς, ξεκινάει πολεμική απέναντι στο ΠΑΣΟΚ και με σύμμαχο τις εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση πορεύεται στη νέα εποχή. Στο εσωκομματικό πεδίο ήδη διαφαίνονται τα διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα που αναπτύσσονται, τα οποία παράλληλα με τις εγχώριες και διεθνείς εξελίξεις θα ακολουθήσουν αντίθετες πορείες, οι οποίες, όμως, θα τα οδηγήσουν και τα δύο [«αριστερή» και «ανανεωτική»

ομάδα] σε σύγκρουση και ρήξη, σε διαφορετικό χρόνο, με το κομματικό κέντρο.

Κομβικής σημασίας είναι το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ [Μάιος 1987], στο οποίο καταγράφεται η οριστική άρση του «μορατόριουμ» με το ΠΑΣΟΚ και ο ριζικός αναπροσανατολισμός του κόμματος σε σχέση με το ζήτημα των συμμαχιών [το ΚΚΕ απευθύνεται πλέον προς την ΕΑΡ και άλλες αριστερές και δημοκρατικές δυνάμεις, καθώς και προσωπικότητες του προοδευτικού χώρου]. Παράλληλα ξεδιπλώνει το σκεπτικό της «νέου τύπου ανάπτυξης», η οποία είναι ευθυγραμμισμένη με την πολιτική Γκορμπατσόφ.

Η δημιουργία του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ως απόρροια μιας σειράς παραγόντων, με κυρίαρχους τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ, τη διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού, τις δημοτικές εκλογές του 1986, τα σκάνδαλα της περιόδου ΠΑΣΟΚ κ.λπ., άνοιξε για την ελληνική Αριστερά μια νέα σελίδα. Στην παρούσα διατριβή εξετάζονται οι λόγοι και τα αίτια που οδήγησαν τις ηγεσίες των δυο ιστορικών ρευμάτων της Αριστεράς- του ΚΚΕ και της ΕΑΡ- να οδηγηθούν στην πολιτική σύμπραξη. Παρατηρείται επίσης το πως επήλθε η συμφωνία ανάμεσα στις δύο πλευρές για μια σειρά από θέματα, κάτω από την επιρροή της περεστρόικα, που στο παρελθόν χώριζαν τα δύο κόμματα, αλλά κυρίως πως συνέβαλλε σε αυτό, η αλλαγή γραμμής του κομμουνιστικού κόμματος σε καίρια ζητήματα όπως η ΕΟΚ, η έννοια της δημοκρατίας και άλλα.

Εξαιτίας των πολιτικών και οικονομικών διεργασιών κατά το 1989, το ΚΚΕ οδηγείται στη συγκυβέρνηση με τη Ν.Δ.. Επιλογή η οποία ήταν η βασική αιτία για την πρώτη κρίση που εκδηλώνεται στο εσωτερικό του και οδηγεί στη διάσπαση της ΚΝΕ και ενός μέρους του κόμματος.

Παράλληλα, όμως, με το «ελληνικό 1989» και την εκλογική καθήλωση του Συνασπισμού, η σταδιακή κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» γίνονται αφορμή για διεργασίες και στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Η κρίση στους κόλπους του κόμματος είναι τέτοια, που ταυτόχρονα με τα κοινωνικά και πολιτικά αίτια της περιόδου, αναπτύσσονται, με πολιτικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά, δυο τάσεις που αλληλοσυγκρούονται με φραξιονιστικού τύπου όρους.

Από τη μια πλευρά, η «παλιά φρουρά» του κόμματος μέσα σε ένα δυσχερές και μεταβαλλόμενο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον χαράσσει μια στρατηγική επιβίωσης του ΚΚΕ και από την άλλη πλευρά η «νέα φρουρά» του κόμματος επιμένει στις Θέσεις του 12ου Συνεδρίου και προσπαθεί να ωθήσει μέχρι τέλους τη στρατηγική των πολιτικών «ανοιγμάτων» και της ενότητας. Η πρώτη ανοιχτή σύγκρουση εκδηλώθηκε τον Ιούνιο του 1990, οπότε και συνήλθε η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ για να συζητήσει το προσχέδιο Θέσεων για το 13ο Συνέδριο του Κόμματος.

Στην παρούσα μελέτη, εξετάζονται, επίσης, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες τα δύο πολιτικά ρεύματα απέκτησαν χαρακτηριστικά φράξιας, τα ποιοτικά στοιχεία των δύο πλευρών, αλλά και πως αυτές, με στόχο το 13ο Συνέδριο [Φεβρουάριος 1991] επιδόθηκαν σε μια πάλη θέσεων και αρχών, καθώς και σε οργανωτικού τύπου σύγκρουση.

Τα αποτελέσματα του 13ου Συνεδρίου επιβεβαιώνουν τελικά τη σχετική κυριαρχία της «παλιάς φρουράς». Παρά τις φαινομενικές διακηρύξεις ενότητας που ακολούθησαν την εκλογή της Αλ. Παπαρήγα στη θέση της γενικής γραμματέως της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, το ρήγμα στις τάξεις του ΚΚΕ ήταν τέτοιο που οδήγησε στη διάσπαση του κόμματος το καλοκαίρι του 1991, με αφορμή τη συμμετοχή στελεχών και μελών του ΚΚΕ, στην πανελλαδική συνδιάσκεψη, το ίδιο καλοκαίρι, του Συνασπισμού.

Σταδιακά, το κόμμα χάνει τους επόμενους μήνες περίπου τα δύο πέμπτα των μελών του και σχεδόν τα μισά του στελέχη, ενώ η διάσπαση επεκτείνεται σε όλες τις επιμέρους μετωπικές συσπειρώσεις και σχήματα στο κοινωνικό πεδίο. Οι διαγραμμένοι και αποχωρήσαντες του κόμματος δημιουργούν την πολιτική οργάνωση [πρόπλασμα της τάσης του «Αριστερού Ρεύματος» του ΣΥΝ] ΚΙΝΑ (Κίνηση για μια Νέα Αριστερά), ενώ η ηγεσία του ΚΚΕ προκηρύσσει το 14ο Συνέδριο του κόμματος, στο οποίο θα χαράξει τη νέα πολιτική του γραμμή και στρατηγική και θα επικυρώσει τον νέο εσωκομματικό συσχετισμό.

Στην κατακλείδα της διατριβής καταγράφονται οι λόγοι και τα αίτια, μέσα και από τις παρεμβάσεις των ίδιων των πρωταγωνιστών της περιόδου, της διάσπασης του ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1991, λίγο πριν την τελική πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και ακολουθούν τα συμπεράσματα αυτής της ιστορικής διαδρομής.

Επίσης, στον β’ τόμο [Παράρτημα συνεντεύξεων], παρατίθενται αναλυτικά οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με στελέχη της Αριστεράς της εποχής, όπως και δύο κείμενα- ντοκουμέντα των δύο πλευρών που αντιπαρατέθηκαν εντός του ΚΚΕ. Στη συνέχεια παρατίθεται ένα χρονολόγιο από το 1972 έως το 1991.

Ευχαριστίες

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που με τις παρατηρήσεις, τα σχόλια κα τις συζητήσεις μας, με βοήθησαν αποφασιστικά, ώστε να πραγματοποιηθεί η παρούσα διατριβή.

Συγκεκριμένα, θα ήθελα να ευχαριστήσω, ιδιαιτέρως, τον επιβλέποντα καθηγητή μου Ηλία Νικολακόπουλο, χωρίς την πολύτιμη βοήθεια και τις υποδείξεις του οποίου θα ήταν αδύνατη η εκπόνηση της διατριβής. Του είμαι ευγνώμων. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ξεχωριστά τα άλλα δύο μέλη

της τριμελούς επιτροπής, τον Χρήστο Λυριντζή και τον Μιχάλη Σπουρδαλάκη, για τις δικές τους παρατηρήσεις και επισημάνσεις.

Αναλόγως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Βαγγέλη Καραμανωλάκη, ο οποίος με την ιδιότητα και του γενικού γραμματέα των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), με διευκόλυνε με το αρχείο των Αρχείων, καθώς και με τις παρατηρήσεις και τα σχόλια του, όπως και τον Τάκη Καφετζή, τη Μάρω Παντελίδου, τον Παντελή Λέκκα και τη Νάσια Γιακωβάκη. Επιπλέον, ευχαριστίες οφείλω στον Γιάννη Μηλιό για τη βοήθεια με το περιοδικό «Θέσεις» και τον Νίκο Φωκά για τη βιβλιογραφική βοήθεια.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω ακόμη στους ανθρώπους που δέχθηκαν και μίλησαν για τα γεγονότα της περιόδου που εξετάζει η παρούσα διατριβή και με τα λεγόμενά τους- σε πολύωρες συνεντεύξεις μαζί τους- ήταν πρόθυμοι και φώτισαν πλευρές των ζητημάτων που εξετάζονται, δίνοντας επιπλέον πληροφορίες, ακόμη και άγνωστες μέχρι τώρα. Η προσφορά τους είναι ξεχωριστή, όπως και οι συμβουλές τους επίσης. Συγκεκριμένα, ευχαριστώ- κατά αλφαβητική σειρά- τον Αλέκο Αλαβάνο, τον Μίμη Ανδρουλάκη, τη Νάντια Βαλαβάνη, τον Μπάμπη Γεωργούλα, τον Γιάννη Δραγασάκη, τον Θανάση Καρτερό, τον Παύλο Κλαυδιανό, τον Φώτη Κουβέλη, τον Μάκη Κοψίδη, τον Παναγιώτη Λαφαζάνη, τον Θόδωρο Μαργαρίτη, τον Γιάννη Μπαλάφα, τον Δημήτρη Παπαδημούλη, τον Γιώργο Παπαπέτρου, τον Γιώργο Πετρόπουλο [ο οποίος συν τοις άλλοις μου παραχώρησε και μέρος του προσωπικού αρχείου του], τον Άγγελο Χάγιο, τον Νίκο Χουντή και τον Παύλο Τσίμα. Ακόμη, ευχαριστώ τον Τάκη Μπενά, τον Μανώλη Γλέζο, τον Κώστα Φιλίνη, τον Στέφανο Στεφάνου, τον Μήτσο Κωστόπουλο και την Ελένη Μπενά γα τη βοήθειά τους αναφορικά με την περίοδο του ΚΚΕ τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, στο πλαίσιο παλιότερων συνεντεύξεων τους στη διπλωματική μου εργασία.

Επίσης, ευχαριστώ τους ανθρώπους των ΑΣΚΙ για τις συμβουλές τους σε σχέση με τα κομματικά ντοκουμέντα και τον Τύπο. Τον Κώστα Ελευθερίου για τις παρατηρήσεις, τα σχόλια και τη βιβλιογραφική βοήθεια, καθώς και μια σειρά από ανθρώπους που έζησαν τα γεγονότα της διάσπασης του ΚΚΕ το 1991 και μου μετέφεραν τις εικόνες και τα προσωπικά τους βιώματα.

Η αφορμή όμως, της ενασχόλησής μου με το συγκεκριμένο θέμα δεν ήταν άλλη απ’ το οικογενειακό περιβάλλον και τις παιδικές παραστάσεις στις συγκεντρώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού και του Συνασπισμού, γι’ αυτό ευχαριστώ τη μητέρα και τον πατέρα μου, όπως και τους συντρόφους μου από τα χρόνια της Νεολαίας ΣΥΝ. Τέλος, ευχαριστώ για την υποστήριξη και τη συμπαράσταση τη σύντροφό μου Μαρία Τσίπη.

1. Ελεφάντης Άγγελος, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης- ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σελ. 19.
2. Μπενάς Τάκης, *Το ελληνικό '68- Συμβολή στην ιστορία του ΚΚΕ εσωτερικού, εκδόσεις Θεμέλιο*, 2011, σελ. 27.
3. Ηλιού Φίλιππος, *Ψηφίδες της ιστορίας και πολιτικής του εικοστού αιώνα*, εκδόσεις Πόλις, σελ. 233.
4. Ηλιού Φίλιππος, *ό.π.*, σελ. 197.
5. Ελεφάντης Άγγελος, ό.π., σελ. 25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η άνοδος του Χαρίλαου Φλωράκη στην ηγεσία του ΚΚΕ

1.1 Τασκένδη: Η πόλη της σύγκρουσης και των μυθοπλασιών

Μια σειρά από ιστορικά γεγονότα άλλαξαν την πορεία του παγκόσμιου και κομμουνιστικού κινήματος πριν την ανάδειξη του Χαρίλαου Φλωράκη στην ηγεσία του ΚΚΕ

Η αρχή έγινε με το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και τη λεγόμενη «αποσταλινοποίηση», ενώ απόρροια του 20ου Συνεδρίου ήταν τα «γεγονότα της Τασκένδης».

Τα όσα συνέβησαν στην Τασκένδη, ανάμεσα στους έλληνες κομμουνιστές, αποτέλεσαν ακραίο φαινόμενο στην ιστορία των εσωκομματικών αντιπαραθέσεων, δείγμα της συνολικότερης εικόνας που επικρατούσε την περίοδο εκείνη στο ΚΚΕ. Διαφωνίες και διαφορετικές εκτιμήσεις υπόβοσκαν για χρόνια στο εσωτερικό του κόμματος. Όταν όμως, αυτές εκδηλώθηκαν ανοιχτά, η διαμάχη πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις και άγριες μορφές σύγκρουσης. Τα όσα έγιναν, παραμένουν σημείο αναφοράς για την πορεία του κομμουνιστικού κινήματος της χώρας μας και αφορμή για γέννηση «μυθοπλασιών» που συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να αναπαράγονται.

Τα γεγονότα της Τασκένδης έχουν καταγραφεί ιστορικά εκτενώς, με τον όγκο των μαρτυριών και των απομνημονευμάτων των ανθρώπων που τα έζησαν, να είναι μεγάλος. Οι επιθέσεις και οι χειροδικίες των ηγετικών στελεχών, οι ξυλοδαρμοί στο κέντρο της πόλης, οι «καταδρομικές επιχειρήσεις» για την κατάληψη και ανακατάληψη γραφείων και οι ύβρεις, αποτέλεσαν πεδίο σφοδρών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο- τότε- μπλοκ του εγχώριου κομμουνιστικού κινήματος.

Το 1949, μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου και την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού, χιλιάδες άνδρες και γυναίκες υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Ελλάδα. Οι περισσότεροι, αρχικά, λόγω της υποχώρησης βρέθηκαν στα εδάφη της Αλβανίας, αλλά ύστερα από λίγους μήνες διασκορπίστηκαν στις «λαϊκές δημοκρατίες» της Ανατολικής Ευρώπης. Ο συνολικός αριθμός τους ήταν αρκετά υψηλός: σύμφωνα με το Κομμουνιστικό Κόμμα, το 1950 στις σοσιαλιστικές χώρες (εκτός Γιουγκοσλαβίας) βρίσκονταν περίπου 56.000 πρόσφυγες -από τους οποίους 17.529 παιδιά, τα οποία είχαν μεταφερθεί εκεί κατά τη διάρκεια του πολέμου-.[1]

Η Τασκένδη, πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν, ήταν ο τελικός προορισμός για τους περισσότερους των περίπου 15 χιλιάδων μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού. Με βάση τα εργοστασιακά συγκροτήματα της

Τασκένδης και των περιχώρων της, ετοιμάστηκαν 15 οικιστικά συγκροτήματα, οι λεγόμενες πολιτείες, που υποδέχτηκαν τους Έλληνες.

Εκεί ιδρύθηκε μια από τις μεγαλύτερες οργανώσεις του ΚΚΕ στο εξωτερικό. Η ηγεσία του κόμματος, με τον Νίκο Ζαχαριάδη και τα περισσότερα μέλη του Πολιτικού Γραφείου, συγκεντρώθηκε στο Βουκουρέστι προκειμένου να έχει καλύτερη εποπτεία και πρόσβαση στην Ελλάδα-. Η ηγεσία του ΚΚΕ είχε να αντιμετωπίσει πλέον, εκτός από την διαχείριση της ήττας του εμφυλίου πολέμου, την πολιτική εξορία δεκάδων χιλιάδων μελών του ΚΚΕ στις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης από τη μία πλευρά και από την άλλη μεριά, τις πολιτικές διώξεις των μελών του κόμματος στην Ελλάδα.

Η παρουσία τόσο πολλών στελεχών και κομματικών μελών με διαφορετικές εμπειρίες από τον εμφύλιο και απόψεις για ξεχωριστά γεγονότα, τροφοδότησε πολλές συζητήσεις και προσωπικές διενέξεις. Προοδευτικά, ένα μέρος των κομματικών στελεχών και μελών άρχισε να αμφισβητεί την κομματική γραμμή και ξεκίνησε να αναζητά απαντήσεις για τις αιτίες και τους λόγους της ήττας του Δημοκρατικού Στρατού στον εμφύλιο.

«Ο κόσμος και τα στελέχη, μετά την ήττα, άρχισαν να προβληματίζονται και οι ερμηνείες που έδινε η επίσημη ηγεσία δεν ήταν πειστικές»,[2] υπογραμμίζει σε μαρτυρία του ο Πάνος Δημητρίου, ενώ προσθέτει ότι «δινόταν μια ερμηνεία η οποία απέδιδε τις ήττες κυρίως στον ξένο παράγοντα και όχι στα δικά μας λάθη». Σημειώνει μάλιστα ότι «πολλοί μέσα στο κόμμα αναρωτιούνταν εάν ήταν σωστή η πολιτική μας, η επιλογή του εμφυλίου πολέμου».[3]

Αντίθετα με τον Πάνο Δημητρίου, το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ εκείνη την περίοδο Σταύρος Κασιμάτης, θεωρεί ότι η ευθύνη για τα λάθη του ΚΚΕ στον εμφύλιο ήταν συλλογική, ενώ σημειώνει ότι οι σοβιετικοί απομάκρυναν τον Νίκο Ζαχαριάδη από την ηγεσία του κόμματος. Σε μαρτυρία του, χρόνια μετά τα γεγονότα της περιόδου εκείνης, ο Στ. Κασμάτης επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι «τα λάθη που λένε πως έκανε ο Ζαχαριάδης, τρίχες κατσαρές, τα έκαναν όλοι μαζί. Τον καθαίρεσαν από την ηγεσία, γιατί από κάποιο διάστημα και έπειτα είχε αρχίσει να δείχνει δείγματα ανεξαρτησίας προς τους Σοβιετικούς, οι οποίοι ήταν άτεγκτοι στα ζητήματα της υποταγής».[4]

Η αμφισβήτηση της ηγεσίας εξαπλώθηκε παρά την ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού, που αρχικά είχε τη βοήθεια και της σοβιετικής διοίκησης. Η εσωτερική ρήξη στο ΚΚΕ συνέπεσε χρονικά και είχε άμεση σχέση με τις αλλαγές στο κομμουνιστικό κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης μετά τον θάνατο του Στάλιν. Η νέα ηγεσία του ΚΚΣΕ- και οι ισχυροί του μηχανισμοί- επέβαλε, εκ των άνω, αλλαγές στην ηγεσία πολλών κομμουνιστικών κομμάτων, που κύριο χαρακτηριστικό είχαν την απομάκρυνση από τις καίριες θέσεις όσων παρέμεναν πιστοί στον Στάλιν ή είχαν εκτεθεί τόσο πολύ με το

προηγούμενο καθεστώς, ώστε δεν μπορούσαν να γίνουν δεκτοί στις νέες συνθήκες. Στην κορυφή της ηγεσίας των Κ.Κ. προωθήθηκε μια νέα γενιά ανώτερων στελεχών που μπορούσαν να εκφράσουν τις νέες τάσεις, οι οποίες επικράτησαν στο ΚΚΣΕ. Στην ελληνική περίπτωση, ο Νίκος Ζαχαριάδης ήταν το πρόσωπο που ήταν συνδεδεμένο άμεσα με τον Στάλιν. Όπως υπογραμμίζει ο δημοσιογράφος Λευτέρης Μαυροειδής, ήδη από την περίοδο 1955- 56 υπήρχαν σημάδια που έδειχναν ότι ο Ζαχαριάδης είχε πέσει στη δυσμένεια των Σοβιετικών.[5]

Η «παλιά φρουρά», σε διάφορα κομμουνιστικά κόμματα ανά την υφήλιο, εγκατέλειψε τις ηγετικές θέσεις, χωρίς πολλές αντιστάσεις. Στην ελληνική περίπτωση όμως, η ηγεσία του κόμματος, η οποία διέθετε μεγάλα ακόμη ερείσματα στη βάση μελών, εναντιώθηκε και αντιστάθηκε όσο μπορούσε περισσότερο. Ανάμεσα στα αποτελέσματα της διαδικασίας της καθαίρεσης, ήταν και τα αιματηρά επεισόδια, τα οποία στις κομματικές εκθέσεις κωδικοποιήθηκαν ως «τα γεγονότα της Τασκένδης».

1.2 Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ

Το εναρκτήριο λάκτισμα, ώστε οι επιμέρους αντιθέσεις και διαφωνίες που διατηρούνταν στο ΚΚΕ, για χρόνια, να πάρουν χαρακτήρα ανοιχτής σύγκρουσης, ήταν οι εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση και το ΚΚΣΕ.

Το 1956, τρία χρόνια μετά τον θάνατο του Ιωσήφ Στάλιν, αποτελεί σημείο σταθμό για το παγκόσμιο και ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, καθώς σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές στην πολιτική και ιδεολογική γραμμή του ΚΚΣΕ, γεγονός που επηρέασε τα κομμουνιστικά κόμματα σε όλο τον κόσμο. Η έμφαση στην ειρηνική συνύπαρξη και τον δημοκρατικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό, η αποδοχή των εθνικών ιδιομορφιών, η προβολή της αυτοτέλειας και της ισοτιμίας των κομουνιστικών και εργατικών κομμάτων και η συλλογική ηγεσία, ήταν βασικές θέσεις του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, που έμελλε να επηρεάσουν άμεσα τη στρατηγική και τη στοχοθεσία των κομμουνιστικών κομμάτων ανά την υφήλιο. Από το γενικότερο αυτό πλαίσιο δε θα μπορούσε να ξεφύγει το ΚΚΕ και η ΕΔΑ, που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό το καθένα από τα δύο αυτά κόμματα, επηρεάστηκαν άμεσα ή έμμεσα από τις νέες εξελίξεις.

Για πρώτη φορά εξάλλου, στην κεντρική εισήγηση της 7ης πλατιάς Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1957, διατυπώνεται η άποψη ότι «οι αδυναμίες του μαζικού κινήματος εξηγούνται πρώτα απ' όλα από το γεγονός ότι οι παράνομες κομματικές οργανώσεις είναι έξω από το μαζικό Λαϊκό Κίνημα και από την άλλη οι κομμουνιστές που βρίσκονται και δουλεύουν μέσα σ' αυτό το Λαϊκό Κίνημα δεν είναι οργανωμένοι κομματικά».[6] Χρόνια αργότερα από το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και την παραπάνω διατύπωση στην εισήγηση της 7ης Πλατειάς Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ο Χαρίλαος Φλωράκης θα

υιοθετήσει επίσημα την άποψη ότι «με τις 44 αυτές λέξεις έπεφτε ένας σπόρος που ταλαιπώρησε για δεκαετίες και το ελληνικό και το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα: ότι ο δρόμος προς το σοσιαλισμό περνάει και μέσα από τις νόμιμες διαδικασίες της αστικής δημοκρατίας!»[7]

Επίσης, η εκφώνηση, πρώτα σε κλειστή συνεδρίαση, της περίφημης έκθεσης Χρουστσόφ –και έπειτα στις κομματικές οργανώσεις, χωρίς να δοθεί στον Τύπο- για την λατρεία στο πρόσωπο του Στάλιν και τις συνέπειες της, άνοιξε «τον ασκό του Αιόλου» και αποτέλεσε θρυαλλίδα εξελίξεων στο ΚΚΣΕ. Παρότι, στην αρχή, τα κομμουνιστικά κόμματα ήταν καχύποπτα απέναντι στην έκθεση Χρουστσόφ, υπό τον φόβο ότι αποτελεί προπαγανδιστικό προϊόν της Δύσης, στη συνέχεια κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την οδυνηρή, για τα ίδια, πραγματικότητα. Πολλά ηγετικά στελέχη του κομμουνιστικού κινήματος αρνήθηκαν να δεχθούν την έκθεση Χρουστσόφ. Σύμφωνα με τον Τάκη Μπενά το ίδιο συνέβη και με τον Χαρίλαο Φλωράκη στις φυλακές της Κέρκυρας. Συγκεκριμένα, το ιστορικό στέλεχος της ανανεωτικής Αριστεράς σημειώνει την «φοβερή αντίδραση του Φλωράκη», ο οποίος έλεγε «“δεν πιστεύω τίποτα απ’ αυτά. Μην πιστεύετε τίποτα. Αυτά είναι κατασκευάσματα του καπιταλιστικού Τύπου. Είδατε εσείς το κόμμα στη Σοβιετική Ένωση να δώσει στη δημοσιότητα εισήγηση Χρουστσόφ;”» Για να υποστηρίξει, στη συνέχεια, ότι «για πολλά χρόνια μετά ο Χαρίλαος εξακολουθούσε να πιστεύει ότι είναι πλαστή η εισήγηση Χρουστσόφ».[8]

Στο μεταξύ, ο Χρουστσόφ, την ίδια περίοδο με την εκφώνηση της έκθεσής του, προωθεί στην ΕΣΣΔ ένα πρόγραμμα οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, που το συνοδεύει από μέτρα εκδημοκρατισμού του κόμματος, αλλά και ευρύτερα μέτρα, όπως ήταν η απελευθέρωση κρατουμένων και το κλείσιμο στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας. Ωστόσο η διαδικασία «αποσταλινοποίησης» όχι μόνο του ΚΚΣΕ, αλλά των κομμουνιστικών κομμάτων ανά την υφήλιο δεν προχώρησε ομαλά.

Ο προβληματισμός όμως, για τα ζητήματα που έθεσε το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, δεν εξαντλήθηκε για το ΚΚΕ μόνο κατά τις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970. Χρόνια μετά, το 1995, η Κ.Ε. του ΚΚΕ, στις νέες συνθήκες και αφού ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» αποτελούσε πια παρελθόν, επανήρθε στο ζήτημα των αποφάσεων του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, θεωρώντας τες αφετηρία για τις αρνητικές εξελίξεις στην πορεία του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.[9]

1.3 Η 6η και η 7η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ

Πριν ωστόσο το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, η νέα ηγεσία του σοβιετικού κόμματος είχε καταλήξει στην εκτίμηση ότι το ΚΚΕ, όπως και άλλα κομμουνιστικά κόμματα, είχε ανάγκη να εναρμονιστεί με τις νέες κατευθύνσεις του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος και επομένως επιβάλλονταν

αλλαγές στην ηγεσία του. Ηγέτες κομμουνιστικών κομμάτων, όπως ο Νίκος Ζαχαριάδης, που είχαν συνδεθεί, κατά το παρελθόν, με τη σταλινική περίοδο και κρίσιμες αποφάσεις για το κομμουνιστικό κίνημα, δεν μπορούσαν να συνεχίσουν να βρίσκονται στην ηγεσία τους.

Σε αυτό το κλίμα επικεντρώθηκε η σύγκρουση των κομμουνιστών της Τασκένδης γύρω από το πρόσωπο του Νίκου Ζαχαριάδη, η οποία συνεχίστηκε στην 6η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1956 και ολοκληρώθηκε στην 7η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1957 με την καθαίρεση και την διαγραφή του. Η διαμάχη εστιάστηκε στο πρόσωπο του Νίκου Ζαχαριάδη, καθώς η ισχυρή προσωπικότητά του και οι ικανότητες που διέθετε, τον κατέστησαν ηγετική φυσιογνωμία στο ΚΚΕ και προσωπικότητα που επιβλήθηκε σε αυτό.[10]

Η 7η Ολομέλεια καθαίρεσε τον Νίκο Ζαχαριάδη από την Κ.Ε. του ΚΚΕ, (όπως και τους συνεργάτες του, Δημήτρη Βλαντά και Γιώργη Βοντίτσιου-Γούσια), ενώ τον διέγραψε και από μέλος του κόμματος και αποκατέστησε ως μέλη της Κ.Ε. τον Μάρκο Βαφειάδη και τον Βασίλη Ζάχο. Εξέλεξε έξι νέα αναπληρωματικά μέλη. Μετονόμασε το Γραφείο της Κ.Ε. σε Πολιτικό Γραφείο (Π.Γ.) και καθόρισε τη νέα του σύνθεση με συμμετοχή σ' αυτό του Μήτσου Παρτσαλίδη, μαζί με τους Κώστα Κολιγιάννη, Απόστολο Γκρόζο, Μάρκο Βαφειάδη, Λεωνίδα Στρίγκο, Κωστα Θέο, Πέτρο Ρούσσο και αναπληρωματικό μέλος τον Γιώργη Ερυθριάδη που ήταν φυλακισμένος στην Ελλάδα. Πρόεδρος της Κ.Ε. εκλέχτηκε ο Απόστολος Γκρόζος.[11]

Παρόλα αυτά, η σύγκρουση στο εσωτερικό του ΚΚΕ το 1956 δεν οδήγησε στη συγκρότηση άλλων ή άλλου κομμουνιστικού ή αριστερού κόμματος. Μόνο το 1963, όταν στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα εκδηλώθηκε η διαφορά απόψεων και η διένεξη ανάμεσα στο ΚΚΣΕ και το Κ.Κ. Κίνας, συγκροτήθηκε από πολιτικούς πρόσφυγες το «φιλοκινέζικο» ΚΚΕ (μ-λ), το οποίο όμως δεν είχε ποτέ ουσιαστική απήχηση.

1.4 Οι «Δεσμώτες»- Η διακριτή «ομάδα Φλωράκη»

Την περίοδο της σκληρής σύγκρουσης ανάμεσα σε «ζαχαριαδικούς» και «αντιζαχαριαδικούς», συγκροτείται, αθόρυβα, μέσα στις φυλακές και τους τόπους εξορίας, μια άλλη ομάδα στελεχών του κόμματος, γύρω από τον Χαρίλαο Φλωράκη. Μια ομάδα που βρισκόταν στο εσωτερικό του εσωτερικού της χώρας- όπως συνήθιζε να αναφέρει ο Χαρ. Φωράκης- και η οποία δε συνέπραξε ούτε στην «αποζαχαραριαδοποίηση» του ΚΚΕ το 1956, ούτε και στη διάλυση των κομματικών οργανώσεων της περιόδου 1958- '60. Πρόκειται για πολιτικές και οργανωτικές επιλογές που παράλληλα με τη στάση των ηγετικών στελεχών της ομάδας αυτής, στη διάσπαση του κόμματος το 1968, αποδείχθηκαν καθοριστικές και αποτέλεσαν το καταλυτικό παράγοντα για την

πορεία και την ανέλιξη τους στα ηγετικά κλιμάκια, όπως βεβαίως και του ίδιου του Χαρίλαου Φλωράκη στη θέση του επικεφαλής του ΚΚΕ.

Όπως προκύπτει από τις αφηγήσεις των πρωταγωνιστών της περιόδου και από τα γεγονότα της εποχής, μια συγκεκριμένη κατηγορία ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ, με βασική «τριάδα»[12] τον Χαρίλαο Φλωράκη, τον Κώστα Λουλέ και τον Γιώργο Τρικαλινό, επέλεξε στα μέσα της δεκαετίας του 1950 να μην πάρει μέρος στις σφοδρές αντιπαραθέσεις της μίας ή της άλλης πλευράς του ΚΚΕ, που έλυσαν τις διαφορές τους στην 6η και 7η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε.. Παρόλο που η προτίμησή των εν λόγω στελεχών, ήταν «φιλοζαχαριαδική», η ομάδα αυτή ακολούθησε την γραμμή του κόμματος που καθοριζόταν από τον σοβιετικό παράγοντα. Ακόμη κι όταν η πολιτική κατεύθυνση που χαράχθηκε μετά το 20ο Συνέριο του ΚΚΣΕ, αλλά και τα γεγονότα της Τασκένδης που ακολούθησαν και τις αλλαγές στην ηγεσία του ΚΚΕ, δεν τη βρήκαν απολύτως σύμφωνη, η «ομάδα Φλωράκη» πειθάρχησε στην κομματική γραμμή.

Τακτικά ανάλογη, όχι όμως ιδεολογικά και πολιτικά, ήταν η στάση που κράτησε η ίδια ομάδα στη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968. Συμμάχησε κι αυτή τη φορά με την μία εκ των δύο «τάσεων» του κόμματος. Με αυτή του α' γραμματέα της Κ.Ε. [του Κώστα Κολιγιάννη]. Τόσο ο ίδιος ο Χαρίλαος Φλωράκης, όσο και τα στελέχη γύρω από αυτόν τάχθηκαν με την ηγετική ομάδα, αλλά ταυτόχρονα, κράτησαν τις αποστάσεις τους από τον Κώστα Κολιγιάννη.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα ηγετικά στελέχη της ομάδας Φλωράκη, παρά τις επιμέρους διαφωνίες ή διαφορετικές προσεγγίσεις κατά καιρούς με το ΚΚΣΕ, δεν ήρθαν ποτέ σε ρήξη με την εκάστοτε σοβιετική ηγεσία. Αντίθετα, καρτερικά και μεθοδικά περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να αναλάβουν τα ηνία του κόμματος. Ήταν οι λεγόμενοι «Δεσμώτες»[13], οι οποίοι, όπως αναφέρει ο Χρήστος Θεοχαράτος, «ήταν υποχρεωμένοι, εφόσον παρέμεναν πολιτικοί κρατούμενοι του καθεστώτος, ν' ακολουθούν πάντα πιστά την εκάστοτε γραμμή του κόμματος, έστω κι αν διαφωνούσαν σε κάποια σημεία της, διότι, διαφορετικά θα έπαιζαν το παιχνίδι των διωκτών τους: θα δημιουργούσαν ρηγματώσεις στο Μέτωπο του κόμματος.»[14]

Αυτή η οπτική του Χρ. Θεοχαράτου, θέλει τον Χαρίλαο Φλωράκη να αποτελεί «δεσμώτη» τη στιγμή που «έγιναν οι ασχήμιες στην Τασκένδη (…), όταν το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ δημιούργησε αναταράξεις και φυγόκεντρες τάσεις στο παγκόσμιο κομμουνιστικό Κίνημα (και στο ελληνικό).»[15] Όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά στην επίσημη βιογραφία του κομμουνιστή ηγέτη, ο Χαρ. Φλωράκης «ήταν δεσμώτης όταν η πλειοψηφία στην ηγεσία του ΚΚΕ αντικατέστησε τον Ν. Ζαχαριάδη. Ήταν δεσμώτης όταν ο άνεμος της λεγόμενης "αποσταλινοποίησης" άρχισε να λιμάρει τους ίδιους τους αρμούς του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος (και του ελληνικού). Ήταν δεσμώτης

όταν οι λεγόμενοι “κινεζόφιλοι” και “σοβιετόφιλοι” έκαναν την εμφάνισή τους και ανάμεσα στους Έλληνες κομμουνιστές. Ήταν δεσμώτης όταν, στις εκλογές του 1963 η ΕΔΑ κατέβασε συνδυασμούς σε ολόκληρη τη χώρα, στις εκλογές του 1964 απέσχε από τριάντα εκλογικές περιφέρειες [σ.σ. πρόκειται στην πραγματικότητα για 24 και όχι 30]- αντί να πράξει το εντελώς αντίθετο. Ήταν δεσμώτης όταν η ΕΔΑ έγινε πολιτικό δεκανίκι της Ένωσης Κέντρου, -παραγνωρίζοντας ότι οι δημοκρατικές διεκδικήσεις των Κεντρώων είχαν πολιτικό μόνο χαρακτήρα και όχι ταξικό. (Όταν, δηλαδή, οι Έλληνες κομμουνιστές διέπρατταν τα ίδια λάθη που διέπραξαν το 1944 στο Λίβανο, στην Καζέρτα και τα Δεκεμβριανά- παραγνωρίζοντας τον ιμπεριαλιστικό, εκτός του συμμαχικού, χαρακτήρα των Βρετανών)».[16]

Για τη στάση αυτή, του Χαρ. Φλωράκη και των ανθρώπων γύρω από αυτόν, υποστηρίζεται επίσης από τον Χρ. Θεοχαράτο πως «ο δεσμώτης Χαρ. Φλωράκης κρατούσε με συνέπεια την εξής στάση- στάση που του υπαγόρευε η κομματική νομιμοφροσύνη του: Προς τα έξω σιωπούσε, για να μη δίνει λαβή στις Αρχές Ασφαλείας και στους συκοφάντες του Κόμματος, προς τα μέσα (δηλαδή προς την καθοδήγηση του ΚΚΕ) διατύπωνε πάντα με παρρησία τη γνώμη του».[17]

Αυτή η θέση, ενισχύεται και από ένα σημείωμα του Χαρίλαου Φλωράκη στα χρόνια της φυλακής, που ανέφερε χαρακτηριστικά πως «από το ένα μέρος έφταναν στ’ αυτιά μας οι απόηχοι συγκλονιστικών γεγονότων (όπως το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, οι συγκρούσεις στην Τασκένδη, η αντικατάσταση του Ζαχαριάδη, η λεγόμενη αποσταλινοποίηση, η διάλυση του παράνομου μηχανισμού του κόμματος και η ένταξη στην ΕΔΑ, τα εκλογικά λάθη της ΕΔΑ κατά το 1963 και το 1964, παρά το διμέτωπο του Γ. Παπανδρέου) και από το άλλο μέρος, εμείς οι όμηροι του αμερικανοκίνητου καθεστώτος ήμασταν υποχρεωμένοι, για να μη δίνουμε λαβή στην αντίδραση, με χίλιες δυσκολίες να λέμε τη γνώμη μας ή τις διαφωνίες μας μόνο στα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος (…)».[18]

Την ίδια άποψη για τη στάση και τη θέση των «Δεσμωτών» δε συμμερίζονται εξολοκλήρου, παλιοί συναγωνιστές και σύντροφοι του Χαρ. Φλωράκη. Για τους ίδιους [σε μαρτυρίες τους μετά το 1968 και άλλες μετά το 1991], η ξεχωριστή αυτή ομάδα δε συγκροτήθηκε για λόγους κομματικής νομιμοφροσύνης, αλλά αντίθετα, όπως επιμένουν οι εσωκομματικοί αντίπαλοί της, είχε τις ρίζες της σε άλλες επιδιώξεις.

Συγκεκριμένα, ο Τάκης Μπενάς κάνει λόγο για μια «υπερσυντηρητική ομάδα που είχε διαμορφωθεί μέσα στις φυλακές στην εποχή της πτώσης του Στάλιν και του Ζαχαριάδη».[19] Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η ομάδα αυτή διατρέχονταν από «ένα είδος “ρεβανσισμού” με την έννοια της επανακατάκτησης του κόμματος που είχε αλλάξει ηγεσία με την 6η Ολομέλεια του 1956 και την ήττα του ζαχαριαδισμού. Είχαν από τότε διαμορφώσει

διεθνείς διασυνδέσεις με ομοϊδεάτες τους στο ΚΚΣΕ, αρχικά με την ομάδα Μολότωφ- Καγκάνοβιτς, στην οποία ακουμπούσε και ο καθαιρεθείς Ζαχαριάδης, και αργότερα με την ομάδα Μπρέζνιεφ- Σουσλόφ, που θα διαδεχθεί και αυτή με ρεβανσιστικό τρόπο τον Νικήτα Χρουστσόφ από τον Οκτώβριο του 1964.»[20]

Σε ό,τι αφορά την σύνθεση της ομάδα αυτής, ο Τ. Μπενάς, επίσης, αναφέρει ότι «εκπροσωπείται κυρίως από δύο ανώτατα στελέχη τότε του ΚΚΕ στις φυλακές, τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής Χαρίλαο Φλωράκη και Κώστα Λουλέ, που συνδέονται με το τρίτο- όχι όμως και ακριβώς ισότιμο- μέλος της, τη Ρούλα Κουκούλου, σύζυγο του Ν. Ζαχαριάδη. Συγκεντρώνονταν γύρω τους και άλλα παλαιά στελέχη του ΚΚΕ που εκφράζανε ανησυχίες για τα τότε συμβαίνοντα –επί Χρουστσόφ- στο χώρο του υπαρκτού σοσιαλισμού και στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα όπως τα γεγονότα της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, τις διαφωνίες του Τολιάτι με το ΚΚΣΕ, την απομάκρυνση της Αλβανίας του Ενβέρ Χότζα από τη Σοβιετική Ένωση, αλλά έχουν πάντοτε ως άξονα αναφοράς το ΚΚΣΕ, πιστεύοντας πως “οι υγιείς δυνάμεις μέσα στο Κόμμα” θα κατορθώσουν κάποια στιγμή που “θα ωριμάσουν οι συνθήκες” να ξεμπερδέψουν με το “αρνητικό φαινόμενο Χρουστσόφ”».[21]

Παράλληλα, σε μαρτυρία του στον Λευτέρη Μαυροειδή, ο Τ. Μπενάς επισημαίνει πως στη φυλακή «έγινε μια τριμελής φράξια. Ο Φλωράκης, ο Λουλές και η Ρούλα Κουκούλου. Όλοι οι άλλοι ήταν τριγύρω τους. Η τριμελής φράξια, ο σκληρός πυρήνας ακουμπούσε στον Ζαχαριάδη και είχε και επαφή με τον Ζαχαριάδη έξω. Ψήφιζαν μεν τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας, αλλά είχαν πάντα στο νου τους την ανατροπή τους. Αυτή η τριμελής φράξια συσπείρωνε γύρω της τον Κεπέση, τον Τιμογιαννάκη, αυτούς τους διάφορους, χωρίς να είναι αυτοί μέλη της φράξιας».[22] Αναφορικά με τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας, σημειώνει πως «τις ψηφίζανε» και «ο Λουλές και ο Φλωράκης και όλοι τους. Αλλά στην πράξη τις ξηλώνανε τις αποφάσεις».[23]

Ομοίως με τον Τ. Μπενά, ο Τάσος Τρίκκας υποστηρίζει πως «τα στελέχη της καθοδήγησης σε κάθε φυλακή, που είχαν αφομοιώσει στην εντέλεια, τα περισσότερα, το πνεύμα του ζαχαριαδισμού, δεν παραιτήθηκαν από τον έλεγχο της κατάστασης. Δέχτηκαν, τυπικά μόνο, τις αποφάσεις της Ολομέλειας και την καταδίκη του “ανώμαλου εσωκομματικού καθεστώτος”, από τις μεθόδους του οποίου δεν μπορούσαν να ξεκόψουν».[24] Παράλληλα, ο Παύλος Νεφελούδης, που την εποχή της 6ης Ολομέλειας του 1956 βρισκόταν στη φυλακή, αφηγείται πως «σε όλες τις φυλακές, με πρωτεργάτες τους Φλωράκη, Λουλέ, Κεπέση, οι καθοδηγήσεις πήραν αρνητική θέση απέναντι στην 6η ολομέλεια, με το παιδαριώδες επιχείρημα: “αυτές αφορούν το κόμμα και όχι τις φυλακές”».[25] Ο ίδιος σημειώνει ότι η ηγετική ομάδα του Κώστα Κολιγιάννη χρειάστηκε σκληρή πάλη τριών χρόνων και πάνω για να πείσει μια σειρά από στελέχη του κόμματος που είχαν αναφορά στον Ν. Ζαχαριάδη,

αλλά και για να πείσει ότι πλέον η ζαχαριαδική ομάδα των Σουκαρά- Κισκύρα [πρόκειται για τα στελέχη του κόμματος που είχαν αναφορά στον Νίκο Ζαχαριάδη και ήταν για χρόνια καθοδήγηση του κόμματος στον Αη- Στράτη] ήταν αντικομματική.[26]

Η διαφωνία του Χαρ. Φλωράκη και των «Δεσμωτών», με τις αποφάσεις της 6ης πλατειάς Ολομέλειας της Κ.Ε., αποτυπώνεται στην επίσημη βιογραφία του κομμουνιστή ηγέτη, στην οποία αναφέρεται πως η 6η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1956, συγκλήθηκε «για να επικυρώσει τις προειλημμένες αποφάσεις, οι οποίες –για την ιστορική αλήθεια- ήταν εναρμονισμένες στο κλίμα που έφερνε μαζί του το περιβόητο 20ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης».[27]

Ο Χαρ. Φλωράκης δεν είδε, όπως φαίνεται χρόνια αργότερα, θετικά τις αποφάσεις του κόμματος και στην 7η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε., τις οποίες θεωρούσε ότι βρίσκονται σε ευθυγράμμιση με τις αποφάσεις του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ.[28] Στο μεταξύ, ο Τ. Μπενάς υποστηρίζει πως με την ίδια τακτική που κινήθηκε η ομάδα Φλωράκη στην κρίση του ΚΚΕ το 1956, κινήθηκε και στη διάσπαση του κόμματος το 1968.[29]

Σχετικά με την κρίση του κόμματος το 1968 και τον ρόλο του Χαρ. Φλωράκη, είναι ενδεικτική η επιστολή του ίδιου του κομμουνιστή ηγέτη, μαζί με τον Διον. Γεωργάτο, τον Νικ. Κεπέση, τον Παντ. Κιουρτσή, τον Κ. Λουλέ, τον Δημ. Μανούσο, τον Γ. Παπαρήγα, τον Χρ. Ράφτη, τον Σωτ. Σουκαρά και τον Γ. Τρικαλινό προς το Π.Γ. και την Κ.Ε. του ΚΚΕ, στην οποία υπογράμμιζαν ότι θεωρούν τις απόψεις των Παρτσαλίδη- Ζωγράφου-Δημητρίου «βαθιά λαθεμένες και επιζήμιες». Ταυτόχρονα τους καλούσανε να «συναισθανθούν τι ευθύνες τους, να πειθαρχήσουν στην απόφαση του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ της 22α; του Μάη, που χαράζει το σωστό δρόμο λύσης του προβλήματος- το δρόμο που στηρίζεται στις αρχές και το Καταστατικό του Κόμματος».[30] Στο ίδιο πνεύμα βρίσκεται και η επιστολή που απέστειλαν από το Παρθένι της Λέρου μέσω της εφημερίδας «Νέος Δρόμος (δημοσιεύθηκε στις 5.9.1968) προς τα μέλη του πρώην Γραφείου Εσωτερικού. Σε αυτή τόνιζαν ότι δεν κρύβουν την κατάπληξή τους για την τοποθέτηση και τις απόψεις των στελεχών αυτών και τους καλούν να ξανασκεφτούν «το όλο πρόβλημα, με όλη τη συναίσθηση της ευθύνης για το παραπέρα».[31]

Στο μεταξύ, από όλες τις μαρτυρίες και τις ενδείξεις, δεν προκύπτει από πουθενά ότι ένα άλλο σημαντικό ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ και εκ των πρωταγωνιστών της μετέπειτα πορείας του κόμματος, ο Γρηγόρης Φαράκος, συνέπραττε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο με την ομάδα Φλωράκη. Αντίθετα, ο Γρ. Φαράκος φαίνεται να ακολουθεί εκείνη την περίοδο τη δική του ξεχωριστή πορεία στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Σημειώνεται ωστόσο ότι και ο ίδιος, για τους δικούς του λόγους, δε συμφώνησε με την καθαίρεση Ζαχαριάδη,[32] ενώ τάχθηκε με την πλειοψηφία της 12ης Ολομέλειας.[33] Ο ρόλος

που διαδραμάτισε τα επόμενα χρόνια στο ΚΚΕ ο Γρ. Φαράκος είναι σημαντικός, ενώ έφτασε στα τέλη της δεκαετίας του ’80 να γίνει ακόμη και γενικός γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος.

1.5 Ο ρόλος και η δράση της «ομάδας Φλωράκη»

Σε ό,τι αφορά το ρόλο που διαδραμάτισε στο ΚΚΕ και την ΕΔΑ ο Χ. Φλωράκης και οι σύντροφοί του, μίλησαν στον γράφοντα μια σειρά από σημαντικά στελέχη του ελληνικού κομμουνιστικού και αριστερού κινήματος. Οι αφηγήσεις παρουσιάζουν πτυχές της δράσης της ομάδας Φλωράκη άγνωστες, ενώ χρήζουν περαιτέρω επεξεργασία και εξακρίβωση. Μέσα από τις συνεντεύξεις προβάλλεται η σύνθετη προβληματική των σχέσεων στους κόλπους της κομουνιστικής Αριστεράς της περιόδου. Οι απόψεις δεν είναι ταυτόσημες, παρουσιάζουν αποκλίσεις, ενώ υπάρχει ξεχωριστή προσέγγιση για τα γεγονότα. Ο Μανώλης Γλέζος ήταν από τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ της περιόδου εκείνης, καθώς και της ΕΔΑ. Στο ερώτημα αν γύρω από τον Χαρ. Φλωράκη, τον Κ. Λουλέ και τον Γ. Τρικαλινό, είχε συγκροτηθεί μια ξεχωριστή ομάδα- φράξια, «φιλοζαχαριαδική» μέσα στο κόμμα, ο Μ. Γλέζος υποστηρίζει πως «ήταν πράγματι από μόνοι τους μια ομάδα με τις ίδιες αντιλήψεις, παρόλο που κατά καιρούς οι απόψεις τους δε συμπίπτανε.» Ωστόσο ο ίδιος θεωρεί πως «χωρίς να έχουν συναποφασίσει ότι θα συγκροτήσουν ομάδα συμπέσανε τελικά οι αντιλήψεις τους. Ιδιαίτερα μάλιστα μετά τη διάσπαση και αποφάσισαν να γίνουν η νέα ηγεσία του ΚΚΕ καταφέρνοντάς το (…)». Περιγράφοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των στελεχών της «ομάδας Φλωράκη», επισημαίνει πως «οι αντιλήψεις τους ήταν σταλινικού τύπου». Ωστόσο συμπληρώνει ότι «ο Λουλές διέφερε από τον Φλωράκη, όπως και ο Τρικαλινός απ’ τον Φλωράκη. Παρ’ όλα αυτά, μεταξύ τους βρήκαν κοινή φόρμουλα (…)».

Για τον ρόλο που διαδραμάτισαν τα κορυφαία αυτά στελέχη, όταν βγήκαν από τις φυλακές το 1966, ο Μανώλης Γλέζος σημειώνει ότι «αφότου τώρα βγήκαν αυτοί από τη φυλακή μπήκαν στις “δεκάδες” (οι τρείς ομάδες-δεκάδες που χωρίστηκαν τα μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ που βρίσκονταν στο εσωτερικό). Ο Φλωράκης μάλιστα συμμετείχε και στο Γραφείο Εσωτερικού. Δε μας δημιούργησαν όμως κανένα πρόβλημα, παρόλο που η άποψη τους για την ΕΔΑ ήταν ότι επρόκειτο για οπορτουνιστικό εγχείρημα- μου το είπε ο Φλωράκης όταν συναντηθήκαμε γύρω στο 1960 στη φυλακή της Αίγινας-. Δεν έκαναν όμως κανέναν αγώνα απέναντί μας. Τώρα αν ήταν οπορτουνιστική η ΕΔΑ που είχε δημιουργήσει ένα “καθεστώς” που συνέτριβε το μετεμφυλιακό καθεστώς και εγκαθίδρυε τη δημοκρατία τι να πω, αντιλήψεις (…)».

Σε σχέση με τα γεγονότα της διάσπασης του 1968, ο Μ. Γλέζος αναφέρει ένα περιστατικό για τον Χαρ. Φλωράκη στον τόπο εξορίας τους. Όπως υποστηρίζει, «ήμουν στο Παρθένι της Λέρου, γραμματέας της ομάδας συμβίωσης των πολιτικών κρατουμένων και γραμματέας του Γραφείου των

μελών της Κ.Ε. του ΚΚΕ επειδή εκεί βρισκόμασταν δεκαεφτά μέλη της. Στο Γραφείο αυτό μαζί μου ήταν ο Λουλές, ο Τρικαλινός, ενώ ο Φλωράκης έλειπε εκείνες τις μέρες στο νοσοκομείο. Από το ραδιοφωνάκι ακούσαμε πως έγινε διάσπαση. Στο Γραφείο αμέσως υποστήριξα πως καθένας έχει δικαίωμα να τοποθετηθεί με όποια πλευρά θέλει αλλά απευθύνω έκκληση σε όλους να μην το ανακοινώσουν γιατί έτσι θα οδηγηθούμε σε διάσπαση στην ομάδα συμβίωσης πολιτικών κρατουμένων και ο μόνος κερδισμένος θα είναι ο εχθρός. Αυτή μου την πρόταση την ψήφισαν όλοι εκτός του Λουλέ και του Κεπέση. Δεν έδωσαν ψήφο, χωρίς να έχουν γνώμη, δύο άλλα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής. Το θέσαμε στην ομάδα συμβίωσης των πολιτικών κρατουμένων και συμφώνησαν κι αυτοί με τη σειρά τους.

Έπειτα επέστρεψε ο Φλωράκης που ενώ στη ‘‘Σωτηρία’’ όπως μάθαμε δήλωνε υπέρ των Παρτσαλίδη και Δημητρίου (το επιβεβαίωσε ο Σιγανός) περνώντας απ’ το Τμήμα Μεταγωγών είχε κάποιες συναντήσεις, άγνωστο με ποιούς, και άλλαξε γνώμη. Ερχόμενος στο στρατόπεδο έξω από τα συρματοπλέγματα άρχισε να φωνάζει πως είναι με τη 12η. Τον ρώτησα όταν μπήκε μέσα γιατί είναι υπέρ της 12ης Ολομέλειας και μου απαντάει “επειδή η πλειοψηφία των μελών της Κ.Ε. είναι με τη 12η”. Όταν του είπα ότι μπορώ να του αποδείξω το αντίθετο αφού ήμουν ο μόνος που γνώριζε όλα τα μέλη της Κ.Ε. μου είπε “τότε θα πάω με τους άλλους”. “Δική σου γνώμη δεν έχεις Χαρίλαε;” του λέω. Μου απάντησε θυμάμαι πως εγώ ή κάποιοι άλλοι έχουμε στηρίγματα, αυτός όμως δεν είχε τις πλάτες κανενός.

Έτσι εξαιτίας του Χαρίλαου έγινε η διάσπαση μέσα στο στρατόπεδο σε τρεις μεγάλες ομάδες. Τους υποστηριχτές της 12ης Ολομέλειας, τους υποστηριχτές του Κλιμακίου (Γραφείου Εσωτερικού) και στην ομάδα Χάος όπως με ονόμασαν επειδή δεν ανήκα ούτε στους μεν ούτε στους δε. Τότε τους απαντούσα και εγώ με σκωπτικές ονομασίες, τους μεν “μεσονύκτιους” και τους δε “κλιμακτήριους”. Έτσι ήταν δυστυχώς τα πράγματα».[34]

Ο Τάκης Μπενάς, γραμματέας της Νεολαίας ΕΔΑ και έπειτα της Νεολαίας Λαμπράκη υπήρξε μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ και της Ε.Ε. της ΕΔΑ.

Αναφερόμενος στον ρόλο που έπαιξαν στην ΕΔΑ οι Φλωράκης-Λουλές- Τρικαλινός και η ομάδα τους, αφότου βγήκαν από τις φυλακές το ’66, αφηγείται αρχικά πως «ο Φλωράκης βγαίνοντας από τη φυλακή το 1966 μπήκε αμέσως στο Γραφείο του Εσωτερικού με εντολή του Π.Γ., βέβαια. Σε αυτό γραμματέας ήταν ο Δρακόπουλος και μέλη ο Γλέζος, ο Νίκος Καράς, η Γιάννου, ο Βέττας, ο Μπριλλάκης, σύνολο εφτά. Ο Φλωράκης λοιπόν ανέλαβε ως τομέα εργασίας του οργανωτικός υπεύθυνος της ΕΔΑ, τότε ζήτησε κι εμένα να με πάρει από γραμματέα της Νεολαίας στο οργανωτικό Γραφείο (…)».

Βγαίνοντας από τις φυλακές (ο Φλωράκης με τον Λουλέ) ήταν οι κήρυκες του ΚΚΕ και όχι της ΕΔΑ. Να λυθεί έλεγαν το πρόβλημα του κόμματος μέσω της νομιμοποίησής του και όχι μέσω της ΕΔΑ. Στην πράξη βέβαια, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, αποτελούσαν από μόνοι τους μια συγκροτημένη από τα χρόνια της φυλάκισής τους φράξια με σχέσεις αλληλοϋποστήριξης και αλληλεγγύης. Κατά βάση η φράξια αυτή ήταν ζαχαριαδική. Είχαν μεν ψηφίσει και εγκρίνει τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας του 1956, κατά βάθος όμως τις υπονόμευαν και τις πολεμούσαν. Αυτό το καταλαβαίνεις καλύτερα όταν δεις τις διασπάσεις που προκάλεσαν μέσα στις φυλακές σε βάρος όσων θεωρούσαν πως έπρεπε να προχωρήσει η ανανέωση και τα λοιπά. Η φράξια τους ήταν αντικολιγιαννική και φιλοζαχαριαδική, στρεφόταν εναντίον και του Κολιγιάννη και του Παρτσαλίδη. Τον μεν Παρτσαλίδη τον είχαν ήδη καθαιρέσει ενώ τον δε Κολιγιάννη από δικό τους αρχικά τον μετέτρεψαν σε αντίπαλό τους. Δεν του είχανε καμία απολύτως εμπιστοσύνη λόγω και των «συναλλαγών» του με τον Χρουστσόφ».[35]

Ο Τ. Μπενάς επίσης, στέκεται σε μια ιδιαίτερη συνομιλία που είχε με τον Μανώλη Σιγανό, ο οποίος του ανέφερε ένα περιστατικό που παρότι δεν έχει επιβεβαιωθεί ποτέ αν ισχύει, χρήζει περαιτέρω διερεύνηση. Σημειώνει λοιπόν ο Τ. Μπενάς πως: «είχα κάποτε μια κουβέντα με τον Μανώλη Σιγανό, προσωπικό γιατρό του Ζαχαριάδη, και μου κάνει έκκληση να αλλάξουμε τη στάση μας και να αναγνωρίσουμε τις αποφάσεις της 12ης Ολομέλειας, “παρ’ όλο που έχετε δίκιο” διότι αν δε γίνει έτσι, “το κόμμα μ’ αυτή τη διάσπαση θα περιέλθει στα χέρια ανίκανων ανθρώπων”. Και αρχίζει να μου αραδιάζει ονόματα, να μου λέει Ρούλες, Λούλες και άλλα τέτοια. Εγώ αντέδρασα και του λέω κάτσε καλά γιατί μιλάμε για αρχές. Όταν στην Κέρκυρα μάθαμε για την 6η Ολομέλεια του 1956 είπαμε μαζί ότι ποτέ δε θα παραβιάσουμε τις αρχές μας. Ότι ποτέ στο μέλλον δε θα κάνουμε το ίδιο λάθος να παραβιάσουμε τις αρχές μας και τη δημοκρατία. Τώρα τις ξαναπαραβιάζουμε. Μου απαντά τότε ότι “όχι μόνο εγώ, αλλά κι άλλοι που ούτε φαντάζεσαι, δεν αμφισβητούν ότι έχετε δίκιο”, “δηλαδή;” του λέω και είπε πως “όταν έγινε η διάσπαση εγώ ήμουν στο νοσοκομείο Άγιος Παύλος με τον Φλωράκη. Εκεί μάθαμε για τη 12η Ολομέλεια. Γυρίζει τότε ο Χαρίλαος και μου λέει: ‘’Μανώλη, τα παιδιά στην Αθήνα έχουν δίκιο όταν λένε πως το κέντρο πρέπει να είναι στην Ελλάδα, όταν μιλάνε για αποκομμένη από την ελληνική πραγματικότητα ηγεσία. Το έζησα κι εγώ, μου λέει ο Χαρίλαος, όταν βγήκα από τη φυλακή και ανέλαβα οργανωτικός της ΕΔΑ. Ήθελα κάποτε να μετακινήσω ένα μέλος της Νομαρχιακής Επιτροπής Καρδίτσας και να το πάω στην αντίστοιχη των Τρικάλων, δίπλα δηλαδή και δεν μπορούσα. Έπρεπε να πάρω έγκριση από το Βουκουρέστι. Πως να χαλάσω το οργανόγραμμα που είχε στα χέρια του ο Στρίγκος. Κατά τούτο λοιπόν, έχουν δίκιο οι άνθρωποι. Αλλά εμείς δεν μπορούμε να πάμε με το Γραφείο Εσωτερικού διότι είδες τι λέει η Μόσχα; Τις

αποφάσεις της 12ης μεταδίδει. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να πάμε κόντρα στο ΚΚΣΕ".

Καταλαβαίνεις, μου λέει, ο Σιγανός. Ο Χαρίλαος αναγνωρίζει ότι έχετε δίκιο, αλλά εξηγεί γιατί δεν πρέπει να πάτε κόντρα στη 12η Ολομέλεια. Του λέω τότε "Μανώλη, λυπάμαι για λογαριασμό σου, όπως και για τον Χαρίλαο, να του το πεις άμα βρεθείτε. Διότι τα μέλη της Κ.Ε. εκλέγονται, τουλάχιστον μετά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, για να είναι φρουροί των αρχών και να λογοδοτούν στους έλληνες κομμουνιστές, στα μέλη του κόμματος αν τηρούν αυτές τις αρχές ή τις παραβιάζουν. Εσύ τώρα μου λες ότι εν ονόματι του ότι επειδή ο σταθμός της Μόσχας λέει αυτά ή εκείνα πρέπει να ξεχάσουμε τις αρχές μας. Εμείς δεν έχουμε χρέος να λογοδοτούμε στον σταθμό της Μόσχας. Έχουμε χρέος να λογοδοτούμε στους έλληνες κομμουνιστές. Γι' αυτό δεν πρόκειται να το κάνουμε αυτό που μας συνιστάς. Έστω κι αν το κόμμα περιέλθει σε διάφορες Λούλες και Ρούλες"».[36]

Από την πλευρά του, ο Στέφανος Στεφάνου, οργανωτικός υπεύθυνος για μεγάλο διάστημα της Νεολαίας ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη και μετά στέλεχος της ΕΔΑ, υποστήριζε για το ρόλο της ομάδας Φλωράκη- Λουλέ- Τρικαλινού μέσα στην ΕΔΑ πως «ο Φλωράκης ήταν στο Οργανωτικό της Γραφείο και συνήθως συμμετείχε στην Εκτελεστική Επιτροπή. Μέσα στις φυλακές όλοι αυτοί, Φλωράκης- Κεπέσης- Τρικαλινός- Λουλές και άλλοι, τη μια μέρα ήταν με τον Ζαχαριάδη την άλλη με τον Κολιγιάννη. Έπειτα θέλοντας να δείξουν πως η ηγεσία του κόμματος είναι μέσα και όχι έξω καθαίρεσαν τον Κολιγιάννη».[37]

Αντίθετα, ο Μήτσος Κωστόπουλος, ηγετική φυσιογνωμία του ΚΚΕ των τελευταίων δεκαετιών μέχρι τη διαγραφή του από το κόμμα στα τέλη του 2000, έχει διαφορετική εκτίμηση για τον ρόλο και τη δράση του Χαρ. Φλωράκη, σε σχέση με τα ιστορικά στελέχη της Αριστεράς που μίλησαν προηγουμένως.

Στα ερωτήματα για το αν οι Φλωράκης- Λουλές συγκρότησαν τη δική τους ομάδα και για τη στάση τους απέναντι στις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας της Κ.Ε. και την καθαίρεση του Ζαχαριάδη, ο Μ. Κωστόπουλος αναφέρει «δεν ξέρω για τον Φλωράκη αν ήταν στην 6η Ολομέλεια και ψήφισε υπέρ. Απ' ότι είμαι σε θέση να γνωρίζω ο Χαρίλαος σε ανύποπτες στιγμές δεν έκρυβε τη συμπάθειά του στον Ζαχαριάδη και το έλεγε- δεν είναι όμως αυτό το ζήτημα.

Όταν ο Φλωράκης ανέλαβε το '72 γραμματέας του ΚΚΕ δεν πήγε να επισκεφτεί τον Ζαχαριάδη στην εξορία μολονότι εκείνος το ήθελε πολύ προκειμένου να ξεκαθαρίσουν οι υποθέσεις για το αν ήταν πράκτορας ή όχι. Αν λοιπόν ήταν ζαχαριαδικός με τον τρόπο που τίθεται θα πήγαινε, εξάλλου έτσι θα είχε όφελος από αυτή του την κίνηση (…)».

Σχετικά με το ζήτημα της αντικατάστασης του Κ. Κολιγιάννη, ο ίδιος σημειώνει πως «δεν είναι τόσο απλό όσο φαίνεται μα πολύ πιο σύνθετο. Πρέπει να συνυπολογίσεις τις σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚΣΕ, την κατάσταση στην Ελλάδα, τα εσωτερικά του κόμματος και ούτω καθεξής. Το θέμα δεν είναι πως ο Κρόνος έφαγε τα παιδιά του ή τα παιδιά τον πατέρα τους. Δε νομίζω όμως ότι έχει ιδιαίτερο νόημα να ασχοληθεί κανείς για το πώς γίνεται κανείς να' ναι ένας με κάποιον κάποτε μαζί και έπειτα απέναντι. Λέγεται μάλιστα πως αργότερα το ΚΚΣΕ εκτιμώντας την κατάσταση έκανε κρούση σε ορισμένους για να αντικαταστήσουν τον Κολιγιάννη- ίσως στο μέλλον σιγουρευτούμε γι' αυτό-. Αυτό όμως δείχνει πως κάθε άλλο παρά εύκολη υπόθεση για ασφαλή συμπεράσματα είναι αυτή».[38]

Τέλος, ο Κώστας Φιλίνης, στέλεχος της ΟΚΝΕ, ιδρυτικό μέλος της ΕΠΟΝ, ηγετική μορφή αργότερα του ευρωκομμουνιστικού κινήματος της χώρας μας, ερωτήθηκε αν ο Φλωράκης και ο Λουλές επηρέασαν τη στάση και τη γραμμή της «Αυγής» και της «Ελληνικής Αριστεράς», μετά την αποφυλάκισή τους. Ο ίδιος, σημείωνε ότι «τη γραμμή της «Αυγής» και του περιοδικού δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να την αλλάξουν, ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καταφέρεις κάτι τέτοιο. Το καταλάβαιναν βέβαια αυτό και οι ίδιοι (…)».

Για τον ρόλο που διαδραμάτισαν στην ΕΔΑ ανέφερε πως «είχαν θέσεις- ο Φλωράκης ήταν οργανωτικός- αλλά ήταν γι' αυτούς ακατόρθωτο να αλλάξουν τα πράγματα. Μέσω βέβαια των "κομματικών στηριγμάτων" ο Φλωράκης ήθελε να ανακατεύεται στα διάφορα ζητήματα αφού ήταν διαποτισμένος με μια τέτοια αντίληψη, αλλά δεν μπορούσε να πετύχει πάρα πολλά.»[39]

1.6 Το μανιφέστο του «Χ.Φ.»

Μετά τη διάσπαση του 1968 κι αφού οι «ανανεωτικοί» του κόμματος ακολούθησαν άλλο πολιτικό και οργανωτικό πλαίσιο, ο Χαρ. Φλωράκης, περνάει στην αντεπίθεση. Προετοιμάζεται με την ομάδα του και μαζί παίρνουν σταδιακά ολόκληρη την υπόθεση του κόμματος στα «χέρια» τους, ξεκινώντας, κιόλας, άμεσα, από τη 17η Ολομέλεια και το 9ο Συνέδριο. Ο Φλωράκης είναι αυτός που ανασυγκροτεί το κόμμα και τις οργανώσεις του και το τοποθετεί στο μεταπολιτευτικό πεδίο ως βασικό παράγοντα της πολιτικής ζωής του τόπου. Γίνεται η κεντρική και αδιαμφισβήτητη εκπροσώπησή του.

Τον Ιούνιο του 1972 η Κ.Ε. του ΚΚΕ εκλέγει τον Χαρ. Φλωράκη, που βρισκόταν ακόμη στην Ελλάδα, μέλος του Πολιτικού Γραφείου, αναθέτοντάς του το δυσκολότερο, ίσως, έργο που θα μπορούσε σε συνθήκες παρανομίας. Να ανασυγκροτήσει δηλαδή τις διαλυμένες κομματικές οργανώσεις.

Τρία χρόνια πριν, ο ίδιος με επιστολή (άρθρο), που έστειλε το Δεκέμβριο του 1969 από το Στρατόπεδο Συγκέντρωσης της Λέρου [Παρθένι]

προς την καθοδήγηση του ΚΚΕ, εξέφραζε τις απόψεις του για τη διάσπαση του κόμματος και για την τακτική που πρέπει να ακολουθήσει η ηγεσία απέναντι στη διασπαστική ομάδα. Η επιστολή είναι «τοποθετημένη» στο χωροχρόνο τη στιγμή που είχε ξεδιαλύνει το κομματικό πεδίο με τη διάσπαση στη 12η Ολομέλεια και την ώρα που ο κομμουνιστής ηγέτης, ίσως, να εκτίμησε ότι μπορεί να διαδραματίσει άμεσα πρωταγωνιστικό ρόλο, όπως και έγινε.

Ο Παν. Μαυρομάτης [μέλος του Π.Γ.] της έβαλε τίτλο «Με πίστη και αισιοδοξία» και τη δημοσίευσε τον Ιανουάριο του 1970 στο «Νέο Κόσμο» με τα αρχικά «Χ.Φ.».

Πρόκειται ουσιαστικά για ένα μανιφέστο του Χαρ. Φλωράκη, στο οποίο ξεδιπλώνει την πολιτική του σκέψη, αναλύει τα επιμέρους ζητήματα και προβλήματα του παρελθόντος, ενώ προδιαγράφει τις μετέπειτα εξελίξεις. Το κείμενο είναι μάλιστα ενδεικτικό των σκέψεων και της τοποθέτησης που είχε ο Χαρίλαος Φλωράκης την περίοδο της καθαίρεσης του Νίκου Ζαχαριάδη και κατά τη 12η Ολομέλεια της Κ.Ε., όπου στη Βούδα της Βουδαπέστης πραγματοποιήθηκε η ρήξη των δυο «τάσεων». Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, που στο δίτομο έργο του Χρ. Θεοχαράτου για τον κομμουνιστή ηγέτη, συμπεριλήφθηκε ολόκληρη η επιστολή και χαρακτηρίζεται ως «ιστορικό άρθρο» και δείγμα «παρρησίας» του Φλωράκη. Το άρθρο αποτελεί σημείο σταθμό για την πορεία του μετέπειτα α' γραμματέα (και γενικού γραμματέα) του Π.Γ. της Κ.Ε., αλλά και για ολόκληρο το ΚΚΕ, που λίγα χρόνια αργότερα θα αλλάξει σελίδα, στην ηγεσία του οποίου θα βρίσκεται πλέον ο καρδιτσιώτης κομμουνιστής.

Στην επιστολή, αρχικά, ο Χαρ. Φλωράκης εκτιμάει πως «για το 9ο Συνέδριο επιφυλάσσεται μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία και τη ζωή του κόμματος (…)». Επιπλέον τονίζει ότι το Συνέδριο είναι σημαντικό, καθώς «θα συνέλθει σε μια περίοδο που το κόμμα μας δίνει ταυτόχρονα μια σκληρή μάχη ενάντια σε μια οργανωμένη αναθεωρητική διασπαστική ομάδα, την ομάδα Παρτσαλίδη- Δρακόπουλου- Μπριλάκη, που υποστηρίζεται από παρόμοιους φορείς μέσα στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα (…)».

Αναφερόμενος στην απόφαση της 8ης Ολομέλειας του 1958 τη χαρακτηρίζει «λαθεμένη στην βάση της», καθώς θεωρεί ότι δεν ήταν σωστό να μην υπάρχουν κομματικές οργανώσεις στην Ελλάδα. Για αυτό το ζήτημα τονίζει ότι «συνδέεται με την κατάσταση που επικρατούσε μέσα στο κόμμα κατά την περίοδο της προσαρμογής μετά το 20ο Συνέδριο και την 6η Ολομέλεια. Συνδέεται με τον τρόπο θεώρησης και αφομοίωσης ορισμένων θέσεων του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος, όπως με το "ειρηνικό πέρασμα" και γενικά τους διάφορους δρόμους προς το σοσιαλισμό, με το πρόβλημα της ενότητας των δημοκρατικών δυνάμεων κ.λπ. Τέλος, συνδέεται με τις οπορτουνιστικές και αναθεωρητικές αντιλήψεις σε βασικά προβλήματα

της επανάστασης που οι φορείς τους αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι στην ηγεσία του κόμματος, καθώς και του κινήματος στο εσωτερικό (…)».

Στα 1969 πλέον και με την ΕΔΑ να αποτελεί παρελθόν, ο Χαρ. Φλωράκης επιτίθεται εναντίον του συμμαχικού σχήματος λέγοντας πως «στην πραγματικότητα, δεν ήταν ούτε συνασπισμός κομμάτων, ούτε φυσικά και κομμουνιστικό κόμμα. Ήταν κάτι το "αφύσικο", πράγμα που της στερούσε τη δυνατότητα για μια σταθερή πολιτική και ταχτική. Χαρακτηριστικό της στοιχείο ήταν η "μεταμόρφωση της" και η ταλάντευση στη γραμμή». Υπογραμμίζει την έλλειψη κομματικής ζωής και για να υποστηρίξει επιπλέον τα επιχειρήματά του χρησιμοποιεί τα λεγόμενα «ενός συντρόφου» που ισχυριζόταν ότι «έμπαινες από τη μια πόρτα της ΕΔΑ κομμουνιστής επαναστάτης και έβγαινες από την άλλη απλός αριστερός, εδαίτης (…)».

Επιπλέον, σημειώνει την έλλειψη διαπαιδαγωγικής δουλείας ενάντια στις διάφορες λαθεμένες αντιλήψεις και διαστρεβλώσεις, ανάγοντας το κι αυτό σε πρόβλημα της έλλειψης λειτουργίας κομματικών οργανώσεων.

Μιλώντας πάνω στο σχετικό πρόβλημα, κάνει λόγο για το θέμα της «κριτικής των λαθών», για να επισημάνει πως «όσο σωστή και αναγκαία είναι η αποκάλυψη των λαθών, των αδυναμιών μας κ.λπ. και των αιτιών που τα προκάλεσαν, εξίσου αναγκαίο είναι να καθορίζεται το μέγεθος, ο συγκεκριμένος ρόλος και οι συνέπειες τους». Έτσι, συνεχίζει, «έχω τη γνώμη ότι η κριτική που ασκήθηκε από την 6η Ολομέλεια του 1956 έχει έντονο το χαρακτηριστικό της υπερβολής. Αυτό είχε σαν συνέπεια να καλλιεργηθεί μια τάση και να εξηγηθούν τα πάντα αποκλειστικά με τα λάθη και τις αδυναμίες τις δικές μας (…)».

Επίσης, σημειώνει το αντιφατικό σχήμα, όπως λέει, «για τα λάθη φταίει η καθοδήγηση, ειδικότερα ο Γραμματέας. Για τις επιτυχίες η καθοδήγηση έχει μόνο ένα μερτικό (…)». Στο σημείο αυτό φέρνει το παράδειγμα των διαφορετικών περιόδων Σιάντου και Ζαχαριάδη, που συνέβη αυτό και σημειώνει ότι έτσι «αποποιούνται των ευθυνών τους τα μέλη του κόμματος (…)».

Μάλιστα ασκεί κριτική σε όσους έχουν υιοθετήσει μιαν αντίληψη που θεωρεί «λαθεμένο ό,τι ειπώθηκε επί Στάλιν ή να θεωρούνται αδικημένοι όλοι όσοι τιμωρήθηκαν στην περίοδο της καθοδήγησης Ζαχαριάδη (…)». Κατακρίνει ακόμη την τάση «να θεωρείται δικαιωμένο κάθε φιλελευθερίστικο και οπορτουνιστικό στοιχείο, μια που η καθοδήγηση ακολουθούσε σεχταριστική πολιτική και υπήρχε ανώμαλο καθεστώς (...)».

Στο ίδιο πνεύμα, ο Χαρίλαος Φλωράκης ξεδιπλώνει όλη την πολεμική του διάθεση, κατά των πρώην συντρόφων του σημειώνοντας ότι «κατάφεραν να δημιουργήσουν σε μεγάλο κομμάτι των κομμουνιστών ένα κόμπλεξ κατωτερότητας. Αντί να υπερηφανεύονται για το κόμμα τους και την ηρωική

του δράση και προσφορά, κατάντησαν να κρατάνε μια στάση απολογητική και γενικά υποστολής της σημαίας του κομμουνιστή και των σοσιαλιστικών ιδανικών. Οι λέξεις σύντροφος, κομμουνιστής, σοσιαλισμός κ.λπ. αντικαταστάθηκαν με το φίλος, αριστερός, δημοκράτης και Δημοκρατία (...)».

Στη συνέχεια γράφει πως «η 12η Ολομέλεια, με τις αποφάσεις της, σήκωσε αποφασιστικά τη σημαία της πάλης ενάντια στον οπορτουνισμό και τον αναθεωρητισμό, που κόντευε, με τη δράση της φραξιονιστικής ομάδας, να κυριαρχήσει και να γίνει η επίσημη πολιτική και οργανωτική γραμμή του κόμματος (…)». Προσθέτει μάλιστα πως «με τις αποφάσεις της 12ης Ολομέλειας σημειώνεται μια αποφασιστική στροφή για να προχωρήσει το κόμμα σταθερά στον επαναστατικό του δρόμο (…)».

Στο θέμα της ανάδειξης στελεχών, υποστηρίζει ότι «η αξιοποίηση της πείρας της περιόδου μετά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και της 6ης Ολομέλειας του 1956 θα είναι πολύτιμη συμβολή στην αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού. Έχω τη γνώμη ότι η αποκατάσταση ορισμένων στελεχών που είχε γίνει μετά την 6η Ολομέλεια δεν έγινε με αντικειμενικά κριτήρια. Εκείνο που κυριάρχησε δεν ήταν η εξέταση της συγκεκριμένης δράσης και στάσης τους, αλλά το γεγονός ότι είχαν τιμωρηθεί ή καθαιρεθεί στην περίοδο που στην καθοδήγηση ήταν ο Ζαχαριάδης, στην περίοδο που υπήρχε ανώμαλο εσωκομματικό καθεστώς ή ότι γενικά ήταν υπέρ της 6ης Ολομέλειας (…)».

Ταυτόχρονα αναφέρει πως παράλληλα «με την καλή λειτουργία των κομματικών οργανώσεων, χρειάζεται σωστός προσανατολισμός (…)».

Σε ό,τι αφορά την αντιδικτατορική πάλη, τονίζει αρχικά ότι «το θέμα της ανανεωμένης και διευρυμένης δημοκρατίας δεν πρέπει να θεωρείται σαν κανένα ιδιαίτερο, ξεχωριστό στάδιο της επανάστασης, αλλά σαν ένας άμεσος και ενιαίος στόχος με την ανατροπή της χούντας (...)». Έπειτα σημειώνει πως «το πρόβλημα της πάλης μας για τη δημοκρατία και την Εθνική Δημοκρατική Αλλαγή πρέπει να υπογραμμιστεί και από την πλευρά της σύνδεσης με την πάλη για το σοσιαλισμό (…)».

Τέλος, για το πρόβλημα των συμμαχιών, αναφέρει πως «θα χρειαστεί παραπέρα επεξεργασία, από άποψη μορφών και σχημάτων, πραγματοποίησης προγραμμάτων υιοθέτησης των ιδιαιτέρων ζητημάτων που ενδιαφέρουν τον κάθε σύμμαχο κ.λπ. Αναγκαία είναι και η εξέταση της αντιμετώπισης του προβλήματος στο παρελθόν».[40]

1.7 Στην ηγεσία του ΚΚΕ

Στο πλαίσιο της 16ης Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Ιούνιο του 1972, ο Χαρίλαος Φλωράκης μαζί με τους συντρόφους του από τις φυλακές: Κώστα Λουλέ και Αντώνη Αμπατιέλο, αναρριχούνται στο Πολιτικό Γραφείο του κόμματος [Σε αυτό θα εκλεγεί και ο Κώστας Τσολάκης]. Στο πλαίσιο της

συνεδρίασης της 16ης Ολομέλειας της Κ.Ε., αποτυπώνεται με εύγλωττο τρόπο ότι υπάρχει κρίση ηγεσίας στο κόμμα, καθώς ο Κώστας Κολιγιάννης είχε απολέσει πια, όσα ερείσματα διέθετε στο κόμμα. Περισσότεροι από 20 ομιλητές (Αντ. Αμπατιέλος, Αλ. Λιακόπουλος, Μαν. Πιθαρούλης, Στο Καραγιώργης, Ευτ. Μπιτσάκης, Αντ. Καλαμπόγιας, Γ. Παπαρήγας, Κ. Γάτσος, Π. Μαυρομάτης, Ν Κουτρούμπας, Θ. Σαρρής, Γ. Στεφανάτος, Δ. Πετκίδης, Χρ. Νικολάου, Αχ. Πετρίτης, Παν. Υφαντής, Τ. Αδάμος, Λ. Στρίγκος, Κ. Τσολάκης, Ηλ. Καρράς, Απ. Γκρόζος),[41] υπήρξαν επικριτικοί στις τοποθετήσεις τους για την λειτουργία του Π.Γ. και του πρώτου γραμματέα. Ο ρόλος του είχε αποδυναμωθεί σοβαρά δημιουργώντας στην καθοδήγηση του ΚΚΕ παραλυτικά φαινόμενα. Ήδη κάποια μέλη του τότε Πολιτικού Γραφείου είχαν θέσει προηγουμένως το θέμα και στο ΚΚΣΕ. Ήταν η περίοδος που σύμφωνα με σχετική μαρτυρία του Μανώλη Γλέζου, οι σοβιετικοί πρότειναν στον ίδιο να αναλάβει γραμματέας του ΚΚΕ αλλά δεν το δέχτηκε υπογραμμίζοντας από τη μια πλευρά το θέμα της Τσεχοσλοβακίας και από την άλλη μεριά λέγοντας πως «είναι υπόθεση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας ποιος θα εκλεγεί και δεν είναι υπόθεση άλλων κομμάτων να διορίζουν τους ηγέτες του».[42]

Σύμφωνα με τον ίδιο, οι σοβιετικοί καλέσανε και τον Ηλία Ηλιού- όπως τον πληροφόρησε ο ίδιος ο Ηλιού- να πάει στη Μόσχα για να του κάνουν την ίδια πρόταση, την οποία με το ίδιο σκεπτικό, ότι δηλαδή αποτελεί υπόθεση των ελλήνων κομμουνιστών το ζήτημα της εκλογής γραμματέα του ΚΚΕ, απέρριψε κι αυτός. Πέρα από τα δύο αυτά στελέχη, πρόταση να αναλάβει γραμματέας του ΚΚΕ υποστηρίζει ότι δέχθηκε και ο Μίκης Θεοδωράκης, αλλά αρνήθηκε κι αυτός.[43]

Ο χρόνος μετρούσε αντίστροφα μέχρι τη 17η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Ολομέλεια κατά την οποία ο Χαρίλαος Φλωράκης επρόκειτο να αναδειχθεί α' γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος.

Πριν όμως τη σύγκληση της 17ης Ολομέλειας της Κ.Ε. κι ενώ ο Φλωράκης είχε διαφύγει στο εξωτερικό [ο ίδιος αναφέρει χάρη στον κομματικό μηχανισμό και με την βοήθεια δύο γάλλων το κατόρθωσε,[44] ενώ αντίθετα ο Μ. Γλέζος αναφέρει ότι είχε την εντύπωση ότι ο Χαρ. Φλωράκης το κατόρθωσε λόγω σχετικών ενεργειών της σοβιετικής Πρεσβείας[45]], σε σύσκεψη του Π.Γ. που πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα μεταξύ Οκτωβρίου και Δεκεμβρίου [1972], παρουσία του Μιχαήλ Σουσλόφ και του Μιχαήλ Πονομαριόφ από το ΚΚΣΕ και από την πλευρά του ΚΚΕ των Κώστα Κολιγιάννη, Κώστα Λουλέ, Απόστολου Γκρόζου, Κώστα Τσολάκη, Λεωνίδα Στρίγγου, Παναγιώτη Υφαντή, Γεράσιμου Στεφανάτου και του ίδιου του Φλωράκη, ετέθη το θέμα της ηγεσίας ευθέως. Ο Κολιγιάννης είχε αντιληφθεί ότι δεν υπήρχαν επιπλέον περιθώρια και έδωσε τη συγκατάθεσή του να προχωρήσουν στην αλλαγή α' γραμματέα. «Όταν ρωτήθηκε η γνώμη του για το ποιον θα έβλεπε για αντικαταστάτη του, εκείνος πρότεινε τον Γρηγόρη Φαράκο. "Πού να τον βρούμε τον Φαράκο;" τον

ρώτησαν καθώς ήταν φυλακισμένος και άρα το κόμμα θα έμενε ακέφαλο. Η παραίνεση των Σοβιετικών ήταν “να πάνε στο κόμμα να το λύσουν”».[46]

Στις σκέψεις τότε των Σοβιετικών υπήρχε προφανώς η αντίληψη να επιλεγεί κάποιος από το «εσωτερικό» της χώρας, χωρίς να έχει εμπλακεί στην «αποζαχαριαδοποίηση» του 1956, στη διάλυση των κομματικών οργανώσεων και στη 12η Ολομέλεια της Κ.Ε. του 1968 «και ως εκ τούτου, μπορούσε να κινείται και να αποφασίζει χωρίς τις δουλείες και τις μιζέριες του παρελθόντος».[47] Ιδανικές περιπτώσεις ήταν του Φαράκου, του Φλωράκη και του Λουλέ. Ο Φαράκος ήταν φυλακισμένος, ενώ ο Φλωράκης, παράλληλα με τις αγωνιστικές περγαμηνές που διέθετε, είχε και το σημαντικό πλεονέκτημα έναντι του Λουλέ, αυτό του νεαρού της ηλικίας.

Ο Κώστας Κολιγιάννης απαλλάχθηκε «για λόγους υγείας» και δεν πήρε μέρος στην 17η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ώστε να φανεί ως ομαλή η διαδοχή στην ηγεσία του κόμματος και «να μην προκληθεί τη στιγμή εκείνη νέος κλονισμός στο ΚΚΕ».[48]

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες συνήλθε η 17η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ στη Βουδαπέστη, από τις 9 έως τις 13 Δεκεμβρίου του 1972. Το δίλημμα που απασχόλησε την Ολομέλεια της Κ.Ε. δεν ήταν το πρόσωπο του Φλωράκη για την ηγεσία του κόμματος, όσο ο τίτλος που θα του δινόταν. Ο προκάτοχός του ήταν α' γραμματέας, αξίωμα που καθιερώθηκε μετά την αποκαθήλωση του Ζαχαριάδη στο πνεύμα της «αποζαχαριαδοποίησης» του ΚΚΕ, παρ' ότι το Καταστατικό προέβλεπε τη θέση του γενικού γραμματέα. Στην Ολομέλεια τα μέλη της Κ.Ε. διχάστηκαν για το αν έπρεπε να του αποδοθεί ο τίτλος του α' γραμματέα, όπως ήταν και ο Κολιγιάννης, ή απλώς του γραμματέα, όπως πρότεινε το Π.Γ. μέχρι να πάνε στο συνέδριο του κόμματος (γενικός γραμματέας ανακηρύχθηκε αργότερα). Το σκεπτικό του Π.Γ. ωστόσο ανατράπηκε και έτσι έπειτα από μια διαδικασία που κράτησε από τις 7.00 το απόγευμα της Τρίτης 11 Δεκεμβρίου του 1972 ως πριν από τις 8.00 το βράδυ ο Χ. Φλωράκης (Γιώτης) εξελέγη ομόφωνα α' γραμματέας (υπήρξαν δύο «κατά» όχι για το πρόσωπο αλλά για τον τίτλο).[49]

Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης στην Ολομέλεια ήταν το ζήτημα του γραμματέα της Κ.Ε. με εισηγητή τον Απ. Γκρόζο, η κατάσταση στην Ελλάδα με εισηγητή τον Χ. Φλωράκη και η προετοιμασία του 9ου Συνεδρίου, με εισηγητή τον Λεων. Στρίγκο. [Όπως αναφέρει ο Γρηγόρης Φαράκος «η εισήγηση στην Ολομέλεια δε δημοσιεύθηκε ποτέ… ούτε είναι γνωστό αν υπάρχει»]. [50]

Σε ό,τι αφορά την εισήγηση για το δεύτερο θέμα, ο Χαρ. Φλωράκης αναφέρθηκε στη διεθνή συγκυρία σε σχέση με το ελληνικό ζήτημα, αλλά και σε επιμέρους θέματα που έχουν να κάνουν με την οικονομική κατάσταση των εργαζομένων, την τρομοκρατία που δέχονται οι πολίτες και την κυκλοφορία

αριστερών εντύπων και βιβλίων. Επίσης συνέκρινε το ύψος των αποδοχών των ελλήνων εργατών με αυτούς άλλων χωρών, μίλησε για τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και επεσήμανε τις κινητοποιήσεις που αναπτύσσονται και την ένταση της αντιδικτατορικής πάλης. Παράλληλα έκανε λόγο για «καιροσκοπικού χαρακτήρα» διακηρύξεις των αστικών κομμάτων για συνεργασία των αντιδικτατορικών δυνάμεων και στάθηκε στη δράση της «Αναθεωρητικής Ομάδας», για την οποία διατύπωσε την άποψη ότι «η καλύτερη αντιμετώπιση των Αναθεωρητών "θα πρέπει να στηρίζεται και στις συνεχείς προσπάθειες μας να τους τραβήξουμε σε κοινή πάλη για τα ζητήματα των εργαζομένων σε κοινή πάλη ενάντια στη δικτατορία" (…)». Τέλος αναφέρθηκε στον ρόλο της ΕΣΣΔ για να σημειώσει ότι «ο Λαός άρχισε σιγά- σιγά να κατανοεί την πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης». Εκεί μάλιστα, αναφερόμενος στα «τσεχοσλοβακικά», παρατήρησε ότι «ακόμα και Δεξιοί ευχαριστήθηκαν (από την επέμβαση). Φυσικά, όχι σαν μια νίκη δική μας, αλλά σαν μια ήττα των Αμερικάνων και των οργάνων τους».[51]

Στην Ολομέλεια πήραν μέρος 23 τακτικά μέλη της Κ.Ε. και πέντε αναπληρωματικά. Συγκεκριμένα οι: Αμπατιέλος Αντώνης, Βενετσανόπουλος Βασίλης, Γάτσος Κώστας, Γιάννου Μίνα, Γκρόζος Απόστολος, Καλαμπόγιας Αντώνης, Καραγιώργης Στάθης, Καρράς Ηλίας, Κουκούλου Ρούλα, Λιακόπουλος Αλέκος, Λογαρά Λούλα, Λουλές Κώστας, Μαμάτσης Δημήτρης (Τάκης), Μαυρομάτης Παναγιώτης, Νικολάου Χρήστος, Παπαζαχαρίου Ευριπίδης, Πυθαρούλης Μανώλης, Ρούσος Πέτρος, Στεφανάτος Γεράσιμος, Στρίγκος Λεωνίδας, Τσολάκης Κώστας, Υφαντής Παναγιώτης, Φλωράκης Χαρίλαος και οι αναπληρωματικοί Αδάμος Δημήτρης (Τάκης), Κηπουρός Κώστας, Πετκίδης Δημήτρης (Τάκης), Ράπτης Γιάννης και Σαρρής Θράσος. Επίσης πήρε μέρος και ένα μέλος της Κεντρικής Εξελεγκτικής Επιτροπής, ο Γιώργης Παπαρήγας. Δεν πήραν μέρος οκτώ τακτικά, τρία αναπληρωματικά και ένα μέλος της ΚΕΕ που βρίσκονταν στην παρανομία. Λόγω ασθενείας δεν πήρε μέρος και ο Βάης Χρόνης (Αχιλλέας Πετρίτης), καθώς και ο Ευτύχης Μπιτσάκης, ενώ ο Κολιγιάννης, «αν και κλήθηκε στην Ολομέλεια, δήλωσε ότι δε θα 'ρθει», όπως ειπώθηκε από τον Γκρόζο, που μαζί με τους Λουλέ, Στρίγκο, Σοφία (σ.σ.: Μίνα Γιάννου) και Μανώλη Πυθαρούλη συγκροτούσαν το Προεδρείο της Ολομέλειας.[52]

Στο τέλος της Ολομέλειας το νέο Π.Γ. αποτελούσαν ο Απ. Γκρόζος, ο Λεων. Στρίγκος, ο Παν. Μαυρομάτης, ο Κ. Λουλές, ο Κ. Τσολάκης, ο Παν. Υφαντής, ο Αντ. Αμπατιέλος, ο Ν. Καλούδης και ο Γρ. Φαράκος. Αναπληρωματικό μέλος ήταν ο Γερ. Στεφανάτος. Πρόκειται για ένα Π.Γ. από στελέχη της ίδιας γενιάς.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χρήστος Θεοχαράτος, για να δείξει ότι ο Φλωράκης είχε ακόμα δρόμο μπροστά του ώστε να απαλλαγεί από «τα ιστορικά βαρίδια», «με αυτό το Πολιτικό Γραφείο, τα περισσότερα μέλη του

οποίου είχαν συνδεθεί εκ των πραγμάτων, με τις κομματικές περιπέτειες 17 χρόνων (1955- 1972), όφειλε ο Χαρ. Φλωράκης, να ανασυντάξει το ΚΚΕ».[53]

Ο Γρηγόρης Φαράκος, από μια άλλη σκοπιά, υποστηρίζει ότι «η αλλαγή ηγεσίας δεν έγινε δεκτή με ενθουσιασμό, αν και συμφώνησαν όλοι», ενώ υποστηρίζει ότι ο ίδιος υποδέχθηκε την επιλογή Φλωράκη με «μεγάλο σκεπτικισμό». [54]

Πέρα όμως από αυτά, πέντε ημέρες μετά την 17η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, η είδηση της αλλαγής ηγεσίας στο κόμμα θα μεταδοθεί από τον ραδιοσταθμό του Λονδίνου και την επομένη η «Deutsche Welle» θα μεταδώσει ότι «οι νέες μεταβολές στη φιλοσοβιετική ομάδα του ΚΚΕ αποτελούν, ως λέγεται, μέρος σχεδίου του Κρεμλίνου». Το νέο θα φτάσει και στην Αθήνα, αλλά οι Αρχές Ασφαλείας παρά τα δημοσιεύματα του Τύπου δεν ήταν βέβαιες ότι ο «επικίνδυνος κομμουνιστής» είχε καταφέρει να διαφύγει, όπως έχει προκύψει από τα στοιχεία του φακέλου του, σύμφωνα με τα οποία φαίνεται ότι τον αναζητούσαν ως και τον Φεβρουάριο 1973, ενώ εκείνος είχε κάνει ήδη δημόσια εμφάνιση στη Μόσχα στις 20 Δεκεμβρίου 1972 μιλώντας στις εκδηλώσεις για τα 50 χρόνια από την ίδρυση της ΕΣΣΔ και ενώ την επόμενη ημέρα είχε παραχωρήσει συνέντευξη στον ραδιοσταθμό της Μόσχας.[55]

Ο Χαρίλαος Φλωράκης, ως επικεφαλής πια της ηγεσίας του ΚΚΕ, πρόκειται να παίξει, τα επόμενα χρόνια, καθοριστικό ρόλο στην πορεία του ελληνικού κομμουνιστικού και αριστερού κινήματος και να σφραγίσει με την παρουσία του την πολιτική του ΚΚΕ.

1. Βόγλης Πολυμέρης, «Αναμνήσεις από το “σοσιαλιστικό μέλλον”», *Τα Νέα*, 2 Οκτωβρίου 2010. Βλ. επίσης: Δημητρίου Πάνος, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τόμος α’, εκδόσεις Πολιτικά Προβλήματα, 1975, Δημητρίου Πάνος, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τόμος β’, εκδόσεις Πολιτικά Προβλήματα, 1975, Δημητρίου Πάνος, *Παραλειπόμενα της Διάσπασης*, εκδόσεις Ηριδανός, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, εκδόσεις ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2017.
2. Κούλογλου Στέλιος, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 2006, σελ. 462. Βλ. επίσης: Δημητρίου Πάνος, *ό.π.*
3. Κούλογλου Στέλιος, *ό.π.*, σελ 462. Βλ. επίσης: Δημητρίου Πάνος, *ό.π.*
4. Κούλογλου Στέλιος, *ό.π.*, σελ 333.
5. Για τον Λ. Μαυροδειδή ήδη «από το 1955 ακόμη είχαμε πληροφορηθεί τα γεγονότα της Τασκένδης, ξέραμε τότε ότι η σοβιετική ηγεσία υποστήριζε τους αντιζαχαριαδικούς. Επομένως, όταν την άνοιξη του ’56 έγινε το 20ο Συνέδριο του ΚΚΕ εμείς περιμέναμε ότι θα υπάρξουν εκπλήξεις. Παρακολουθούσαμε λοιπόν στην Πράβντα τα ονόματα των ξένων αντιπροσωπειών. Δεν αναφερόταν πουθενά η ύπαρξη αντιπροσωπείας του ΚΚΕ ούτε ο όνομα του Ζαχαριάδη. Είπαμε ότι ήρθε το τέλος.» Βλ. αναλυτικά: Κούλογλου Στέλιος, *ό.π.*, σελ. 456.
6. *Η 7η Πλατειά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, έκδοση του ΚΚΕ, σελ. 76
7. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης και λαϊκό κίνημα (λόγος αναιρετικός)*, τόμος α’- Τα επικά χρόνια, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2001, σελ. 494.
8. Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές- Η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, 2002, σελ. 120.
9. Στο κείμενο της Κ.Ε. του ΚΚΕ για την Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του κόμματος σχετικά με τους παράγοντες που καθόρισαν την ανατροπή του σοσιαλιστικού συστήματος στην Ευρώπη, αναφέρεται σχετικά πως «η κριτική που άσκησε το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ στην προηγούμενη περίοδο δε συνιστούσε ολόπλευρη και αντικειμενική εξέταση της πορείας οικοδόμησης του σοσιαλισμού στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες (…) Η κριτική που άσκησε το 20ό Συνέδριο αξιοποιήθηκε, για να εξαπολυθεί μια μηδενιστική και συκοφαντική επίθεση εναντίον του σοσιαλισμού από εκείνους που δεν ενδιαφέρονταν βεβαίως να μελετήσουν τα λάθη και να τα καυτηριάσουν, αλλά στο όνομα των λαθών, να χτυπήσουν στη ρίζα της την κομμουνιστική θεωρία και τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Με τη "σταλινολογία" ο ιμπεριαλισμός έδειξε όλο το ταξικό μίσος του για τη διαμόρφωση του σοσιαλιστικού συστήματος μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο». Βλ.: *Εκτιμήσεις και προβληματισμοί για τους παράγοντες που καθόρισαν την ανατροπή του σοσιαλιστικού συστήματος στην Ευρώπη - Η αναγκαιότητα και η επικαιρότητα του Σοσιαλισμού* - Υλικά της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης 15-16 Ιούλη 1995, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ.

10. Σύμφωνα με τον Άγγελο Ελεφάντη, «είναι αλήθεια ότι το προσωπικό κύρος του Ζαχαριάδη μέσα στην ηγετική ομάδα ήταν τεράστιο. Χειριζόταν τα πράγματα του κόμματος με μια δεξιοσύνη που δεν μπορεί να συγκριθεί προς τα άλλα μέλη της ηγεσίας». Βλ.: Ελεφάντης Άγγελος, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης- ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σελ. 163-164.
11. Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ, *Η 7η πλατιά Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη 1957*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011, σελ. 5- 7.
12. Λουλέ- Θεοδωράκη Νίτσα, *Χαρίλαος Φλωράκης*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ. 25.
13. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 574.
14. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 574.
15. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 574.
16. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 574.
17. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 574.
18. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 548.
19. Μπενάς Τάκης, *Το ελληνικό '68- Συμβολή στην ιστορία του ΚΚΕ εσωτερικού, εκδόσεις Θεμέλιο*, 2011, σελ. 157.
20. Μπενάς Τάκης, *ό.π.*, σελ. 157.
21. Μπενάς Τάκης, *ό.π.*, σελ. 157- 158.
22. Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές- Η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, 2002, σελ. 121.
23. Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 121. Συνεχίζοντας την αφήγηση σε σχέση με τον ρόλο του Χαρίλαου Φλωράκη στις φυλακές, ο Τ. Μπενάς περιγράφει πως σε εκείνη την συγκυρία «τίθεται το θέμα: Η ομάδα κρατουμένων της Κέρκυρας να βγάλει ψήφισμα, να ζητάει από το ΚΚΕ να προχωρήσει θαρραλέα προς την πλήρη εκκαθάριση του ανώμαλου εσωκομματικού καθεστώτος. Ζητούσαμε (πριν ακόμη συνέλθει η 7η Ολομέλεια) να πετάξουν έξω Ζαχαριάδη, Μπαρτζώτα κ.λπ. Βέβαια δεν το κάναμε αυτό αμέσως, περάσανε κάποιοι μήνες (…) Γραφείο είναι ο Φλωράκης, ο Παπαδομιχελάκης και ο Μιλτιάδης ο Ζαχαράτος που είναι στην Κεντρική Επιτροπή (…) Πετάγονται επάνω και αντιδρούν Φλωράκης, Παπαδομχελάκης, Τιμογιαννάκης: "Όχι σε καμία περίπτωση" (…) Και τότε κάνει τη μεγάλη κίνηση ο [Ν.] Καρράς: Λέει "αποσύρω την πρόταση. Δε θέλω να περάσει με πλειοψηφία, ήθελα να περάσει ομοφώνως. Αλλά την αποσύρω και για έναν άλλο λόγο. Διότι επέτυχε το σκοπό της. Ήθελα να αποκαλύψω μέσα δω ποια είναι η φράξια του Ζαχαριάδη. Αποκαλυφθήκατε». Βλ. επίσης: Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 121.
24. Τρίκκας Τάσος, *ΕΔΑ 1951- 1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τόμος Α- Η ανασυγκρότηση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2009, σελ. 387.
25. Νεφελούδης Παύλος, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας- Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ 1918 1968*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1974, σελ. 317

26. Νεφελούδης Παύλος, *ό.π.*, σελ. 322.
27. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 493. Επίσης, στη σχετική παραπομπή του βιβλίου, στην ίδια σελίδα, τονίζεται ότι «το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και η "αποσταλινοποίηση", που το ακολούθησε, υπήρξε η πρώτη βαθιά ρωγμή στη διάβρωση και αποσάθρωση του παγκόσμιου Κομμουνιστικού Κινήματος». Βλ.: Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 493.
28. Όπως αναφέρεται στην επίσημη βιογραφία του κομμουνιστή ηγέτη, «έντεκα μήνες αργότερα, στις 18-24/2/1957, όταν ο Χρουστσοφισμός είχε εδραιωθεί και ο σταλινισμός αποτελούσε εξορκισμένο παρελθόν, το ΚΚΕ- γλείφοντας ακόμη τις πληγές του- συγκάλεσε την 7η Ολομέλεια της Κ.Ε., όπου επισημοποιήθηκαν οι αλλαγές και όπου η νέα ηγεσία παρουσίασε ξεκάθαρα, πια, τις νέες πλατφόρμες για την πολιτική και κομματική δουλειά του ΚΚΕ στις νέες διεθνείς συνθήκες της ισχυροποίησης παγκοσμίως του σοσιαλισμού και της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των δύο κόσμων». Βλ.: Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 493.
29. Ο Τ. Μπενάς εκτιμάει ότι «δε συγχωρούν τον Κ. Κολιγιάννη για τη μεταπήδησή του από το ζαχαριαδικό μπλοκ στη "νεοσοβιετική ομάδα" που θα μπει επικεφαλής στο ΚΚΕ από το 1956. Συμμαχούν όμως μαζί του προσωρινά ακολουθώντας τη δόλια τακτική να διασωθούν από τις εκκαθαρίσεις με το να υπερψηφίζουν τις αποφάσεις του κόμματος το 1956 και το 1957, μέχρι και τη διαγραφή του Ζαχαριάδη. Εν τω μεταξύ όμως οργανώνουν δικές τους ομάδες». Βλ. αναλυτικά: Μπενάς Τάκης, *Το ελληνικό '68- Συμβολή στην ιστορία του ΚΚΕ εσωτερικού, εκδόσεις Θεμέλιο*, 2011, σελ. 158.
30. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 592- 593.
31. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 593.
32. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ.120, 124- 129.
33. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 183-184.
34. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, *Κάποιοι μίλησαν για διάσπαση…-Ο ρόλος των «κομματικών στηριγμάτων- ομάδων» του ΚΚΕ μέσα στην ΕΔΑ και μια παράλληλη ματιά του αριστερού τύπου στην προσπάθεια εύρεσης ψηγμάτων διαφωνίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μεταπτυχιακή εργασία, Αθήνα 2007, σελ. 64- 68.
35. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, ό.π,. σελ. 68- 75.
36. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, ό.π,. σελ. 68- 75.
37. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, ό.π,. σελ. 75- 76.
38. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, ό.π,. σελ. 76- 80.
39. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, ό.π,. σελ. 80- 82.
40. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ.575- 585.
41. *Η 16η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, Ειδική έκδοση του ΚΚΕ, Ιούνιος 1972, σελ. 53- 231.

42. Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 85- 86
43. Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 86.
44. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 611.
45. Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 86.
46. Σταυρόπουλος Λάμπρος, Πως έγινε Γραμματέας ο Χαρίλαος, *www.tovima.gr* (*Το Βήμα)*, 27 Μαΐου 2007.
(Διαθέσιμο στο: http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=181221).
Βλ. επίσης τη μαρτυρία του Μίμη Ανδρουλάκη, ο οποίος, μεταξύ άλλων, αναφέρει πως μεταξύ Φλωράκη- Φαράκου υπόβοσκε πάντα ένας ανταγνωισμός που είχε να κάνει από την περίοδο εκλογής του Χαρ. Φλωράκη σε α' γραμματέα της Κ.Ε. Σύμφωνα με τον ίδιο, ανάμεσα στις επιλογές για α' γραμματέας της Κ.Ε. ήταν ο Φαράκος, αλλά είχε συλληφθεί. Βλ. αναλυτικά: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
47. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 611.
48. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 206.
49. Σταυρόπουλος Λάμπρος, *ό.π*.
50. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 205.
51. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 616- 617.
52. Σταυρόπουλος Λάμπρος, *ό.π.*
53. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 616.
54. Ο Γρ. Φαράκος αναφέρει πως «από τότε υποδέχτηκα την επιλογή Χ. Φλωράκη με μεγάλο σκεπτικισμό, που προερχόταν από δύο κυρίως λόγους: Ο πρώτος, ήταν γιατί απ' όσο τον είχα γνωρίσει (στη Μόσχα το 1953- 54, από τις παρεμβάσεις του και την παρουσία του στην 3η Ολομέλεια του 1952 και στην 4η Ολομέλεια του 1953), δε θεωρούσα πως θα κατάφερνε να ανταποκριθεί στη βαθιά τομή και αλλαγή που πίστευα ότι χρειαζόταν το ΚΚΕ. Κι ακόμα, γιατί με τίποτα δεν είχα "χωνέψει" ότι "πιάστηκε στον ύπνο" τη νύχτα του πραξικοπήματος και βρέθηκε εξορία. Ο δεύτερος λόγος, ήταν γιατί διαισθανόμουν πως έγινε η αλλαγή. Είχα πια αρκετές εμπειρίες και δε μου έμενε καμιά αμφιβολία για την άμεση παρέμβαση του ΚΚΣΕ». Βλ.: Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 206.
55. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 617- 621.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η διάσπαση του 1968

2.1 Η άλλη επιλογή, το ΚΚΕ εσ.

Η παρούσα μελέτη δεν πρόκειται να ασχοληθεί με τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, μιας και υπάρχει μεγάλη σχετική βιβλιογραφία, ούτε και με την παρατεταμένη κρίση που δημιούργησε αυτή στην ελληνική κομμουνιστική Αριστερά τα επόμενα χρόνια. Μερικές επισημάνσεις ωστόσο είναι αναγκαίες, κυρίως για το τρόπο με τον οποίο το ΚΚΕ εσωτερικού εντάχθηκε στο ευρωκομμουνιστικό ρεύμα.

Τον Φεβρουάριο του 1968 συγκλήθηκε στη Βούδα της Βουδαπέστης μια από τις ιστορικές Ολομέλειες της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Ήταν η 12η ευρεία Ολομέλεια της Κ.Ε. που οδήγησε στη μεγαλύτερη, μέχρι τότε, διάσπαση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας και τη δημιουργία δύο κύριων πολιτικών ρευμάτων στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα: του ΚΚΕ απ' τη μια πλευρά και του ΚΚΕ εσωτερικού από την άλλη μεριά.

Δεν είχε περάσει ούτε χρόνος από την επιβολή της δικτατορίας και τον αιφνιδιασμό που δέχθηκε από αυτή η Αριστερά, όταν το Πολιτικό Γραφείο του της Κ.Ε. κόμματος αποφάσιζε τη σύγκληση της 12ης ευρείας Ολομέλειας της. Είχαν προηγηθεί μια σειρά από γεγονότα- κυρίως το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956- που ώθησαν αρκετά στελέχη του ΚΚΕ να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους για τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Οι ιδέες και οι θέσεις αυτού που ονομάστηκε αργότερα ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης, με κύρια αιχμή την κριτική απέναντι στον υπαρκτό σοσιαλισμό και βασικό αίτημα την ανάγκη ανανέωσης του κομμουνισμού, επηρέασε κυρίως τα δυτικοευρωπαϊκά τμήματα του κομμουνιστικού κινήματος, χωρίς, ωστόσο, να περιορίζεται στην γηραιά ήπειρο.

Στο μεταξύ, το εθνικό πλαίσιο παράλληλα με τα ιδιαίτερα ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των χωρών της Δυτικής Ευρώπης όπου αναπτύχθηκε το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης, διαμόρφωσε διαφοροποιημένους κάθε φορά όρους για την ανάλυση και την ερμηνεία της κομμουνιστικής εμπειρίας. Όπως σημειώνει ο Eric Hobsbawm, «(…) το κάθε κομμουνιστικό κόμμα ήταν το παιδί δύο αταίριαστων συντρόφων, μίας εθνικής Αριστεράς και της Οκτωβριανής Επανάστασης (…)».[1]

Στον ελληνικό χώρο, το ΚΚΕ, όπως αναφέρει ο Τ. Μπενάς, «μπαίνει στη δεκαετία του 1960 με βαριές κληρονομημένες ιστορικές εκκρεμότητες, που δεν τις είχε λύσει ούτε η 6η Ολομέλεια του 1956, ούτε το 8ο συνέδριο του 1961, γιατί οι αποφάσεις αυτών των σωμάτων απλά ευθυγραμμίζονταν με το πνεύμα και τη γραμμή του Χρουστσόφ και του τότε ΚΚΣΕ.»[2] Η αλληλοκριτική για τα λάθη του παρελθόντος που ξεκινούσαν από τους λόγους και τα αίτια της ήττας στον εμφύλιο, η περίπτωση της ΕΔΑ και το εσωκομματικό

οργανωτικό πρόβλημα, τα κατάλοιπα του «Ζαχαριαδισμού», οι αλλαγές στα τεκταινόμενα της ΕΣΣΔ, η επέμβαση του ΚΚΣΕ στα εσωτερικά του ΚΚΕ, η ξεκομμένη ηγεσία του ΚΚΕ στο εξωτερικό, ο κίνδυνος της δικτατορίας και αργότερα η επιβολή της, οι ανανεωτικές ιδέες που δειλά- δειλά κάνανε την εμφάνισή τους, αλλά και γενικότερα το διεθνές και εγχώριο οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό πλαίσιο, διαμόρφωσαν το πεδίο σύγκρουσης που έμελλε να αναμετρηθούν οι άνθρωποι της γενιάς εκείνης, με κορυφαία στιγμή την 12η ευρεία Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ.

Τα ίδια ζητήματα, βέβαια, συνέχισαν, για χρόνια, να αποτελούν σημείο σφοδρής αντιπαράθεσης και σκληρών συγκρούσεων με ανάλογη ένταση, όχι μόνο για τα στελέχη και τα μέλη του ΚΚΕ που τα έζησαν, αλλά και για τις επόμενες γενιές κομμουνιστών.

Το αποφασιστικό, πάντως, στοιχείο στις διαφοροποιήσεις που έμελλε να πυροδοτήσει τη διάσπαση και στη συνέχεια τη μακρόβια κρίση της ελληνικής Αριστεράς ήταν, σύμφωνα με τον Άγγελο Ελεφάντη, η έλευση της δικτατορίας. «Η ανετοιμότητα, οργανωτική και πολιτική, απέναντι στην έλευση της δικτατορίας, η κατάρρευση της Αριστεράς εν μια νυκτί, απεκάλυψε τέτοια και τόσα αδιέξοδα ώστε αιφνίδια και γενικευμένα αφυπνίστηκε η κριτική συνείδηση. Και συνάντησε στη συνέχεια γενικότερες διαφοροποιήσεις που έρχονταν από το διεθνή χώρο: σοβιετοκινέζικη σύγκρουση, πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα, ενδοκομμουνιστκή κριτική των καθεστώτων του “υπαρκτού σοσιαλισμού”, κινήματα αμφισβήτησης –ιδιαίτερα ο γαλλικός Μάης-, νέες τάσεις στα δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα, κυρίως στο ιταλικό ΚΚ, διαφοροποιήσεις που κάθε μια χωριστά κι όλες μαζί σωρευτικά ανέτρεπαν την πίστη στην ενότητα και την ομοιογένεια του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος.»[3]

Ο όγκος των γραπτών και των αφηγήσεων για τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968 είναι μεγάλος. Τα εγχειρήματα καταγραφής του τι έλαβε χώρα τότε επίσης. Τα αίτια και οι λόγοι που αναφέρονται οδηγούν στο αβίαστο συμπέρασμα πως ό,τι συνέβη δεν έγινε γιατί δύο ομάδες επιβουλεύονταν απλά την εξουσία του κόμματος. Το αντίθετο. Ακόμη κι αν οι διαφωνίες επί μιας σειράς ζητημάτων δεν ήταν τόσο ευδιάκριτες, όπως αυτές εκφράστηκαν καθαρά στην πορεία, όταν τα δύο κόμματα διαμόρφωσαν τη δική τους ξεχωριστή πολιτική ταυτότητα, είχαν στην πραγματικότητα τις ρίζες τους σε βαθύτερα αίτια διαφωνίας και συγκρούσεων πολιτικού, οργανωτικού και θεωρητικού χαρακτήρα.

Λίγους μόνο μήνες μετά τη διάσπαση και με εξαίρεση ορισμένα, μονάχα, κομμουνιστικά κόμματα [όπως το ιταλικό, το ισπανικό, το σουηδικό, το γιουγκοσλάβικο, το ρουμάνικο και το κορεάτικο], το ΚΚΕ εσωτερικού δεν έλαβε την στήριξη από την πλειοψηφία των Κ.Κ. και κυρίως από το ΚΚΣΕ, παρ’ ότι την επιθυμούσε διακαώς. Η στάση αυτή του ΚΚΣΕ- να υποστηρίξει

δηλαδή την ηγεσία του ΚΚΕ- και των κομμάτων που ευθυγραμμίζονταν με την πολιτική του, επικρίθηκε ως παρέμβαση στα εσωτερικά του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος και συνέβαλε στην περαιτέρω όξυνση της αντιπαράθεσης μεταξύ ΚΚΕ – ΚΚΕ εσωτερικού. Την ίδια ώρα, το ΚΚΕ εσ. κουβαλώντας την παράδοση της ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη ως οδηγό δράσης και παρέμβασης, αναζητούσε και βρήκε πολιτική και ιδεολογική «ομπρέλα» στο ρεύμα του ευρωκομμουνισμού, με έναν όμως ιδιαίτερο και διακριτό ρόλο ακολουθώντας τη δική του αυτόνομη και εγγενώς αντιφατική πορεία.

2.2 Η γέννηση του ευρωκομμουνισμού

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος άφησε πίσω του περίπου 60 εκατομμύρια θύματα, ενώ τα ευρωπαϊκά κράτη και η οικονομία τους είχαν πληγεί σε μεγάλο βαθμό. Το μεταπολεμικό σκηνικό, όπως διαμορφώθηκε στην Ευρώπη, αποτέλεσε το πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στα δύο κέντρα, του καπιταλισμού από τη μια πλευρά και του κομμουνισμού από την άλλη μεριά.

Στο πέρασμα των χρόνων, η οικονομία της Ευρώπης άρχισε να ανακάμπτει. Οι παροχές στα λαϊκά στρώματα αυξήθηκαν, το κοινωνικό κράτος δομήθηκε σε μια σειρά από χώρες της Δύσης, ενώ ανασυγκροτήθηκαν οι εθνικοί στρατοί και οι κρατικοί μηχανισμοί. Σημαντικός, σε αυτή τη διαδικασία, ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι κυβερνήσεις «εθνικής ενότητας» [Γαλλία, Ιταλία], έχοντας την αναγκαία για το ρόλο τους συμμετοχή και υποστήριξη των κομμουνιστικών κομμάτων κατά τα τρία πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Σύμφωνα με τον M. Fennema, τα κομμουνιστικά κόμματα, ιδίως στις δύο χώρες που είχαν μαζική παρουσία, συνέβαλαν στην οικοδόμηση του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης ως προς την ενίσχυση του φορντικού μοντέλου παραγωγής και ως προς την ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στη νέα κοινωνική πραγματικότητα.[4]

Οι κυβερνήσεις "εθνικής ενότητας" διατηρήθηκαν για μικρό χρονικό διάστημα, μέχρι να επέλθει η σχετική σταθερότητα, ενώ στο μεταξύ, ο δυτικός καπιταλισμός, στη σοσιαλδημοκρατική του ποικιλία, γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη και κερδίζει έδαφος σε σχέση με το καθηλωμένο σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

Η ρήξη όμως, ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και την αστικοδημοκρατική ομαλότητα δεν άργησε να επέλθει. Στα τέλη της δεκαετίας του '60 τα πρώτα σημάδια της επερχόμενης καπιταλιστικής κρίσης έκαναν την εμφάνισή τους, σαρώνοντας αργότερα στο πέρασμά τους τα προνόμια των μικρομεσαίων στρωμάτων που δημιουργήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια της ανάπτυξης. Μέσα στα νέα δεδομένα που δημιουργούσε η πολύπλευρη κρίση, γεννιούνται τα ριζοσπαστικά κινήματα αντίστασης και αμφισβήτησης στον δυτικό κόσμο, τα οποία δεν αφήνουν ανεπηρέαστα τα αριστερά και

κομμουνιστικά κόμματα. Σημείο τομή για τη γέννηση του ευρωκομμουνιστικού κινήματος αποτελεί η επέμβαση των σοβιετικών τανκ'ς στην Πράγα, ενώ ο γαλλικός Μάης αφήνει τις επιρροές του στη πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή της γηραιάς –και όχι μόνο- ηπείρου. Εξάλλου, σύμφωνα με τον Γ. Μπαλαμπανίδη «το χειρότερο είναι ότι η νέα κρίση του κομμουνισμού, το 1968, συμπίπτει με το ξέσπασμα της επανάστασης στη Δύση, μιας επανάστασης όμως καθόλου παρόμοιας με αυτήν που θα περίμεναν οι κομμουνιστές. Επανάσταση όχι τόσο εργατική, όσο μάλλον "πολιτιστική", η οποία ωστόσο θα ανανεώσει το κομμουνιστικό πρόταγμα και θα το ανοίξει σε νέα ακροατήρια, αλλά ταυτόχρονα θα κλονίσει τις κεντρικές αναφορές του. Η ΕΣΣΔ χάνει το μύθο της, η εργατική τάξη χάνει τον κεντρικό της ρόλο, η κοινή πίστη (μαρξισμός) χάνει την ενότητά της».[5]

Η επιρροή του γαλλικού Μάη είναι τέτοια, που όπως γράφει ο E. Hobsbawm «το κίνημα του Μάη του 1968 στη Γαλλία ήταν προφανώς αυτό που προκάλεσε τη μεγαλύτερη έκπληξη, ίσως όμως και το μεγαλύτερο ενθουσιασμό μεταξύ των αριστερών διανοούμενων. Φαινόταν να αποδεικνύει κάτι που δεν το πίστευε σχεδόν κανένας ριζοσπάστης που είχε περάσει τα είκοσι πέντε, συμπεριλαμβανομένων των Μαο Τσε- Τουνγκ και Φντέλ Κάστρο, δηλαδή ότι είναι δυνατή μια επανάσταση μέσα σε συνθήκες ειρήνης, ευημερίας και φαινομενικής πολιτικής σταθερότητας».[6] Για τον P.I. Taibo εξάλλου «το '68 ήταν η αρχή» κι όπως συμπληρώνει «από εκεί προερχόμαστε».[7]

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον Taiq Ali, «στην Πράγα, επίσης, φτιάχτηκαν πολλές προκηρύξεις και ντοκουμέντα. Αναθεωρητικοί κομμουνιστές- πολλοί απ' αυτούς ήρωες της αντιφασιστικής αντίστασης στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου- είχαν διακηρύξει, νωρίτερα εκείνη την άνοιξη, έναν σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο. Η χώρα ζούσε σε ένα πυρετό συζητήσεων και αντιπαραθέσεων μέσα από τον κρατικό Τύπο και την τηλεόραση. Ο στόχος του Alexander Dubcek και των υποστηρικτών του ήταν ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής της χώρας. Ήταν το πρώτο βήμα προς μια σοσιαλιστική δημοκρατία και το έβλεπαν αυτό και η Μόσχα και η Ουάσινγκτον».[8]

Ήδη στο μεταπολεμικό πεδίο ισχυρά κομμουνιστικά κόμματα ευρωπαϊκών χωρών αμφισβητούν την αναγκαιότητα να υπάρχει διεθνές κέντρο για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, διαφοροποιούνται από το ΚΚΣΕ και αναπτύσσουν το δικό τους πλαίσιο αρχών και ιδεών. Η κριτική τους απέναντι στον «υπαρκτό σοσιαλισμό» επικεντρώνεται κυρίως προς κάποιες εμφανείς αρνητικές πλευρές του που αφορούσαν το πολιτικό σύστημα της εξουσίας και της διακυβέρνησης, όπως ήταν η μονολιθικότητα, η έλλειψη δημοκρατίας, η παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η απουσία λαϊκής συμμετοχής, γι' αυτό και στην αντιπαράθεση υπογραμμιζόταν η άλλη εκδοχή του σοσιαλισμού, αυτή του «σοσιαλισμού με δημοκρατία και

ελευθερία» και του «ανθρώπινου προσώπου» του. Τα συνθήματα περί «ελευθερίας» και «δημοκρατίας» αμφισβητούσαν, από μόνα τους, ευθέως όρους όπως η «δικτατορία του προλεταριάτου» και κατ' επέκταση το εποικοδόμημα του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ενώ η κριτική για τον «γραφειοκρατικό» σοσιαλισμό και για «διαστρεβλώσεις» στο σύστημα, είναι κριτική που θα λάβει μεγάλες διαστάσεις και στο ΚΚΕ την τριετία 1989- 1991.

Τα διλήμματα: επανάσταση ή μεταρρύθμιση, μετασχηματισμός ή συντριβή του αστικού κράτους, ειρηνικός και κοινοβουλευτικός δρόμος για τον σοσιαλισμό ή προετοιμασία μιας επαναστατικής ανατροπής, ήταν σημεία που καθόρισαν και γαλούχησαν το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα, το οποίο ταυτίστηκε κατά κύριο λόγο με το Ιταλικό Κ.Κ., το Γαλλικό Κ.Κ., το Ισπανικό Κ.Κ., αλλά και το ΚΚΕ εσωτερικού. Ένα μικρό, σε σχέση με τα εκλογικά του ποσοστά, κόμμα, αλλά με ξεχωριστή πολιτική εμβέλεια και προσωπικότητες που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. «Ο ευρωκομμουνισμός λοιπόν αναπτύσσεται στο έδαφος μιας βαθιάς κρίσης του κομμουνισμού, η προνομιακή κοινωνική βάση και η συμπαγής κομμουνιστική ταυτότητα του οποίου υπονομεύονται από ευρύτερες κοινωνικο- οικονομικές αλλαγές».[9] Παράλληλα, «τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα θεωρείται ότι μετεωρίζονται ανάμεσα στη ρήξη με την ΕΣΣΔ, προκειμένου να "νομιμοποιηθούν" στις χώρες τους, και στη διαρκή αναφορά τους στα σοβιετικά επιτεύγματα ως πηγή νομιμοποίησης της ιδεολογίας τους.»[10]

2.3 Τα ευρωκομμουνιστικά ρεύματα

Η ιστορία του ευρωκομμουνιστικού κινήματος διασταυρώθηκε τόσο με το σοβιετικό κέντρο, όσο και με τη σοσιαλδημοκρατία. Οι ρίζες του μπορούν να αναζητηθούν στην επεξεργασία και ανάπτυξη των ιδεών του 3ου, 4ου και 7ου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Στο εθνικό επίπεδο, αποτελεί τη συνέχεια, κατά κάποιο τρόπο, της πολιτικής του Λαϊκού Μετώπου.

Παρόλα αυτά, ο ευρωκομμουνισμός δεν είναι γέννημα απλά του λαϊκομετωπισμού. Ένα σύνθετο κοινωνικό, γεω- πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, καθώς και ο συνδυασμός σύνθετων και πολλαπλών εξωτερικών αντιθέσεων, ήταν η βάση που διαμορφώθηκε το νέο ρεύμα.

Σημείο σταθμός -και για το ευρωκομμουνιστικό κίνημα- αποτελεί ο θάνατος του Στάλιν και η πτώση του «σταλινισμού», με την ταυτόχρονη άνοδο του Χρουστσόφ και την διεξαγωγή του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Το άνοιγμα των «εθνικών δρόμων» για κάθε χώρα και η καθιέρωση του ειρηνικού-κοινοβουλευτικού δρόμου που χαράχτηκε ως γραμμή στο 20ο Συνέδριο αποτέλεσαν τη μαγιά του νέου ρεύματος που επρόκειτο να γεννηθεί.

Ο ιταλός κομμουνιστής ηγέτης Παλμίρο Τολιάτι, επηρεασμένος από τη σκέψη του Αντόνιο Γκράμσι, ανοίγει τον δρόμο για να συγκροτηθεί γύρω στο 1964 το ρεύμα του ευρωκομμουνισμού [Η πολιτική διαθήκη του συνέβαλλε

αποφασιστικά σε αυτό, ενώ η μετάφρασή της δημοσιεύεται στην «Ελληνική Αριστερά»]. Τότε διακηρύσσεται, έστω και δειλά σε πρώτη φάση, η ανεξαρτησία του δυτικού κομμουνισμού από το διεθνές κέντρο της ΕΣΣΔ.

Η επέμβαση των σοβιετικών τάνκ'ς στην Πράγα τον Αύγουστο του 1968, είναι το καθοριστικό σημείο στην πορεία του κομμουνιστικού κινήματος, καθώς εκεί επέρχεται η ρήξη μεταξύ ΚΚΣΕ και Ιταλικού Κ.Κ., κυρίως. Το Γαλλικό Κ.Κ. αντέδρασε με λιγότερη ένταση, ενώ το Ισπανικό Κ.Κ. και το ΚΚΕ εσωτερικού τάχθηκαν με θέρμη κατά της επέμβασης. Στη Συνδιάσκεψη των Κ.Κ. στο Ανατολικό Βερολίνο το 1976 επισημοποιείται ουσιαστικά η απόσχιση των ευρωκομμουνιστών από το μπλοκ των φιλοσοβιετικών κομμάτων. Το νέο μπλοκ περιλαμβάνει κυρίως τους Ιταλούς, τους Ισπανούς και τους Γιουγκοσλάβους κομμουνιστές.

Τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα εγκαταλείπουν την ιδέα του μονοκομματισμού και της δικτατορίας του προλεταριάτου και θεωρούν τη δημοκρατία οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα του σοσιαλισμού. Επίσης, θεμελιακή αρχή τους αποτελούσε πια η αυτονομία και η ανεξαρτησία του κάθε κομμουνιστικού κόμματος από το διεθνές κέντρο, ενώ πίστευαν στην αναγκαιότητα και δυνατότητα της πολιτικής των πλατιών συνεργασιών και συμμαχιών, καθώς και στην αποτελεσματικότητά τους.

Από μια άλλη σκοπιά, για τον E. Balibar, το κύμα των εξεγέρσεων που σημάδεψαν το 1968 τις χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι που οδήγησαν στον ευρωκομμουνισμό σε νέες αναζητήσεις. Σύμφωνα με τον ίδιο, για τον ευρωκομμουνισμό «δεν είναι τόσο η αναζήτηση ενός τρίτου δρόμου ανάμεσα στον σταλινισμό και τη σοσιαλδημοκρατία ή τον νεοφιλελευθερισμό, όσο η στιγμιαία σύγκλιση των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων και των κριτικών επαναστατικών τάσεων σε Ανατολή και Δύση».[11]

Σε ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έργα αναφοράς του ευρωκομμουνιστικού κινήματος, το «Ευρωκομμουνισμός και κράτος» ο γραμματέας του Κ.Κ. Ισπανίας Σαντιάγο Καρίγιο, συστηματοποιεί τη θεωρία του δημοκρατικού δρόμου. Ο ίδιος ξεκαθαρίζει εξαρχής τη διαφοροποίηση του ευρωκομμουνισμού από το φιλοσοβιετικό κομμουνισμό, ενώ ασκεί σκληρή κριτική σε όσους προσπαθούν να ταυτίσουν το νέο ρεύμα με μια μορφή σοσιαλδημοκρατίας. Επισημαίνει ότι δεν μπορεί στη Δύση να επαναληφθεί η βίαιη και ένοπλη στρατηγική του Λένιν, ενώ δεν αφήνει ασχολίαστα τα ιστορικά προηγούμενα του ισπανικού Εμφυλίου και της Χιλής, υπογραμμίζοντας ότι ο δημοκρατικός δρόμος επιθυμεί να είναι ειρηνικός και κοινοβουλευτικός, χωρίς όμως να αποκλείεται η στρατιωτική εμπλοκή, αν ο αντίπαλος επιλέξει τα όπλα.[12]

Το πραξικόπημα ενάντια στον Σαλβαδόρ Αλιέντε στη Χιλή απασχόλησε έντονα το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης, καθώς αφορούσε μια

δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση, η οποία ανατράπηκε βιαίως και πραξικοπηματικά.

Επηρεασμένος από την αποτυχία του προέδρου Σαλβαδόρ Αλιέντε στη Χιλή, ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ εκτιμούσε ότι το ΙΚΚ δε θα μπορούσε να κυβερνήσει στην Ιταλία ούτε με την υποστήριξη του 51% των ψηφοφόρων. Ο ίδιος περιγράφει μια «δημοκρατική εναλλακτική», η οποία θα σφυρηλατήσει μια συμφωνία μεταξύ λαϊκών δυνάμεων κομμουνιστικής, σοσιαλιστικής και καθολικής παράδοσης. Επίσης, θεωρούσε αναγκαία τη συνεννόηση ανάμεσα στις διαφορετικές ιταλικές πολιτικές δυνάμεις, προκειμένου να καταστεί μια λαϊκή κυβέρνηση τόσο ισχυρή, που να μη διατρέξει τους κινδύνους που διέτρεξε η «Λαϊκή Ενότητα» της Χιλής.

Ο ιταλός κομμουνιστής ηγέτης αναζητώντας, όπως και ο προκάτοχός του στην ηγεσία του Ιταλικού Κ.Κ. Παλμίρο Τολιάτι, έναν νέο δρόμο, δημοσίευσε στη «Rinascita» [το θεωρητικό εβδομαδιαίο περιοδικό του Ιταλικού Κ.Κ.], το πρώτο από τα τρία άρθρα που θα αποτελέσουν τη ραχοκοκαλιά του «Ιστορικού Συμβιβασμού», τον οποίο πρότεινε προς τα ιταλικά πολιτικά κόμματα.

Παράλληλα, ο Ε. Μπερλινγκουέρ διακήρυττε πως η Οκτωβριανή επανάσταση έχασε την προωθητική της δύναμη, ανοίγοντας τη συζήτηση για την ανάγκη χάραξης νέων δρόμων προς τον σοσιαλισμό και της απεξάρτησης από την ΕΣΣΔ. Αυτή η θέση του Μπερλινγκουέρ, μαζί με τη θέση και τις ενέργειες του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος για τη δημιουργία πολλών κέντρων (“πόλων”) του κομμουνιστικού κινήματος εξέφρασε, σύμφωνα με τον Θ. Βακαλιό, «την ανάγκη ή την απόφαση των μεγαλύτερων κομμάτων της Δυτικής Ευρώπης για την απαλλαγή τους από την κηδεμονία ή και την εξάρτησή τους από το ΚΚΣΕ- σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, άμεσα ή έμμεσα, ανάλογα με το κόμμα και τη χώρα. Μάλιστα, αυτό το εννοούσαν για όλα τα κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης, για όλη την Αριστερά της Ευρώπης. Αυτό σήμαινε ότι η ευρωπαϊκή κομμουνιστική αριστερά, με όλες τις μορφές έκφρασής της μέσα από τις διάφορες οργανώσεις που αυτή επηρέαζε, έπρεπε να μελετήσει τις δυνατότητες προώθησης των ιστορικών στόχων της αριστεράς, και να αναλάβει τη δρομολόγηση των διαδικασιών προώθησής τους χωρίς να υπολογίζει στη στήριξη από τη Σ.Ε. και το ΚΚΣΕ, που εξάλλου δεν έβλεπε με καλό μάτι την κίνηση του ευρωκομμουνισμού».[13]

Η ανάλυση όμως του Μπερλινγκουέρ, η οποία συζητείται στο ΙΚΚ, δε θα οδηγήσει κάπου, καθώς ο προνομιακός συνομιλητής και σύμμαχός του κομμουνιστή ηγέτη, από τη μεριά των Χριστιανοδημοκρατών Άλντο Μόρο, θα απαχθεί και θα δολοφονηθεί από τις Ερυθρές Ταξιαρχίες το 1978.

Από την άλλη πλευρά, το Γαλλικό Κ.Κ. ήταν το μοναδικό κόμμα που γνώρισε συνδυασμένα την εμπειρία κυβέρνησης Λαϊκού Μετώπου πριν το

πόλεμο και της συμμετοχής στις μεταπολεμικές κυβερνήσεις εθνικής ενότητας. Επίσης, ήταν αυτό που επέμενε να μιλά για τον «σοσιαλισμό με εθνικά χρώματα», να αποτελεί, ίσως, το πιο φιλοσοβιετικό από αυτά που χαρακτηρίστηκαν ευρωκομμουνιστικά κόμματα και να χαρακτηρίζεται από έναν δειλό ευρωπαϊσμό.

Για τον Γ. Μπαλαμπανίδη «στην κρίσιμη περίοδο, που και στην περίπτωση του PCF είναι το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, και ιδίως τα χρόνια 1977- 1978, όπως σημειώνει η Κριστίν Μπυσί- Γκλυκσμάν, από θέσεις μιας εξ αριστερών κριτικής, το γαλλικό κόμμα έκανε τις βασικές "ευρωκομμουνιστικές" επιλογές αλλά κράτησε μια στάση ουσιωδώς αντιφατική προς αυτές. Η αργοπορημένη μετάπλαση των συνεπειών του 1956 και του 1968 εγκλώβισε το PCF σε σταλινικές επιβιώσεις (καθυστερημένη εγκατάλειψη της δικτατορίας του προλεταριάτου, μόλις το 1976) και στον γνώριμο κρατισμό του γαλλικού εργατικού κινήματος. Έχει σημασία πάντως ότι ακριβώς σε εκείνη τη φάση (1977- 1978), το διακηρυγμένο σχέδιο του Σοσιαλιστικού Κόμματος να μπει τέλος στην κυριαρχία του PCF, η επάνοδός του σε παλαιότερες στάσεις, η απόσταση που κράτησε από την κυβερνητική εμπλοκή ελπίζοντας (και υπερεκτιμώντας) ότι η όξυνση της κρίσης θα του επέτρεπε να συνδεθεί καθοριστικά με την κοινωνική κινητοποίηση. Τίποτε από αυτά δεν έγινε. Αλλά σε κάθε περίπτωση, ακόμη κι έτσι, ισχύει στο ακέραιο αυτό που σημειώνει ο Σασούν: το PCF, αν κέρδισε κάτι, ήταν το "πιο άπιαστο από τα πολιτικά εμπορεύματα"».[14]

Σε ό,τι αφορά το Κ.Κ. Ισπανίας ανέπτυξε «Το Σύμφωνο για την Ελευθερία», που στην πραγματικότητα αποτέλεσε την ισπανική εκδοχή του «Ιστορικού Συμβιβασμού». Στην πραγματικότητα ήταν μια στρατηγική ενδιάμεση του ιταλικού και γαλλικού παραδείγματος. Το Κ.Κ. Ισπανίας χάνοντας έδαφος σε σχέση με τους σοσιαλδημοκράτες της πατρίδας του προσανατολίστηκε στη δημιουργία ενός αριστερού πόλου και κυρίως στο συμβιβασμό με τη Δεξιά. Σύμφωνα με τον Γ. Μπαλαμπανίδη, «ο ισπανικός συμβιβασμός είχε εντέλει μια ουσιώδη διαφορά από τον ιταλικό. Η ισπανική Δεξιά αποτελούνταν κατά βάση από φρανκιστές που δεν ήρθαν σε ρήξη με το παρελθόν τους αλλά καθοδήγησαν μια βελούδινη μετάβαση, και η συναίνεση και συγκατάθεση που προσέφερε το PCE στην περίοδο της μετάβασης του ανταπέδωσε βέβαια τη νομιμοποίηση ως πυλώνα του συστήματος, αλλά ταυτόχρονα αποδείχτηκε υπερβολική και καθοριστική για την "απομάγευση" των μαζών όσον αφορά τις προσδοκίες τους και από τη δημοκρατία και από το ίδιο το κομμουνιστικό κόμμα».[15]

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα προσπαθεί και ενσωματώνει προτάγματα των νέων κοινωνικών κινημάτων, θέτει νέους προβληματισμούς σε ό,τι αφορά τους ιδεολογικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους

και τις διακρίσεις σε σχέση με τη φυλή, την εθνότητα, το κοινωνικό φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό κ.λπ.[16]

Στα μέσα της δεκαετίας του ’80, η ανάδειξη του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στο τιμόνι της ηγεσίας της ΕΣΣΔ, το 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, μαζί με την πολιτική της περεστρόικα [αναδόμηση] και της γκλάσνοστ [διαφάνεια], αλλάζουν τα δεδομένα στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Ο νέος σοβιετικός ηγέτης ενσωματώνει, στις διακηρυκτικές του αρχές, τη φρασεολογία, όπως επίσης έννοιες και όρους της ευρωκομμουνιστικής παράδοσης. Η «νέα σκέψη» του Γκορμπατσόφ επηρεάζει όχι μόνο τα Κ.Κ. που είχαν αναφορά στο ΚΚΣΕ και τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα της Δύσης που βλέπανε στο εγχείρημα του Γκορμπατσόφ, τον ίδιο τους τον εαυτό.

2.4 Η ελληνική περίπτωση

Ξεχωριστή θέση στο ευρωκομμουνιστικό κίνημα κατέχει η ελληνική περίπτωση. Το ΚΚΕ εσωτερικού, παρά τα μικρά ποσοστά που κατέγραψε- άλλοτε συνεργαζόμενο με άλλα κόμματα, άλλοτε αυτόνομο- στις εθνικές εκλογές των δεκαετιών του ’70 και του ’80, είχε μια δυναμική άλλου επιπέδου. Κυρίως, αυτό που κατόρθωσε ήταν να αφήσει το ιδιαίτερο πολιτικό του στίγμα στο πέρασμα των χρόνων. Μέχρι να σημάνει η ώρα του πρόωρου τέλος του, έπαιξε το δικό του ξεχωριστό ρόλο στο κομμουνιστικό και αριστερό κίνημα, αλλά και στην πολιτική ζωή της χώρας. Παρά όμως τις ανανεωτικές εξαγγελίες της, σύμφωνα με τον Γιώργο Πάσχο, «η δημιουργικότητα της ευρωκομμουνιστικής Αριστεράς, η πνοή της πρώτης μεταδικτατορικής περιόδου για την επεξεργασία μιας δημοκρατικής και σοσιαλιστικής στρατηγικής εξαντλήθηκαν, περίπου ισοπεδώθηκαν στις συνθήκες του πολωμένου δικομματισμού και των κυβερνητικών εσχατολογιών, καθώς και στις σκοπιμότητες των ενδοκομματικών αντιπαραθέσεων για τον τίτλο του κόμματος».[17]

Στην ελληνική περίπτωση και σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Ιταλία ή τη Γαλλία, η επίλυση των στρατηγικών ζητημάτων δεν επήλθε στο ΚΚΕ με ομαλές διαδικασίες, αλλά με ανοιχτή ρήξη και βαθιά διάσπαση στα προεόρτια της μεγάλης ιστορικής τομής του 1968. Για τον Τάκη Μπενά, «η ισχύουσα τότε κομματική κουλτούρα στο ΚΚΕ, σε σύγκριση με άλλα δυτικοευρωπαϊκά Κ.Κ., πολύ απείχε από του να συνηγορεί για τη δυνατότητα υπέρβασης των διαφωνιών και των κρίσεων με άλλους τρόπους».[18]

Όταν στις 15 Φλεβάρη του 1968, πριν ακόμη τα γεγονότα του γαλλικού Μάη και της Άνοιξης της Πράγας, τα στελέχη του διασπασμένου πια ΚΚΕ αποχωρούσαν από την Ουγγαρία, όπου πραγματοποιήθηκε η 12η Ολομέλεια της Κ.Ε., ήταν πλέον πραγματικότητα η διαμόρφωση ενός νέου πολιτικού και ιδεολογικού ρεύματος στους κόλπους της ελληνικής Αριστεράς. Παρ’ όλες τις

ασάφειες και τα προβλήματά του, το νέο ρεύμα που γεννήθηκε, αυτό της κομμουνιστικής ανανέωσης, άφησε τη δική του ξεχωριστή πολιτική σφραγίδα και παρακαταθήκη.

Δε θα παρατεθούν εδώ οι διαφοροποιήσεις και οι ξεχωριστές ομαδοποιήσεις στο εσωτερικό του ΚΚΕ εσ., ούτε πρόκειται να γίνει μια ευρεία ιστορική αναδρομή στην πορεία του και τη συμβολή του στην ελληνική πραγματικότητα. Αξίζει ωστόσο να εξεταστούν ορισμένες πτυχές της πολιτικής του.

Μια «κλωστή» συνέδεε τόσο διαφορετικές περιπτώσεις όπως αυτή του μαζικού Ιταλικού Κ.Κ., του «ιδιαίτερου» Κ.Κ. Γαλλίας, του Κ.Κ. Ισπανίας της μεταφρανκικής περιόδου και του ΚΚΕ εσωτερικού. Η «κρίση των δικτατοριών»[19] οδήγησε σε μεταβάσεις σε δημοκρατικά πολιτεύματα, στα οποία τα συγγενικά κομμουνιστικά κόμματα είχαν ρόλο στην εδραίωσή τους. Στην περίπτωση της Ισπανίας, το κομμουνιστικό κόμμα συμμετείχε στη «Συμφωνία της Μονκλόα», με την οποία επικυρωνόταν η «βελούδινη» μετάβαση της Ισπανίας σε ένα βασιλευόμενο δημοκρατικό καθεστώς.[20] Στην Πορτογαλία, η σύμπλευση του κομμουνιστικού κόμματος της χώρας με το «Κίνημα των Ενόπλων Δυνάμεων» ανακόπηκε με το αντιπραξικόπημα του 1975, ωστόσο οι Πορτογάλοι κομμουνιστές προσέφεραν την πλήρη υποστήριξή τους στο Σύνταγμα του 1976.[21] Στην Ελλάδα αντίστοιχα, τα δύο κομμουνιστικά κόμματα [ΚΚΕ και ΚΚΕ εσ.] συνέβαλαν στην δημοκρατική νομιμοποίηση και νομιμότητα και σε μεγάλο βαθμό μετείχαν στην εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος μετά την πτώση της χούντας.

Η πολιτική κατεύθυνση την οποία ακολούθησε το κόμμα κάθε χώρας καθορίστηκε από την ίδια τη φύση της μετάβασης και από την πολιτική και οργανωτική κληρονομιά των περιόδων της παρανομίας.[22]

Το ΚΚΕ εσ., παρότι διαθέτει αρκετά κοινά στοιχεία με τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα, δεν μπορεί να μελετηθεί σε ευθεία σύγκριση μαζί τους, παρά σε επίπεδο ομοιοτήτων, καθώς παρουσιάζει ιδιαίτερα και ξεχωριστά ιστορικά, πολιτικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά.

Ένα από τα ιδιαίτερα στοιχεία του ΚΚΕ εσωτερικού ήταν ότι το στελεχικό του δυναμικό αποτελούσε κατά τον κύριο όγκο του σπλάχνο της προδικτατορικής ΕΔΑ, της Νεολαίας Λαμπράκη και του αντιδικτατορικού αγώνα. Η κουλτούρα που είχαν διαμορφώσει τα στελέχη του στον τρόπο δράσης και παρέμβασης οφείλονταν σε μια αντίληψη των πραγμάτων, βγαλμένη από την καθημερινότητα και τον τρόπο δουλειάς στην Ελλάδα. Συνεπώς, το ΚΚΕ εσωτερικού δεν αντέγραψε, πιστά, κάποιο μοντέλο δράσης και παρέμβασης στην ελληνική πραγματικότητα κάποιου ευρωκομμουνιστικού κόμματος. Αντίθετα «δανειζόμενο» θεωρητικά σχήματα, ιδεολογικά σημεία και

πολιτικές αναφορές του ευρωκομμουνιστικού ρεύματος, βάδισε πάνω στην κληρονομιά της προδικτατορικής ΕΔΑ.

Εξάλλου η περίπτωση της προδικτατορικής ΕΔΑ αποτελούσε, χρόνια πριν, αντικείμενο μελέτης του Ιταλικού Κ.Κ., το οποίο αναζητούσε έναν διαφορετικό δρόμο άσκησης πολιτικής. Όπως αναφέρει σε μαρτυρία της η Ελένη Μπενά, «όλοι αναρωτιόνταν και είχαν εκπλαγεί πως είναι δυνατό το ΚΚΕ να βρίσκεται στη παρανομία και οι κομμουνιστές να βρίσκονται στη Βουλή. Οι ιταλοί θυμάμαι (ο Τολιάττι και ο Λόγκο) ήταν ενθουσιασμένοι. Ο Λουίτζι Λόγκο είχε μάλιστα πει πως "αν δεν υπήρχε η ΕΔΑ έπρεπε να την εφεύρετε"».[23] Στο ίδιο πλαίσιο, ο Τ. Τρίκκας αναφέρει «"φυλάξτε την ΕΔΑ σαν την κόρη των ματιών σας", είπε ο Palmiro Togliatti το 1957, σύμφωνα με την μαρτυρία του Μανώλη Γλέζου. Το ζωηρό ενδιαφέρον των Ιταλών κομμουνιστών για την ΕΔΑ, που εκφράζεται στη σύσταση αυτή του Ιταλού ηγέτη, πηγάζει από τη στρατηγική επιδίωξη του ΙΚΚ- από τα χρόνια της αντίστασης και του φασισμού- να αξιοποιηθεί η δυναμική της κοινής δράσης κομμουνιστών και σοσιαλιστών για τη δημιουργία ενιαίου κόμματος».[24] Την περίοδο, μάλιστα, της προδικτατορικής ΕΔΑ, παρουσιάζονται και τα πρώτα σημάδια ρήξης με το σοβιετικό κέντρο. Ήταν η περίπτωση του Κυπριακού ζητήματος, που οι έλληνες κομμουνιστές μέσω της ΕΔΑ πήραν διαφορετική θέση από την ΕΣΣΔ.[25]

Η διαμόρφωση έτσι, της πολιτικής και των θέσεων του ΚΚΕ εσωτερικού πηγάζει περισσότερο από το ελληνικό αριστερό παρελθόν και την ανάγκη να χαραχθεί μια νέα πολιτική γραμμή διαφοροποιημένη από το σοβιετικό κέντρο και το ΚΚΕ, παρά πρόκειται για αντιγραφή του Ιταλικού ή του Ισπανικού Κομμουνιστικού Κόμματος.[26] Στο μεταξύ, σύμφωνα με τον Τ. Μπενά, «γύρω από τη φυσιογνωμία και την πολιτική του ΚΚΕ εσωτερικού διαμορφώνονταν οι δύο κύριες πολιτικοϊδεολογές τάσεις του "δεξιού και του αριστερού Ευρωκομμουνισμού", που θα το χαρακτηρίσουν στη μεταπολιτευτική του περίοδο.»[27]

Εκείνο που συνέδεε σε νοητό επίπεδο το ΚΚΕ εσωτερικού με τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα, ήταν σίγουρα η θεωρητική επεξεργασία του ζητήματος να βρεθούν τα κομμουνιστικά κόμματα στην εξουσία, μεσω της κοινοβουλευτικής οδού. Αυτό ήταν ο βασικός συνεκτικός δεσμός ανάμεσά τους. Η στρατηγική τους πηγάζει από την αρνητική περίπτωση της Χιλής, τις στρατιωτικές δικτατορίες στον ευρωπαϊκό Νότο, τη γεωπολιτική τους θέση ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και τις ΗΠΑ, την αναγέννηση του εργατικού κινήματος, αλλά και την εισβολή στη σύγχρονη πραγματικότητά τους των νέων κοινωνικών κινημάτων με κορωνίδα την Πράγα και τον Μάη του '68. Ο «Ιστορικός Συμβιβασμός» στην Ιταλία, το «Κοινό Πρόγραμμα» στη Γαλλία, η στάση των Ισπανών κομμουνιστών στη βελούδινη δημοκρατική μετάβαση και στην ελληνική περίπτωση οι «Στόχοι του Έθνους» και η «ΕΑΔΕ», ήταν κοινός τόπος για τη συγκρότηση ενός νέου μπλοκ στο εσωτερικό του παγκόσμιου

κομμουνιστικού κινήματος. Είναι βέβαιο όμως πως ο ευρωκομμουνισμός δεν μπορεί να αποτιμηθεί, όπως επισημαίνει ο Μ. Καβουριάρης, «με μοναδικό κριτήριο τις επιλογές του Ισπανικού, του Ιταλικού, του Γαλλικού Κ.Κ., ακόμα και του ΚΚΕ εσωτ.».[28]

Μια προσπάθεια μεταφοράς, στο ελληνικό πεδίο, των αρχών και ιδεών προγραμματικών κειμένων και θεωρητικού πλαισίου άλλων ευρωκομμουνιστικών κομμάτων αποτελεί το κείμενο «Στόχοι του Έθνους» του ΚΚΕ εσωτερικού, στο οποίο ξεχωριστή συμβολή είχε ο Λεωνίδας Κύρκος. Αποτελεί επίσης, τη βάση πάνω στην οποία διαμορφώθηκε αργότερα η πολιτική της ΕΑΔΕ, η οποία έμελλε να ταυτιστεί με την πορεία του ΚΚΕ εσωτερικού και η οποία καθόρισε την ιδεολογική ταυτότητά του στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

«Οι Στόχοι του Έθνους» διακήρυτταν την πανεθνική ενότητα για μια καινούργια δημοκρατική προοπτική μέσα από τον εκσυγχρονισμό και την ανανέωση της εθνικής μας ζωής, αλλά και της ίδιας της Αριστεράς, ώστε να μπορέσει και η ίδια, παρά τα βαθειά τραύματα της διάσπασης του κομμουνιστικού κινήματος το 1968 και τις οξύτατες ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις, «να καταστεί αποτελεσματικό όργανο της μεγάλης δημοκρατικής μεταλλαγής που χρειάζεται η χώρα».[29] Για τον Λ. Κύρκο αποτελεί την «πιο ανατρεπτική συμβολή του ΚΚΕ εσωτερικού στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας και στην πολιτική της προοπτική»,[30] ενώ ο Πάνος Δημητρίου έβλεπε στο κείμενο την πρώτη διαφοροποίηση «με τόση σαφήνεια, από τα στερεότυπα της τριτοδιεθνιστικής κομμουνιστικής μας παράδοσης».[31] Την ίδια άποψη ωστόσο, δε συμμεριζόταν μια σειρά από στελέχη του ΚΚΕ εσ., όπως ο Αντώνης Μπριλλάκης, ο οποίος βρισκόταν στα αριστερά του κόμματος τότε και έβλεπε πως έτσι το ΚΚΕ εσ. «ωθούνταν σε μια πολιτική πρακτική πολλαπλών λαθών».[32]

Χαρακτηριστικό σημείο της φιλοσοφίας των «Στόχων του Έθνους» είναι το απόσπασμα που αναφέρει πως «το ΚΚΕ (εσ.) καλεί όλο τον ελληνικό Λαό να εργαστεί στην πιο πλατιά ενωτική βάση. Αριστεροί, Κεντρώοι και Δεξιοί Πατριώτες αντάμα, για να προωθήσει παντού, με τη δημοκρατική του κινητοποίηση, τα ώριμα στη γενική συνείδηση αιτήματα που διαγράφονται παραπάνω, να αναπτύξει την πιο πλούσια δραστηριότητα και πρωτοβουλία στις οργανώσεις τους στους τόπους δουλειάς, στις γειτονιές, σε διάλογο με την κυβέρνηση ή τις τοπικές αρχές, για να κάμψει τα εμπόδια που χουντικά ή γραφειοκρατικά στοιχεία φέρνουν στις δημοκρατικές λύσεις και να εξασφαλίσει ώστε η είσοδος στον δημοκρατικό δρόμο να είναι οριστική και αμετάτρεπτη(...)».

Ακόμη, στο κείμενο αναγνωριζόταν η εξαιρετικά διχαστική κατάσταση στο κομμουνιστικό κίνημα της χώρας, ωστόσο, θεωρείτο ότι «επειδή υπάρχουν κρίσιμα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα, ολοφάνερη είναι η

ανάγκη και η απαίτηση του Λαού να βρουν οι δυνάμεις της Κομμουνιστικής Αριστεράς, και ευρύτερα, την κοινή γλώσσα για να αντιμετωπίσουν μαζί, μέσα απ' την ενότητα στη δράση -την πιο απλή, δηλαδή, μορφή ενότητας-, τα μεγάλα προβλήματα αυτής της ώρας (…)». Αυτός ήταν και ο άξονας της πολιτικής που ακολούθησε το ΚΚΕ εσ., το οποίο τάχθηκε υπέρ της ανασύστασης της ΕΔΑ, που προωθούσε ο Ηλίας Ηλιού, ως «συμμαχίας των δυνάμεων της Αριστεράς -μαρξιστικής και μη (…)», ενώ εμφανιζόταν έτοιμο να συζητήσει προκειμένου «να λυθούν από κοινού όλα αυτά τα προβλήματα (…)».

Παράλληλα, το κείμενο εξέπεμπε μήνυμα και πέραν της μαρξιστικής αριστεράς, και συγκεκριμένα προς το επελαύνον ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου, σημειώνοντας πως «πέρα από τη Μαρξιστική Αριστερά, διαμορφώνονται ρεύματα που εμπνέονται από αριστερές ιδέες και προβάλλουν με ριζοσπαστικές τάσεις στην πολιτική σκηνή της πατρίδας. Το ΚΚΕ (εσ.) απλώνει το χέρι προς όλες αυτές τις δυνάμεις με σκοπό την εξασφάλιση μιας πλατύτερης συνεργασίας τους, στη βάση των κοινών προγραμματικών τους σημείων για το σήμερα και για το αύριο της πατρίδας μας. Δεν τις βλέπει αυτές τις δυνάμεις σαν ανταγωνιστικές. Εφόσον υπάρχουν και επηρεάζουν μάζες, αντανακλούν τάσεις της ελληνικής κοινωνίας που είναι απαραίτητο να συνυφανθούν σε μια κοινή πορεία.»[33]

Το 1ο (9ο) Συνέδριο του ΚΚΕ εσ. τον Ιούνιο του 1976 έρχεται να επικυρώσει ορισμένες από τις αντιλήψεις πάνω στις οποίες στηρίχτηκε η πολιτική του από το 1974 και ενισχύει στην πραγματικότητα τα «δεξιά» χαρακτηριστικά του κόμματος, τα οποία «αλλοιώνουν» τα κομμουνιστικά χαρακτηριστικά του. Η στρατηγική της Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας (ΕΑΔΕ) σήμαινε τη συσπείρωση όλων των δυνάμεων, που αγωνίστηκαν ενάντια στη δικτατορία για τη διεύρυνση της αστικής δημοκρατίας. Εμφανιζόταν να έχει μακροπρόθεσμο στρατηγικό χαρακτήρα και σαν τέτοια επικάλυπτε τη στρατηγική του δημοκρατικού δρόμου. Υπογραμμίζεται χαρακτηριστικά πως «εκφράζει τη γενική μας πολιτική στον τομέα των κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών (…)» και ότι «επιδιώκει να συμπαρατάξει και να συνενώσει τις δυνάμεις της Αριστεράς, του Κέντρου και της αντιδικτατορικής Δεξιάς (…)» για τη διεύρυνση της δημοκρατίας, ακόμα και για τον περιορισμό «ορισμένων απαράδεκτων κοινωνικών ανισοτήτων».[34]

Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η κατάληξη της απόφασης του Συνεδρίου που υπογράμμιζε «ενωθείτε όλοι οι Έλληνες πατριώτες δημοκράτες- οργανωθείτε- υπερασπισθείτε τα εθνικά μας συμφέροντα και τις δημοκρατικές μας κατακτήσεις. Αγωνιστείτε για το πλάτεμα της δημοκρατίας, για περισσότερη ανεξαρτησία».[35]

Το ΚΚΕ εσωτερικού εμφανιζόταν στην αρχή της μεταπολιτευτικής περιόδου ως μια μετριοπαθής πολιτική δύναμη –σε αντίθεση με την πρώτη

περίοδο της ζωής του, στην οποία ο ριζοσπαστισμός είναι το χαρακτηριστικό των θέσεων του- που προήγαγε σε πρωτεύοντα στόχο τη δημοκρατική σταθερότητα, η οποία αποτελούσε προαπαιτούμενο οποιασδήποτε μεταρρύθμισης.

Εξάλλου στη συνεχή αρθρογραφία της «Αυγής», την περίοδο εκείνη, επαναλαμβάνεται το μότο «πως, λοιπόν, να σωθούμε από τον κίνδυνο της δικτατορίας; Εξουθενώνοντας και στερεύοντας τις πηγές της. Και ο μοναδικός τρόπος γι' αυτό είναι η μεγαλύτερη δυνατή δημοκρατική και αντιδικτατορική ενότητα του λαού. Η ενότητα αυτή πρέπει να περιλάβει όλο το λαό, αριστερό, δεξιό και κεντρώο».[36]

Η στάση του ΚΚΕ εσωτερικού, για τον Δ. Μπελαντή, φαίνεται, συνεπώς, να «συγκλίνει πιο πολύ με την στάση του PCI [Ιταλικό Κ.Κ.] στις δεκαετίες 1970 και 1980 παρά με αυτήν του Κ.Κ. Γαλλίας, το οποίο κινείται μεταξύ ενός ευρωσκεπτικισμού με εθνικά χρώματα, ενός φιλοσοβιετισμού και ενός δειλού συγκυριακού ευρωπαϊσμού (…)».[37] Παράλληλα, για τον Αντ. Μπριλλάκη, η πολιτική γραμμή της ΕΑΔΕ για «ολόκληρο το ανανεωτικό εγχείρημα εμφανιζόταν σαν η επαγγελία μιας "σώφρονος Αριστεράς", διαλλακτικής στις αντιρρήσεις της, εποικοδομητικής στις προτάσεις της, απρόθυμης για "πολώσεις" και "αντιπαραθέσεις". Το αποτέλεσμα ήταν να απωθείται η ανανέωση τόσο από το χώρο της "παραδοσιακής" κομμουνιστικής Αριστεράς όσο και από τις λαϊκές δυνάμεις που ριζοσπαστικοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας».[38]

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερη θέση στο ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης, περιλαμβάνει το έργο του Νίκου Πουλαντζά. Στα ελληνικά όμως δεδομένα η επιρροή των γραπτών του έλληνα διανοητή ήταν μικρή. Ο Άγγελος Ελεφάντης και η ομάδα του «Πολίτη» ήταν αυτή που ουσιαστικά είχε την «πρώτου βαθμού συγγένεια» με τη σκέψη του Νίκου Πουλαντζά, ενώ επιρροή άσκησε η σκέψη του έλληνα διανοητή στην τάση της Β' Πανελλαδικής και τα στελέχη του ΚΚΕ εσ. που είχαν ως σημείο αναφοράς τον Γιάννη Μπανιά.

Καταλήγοντας, η ιστορική διαδρομή του ΚΚΕ εσωτερικού είναι γεμάτη συγκρούσεις, αντιφάσεις και διασπάσεις. Η συμβολή των θέσεων που παρήγαγε κατέχει ξεχωριστή θέση στην ιδεολογική και πολιτική σκέψη της ελληνικής πραγματικότητας. Όπως σημειώνει ο Άγγελος Ελεφάντης, «η ιστορική ανανέωση, συμμετρικά αντίθετη προς τη σοβιετοφιλία του ΚΚΕ, παρουσίασε έναν ισοδύναμο με εκείνο αναχρονισμό. Βάλθηκε να διορθώσει το παρελθόν, να επανορθώσει τα περασμένα, να φιλοτεχνήσει μια καλή και κόσμια εικόνα του εαυτού της μέσα στα περασμένα, φορτώνοντας τις αστοχίες και τα λάθη στους "κακούς". Αλλά, αφού δεν πήρε σοβαρά υπόψη το κοινωνικό έδαφος κα την πραγματικότητα των κινημάτων κοινωνικής κριτικής που θα' πρεπε να γονιμοποιήσει, για το σύγχρονο καπιταλισμό δε μίλησε. Χωρίς φαντασία για να πολιτικοποιήσει τις τεράστιες κοινωνικές αλλαγές,

αλλαγές καπιταλιστικού χαρακτήρα, χωρίς περιέργεια για ν' ακούσει τη φωνή των κοινωνικών αγώνων, ψέλλισε… εκείνο το "παραπέρα βάθεμα και πλάτεμα της δημοκρατίας". Δηλαδή από πολιτική άποψη ζητούσε την ολοκλήρωση της επανάστασης του 1909 που οι ασυνέπειες των αστών και οι δικτατορικές δυνάμεις είχαν αφήσει μεσοστρατίς. Ήταν τίποτα άλλο η ΕΑΔΕ;

Χωρίς όραμα, χωρίς δύναμη, χωρίς πάθος, χωρίς προστάτες, αποδυναμώθηκε, συνθλίφτηκε, υποτονθορίζοντας τη μονωδία για τη "συνεργασία και ενότητα των δημοκρατικών δυνάμεων".»[39]

Οι ευρωκομμουνιστικές ιδέες όμως δεν ήταν αποκλειστικό «προνόμιο» του ΚΚΕ εσωτ. στην Ελλάδα. Με την άνοδο, πρώτα, στην ηγεσία της ΕΣΣΔ του Αντρόποφ, αλλά κυρίως του Γκορμπατσόφ, προβληματισμοί που είχαν να κάνουν με ζητήματα που έθετε επί χρόνια η ανανεωτική Αριστερά [αλλά και μέσα στο ΚΚΕ γινόταν διεργασίες επί αυτών- σε μικρότερη κλίμακα-], όπως τα θέματα της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων στις σοσιαλιστικές χώρες κ.λπ., τίθενται προς συζήτηση στο σύνολο των αριστερών δυνάμεων του κόσμου και της Ελλάδας. Το ΚΚΕ επηρεάζεται άμεσα από τις κοσμοϊστορικές εξελίξεις και υιοθετεί επίσημα το νέο προβληματισμό. Ακόμη και η ίδια η έννοια της «ανανέωσης» πρόκειται να αποτελέσει «σημαία» για την ηγεσία του ΚΚΕ, ενώ αργότερα θα «κολλήσει» και ως επιθετικός προσδιορισμός σε μία εκ των δυο πιο ισχυρών «τάσεων» του κομμουνιστικού κόμματος στα τέλη της δεκαετίας του '80. Ζητήματα επίσης που είχαν να κάνουν με την Αριστερά και τη διακυβέρνηση, τη σχέση με τα μαζικά κινήματα, τον χαρακτήρα του κόμματος και τη δομή του, πηγάζουν από τον ίδιο προβληματισμό και βρίσκονται στην πρώτη γραμμή του κομματικού διαλόγου. Τα ζητήματα μάλιστα αυτά, πρόκειται να αποτελέσουν πεδίο σφοδρής αντιπαράθεσης στο 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, όπου ήταν τα προεόρτια της διάσπασής του κόμματος.

Σε ό,τι αφορά το ΚΚΕ εσωτερικού, το πρόωρο τέλος του έμελλε να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα εξελίξεων στην εγχώρια Αριστερά. Το ένα από τα δύο κομμάτια της διάσπασης του ΚΚΕ εσ., αυτό της ΕΑΡ, που παρ' ότι σε επίπεδο διακηρυκτικών θέσεων ήταν πιο μακριά από το ΚΚΕ σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτ.- Α.Α., έμελλε να συμβάλλει στη δημιουργία του ενιαίου Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ο οποίος άλλαξε τον πολιτικό χάρτη της χώρας και διαδραμάτισε τον δικό του ξεχωριστό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου.

1. Hobsbawm Eric, *Επαναστάτες*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2008, σελ. 13.
2. Μπενάς Τάκης, *Το ελληνικό '68- Συμβολή στην ιστορία του ΚΚΕ εσωτερικού,* εκδόσεις Θεμέλιο, 2011, σελ. 19.
3. Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 91- 92.
4. Fennema, M., «Conclusions», στο Waller, M. & M. Fennema (επιμ.), *Communist parties in Western Europe. Decline or adaptation?*, Oxford, Basil Blackwell, New York 1988, σελ. 250.
5. Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *ό.π.,* σελ. 28.
6. Hobsbawm Eric, *Επαναστάτες*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2008, σελ. 258.
7. Tariq Ali, Paco Ignaicio Taibo II, *1968*, εκδόσεις Άγρα, σελ. 71.
8. Tariq Ali, Paco Ignaicio Taibo II, *ό.π.*, σελ. 27.
9. Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *ό.π.,* σελ. 28.
10. Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *ό.π.,* σελ. 31.
11. Καβουριάρης Μακης, «Το ανάδελφο κόμμα», *εντός εποχής*, τχ. 22, Απρίλιος 2008.
12. Καρίλιο Σαντιάγκο, *Ευρωκομμουνισμός και κράτος*, εκδόσεις Θεμέλιο, 1977
13. Βακαλιός Θανάσης, *Η Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Βακαλιός, Αθήνα 2004, σελ. 260- 261.
14. Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *ό.π.,* σελ. 176- 178
15. Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *ό.π.,* σελ. 184.
16. Περί ευρωκομμουνισμού ορισμένες ακόμη βασικές αναφορές είναι οι ακόλουθες: Boggs, C. & D. Plotke (eds), Politics of Eurocommunism: Socialism in Transition, London, Macmillan, New York 1980· Καρίλιο Σαντιάγκο, *Ευρωκομμουνισμός και Κράτος*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1978· Κλαουντίν Φερνάντο, *Ευρωκομμουνισμός και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Μπουκουμάνης, Αθήνα 1978· Della Torre, P.F., Mortimer, E. & J. Story (eds) , *Eurocommunism: Myth or reality?*, Penguin, London 1979· Hardi, P., «Why Do Communist Parties Advocate Pluralism?», *World Politics*, Vol. 32, No. 4, 1980, σελ. 531-552· Kriegel Annie, *Eurocommunism: a new kind of Communism?*, Hoover Institute Press, Stanford CA 1978· Leonhard, Wolfgang, *Eurocommunism: Challenge for East and West*, Holt, Rinehart & Winston, New York 1979· Mandel, Ernest, *Κριτική του Ευρωκομμουνισμού*, εκδόσεις Λιβάνης, Αθήνα 1990· Schwab, G. (ed.), *Eurocommunism: The Ideological and Political-Theoretical Foundations,* Greenwood Press, Westport CT 1981· Λάδης, Φ., *Τι είναι και πού πηγαίνει ο ευρωκομμουνισμός*, εκδόσεις Πύλη, Αθήνα 1979· Μοσχονάς, Ανδρέας, *Παραδοσιακή και Σύγχρονη Αριστερά: Ιστορικές καταβολές και θεωρητικές συσχετίσεις*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2005, σελ. 109-122.
17. Πάσχος Γιώργος, «Η κρίση των κομμάτων και η Αριστερά», *Ο Πολίτης*, τχ. 77, Μάρτιος 1987, σελ. 39.
18. Μπενάς Τάκης, *ό.π.*, σελ. 28.
19. Πουλαντζάς Νίκος, *Η κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία- Ελλάδα- Ισπανία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2006.
20. Mujal-Leon Eusebio, *Communism and Political Change in Spain*, Wiley, New York 1982.

21. McLeod, A., «The Parties and the Consolidation of Democracy in Portugal;: The Emergence of a Dominant Two-Party System», στο Ethier, D. (ed.), *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, Latin America and South East Asia*, Macmillan, London 1990, σελ. 162.
22. Σύμφωνα με τον Κ. Ελευθερίου «(…) και στις τρεις περιπτώσεις των χωρών της Νότιας Ευρώπης υπήρχε μακρά περίοδος παρανομίας, η οποία ενίσχυσε τάσεις περιχαράκωσης και εσωστρέφειας. Ωστόσο, στην Ελλάδα, για παράδειγμα, η ύπαρξη ενός έστω περιορισμένου κοινοβουλευτισμού ευνόησε την ευκολότερη συμπερίληψη των δύο Κ.Κ. στο μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα και την ανάδειξή τους σε κορυφαίους πυλώνες του. Η ήπια μετάβαση στην Ισπανία διαμόρφωσε τους όρους για την ευρωκομμουνιστική στροφή του PCE υπό τον Carillo και η συγκρουσιακή μετάβαση στην Πορτογαλία επέτρεψε τη διατήρηση ενός ορθόδοξου ριζοσπαστισμού στο PCP. Η ιδιομορφία της νοτιοευρωπαϊκής πολιτικής ήταν ότι τα Κ.Κ. είχαν να αντιμετωπίσουν μαζικοποιημένους και εξίσου ριζοσπαστικούς σοσιαλδημοκρατικούς ανταγωνιστές και κατ' επέκταση δεν κατόρθωσαν να έχουν το προβάδισμα των Ιταλών και Γάλλων συντρόφων – στην Ελλάδα αυτό χάθηκε στις εκλογές του 1946. Παρά ταύτα, τα εν λόγω κόμματα ήταν μαζικά, είχαν ριζοσπαστική ορμή και καθυστέρησαν τη διαδικασία κρίσης του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνισμού, η οποία επιταχύνθηκε τη δεκαετία του 1980». Βλ. Ελευθερίου Π. Κώστας, «*Η στρατηγική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας στην ύστερη Μεταπολίτευση: Μεταξύ δύο μοντέλων κινητοποίησης»*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2017, σελ. 34.

    Σχετικά με την περίοδο μετάβασης των τριών χωρών [Ελλάδα- Ισπανία- Πορτογαλία] στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά και για την ένταξή τους στην ΕΟΚ βλ. αναλυτικά: Judt Tony, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 504- 534.
23. Ζαγάρας Κωνσταντίνος, *Κάποιοι μίλησαν για διάσπαση…-Ο ρόλος των «κομματικών στηριγμάτων- ομάδων» του ΚΚΕ μέσα στην ΕΔΑ και μια παράλληλη ματιά του αριστερού τύπου στην προσπάθεια εύρεσης ψηγμάτων διαφωνίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μεταπτυχιακή εργασία, Αθήνα 2007, σελ. 31- 33.
24. Τρίκκας Τάσος, *ΕΔΑ 1951- 1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τόμος Β- Η δεκαετία των άκρων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2009, σελ. 1394.
25. Πάνω σε αυτό, η Ελένη Μπενά αναφέρει, «(…) τι να κάναμε λοιπόν εμείς, δεν έπρεπε να υπερασπιστούμε τα δικά μας συμφέροντα, μόνο η Σοβιετική Ένωση να το κάνει γι' αυτήν», αναρωτιέται χαρακτηριστικά η ίδια, για να σημειώσει ότι «η κατάσταση ήταν σύνθετη, δεν μπορούσες να μην πας και κόντρα στις αποφάσεις κάποιου ΚΚ, ήμασταν διεθνιστές αλλά ήμασταν και πατριώτες». Βλ. αναλυτικά: Ζαγάρας Κωνσταντίνος, *ό.π., σελ.* 31- 33.

26. Συνηγορώντας σε αυτό, ο Παύλος Κλαυδιανός, επισημαίνει πως «το ΚΚΕ εσωτερικού στα πρώτα του βήματα είχε πιο προωθημένες θέσεις σε σχέση με τα τρία κόμματα [ΙΚΚ, ΓΚΚ, ΚΚΠ]. Που οφείλεται αυτό; Θυμάμαι τον Λευτέρη Ελευθερίου να λέει χαρακτηριστικά στην Κεντρική Επιτροπή πως "τις θέσεις αυτές όπως τις παρουσιάζουμε εμείς, δεν τις παρουσιάζουν τα άλλα κόμματα". Τα ζητήματα δηλαδή που είχαν να κάνουν με τις αναλύσεις σχετικά με τον πλουραλισμό, την δικτατορία του προλεταριάτου, τον διεθνισμό, τη στάση μας απέναντι στην Σοβιετική Ένωση, τα νέα κινήματα που γεννιόντουσαν κ.ο.κ. Όλα αυτά το ΚΚΕ εσωτερικού τα παρουσίαζε με μεγαλύτερη ευελιξία και με πιο ριζοσπαστική γλώσσα. Διότι το καθένα από τα άλλα κόμματα είχε τα δικά του θέματα. Για παράδειγμα το ΚΚΙ ήταν στα πρόθυρα της εξουσίας, δεν επιθυμούσε κακές σχέσεις με την ΕΣΣΔ ως κρατική οντότητα περισσότερο.» Βλ.: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδανός, σελ. 218- 228.
27. Μπενάς Τάκης, *ό.π.*, σελ. 278.
28. Καβουριάρης Μακης, «Το ανάδελφο κόμμα», *εντός εποχής*, τχ. 22, Απρίλιος 2008.
29. *Οι στόχοι του Έθνους, στη μεταβατική φάση προς τη θεμελίωση της Δημοκρατίας*, Διακήρυξη- απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ Εσωτερικού, Σεπτέμβρης 1974.
30. Κύρκος Λεωνίδας*, Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995, σελ. 204.
31. Δημητρίου Πάνος*, Εκ βαθέων- Χρονικό μιας ζωής και μιας εποχής*, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 359.
32. Μπριλλάκης Αντώνης, *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα- Ιστορική διαδρομή*, κρίση, προοπτικές, εκδόσεις Εξάντας 1980, σελ. 175.
33. *Οι στόχοι του Έθνους,* ό.π..
34. Μπριλλάκης Αντώνης, *ό.π.*, σελ. 179.
35. Βαρδινογιάννης Βαρδής Β., *ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ- Ιστορική αναδρομή*, εκδόσεις ΕΔΙΑ- Οδυσσέας, 2006, σελ. 203- 204.
36. Τ.Θ. (Τσουπαρόπουλος), «Για να μη ξαναγίνει δικτατορία», *Η ΑΥΓΗ*, 20 Απριλίου 1975, σελ. 1 και 11.
37. Μπελαντής Δημήτρης, «Ευρωκομμουνισμός: πρόκληση ή «έξοδος» για το κομμουνιστικό κίνημα;», *www.pandiera.gr*, Δεκέμβριος 2015. (Διαθέσιμο:http://pandiera.gr/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%BC%CE%BF%CF%85%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%AE-%CE%AD%CE%BE%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%82/)
38. Μπριλλάκης Αντώνης, *ό.π.*, σελ. 180.
39. Ελεφάντης Άγγελος, «Από τον παππού στον εγγονό- Πολιτικοποίηση της Αριστεράς σημαίνει: τι θα γίνει μ' εκείνη την υπόθεση του σοσιαλισμού;», *Ο Πολίτης*, τχ. 29, Οκτώβριος 1979, σελ. 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η σχέση του ΚΚΕ με το ΚΚΕ εσ. και το ΠΑΣΟΚ

3.1 Νέα κατάσταση, νέα καθήκοντα για το ΚΚΕ

Το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου ανέκοψε βίαια θετικές διεκδικήσεις και αξιώσεις που προέρχονταν από τη δεκαετία του 1960, ενώ έθεσε τέρμα σε κοινωνικές δυναμικές που αναπτύσσονταν τα προηγούμενα χρόνια. Η Μεταπολίτευση ήρθε για να εκπληρώσει ορισμένες αξιώσεις από όσες διέκοψε υποχρεωτικά η επταετής δικτατορία.

Τα δύο κομμουνιστικά κόμματα [ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού] εισέρχονται στη νέα πολιτική πραγματικότητα με διάθεση να αλλάξουν το μετεμφυλιακό κλίμα και να διεκδικήσουν τη θέση τους στο πολιτικό σύστημα, καθώς και με διάθεση συνδιαμόρφωσης και ενσωμάτωσής τους σε αυτό. Τόσο το ΚΚΕ, όσο και το ΚΚΕ εσωτερικού, αποτέλεσαν αναπόσπαστα τμήματα του αναδυόμενου πολιτικού συστήματος, καθώς και κρίσιμους πυλώνες για τη νομιμοποίησή του. Η συμπερίληψη της κομμουνιστογενούς Αριστεράς στα νέα πολιτικά δεδομένα, ήταν βασικός όρος τόσο για την επιτυχή έκβαση της μετάβασης στη δημοκρατία όσο και για τη μετέπειτα νομιμοποίηση του νεαρού πολιτεύματος.

Το ΚΚΕ έβγαινε από την επταετή δικτατορία λαβωμένο και με την ΚΝΕ «χτυπημένη» από τους μηχανισμούς της χούντας, διαθέτοντας, όμως, τη σημαντική υποστήριξη της ΕΣΣΔ και του ΚΚΣΕ, αλλά κυρίως την παράδοση των αγώνων του, παράδοση την οποία διεκδικούσε με αξιώσεις και το ΚΚΕ εσωτερικού. Ένα σημαντικό τμήμα στελεχών, μελών και οπαδών του ΚΚΕ βρισκόταν ακόμη στην προσφυγιά, στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ενώ οι οργανωμένες δυνάμεις του παρέμεναν μικρές.

Η διάσπαση του 1968 αποτέλεσε μεγάλο πλήγμα για το ΚΚΕ, δίχασε τους έλληνες κομμουνιστές και άφησε βαθιές πληγές στο κομμουνιστικό κίνημα του τόπου. Παράλληλα όμως με τα δραματικά γεγονότα της διάσπασης, ένα επιπλέον στοιχείο που συνέχιζε να καθορίζει την ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα των ελληνικών αριστερών δυνάμεων και κυρίως το ΚΚΕ, αποτελούσε η ήττα του Δημοκρατικού Στρατού (ΔΣΕ) στον εμφύλιο. Η ήττα αυτή διαμόρφωσε την κουλτούρα και την ταυτότητα των στελεχών του κόμματος που γνώρισαν τις διώξεις, τις φυλακίσεις και τις εξορίες. Ταυτόχρονα, ενσωματώθηκε, με τέτοιο τρόπο, στην ψυχοσύνθεση των στελεχών του ΚΚΕ, που ενδεχομένως καθόρισε την πρακτική και τις επιλογές της ηγεσίας του κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, αλλά και χρόνια μετά από αυτή.

Την ίδια ώρα, μια νέα γενιά, η «γενιά του Πολυτεχνείου», με διαφορετικές παραστάσεις και εικόνες, άλλη κουλτούρα και αντίληψη των πραγμάτων, διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης, από την παλιά φρουρά των κομμουνιστών, με αυθορμητισμό και ριζοσπαστισμό που πήγαζε από τα

γεγονότα της Νομικής, του Πολυτεχνείου και γενικότερα τον αντιδικτατορικό αγώνα, εφορμά στην πολιτική ζωή του τόπου και συσπειρώνεται, κυρίως και σε πρώτη φάση, γύρω από τις οργανώσεις της ΚΝΕ, καθώς και του Ρήγα Φεραίου. Για τους νέους του ΚΚΕ συγκεκριμένα, πρόκειται, σύμφωνα με τον Μίμη Ανδρουλάκη, για ένα τμήμα της γενιάς του Πολυτεχνείου, «το οποίο διέθετε ανεξαρτησία σκέψης, διαμορφώθηκε μέσα από τις μαζικές και ανοιχτές διαδικασίες του αντιδικτατορικού αγώνα, όχι από τον μηχανισμό του ΚΚΕ και δεν ενσωματώθηκε ποτέ ολοκληρωμένα στο κόμμα».[1] Η γενιά αυτή, έμελλε να αφήσει το στίγμα της στην πολιτική φυσιογνωμία του κομμουνιστικού κόμματος, την ιστορική του πορεία και διαδρομή, να του προσδώσει νέα χαρακτηριστικά και να το «γειώσει» σε μαζικούς νεολαιίστικους χώρους.

Εκεί, στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης [η οποία Μεταπολίτευση δεν ήρθε ως αποτέλεσμα κάποιας γενικευμένης εξέγερσης των μαζών που συνέτριψαν τη στρατιωτική δικτατορία, όπως, ίσως είχε φανεί κάποια στιγμή ότι μπορεί να συμβεί με τα συγκλονιστικά γεγονότα τον Νοέμβριο του 1973 στο Πολυτεχνείο[2]], το ΚΚΕ καλείται να ανταποκριθεί στις ανάγκες του καιρού του. Πέρα από το ένδοξο παρελθόν και τις θυσίες των μελών του, όφειλε, όντας νόμιμο κόμμα πλέον, να επιδείξει πολιτική διορατικότητα και στόχευση, αλλά και να περιορίσει τα περιθώρια υποτροπής σε νέες πραξικοπηματικές δικτατορικές λύσεις, αποτρέποντας τον κίνδυνο ενός νέου πραξικοπήματος. Στο σημείο εκείνο εκδηλώνονται διαφωνίες στο εσωτερικό του κόμματος για τις στρατηγικές επιλογές και τη δράση του.[3] Εκείνη την περίοδο, η ηγεσία του ΚΚΕ θέτει παράλληλα, όπως αναφέρει ο Χρ. Θεοχαράτος, ως στόχους τη στρατολόγηση «νέων και μορφωμένων, που να έχουν, μάλιστα, διακριθεί κατά την αντιδικτατορική πάλη (…). Επίσης, τον εκσυγχρονισμό της επικοινωνιακής πολιτικής (…) το άνοιγμα της Κομμουνιστικής Νεολαίας (…) την απόκτηση ιδιόκτητων γραφείων, την ίδρυση κομματικών επιχειρήσεων (…) ανοίγματα για συνεργασία με όλες τις προοδευτικές δυνάμεις στους μαζικούς χώρους (…) συστηματικό πλησίασμα των “συντρόφων της άλλης πλευράς”… κ.λπ.»[4]

Αντιμέτωπη με τα νέα δεδομένα, η κομματική ηγεσία καλείται να διατηρήσει τις βασικές ιδεολογικές και οργανωτικές αρχές λενινιστικού τύπου, αλλά παράλληλα να μπορέσει, να ανταποκριθεί στους στόχους που η ίδια η πραγματικότητα έθετε, καθώς και η ενδοαριστερή διένεξη.[5] Το ίδιο διάστημα κηρύσσει «ανένδοτο» αγώνα ενάντια στο ΚΚΕ εσωτερικού, για το ποια εκ των δυο δυνάμεων θα ηγεμονεύσει στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Η ηγεσία του ΚΚΕ αντιλαμβάνεται επίσης, τότε, τον κίνδυνο να συνθλιβεί από το δίλημμα «Καραμανλής ή τανκς» και προσπαθεί να προλάβει καταστάσεις δημιουργώντας στις εκλογές του 1974 την «Ενωμένη Αριστερά», προκειμένου να μην αφανιστεί πολιτικά. Παράλληλα, παρατηρεί τη διεισδυτική επικοινωνιακή τακτική που ακολουθεί ο Ανδρέας Παπανδρέου, γεγονός που καθιστά το ΠΑΣΟΚ προνομιακό συνομιλητή εκείνων των κοινωνικών στρωμάτων στα οποία το ίδιο το ΚΚΕ επιθυμεί να απευθυνθεί.

Καθ' όλη τη διάρκεια της Μεταπολίτευσης και μέχρι να πραγματοποιηθεί το 10ο Συνέδριό του, το ΚΚΕ πορεύτηκε με οδηγό τις θέσεις και αποφάσεις του 9ου Συνεδρίου του, το οποίο είχε πραγματοποιηθεί λίγο πριν την πτώση της χούντας, στην Ανατολική Γερμανία τον Δεκέμβριο του 1973. Σε αυτό, το ΚΚΕ έβλεπε την Ελλάδα[6] ως «χώρα με μέσο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, με διαμορφωμένο κρατικο-μονοπωλιακό καπιταλισμό και με χαρακτηριστικό γνώρισμα τη σημαντική εξάρτηση από το ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο και το διεθνή ιμπεριαλισμό (…)». Επίσης, θεωρούσε ότι η χώρα γίνεται «βιομηχανική- αγροτική (…)», ενώ στο πλαίσιο αυτό, υπογράμμιζε ότι «η εργατική τάξη, είναι η κυριότερη παραγωγική δύναμη» και παρατηρούσε ότι η εντατικοποίηση της δουλειάς αυξανόταν. Επιπλέον, εντόπιζε ως δεύτερο σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας την αγροτιά και σημείωνε ότι σημαντική θέση κατέχουν τα μεσαία στρώματα των πόλεων. Ταυτόχρονα, έβλεπε να δημιουργείται στη χώρα ένα «υπολογίσιμο στρώμα επιστημονικοτεχνικών στελεχών και άλλων διανοουμένων» και εντόπιζε διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της ελληνικής αστικής τάξης.[7]

Στο 9ο Συνέδριο, υπό την νέα ηγεσία του Χαρίλαου Φλωράκη, έλαβαν μέρος 98 αντιπρόσωποι- οι 36 εκ των οποίων προέρχονταν από τις οργανώσεις στο εσωτερικό της χώρας και δεν ήταν εκλεγμένοι.[8] Αποτελούσαν επιλογή των καθοδηγητών τους και την τελική ευθύνη για αυτούς είχε η ηγεσία του κόμματος. Οι σύνεδροι του εξωτερικού είχαν εκλεγεί με τον καθιερωμένο τρόπο- και 23 με συμβουλευτική ψήφο. Μαζί με τους προσκεκλημένους, συνολικά παρακολούθησαν το Συνέδριο 137 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο 9ο Συνέδριο αρχίζει να διαμορφώνεται το νέο σχήμα του ηγετικού πυρήνα γύρω από τον Χ. Φλωράκη. Έτσι, «δέκα μέλη της προηγούμενης Κ.Ε. ανάμεσά τους 4 μέλη του Π.Γ. και δυο τακτικά της Κ.Ε., -που δεν είχαν προφανώς την εύνοια της νέας ηγεσίας, γι' αυτό εξάλλου, δεν ξαναπροτάθηκαν ούτε εκλέχθηκαν στην νέα Κ.Ε., όπως οι Στρίγκος, Μαυρομάτης, Υφαντής, Στεφανάτος, Ρούσος κλπ,- δεν είχαν καν εκλεγεί ως αντιπρόσωποι».[9] Στη νέα Κ.Ε. εκλέγεται ο γραμματέας της ΚΝΕ Δημήτρης Γόντικας και ο Κώστας Κάππος, ενώ εδραιώνουν την θέση τους, μεταξύ άλλων, ο Κώστας Τσολάκης, η Ρούλα Κουκούλου και η Λούλα Λογαρά. Στο νέο Π.Γ. εκλέχτηκαν οι Χαρ. Φλωράκης, Γρ. Φαράκος, Ν. Καλούδης, Κ. Λουλές, Αντ. Αμπατιέλος, Ρ. Κουκούλου, Μ. Γιάννου και Κ. Τσολάκης. Αναπληρωματικά μέλη του Π.Γ. εκλέχτηκαν η Λ. Λογαρά, ο Ν. Κυριακίδης και ο Δ. Γεωργάτος. Στην πραγματικότητα- και με εξαίρεση τον Κ. Τσολάκη που δεν είχε εμπειρία από την ελληνική πραγματικότητα- πρόκειται για στελέχη του κόμματος από το «εσωτερικό του εσωτερικού», καθώς όλα τους είχαν δραστηριοποιηθεί στο εσωτερικό της χώρας και τα οποία έμελλε να αποτελέσουν τον σκληρό πυρήνα της ηγεσίας του ΚΚΕ τα επόμενα χρόνια.

Στο 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ, παρά τον διαφαινόμενο νέο αέρα που έδινε η νέα ηγεσία, δεν εγκαταλείπονται όλες οι παθογένειες του παρελθόντος. Καταδικάζεται ο μέχρι πρότινος α' γραμματέας της Κ.Ε. Κώστας Κολιγιάννης, του οποίου μάλιστα δεν του επετράπη να μιλήσει και επικυρώνεται η αποπομπή του για «δεξιά», κυρίως, λάθη.[10]

Στην εισήγησή του προς το σώμα του 9ου Συνεδρίου, ο Χαρ. Φλωράκης, αφού επικεντρώθηκε αρκετά στα ζητήματα του παρελθόντος που είχαν να κάνουν με την απόφαση διάλυσης των κομματικών οργανώσεων το 1958 και το 1961, επεσήμανε την ανάγκη μεταφοράς της καθοδήγησης του κόμματος στην Ελλάδα και κατέστησε την πάλη κατά του αναθεωρητισμού σε «βασική συνιστώσα του ιδεολογικού μετώπου».[11] Έχει σημασία, για την πορεία του ΚΚΕ τα επόμενα χρόνια, όμως το πως ο Χαρ. Φλωράκης αντιλαμβάνεται τη σχέση του κόμματος με τους «αναθεωρητές» και τι στρατηγική, κατά τη γνώμη του, πρέπει να χαράξει απέναντί τους. Συγκεκριμέν ανέφερε πως «για να εμποδίσουμε τη φθοροποιό τους δράση, και για να κερδίσουμε όσους παρασύρονται», είναι επωφελής «η σταθερή εφαρμογή του κόμματος για συνεργασία με βάση πάντα τις αρχές μας, μαζί τους, στην πάλη για τα ζητήματα των εργαζομένων».[12]

Το βασικό, ωστόσο, σημείο του 9ου Συνεδρίου ήταν η ανάγκη να δοθεί απάντηση για το ποια πρόκειται να είναι η μορφή πολιτικής εξουσίας μετά την ανατροπή της δικτατορίας. Η ηγεσία του κόμματος εφευρίσκει τον όρο «Νέα Δημοκρατία» [όνομα που θα δώσει λίγο αργότερα στο νέο του κόμμα ο Κώστας Καραμανλής], με τον Φλωράκη να αναλαμβάνει να αναλύσει το περιεχόμενό της. «Είναι το σημείο από όπου αρχίζει η ποιοτική αλλαγή από ένα καθεστώς αντιδημοκρατικό- καθεστώς των μονοπωλίων και της αμερικανοδουλείας- σ' ένα καθεστώς δημοκρατικό», σημείωνε ο α' γραμματέας του ΚΚΕ, για να προσθέσει: «σ' ένα καθεστώς των αντιμονοπωλιακών δυνάμεων… (στο οποίο θα είχαν θέση) ακόμα και δυνάμεις της μη μονοπωλιακής αστικής τάξης που μπορούν να δεχθούν τη Νέα Δημοκρατία, αλλά και δε δέχονται βαθύτερους μετασχηματισμούς (…). Το καινούργιο, το επαναστατικό, το βασικό στη Νέα Δημοκρατία θα εκφραστεί με το πέρασμα της πολιτικής εξουσίας από τα χέρια της χρηματιστικής ολιγαρχίας στα χέρια των δημοκρατικών αντιιμπεριαλιστικών δυνάμεων».[13] Επίσης, η πραγματοποίηση του προγράμματος της Νέας Δημοκρατίας θα αποτελέσει, όπως εκτιμάει το 9ο Συνέδριο, «τη βάση για την ολοκλήρωση του δημοκρατικού, αντιιμπεριαλιστικού, αντιμονοπωλιακού επαναστατικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας.»[14] Επιπλέον, «η ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου της ενιαίας επαναστατικής πορείας» καθόρισε πως «θα πραγματοποιηθεί από την εργατική τάξη σε συμμαχία με την εργαζόμενη αγροτιά και με τη συσπείρωση γύρω από τη συμμαχία αυτή, των μεσαίων στρωμάτων της πόλης, της προοδευτικής δημοκρατικής διανόησης, καθώς και άλλων δυνάμεων που θα συμμετάσχουν στην εγκαθίδρυση της Νέας

Δημοκρατίας και που στην πορεία θα πειστούν για την ανάγκη της ολοκλήρωσης του μετασχηματισμού αυτού».[15] Τέλος, υποστήριξε ότι «για την πραγματοποίηση των επαναστατικών μετασχηματισμών, το ΚΚΕ θα πρέπει να είναι το ίδιο έτοιμο και να προετοιμάσει την εργατική τάξη και το λαό για τη χρησιμοποίηση κάθε μορφής πάλης, ειρηνικής ή μη ειρηνικής, ανάλογα με τη στάση των αντιδραστικών δυνάμεων και να είναι σε θέση να περνά έγκαιρα από τη μια μορφή στην άλλη».[16]

Παράλληλα, το πρόγραμμα του ΚΚΕ θέτει μια σειρά από αιτήματα που έχουν να κάνουν με μέτρα για την εθνική ανεξαρτησία και την εφαρμογή πολιτικής ειρήνης και συνεργασίας με όλες τις χώρες, όπως η αποχώρηση της χώρας από το ΝΑΤΟ και η κατάργηση των αμερικανικών βάσεων. Επιπλέον, βάζει θέματα σχετικά με τον περιορισμό της δράσης των μονοπωλίων και την ελεύθερη οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ενώ ζητάει μέτρα για την δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος υπέρ των εργαζομένων, μέτρα για την Παιδεία, την Υγεία και τον Πολιτισμό.[17] Στο Συνέδριο επίσης, καθιερώνεται η θέση του «αναπληρωτή πρώτου γραμματέα» της Κεντρικής Επιτροπής. Θέση που αφέθηκε κενή σε πρώτη φάση και η οποία καλύφθηκε τον Ιανουάριο του 1975 από τον Νίκο Καλούδη, στο πλαίσιο της 2ης Ολομέλειας της Κ.Ε.

Σε μια εκ των υστέρων αποτίμησή του, ο Γρηγόρης Φαράκος ισχυρίζεται πως η συζήτηση του 9ου Συνεδρίου «ήταν χαρακτηριστική για την έλλειψη οποιασδήποτε τόλμης και καινούργιες αναζητήσεις». Σύμφωνα με τον ίδιο- χρόνια μετά την απομάκρυνσή του από το ΚΚΕ-, «για τις μορφές περάσματος, όχι μόνο δεν τονίζεται η ανάγκη να χρησιμοποιηθούν ειρηνικά μέσα, αλλά ούτε καν ιεραρχείται ως κύρια η σημασία τους, δεν υπογραμμίζεται ειδικότερα η σημασία της κοινοβουλευτικής πάλης. Για τη μορφή του κράτους στο σοσιαλισμό, διατηρείται η έννοια “δικτατορία του προλεταριάτου”, ενώ ούτε για τις προηγούμενες φάσεις διακηρύττεται η δημιουργία πολυκομματικού κοινοβουλευτικού συστήματος».[18]

Έπειτα από τέσσερις δεκαετίες, το 2013 πλέον, το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ διαπιστώνει ότι η ανάλυση του κόμματος στο 9ο Συνέδριο βρίθει λαθών στρατηγικής σημασίας και προχωράει σε μια κριτική αποτίμηση, που στην πραγματικότητα αποκαθηλώνει την πολιτική εκτίμηση της ηγεσίας του κόμματος τότε. Σύμφωνα με την απόφαση του ΚΚΕ, «το Πρόγραμμα που επεξεργάστηκε το 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Δεκέμβρης 1973) διατηρεί σοβαρά προβλήματα στρατηγικής, εξαιτίας και των αρνητικών επιπτώσεων του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ στην πολιτική γραμμή του κόμματος και στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα.» Τα βασικά προβλήματα εστιάζονται «στα δύο στάδια της επαναστατικής διαδικασίας, στην αντίληψη ότι μια κυβέρνηση στο έδαφος του καπιταλισμού μ’ ένα “μεταβατικό πρόγραμμα” μπορεί ν’ ανοίξει την επαναστατική διαδικασία, να διαπαιδαγωγήσει επαναστατικά την εργατική τάξη. Στην εκτίμηση για το χαρακτήρα της διαπλοκής και της συνεργασίας του

εγχώριου και ξένου κεφαλαίου, για το επίπεδο ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλισμού και τη θέση του στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα. Αυτά τα προβλήματα θεωρητικού χαρακτήρα, με επιπτώσεις όμως στη χάραξη της στρατηγικής και στη διαμόρφωση του Προγράμματος, έλκουν την καταγωγή τους από την περίοδο πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αφορούν το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, τις αποφάσεις της Γ΄ Διεθνούς, όπως έχουμε εκτιμήσει στο 18ο Συνέδριο, στο Δοκίμιο, στη Διακήρυξη της Κ.Ε. για τον αντιφασιστικό αγώνα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κ.λπ.»[19]

Παρά την εκ των υστέρων αυτοκριτική του Π.Γ., το ΚΚΕ πορεύτηκε στη Μεταπολίτευση με τις αποφάσεις του 9ου Συνεδρίου χωρίς, ποτέ, να εκφραστούν βαθιές διαφωνίες επί αυτών. «Έχτισε» πάνω τους την τακτική του και προσπάθησε να εμβαθύνει στις αναλύσεις του. Όταν η ηγεσία του κόμματος αντιλήφθηκε ότι η μεταβολή της 24ης Ιουλίου αποτελεί κάτι περισσότερο από «αλλαγή φρουράς», αρχίζει και βλέπει για το ΚΚΕ το ρόλο ενός ζωντανού πολιτικού υποκειμένου με ενεργό ρόλο και παρέμβαση στον πολιτικό βίο της χώρας.[20]

3.2 Η «λυκοφιλία» της Ενωμένης Αριστεράς

Οι εθνικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 που διεξήχθησαν ένα χρόνο μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου και προκηρύχθηκαν από την κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» του Κωνσταντίνου Καραμανλή, βρίσκουν τις αριστερές δυνάμεις του τόπου κάτω από τον φόβο του πολιτικού τους αφανισμού. Οι ηγεσίες των δυο κομμουνιστικών κομμάτων [ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού], άνθρωποι της «παλιάς φρουράς», αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο που προκύπτει από το κυρίαρχο δίλημμα «Καραμανλής ή τανκ'ς» και θεωρούν ότι οι περιστάσεις επιβάλλουν την εκλογική τους συνεργασία, προκειμένου να κερδίσουν πολιτικό χρόνο και να λύσουν στο μέλλον τις μεταξύ τους πολιτικές, ιδεολογικές και οργανωτικές διαφορές.

Σε εκείνη τη χρονική συγκυρία, για το ΚΚΕ «υπήρχε, όμως, το "αγκάθι" του ΚΚΕ (εσ.) με το οποίο το ΚΚΕ δεν ήθελε να συνάψει συμφωνία, διότι με αυτόν τον τρόπο θα νομιμοποιούσε έναν τίτλο κόμματος»,[21] ο οποίος, σύμφωνα με τα στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος, «εξ αντιδιαστολής, καθύβριζε το ΚΚΕ ως Κόμμα Εξωτερικού».[22]

Είχε επίσης προηγηθεί η διένεξη σχετικά με την ΕΔΑ. Όπως γράφει ο Γρηγόρης Φαράκος «στις 12 Αυγούστου στελέχη του ΚΚΕ εσ. αποφασίζουν μονόπλευρα την ανασύσταση και επαναδραστηριοποίηση της ΕΔΑ. Ήταν μια λαθεμένη ενέργεια, πολύ περισσότερο που λίγες μέρες πριν η Μίνα Γιάννου είχε επισκεφθεί τον Ηλία Ηλιού και του είχε προτείνει προσωρινή διοίκηση με εκπροσώπους τάσεων μέχρις ότου υπάρξει δημοκρατική ανάδειξη νέας ηγεσίας. Από τη μεριά μας η απάντηση δόθηκε κινητοποιώντας στελέχη του ΚΚΕ, που ανήκαν στην ΕΔΑ προηγουμένως, με καταγγελίες για την

ανασύστασή της».[23] Στις 27 Σεπτεμβρίου του ’74, το ΚΚΕ με απόφαση της Κ.Ε. του απέσυρε όλα του τα μέλη από την ΕΔΑ, με την αιτιολογία ότι αφού το ΚΚΕ είναι νόμιμο κόμμα, λείπουν πλέον και οι ανάγκες εμφάνισής του μέσω άλλου πολιτικού οργανισμού.

Λόγοι όμως στοιχειώδους πολιτικής επιβίωσης, τακτικής και σκοπιμότητας, αναγκάζουν τις ηγεσίες των δυο κομμάτων να παραμερίσουν τις διαφωνίες τους και να αφήσουν- έστω γα λίγο- στην άκρη τα συγκρουσιακά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στους τόπους εξορίας, τις φυλακές και το εξωτερικό, μετά την 12η Ολομέλεια της Κ.Ε. το 1968. Με τη συνδρομή προσωπικοτήτων από το χώρο της Αριστεράς, όπως του Μίκη Θεοδωράκη, συμφωνήθηκε και αποφασίστηκε το ΚΚΕ εσωτερικού να μπει κάτω από την κάλυψη της ΕΔΑ του Ηλία Ηλιού, ώστε να βρεθεί ένα «modus Vivendi» και να προχωρήσουν στην ίδρυση της «Ενωμένης Αριστεράς». Η παράταξη αποφασίστηκε να διευθύνεται από 10μελή Διοικούσα Επιτροπή, αποτελούμενη από τους: Ηλία Ηλιού [ΕΔΑ], Χαρίλαο Φλωράκη [ΚΚΕ], Βασίλη Εφραιμίδη [ΚΚΕ], Σταύρο Ηλιόπουλο [Ανεξάρτητος], Μίκη Θεοδωράκη [Ανεξάρτητος], Νίκο Καλούδη [ΚΚΕ], Νίκο Κυριακίδη [ΚΚΕ], Γιώργο Σπηλιόπουλο [ΕΔΑ], Λεωνίδα Κύρκο [ΚΚΕ εσωτ. με την «ομπρέλα» της ΕΔΑ] και Κώστα Φιλίνη [ΚΚΕ εσωτ. με την «ομπλρέλα» της ΕΔΑ].

Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια ευκαιριακή και αφερέγγυα συνεργασία άνευ αρχών, όπως αποδείχθηκε από τη πρώτη στιγμή. Για μια «λυκοφιλία»[24] που εκφράστηκε σε έναν κοινό σχηματισμό, ο οποίος αποσκοπούσε απλά στην εκλογή βουλευτών από τις δύο πλευρές. Είναι ενδεικτικό, του κλίματος που κυριάρχησε, πως τόσο ο «Ριζοσπάστης», όσο και «Η Αυγή», καθ’ όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου δεν παρέλειπαν διαρκώς να υπερτονίζουν, στα πρωτοσέλιδα και τα ρεπορτάζ τους, τους υποψηφίους που προέρχονταν απ’ το ΚΚΕ απ’ τη μια πλευρά όπως αντίστοιχα της ΕΔΑ– ΚΚΕ εσωτερικού απ’ την άλλη μεριά, καθώς και να καλούν τους αναγνώστες να προτιμήσουν τα συγκεκριμένα πρόσωπα, υποδεικνύοντας ευθέως και πριμοδότηση. Επίσης, σε όλη την διάρκεια του προεκλογικού αγώνα δε λείψανε τα εκατέρωθεν χτυπήματα κάτω από τη μέση, η καχυποψία και ο αγώνας για κατίσχυση στο αριστερό ακροατήριο.

Στις εκλογές, η «Ενωμένη Αριστερά» συγκέντρωσε μόλις το 9,47% των ψήφων, αποτέλεσμα που πολλοί θεώρησαν πως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική εκλογική απήχηση της Αριστεράς. Ωστόσο, με το αποτέλεσμα αυτό, οι αριστερές δυνάμεις κατάφεραν να παραμείνουν στο πολιτικό προσκήνιο και να μπουν στη διαδικασία να ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους για το μέλλον. Σύμφωνα με τον Νίκο Χουντή, στο ΚΚΕ τότε μπαίνει ένας νέος προβληματισμός, καθώς «το αποτέλεσμα που ήταν κατώτερο του αναμενομένου, ενίσχυσε την πεποίθηση ότι πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα μεταξύ μας. Πεποίθησή μας τότε ήταν ότι πρέπει να αυξηθούμε.»

Ταυτόχρονα όμως για τον ίδιο, «το αποτέλεσμα του ‘74 ενίσχυσε τον μεταξύ του ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού ανταγωνισμό».[25]

Στις εκλογές του 1974 η «Ενωμένη Αριστερά» εξέλεξε οκτώ βουλευτές. Από το ΚΚΕ τον Γρηγόρη Φαράκο (Α’ Αθήνας), τον Χαρίλαο Φλωράκη (Β’ Αθήνας), τον Κώστα Κάππο (Β’ Αθήνας), τον Δημήτρη Γόντικα (Β’ Πειραιώς) και τη Μίνα Γιάννου (Α’ Θεσσαλονίκης). Από το ΚΚΕ εσωτερικού εκλέχθηκαν ο Μπάμπης Δρακόπουλος (Β’ Αθήνας) και ο Λεωνίδας Κύρκος (Β’ Αθήνας), ενώ από την ΕΔΑ ο Ηλίας Ηλιού (Α’ Αθήνας).

Το αποτέλεσμα κρίθηκε, από όλες τις πλευρές, ως αποτυχημένο με συνέπεια τη διάλυση του εγχειρήματος, την επομένη μάλιστα των εκλογών. Οι ηγεσίες του ΚΚΕ και του ΚΚΕ εσωτερικού βρέθηκαν να αλληλοκατηγορούνται, ακόμη και χρόνια μετά, για το ποια από τις δυο ευθύνεται για την κακή λειτουργία της «Ενωμένης Αριστεράς» και το κακό εκλογικό αποτέλεσμα. Εξάλλου, το χάσμα και η απόσταση μεταξύ των δυο πλευρών, μεγάλωνε διαρκώς με μια πολεμική μεθοδολογία, συκοφαντιών, διαβολής και αντιπαράθεσης άνευ όρων. Όπως αναφέρει ο Τ. Παππάς, «ο στόχος πλέον των ηγετικών πυρήνων και των δυο κομμάτων ήταν η κατοχύρωση της κομμουνιστικής φυσιογνωμίας και η απολάκτιση του αντιπάλου. Ο αγώνας για κυριαρχία ήταν έντονος, ξεπερνούσε τα όρια της ιδεολογικής σύγκρουσης και συχνά- πυκνά έπαιρνε τη μορφή της πολιτικής “εξόντωσης”».[26]

3.3 Σε αναζήτηση ταυτότητας

Μετά τις εθνικές εκλογές του 1974, το δημοψήφισμα υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας και την κοινοβουλευτική δημοκρατία να διευρύνεται πια, το ΚΚΕ αντιλαμβάνεται ότι πέρα από τη διαμάχη για την πρωτοκαθεδρία στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, πρέπει να συμβάλει, με την παρουσία του, καθοριστικά στον δημόσιο βίο. Ξεκινάει τότε σταθερά να επεξεργάζεται την πολιτική του, όχι μόνο με οδηγό την κριτική, την καταδίκη και την άρνηση, αλλά με προτάσεις και καθημερινή παρέμβαση στους μαζικούς χώρους. Πάντα, όμως, ετεροκαθόριζε τις επιλογές του σε σχέση με τις διεθνείς εξελίξεις και τον σοβιετικό παράγοντα ως οδηγό. Αναζητά έτσι, ένα όσο το δυνατό πιο ρεαλιστικό πρόγραμμα θέσεων, που να διατηρεί όμως τις αρχές και τις αξίες της κομμουνιστικής παράδοσης.[27]

Σε σύσκεψη πριν τις εκλογές του ’77, μεταξύ των κορυφαίων στελεχών του ΚΚΕ της εποχής, ο Χαρίλαος Φλωράκης φέρεται να κατανοεί ότι το ΚΚΕ έχει ανάγκη από ένα σύγχρονο πρόγραμμα [ωστόσο θα επιμείνει και πάλι στο πρόγραμμα του 9ου Συνεδρίου του ΚΚΕ] και επισημαίνει σχετικά πως «πρέπει να κατέβουμε με ολοκληρωμένο πρόγραμμα στο λαό. Και μάλιστα με πληρέστερο πρόγραμμα από εκείνα των άλλων κομμάτων. Θα μου πείτε ότι ένα πρόγραμμα αξιόπιστο και κατανοητό δε στεριώνεται από τη μία μέρα στην

άλλη. Σύμφωνοι, αλλά έχουμε πρόγραμμα από το φθινόπωρο του 1973. Είναι εκείνο που εγκρίναμε στο 9ο Συνέδριο του Κόμματος μας και που όλοι τσιμπολογούν από δαύτο ιδέες και προτάσεις. Ένα φρεσκάρισμα θέλει. Και μια ρεαλιστική προσαρμογή στην ελληνική πραγματικότητα».[28]

Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1977, το ΚΚΕ απευθύνει κάλεσμα, με την προεκλογική του προκήρυξη, στον ελληνικό λαό να πει «όχι στην πολιτική της υποτέλειας και του ατλαντισμού, της λιτότητας και του αυταρχισμού (…)». Να πει «όχι στην αμερικανοκρατία, το ΝΑΤΟ και την ΕΟΚ (…)», ενώ τονίζει ότι «οι εκλογές μπορούν και πρέπει να γίνουν ένας σταθμός της λαϊκής πάλης. Όσο περισσότερες ψήφοι στο ΚΚΕ και όσο περισσότεροι κομμουνιστές βουλευτές, τόσο πιο δυνατά θα ακούγεται η φωνή του λαού».[29]

Τις εκλογές κερδίζει εκ νέου η Ν.Δ., αλλά τρία στοιχεία είναι εκείνα που χαρακτηρίζουν το αποτέλεσμά τους. Το πρώτο έχει να κάνει με το ΚΚΕ, το οποίο κατορθώνει στην αυτόνομη κάθοδό του να διατηρήσει μόνο του τα ποσοστά της Ενωμένης Αριστεράς (συγκέντρωσε ποσοστό 9,36% και εξέλεξε 11 βουλευτές), ενώ σε ψήφους πήρε περισσότερες από όσες το 1974 η «Ε.Α.». Το δεύτερο στοιχείο έχει να κάνει με τη συντριβή που υπέστη η «Συμμαχία των Προοδευτικών και Αριστερών δυνάμεων» (συμμαχικό σχήμα που δημιούργησε και υποστήριξε το ΚΚΕ εσωτερικού), η οποία θα συγκεντρώσει μόλις το 2,72% των ψήφων και θα εκλέξει μόνο 2 βουλευτές. Αποτέλεσμα που σηματοδοτεί την απόλυτη κυριαρχία του ΚΚΕ στην ενδοαριστερή διένεξη και κάνει τον Χαρίλαο Φλωράκη να πει, τότε, πως «το ΚΚΕ εσ. μπήκε στο χρονοντούλαπο της ιστορίας».[30] Ένα τρίτο στοιχείο, το σημαντικότερο από κάθε άποψη, είναι η εκλογική εκτόξευση του ΠΑΣΟΚ στο 25,24%, που το καθιστά αξιωματική αντιπολίτευση.

Την ώρα που οι αριστερές δυνάμεις της χώρας συγκεντρώνουν αθροιστικά λίγο περισσότερο από το 10%, το ΠΑΣΟΚ καταφέρνει να αποτελέσει ένα νέο- και ιδιόμορφο- κόμμα, σε σχέση με τις παλαιότερες παραγωγές του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Όπως σημειώνει ο Άγγελος Ελεφάντης, «είναι η πρώτη φορά που ο προσωποπαγής θεσμός και ο λυτρωτικός μύθος παίρνουν οργανωτική- κομματική μορφή».[31] Τα μικροαστικά στρώματα θα βρουν σε αυτό τον προνομιακό πολιτικό τους χώρο κι εκεί «θα κωδικοποιηθούν τα ιδεολογικά θέματα που στη συνέχεια θα οργανώσουν τον μικροαστικό κόσμο και θα του επιβάλλουν ομόρροπες προς το ΠΑΣΟΚ πολιτικές συμπεριφορές».[32]

Παράλληλα, η κατακερματισμένη εξωκοινοβουλευτική αριστερά και κυρίως οι οργανώσεις του μαρξιστικού-λενινιστικού ρεύματος, καθώς και οι τροτσικιστικές τάσεις, δεν κατόρθωσαν ποτέ να αμφισβητήσουν, μετά τη Μεταπολίτευση, την πρωτοκαθεδρία στην Αριστερά, κυρίως του ΚΚΕ, αλλά και δευτερευόντως του ΚΚΕ εσωτερικού.

Την εποχή εκείνη, το ΚΚΕ έχοντας πια καθιερωθεί ως η κυρίαρχη δύναμη της κομμουνιστικής Αριστεράς, είχε κατακτήσει μια σημαντική επιρροή στο εργατικό κίνημα, ενώ η ΚΝΕ δυνάμωνε και πρωταγωνιστούσε στους μαζικούς νεολαιίστικους χώρους και κυρίως στα πανεπιστήμια. Το ΚΚΕ τότε, σύμφωνα με τον Παύλο Τσίμα, «αποφασίζει να παίξει ένα ρόλο, όχι απλώς ιδεολογικής ζύμωσης ή προετοιμασίας των μαζών για την επανάσταση, αλλά ενεργού συμμετοχής στην πολιτική πράξη. Στην εθνική πολιτική σκηνή. Φιλοδοξεί να γίνει παράγοντας εξελίξεων (…). Αυτό είναι πολύ χαρακτηριστικό στο 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ, όπου είναι καταγεγραμμένη, πίσω από τη γνωστή μέχρι τότε γλώσσα των κειμένων του κόμματος, η απόφαση του κόμματος να εμπλακεί στην πολιτική σκηνή. Να παίζει δηλαδή ένα ρόλο επιρροής στα πολιτικά πράγματα κάθε μέρα. Στην καθημερινή πολιτική διαδικασία».[33]

Σε αυτό το πλαίσιο κι έπειτα από τρεις και πάνω δεκαετίες παρανομίας, μετά το 7ο Συνέδριο του 1945, το ΚΚΕ πραγματοποιεί το πρώτο νόμιμο συνέδριο του στην Αθήνα, τον Μάιο του 1978, παρουσία του Κονσταντίν Τσερνιένκο [μετέπειτα ηγέτης της ΕΣΣΔ το διάστημα 1984- 1985], ως επικεφαλής της αντιπροσωπείας του ΚΚΣΕ. «Το 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ δεν ήταν μόνο μια σημαντική στιγμή για την νεαρή (τότε) ελληνική δημοκρατία, αλλά και μια στιγμή για το διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα»,[34] αναφέρει ο Χρήστος Θεοχαράτος, αποτυπώνοντας έτσι την ξεχωριστή σημασία που είχε για το κόμμα η διοργάνωσή του στις νέες συνθήκες. Ο Γρηγόρης Φαράκος από την πλευρά του επίσης, θέλοντας να αποτυπώσει το κλίμα που επικρατούσε στο Συνέδριο, υπογραμμίζει ότι «ήταν δικαιολογημένες η χαρά και η συγκίνηση που διακατείχαν όλους(…)», ενώ χαρακτηρίζει την εναρκτήρια εκδήλωση ως «ρωμαϊκό θρίαμβο».[35]

Το 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ υιοθέτησε τις επεξεργασίες και τις αναλύσεις του 9ου Συνεδρίου κι έκανε ορισμένες τροποποιήσεις, βελτιώσεις και συμπληρώσεις, με σημαντικότερη την απάλειψη του «καθεστώτος της Νέας Δημοκρατίας». Σύμφωνα με τον Γιώργο Πετρόπουλο «το ΚΚΕ κάνει μια μεγάλη προγραμματική τομή με το 10ο Συνέδριο. Στην ουσία προσαρμόζει στη νέα πραγματικότητα το πρόγραμμά του, κάνοντάς το πιο ουσιαστικό».[36]

Στο Συνέδριο επίσης, αποτυπώνονται οι συντεταγμένες του ΚΚΕ σχετικά με το τι πιστεύει το κόμμα για την πολυκομματική δημοκρατία, αντιλαμβάνεται τον ρόλο του κοινοβουλίου ως θεσμό για να υπερασπίζεται από ταξικές θέσεις τα δικαιώματα των εργαζομένων, εξετάζει πως πρέπει να δουλεύει στους μαζικούς χώρους και πως οφείλει να βλέπει την ιδέα για μια ευρύτερη δημοκρατική συνεργασία με όλα τα δημοκρατικά, αντιπολιτευτικά κόμματα και ομάδες, που αντιτίθενται σε μια σειρά πλευρές της πολιτικής της κυβέρνησης. Το ΚΚΕ δηλώνει μάλιστα έτοιμο να συνεργαστεί με όλες τις δημοκρατικές δυνάμεις για τη διαμόρφωση ενός κοινού προγράμματος, που θα προωθήσει στο μέτρο του δυνατού την υπόθεση της εθνικής αυτοτέλειας, θα περιορίσει την ασυδοσία των μονοπωλίων, θα βελτιώσει τη θέση των

εργαζομένων και θα εκδημοκρατίσει τη δημόσια ζωή. Όπως φαίνεται, έπειτα και από την ανάδειξη του ΠΑΣΟΚ σε αξιωματική αντιπολίτευση στις εκλογές του 1977, το ΚΚΕ επιθυμούσε να αποτελεί μέρος του αναδυόμενου ρεύματος της «Αλλαγής» που ωθούσε το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.

Επιπλέον, στο 10ο Συνέδριο ανακηρύσσεται η ανάγκη οργάνωσης σε σημαίνουσα παράμετρο για την παραπέρα πορεία του κόμματος. Η ρητορική πρωτοκαθεδρία του λαϊκού παράγοντα, συνδυάζεται έτσι με την οργανωτικο-κεντρική τοποθέτηση. Στο επίκεντρο τίθεται η πολιτική στελεχών, η συγκρότηση οργανωτικών πυρήνων στη βάση των τόπων εργασίας και τη νεολαία, καθώς και η ιδεολογική δουλειά με προώθηση του δίπολου εκλαίκευση- διαφώτιση. Ταυτόχρονα, η μαζικοποίηση του κόμματος συμβαδίζει με την επιδίωξη της ηγεσίας για ένα ΚΚΕ συσπειρωμένο στην πολιτική γραμμή που χαράζεται και στην ηγεσία του.

Το 10ο Συνέδριο είναι αυτό που θα επικυρώσει τη γραμμή της «ενιαίας επαναστατικής διαδικασίας σε δυο στάδια». Συγκεκριμένα, στις αποφάσεις του σημειώνεται πως «στο σοσιαλισμό ο λαός μας θα φτάσει μέσα από μια ενιαία επαναστατική πορεία, που θα περιλαμβάνει δυο στενά αλληλοσυνδεμένα στάδια επαναστατικών μετασχηματισμών, ένα αντιιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό δημοκρατικό και ένα σοσιαλιστικό».[37]

Παράλληλα βλέπει το επαναστατικό κίνημα της χώρας να «διανύει τη φάση της συγκέντρωσης και ολόπλευρης προετοιμασίας των αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δημοκρατικών δυνάμεων για την ανατροπή της εξουσίας των μονοπωλίων και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας του λαού (…)». Για τον λόγο αυτόν θεωρεί ότι «όλη η δραστηριότητα του Κόμματος πρέπει να υποτάσσεται στην εκπλήρωση αυτού του στρατηγικού καθήκοντος».[38] Μία εκτίμηση που χρήζει, ίσως, αναφοράς είναι το γεγονός ότι η στρατηγική της αντιμονοπωλιακής- αντιιμπεριαλιστικής επανάστασης, υιοθετούσε στην πραγματικότητα το σχήμα «ξένοι- λαός». Στο υποσυνείδητο των ελλήνων κομμουνιστών ως κύρια αντιιμπεριαλιστική δύναμη καταγραφόταν η Σοβιετική Ένωση. Συνεπώς μπορεί να βγει το συμπέρασμα ότι το σχήμα αυτό, αποτέλεσε το γόνιμο έδαφος ώστε να ευδοκιμήσει μελλοντικά το σύνθημα «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, το ίδιο συνδικάτο».

Σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού μετώπου, οι αποφάσεις του κόμματος αναφέρουν ότι «από το χαρακτήρα του ένα τέτοιο μέτωπο είναι δυνατό να περιλάβει εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες εκπροσωπούν κοινωνικά στρώματα και ομάδες που ενδιαφέρονται για την ανατροπή της κυριαρχίας των μονοπωλίων και την εγκαθίδρυση μιας αντιιμπεριαλιστικής αντιμονοπωλιακής δημοκρατίας. Και τέτοιες πολιτικές δυνάμεις είναι τα κόμματα και οι ομάδες που δρουν στον ευρύ χώρο της Αριστεράς (…)». Επίσης, αναφέρει πως «η συμμαχία των πολιτικών αυτών δυνάμεων είναι και

αναγκαία και δυνατή. Οι δυνάμεις αυτές διακηρύσσουν σήμερα λίγο-πολύ, κοινούς πολιτικούς στόχους. Όλες προβάλλουν, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο και στον ένα ή τον άλλο βαθμό, τα αιτήματα της απαλλαγής της χώρας από την ξένη εξάρτηση, την κατάργηση της εξουσίας των μονοπωλίων και του εκδημοκρατισμού όλων των πλευρών της κοινωνικής ζωής. Αυτά ακριβώς τα αιτήματα, που η πραγματοποίησή τους ισοδυναμεί με πραγματοποίηση της αντιιμπεριαλιστικής αντιμονοπωλιακής δημοκρατικής αλλαγής, μπορούν να αποτελέσουν την προγραμματική βάση της συμμαχίας των αριστερών κομμάτων και ομάδων, με πλήρη διατήρηση της οργανωτικής και ιδεολογικής αυτοτέλειας του καθενός».[39]

Από την άλλη μεριά, χρόνια αργότερα, το 2013, το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ αναθεωρεί-μετά τις αποφάσεις του 9ου Συνεδρίου- και τις αποφάσεις του κόμματος στο 10ο Συνέδριο και εκτιμάει σε σχέση με αυτές ότι «δεν προτεινόταν κάποια συγκεκριμένη μορφή συμπαράταξης των αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών πολιτικών δυνάμεων, αλλά τονιζόταν ότι μπορούσε ν' αξιοποιηθεί η πείρα του Λαϊκού Μετώπου, του ΕΑΜ, της ΕΔΑ και μερικότερων συνεργασιών στην προδικτατορική περίοδο. Πρόκειται στην ουσία για σχήματα πολιτικής συνεργασίας που καταργούν την ιδεολογική και πολιτική αυτοτέλεια του Κόμματος, όπως άλλωστε συνέβη με την περίπτωση της ΕΔΑ και της ίδρυσης του "Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου" [σ.σ. το 1989]. Είναι φανερό ότι δεν είχε εκτιμηθεί αντικειμενικά η πείρα της ΕΔΑ και πάνω και σ' αυτήν την αδυναμία έγινε παρέκκλιση με την ίδρυση του "Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου" (…)». Παράλληλα, αναφέρει πως «το 9ο και το 10ο Συνέδριο είναι επηρεασμένα από τη γραμμή του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, στην οποία αποφασιστικά επέδρασε το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ». [40]

Πέρα όμως από την εκ των υστέρων αποδόμηση των αποφάσεων του 10ου Συνεδρίου από το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στην ουσία, οι αποφάσεις του Συνεδρίου συντηρούν τη λογική των φάσεων και των σταδίων, όπως και τον όρο του «παλλαϊκού κράτους». Περιέχουν ωστόσο, ένα σημαντικό στοιχείο. Πρόκειται για την αντίληψη που θέλει το σύνολο των τάξεων και των στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας, εκτός από τα ντόπια και ξένα μονοπώλια, να είναι εν δυνάμει σύμμαχοι. Στοιχείο που απομακρύνεται από την παραδοσιακή ταξική ανάλυση και προσεγγίζει περισσότερο την αντίληψη του ΠΑΣΟΚ σχετικά με τη συγκρότηση της Εθνικής Λαϊκής Ενότητας. Από την άλλη μεριά, ο φιλοσοβιετικός προσανατολισμός του κόμματος και η αναγνώριση του καθοδηγητικού ρόλου του ΚΚΣΕ, δεν επηρεάζει απλά τη γραμμή του ΚΚΕ σε θεωρητικό επίπεδο. Τα κρατικά συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης είναι λόγος που αναγκάζουν πολλές φορές το ΚΚΕ να παίρνει θέση για διεθνή γεγονότα με βάση τη σκοπιμότητα, όπως για παράδειγμα η στάση του απέναντι στην δικτατορία του Βιντέλα στην

Αργεντινή. Θέσεις που ερχόταν ακόμα και ενάντια στην διεθνιστική αντίληψη των κομμουνιστών περί αλληλεγγύης των λαών.

Σε ό,τι αφορά τα οργανωτικά χαρακτηριστικά του 10ου Συνεδρίου, η νέα Κεντρική Επιτροπή εξέλεξε στη θέση του γενικού γραμματέα τον Χαρίλαο Φλωράκη, ο οποίος στη συνέχεια πρότεινε το νέο Πολιτικό Γραφείο. Πρόκειται, κυρίως, για τους ανθρώπους εκείνους που είχαν κοινή πορεία από τα χρόνια της εξορίας. Έτσι, τακτικά μέλη εκλέχτηκαν οι Αντ. Αμπατιέλος, Μ. Γιάννου, Δ. Γόντικας, Ν. Καλούδης, Ρ. Κουκούλου, Λ. Λογαρά, Κ. Λουλές, Στρ. Τσαμπής, Κ. Τσολάκης Γρ. Φαράκος και Χ. Φλωράκης. Αναπληρωματικά μέλη οι Δ. Γεωργάτος, Ν. Κυριακίδης, Τ. Μαμάτσης και Δ. Σάρλης.[41] Κοινό χαρακτηριστικό ανάμεσα στα τακτικά μέλη του νέου Π.Γ., ήταν πως επρόκειτο για στελέχη που βρισκόταν στο εσωτερικό της χώρας και μόνο ο Κώστας Τσολάκης ήταν στέλεχος που είχε παραμείνει στη προσφυγιά μέχρι και την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου, επίσης, αποφασίστηκε να μην υπάρχει θέση δεύτερου γραμματέα κι έτσι δεν επανεκλέχθηκε ο Νίκος Καλούδης.

3.4 «Το βάπτισμα στη Μόσχα»

Τη δεκαετία του 1970 το ΚΚΕ και η ΚΝΕ αποκτούν, σταδιακά, οργανωτικές δομές και μαζικές οργανώσεις. Όπως και πολλά κομμουνιστικά κόμματα της Δύσης, το ΚΚΕ επένδυσε εκείνη την περίοδο τόσο στην ανέλιξη νέων στελεχών στην κομματική ιεραρχία και τη στρατολόγηση νέων μελών στις οργανώσεις βάσης του, όσο και στη διασύνδεση πολλών εξ' αυτών με το εργατικό και φοιτητικό κίνημα, αλλά και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Το ΚΚΕ μεταλλάσσεται, πλέον, τότε, οργανωτικά σε ένα δυναμικό και μαζικό κόμμα. Η διαμόρφωσή του ως τέτοιο εδράζεται στις λενινιστικές αρχές για την καθοδήγησή του, ενώ η κατάρτιση των στελεχών του είναι μαρξιστικού τύπου. Όπως σημειώνει ο Νίκος Χουντής για την εποχή εκείνη, «ήταν μια περίοδος που το ΚΚΕ υπό την ηγεσία του Φλωράκη ανανεωνόταν με συστηματικό τρόπο. Είχε αναπτυχθεί η ανάδειξη νέων στελεχών. Μια από τις σοφές αποφάσεις τότε του ΚΚΕ, η οποία έχει υποτιμηθεί η αξία της, είναι ότι με τις ευλογίες του Χαρίλαου έγινε ηλικιακή ανανέωση».[42]

Σε ό,τι αφορά τη θεωρητική κατάρτιση των στελεχών του, το ΚΚΕ, εκμεταλλευόμενο τη δυνατότητα που έδινε το ΚΚΣΕ στα «αδελφά» του κόμματα, έστελνε μια σειρά από νέα του στελέχη στην κομματική σχολή της Μόσχας. Πρόκειται για την παλιά ΚΥΤΒ, η οποία επισήμως ονομαζόταν πια Ινστιτούτο Κοινωνικών Επιστημών, ενώ η ανεπίσημη ονομασία της ήταν «Διεθνής Λενινιστή Σχολή». Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των ανθρώπων που βρέθηκαν εκεί, πρόκειται στην πραγματικότητα για μια ευρύτερη προσπάθεια των κομμουνιστικών κομμάτων της Δύσης, για

θεωρητική κατάρτιση των στελεχών εκείνων που κατά κάποιο τρόπο έδειχναν να διαθέτουν ικανότητες και προορίζονταν να στελεχώσουν αργότερα τον κομματικό μηχανισμό σε καθοδηγητικά όργανα. Η Σχολή της Μόσχας ήταν μία επιπλέον δοκιμασία για το πώς και που μπορούσε να αξιοποιηθεί κάθε νέο στέλεχος στην κομματική δουλειά. Από την Ελλάδα στελνόντουσαν διαρκώς μεγάλες ομάδες και ανανεώνονταν περίπου ανά εξάμηνο. Στη Σχολή, τα μέλη και στελέχη των αριστερών κομμουνιστικών κομμάτων διδασκόταν μαθήματα οικονομίας, ιστορίας του ΚΚΣΕ, τακτικής και στρατηγικής, καθώς και κανόνες συνωμοτικότητας. Η παρακολούθηση των μαθημάτων για τις ομάδες που πηγαίνανε ήταν 6μηνη, ετήσια και δίχρονη, ενώ γινόταν προσπάθεια οι «φοιτητές» να γνωρίσουν τον σοβιετικό τρόπο ζωής, με επισκέψεις και εκδρομές σε τόπους εργασίας, διάφορες περιοχές κ.λπ.[43]

3.5 Συμμαχίες «από τα πάνω» και «από τα κάτω»

Το ΚΚΕ των δεκαετιών του 1970 και του 1980 δεν εγκατέλειψε ποτέ τη λογική του λαϊκομετωπισμού, ακόμη κι αν πολλές φορές αναγκαζόταν να κατασκευάζει συμμαχίες «από τα πάνω». Πρόκειται για την πολιτική σύλληψη που προέρχεται από την εποχή της γιγάντωσης των κομμουνιστικών κομμάτων της Δύσης και ήθελε την οικοδόμηση των λαϊκών μετώπων, πέρα από την έκκληση για κοινό ταξικό αγώνα, να έγκειται στην επίτευξη πολιτικής ενότητας ανάμεσα σε δημοκρατικές δυνάμεις με στόχο να ενισχυθούν οι προϋποθέσεις για την επιτυχία της αντιπαράθεσης με τον οριζόμενο ως κοινό εχθρό της περιόδου. Την εκδοχή της Δεξιάς στη συγκεκριμένη περίοδο σε εθνικό επίπεδο και σε διεθνές επίπεδο της αμερικανοκρατίας.

Η λογική του ΚΚΕ περί «δημοκρατικής συνεργασίας» αποτυπώθηκε στις δημοτικές εκλογές του 1978 [15-22 Οκτωβρίου] – ιδίως στις περιπτώσεις της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά.

Προς την κατεύθυνση του λαϊκομετωπισμού, αλλά όχι πάντα με την ίδια λογική, το ΚΚΕ διέθετε διαρκώς μια συμμαχική αντίληψη και προχωρούσε πολλές φορές ακόμη και σε κατασκευασμένες συνεργασίες, ώστε να δείξει ότι διαθέτει πολιτική ευλυγισία και μπορεί να απευθύνεται και να συνεννοείται με ευρύτερες δυνάμεις. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Κίνησης για την Ενότητα της Αριστεράς (ΚΕΑ), της οποία τέθηκε επικεφαλής ο Μίκης Θεοδωράκης.

Στις δημοτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1978, ο Μ. Θεοδωράκης δέχτηκε να είναι υποψήφιος δήμαρχος στην Αθήνα με την υποστήριξη του ΚΚΕ και συγκέντρωσε το 16,7% των ψήφων. Το ποσοστό αυτό ήταν σαφώς ανώτερο από αυτό του ΚΚΕ (που στις βουλευτικές εκλογές κυμαινόταν περί το 12%), όμως απολύτως ταυτόσημο με την διευρυμένη δημοτική του επιρροή, όπως αυτή καταγράφηκε αργότερα με τον Βασ. Ευφραιμίδη το 1982 και τον Θ. Κατριβάνο το 1986. Στον δεύτερο όμως γύρο, ο Μ. Θεοδωράκης δηλώνει

ότι θα στηρίξει την υποψηφιότητα του Δ. Μπέη. Με αυτό τον τρόπο προέκυψε έτσι άλλη μία μορφή έμμεσης συνεργασίας ΚΚΕ- ΠΑΣΟΚ, με την υπερψήφιση δηλαδή εκατέρωθεν των υποψηφίων που κατάφερναν να εισέλθουν στον δεύτερο γύρο με αντίπαλο υποψήφιο προερχόμενο από τη Δεξιά.

Μετά τις δημοτικές εκλογές, ο Μίκης Θεοδωράκης συγκροτεί την ΚΕΑ , η οποία είχε περισσότερο δορυφορικό χαρακτήρα απέναντι στο ΚΚΕ. Η ΚΕΑ κατάφερε να συγκεντρώσει ορισμένους ανθρώπους που κινούνταν στις παρυφές της κομμουνιστικής Αριστεράς και κάποια πρόσωπα της επιρροής του μουσικοσυνθέτη, αλλά γρήγορα διαλύθηκε. Πολλοί ερμήνευσαν τη συγκρότηση της ΚΕΑ ως κίνηση του ΚΚΕ να αναχαιτίσει ακόμη περισσότερο το ΚΚΕ εσωτερικού και τις δικές του προσπάθειες για συνεργασία με οργανώσεις και προσωπικότητες [«Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων»], ενώ άλλοι εντοπίζουν στην ΚΕΑ, τις πρώτες προσπάθειες του ΚΚΕ να προχωρήσει σε ενωτικά σχήματα συμμαχικού χαρακτήρα.[44] Από την πλευρά του ο ίδιος ο Μ. Θεοδωράκης ερμηνεύει τη διάλυση της ΚΕΑ ως δάκτυλο του ΠΑΣΟΚ.[45] Στη συνέχεια, ο Μ. Θεοδωράκης υπήρξε για χρόνια συνοδοιπόρος του Χαρίλαου Φλωράκη και εκλέχτηκε βουλευτής του ΚΚΕ το 1981 και το 1985.

Την ίδια περίοδο, το αίτημα της «Αλλαγής» αρχίζει να κερδίζει έδαφος στην ελληνική κοινωνία. Οι πολιτικές λιτότητας της Ν.Δ., ο πληθωρισμός, τα αιτήματα για επιπλέον ελευθερίες, εκδημοκρατισμό και αποχουντοποίηση σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής, τα εθνικά ζητήματα και οι διεθνείς σχέσεις, βρισκόταν σε πρώτο πλάνο. Το ΚΚΕ μιλάει τότε για την ανάγκη οικοδόμησης ενός συνασπισμού των δημοκρατικών δυνάμεων, «ο οποίος, στηριγμένος, βαθιά στο λαό, θα διεκδικήσει την κυβερνητική εξουσία, στη βάση ελάχιστου κοινού προγράμματος, που θα δίνει μια δημοκρατική διέξοδο από τη σημερινή κατάσταση και θα χαράσσει μια πολιτική εθνικής αυτοτέλειας, εκδημοκρατισμού και βελτίωσης της ζωής του λαού».[46]

Γύρω από τις έννοιες του αντιιμπεριαλισμού, των αιτημάτων να φύγουν οι βάσεις, να αποχωρήσει η Ελλάδα από το ΝΑΤΟ, να απομακρυνθεί η Δεξιά κ.ο.κ., δημιουργήθηκαν τα περιθώρια κοινής δράσης του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ, το οποίο τότε το κομμουνιστικό κόμμα αντιμετώπιζε ως μελλοντικό σύμμαχο. Είναι η εποχή που η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ στοχεύει να κατακτήσει την εξουσία και αντιλαμβάνεται, όπως σημειώνει ο Αγγ. Ελεφάντης, ότι στο πλαίσιο του κοινοβουλευτισμού «έπρεπε να κατακτήσει όχι μόνο την παραδοσιακή κεντρώα πελατεία, αλλά και μέρος του αριστερού κόσμου. Αναγκαίος όρος για την επιτυχία του στόχου αυτού είναι η καθήλωση και, ει δυνατόν, η συρρίκνωση της Αριστεράς».[47]

Την ίδια στιγμή, οι δυνάμεις της Αριστεράς προσπάθησαν ανεπιτυχώς να ερμηνεύσουν το φαινόμενο ΠΑΣΟΚ με έννοιες ακατανόητες πολλές φορές.

Το ΚΚΕ στην προσπάθεια του να εξηγήσει τη φύση του, το χαρακτήρισε ως «ιδιότυπο σοσιαλιστικό ρεφορμιστικό κόμμα».[48]

Στο μεταξύ, το ΠΑΣΟΚ στοιχειοθέτησε το όραμα της εθνικής ανεξαρτησίας με την κατασκευή του σχήματος μητρόπολη- περιφέρεια. Πατώντας πάνω σε γεγονότα που τροφοδοτούσαν δικαιολογημένα αισθήματα «ξενοφοβίας», όπως οι άγριες καταστάσεις της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου, η δικατορία, οι βάσεις, το ΝΑΤΟ, η αμερικανοκρατία, ο ιμπεριαλισμός και τα ξένα μονοπώλια, έστησε τη δική του εξιστόρηση των πραγμάτων για να περιγράψει την Ελλάδα περίπου ως κατεχόμενη και αποικιοκρατούμενη χώρα. Πάνω σε αυτό το έδαφος, ο Ανδρέας Παπανδρέου κατόρθωσε να αποσπάσει τη συναίνεση ευρύτερων κοινωνικών τάξεων και να ηγεμονεύσει έναντι της Αριστεράς, η οποία χρεωνόταν όλα τα ιστορικά λάθη του παρελθόντος, ενώ το ΠΑΣΟΚ φαινόταν να αποτελεί τη συνέχεια του ΕΑΜ. Στρατηγική που ακολούθησε όλα τα επόμενα χρόνια και αποτυπωνόταν με πιο επιθετικά χαρακτηριστικά στην αρθρογραφία της «Αυριανής» που έφτανε να χαρακτηρίζει τους ηγέτες του ΚΚΕ «φανατισμένους», «τυφλούς» ή «επιλήσμονες των παραδόσεων του κόμματός τους».[49]

Το ΠΑΣΟΚ κατάφερνε έτσι να παρουσιάζεται ως το ριζοσπαστικό, το άφθαρτο και το νέο Κίνημα που οραματιζόταν κι έφερνε την αλλαγή. Παράλληλα, ο Ανδρέας Παπανδρέου επέλεξε την τακτική της «ισότιμης συμμετοχής», αφήνοντας τη χρεωκοπημένη λογική των μετώπων στην παραδοσιακή Αριστερά. Στο πλαίσιο αυτό, προσχώρησαν ατομικά στο ΠΑΣΟΚ, πρόσωπα σύμβολα για τον αριστερό κόσμο, όπως ο Μανώλης Γλέζος το 1981 [συνεργάστηκε και η ΕΔΑ με το ΠΑΣΟΚ, στις εκλογές του Οκτωβρίου] και ο Μάρκος Βαφειάδης χρόνια μετά, το 1989. Παράλληλα, από τον ευρύτερο δημοκρατικό χώρο, προσχώρησαν περιπτώσεις προσωπικοτήτων όπως οι άλλοτε αρχηγοί της Ένωσης Κέντρου Γεώργιος Μαύρος και Ιωάννης Ζίγδης.

Σύμφωνα με τον Γιώργο Πετρόπουλο, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές του 1980, «είναι η εποχή που το ΠΑΣΟΚ, με το σύνθημα της “Αλλαγής”, ουσιαστικά καλπάζει προς την κυβέρνηση. Το ΚΚΕ στρέφει την προσοχή του στις πολιτικές που πρέπει να προωθηθούν, ώστε η επερχόμενη κυβερνητική αλλαγή να είναι βαθιά ριζοσπαστική, αντιιμπεριαλιστική-αντιμονοπωλιακή, δηλαδή αλλαγή πραγματική (…). Βασική προϋπόθεση για να συμβεί αυτό, έλεγε το ΚΚΕ, δεν είναι η αυτοδυναμία του ΠΑΣΟΚ αλλά η συνεργασία των δημοκρατικών δυνάμεων, η συνεργασία δηλαδή ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και την Αριστερά και κυρίως ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ. Το ΠΑΣΟΚ αρνούνταν προεκλογικά μια τέτοια συνεργασία. Στην ουσία δεν την ήθελε ούτε μετεκλογικά. Έτσι το ΚΚΕ, στην Ολομέλεια της Κ.Ε. του, τον Ιούλιο του ’80, υιοθέτησε τον εκλογικό στόχο του 17% που εξασφάλιζε την είσοδο του κόμματος στο μοίρασμα των βουλευτικών εδρών στην Β’ Κατανομή και

μετέτρεπε [σ.σ. όπως το ίδιο ήθελε να νομίζει] τον εκλογικό νόμο της ενισχυμένης αναλογικής σχεδόν σε απλή αναλογική».[50]

3.6 «Αλλαγή δε γίνεται χωρίς το ΚΚΕ»

Η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ ως ισότιμο και αναπόσπαστο μέλος της, από την 1η Ιανουαρίου του 1981, συμπίπτει με την καλλιέργεια ενός πρώιμου προεκλογικού κλίματος. Προηγήθηκαν η ανάδειξη, τον Μάιο του 1980, του Γεωργίου Ράλλη στην αρχηγία της Ν.Δ. και την πρωθυπουργία, μετά την εκλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Προεδρία της Δημοκρατίας και η απόφαση της κυβέρνησης να επανενταχτεί η Ελλάδα στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Το ΚΚΕ εκφράζει τότε την αντίθεσή του στην απόφαση αυτή, υπογραμμίζοντας ότι «αυτό που συμφέρει στο λαό και το έθνος είναι η άμεση διακοπή των διαπραγματεύσεων με το ΝΑΤΟ και η πλήρης αποχώρηση της χώρας μας απ' αυτό».[51]

Βαδίζοντας προς τις εθνικές εκλογές της 18ης Οκτωβρίου, όλοι μπορούσαν να αντιληφθούν ότι επίκειται νίκη και μάλιστα σαρωτική του ΠΑΣΟΚ. Το ΚΚΕ επέλεξε από καιρό μια αμιγώς κοινοβουλευτικής οδό, δίνοντας έμφαση στα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, στην πρόταξη των συνεργασιών και την αναζήτηση ευρύτερων οργανικών σχημάτων.

Στο μεταξύ, στην Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ τον Ιούλιο του 1980, «(...) τίθεται στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της αφαίρεσης της κυβερνητικής εξουσίας από τη Δεξιά (...)» και η άμεση διενέργεια εκλογών. Με αυτή την απόφαση μπαίνει ο στόχος της «δεύτερης κατανομής». Το ΚΚΕ δηλώνει ότι «(...) τάσσεται υπέρ μιας πλήρους συνεργασίας των αντιιμπεριαλιστικών δημοκρατικών δυνάμεων (...)», ωστόσο δεν «(...) αποδέχεται τη λογική του "όλα ή τίποτα" στον τομέα των συμμαχιών (...)». Το πρόβλημα που εντοπίζει η κομματική ηγεσία έγκειται στο πώς θα επιτευχθεί η «αφαίρεση της πραγματικής εξουσίας από τη Δεξιά (...)», η οποία δε διασφαλίζεται απλώς με την ανάδειξη μιας «δημοκρατικής κυβέρνησης», αλλά με τη διαμόρφωση ενός «αντιιμπεριαλιστικού δημοκρατικού μετώπου» από τα κάτω και από τα πάνω.[52] Ως εκ τούτου μια «δημοκρατική κυβέρνηση», όπως αναφέρεται σε επόμενη απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής [Φεβρουάριος 1981], μπορεί να έχει τρεις προγραμματικούς στόχους: την «εθνική ανεξαρτησία», τον «εκδημοκρατισμό» και την «οικονομική ανάπτυξη προς όφελος του λαού και της χώρας».[53] Η λογική αυτή, των δύο αποφάσεων της Κ.Ε., διαπερνά και το εκλογικό πρόγραμμα του κόμματος για τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981.

Στην πορεία επίσης, προς τις εκλογές, το ΚΚΕ πρότεινε δημοκρατική κυβέρνηση, πρόταση όμως που το ΠΑΣΟΚ αρνήθηκε ζητώντας αυτοδυναμία και σταθερότητα για την επερχόμενη κυβερνητική αλλαγή. Στο μεταξύ, στο ΚΚΕ εσωτερικού, όπως αναφέρει ο Τάσος Παππάς, διαμορφώνεται, λίγο πριν

από τις εκλογές, εκ μέρους του Πέτρου Κουναλάκη πρόταση για κάλεσμα στο ΚΚΕ για κοινή κάθοδο στην εκλογική μάχη, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η επέλαση του ΠΑΣΟΚ. Στην Κεντρική Επιτροπή του κόμματος η πρόταση αυτή πήρε μόλις δυο ψήφους, του εμπνευστή της και του Σωτήρη Βαλντέν. Επίσης, συζητήθηκε, με παρέμβαση του Κώστα Φιλίνη- ώστε να μην υπάρξουν αμφιβολίες- και στις οργανώσεις βάσης του κόμματος, στο πλαίσιο των οποίων συγκέντρωσε μόνο το 4%.[54]

Στις εκλογές του Οκτωβρίου [1981], το κομμουνιστικό κόμμα «δεν κατεβαίνει ανταγωνιστικά προς το ΠΑΣΟΚ που έρχεται στην εξουσία, αλλά κριτικά και με κάποιον τρόπο συμπληρωματικά», υπογραμμίζει ο Παύλος Τσίμας. Σε αυτό το πλαίσιο «δε λέει ότι "Αλλαγή δε γίνεται, το ΠΑΣΟΚ είναι απατεώνες", λέει "Αλλαγή δε γίνεται χωρίς το ΚΚΕ". Άρα εννοεί: Δυναμώστε το ΚΚΕ, να είμαστε εκεί, να παίζουμε ένα ρόλο, να πιέζουμε κ.ο.κ. Αυτό αποτυπώνεται σε όλη την κομματική δραστηριότητα, αλλά και στο πως αντιλαμβάνεται πλέον σιγά- σιγά η ηγεσία του κόμματος τα πράγματα (…)». Από την πλευρά του ο Γιώργος Παπαπέτρου υποστηρίζει ότι «με τις θέσεις που είχε τότε το ΠΑΣΟΚ και τις οποίες στήριζε ως και τις εκλογές του '81 υπήρχε δυνατότητα και κυβερνητικής συνεργασίας και όχι απλά σε επίπεδο συνδικαλιστικό, αυτοδιοικητικό κ.λπ. Αυτό δεν ήταν απαραίτητο να γίνει με υπουργικές θέσεις, αλλά με κοινοβουλευτική υποστήριξη».[55]

Το βράδυ της 18ης Οκτωβρίου 1981 βρίσκει το ΠΑΣΟΚ να συγκεντρώνει το 48,06% των ψήφων και να εκλέγει 172 βουλευτές. Το ΚΚΕ απείχε σημαντικά από το στόχο του 17% που είχε θέσει, αλλά καταφέρνει να επιβιώσει από την επέλαση του ΠΑΣΟΚ, συγκεντρώνοντας ποσοστό 10,93% που ισοδυναμούσε με 13 βουλευτικές έδρες. Δεν καταφέρνει όμως το ίδιο και το ΚΚΕ εσωτερικού, το οποίο κινείται στα όρια της πολιτικής εξαφάνισης, καταγράφοντας το ισχνό 1,37%, χωρίς να εκλέγει βουλευτή. [Σε ό,τι αφορά τα εκλογικά αποτελέσματα των ευρωεκλογών που διεξήχθησαν την ίδια μέρα, το ΚΚΕ συγκέντρωνε 12,84% και εξέλεγε τρεις ευρωβουλευτές και το ΚΚΕ εσωτερικού με 5,29% εξέλεγε έναν ευρωβουλευτή. Ωστόσο η «χαλαρότητα» της ψήφου δεν προσέδιδε σε αυτή την εκλογική «μάχη» σοβαρά πολιτικά χαρακτηριστικά. Το ΠΑΣΟΚ επίσης συγκέντρωνε 40,12% της εκλογικής δύναμης και 10 έδρες, η Ν.Δ. με 31,34% 8 έδρες, το ΚΟΔΗΣΟ με 4,25% μία έδρα και το Κόμμα Προοδευτικών με 1,95%, μία έδρα στην ευρωβουλή].

Η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και η εκλογική ήττα της Νέας Δημοκρατίας, αποτιμάται από το ΚΚΕ ως «μεγάλη δημοκρατική νίκη».[56] Σε ανακοίνωσή του το Π.Γ. του κόμματος υπογράμμιζε πως «το ΚΚΕ, με το σταθερό του μέτωπο, κατά της Δεξιάς, με την αταλάντευτη προσήλωσή του στη λαϊκή ενότητα και πάλη, συνέβαλε αποφασιστικά στο δυνάμωμα της θέλησης του λαού για αλλαγή και στη συντριπτική ήττα της Δεξιάς (…)». Ταυτόχρονα όμως δεν παραλείπει να επιτεθεί στις «τάσεις και ομάδες [σ.σ. προφανώς αναφέρεται στο ΚΚΕ εσωτερικού] που, ανεξάρτητα από τα

οποιαδήποτε κίνητρά τους, είχαν στραμμένο το μέτωπο τους ενάντια στο ΚΚΕ και όχι ενάντια στη Δεξιά» και για αυτό λέει «απομονώθηκαν και αποδοκιμάστηκαν από τον λαό».[57]

Στο ίδιο ύφος με την ανακοίνωση του Π.Γ., ο Χαρίλαος Φλωράκης δήλωνε στους δημοσιογράφους πως «το εκλογικό αποτέλεσμα εκφράζει μια σαφή λαϊκή εντολή για ουσιαστική αλλαγή. Το ΚΚΕ αυξάνει τη δύναμή του, συμβάλλει αποφασιστικά στην ήττα της Δεξιάς με την εκλογική του δύναμη και όλους τους αγώνες του, και θα δώσει την αποφασιστική του συνεισφορά στην υπόθεση της παλλαϊκής ενότητας για την πραγματική αλλαγή στον τόπο μας».[58] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Μίμη Ανδρουλάκη για το βράδυ που εκλέχτηκε ο Παπανδρέου και ο Φλωράκης του τηλεφώνησε για να τον συγχαρεί. Σε αυτή καταθέτει την γνώμη του για την αντίληψη που είχε το ΚΚΕ για την συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ.[59]

Στη βάση της ενότητας των «δημοκρατικών»- «αντιδεξιών» δυνάμεων, η σχέση του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ, μετά τις εκλογές του 1981, εκφράστηκε με το περίφημο «μορατόριουμ», τη γραμμή δηλαδή πίεσης του κομμουνιστικού κόμματος προς την κυβέρνηση, ώστε να δείξει συνέπεια στην εφαρμογή του προγράμματός της. Στόχος του μορατόριουμ κατέστη η προσπάθεια πραγμάτωσης του νοήματος της νίκης στις εκλογές του Οκτωβρίου του ’81.

Αυτό εκφράστηκε με τη διαφοροποίηση ανάμεσα στα δυο κόμματα σε κεντρικό επίπεδο και τη σύμπλευσή τους στα συνδικάτα, τα σωματεία, τους συλλόγους, το συνεταιριστικό κίνημα, τις δημόσιες επιχειρήσεις, τα κινήματα ειρήνης και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Για τη σχέση του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ, όπως εκφράστηκε με το μορατόριουμ, ασκήθηκε κριτική από διάφορα κομμάτια της Αριστεράς προς την ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος, τα οποία υποστήριζαν ότι με τον τρόπο αυτό έθετε όρια στη διεξαγωγή των αγώνων και συνέβαλλε ώστε να εμπεδωθεί στον κόσμο ο φόβος της Δεξιάς.[60]

Στο πλαίσιο του «μορατόριουμ» μεταξύ ΚΚΕ- ΠΑΣΟΚ, ένα χρόνο μετά τις εθνικές εκλογές, τον Οκτώβριο του 1982, πραγματοποιήθηκαν οι δημοτικές εκλογές, όπου το ΚΚΕ είχε ευρεία συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ σε διάφορους Δήμους. Στον β’ γύρο των εκλογών οι συνδυασμοί συνεργασίας των δυο κομμάτων κέρδισαν, μάλιστα, μεγάλους δήμους της χώρας, αποτυπώνοντας με τον πιο εμφατικό τρόπο την κοινή τους πορεία. Ωστόσο στις μεγάλες πόλεις όπως Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη, καθώς και σε κρίσιμους δήμους, κυρίως όπου το ΚΚΕ διέθετε ισυρή παρουσία, επιλέγεται και από το ΠΑΣΟΚ και από το ΚΚΕ η μη συνεργασία.

3.7 Ο σοβιετικός παράγοντας

Ιδιαίτερη σημασία για το πώς διαμορφωνόταν οι σχέσεις του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ, είχαν οι επαφές που διατηρούσε ο Ανδρέας Παπανδρέου με τους σοβιετικούς και γενικά με τις ηγεσίες των λαϊκών δημοκρατιών. Μέχρι τα μέσα

της δεκαετίας του ’80, η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ στο πλαίσιο της εξωτερικής της πολιτικής έπαιζε συχνά το «φιλοσοβιετικό» χαρτί της, ενώ η ίδια η κυβέρνηση, εκτός των άλλων, με την επιλογή της να μη στρατεύεται ξεκάθαρα πίσω από μια υπερδύναμη, έβγαινε κερδισμένη στις συνειδήσεις του κόσμου. Ενδεικτικές, των φιλοσοβιετικών πρωτοβουλιών του Ανδρέα Παπανδρέου, ήταν οι κινήσεις όπως η αξίωσή του να ζητήσει από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ να εγγυηθούν την ασφάλεια των ανατολικών συνόρων της Ελλάδας, κάτι που δεν έπραξαν με αποτέλεσμα ο πρωθυπουργός να δηλώνει ότι θα απομακρυνθούν οι βάσεις από τη χώρα. Επιπλέον, στη σύνοδο του ΝΑΤΟ τον Δεκέμβριο του 1981 ο Παπανδρέου αρνήθηκε να συμφωνήσει με το κοινό ανακοινωθέν, το οποίο περιείχε ψυχροπολεμικές θέσεις. Από τις κινήσεις του που προκάλεσαν αίσθηση ήταν να αποπέμψει από τη θέση του τον υφυπουργό Εξωτερικών Ασημάκη Φωτήλα, επειδή υπέγραψε το κοινό ανακοινωθέν των υπουργών Εξωτερικών των χωρών- μελών της ΕΟΚ που καταδίκαζε τον Γιαρουζέλσκι. Επίσης δεν καταδίκασε την κατάρριψη του νοτιοκορεάτικου τζάμπο (το 1983) και μάλιστα η Ελλάδα ως χώρα που ασκούσε την Προεδρία της ΕΟΚ εκείνη την περίοδο ματαίωσε την έκδοση κοινού ανακοινωθέντος της ΕΟΚ. Την ίδια περίοδο ζήτησε την αναβολή της εγκατάστασης των πυραύλων Πέρσινγκ και Κρουζ για ένα εξάμηνο στην Ευρώπη.

Από την άλλη μεριά, οι σοβιετικοί αντικρίζοντας με ικανοποίηση, τη θετική για τα δικά τους κρατικά συμφέροντα, στάση του Ανδρέα Παπανδρέου στα κρίσιμα ζητήματα της διεθνούς πολιτικής σκηνής, όπως αποτυπώνεται και στις μαρτυρίες κορυφαίων στελεχών της εποχής, πίεζαν την ηγεσία του ΚΚΕ να τα βρει με το ΠΑΣΟΚ, φέρνοντας το κόμμα και την ηγεσία του, σε αρκετές περιπτώσεις, σε δύσκολη θέση.[61]

3.8 «Δύο λέξεις: ΠΑΣΟΚ και Αλλαγή»

Δεκατέσσερις μήνες μετά τον εκλογικό θρίαμβο του ΠΑΣΟΚ, από τις 14 έως τις 19 Δεκεμβρίου 1982 πραγματοποιήθηκε το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ, για πρώτη φορά, στην αίθουσα συνεδριάσεων του Περισσού, όπου επικυρώθηκε συλλογικά η λογική του περίφημου «μορατόριουμ»

Η αναγνώριση της ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης, ορισμένα μέτρα εκδημοκρατισμού του συνδικαλιστικού κινήματος, η κατάργηση του σταυρού προτίμησης στις εκλογές, αλλά και η αποσαφήνιση από πλευράς ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ ότι προτίθεται να διαπραγματευτεί καλύτερους όρους παραμονής της χώρας στην ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ, αλλά επ' ουδενί να προωθήσει την αποχώρησή της από τους δυο οργανισμούς, ήταν τα βασικά γνωρίσματα του πρώτου χρόνου της «Αλλαγής». Στο μεταξύ, η ηγεσία του Ευάγγελου Αβέρωφ προσέδιδε στην Νέα Δημοκρατία μια κατεύθυνση πιο κοντά προς τον αυταρχικό αντικομμουνισμό της ΕΡΕ, παρά προς το κεντροδεξιό πρόσωπο του Κωνσταντίνου Καραμανλή, γεγονός που εκμεταλλευόταν ο Ανδρέας Παπανδρέου και για να «χτυπάει» τα αντανακλαστικά του εκλογικού σώματος,

προκειμένου να αντλεί ψηφοφόρους από την κεντροαριστερή και κεντροδεξιά δεξαμενή. Την ίδια ώρα, σε διεθνές επίπεδο η ΕΣΣΔ δοκιμαζόταν από τους δείκτες της οικονομίας της, που όπως φάνηκε μετά τον θάνατο του Μπρέζνιεφ, ήταν τραγικοί, αλλά χωρίς κανείς εκείνη τη χρονική στιγμή να διακρίνει την επερχόμενη πτώση της σοβιετικής υπερδύναμης. Ταυτόχρονα, οι ΗΠΑ, υπό την προεδρία του Ρήγκαν και η Μεγάλη Βρετανία με τη Θάτσερ πρωθυπουργό, είχαν ήδη αρχίσει να ξεδιπλώνουν τη νεοφιλελεύθερη πολιτική τους στοχεύοντας το κοινωνικό κράτος και τον δημόσιο τομέα. Την ίδια περίοδο, το 1982, στην Γερμανία ανεβαίνει στην εξουσία ο χριστιανοδημοκράτης Χέλμουτ Κολ. Ήταν η εποχή που η μεταμαοϊκή Κίνα άρχιζε να στρέφει το βλέμμα της προς την αγορά, με τις σοσιαλιστικές χώρες από την πλευρά τους να βιώνουν τη δική τους πολυεπίπεδη εσωτερική κρίση, γεγονός που θα τις οδηγούσε λίγα, μόλις, χρόνια αργότερα στην κατάρρευση.

Μέσα σε αυτό το διεθνές κλίμα και υπό τη σκιά του πρώτου χρόνου διακυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου, ο Χρ. Θεοχαράτος υπογραμμίζει πως «δε θα ήταν υπερβολή αν έλεγε κανείς ότι οι λέξεις που κυριάρχησαν στο Συνέδριο κατά τη διάρκεια των εργασιών του ήταν δύο: ΠΑΣΟΚ και “αλλαγή”».[62]

Ο «Ριζοσπάστης» υπογράμμιζε στο πρωτοσέλιδο των ημερών του 11ου Συνεδρίου, ότι η ανώτατη διαδικασία του κόμματος αποτελεί ορόσημο για την πορεία του ΚΚΕ και σημείωνε ότι βρίσκεται στην κατεύθυνση της «πάλης για την πραγματική αλλαγή».[63] Το σύνθημα εξάλλου της «πραγματικής Αλλαγής» ήταν αυτό που καθόρισε τα κείμενα του Συνεδρίου. Για την ηγεσία του ΚΚΕ η εναλλακτική λύση της «πραγματικής Αλλαγής», είχε να κάνει, από τη μία πλευρά, με την ανάγκη να δώσει ρεαλιστικές απαντήσεις σε οξυμένα προβλήματα που απασχολούσαν την ελληνική κοινωνία εκείνο το διάστημα. Από την άλλη μεριά– και κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις- η ηγεσία του ΚΚΕ προσπαθούσε να συνδυάσει την εσωτερική ανάγκη του ίδιου του κόμματος, ώστε να γεφυρωθεί το αίτημα της πραγματικής αλλαγής με την υπόθεση της ενιαίας επαναστατικής διαδικασίας και της μετάβασης στον σοσιαλισμό.

Τη σχέση που επεδίωκε το ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ εκείνη την περίοδο επισημαινει σε άρθρο του ο Αλέκος Αλαβάνος τις ημέρες του 11ου Συνεδρίου, τονίζοντας ότι είναι «μια ενωτική πολιτική σταθερά προσηλωμένη στην πραγματική αλλαγή στην πορεία για την δημοκρατία του λαού και τον σοσιαλισμό. Αλλά και απαλλαγμένη από αντιλήψεις του “όλα ή τίποτα”, ευλύγιστη, επιθετική, που απευθύνεται σήμερα σε πολλούς ταυτόχρονα “παραλήπτες” και αναπτύσσεται σε πολλούς ταυτόχρονα στόχους, ώστε να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια ευρύτερη ενότητα σε πραγματική βάση».[64] Από την πλευρά του ο Γρηγόρης Φαράκος, χρόνια μετά τη διεξαγωγή του 11ου Συνεδίου, στις «Μαρτυρίες» του, χαρακτηρίζει το Συνέδριο ως Συνέδριο «τακτικής απέναντι στο ΠΑΣΟΚ», για να προσθέσει πως «η

τακτική του ΚΚΕ κινούνταν ως εκκρεμές ανάλογα με τις διαθέσεις ή τις στιγμιαίες παρορμήσεις του Χ. Φλωράκη. Οι διαθέσεις του καθορίζονταν συνήθως από τις συμπτώσεις ή μη των τηλεφωνικών ή προσωπικών, συχνών τότε, επικοινωνιών των δυο αρχηγών».[65]

Παρουσιάζοντας τις θέσεις της Κ.Ε. στην κεντρική εισήγηση του 11ου Συνεδρίου, ο γ.γ. της Κ.Ε. του κόμματος Χ. Φλωράκης, ανέφερε πως αυτές «έδωσαν αναλυτικά το περιεχόμενο και τους στόχους της πραγματικής αλλαγής». Παράλληλα υπογράμμιζε πως «οι στόχοι αυτοί αποτελούν το πρόγραμμα άμεσης δράσης των κομμουνιστών σε όλους τους τομείς. Δίνουν συγκεκριμένη και ρεαλιστική απάντηση σε αντιιμπεριαλιστική, αντιμονοπωλιακή κατεύθυνση στα οξυμένα προβλήματα του λαού και του τόπου... Οι στόχοι αυτοί δε συνιστούν μια συνολική ανατροπή του καθεστώτος της κυριαρχίας των μονοπωλίων και της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης. Όμως πρόκειται για ουσιαστικές αλλαγές που περικλείνουν στον ένα ή στον άλλο βαθμό ρήξεις με τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό. Η προώθησή τους από μια δημοκρατική κυβέρνηση, που θα γίνεται μέσα από οξυμένες αναμετρήσεις, θα αδυνατίζει τις θέσεις της μονοπωλιακής ολιγαρχίας και θα συμβάλει στη δημιουργία συσχετισμού δυνάμεων τέτοιου, ώστε να μπορεί με ορισμένες προϋποθέσεις, να πραγματοποιηθεί το πέρασμα στην αντιιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή Δημοκρατία του Λαού με προοπτική το σοσιαλισμό».[66]

Στην εισήγησή του ο Χαρίλαος Φλωράκης τόνιζε σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ ότι «ενώ προηγούμενα διακήρυσσε την αλλαγή σε αντιιμπεριαλιστική κατεύθυνση, τώρα περιορίζεται σε ορισμένες μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια του συστήματος(…)». Επίσης, ανέφερε πως «το ότι πάρθηκαν από την κυβέρνηση ορισμένα δημοκρατικά μέτρα αποτελεί αναμφισβήτητα ένα θετικό βήμα προς τα εμπρός», αλλά όπως συμπληρώνει στη συνέχεια ότι εκεί πάει να εξαντληθεί η αλλαγή. Αφού σημειώνει ότι το ΚΚΕ δεν πρέπει να γίνει «ουρά» του ΠΑΣΟΚ, υπογραμμίζει πως τη νέα κατάσταση το ΚΚΕ οφείλει να την κρίνει «με το κριτήριο της πραγματικής αλλαγής».[67]

Σε αυτό το πλαίσιο σκέψης βρίσκεται η πολιτική απόφαση του Συνεδρίου η οποία εκτίμησε ότι «μετά τις εκλογές του 1981 στη χώρα μας διαμορφώθηκε μια περίπλοκη και αντιφατική κατάσταση. Η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζεται από ένα ορισμένο δημοκρατικό προχώρημα και τη δημιουργία νέων δυνατοτήτων στον αγώνα για μια πραγματική αλλαγή, κυρίως δυνατοτήτων ανάπτυξης και πιο αποτελεσματικής παρέμβασης του μαζικού λαϊκού κινήματος. Ταυτόχρονα, η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζεται και από την εμφάνιση νέων δυσκολιών στον αγώνα για την πραγματική αλλαγή, που συνδέονται πρώτα απ' όλα με την ίδια την πολιτική του ΠΑΣΟΚ... Η πολιτική της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και στο περιεχόμενό της και στον τρόπο άσκησής της, δεν είναι πολιτική πραγματικής αλλαγής. Περιορίζεται στα πλαίσια μιας εκσυγχρονισμένης διαχείρισης του κρατικομονοπωλιακού

καπιταλισμού και της βελτίωσης των όρων της εξάρτησης. Η κυβέρνηση δε θίγει την ασυδοσία και τα προνόμια των μονοπωλίων, ρίχνει τα βάρη της κρίσης μονόπλευρα στους εργαζόμενους».[68]

Στην εισήγησή του επίσης, ο κομμουνιστής ηγέτης υποστήριζε ότι το ΠΑΣΟΚ εξακολουθεί να αποτελεί «ιδιότυπο ρεφορμιστικό κόμμα» και πρόσθετε πως «εμείς ποτέ δεν είπαμε ότι το ΠΑΣΟΚ από μόνο του μπορεί να φέρει μια πραγματική αλλαγή, ακόμα και όταν αυτό είχε έντονο ριζοσπαστισμό. Πολύ περισσότερο δεν μπορούμε να το πούμε σήμερα με τις εξελίξεις στην πολιτική και τη φυσιογνωμία του».[69] Αναφερόμενος στο νόημα της «Αλλαγής», ο Χαρ. Φλωράκης τόνιζε μεταξύ άλλων ότι «τα συνθήματα "Αλλαγή", "Έξω από το ΝΑΤΟ", "Έξω οι βάσεις", "Όχι στην ασυδοσία των μονοπωλίων", "Όχι στην ΕΟΚ των μονοπωλίων", γραμμένα με κόκκινα και πράσινα γράμματα, βρίσκονται ακόμα σε τοίχους σε όλη την Ελλάδα. Τα συνθήματα αυτά έγιναν βίωμα μεγάλου μέρους του λαού μας και δεν μπορεί κανείς να τα σβήσει από τη συνείδησή του. Στο όνομα της αλλαγής διαμορφώθηκε ένα πλατύ και ποικίλο στη σύνθεσή του λαϊκό ρεύμα, που, αν και περίκλεινε διαφορετικά επίπεδα πολιτικής συνείδησης και οργάνωσης του λαού, είχε γενικά μια αντιιμπεριαλιστική, αντιμονοπωλιακή κατεύθυνση».[70]

Το 11ο Συνέδριο εκτίμησε επιπλέον τον κίνδυνο εδραίωσης ενός δικομματικού συστήματος, μέσω του οποίου η αστική τάξη θα διατηρεί την πολιτική της κυριαρχία. Παράλληλα στο πλαίσιο της πολιτικής της «πραγματικής Αλλαγής» που καθόρισε επικεντρωνόταν στους στόχους της αντιμετώπισης των προβλημάτων της Εθνικής Ανεξαρτησίας, στην έξοδο από την κρίση μέσα από μια οικονομική ανάπτυξη προς όφελος του λαού και στον ουσιαστικό εκδημοκρατισμό της κοινωνικής και πολιτικής ζωής του τόπου. Για την προώθηση αυτής της πολιτικής το Συνέδριο διακήρυξε ότι χρειάζεται μια άλλη κυβέρνηση με πρόγραμμα πραγματικής Αλλαγής, που να εκφράζει τις δυνάμεις που στηρίζουν αυτή την αλλαγή (το ΚΚΕ θα συμμετείχε ή θα στήριζε μια τέτοια κυβέρνηση) και που θα στηρίζεται στο μαζικό - λαϊκό κίνημα ως κύριο μοχλό προώθησης του προγράμματός της. Για την επίτευξη μιας τέτοιας κυβερνητικής μεταβολής το συνέδριο εκτίμησε πως απαιτείτο «πρώτο, η άνοδος του μαζικού λαϊκού κινήματος και η ενίσχυση του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού προσανατολισμού του. Δεύτερο, η ενίσχυση των γραμμών και της επιρροής του ΚΚΕ. Τρίτο, η προώθηση της συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα των δυνάμεων που ενδιαφέρονται στον ένα ή στον άλλο βαθμό για μια πραγματική αλλαγή στη ζωή του τόπου».[71]

Ο Γρηγόρης Φαράκος επικεντρώνει [στις «Μαρτυρίες» του] την εκ των υστέρων κριτική του προς το 11ο Συνέδριο στην εκτίμηση ότι «έμμονη ιδέα μας είχε γίνει να θεωρούμε ότι αποστολή του ΚΚΕ επί κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ είναι να πιέζουμε διαρκώς και πιο "αριστερά",- κατανοώντας μάλιστα ως αριστερή την εκχυδαϊσμένη και λαϊκίστικη αντίληψη για την οργάνωση της κοινωνίας. Κι επιμέναμε στο μέγα θέμα του εκδημοκρατισμού της δημόσιας

ζωής, της διαφάνειας να το ιεραρχούμε τελευταίο στην κριτική και τις προτάσεις μας (…)». Επιπλέον, υποστηρίζει ότι «το 11ο Συνέδριο αποκάλυψε γενικότερα την αντιφατικότητα και την έλλειψη πολιτικής συνέπειας σε τοποθετήσεις μας (…)», ενώ την τοποθέτηση του Συνεδρίου για τα διεθνή θέματα την χαρακτηρίζει «μονόπλευρη, επιφανειακή, περιχαρακωμένη σε τριτοδιεθνιστική αντίληψη».[72]

Στο μεταξύ, στο 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ εκφράστηκε για πρώτη φορά ανοιχτά και μια αντίθετη «τάση», με κύριους εκπροσώπους τον Νίκο Κοτζιά, τον Κώστα Μπατίκα, τον Κώστα Τζιαντζή και τον Δήμο Τσακνιά. Σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής, οι διαφωνίες των στελεχών αυτών με την επίσημη γραμμή του κόμματος, δεν ήταν, στην πραγματικότητα, συγκυριακές, ούτε και αποτέλεσμα της στιγμής. Αντίθετα, πήγαζαν από την περίοδο ακόμα της δικτατορίας [σχετικά με τη μορφή αγώνα και πάλης ενάντια στο στρατιωτικό καθεστώς και σε σχέση με τη συμμαχική στρατηγική του κόμματος με κομμάτια του «αστικού» μπλοκ], έπειτα της Μεταπολίτευσης [για τις μορφές πάλης, όπου η ΚΝΕ επιδίωκε πιο δυναμικές κινητοποιήσεις από ο,τι ήθελε το κόμμα τη στιγμή που εδραιώνονταν η νέα δημοκρατική περίοδος της χώρας. Σε σχέση επίσης, με τις καταλήψεις στα τέλη της δεκαετίας του ’70 στα πανεπιστήμια και τις τάσεις «αυτονόμησης», αλλά και ξεχωριστών πρωτοβουλιών της ΚΝΕ από το κόμμα] και κατέληγαν στο ζήτημα των σχέσεων του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ, όπως επίσης και για το χαρακτήρα του τελευταίου και το ρόλο του στο κίνημα [το ζήτημα του ΠΑΣΟΚ θα αποτελούσε εξάλλου μόνιμο σημείο τριβής ανάμεσα στην ΚΝΕ και το ΚΚΕ για καιρό, καθώς το ένα μορατόριουμ θα διαδέχονταν το άλλο και η γραμμή της «πραγματικής αλλαγής» θα έκανε όσους διαφωνούσαν με αυτή, καθώς και τους αντιπάλους του ΚΚΕ, να κάνουν λόγο για μετατροπή του κομμουνιστικού κόμματος σε «αριστερό δεκανίκι» του ΠΑΣΟΚ].[73]

Όπως αναφέρει ο Γ. Παπαπέτρου, «στο 11ο Συνέδριο εμφανίζεται και η πρώτη εσωτερική διαμάχη στο ΚΚΕ που έχει να κάνει με τον χαρακτήρα του ΠΑΣΟΚ», σημειώνοντας ωστόσο ότι πρόκειται για «μια υποτυπώδη πρώτη σύγκρουση, κρατώντας όλους τους κανόνες και τους τύπους». Σύμφωνα με τον ίδιο, «τις διαφωνίες εξέφραζαν από την μια πλευρά ο Κοτζιάς, ο Τσακνιάς και όσοι αργότερα συγκρότησαν το ΝΑΡ και από την άλλη μεριά ο Φλωράκης, ο Ανδρουλάκης κ.λπ.»[74]

Στη δική της μάλιστα μαρτυρία, η Νάντια Βαλάβάνη κάνει λόγο για καταγεγραμμένη διαφωνία δεκάδων στελεχών και μελών του κόμματος στο 11ο Συνέδριο σε σχέση με το θέμα της συνεργασίας με το κυβερνητικό ΠΑΣΟΚ. Όπως αναφέρει η ίδια, σε μία σχετική με το ζήτημα, της συνεργασίας, διαδικασία, που διέκοψε ο Χαρ. Φλωράκης, περίπου 100 άτομα, μέχρι τη διακοπή της ψηφοφορίας με ανάταση χεριών, είχαν εκφράσει την αντίθεσή τους στη γραμμή της κομματικής ηγεσίας.[75]

Από τη δική του σκοπιά, ο Άγγελος Χάγιος αναφέρει πως «οι διαφωνίες αφορούσαν κυρίως τη μεταπολιτευτική τακτική του ΚΚΕ που, κατά τη γνώμη μας, δεν υπηρετούσε τη στρατηγική. Δε συμφωνούσαμε λόγου χάρη στο ότι τα "άμεσα, ζωτικά προβλήματα", σχετίζονται με τη "στρεβλή καπιταλιστική ανάπτυξη". Ούτε ότι μπορούν να επιλυθούν σε πρώτο "στάδιο" ή "φάση", χωρίς ανατροπή του κεφαλαιοκρατικού πλαισίου. Με ένα πλαίσιο ενάντια στην "εξάρτηση της χώρας", τη μονοπωλιακή "ασυδοσία", τη "μονόπλευρη" λιτότητα και τα "άλυτα δημοκρατικά προβλήματα", με αιχμή την απλή αναλογική. Με μια κυβέρνηση που πριν την επανάσταση θα ανοίξει το δρόμο για αυτήν, ενώ θα τακτοποιήσει τα "επείγοντα και άλυτα" προβλήματα. Με ένα μέτωπο με μη-επαναστατικές δυνάμεις (πολιτικά) και με ευρύτερη κοινωνική ακτινοβολία (μικρο-αστικές ή/και αστικές). Η εργατική αντικαπιταλιστική οπτική φυτοζωούσε στα κομματικά συνέδρια και ντοκουμέντα. Ήταν, ωστόσο, έξω από την συνθηματολογία, την πολιτική παρέμβαση και τη συγκέντρωση αντίστοιχων κοινωνικών δυνάμεων. Πόσο μάλλον ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός (…)».

Ο ίδιος ωστόσο δεν κάνει λόγο για διαφωνία που προέκυπτε από την πλευρά ενός ομαδοποιημένου και ομοιογενούς μπλοκ, αλλά, αντίθετα, υποστηρίζει, σε σχέση, με τον πυρήνα που αργότερα συγκρότησε το ΝΑΡ, ότι «εκεί που αρχίσαμε να συντονιζόμαστε πιο στενά, ήταν η περίοδος που ήρθε η ρήξη, η διαγραφή και η αποχώρηση [σ.σ.από το κόμμα]».[76] Την εκτίμηση ωστόσο του Άγγελου Χάγιου δε συμμερίζονται άλλα στελέχη της εποχής, τα οποία θεωρούν πως ήδη ένας πυρήνας με ηγετική μορφή τον Κώστα Τζιαντζή, δρούσε, τηρώντας όλους τους «συνωμοτικούς», κανόνες στο εσωτερικό του κόμματος. Σχετικά με αυτό, ο Γρηγόρης Φαράκος ισχυρίζεται ότι «η δογματική- σεχταριστική πίεση, που είχε διαφανεί ήδη στο 10ο Συνέδριο, διαμορφωνόταν πια σε φραξιονιστική, με οργανωτικές διασυνδέσεις, ομάδα, στην οποία εκτός των άλλων ηγούνταν νέα στην ηλικία στελέχη, όπως οι Κ. Τζιαντζής και Ν. Κοτζιάς», για να προσθέσει ότι «η ομάδα εκείνη με θεωρούσε κύριο εμπόδιο, ενώ εύρισκε ιδεολογική κάλυψη και στήριξη στον ηγετικό πυρήνα του ΠΓ. Ο στόχος της για μερικά χρόνια ήταν να κάνει, όπως έλεγε, "αριστερή παρέμβαση". Η αντίθεσή της στα επόμενα χρόνια μεγάλωνε και κορυφώθηκε το 1989».[77] Ο Γρηγόρης Φαράκος όμως, υπογραμμίζει στις μαρτυρίες του, ότι «ταυτόχρονα διαμορφωνόταν τάση με ανανεωτικές εκσυγχρονιστικές ιδέες, η οποία όμως άργησε να διασυνδεθεί οργανωτικά. Ορισμένοι από τους επικεφαλής της δούλευαν ως συνεργάτες του Χ. Φλωράκη και πίστευαν ότι τις σκέψεις τους μπορούν να διοχετεύουν, μέσω αυτού, ως επίσημη κατεύθυνση. Ως ένα βαθμό, για ένα διάστημα, το κατάφερναν σε κάποια ζητήματα τακτικής».[78]

Τα δύο ρεύματα σκέψης που παρουσιάζει ο Γρ. Φαράκος, υπήρχαν από νωρίς στην ΚΝΕ και αργότερα στο ΚΚΕ, ακόμη κι αν δεν ήταν διαμορφωμένα σε ομάδες. Και τα δύο πηγάζανε από την ίδια μήτρα, του

αντιδικτατορικού αγώνα και εκεί εδράζονται οι προσλαμβάνουσες, αλλά και οι μεταξύ τους διαφωνίες. Στις αρχές της δεκαετίας του ’80 στελέχη όπως ο Μ. Ανδρουλάκης, ο Π. Λαφαζάνης, ο Κ. Τζιαντζής και ο Ν. Κοτζιάς, ήταν ήδη αναγνωρισμένα στελέχη του κόμματος, διατηρώντας αξίες και αρχές που είχαν από την προηγούμενη περίοδο της ΚΝΕ. Κι αν στην περίπτωση των μετέπειτα «ανανεωτικών» του κόμματος [Ανδρουλάκη, Λαφαζάνη κ.λπ.], η οργανωτική διασύνδεση σε εκείνη την ιστορική φάση δεν ήταν απαραίτητη ούτε αναγκαία, καθώς στελέχωναν το κόμμα από θέσεις κλειδιά της ηγεσίας και επηρέαζαν σημαντικά την γραμμή του κόμματος, το ίδιο δε συνέβαινε όμως και με τα στελέχη γύρω από τον Κώστα Τζιαντζή.[79]

Σε ό,τι αφορά τα οργανωτικά του 11ου Συνεδρίου, οι αντιπρόσωποι εξέλεξαν τη νέα Κεντρική Επιτροπή, η οποία στην πρώτη της συνεδρίαση ανέδειξε εκ νέου τον Χαρίλαο Φλωράκη στη θέση του γενικού γραμματέα. Εξέλεξε, επίσης, τα νέα μέλη του Πολιτικού Γραφείου, 9 τακτικά και 2 αναπληρωματικά, αντί των 11 τακτικών και 4 αναπληρωματικών που υπήρχαν στο παλιό Π.Γ. Τα μέλη του νέου Π.Γ. της Κ.Ε. ήταν: Χαρ. Φλωράκης, Α. Αμπατιέλος, Δ. Γόντικας, Ν. Καλούδης, Ρ. Κουκούλου, Λ. Λογαρά, Δ. Σάρλης, Κ. Τσολάκης και Γρ. Φαράκος (τακτικά μέλη) και Ορ. Κολοζώφ, Τ. Μαμάτσης (αναπληρωματικά μέλη).[80] Από το Π.Γ. απομακρύνθηκε, για λόγους υγείας, η Μίνα Γιάννου.

1. Ανδρουλάκης Μίμης, *Μετά*, εκδοτικός οίκος Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ. 189.
   Περισσότερα για τη «γενιά του Πολυτεχνείου» και τη σχέση που ανέπτυξαν με την κουλτούρα της διαμαρτυρίας και τον πολιτικό ριζοσπαστισμό, βλ. Κορνέτης Κωστής, *Τα παιδιά της δικτατορίας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015 και Papadogiannis Nikolaos, Greek Communist Youth and the Politicisation of Leisure, 1974- 1981, διδακτορική διατριβή, Cambridge, 2010.
2. Η αντιδικτατορική αντίθεση ήταν γενική στην ελληνική κοινωνία, αλλά η ενεργητική αντίσταση ήταν περιορισμένη. Όπως, υπογραμμίζει ο Νίκος Πουλαντζάς, οι λαϊκοί αγώνες «έδρασαν εξ αποστάσεως», δεν έπληξαν άμεσα τη δικτατορία. Γι' αυτό και η έξοδος από τη δικτατορία έγινε από τη δεξιά πόρτα. Σύμφωνα με τον ίδιο «ο συγκεκριμένος πολιτικός μηχανισμός που επέφερε την καταστροφή του πολιτικού πυρήνα του καθεστώτος, ήταν το κατά του Μακαρίου πραξικόπημα στην Κύπρο, με συνέπεια τη διάσπαση του Στρατού στην Κύπρο και την Ελλάδα και την απειλή ελληνοτουρκικού πολέμου». Βλ.: Πουλαντζάς Νίκος, *Η κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία- Ελλάδα- Ισπανία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2006 σελ. 124. Για τον Άγγελο Ελεφάντη επίσης, η «Ελλάδα πέρασε αυτή τη φάση της μεγάλης κοινωνικής μεταλλαγής που αποσαφήνισε τα καπιταλιστικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού σχηματισμού κάτω από την εξουσία της Δεξιάς, για να ξαναγυρίσει και πάλι κάτω από την εξουσία της Δεξιάς, αφού για λίγο τη διακυβέρνηση της χώρας άσκησε η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου και, στη συνέχεια, η δικτατορία των συνταγματαρχών». Βλ. αναλυτικά: Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 43.
   Η κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας και η αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας το 1974, συνδυάστηκε εξ αρχής με την επικράτηση των κοινοβουλευτικών διενέξεων στην πολιτική σκηνή. «Δύο διαφορετικά πεδία συγκρούσεων διαμορφώνονται προοδευτικά: από τη μια πλευρά οι θεσμοθετημένες και δημόσιες πολιτικές αντιπαραθέσεις που διεξάγονται εντός ή εκτός κοινοβουλίου, στο πλαίσιο όμως πάντα και στη λογική του κομματικού ανταγωνισμού, και από την άλλη μεριά, ένα πλήθος από επιμέρους αντιφάσεις, αντιθέσεις και συγκρούσεις, που κατά κανόνα παραμένουν πολιτικά λανθάνουσες, δεν αναδύονται στην πολιτική σκηνή, περιθωριοποιούνται άλλοτε συμπιεσμένες από τους κανόνες του δικομματισμού και άλλοτε λεηλατημένες από την κομματική εκμετάλλευση.
   Η αποκατάσταση και η σταθεροποίηση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, εν απουσία ενός ριζοσπαστικά προσανατολισμένου λαϊκού κινήματος, είχε έτσι ως αποτέλεσμα την επιβολή μιας παρακμιακής "κοινοβουλευτικής απολυταρχίας" και την επικράτηση των μηχανισμών της "πολιτικής αγοράς" στον δημόσιο βίο. Ο "ελεύθερος"

κομματικός ανταγωνισμός και οι εκλογικές σκοπιμότητες καθίστανται προοδευτικά τα στοιχεία που προσδιόρισαν –σε διαφορετικό βέβαια, βαθμό κα έκταση για κάθε επιμέρους κόμμα- τη φυσιογνωμία όλων των πολιτικών κομμάτων αλλά και τη σχέση τους με το κράτος». Βλ.: Πάσχος Γιώργος, «Η κρίση των κομμάτων και η Αριστερά», *Ο Πολίτης*, τχ. 77, Μάρτιος 1987, σελ. 40.

3. Άλλωστε από την πρώτη στιγμή τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ απασχολούσε το εναγώνιο ερώτημα «η μεταβολή της 24ης Ιουλίου είναι οριστική και μη αναστρέψιμη ή ο κίνδυνος υποτροπής της πολιτικής ανωμαλίας εξακολουθεί να είναι ορατός;». Βλ.: Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- Οι πολιτικοί αγώνες, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 125.
   Βλ. επίσης: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186. Αντίθετα για τον Δ. Μπελαντή το ΚΚΕ εντάχθηκε στη μεταπολιτευτική ομαλότητα «με τρόπο όχι λιγότερο λειτουργικό από το ΚΚΕ-Εσωτερικού. Μπορεί να μην συνομολόγησε ρητά το credo του καραμανλικού εκσυγχρονισμού, να μην εξήγγειλε καμία ΕΑΔΕ και καμία ΑΣΔΗΣ (όπως έκανε το ΚΚΕ Εσωτερικού) αλλά η συνολική στρατηγική του ήταν μια στρατηγική διαμαρτυρίας σε συνθήκες κοινοβουλευτικής ομαλότητας». Στο πλαίσιο αυτό, φέρνει ορισμένα παραδείγματα της «ομαλής» και «μη συγκρουσιακής πρακτικής» του ΚΚΕ στα 1973-1980. Βλέπε αναλυτικά: Μπελαντής Δημήτρης, «ΚΚΕ, εξεγέρσεις και "αστική- δημοκρατική νομιμότητα (Για μια κομμουνιστική κριτική στην πολιτική τακτική του ΚΚΕ)», *Θέσεις*, τχ. 107, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2009, σελ. 49- 78.
4. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- Οι πολιτικοί αγώνες, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 694- 695.
5. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Μίμης Ανδρουλάης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Νίκος Χουντής, 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
6. Η Ελλάδα τη δεκαετία του '60 και τις αρχές της δεκαετίας του '70 γνωρίζει σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Βλ. αναλυτικά: Τσουκαλάς Κ., Μαλούτας Θ., Πεσμαζόγλου Σ., Ρουτζούνης Ν., Αγγουράκης Μ., *Προσεγγίσεις- Κοινωνική δομή και Αριστερά- Μεταβολές στη δεκαετία 1980- 1990*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990 σελ. 25. Βλ. επίσης: Πουλαντζάς Νίκος, *Η κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία- Ελλάδα- Ισπανία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2006 σελ. 20. Βλ. ακόμη:

Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991 ,σελ. 23.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα της δεκαετίας του ’70, ένας σύγχρονος καπιταλιστικός κοινωνικός μετασχηματισμός κάνει την εμφάνιση του, «με διευρυμένο δημόσιο τομέα, υψηλή μισθωτοποίηση, παραγωγική και υπηρεσιών, με μια αυτόχθονα αστική τάξη με δραστική μείωση του αγροτικού πληθυσμού και μια εξαιρετικά εκτεταμένη ζώνη μικροαστικών στρωμάτων, με μιαν υπαρκτή πλέον νέα μικροαστική τάξη που έβαλε τη σφραγίδα της στις πολιτικές και τις ιδεολογικές εξελίξεις του τόπου». Βλ.: Ελεφάντης Άγγελος, *ό.π.*, σελ. 41.

7. *Το 9ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Έκδοση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1974, σελ. 169- 171.
8. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Παπαπέτρου σελ. 103- 110.
9. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 212.
10. «Από την ανάλυση και κριτική της γραμμής και δράσης του κόμματός μας από το 8ο Συνέδριο μέχρι τη 12 Ολομέλεια του 1968 βγαίνει το συμπέρασμα ότι στη δουλειά του κόμματος στο διάστημα αυτό, κυριαρχούσε βασικά δεξιά οπορτουνιστική παρέκκλιση». Βλ. αναλυτικά: *Το 9ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Έκδοση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1974, σελ. 49- 52.
11. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης και λαϊκό κίνημα (λόγος αναιρετικός)*, τόμος α’- *Τα επικά χρόνια*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2001, σελ. 633.
12. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.,* σελ. 633.
13. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.,* σελ. 628- 629.
14. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.,* σελ. 639.
15. Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ, ΚΟΜΕΠ, τχ. έκτακτο, 2000
16. Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ, ΚΟΜΕΠ, τχ. έκτακτο, 2000
17. *Το 9ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Έκδοση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1974.
18. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 214.
19. Π.Γ. ΚΚΕ, «Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ», *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 6, 2013, σελ. 29- 55.
20. Βλ.: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
21. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β’- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 152.
22. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 154.
23. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 224.
24. Ο Μανώλης Γλέζος εξηγώντας τους λόγους που δεν πήρε μέρος στην «Ενωμένη Αριστερά», χαρακτηρίζει το εγχείρημα ως «λυκοφιλία». Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές- Η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, 2002, σελ. 90. Βλ.

επίσης: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.

25. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74.
26. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 25. Βλ. επίσης *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74.
27. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110.
28. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 207.
29. *Από το 9ο στο 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ- ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, σελ. 293- 297.
30. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 237.
31. Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 126.
32. Ελεφάντης Άγγελος, ό.π., σελ. 129. Επίσης, όπως αναφέρει ο Μιχ. Σπουρδαλάκης, «η συγκέντρωση εξουσίας στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν είναι ούτε πρόσφατο ούτε παροδικό φαινόμενο. Ο κυρίαρχος ρόλος του Ανδρέα Παπανδρέου μέσα στο πάλαι ποτέ Κίνημα δεν μπορεί να θεωρείται αποτέλεσμα μόνο της πολιτικής του φιλοσοφίας ή της αναμφίβολα χαρισματικής προσωπικότητάς του, ούτε βέβαια ανάγεται μηχανιστικά στις "ιδιομορφίες του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού", που συχνά γίνονται το άλλοθι για την έλλειψη συστηματικής μελέτης των κοινωνικο-πολιτικών φαινομένων». Για περισσότερα βλ.: Σπουρδαλάκης Μιχάλης, *ΠΑΣΟΚ: Δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Αθήνα: Εξάντας, 1988.
33. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.
34. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 213.
35. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 241.
36. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
37. *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Μάης 1978, σελ. 17.
38. *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 18.
39. *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 20-21.
40. Π.Γ. ΚΚΕ, «Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ», *ό.π*. Παράλληλα, το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ σημειώνει πως «σ' αυτήν τη βάση προβάλλουν την εκτίμηση ότι έχουν αυξηθεί σε διεθνή κλίμακα οι δυνατότητες του ειρηνικού περάσματος της εξουσίας στις επαναστατικές δυνάμεις σε σύγκριση με το παρελθόν όπως αναφέρεται στη Θέση 64 στη σελίδα 73 των Θέσεων για το 10ο Συνέδριο. Η λογική της θέσης αυτής στηριζόταν στην εκτίμηση ότι ήταν δυνατός ο ειρηνικός δρόμος με απαραίτητη προϋπόθεση τη διαμόρφωση ενός τέτοιου πολιτικού κλίματος και προπαντός την ύπαρξη μιας τέτοιας υπεροχής των λαϊκών επαναστατικών δυνάμεων, που θα παρέλυαν την Αντίδραση, θα την υποχρέωναν να εγκαταλείψει κάθε σκέψη ένοπλης αντίστασης στη θέληση του λαού. Όπως έχουμε

εκτιμήσει, παρά τα όποια γλιστρήματα που κατά καιρούς είχε το κόμμα μας με δική του ευθύνη και κάτω και από τις επιδράσεις του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, αφού ήταν αναπόσπαστο τμήμα του, δεν εξελίχτηκε σ' ένα διαμορφωμένο οπορτουνιστικό κόμμα, δεν έγινε ποτέ ευρωκομμουνιστικό κόμμα, δεν πέρασε σε εχθρικό στρατόπεδο απέναντι στη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Αν είχε εξελιχτεί σε οπορτουνιστικό κόμμα, θα είχε χάσει τη δυνατότητα της πάλης για την αποκατάσταση του χαρακτήρα και του προγράμματός του. Αυτό το συνειδητοποιήσαμε και το εκτιμήσαμε την περίοδο του 1989-1991 (…)». Βλ.: Π.Γ. ΚΚΕ, «Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ», *ό.π.*

41. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 243.
42. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής. σελ. 56- 74. Σχετικά επίσης, με την οργανωτική ανάπτυξη της ΚΝΕ, ο περιοδικός Τύπος έγραφε πως σύμφωνα με «στελέχη που βρέθηκαν τότε στο Κ.Σ. της οργάνωσης (…) η οργανωμένη βάση της ΚΝΕ ήταν τριπλάσια από τη βάση του κόμματος. Ίσως κι αυτός να ήταν ένας λόγος της μεγάλης αφαίμαξης του στελεχικού δυναμικού που "πέρασε" από τη νεολαία στο κόμμα εκείνη την περίοδο». Αναλυτικά βλ.: Μαχαίρας Χρήστος, «ΚΝΕ- άρχισε η κάθαρση», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 2- 7.
43. Βλ. αναλυτικά: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186, Θανάσης Καρτερος, σελ. 46- 55, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παύλος Τσίμας σελ. 245- 258.
44. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102.
45. Συγκεκριμένα, ο Μίκης Θεοδωράκης αναφέρει πως «είχαμε μεγάλη ανάπτυξη και ενώ όλα πήγαιναν καλά, θυμάμαι ότι είχαμε μια καταπληκτική παρουσία στην Πάτρα μαζί με τον Μίμη τον Ανδρουλάκη και αντί να δούμε πανηγυρικά ρεπορτάζ στο "Ριζοσπάστη" όπως συνέβαινε πριν γι' αυτή την τεράστια επιτυχία και απήχηση που είχε η Κίνηση, η ανταπόκριση ήταν χωμένη κάπου στις μέσα σελίδες ένα μονόστηλο, μερικές αράδες. Κοιταχτήκαμε και καταλάβαμε ότι όλα τελείωσαν απ' τη μεριά του ΚΚΕ. Τι συνέβαινε; Το ΠΑΣΟΚ όπως μάθαμε αργότερα, ανησύχησε και όπως είχε την ευχέρεια να συναλλάσσεται με τις διάφορες ηγεσίες, πότε του ενός και πότε του άλλου κόμματος, φαίνεται κάποια συναλλαγή έγινε στη κορυφή και εκεί ζητήθηκε η κεφαλή της Κίνησης, το δικό μου κεφάλι, που προσεφέρθη και έτσι έκλεισε το κεφάλαιο ΚΕΑ». Βλ.: Πετρίδης Παυλος, *Ο πολιτικός Μίκης Θεοδωράκης 1940- 1996*, εκδόσεις Προσκήνιο, 1997, σελ. 323.
46. *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982,σελ. 58.
47. Ελεφάντης Άγγελος, ό.π., σελ. 174.
48. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντης, σελ. 56- 74, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45,

Μίμης Ανδρουλάκης, 20- 31, Γιάννης Μπαλάφας 87- 102, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.

49. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 337.
50. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
51. *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 53.
52. *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 108- 110.
53. *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 155- 156.
54. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 23.
55. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258, Γ. Παπαπέτρου, σελ. 103- 110.
56. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 249.
57. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 249.
58. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ. 249.
59. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ.. 20- 31.
60. Για το λεγόμενο «μορατόριουμ» ανάμεσα σε ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ, βλ. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, σελ. 12- 249.
61. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
62. Θεοχαράτος Χρήστος, ό.π., σελ.294.
63. Από τον Ιούλιο ήδη του 1982 προαναγγέλλεται το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ στον «Ριζοσπάστη», κάνοντας λόγο «Για μια άλλη πορεία προς την αλλαγή –με την ανάπτυξη του ενωμένου μαζικού λαϊκού κινήματος – με μια κυβέρνηση στηριγμένη σ' όλες τις δημοκρατικές δυνάμεις», *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουλίου 1982, σελ. 1.

    Τις ημέρες του 11ου Συνεδρίου, ο Ριζοσπάστης κυκλοφορεί με κεντρικό τίτλο «Συνέδριο πάλης για την πραγματική αλλαγή- Ευρύτερη η διεθνής σημασία του. Πάνω από 50 αντιπροσωπείες διεθνών κομμάτων θα παρακολουθήσουν τις εργασίες του».

    Παράλληλα, ο Γ. Κοτσιφός σε άρθρο του υποστηρίζει: τώρα όσο ποτέ άλλοτε επιβάλλεται να προσέχουμε και να αντιδρούμε αποτελεσματικά στην κυβερνητική πολιτική της ταξικής συνθηκολόγησης, εξηγώντας, στις μάζες, ότι η καθαρά ρεφορμιστική πολιτική της κυβέρνησης δε διευκολύνει τη ταξική πάλη, αλλά την δυσχεραίνει και την οδηγεί σε «αδρανοποίηση». Βλ.: Κοτσιφός Γ., «Δυσκολεύει την ταξική πάλη η ρεφορμιστική πολιτική», *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1982, σελ. 7.
64. Αλαβάνος Αλέκος, «Μερικά ζητήματα για την ενωτική μας πολιτική», *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1982, σελ. 6.

    Ακόμη, ο Αλέκος Αλαβάνος γράφει για τη «μεγάλη ευκαιρία για τον κόσμο της αλλαγής (…)» και για «όλους αυτούς που θέλουν δίπλα στα κόκκινα πανό να ανεβαίνουν πάλι και τα πράσινα με τα τόσο γνώριμα σε όλους συνθήματα "ενότητα και πάλη για την αλλαγή", "έξω οι

Αμερικάνοι", "έξω από την ΕΟΚ»"». Βλ.: Αλαβάνος Αλέκος, «Η μεγάλη ευκαιρία για τον κόσμο της αλλαγής», *Ριζοσπάστης*, 26 Σεπτεμβρίου 1982, σελ. 3.

Επίσης, ο Μίμης Ανδρουλάκης σε άρθρο του για την «ενωτική πρόκληση του ΚΚΕ», σημειώνει την επιμονή του ΚΚΕ «στην κοινή δράση των προοδευτικών δυνάμεων στις δημοτικές εκλογές και σ' όλα τα μέτωπα της πάλης» και τη θέση του για την «προώθηση της πραγματικής αλλαγής», η οποία «απαιτεί μια δημοκρατική κυβέρνηση που θα στηρίζεται στη συμπαράταξη όλων των δυνάμεων που επιδιώκουν την αλλαγή». Βλ.: Ανδρουλάκης Μίμης, «Η ενωτική πρόκληση του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 1 Αυγούστου 1982, σελ. 3.

Παράλληλα, σε συνέντευξη Τύπου ο Χαρ. Φλωράκης αναφέρει πως «εμείς δε λέμε: τι Ανδρέας, τι Αβέρωφ. Μακριά από μας τέτοια σκέψη, γιατί δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα». Βλ.: *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 1982, σελ. 1.

65. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 261.
66. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 23- 24.
67. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 24- 26.
68. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 24- 25.
69. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 42.
70. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 22.
71. *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ - Ντοκουμέντα*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, σελ. 129-142.
72. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 262.
73. Βλ. αναλυτικά: Μαχαίρας Χρήστος, «ΚΝΕ- άρχισε η κάθαρση», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 2- 7.
74. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110.
75. *Παραρτημα συνεντεύξεων,* Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.

    Βλ. επίσης στη μαρτυρία της Νάντιας Βαλαβάνη τα λεγόμενα της ίδιας σχετικά με τη συνεδρίαση του Κ.Σ. της ΚΝΕ το 1976 και το αντιπαραθετικό κείμενο που κατέθεσαν απέναντι στο κείμενο της ηγεσίας της ΚΝΕ ο Δ. Τσακνιάς και ο Αγγ Χάγιος. Παρότι, όπως αναφέρει η ίδια, δεν πρόκειται για «φραξιονισμό», δείχνει ότι μεταξύ κάποιων στελεχών της Νεολαίας αρχικά και μετά του κόμματος, υπήρχε κοινή αντίληψη των πραγμάτων.
76. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
77. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 264.
78. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 264.

79. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
80. *Ριζοσπάστης*, 21 Δεκεμβρίου 1982, σελ. 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η διαδοχή του Μπρέζνιεφ

4.1 Ο Μπρέζνιεφ στην ιστορία

Τον Νοέμβριο του 1982 ο ισχυρός άνδρας της Σοβιετικής Ένωσης Λεονίντ Μπρέζνιεφ πέθανε και η ΕΣΣΔ περνούσε σε νέα ιστορική φάση. Ο Μπρέζνιεφ είχε παραμείνει στην εξουσία της Σοβιετικής Ένωσης επί δεκαοκτώ συναπτά έτη (1964- 1982), περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο σοβιετικό ηγέτη, μετά τον Ιωσήφ Στάλιν.

Στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης υπόβοσκαν για χρόνια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, καθώς και τεράστιες εσωτερικές αντιθέσεις, καθώς σύμφωνα με τον Pamda Desai «η φθορά ήταν ορατή σε όλα τα μέτωπα».[1]

Στις αρχές του 1980, το αίτημα για μεταρρυθμίσεις ήταν πλέον διάχυτο στη σοβιετική κοινωνία. Οι ιδεολογικές και πολιτικές αναζητήσεις υπό την μορφή ρευμάτων σκέψης στο ΚΚΣΕ, δεν άφηναν ανεπηρέαστα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τα δυτικά κομμουνιστικά κόμματα και βεβαίως το ΚΚΕ, το οποίο είχε αδελφικές σχέσεις με το ΚΚΣΕ.

Η στασιμότητα στους ρυθμούς ανάπτυξης και παραγωγής, οι στρεβλώσεις, οι μορφές εκφυλισμού που παρουσίαζε το σοσιαλιστικό μοντέλο, η διαφθορά και η ανάπτυξη ταξικών διαφοροποιήσεων δεν περνούσαν απαρατήρητες από τον διεθνή Τύπο και τις αναλύσεις της εποχής, αλλά και στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης. Όχι μόνο από τους πολέμιους της ΕΣΣΔ, ούτε κι από εκείνους που επιβουλεύονταν μεταρρυθμίσεις προς ίδιον όφελος, αλλά και από μερίδα ηγετικών στελεχών του ΚΚΣΕ που επιθυμούσαν μια ανανέωση του σοβιετικού μοντέλου στη βάση του σοσιαλισμού. Παράλληλα, η κυριαρχία της γραφειοκρατίας, τα ζητήματα της ελευθερίας, της δημοκρατίας και των εργατικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων ήταν θέματα που κυριαρχούσαν στον δημόσιο βίο της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ αποτελούσαν σημείο αντιπαράθεσης και τριβής μεταξύ των αριστερών και κομμουνιστικών δυνάμεων της Δύσης. Άλλωστε, για τους E. Bacon και M. Sandle, «η περίοδος της ηγεσίας Μπρέζνιεφ ήταν αυτή στην οποία διαμορφώθηκαν οι όροι για την έλευση της περεστρόικα».[2]

Το όνομα του Μπρέζνιεφ συνδέθηκε με την περίοδο της στασιμότητας, τα κρούσματα διαφθοράς και τις μεγάλες διώξεις αντιφρονούντων στη Σοβιετική Ένωση, καθώς επίσης, τη σοβιετική επέμβαση στην Πράγα το 1968, την εισβολή στο Αφγανιστάν το 1979 , όπως και με την πυρηνική αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ.[3] Ωστόσο, στο συλλογικό υποσυνείδητο των ρώσων πολιτών, η δεκαετία του 1965- 1975, εποχή που μεσουρανούσε ο σοβιετικός ηγέτης, έχει καταγραφεί ως μια από τις περιόδους με τη μεγαλύτερη ευημερία και άνετη διαβίωση για τους πολίτες. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι η δεκαετία αυτή κρίνεται ως μια από τις πιο πετυχημένες

περιόδους στη σοβιετική ιστορία σε εθνική και διεθνή κλίμακα. Οι σοβιετικοί ρυθμοί ανάπτυξης ήταν εντυπωσιακοί, ενώ την ίδια περίοδο, η ΕΣΣΔ αναγνωρίστηκε ακόμη και από τον πρόεδρο των ΗΠΑ Ρίτσαρντ Νίξον, ως παγκόσμια δύναμη, ισότιμη με τη χώρα του.[4]

Όπως αναφέρει ο μαρξιστής κοινωνιολόγος Μπόρις Καγκαρλίτσκι, «η πιο σημαντική ιδιαιτερότητα της μπρεζνιεφικής περιόδου υπήρξε η ικανότητα της ηγεσίας να διατηρεί ένα σταθερό συμβιβασμό ανάμεσα στις ομάδες του μηχανισμού και ταυτόχρονα να ανεβάζει το βιοτικό επίπεδο. Η επιτυχία σημαντικής και σταθερής οικονομικής ανάπτυξης ήταν απαραίτητη, ώστε το κομμάτι της πίτας κάθε κοινωνικής ομάδας να μπορεί να μεγαλώνει χωρίς να βλάπτονται τα συμφέροντα άλλων. Σε κάποιο βαθμό αυτός ο στόχος επιτεύχθηκε. Στα τέλη της δεκαετίας του ’70 και τις αρχές της δεκαετίας του ’80 τα εισοδήματα των εργατών αυξήθηκαν με ταχείς ρυθμούς και ο τρόπος ζωής τους άλλαξε».[5] Παράλληλα, όπως σημειώνει ο ίδιος, «αν ο Χρουστσόφ προσπάθησε να αναμείξει τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις με τη διατήρηση των παραδοσιακών αρχών οικονομικής διαχείρισης, ο Μπρέζνιεφ αρχικά επέλεξε το ακριβώς αντίθετο. Η πολιτική σταθερότητα έπρεπε να συνδυασθεί με οικονομική μεταρρύθμιση, με προοπτική να διευρύνει τα δικαιώματα του ενδιάμεσου κρίκου του οικονομικού μηχανισμού και να φτιάξει ένα στρώμα “σοβιετικών μάνατζερ”. Αυτή η μεταρρύθμιση που άρχισε το 1965, θα μπορούσε να είχε επιταχύνει την ανάπτυξη της χώρας και παράλληλα να είχε ικανοποιήσει τους τεχνοκράτες, το ειδικό βάρος των οποίων αυξανόταν σταθερά και ανάλογα με τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας. Όμως πολύ σύντομα έγινε καθαρό ότι στην πράξη το μόνο που έκανε η μεταρρύθμιση ήταν να προκαλεί αντιθέσεις ανάμεσα στην οικονομική και κομματική γραφειοκρατία μέσα στον ίδιο τον οικονομικό μηχανισμό. Δεν είναι παράξενο λοιπόν το ότι η μπρεζνιεφική ηγεσία, που τόσο πολύ ήθελε τη σταθερότητα, γρήγορα σταμάτησε τις αλλαγές. Μέχρι το 1970 η μεταρρύθμιση είχε σταματήσει».[6]

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα, η Σοβιετική Ένωση καταλάμβανε χαμηλές θέσεις στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Το εξωτερικό χρέος της μεγάλωνε, όπως και το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο με τις καπιταλιστικές χώρες. Στην τελευταία περίοδο του μπρεζνιεφισμού, πολλά από τα έργα που είχε εξαγγείλει ο σοβιετικός ηγέτης είχαν μείνει στη μέση, το εργατικό κόστος αυξήθηκε δραματικά και εμφανίστηκε έλλειψη υλικών, εργατικού δυναμικού και ενέργειας. Ο εξοπλιστικός ανταγωνισμός είχε εξουθενώσει τη σοβιετική οικονομία, ενώ η γεωργία έμενε όλο και πιο πίσω στους ρυθμούς ανάπτυξης και παραγωγής, όπως και η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών. Όπως γράφει ο Tony Judt, «στο απόγειο της κούρσας των εξοπλισμών, το 30- 40% των πόρων της Σοβιετικής Ένωσης απορροφούνταν από τις στρατιωτικές δαπάνες, τετραπλάσιο έως πενταπλάσιο ποσοστό από εκείνο των ΗΠΑ».[7]

Σύμφωνα με τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, τα αίτια που προκάλεσαν τη στασιμότητα της σοβιετικής οικονομίας ήταν «η εμμονή στην αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, ιδιαίτερα στη βαριά βιομηχανία, είχε μετατραπεί σε στόχο "ύψιστης προτεραιότητας", σε αυτοσκοπό. Το ίδιο συνέβαινε με την ανάπτυξη κεφαλαίου, όπου ένα σημαντικό μέρος του εθνικού πλούτου μετατρεπόταν σε πάγιο κεφάλαιο (...). Άρχισε να είναι τυπικό για πολλούς από τους οικονομικούς υπευθύνους μας να σκέφτονται, όχι πώς να αυξήσουν τον εθνικό πλούτο, αλλά πώς να επενδύσουν περισσότερες πρώτες ύλες, εργασία και χρόνο σ' ένα εμπόρευμα, για να το πουλήσουν σε μεγαλύτερη τιμή. Κατά συνέπεια παρά το υψηλό ακαθάριστο εθνικό προϊόν, παρουσιαζόταν ανεπάρκεια αγαθών (...). Ο πλούτος της χώρας μας σε φυσικούς πόρους και εργατικό δυναμικό μας κακοσυνήθισε, μας διέφθειρε, θα μπορούσε να πει κανείς. Στην πραγματικότητα αυτός είναι σαφώς ο λόγος για τον οποίο η οικονομία μας μπόρεσε να αναπτυχθεί επεκτατικά για τόσες δεκαετίες (...). Οι επεκτατικές μέθοδοι αύξησης του παγίου κεφαλαίου είχαν ως αποτέλεσμα μια τεχνητή στενότητα σε εργατικό δυναμικό. Σε μια προσπάθεια να διορθωθεί κάπως η κατάσταση, άρχισαν να παρέχονται μεγάλα, αδικαιολόγητα και εν μέρει καταχρηστικά πριμ και, κάτω από την πίεση αυτής της έλλειψης, δόθηκαν κάθε είδους αδικαιολόγητα κίνητρα, τα οποία οδήγησαν, σ' ένα κατοπινό στάδιο, στην πρακτική να "παραφουσκώνονται" οι απολογισμοί με σκοπό απλώς και μόνο το κέρδος. Αυξήθηκαν οι παρασιτικές τάσεις, η ενσυνείδητη και υψηλής ποιότητας εργασία άρχισε να χάνει το κύρος της και εξαπλώθηκε η νοοτροπία της "ισοπέδωσης των μισθών". Η έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα στην ποσότητα εργασίας και την ποσότητα κατανάλωσης, που είχε γίνει κάτι σαν περόνη του μηχανισμού τροχοπέδησης, όχι μόνο εμπόδιζε την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, αλλά οδηγούσε και στη διαστρέβλωση της αρχής της κοινωνικής δικαιοσύνης».[8]

Η διετία 1979-‘80 αποδείχθηκε, σύμφωνα με τον Μπ. Καγκαρλίτσκι, μοιραία για το μπρεζνιεφικό μοντέλο, καθώς «αντιθέσεις και λάθη που έμειναν επτασφράγιστα για πολλά χρόνια άρχισαν να βγαίνουν στην επιφάνεια. Οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης άρχισαν να μειώνονται αισθητά, οι σχέσεις με τη Δύση σταθερά χειροτέρευαν και στην Ανατολική Ευρώπη, που ήταν “ήρεμη” για δώδεκα ολόκληρα χρόνια μετά το πνίξιμο της Άνοιξης της Πράγας, η κατάσταση ξαφνικά αποσταθεροποιήθηκε. Στην Πολωνία, η κρίση γρήγορα πήρε πολιτικό χαρακτήρα και οδήγησε σε μετωπική αναμέτρηση ανάμεσα στην κυβέρνηση και την Αλληλεγγύη, αλλά και άλλες χώρες του ανατολικού μπλοκ αντιμετώπιζαν σοβαρές δυσκολίες. Όταν τον Δεκέμβριο του 1979 ο Μπρέζνιεφ αποφάσισε να στείλει σοβιετικό στρατό στο Αφγανιστάν για να σώσει το “αδελφό καθεστώς” από την κατάρρευση, κανείς δε φανταζόταν ότι ήταν η αρχή ενός μακροχρόνιου πολέμου. Ήταν απόλυτα καθαρό όμως, ότι οι παλιές πολιτικές μέθοδοι δεν ήταν πια εφαρμόσιμες στη νέα πραγματικότητα.

Η κρίση της ύφεσης, ο πόλεμος στο Αφγανιστάν και τα γεγονότα της Πολωνίας δεν ήταν βέβαια αποκλειστικό αποτέλεσμα της πολιτικής Μπρέζνιεφ. Η Δύση είχε μπει σε μια φάση δομικών αλλαγών και ένα "νέοσυντηρητικό κύμα" είχε εμφανισθεί στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες».[9] Παράλληλα, όπως γράφει ο T. Judt «(…) ο Μπρέζνιεφ ο Γκρομύκο και οι στρατηγοί τους όχι μόνο αγνόησαν τα διδάγματα του Βιετνάμ επαναλαμβάνοντας πολλά από τα λάθη των Αμερικανών, αλλά και ξέχασαν τις αποτυχίες της τσαρικής Ρωσίας στην ίδια περιοχή ογδόντα χρόνια νωρίτερα (…) Το Αφγανιστάν ήταν καταστροφή για τη Σοβιετική Ένωση. Οι τραυματικές επιπτώσεις τις οποίες είχε σε μια γενιά κληρωτών στρατιωτών θα γινόταν φανερές αργότερα».[10] Παρομοίως, ο Albert S. Lindemann υπογραμμίζει πως «η σοβιετική επέμβαση στο Αφγανιστάν τον Δεκέμβριο του 1979, η οποία είχε στόχο την ενίσχυση του νέου φιλοσοβιετικού καθεστώτος, εξελίχθηκε στη σοβιετική εκδοχή της αμερικάνικης επέμβασης στο Βιετνάμ, προκαλώντας αιμορραγία στη σοβιετική οικονομία και διχασμό στον σοβιετικό λαό».[11]

Την ίδια στιγμή, η αύξηση της τιμής του πετρελαίου και η άνοδος στον προεδρικό θώκο των ΗΠΑ του Ρόναλντ Ρήγκαν, ενός βαθύτατα συντηρητικού πολιτικού και πολέμιου του κομμουνισμού, δημιουργούσαν ένα ασφυκτικό πλαίσιο για την ΕΣΣΔ, το οποίο η μπρεζνιεφική ομάδα φάνηκε απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει. Σύμφωνα με τον A.S. Lindemann «η εκτόξευση της διεθνούς τιμής του πετρελαίου, (…) στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είχε σχεδόν δεκαπλασιαστεί σε σχέση με αυτή του 1973 (...) και οι συνέπειες ήταν δυσοίωνες».[12]

Όπως επίσης, γράφουν ο Γιάννης Μηλιός και ο Τάσος Κυπριανίδης, «η χώρα άρχισε να χάνει την ορμή της. Οι οικονομικές αποτυχίες έγιναν πιο συχνές. Οι δυσκολίες άρχισαν να συσσωρεύονται και να επιδεινώνονται και τα άλυτα προβλήματα να πολλαπλασιάζονται. Στη ζωή της κοινωνίας άρχισαν να εμφανίζονται στοιχεία αυτού που ονομάζουμε στασιμότητα και άλλα φαινόμενα ξένα προς το σοσιαλισμό. Δημιουργήθηκε κάτι σαν "μηχανισμός τροχοπέδησης" που επηρέαζε την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη... Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια οι ρυθμοί αύξησης του εθνικού εισοδήματος είχαν μειωθεί κατά το ήμισυ και περισσότερο και, στις αρχές της δεκαετίας του '80, είχαν πέσει σε ένα επίπεδο που πλησίαζε την οικονομική στασιμότητα. Μια χώρα που κάποτε ανέβαινε γρήγορα στο επίπεδο των πιο προοδευμένων εθνών, άρχισε να χάνει τη μια θέση μετά την άλλη. Επιπλέον είχε αρχίσει να μεγαλώνει (…) το χάσμα στην παραγωγικότητα, στην ποιότητα των προϊόντων, στην επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη, στην παραγωγή προηγμένης τεχνολογίας και στη χρήση εξελιγμένων τεχνικών μεθόδων».[13]

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον με τον Eric Hobsbawm, «στις αρχές της δεκαετίας του '80 η Ανατολική Ευρώπη βρέθηκε σε οξύτατη ενεργειακή κρίση, η οποία με τη σειρά της προκάλεσε ελλείψεις σε τρόφιμα

και βιομηχανικά αγαθά (στην Ουγγαρία μάλιστα, που ήταν περισσότερο βυθισμένη στα χρέη, ο πληθωρισμός επιταχύνθηκε και οι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν). Αντιμετωπίζοντας μια τέτοια κατάσταση, ο "υπαρκτός σοσιαλισμός" στην Ευρώπη μπήκε στη δεκαετία που έμελλε ναι είναι και η τελευταία του. Ο μόνος άμεσα αποτελεσματικός τρόπος για την αντιμετώπιση μιας τέτοιας κρίσης ήταν η παραδοσιακή σταλινική μέθοδος, η προσφυγή δηλαδή σε αυστηρές διαταγές και περιορισμούς που επέβαλε το κέντρο, τουλάχιστον εκεί όπου ο κεντρικός σχεδιασμός εξακολουθούσε ακόμα να λειτουργεί (δε λειτουργούσε πλέον στην Ουγγαρία και την Πολωνία). Τα μέτρα αυτά απέδωσαν το διάστημα 1981- 1984. Το χρέος μειώθηκε κατά 35 έως 70% (εκτός από τις δύο χώρες που προαναφέραμε). Το γεγονός αυτό ενθάρρυνε φρούδες ελπίδες για επιστροφή σε δυναμική οικονομική ανάπτυξη χωρίς την εφαρμογή βασικών μεταρρυθμίσεων, πράμα που "επέφερε ένα μεγάλο Άλμα προς τα Πίσω στην κρίση του χρέους και περαιτέρω επιδείνωση των οικονομικών προοπτικών". Τότε ήταν που την ηγεσία της ΕΣΣΔ ανέλαβε ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ.»[14]

Στο μεταξύ, καθ' όλη τη διάρκεια της μπρεζνιεφικής περιόδου, μια μεσαία τάξη διεύρυνε την παρουσία της στη σοβιετική κοινωνία, η οποία εκμεταλλεύτηκε την οικονομική πολιτική του Μπρέζνιεφ και επωφελήθηκε από αυτή σημαντικά. Από την άλλη μεριά, μια σειρά από διαφορετικές ανομοιογενείς τάσεις, ομάδες και φατριές, αλλά και διαφορετικές εθνικότητες επιδίωκαν, επιβουλεύονταν ή διεκδικούσαν διαφορετικά, η καθεμιά, για τον εαυτό της, πράγματα. Σύμφωνα με τον Κ.Σ. Καρολ, η ταξική διαστρωμάτωση της σοβιετικής κοινωνίας έμοιαζε για ορισμένους σε εκείνο το σημείο, με «μια ιδιότυπη παραλλαγή των κοινωνιών που ζούμε στη Δύση».[15]

4.2 Η ΕΣΣΔ σε νέα πορεία

Πριν ακόμη το θάνατο του Μπρέζνιεφ, όλες οι τάσεις του ΚΚΣΕ αντιλαμβάνονταν, η καθεμία από τη σκοπιά της, ότι το σοβιετικό σύστημα χρειαζόταν αλλαγές. Η ανισομερής ανάπτυξη, η χαμηλή παραγωγικότητα, η κατασπατάληση των πόρων, ο αναχρονισμός των τεχνολογικών μεθόδων, η νέκρωση του κοινωνικού κεφαλαίου, οι υστερήσεις της κατανάλωσης, η βιομηχανική ρύπανση και η καταστροφή του περιβάλλοντος, τα προνόμια των διευθυντικών τάξεων και της κομματικής νομεκλατούρας, η διαφθορά, το μεγάλο εξωτερικό χρέος, οι αντιδράσεις από πλευράς μειονοτήτων και η τεχνολογική καθυστέρηση της Σοβιετικής Ένωσης έναντι των ΗΠΑ και της ΕΟΚ, ήταν πτυχές της σοβιετικής πραγματικότητας που έδειχναν ότι χρειάζονται επειγόντως αλλαγές και μεταρρυθμίσεις. Η αναγκαιότητα της ΕΣΣΔ να ανακαλύψει νέα μονοπάτια χάραξης της πολιτικής της, είχε πραγματικά αναγνωρισθεί ακόμη κι από τις πλέον διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Αρκετοί πια αντιλαμβανόταν ότι η τεχνολογική καθυστέρηση μπορούσε να οδηγήσει στην υπονόμευση της στρατιωτικής ισχύος της χώρας

και η οικονομική αδυναμία να αποδειχθεί η χαριστική βολή για μια παγκόσμια υπερδύναμη όπως η Σοβιετική Ένωση.

Τα παραπάνω αποτελούσαν την απεικόνιση της μέχρι τότε κατάστασης στην ΕΣΣΔ, και των βασικών τάσεων εξέλιξης των τελευταίων χρόνων, που επιτακτικά απαιτούσαν μια παρεμβατική στρατηγική για την ανατροπή του αρνητικού σκηνικού. Σύμφωνα με σοβιετικούς οικονομολόγους «αν δε γινόταν μεταρρυθμίσεις η Σοβιετική Ένωση θα έπαυε να είναι υπερδύναμη και θα εκφυλιζόταν σε χώρα του Τρίτου Κόσμου, σε περίπτωση που η τεχνολογία και το επίπεδο ζωής χειροτέρευαν».[16]

Η εκλογή του Γιούρι Αντρόποφ στη θέση του γενικού γραμματέα του ΚΚΣΕ το 1982, ήταν στην πραγματικότητα το αποτέλεσμα της κρίσης του μπρεζνιεφισμού. Η ανάδειξή του στην ηγεσία της ΕΣΣΔ, άνοιγε για την ίδια μια νέα σελίδα στην ιστορική της πορεία. Το κύρος του Αντρόποφ ήταν αναγνωρισμένο στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, καθώς παρουσίαζε αξιοπρόσεκτες ιδιότητες, όπως το γεγονός ότι ανήκε στην παλιά φρουρά και ενδιαφερόταν για την επανάσταση και την πορεία της ΕΣΣΔ. Σύμφωνα με τον Χρ. Θεοχαράτο, όλοι του αναγνώριζαν ότι «ήταν αδιάφθορος, κατανοούσε την σοσιαλιστική και αστική πολιτική οικονομία εξίσου καλά και ως Αρχηγός των Υπηρεσιών Ασφαλείας γνώριζε άριστα πρόσωπα και καταστάσεις. Επίσης, διέθετε άριστη εικόνα για τις δυσπλασίες στο κράτος, στην οικονομία και στο κόμμα».[17]

Ήδη, από την εποχή που ήταν αρχηγός της KGB, ο Αντρόποφ ξεκίνησε μια προσπάθεια ενοποίησης διαφόρων ομάδων του μηχανισμού σε ένα μπλοκ «υγιών δυνάμεων». Ο ίδιος γνώριζε καλύτερα από κάθε άλλον για τις πολλές αδυναμίες της σοβιετικής οικονομίας και όπως αναφέρει ο Schmidt-Hauer Christian, άρχισε έγκαιρα «δυο εκστρατείες, πρώτα ενάντια στη διαφθορά και μετά για ένα αποτελεσματικό κοινωνικό σύστημα».[18]

Ενδεικτική, σχετικά με το κλίμα που είχε διαμορφωθεί με την εκλογή του Αντρόποφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ, είναι η μαρτυρία της Νάντιας Βαλαβάνη, η οποία έτυχε λίγο αργότερα από την εκλογή του Αντρόποφ ως γ.γ. του ΚΚΣΕ να βρίσκεται στη Μόσχα, νοσηλευόμενη. Εκεί είχε την ευκαιρία να συνομιλήσει με ανθρώπους που δεν ήταν κομματικά μέλη ή στελέχη και μπορούσε έτσι να διαμορφώσει μια διαφορετική εικόνα από αυτή που θα της παρουσίαζε κάποιο στέλεχος του ΚΚΣΕ. Στις συζητήσεις της διαπίστωσε την ελπίδα που δημιουργούσε στους σοβιετικούς πολίτες η εκλογή του Αντρόποφ, ο οποίος όπως σημειώνει η ίδια «είχε τη φήμη του αποτελεσματικού και προπαντός τη φήμη του αδιάφθορου».[19]

Σε ό,τι αφορά τις πρωτοβουλίες του Αντρόποφ, όπως υπογραμμίζει ο Μπόρις Καγκαρλίτσκι, «με τις πρώτες κιόλας εξαγγελίες του ο νέος ηγέτης έδινε έμφαση στην πρόθεσή του να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις όχι μόνο

στην οικονομική αλλά και στην πολιτική σφαίρα. Τα στελέχη άρχισαν να δουλεύουν σχέδια μεταρρυθμίσεων και να κατακλύζουν τα όργανα με αυτά. Η λέξη “μεταρρύθμιση”, που είχε σχεδόν εξαφανισθεί από τα επίσημα κείμενα, άρχισε να εμφανίζεται όλο και συχνότερα στον Τύπο. Μια αποφασιστική μάχη ξεκίνησε κατά της διαφθοράς, η οποία ήταν τρόπος ζωής για την μπρεζνιεφική ελίτ. Στελέχη της αριστεράς που είχαν συλληφθεί το 1982 αφέθηκαν ελεύθερα και στη θέση τους, στις φυλακές Λεφέρτοφο, μπήκαν καταχραστές και δωρολήπτες. Στο μεταξύ, οι υποστηριχτές του Μπρέζνιεφ, αναλαμβάνοντας από το αρχικό σοκ του θανάτου του, συνειδητοποίησαν τον επικείμενο κίνδυνο και άρχισαν ενεργητική αντίσταση. Ούτε ένα από μεταρρυθμιστικά σχέδια που υποβλήθηκαν στα υψηλότερα επίπεδα δεν έγινε επίσημο κείμενο».[20]

Το κύρος και η βαθιά γνώση της κατάστασης στην ΕΣΣΔ του Γιούρι Αντρόποφ, ήταν λόγοι, που στο πλαίσιο συνάντησης που είχε το 1983 μαζί του ο Χαρίλαος Φλωράκης, έκαναν τον έλληνα κομμουνιστική ηγέτη να προβληματιστεί ιδιαιτέρως για το που βαδίζει οτο σοσιαλιστικό εγχείρημα.[21] Στη συνάντηση ανάμεσα στους δύο άντρες- όπως την εξιστορεί ο ίδιος ο ηγέτης του ΚΚΕ- μπορεί κανείς να ψηλαφίσει τους λόγους που οδήγησαν τον ίδιο και το κόμμα του (το ΚΚΕ) σε αλλαγή πλεύσης το επόμενο διάστημα, σε ανοίγματα, τολμηρά βήματα και προσπάθειες για ενότητα στο χώρο της Αριστεράς. Κινήσεις και μετατοπίσεις, που λίγο καιρό μόνο πριν, φαινόταν για το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, τουλάχιστον, ασύλληπτες.

Ο σοβιετικός ηγέτης διαπίστωσε από νωρίς για το που θα κατέληγε η υπερδύναμη αν δεν προχωρούσε σε αναγκαίες αλλαγές, με βάση πάντα τον σοσιαλιστικό της χαρακτήρα. Περίπου μια δεκαετία πριν την πτώση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος, ο Αντρόποφ περιέγραφε στον έλληνα κομμουνιστή ηγέτη με ακρίβεια τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Σοβιετική Ένωση, αλλά και που θα μπορούσαν αυτά να την οδηγήσουν. Στον διάλογο ανάμεσα στους δυο άντρες, όπως έχει καταγραφεί στον β’ τόμο του βιβλίου του Χρήστου Θεοχαράτου, αποτυπώνεται όλος ο σχετικός προβληματισμός.

Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται, «ήταν λοιπόν, φυσικό- όταν η νέα σοβιετική φρουρά (η διοίκηση Γκορμπατσόφ έκανε λόγο για ανασυγκρότηση του σοσιαλιστικού συστήματος («περεστρόικα»), σε συνθήκες διαφάνειας και δημοκρατίας («γκλασνοστ»)- το ΚΚΕ να χαιρετίσει το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, όχι μόνο γιατί πίστευε ότι χρειαζόταν μεταρρυθμίσεις στην ΕΣΣΔ, αλλά γιατί έτσι δικαιωνόταν και η δική του πολιτική της ανασυγκρότησης του κόμματος. Για’ αυτό και έδειξε, μέχρι και πέρα από το 1989, μέχρι και το καλοκαίρι του 1991, και κατανόηση και συμπαράσταση, ακόμα και σε γεγονότα που το φόβιζαν ή το προβλημάτιζαν έντονα, όπως ήταν: η μονομερής διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας, η ανατροπή των σοσιαλιστικών καθεστώτων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, η πτώση του τείχους

στο Βερολίνο, τα αιματηρά γεγονότα στη Ρουμανία, η ανεξαρτητοποίηση των Βαλτικών Σοβιετικών Δημοκρατιών, η βαθιά οικονομική και πολιτική κρίση στην ΕΣΣΔ, το επικίνδυνο ξεσήκωμα εθνοτήτων και μειονοτήτων στη Σοβιετική Ένωση κ.λπ.

Για όλες εκείνες τις κοσμοϊστορικές αλλαγές μέχρι και την άνοιξη του 1991, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ηγεσία του ΚΚΕ δεν αιφνιδιάστηκε. Η τετράωρη συζήτηση που είχε στα 1983 ο Χαρ. Φλωράκης με τον Σοβιετικό ηγέτη Αντρόποφ, υπήρξε οδυνηρά αποκαλυπτική και ο έντονος προβληματισμός που του δημιούργησε μεταφέρθηκε από τον ίδιο κομμουνιστή ηγέτη, με πολλή προσοχή, αλλά χωρίς αλλοιώσεις, στα κομματικά όργανα μόλις επέστρεψε στην Ελλάδα. Οι αποκαλύψεις Αντρόποφ εντυπωσίασαν τον Χαρ. Φλωράκη (και την ηγεσία του ΚΚΕ εν συνεχεία) διότι τόσο το ελληνικό, όσο και το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, θεωρούσαν τον Αντρόποφ μια μεγάλη προσωπικότητα του κομμουνιστικού κόσμου (…).

Με το δίκιο του, λοιπόν, ο Χαρ. Φλωράκης προβληματίστηκε έντονα όταν άκουσε την εξαιρετική εκείνη προσωπικότητα να λέει με τη σιγανή και σταθερή φωνή του:

-Σύντροφε Φλωράκη, παρακάλεσα τον συνεργάτη μου Ζαγκλάντιν να διεκπεραιώσει, αντί για μένα, τις αμέσως επόμενες υποχρεώσεις μου, ώστε να έχουμε άνεση χρόνου στη συζήτησή μας. Και τούτο διότι και τα ελληνικά θέματα με ενδιαφέρουν ιδιαίτερα και αρκετές αλήθειες για τη χώρα μου, τη Σοβιετική Ένωση, θέλω να πω στους Έλληνες συντρόφους. Εκεί που έχουν φτάσει τα πράγματα κανείς κομμουνιστής δεν επιτρέπεται να τρέφει αυταπάτες για τα μεγάλα προβλήματα του σοσιαλισμού(…).

-Η Σοβιετική Ένωση- αλλά και οι Λαϊκές Δημοκρατίες- έχει τεράστια προβλήματα σε τρεις κρίσιμους τομείς: στην οικονομία, στο κράτος και στο κόμμα. Η οικονομία βρίσκεται στην κόψη του ξυραφιού. Το κράτος γέμισε γραφειοκράτες που νοιάζονται μόνο για τον εαυτό τους. Και το κόμμα, αντί να παράγει πολιτική, κυβερνά, διοικεί και συναλλάσσεται με όλα όσα αυτά συνεπάγονται για το σοσιαλιστικό σύστημα και τις προοπτικές του(…).

-Αν συνεχιστεί η σημερινή κατάσταση και δε λάβουμε αποτελεσματικά μέτρα αμέσως, σε πέντε το πολύ χρόνια πολλά εργοστάσια θα αρχίσουν να κλείνουν, δε θα έχουμε χρηματικούς πόρους να πληρώνουμε μισθούς και συντάξεις και γενικά, η χώρα θα αδυνατεί να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, ενώ παράλληλα, ένα τρομακτικό κύμα ανεργίας θα υποσκάψει τα θεμέλια του σοσιαλιστικού συστήματος και η κοινωνική αξιοπιστία του θα καταρρακωθεί(…).

- Τι έφταιξε και τι φταίει, σύντροφε Αντρόποφ; Ρώτησε σοκαρισμένος ο Χαρ. Φλωράκης.

-Θα αναφέρω κάποια παραδείγματα, από τα οποία βγαίνει μια ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημά σου. Περηφανευόμαστε, σύντροφε, ότι έχουμε το μεγαλύτερο και καλύτερο στόλο τρακτέρ σε ολόκληρο τον κόσμο. Περί μύθου πρόκειται, φυσικά. Διότι, τα φτιάξαμε σύμφωνα με μια κομματική ντιρεκτίβα, βάσει της οποίας πρέπει να σκάβουν σε βάθος ενός μέτρου τη γη, ώστε να έρχονται στην επιφάνεια όλο και πιο γόνιμα εδάφη. Και αφού χάθηκαν τόσοι πόροι και τόσα χρόνια, μάθαμε από τα αγροτικά ινστιτούτα ότι το γόνιμο έδαφος βρίσκεται στα δέκα πρώτα εκατοστά του εδάφους!

Δώσαμε σε πολλές κρατικές επιχειρήσεις το δικαίωμα της αυτοδιαχείρισης, ως κίνητρο για την παραγωγή. Και ναι μεν όλες σχεδόν πιάνουν τις νόρμες τους, όμως, αν δεν τις ενίσχυε το κράτος, από άλλους πόρους, πολλές θα είχαν κλείσει, γιατί τα αγαθά που παράγουν είναι απούλητα, λόγω κακής ποιότητας!

Είπαμε να καταργήσουμε τη μεσολάβηση του υπουργείου Εξωτερικού Εμπορίου σε αρκετές από τις εξαγωγές μας, για να απλοποιήσουμε τις διαδικασίες και να επιταχύνουμε τους χρόνους, αλλά το μόνο που κατορθώσαμε ήταν να χάνουμε αγορές, λόγω ασυνέπειας των αυτοδιαχειριζόμενων κρατικών επιχειρήσεων. Συγχρόνως, η εσωστρέφεια μας δε μας άφηνε, δεκαετίες τώρα, να προσαρμόσουμε στις ανάγκες του δικού μας συστήματος, του σοσιαλιστικού, μοντέλα, τεχνικές και πρακτικές που δοκιμάστηκαν στον καπιταλιστικό κόσμο και πέτυχαν…

-Αφού είναι γνωστά τα προβλήματα, σύντροφε Αντρόποφ, γιατί καθυστερούν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις; Όταν, μάλιστα, υπάρχουν και οι κίνδυνοι που αναφέρθηκαν;

-Εύλογη η ερώτηση. Υπάρχουν σοβαρές, αν όχι και ανυπέρβλητες, δυσκολίες. Οποιαδήποτε μεταρρύθμιση σε οποιονδήποτε τομέα- ας πούμε στη βιομηχανία- για να υλοποιηθεί και να αποδώσει, χρειάζεται μια ανάλογη μεταρρύθμιση στο πιστωτικό σύστημα. Διότι, με το σημερινό κράτος, με το σημερινό κόμμα και με το σημερινό πιστωτικό σύστημα, οποιαδήποτε προσπάθεια να μεταρρυθμιστεί η οικονομία μπορεί να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτες εξελίξεις- ακόμη και να απειλήσει την ίδια την ύπαρξη του συστήματος…

-Μα αφού η εξουσία βρίσκεται στα χέρια του κόμματος (…)

-Σήμερα. Και μάλιστα, όχι απολύτως. Αύριο, όμως; Αν παραλύσει το κράτος; Αν πάψουν να πληρώνουν οι κρατικές επιχειρήσεις; Αν η διαφθορά διογκωθεί; Αν η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων μας πέσει περαιτέρω; Αν υπάρξουν εκατομμύρια άνεργοι; Αν όλα αυτά μπουν σε κρίση, πως δε θα περάσει η κρίση και στο κόμμα, αφού είναι ταυτισμένο και με το κράτος και με την οικονομία και με όλα; Τότε, την εξουσία θα την αρπάξουν οι τυχοδιώκτες και οι πάσης φύσεως εχθροί του σοσιαλισμού (…)

-Δηλαδή, πάμε για αδιέξοδο;

-Δεν είπα αυτό, σύντροφε. Απλώς σκιαγραφώ τις τεράστιες δυσκολίες και τους τεράστιους κινδύνους. Και φυσικά, δε σταυρώσαμε τα χέρια. Ήδη έχουμε ιδρύσει Επιτροπές σε κάθε τομέα της οικονομίας και της δημόσιας ζωής. Επιτροπές που βρίσκονται έξω από το κράτος και έξω από το κόμμα και λογοδοτούν απ' ευθείας στο Πολιτικό Γραφείο. Οι Επιτροπές αυτές μελετούν έναν- έναν τομέα της διοίκησης, της οικονομίας, του κόμματος, των συνδικάτων κ.λπ., καταγράφουν προβλήματα και προτείνουν διορθώσεις, αλλαγές, μέτρα. Για την ώρα έχουν συγκροτηθεί και εργάζονται περισσότερες από 500 Επιτροπές. Παράλληλα, πραγματοποιούμε μετακινήσεις κυβερνητικών, κρατικών, κομματικών και παραγόντων της οικονομίας με κύρια κριτήρια τις ικανότητές τους, τις ειδικές γνώσεις τους και την αποφασιστικότητά τους, να προχωρήσουν όποιες και αν είναι οι δυσχέρειες στην πορεία. Μπορώ να πω ότι, αν όλα πάνε καλά, τα πρώτα αποτελέσματα θα αρχίσουν να φαίνονται ύστερα από μια τριετία περίπου… (Σημείο από επανειλημμένες διηγήσεις του Χαρ. Φλωράκη, αλλά και του Μ. Ανδρουλάκη που τον συνόδευε).

Η συζήτηση εκείνη, γύρω από την κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση και γύρω από την ανάγκη για άμεσα μέτρα προς ξεμπλοκάρισμα του σοσιαλιστικού συστήματος, κράτησε δυόμισι ώρες. Την υπόλοιπη μιάμιση ώρα της συνάντησης, ο Αντρόποφ τη διέθεσε για να μάθει νέα από την Ελλάδα (…)».

Στη συνέχεια, γράφει ο Χρ. Θεοχαράτος πως «η εκ βαθέων ενημέρωση και εξομολόγηση του Αντρόποφ προς τον Χαρ. Φλωράκη υπήρξε καταλυτική. Δεν του έμεινε, πια, καμία αμφιβολία ότι για να προκόψει το σοσιαλιστικό σύστημα στις νέες συνθήκες θα πρέπει να ανασυγκροτηθούν όχι μόνο η Σοβιετική Ένωση και οι Λαϊκές Δημοκρατίες, αλλά και όλα τα κομμουνιστικά κόμματα σε Ανατολή και Δύση, καθώς και οι δικοί τους αγώνες- οι ταξικοί και πολιτικοί- χρειάζονται αναβάθμιση και προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Και όταν επέστρεψε στην ελληνική πραγματικότητα έλεγε συχνά και στα κομματικά όργανα και σε κομματικές συγκεντρώσεις:

-Σύντροφοι, τα κομμουνιστικά κόμματα, ίσως πολύ σύντομα να πάψουν να είναι μοναστήρια. Ίσως τα πράγματα να δυσκολέψουν για όλους μας. Γι' αυτό και θα είναι μεγάλο λάθος από εδώ και πέρα να μειώνει κάποιος τη δουλειά και την επαγρύπνηση, λέγοντας: «δε βαριέσαι, το μοναστήρι- δηλαδή το κόμμα- να' ναι καλά». Για να' ναι καλά το μοναστήρι πρέπει να δουλεύουν οι μοναχοί του. Για να' ναι καλά το ΚΚΕ χρειάζεται περισσότερη προσπάθεια από όλους μας. Και περισσότερα ανοίγματα στην κοινωνία, όχι τυπικά και ξύλινα, αλλά ανοίγματα ψυχής…»[22]

Επιβεβαιώνοντας τη συνάντηση ανάμεσα στους δύο κομμουνιστές ηγέτες, ο Μίμης Ανδρουλάκης που ήταν παρών ο ίδιος και ο Ορέστης Κολοζώφ τόσο στη συζήτησή τους, όσο και- έπειτα από αυτή- στο γεύμα που παρέθεσε στην αντιπροσωπεία του ΚΚΕ η σοβιετική πλευρά, εξιστορεί, στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, τα όσα διαδραματίστηκαν και τονίζει ότι «στη συνάντηση ο Αντρόποφ ήταν καταιγιστικός και θα έλεγα προσγείωσε με βίαιο τρόπο τον Χαρίλαο».[23]

Η παραμονή του Αντρόποφ στο τιμόνι της ΕΣΣΔ ήταν σύντομη, καθώς πέθανε λίγους μόνο μήνες μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, τον Φεβρουάριο του 1984. Στην ουσία, ο Αντρόποφ προώθησε τη μετάβαση της Σοβιετικής Ένωσης σε μια νέα εποχή και έδωσε τη σκυτάλη στη νεότερη γενιά του κόμματος, η οποία και οδήγησε τη χώρα σε άλλες κατευθύνσεις, από αυτές που ο ίδιος, ίσως, επιδίωκε. Ο θάνατος του Αντρόποφ και η αναρρίχηση του Τσερνιένκο στην εξουσία έβαλε μια άνω τελεία στη νέα πορεία του ΚΚΣΕ και της ΕΣΣΔ. Ήδη όμως από τότε, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ προαλείφονταν για τη θέση του γενικού γραμματέα του ΚΚΣΕ. Όπως αναφέρει ο Μπ. Καγκαρλίτσκι, «στο πρόσωπο του Τσερνιένκο, η χώρα είχε κερδίσει έναν ηγέτη που φιλοδοξούσε να εφαρμόσει την αρχή “μπρεζνιεφισμός χωρίς τον Μπρέζνιεφ”».[24]

Στο μεταξύ, κατά την περίοδο του Τσερνιένκο στην ηγεσία του ΚΚΣΕ, ο Μίμης Ανδρουλάκης, αξιοποιώντας έγκριση του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, πραγματοποίησε ένα ταξίδι ημερών στη Σοβιετική Ένωση, όπου είχε την ευκαιρία να αναπτύξει σχέσεις και να συζητήσει με ακαδημαϊκούς, συνδικαλιστές, καθηγητές πανεπιστημίου, κομματικά και κρατικά στελέχη της σοβιετικής κοινωνίας, όπως ο Βαντίμ Ζαγκλάντιν, ο Ανατόλι Μπουτένκο, ο Βαντίμ Μεντβέντιεφ, ο Άμπεζ Αγκαμπεκιάν, ο Λεονίντ Τολκουνόφ και άλλους, για μια σειρά από ζητήματα του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Τις σκέψεις και τους προβληματισμούς που αναπτύσσονταν εκείνο το διάστημα σε κύκλους της σοβιετικής κοινωνίας –και στη συνέχεια εκφράστηκαν με την περεστρόικα- ο Μ. Ανδρουλάκης αποτύπωσε, με σειρά μακροσκελών συνεντεύξεων, στο βιβλίο του «ΕΣΣΔ- Ο σοσιαλισμός στο κατώφλι του 2000». Ήδη από τότε μπορεί κανείς να εντοπίσει στο λεξιλόγιο των σοβιετικών έννοιες όπως «αγορά», «εντατικοποίηση της εργασίας» και «αποτελεσματικότητα», οι οποίες θα μπολιάσουν αργότερα το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Γκορμπατσόφ.[25]

4.3 Γκλάσνοστ και περεστρόικα

Ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ εκλέχτηκε- κόντρα στο μπρεζνιεφικό μπλοκ, επιθυμία του οποίου ήταν ο Γκριγκόρι Ρομανόφ- γενικός γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ-, αμέσως μετά τον θάνατο του Κονσταντίν Τσερνιένκο, στις 11 Μαρτίου του 1985. Όπως γράφει ο Albert S. Lindemann, «το πώς ένας άνθρωπος όπως ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ κατάφερε να

αναλάβει την εξουσία σε μια τέτοια χώρα είχε προκαλέσει την απορία πολλών αναλυτών, θυμίζοντας την περίπτωση του Αλεξάντερ Ντούμπτσεκ. Και οι δύο ηγέτες έμοιαζαν αφοπλιστικά ανοιχτοί και ειλικρινείς».[26] Για τον Τ. Judt ωστόσο ο Μ. Γκορμπατσόφ ήταν «μεταρρυθμιστής ναι, αλλά όχι ριζοσπάστης (…)», καθώς και «σε πολύ μεγάλο βαθμό απαράτσικ [σ.σ. στέλεχος της δομής εξουσίας του κόμματος]».[27]

Στην πραγματικότητα, η εκλογή του Γκορμπατσόφ, σύμφωνα με τον P. Desai, «ταίριαξε στο χώρο και στον χρόνο».[28] Αποτελούσε αντανάκλαση και καταγραφή των οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών που συντελούνταν, τουλάχιστον, κατά, τα τελευταία τρία, χρόνια στην ΕΣΣΔ, καθώς και την έμμεση αναγνώριση μιας εσωτερικής παθογένειας του συστήματος που έπρεπε να αντιμετωπιστεί. Όπως αναφέρει ο Hobsbawm «όλες οι κομμουνιστικές κυβερνήσεις, εντός και εκτός της σοβιετικής τροχιάς, έβλεπαν τώρα ολοφάνερα ότι βρίσκονταν μπροστά σε μεγάλες αλλαγές, μολονότι δε γνώριζαν σαφώς, όπως και ο νέος γενικός γραμματέας, ποιες θα ήταν οι συνέπειες αυτές».[29]

Την εποχή που ανέλαβε την εξουσία της Σοβιετικής Ένωσης, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ ήλεγχε, σύμφωνα με τον Christian Hauer Schmidt, πια «την ιδεολογία, τον κομματικό μηχανισμό, την οικονομία και τη γεωργία. Αυτό του έδινε την υψηλή εποπτεία σε έξι από τους εννιά γραμματείς της Κεντρικής Επιτροπής».[30] Ήταν, έτσι, ο διαμορφωτής μιας νέας κατάστασης και όπως αναφέρει ο Rachel Walker μιας «επανάστασης από τα πάνω».[31] και μιας ιδέας, όπως ανέφερε ο Robert W. Cox που επικράτησε, ότι «ο σοσιαλισμός θα μπορούσε να ξαναχτιστεί στο πλαίσιο των δυνάμεων της αγοράς».[32]

Παρότι η περίπτωση Γκορμπατσόφ συνηθίζεται να μελετάται σε σχέση με τα καταστροφικά αποτελέσματα που είχε η πολιτική του ίδιου στις αρχές της δεκαετίας του ’90 [απόρροια της οποίας ήταν η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης] και να αντιμετωπίζεται, όπως έγραφε ο Μ. Ανδρουλάκης, «ως συμβολαιογράφος ενός προαναγγελθέντος θανάτου»,[33] η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Στην αρχή της πολιτικής του διαδρομής ο Γκορμπατσόφ, σύμφωνα με τον R. Cox, σκόπευε «στη μεταρρύθμιση της οικονομικής οργάνωσης του “υπαρκτού σοσιαλισμού”».[34] Ακολουθώντας την σκέψη του Γιούρι Αντρόποφ, ο τελευταίος σοβιετικός ηγέτης [Γκορμπατσόφ], εκμεταλλεύθηκε την βαθιά ανάγκη του σοβιετικού κράτους να ξεφύγει από το καθεστώς της μπρεζνιεφικής στασιμότητας και έθεσε, όπως σημειώνει και η Elizabeth Teague, ως προτεραιότητα στόχους που πήγαζαν από τις χρόνιες απαιτήσεις της σοβιετικής κοινωνίας.[35] Ωστόσο, όπως τονίζει ο Lindemann «τα προβλήματα που κλήθηκε να διαχειριστεί ο Γκορμπατσόφ ήταν πολύ μεγαλύτερα από τη γερασμένη και ανίκανη να εμπνεύσει ηγεσία της χώρας, ενώ ο κομμουνισμός ήταν θεωρητικά πιο παραγωγικός από τον καπιταλισμό, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες διεύρυναν διαρκώς το ήδη σημαντικό προβάδισμα τους στην παραγωγή και

την παραγωγικότητα σε σχέση με τις χώρες του κομμουνιστικού μπλοκ. Επιπλέον, η βιομηχανική ρύπανση και η καταστροφή του περιβάλλοντος στη Σοβιετική Ένωση και τις περισσότερες χώρες του ανατολικού μπλοκ είχαν φτάσει σε καταστροφικά επίπεδα».[36]

Η εκστρατεία του Γκορμπατσόφ ενάντια στον αλκοολισμό και τη διαφθορά είχαν τον συμβολικό χαρακτήρα της διάθεσής του να αντιμετωπίσει τις στρεβλώσεις του σοσιαλιστικού μοντέλου στη ρίζα τους. Επίσης, όπως αναφέρει ο Κ.Σ. Κάρολ, έδινε «την εντύπωση ότι θέλει να αποκαταστήσει στην ΕΣΣΔ την πολιτική, να της αναγνωριστούν, τα δικαιώματά της μετά από μισό αιώνα υπερορίας».[37] Σε καμία στιγμή, εκείνης της ιστορικής φάσης, δεν αμφισβήτησε τη σοσιαλιστική βάση του συστήματος, ούτε και αμφέβαλλε για την ανάγκη συνέχειας της ιστορίας του σοβιετικού καθεστώτος. Ο σοβιετικός ηγέτης εξάλλου διακήρυττε ότι «όσοι περιμένουν στη Δύση ότι θα εγκαταλείψουμε το σοσιαλισμό, θα απογοητευτούν (…)» και συμπλήρωνε ότι «θα προχωρήσουμε προς έναν καλύτερο σοσιαλισμό, όχι μακριά από το σοσιαλισμό».[38] Εξάλλου, αυτός ήταν και ο λόγος που σύσσωμη η Αριστερά ανά τον κόσμο έστρεψε το βλέμμα στο «πείραμα» της νέας σοβιετικής εποχής. Μπορεί η νέα κατάσταση να μην περιείχε κάτι από τη λάμψη που διέθετε η Οκτωβριανή επανάσταση, ούτε να είχε κάποιο στοιχείο από την επική νίκη του Κόκκινου Στρατού ενάντια στο ναζισμό, ωστόσο ο ίδιος έθεσε προς συζήτηση ζητήματα που ανάγκασαν τα αριστερά και κομμουνιστικά κόμματα ανά τον κόσμο να στρέψουν το βλέμμα τους στις αλλαγές στην ΕΣΣΔ και να προβληματιστούν.

Ο Νίκος Χουντής, ο οποίος στάλθηκε εκείνο το χρονικό διάστημα με μια ομάδα του ΚΚΕ- αποτελούμενη από τον Μίμη Ανδρουλάκη, τον Νίκο Κοτζιά, τον Δήμο Τσακνιά, τον Παύλο Τσίμα και άλλους- στην ΕΣΣΔ, ώστε να μελετήσει το εγχείρημα της περεστρόικα, υπογραμμίζει σχετικά ότι «η περεστρόικα δεν απεμπολούσε τον κομμουνισμό και τον Λένιν. Θεωρούσαμε ότι ήταν προσπάθεια ανανέωσής τους. Εντόπιζε κάποια προβλήματα του συστήματος που έπρεπε να επιλυθούν. Επίσης ο Γκορμπατσόφ μιλούσε διαρκώς βάσει των έργων του Λένιν».[39]

Με την ανάδειξη του Γκορμπατσόφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και του κράτους της Σοβιετικής Ένωσης, δυο ήταν οι λέξεις που κυριάρχησαν και έγιναν συνώνυμο της νέας εποχής, «γκλάσνοστ» [διαφάνεια] και «περεστρόικα» [αναδόμηση].

Δεν ήταν μόνο η παραδοσιακή Αριστερά, αλλά κάθε πτέρυγα του παγκόσμιου αριστερού και κομμουνιστικού κινήματος, ακόμα και κομμάτια του αστικού πολιτικού κόσμου, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναγνώριζαν ότι αυτό που συντελούνταν τότε στη Σοβιετική Ένωση είχε επιπτώσεις που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα σύνορα της. Όπως έγραφε την περίοδο εκείνη ο Άγγελος Ελεφάντης, «ό,τι συμβαίνει εκεί, καλό ή κακό, εδώ και δεκαετίες

επηρεάζει βαθύτατα τις αριστερές συνειδήσεις κι αυτό όχι γιατί υπάρχει κάποιο είδος εγγενούς τύφλωσης, αλλά, γιατί στη Ρωσία έγινε η πρώτη αντικαπιταλιστική επανάσταση, ήταν το πρώτο μέρος όπου οι "κάτω" τόλμησαν να νικήσουν, και νίκησαν, τους "από πάνω" και δεύτερο γιατί εκεί ηττήθηκε η φαιά πανούκλα του ναζισμού».[40]

Μια σειρά από θετικές κινήσεις που είχαν να κάνουν με τον εκδημοκρατισμό της ΕΣΣΔ, έγιναν δεκτές με ενθουσιασμό από τους υποστηρικτές της περεστρόικα στη Δύση. Η κατάργηση των στρατοπέδων συγκέντρωσης, η ελευθεροτυπία, η αναγνώριση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, η απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων, η κατάργηση της τρομοκρατίας αποτελούσαν μερικές αποδείξεις μιας πορείας που έτεινε, όπως επεσήμανε ο Αγγ. Ελεφάντης, «να συνδέσει τον σοσιαλισμό και ελευθερία, σοσιαλισμό και δημοκρατία».[41] Πάνω σε αυτές τις πρωτοβουλίες του Γκορμπατσόφ και στην κριτική απέναντι στον συγκεντρωτισμό και τη γραφειοκρατία, βρέθηκε η κοινή συνισταμένη της σοβιετικής Αριστεράς με το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης.

Η κριτική απέναντι στην ΕΣΣΔ και τις στρεβλώσεις του συστήματος, καθώς και η σύνδεση του σοσιαλισμού με την δημοκρατία ήταν συστατικά στοιχεία της ευρωκομμουνιστικής σκέψης. Ο Γιάννης Μηλιος και ο Τάσος Κυπριανίδης εκτιμούσαν ότι η περεστρόικα, δικαιώνοντας τον ευρωκομουνισμό, του στερούσε ταυτόχρονα «και τον όρο ύπαρξης του ως ρεύμα του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος διακριτό από τη "φιλοσοβιετική" Αριστερά (…)». Επίσης, σύμφωνα με τους ίδιους, «όλα τα βασικά σημεία της κριτικής των ευρωκομμουνιστών προς τον "υπαρκτό σοσιαλισμό" αποτελούν πλέον κοινό τόπο για την περεστρόικα. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις η περεστρόικα προχωράει με πολύ τολμηρότερα βήματα προς την "ανανέωση" του "σοβιετικού μαρξισμού", από ό,τι προχώρησε ποτέ ο επίσημος ευρωκομμουνισμός. Έτσι, μετά την περεστρόικα, για τους ευρωκομμουνιστές (και την όποια άλλη "ανανεωτική Αριστερά") δεν απομένει σχεδόν κανένας άλλος ρόλος από το να δηλώνουν οπαδοί και υποστηρικτές της περεστρόικα, δηλαδή της επίσημης σημερινής σοβιετικής στρατηγικής αντίληψης (...)» Εξάλλου για τους ίδιους, «(…) βασικός όρος για τη διαμόρφωση του ευρωκομουνισμού ως ενός διακριτού από τα φιλοσοβιετικά Κ.Κ. ρεύματος του κομμουνιστικού κινήματος δεν ήταν κάποιες νέες επεξεργασίες (σχετικά με τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις εξουσίας και εκμετάλλευσης, το κράτος, τον ιμπεριαλισμό κλπ.), ούτε μια νέα στρατηγική για την ανατροπή του καπιταλισμού και το σοσιαλισμό, αλλά η αντίληψη ότι ο "υπαρκτός σοσιαλισμός" είναι σοσιαλισμός σε κρίση, διαστρεβλωμένος και γραφειοκρατικοποιημένος σοσιαλισμός, που δεν μπορεί να εμπνεύσει ή να αποτελέσει πρότυπο για τα εργατικά και κομμουνιστικά κινήματα των καπιταλιστικών χωρών.»[42] Αυτή τους η εκτίμηση είναι ορατή στα ελληνικά δεδομένα. Το παραδοσιακό ευρωκομμουνιστικό ρεύμα σκέψης, είτε

εξολοκλήρου [δεξιός ευρωκομμουνισμός] είτε κριτικά [αριστερός ευρωκομμουνισμός], αγκάλιασε την αλλαγή στην ΕΣΣΔ, ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιδίωξε μάλιστα να είναι και ο προνομιακός συνομιλητής των μεταρρυθμίσεων στην ΕΣΣΔ . Άλλωστε, ο Λεωνίδας Κύρκος ήταν αυτός που δήλωνε πως «το ΚΚΕ ούτε κατάλαβε και στην πραγματικότητα ούτε επικροτεί την περεστρόικα».[43]

Στο ίδιο πλαίσιο με τις δηλώσεις Κύρκου, υπήρχαν, από πλευράς στελεχών της ΕΑΡ, ακόμη και διθυραμβικές παρομοιώσεις του Γκορμπατσόφ με ηγέτες της Οκτωβριανής επανάστασης. Για παράδειγμα, ο Θ. Τσουπαρόπουλος έγραφε στην «Αυγή» πως «ο Γκορμπατσόφ είναι ο Λένιν του 21ου αιώνα».[44] Από την άλλη πλευρά, τόσο η εφημερίδα «Η Εποχή», όσο και το περιοδικό «Ο Πολίτης», με αναφορά και τα δυο Μέσα στον αριστερό ευρωκομμουνισμό, βλέπανε, αρχικά, με θετική διάθεση τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ και προσέγγιζαν το θέμα με συχνά αφιερώματα και διάθεση καλοπροαίρετης κριτικής «από τα αριστερά». Όπως αναφέρει ο Παύλος Κλαυδιανός, στέλεχος της εφημερίδας «Η Εποχή», «τις αλλαγές αυτές τις υποστηρίζαμε, γιατί από πιο νωρίς εμείς κάναμε κριτική στο μοντέλο της ΕΣΣΔ. Μάλιστα, όταν ξεκίνησαν οι αλλαγές για ένα διάστημα βλέπαμε με ενδιαφέρον και τον Γιέλτσιν, πολύ πριν πάρει φυσικά τη μετέπειτα πορεία του, γιατί τότε εμφανιζόταν πιο ριζοσπαστικός, από τον Γκορμπατσόφ».[45]

Στο μεταξύ, ο Μ. Γκορμπατσόφ, σε ένα ακόμη βήμα προς τη νέα κατεύθυνση, είχε ορίσει την 25η Φεβρουαρίου 1986 ως ημερομηνία έναρξης του 27ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Με αυτή του την κίνηση, ήθελε, εμφανώς, να προσδώσει ένα συμβολισμό, καθώς σύμφωνα με τον C. Schmit- Hauer «η 25η Φεβρουαρίου είχε ιδιαίτερη σημασία στη σοβιετική ιστορία. Ήταν η ημερομηνία κατά την οποία ο Νικήτα Χρουστσόφ έκανε την αποκάλυψη των εγκλημάτων του Στάλιν στο 20ο Συνέδριο του κόμματος, 30 χρόνια νωρίτερα».[46] Ο Γκορμπατσόφ επιδίωκε, με αυτό τον τρόπο, να δείξει ότι ο ίδιος είναι διατιθέμενος να πιάσει το νήμα από εκεί που κόπηκε με την απομάκρυνση του Νικήτα Χρουστσόφ από την ηγεσία του ΚΚΣΕ. Με τη δική του παρουσία ο Γκορμπατσόφ ήθελε να δείξει ότι υπήρχε μια δεύτερη προσπάθεια αποσταλινοποίησης. Το 27ο Συνέδριο επικύρωσε την κυριαρχία της ομάδας του στο εσωτερικό του ΚΚΣΕ και ενίσχυσε τις ιδέες του εκδημοκρατισμού και του οικονομικού μετασχηματισμού. Η νέα πολιτική αντίληψη του Γκορμπατσόφ γίνεται τότε ένα νέο φαινόμενο. Σύμφωνα επίσης, με τον Μπ. Καγκαρλίτσκι, «αν η πρώτη περίοδος της περεστρόικα, που κράτησε από την άνοιξη του 1985 μέχρι την άνοιξη του 1986, χαρακτηρίζεται από τη μάχη μέσα στους μηχανισμούς, μια σαφώς νέα φάση αρχίζει το καλοκαίρι του 1986. Η “χρυσή εποχή” της περεστρόικα είχε αρχίσει».[47]

Το ΚΚΕ υποδέχεται αρχικά τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ διστακτικά, αλλά στην πορεία ο δισταγμός αυτός, μετατράπηκε, από ένα μεγάλο μέρος του κόμματος, σε ενθουσιασμό, χαιρετίζοντας το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του

27ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Χαρακτηριστικά είναι τα αφιερώματα στον «Ριζοσπάστη» της περιόδου εκείνης, που κάνουν λόγο για «έφοδο στο μέλλον», για «δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο», για «Συνέδριο στροφής», «Συνέδριο τομή» κ.λπ., όπως επίσης και οι ανάλογου ύφους δηλώσεις και κείμενα κορυφαίων στελεχών του ΚΚΕ.[48] Ο Παύλος Τσίμας που βρέθηκε ως ανταποκριτής της εφημερίδας στη Μόσχα τότε, αφηγείται: «ήμουν περίπου 15 ημέρες στη Μόσχα. Έστελνα καθημερινά ανταποκρίσεις από εκεί για τον "Ριζοσπάστη". Αν διαβάσει κανείς σήμερα τις ανταποκρίσεις θα έλεγε πως ήταν διθυραμβικές. Ήταν το πνεύμα της εποχής. Προσωπικά αισθανόμουν μεγάλη ανακούφιση και απελευθέρωση με αυτό που γινόταν στη Σοβιετική Ένωση. Διότι έχοντας δει την ΕΣΣΔ, πριν την περίοδο Γκορμπατσόφ, είχαμε υποστεί ένα σοκ. Βλέπαμε δηλαδή την παρακμή, τον αργό θάνατο αυτού του συστήματος. Νιώθαμε μια πίεση για την ανάγκη ανανέωσής του».[49]

Διαφάνεια και εκδημοκρατισμός ήταν επίσης έννοιες που μπήκαν στην ημερήσια διάταξη της σοβιετικής κοινωνίας, αλλά και στη νέα αντίληψη των Κ.Κ. ανά τον κόσμο. Για τον κάθε σοβιετικό πολίτη εξάλλου, ο ορισμός της γκλάσνοστ [διαφάνεια] ήταν προσιτός. Εξάλλου, όπως αναφέρει η Russel Bova, «το μεταρρυθμιστικό ρεύμα του Γκορμπατσόφ ήρθε στο προσκήνιο κάτω από την σημαία της "γκλάσνοστ" με στόχο να αυξήσει την πρόσβαση στην πληροφόρηση, μειώνοντας τη λογοκρισία και τη μυστικότητα».[50] Πρόκειται, σύμφωνα με τον ίδιο τον Μ. Γκορμπατσόφ, για «ένα ζωηρό παράδειγμα του φυσιολογικού και ευνοϊκού πνευματικού και ηθικού κλίματος στην κοινωνία, που δίνει στους ανθρώπους να καταλάβουν καλύτερα τι μας συνέβη στο παρελθόν, τι συμβαίνει σήμερα, τι επιδιώκουμε και ποια είναι τα σχέδια μας και, στη βάση αυτής της κατανόησης, να συμμετέχουν συνειδητά στην προσπάθεια της ανασυγκρότησης».[51] Στην πραγματικότητα, η επαγγελία της «μεταρρύθμισης» σήμαινε την έμμεση αναγνώριση μιας εσωτερικής παθογένειας που έπρεπε να αντιμετωπιστεί.[52]

Πλέον, όπως έγραφε ο Μπόρις Καγκαρλίτσκι, «μεταρρυθμιστικές, αριστερές και αντισταλινικές ιδέες κυριαρχούσαν καθαρά στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ο παλιός μηχανισμός οικονομικής διαχείρισης λειτουργούσε όπως πριν, αλλά η πολιτική κατάσταση είχε αλλάξει. Η πλειοψηφία των μπρεζνιεφικών είχαν ήδη εκδιωχθεί από το Πολιτικό Γραφείο και ο "ενδιάμεσος κρίκος" στη γραφειοκρατία είχε περάσει σε παθητική αντίσταση, σε άμυνα για τα προνόμια του και μπλοκάρισμα της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων».[53]

Για τον ίδιο τον Γκορμπατσόφ όμως, μπορεί η πολιτική της διαφάνειας να διακηρύχθηκε σε επίπεδο αρχών στο 27ο Συνέδριο, «αλλά μόνο τις τραγικές ημέρες της καταστροφής του Τσέρνομπιλ η γκλάσνοστ άρχισε να αλλάζει από επίσημο σύνθημα σε καθημερνή πρακτική. Η αλήθεια για το Τσέρνομπιλ, η οποία τελικά έφτασε στις εφημερίδες, άνοιξε το δρόμο σε μια

πιο ειλικρινή μελέτη άλλων κοινωνικών προβλημάτων».[54] Όπως μάλιστα αναφέρει ο T.Judt «τα προβλήματα των πυρηνικών αντιδραστήρων της ΕΣΣΔ ήταν πολύ γνωστά στους μυημένους. Δύο ξεχωριστές εκθέσεις της KGB το 1982 και το 1984 προειδοποιούσαν για τον εξοπλισμό "κακής ποιότητας" (…) και για σοβαρές ανεπάρκειες στους αντιδραστήρες 3 και 4 στο Τσέρνομπιλ (…). Όμως εφόσον αυτές οι πληροφορίες είχαν κρατηθεί μυστικές (και δεν είχε ληφθεί κανένα μέτρο), η πρώτη ενστικτώδης αντίδραση της κομματικής ηγεσίας στην έκρηξη της 26 Απριλίου ήταν να τηρήσει σιγή (…). Η Μόσχα αναγνώρισε για πρώτη φορά ότι συνέβη κάτι δυσάρεστο τέσσερις ολόκληρες ημέρες μετά το συμβάν (…)».[55]

Το «Τσέρνομπιλ» δεν μπορούσε να κρατηθεί μυστικό και ο Γκορμπατσόφ υποχρεώθηκε να κάνει μια δημόσια δήλωση στην οποία αναγνώριζε μερικά από τα όσα είχαν συμβεί. Σε αυτή, μεταξύ άλλων, υποστήριζε πως «είναι ανεπίτρεπτο να νομίζει κανείς ότι μπορούμε να αρκεστούμε σε ημίμετρα και να συγκαλύψουμε ένα τέτοιο ζήτημα. Πρέπει να υπάρχει πλήρης και αμερόληπτη πληροφόρηση για το τι συνέβη».[56] Ωστόσο, η πραγματικότητα ήταν άλλη. Σύμφωνα με τον Lindemann «ο Γκορμπατσόφ είχε υποσχεθεί ότι θα έφερνε την Glasnost ("διαφάνεια")· η καταστροφή στο Τσέρνομπιλ ήταν προφανώς αποτέλεσμα του ακριβώς αντίθετου, της αδιαφάνειας».[57] Όπως επισημαίνει ο Zhores Medvedev, το δυστύχημα στο Τσέρνομπιλ, «αποτέλεσε και το τέρμα του "μήνα του μέλιτος" για τον Γκορμπατσόφ. Δεν μπορούσε πια να επιρρίψει τις ευθύνες στους προκατόχους του. Κάθε σφάλμα και κάθε πρόβλημα, από τώρα και στο εξής, θα αποτελούσε δική του ευθύνη».[58]

Με την «περεστρόικα», ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ, ισχυριζόταν ότι θεμελίωνε μια «νέα σκέψη για την ΕΣΣΔ και τον κόσμο (…)», ενώ υποστήριζε ότι πρόκειται για «βαθιά ανανέωση κάθε πλευράς της σοβιετικής ζωής».[59] Ο ίδιος θέλοντας να εκλαϊκεύσει το εγχείρημά του έγραφε πως «περεστρόικα σημαίνει πρωτοβουλία των μαζών. Είναι η εκτεταμένη ανάπτυξη της δημοκρατίας, της σοσιαλιστικής αυτοδιαχείρισης, η ενθάρρυνση της πρωτοβουλίας και της δημιουργικής δράσης, η βελτιωμένη τάξη και πειθαρχία. Σημαίνει ακόμη περισσότερη γκλάσνοστ, περισσότερη κριτική και αυτοκριτική σε όλους τους τομείς της κοινωνίας μας. Σημαίνει υπέρτατο σεβασμό για το άτομο και εκτίμηση της ατομικής αξιοπρέπειας.

Περεστρόικα είναι η πολύπλευρη εντατικοποίηση της σοβιετικής οικονομίας, η αναζωογόνηση και η ανάπτυξη των αρχών του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού στη διεύθυνση της εθνικής οικονομίας, η γενική εισαγωγή οικονομικών μεθόδων, η αποκήρυξη της διαχείρισης κατ' εντολή και με διοικητικές μεθόδους και η γενική ενθάρρυνση τα ανανέωσης και της σοσιαλιστικής πρωτοβουλίας.

Περεστρόικα σημαίνει αποφασιστική μετατόπιση προς τις επιστημονικές μεθόδου, ικανότητα να δημιουργούμε μια γερή επιστημονική βάση για κάθε νέα πρωτοβουλία. Σημαίνει συνδυασμό των επιτευγμάτων της επιστημονικής και τεχνολογικής επανάστασης με μια σχεδιασμένη οικονομία.

Περεστρόικα σημαίνει κατά προτεραιότητα ανάπτυξη του κοινωνικού τομέα, με σκοπό την όλο και μεγαλύτερη ικανοποίηση των απαιτήσεων του σοβιετικού λαού για καλές συνθήκες ζωής και δουλειάς, για ανάπαυση και ψυχαγωγία, για παιδεία και υγειονομική περίθαλψη. Σημαίνει ακατάπαυστη φροντίδα για τον πολιτιστικό κι πνευματικό πλούτο, για την καλλιέργεια κάθε ατόμου και της κοινωνίας στο σύνολό της.

Περεστρόικα σημαίνει εξάλειψη από την κοινωνία των διαστρεβλώσεων της σοσιαλιστικής ηθικής και συνεπή εφαρμογή των αρχών της κοινωνικής δικαιοσύνης. Σημαίνει ταυτότητα λόγων και πράξεων, δικαιωμάτων και καθηκόντων. Είναι η εξύψωση της έντιμης, υψηλής ποιότητας εργασίας, είναι το ξεπέρασμα των ισοπεδωτικών τάσεων στις αμοιβές και του καταναλωτισμού».[60]

Στην ουσία ωστόσο, η περεστρόικα ήταν η στρατηγική προσπάθεια, σε πρώτη φάση, της ομάδας Γκορμπατσόφ να αντιμετωπίσει την κρίση που είχε υποπέσει το σοβιετικό καθεστώς από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα. Με την έννοια αυτή, θεωρούνταν πάνω απ' όλα ως το μέσο που θα κατηύθυνε τη χώρα στην οικονομική και κοινωνική ανάκαμψη και στην αναγκαία ανανέωση. Στόχος της ήταν, σύμφωνα με τους Μηλιό- Κυπριανίδη, «να αναδιοργανώσει τους ιστορικά διαμορφωμένους ταξικούς συσχετισμούς (και συμβιβασμούς) με τελικό στόχο την αναδιοργάνωση και ανάκαμψη της διαδικασίας κεφαλαιακής συσσώρευσης».[61]

Με το σύνθημα «επιτάχυνση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης» ο Γκορμπατσόφ έθεσε σε προτεραιότητα μια σειρά από οικονομικές, οργανωτικές, διοικητικές και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Στόχος του προγράμματος του ΚΚΣΕ, ήταν όπως διακήρυττε, η βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας των σοβιετικών πολιτών, η μείωση των αποστάσεων ανάμεσα στις τάξεις και τα κοινωνικά στρώματα, η εξαφάνιση της διάκρισης πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, πόλεων και υπαίθρου και η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ λαών και εθνοτήτων της ΕΣΣΔ.

Σε αυτό το πλαίσιο βρίσκονται οι μεταρρυθμίσεις που είχαν να κάνουν με την επιτάχυνση της ανάπτυξης με κύρια κατεύθυνση το πρόγραμμα επενδύσεων. Στόχο είχαν την ανανέωση του παραγωγικού εξοπλισμού στο βιομηχανικό τομέα, καθώς, σύμφωνα με τον Gerard Duchene, «η υπερσυγκεντρωτική και υπερτροφική σχεδιοποίηση του κρατικού τομέα είχαν οδηγήσει σε κατασπατάληση των φυσικών πόρων, σε γενική έλλειψη καταναλωτικών και παραγωγικών αγαθών, σε έλλειψη κεφαλαίου και

εργασίας, τέλος σε σοβαρές ανεπάρκειες ως προς τα ελατήρια ανανέωσης και παραγωγικής προσπάθειας».[62]

Χαρακτηριστικό επίσης στοιχείο της περεστρόικα, ήταν η αποθέωση της έννοιας της εντατικοποίησης της εργασίας, η οποία αποσκοπούσε στην αύξηση της παραγωγικότητας μέσα από τον περιορισμό της σπατάλης σε ανθρώπινο δυναμικό και πρώτες ύλες. Παράλληλα, το επιτελείο του Γκορμπατσόφ προωθούσε τη ριζική αλλαγή των εργασιακών σχέσεων και της οικονομικής διαχείρισης από το επίπεδο του κεντρικού κρατικού σχεδιασμού μέχρι και το επίπεδο της μεμονωμένης επιχείρησης, παρέχοντας ατομικά κίνητρα και στοχεύοντας στον περιορισμό της κεντρικής γραφειοκρατίας. Μεταρρυθμίσεις ακόμη, όπως η ελεύθερη μίσθωση της αγροτικής γης, η υποβάθμιση των σοβχόζ και των κολχόζ, η σχετική απελευθέρωση του πιστωτικού συστήματος, η κατάργηση της λογοκρισίας, η αναγνώριση δικαιωμάτων εθνικής έκφρασης στις μειονότητες, η αναθεώρηση του Συντάγματος και άλλα, ήταν προπομποί μεγάλων πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών ανακατατάξεων.

Ο Γκορμπατσόφ για να ενισχύει, από θεωρητική πλευρά, τις κινήσεις του αυτές κατέφευγε συχνά στις λενινιστικές θεωρητικές αρχές, ενώ έκανε λόγο για την ανάγκη μιας αλλαγής στον χώρο της θεωρίας και ενός αναπροσανατολισμού της θεωρητικής δουλειάς. Υπερβαίνοντας πολλές φορές την καθιερωμένη ορολογία του σοβιετικού μαρξισμού, προχωρούσε σε διατυπώσεις που είχαν να κάνουν με τη νέα κατάσταση. Στη θέση πλέον της αντίθεσης των δυο παγκοσμίων συστημάτων, με βάση την οποία θεμελιωνόταν η θεωρία της «γενικής κρίσης του καπιταλισμού», τοποθετούσε την αντίληψη ότι δεν είναι «πια δυνατό να διατηρήσουμε τον ορισμό της Ειρηνικής Συνύπαρξης των κρατών με διαφορετικά κοινωνικά συστήματα ως μια “ειδική μορφή ταξικής πάλης”».[63]

Ένα ακόμη, σημαντικό στοιχείο που έθετε η νέα αντίληψη ήταν η εγκατάλειψη (αποσιώπηση) στο επίπεδο της πολιτικής στρατηγικής του στόχου της «αντιμονοπωλιακής δημοκρατίας». Σύμφωνα με το πρόγραμμα του ΚΚΣΕ που αναφέρεται στην στρατηγική των Κ.Κ. στις καπιταλιστικές χώρες, υπογραμμιζόταν πως «τα επαναστατικά κόμματα της εργατικής τάξης (...) διακρίνονται για την πεποίθηση τους ότι είναι ιστορικά αναπόφευκτη η αντικατάσταση του καπιταλισμού από τον σοσιαλισμό, για τη σαφή κατανόηση των αντικειμενικών νομοτελειών της σοσιαλιστικής επανάστασης, με όποιες μορφές - ειρηνικές ή μη ειρηνικές - κι αν γίνει, καθώς και για την ικανότητα να εφαρμόζουν τις γενικές μορφές του αγώνα για το σοσιαλισμό στις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε χώρας».[64] Ταυτόχρονα, στα κείμενα του Γκορμπατσόφ έπαψε να κυριαρχεί η θεωρία της «γενικής κρίσης του καπιταλισμού», ενώ χαρακτηριστική είναι η απουσία των κάθε λογής θέσεων του καταστροφισμού.

Με τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, η ΕΣΣΔ βάδιζε προς τον 21ο αιώνα με αισιοδοξία για το μέλλον του σοσιαλισμού, χωρίς, τότε, να μπορεί κανείς να προβλέψει με ακρίβεια το τι έρχεται, αλλά και να αντιληφθεί το μέγεθος της μέλλουσας καταστροφής. Σύμφωνα με τον T. Judt «ελάχιστοι είχαν προβλέψει το χρόνο και τον τρόπο του τέλους»[65] του «σοσιαλιστικού μπλοκ».

1. Desai Pamda, *Perestroika in Perspective- The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Princeton Legacy Library 1990, pp. 3.
2. Για μια πρόσφατη ανάλυση της περιόδου Μπρέζνιεφ βλ. Bacon Edwin. & Sandle Mark (eds), *Brezhnev Reconsidered*, Basingstoke, Palgrave/Macmillan, New York, 2002
3. Για την κατάσταση στην ΕΣΣΔ πριν το 1985 βλ.: Walker Rachel, *Six years that shook the world- Perestroika- the impossible project*, Manchester Univercity Press.
4. Βλ. επίσης: Bacon Edwin. & Sandle Mark (eds), *ό.π.*
5. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής», *Ο Πολίτης*, τχ. 94, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 32- 40.
6. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, *ό.π.*, σελ. 32- 40.
7. Judt Tony, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 592.
8. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, «Η "Περεστρόικα", ο μαρξισμός και η Αριστερά», *Θέσεις*, τχ 23-24, περίοδος: Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1988, σελ. 33- 62.
9. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, *ό.π.*, σελ. 32- 40.
10. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 593.
11. Lindemann S. Albert, *Ιστορία της νεότερης Ευρώπης- Από το 1815 μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Κριτική 2014, σελ. 538.
12. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 540.
13. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, «Η "Περεστρόικα", ο μαρξισμός και η Αριστερά», *ό.π*.
14. Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων- Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1941- 1991*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2010, σελ. 603.
15. Κάρολ Κ.Σ., «ΕΣΣΔ, στον αστερισμό του κεϋνσιανισμού», *Ο Πολίτης*, τχ. 85, σελ. 33- 42.
16. Desai Pamda, *Perestroika in Perspective- The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Princeton Legacy Library 1990, pp. 3.
17. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 658.
18. Schmidt- Hauer Christian, *Γκορμπατσώφ- ο αναμορφωτής*, εκδόσεις στρατηγικές, Αθήνα, σελ. 13.
19. Βλ. περισσότερα: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη… σελ. 116- 186.
20. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, *ό.π.*, σελ. 32- 40.
21. Αυτό ωστόσο δεν αποτυπώνεται στον «Ριζοσπάστη» από την πρώτη στιγμή της εκλογής Αντρόποφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ. Το κομματικό όργανο του ΚΚΕ σε εκτενές ρεπορτάζ από την ομόφωνη εκλογή του Γ. Αντρόποφ, αποτυπώνει το κλίμα από τα σοβιετικά Μέσα, σημειώνοντας πως «όλα τα μέλη του Π.Γ. πιστεύουν ότι ο Γιούρι Βλαντιμίροβιτς έχει αφομοιώσει καλά το καθοδηγητικό στυλ του Μπρέζνιεφ, τη φροντίδα του Μπρέζνιεφ, για τα συμφέροντα του λαού,

τη στάση του Μπρέζνεφ απέναντι στα στελέχη, την αποφασιστικότητά του να αντισταθεί μ' όλη του τη δύναμη στις μηχανορραφίες των επιδρομέων, να διασφαλίσει και να ενισχύσει την ειρήνη». Βλ. «Ο σ. Γ. Αντρόποφ νέος γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ- Θα συνεχίσει με συνέπεια την πολιτική του Λ.Ι. Μπρέζνιεφ», *Ριζοσπάστης,* 13 Νοεμβρίου 1982, σελ. 1.

22. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 696- 699.
23. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
24. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής», *ό.π.* .
25. Ανδρουλάκης Μίμης, Ο *σοσιαλισμός στο κατώφλι του 2000*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983.
26. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 547.
27. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 594.
28. Desai Pamda, *ό.π.*, pp. 7.
29. Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων*, ό.π. σελ. 605.
30. Schmidt- Hauer Christian, *ό.π.*, σελ. 134.
31. Walker Rachel, *ό.π.*, σελ. 71- 99.
32. Cox W. Rober, «Global Perestroika», *Socialist register*, Vol. 28, pp. 26-43.
33. Ανδρουλάκης Μίμης, *Μετά*, εκδοτικός οίκος Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ. 40.
34. Cox W. Rober, «Global Perestroika», *ό.π.*
35. McCauley Martin, *Gorbachev and Perestroika*, Palgrave Mcmillan 1990, pp. 15.
36. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ.549.
37. Κάρολ Κ.Σ., «ΕΣΣΔ, στον αστερισμό του κεϋνσιανισμού», *ό.π.* .
38. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *Περεστρόϊκα- Νέα σκέψη για τη χώρα μας και τον κόσμο*, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1987, σελ. 58-59.
39. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74. Για το πώς τα στελέχη και μέλη του ΚΚΕ και της ΚΝΕ, αλλά και του ΚΚΕ εσωτερικού υποδέχθηκαν στην εκλογή Γκορμπατσόφ στη θέση του γ.γ. του ΚΚΣΕ βλ. αναλυτικά *Παράρτημα συνεντεύξεων,* σελ. 12- 258.
40. Ελεφάντης Άγγελος, «Η περεστρόικα κι εμείς», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, σελ. 56- 63
41. Ελεφάντης Άγγελος, *ό.π.*, σελ. 56- 63.
42. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.*
43. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, ό.π.
44. «Ανανέωση, Άνοιξη, Ανοίγματα», *Ο Πολίτης*, τχ. 90, Απρίλος 1988, σελ. 22.
45. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
46. Schmidt- Hauer Christian, *ό.π.*, σελ. 11.
47. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής, *ό.π.* .

48. Σε άρθρο του ο Μ. Ανδρουλάκης σημειώνει πως «ένας καινούργιος αέρας έρχεται από τη Σοβιετική Ένωση… Ένα συνέδριο που βάζει σε κίνηση ένα μεγαλόπνοο, αναγεννητικό, μεταρρυθμιστικό σχέδιο ποιοτικού μετασχηματισμού όλων των πλευρών της ζωής.» Βλ.: Ανδρουλάκης Μίμης, «Συνέδριο ιστορικής καμπής και τομής», *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 5.
Επίσης, σε άρθρο του ο Χαρ. Φλωράκης για το 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, χαρακτηρίζει το πρόγραμμα του σοβιετικού Κ.Κ. «επιστημονικό, ρεαλιστικό, τολμηρό, ανθρωπιστικό». Βλ.: Φλωράκης Χαρίλαος, «Σε ιστορική καμπή», *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 3.
Αναφερόμενη, η εφημερίδα, στην έναρξη του 27ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ γράφει πως «Χαράζει το μέλλον του σοσιαλισμού». Βλ.: *Ριζοσπάστης*, 23 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 1.Βλ. ακόμα «Τι αλλάζει στην ΕΣΣΔ», ανταπόκριση του απεσταλμένου Π. Τσίμα, ο οποίος γράφει πως «η λέξη που δεσπόζει σήμερα στη Μόσχα είναι: Αλλαγές». Βλ. «Τι αλλάζει στην ΕΣΔ», *Ριζοσπάστης*, 24 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 1, 3.
Βλ. επίσης: Πανανθρώπινο μήνυμα ελπίδας απ' την ΕΣΣΔ- κείμενο οικουμενικής πνοής και πολιτικής τόλμης, η εισήγηση της Κ.Ε. που παρουσίασε ο Μ. Γκορμπατσόφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 1, 3.
Βλ. ακόμη: Ζωντανός διάλογος διεξάγεται στο Συνέδριο, με κριτική, αυτοκριτική, τόλμη, ειλικρίνεια. *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 3.
Βλ. επίσης: Συνέντευξη Τύπου του Χαρ. Φλωράκη στη Μόσχα: Διεθνής η σημασία του Συνεδρίου- Οι Έλληνες κομμουνιστές, χωρίς μηχανιστικές μεταφορές, αντλούν διδάγματα από την εμπειρία του ΚΚΣΕ. *Ριζοσπάστης*, 28 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 1.
Βλ. επίσης συνέντευξη του Χ. Φλωράκη. Σε ερώτηση σχετικά με την κρίση του ευρωκομμουνισμού, ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ απαντάει πως «υπάρχει κρίση στον ευρωκομμουνισμό κι αυτό είναι γεγονός. Εμείς δεν παραξενευόμαστε γι' αυτό. Το περιμέναμε. Διότι ακολούθησαν και ακολουθούν λαθεμένο δρόμο. Φυσικά λόγος γίνεται για σοσιαλισμό. Αλλά, για προβλήματα όπως π.χ. στο πρόβλημα της υπεράσπισης της ειρήνης εγώ νομίζω ότι μπορούμε και πρέπει να βρούμε κοινή γλώσσα.
Σε ερώτηση σχετικά με την ανανέωση γενεών στο ΚΚΣΕ και αν οι θέσεις του 27ου Συνεδρίου επηρεάζουν το ΚΚΕ, τονίζει: Το ΚΚΣΕ είναι πιστό στον λενινισμό, διατηρεί την αρχή της ιστορικής διαδοχής με το πνεύμα της ανανέωσης. Όσον αφορά εμάς και το 12ο Συνέδριο του κόμματος που προετοιμάζεται, εγώ είπα και πριν ότι εμείς πάντα και ιδιαίτερα σήμερα αντλούμε διδάγματα από τα Συνέδρια του ΚΚΣΕ και προσπαθούμε όχι μηχανιστικά, όχι να αντιγράφουμε, αλλά δημιουργικά να εφαρμόζουμε ό,τι καινούργιο στην ελληνική πραγματικότητα». Βλ. «Υπέρ του ανθρώπου με στήριγμα τον άνθρωπο», *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1986, σελ. 3.

Βλ. ακόμη «Έφοδος στο μέλλον- Το 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ ψήφισε την πολιτική εισήγηση», *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1986, σελ. 1.

Επίσης, σε ρεπορτάζ του ο Μ. Ανδρουλάκης γράφει πως «τώρα ακούγεται όλη η αλήθεια χωρίς φτιασιδώματα και προσεχτικές λεκτικές ισορροπίες (…). Ο Γιέλτζιν Α' Γραμματέας της Μόσχας, κατάγγελνε με τη γνώριμη ειλικρίνεια και βεβαιότητα της κριτικής του τη γραφειοκρατία(…)». Βλ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1986, σελ. 3.

Βλ. ακόμη χαιρετισμό του Χαρ. Φλωράκη στο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, ο οποίος υπογραμμίζει: οι επιτυχίες σας αφορούν όλο τον κόσμο. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαρτίου 1986, σελ. 3.

Επίσης, Μ. Γκορμπατσόφ: θα δουλέψουμε με συνέπεια, με ενότητα λόγων και έργων, δίνοντας εξαιρετική σημασία στις απόψεις του λαού. Βλ. αναλυτικά «Συνέδριο στροφής», *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1986, σελ. 1.

Βλ. ανταπόκριση Π. Τσίμα. «Ήταν πρώτα απ' όλα ένα Συνέδριο ανοιχτό στην κοινωνία, διάφανο… Τολμηρή, ανυπόκριτη, κοφτερή γλώσσα των ομιλητών του Συνεδρίου… Ήταν ένα Συνέδριο επαναστατικής ανανέωσης… Κι όχι μόνο γιατί έγινε μια ριζική ανανέωση στελεχών… μα κυρίως γιατί το Συνέδριο πραγματοποίησε μια βαθιά, δημιουργική επεξεργασία νέων θέσεων και στόχων στο φως του μαρξισμού- λενινισμού». Βλ. αναλυτικά «Δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο», *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1986, σελ. 5.

49. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.
50. Bermeo Nancy*, Liberalization & Democratization- Change in the Soviet Union and Eastern Europe*, The John Hopkins Univercity Press Baltimore and London (ed.), pp. 118.
51. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 126.
52. Dyker, D.A., «Introduction», στο Dyker, D.A. (ed.), *The Soviet Union under Gorbachev: Prospects for Reform*, Croom Helm, London, New York 1987, pp. 1-20.
53. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής», *ό.π.*
54. Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής», *ό.π.*
55. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 598.
56. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 423.
57. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ.549.
58. Medvedev Zhores, *Γκορμπατσόφ*, εκδόσεις επτάλοφος α.β.ε.ε., 1986, σελ. 301.

    Ενδιαφέρον έχει επίσης η προσέγγιση του «Ριζοσπάστη» επί του θέματος. Η εφημερίδα υποστηρίζει πως «ο Λευκός Οίκος συντονίζει την υστερική εκστρατεία. Η ΕΣΣΔ δηλώνει κατηγορηματικά ότι δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος… είναι ανυπόστατες οι φήμες για χιλιάδες νεκρούς που μεταδίδει η δυτική προπαγάνδα. «Με πρόσχημα το ατύχημα στο Τσέρνομπιλ- Αντισοβιετικό "νέφος"». Βλ.: *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1986, σελ. 1 και 10.

Όλο αυτό το διάστημα ο «Ριζοσπάστης» γράφει για «απαραίτητη συνεργασία για την αντιμετώπιση των μεγάλων οικουμενικών προβλημάτων. Κανένας κίνδυνος για τη χώρα μας(…)». Επίσης, η εφημερίδα κάνει λόγο για «κατάρρευση των δυτικών ψεμάτων» σχετικά με το Τσέρνομπιλ, για ελεγχόμενη κατάσταση και για συντονισμένα μέτρα της σοβιετικής κυβέρνησης, για τους κινδύνους της πυρηνικής ενέργειας κ.λπ. Βλ. αναλυτικά «Το Τσέρνομπιλ διδάσκει – όχι στα πυρηνικά όπλα- Ναι στην ύφεση», *Ριζοσπάστης*, 7 Μαΐου 1986, σελ. 1.

59. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 55.
60. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 54- 55.
61. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος,ό.π.
62. Duchene Gerard, «Οι δυο οικονομικές μεταρρυθμίσεις του Γ. Γκορπατσόφ», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, σελ. 26- 32
63. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 259.
64. Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.*
65. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 627.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η σύγκρουση με το ΠΑΣΟΚ

5.1 Σπάει το «μορατόριουμ» ΠΑΣΟΚ- ΚΚΕ

Οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση, με προμετωπίδα την πολιτική του Γκορμπατσόφ, την «γκλάσνοστ» [διαφάνεια] και την «περεστρόικα» [αναδόμηση], δε θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστα, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, τα κόμματα και τις οργανώσεις της ελληνικής κομμουνιστικής αριστεράς στο σύνολό τους. Κυρίως όμως, τον προνομιακό συνομιλητή του ΚΚΣΕ, το ΚΚΕ. Παράλληλα, οι αλλαγές στην ΕΣΣΔ συνέπεσαν με μια σειρά από γεγονότα στην ελληνική πραγματικότητα. Γεγονότα που ώθησαν το ΚΚΕ προς την αναζήτηση μιας νέας στρατηγικής, με ζητούμενο μια «σύγχρονη Αριστερά» που δε θα βασίζεται πια στον «αντιδεξιό» λόγο, αλλά θα χαράζει τον δικό της δρόμο για την «οικοδόμηση του κοινωνικοπολιτικού συνασπισμού των δυνάμεων της αλλαγής».[1]

Σε αυτό το πλαίσιο, το ΚΚΕ πορευόταν προς τις ευρωεκλογές του Ιουνίου του 1984. Σύμφωνα με τον Ηλία Νικολακόπουλο «δυόμισι χρόνια μετά την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, η αναμέτρηση (των ευρωεκλογών) του 1984 υπήρξε μια πολωτική αντιπαράθεση με χαρακτηριστικά εθνικών εκλογών, που συνθηματολογικά κωδικοποιήθηκε ως σύγκρουση “Αλλαγής” και “Απαλλαγής”... Η πόλωση που επικράτησε στην αναμέτρηση του 1984, με τα δύο μεγάλα κόμματα να συγκεντρώνουν αθροιστικά το 79,6% των ψήφων (το υψηλότερο μέχρι σήμερα ποσοστό του δικομματισμού σε ευρωεκλογές), περιόρισε τα υπόλοιπα κόμματα σε σχετικώς μέτριες επιδόσεις. Το ΚΚΕ με 11,6% και το ΚΚΕ εσ. με 3,4% παρουσίασαν άνοδο σε σύγκριση με τις βουλευτικές εκλογές του 1981, αλλά πτώση σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά τους στις, ταυτόχρονες τότε, ευρωεκλογές. Από τα υπόλοιπα κόμματα, το ΚΟΔΗΣΟ με 0,8% ουσιαστικά εξαφανίστηκε, αφού το κατ΄ εξοχήν μεσοαστικό του ακροατήριο είχε επανακάμψει στη Ν.Δ. και μόνον η φιλοχουντική ΕΠΕΝ, με κύριο σύνθημα την αποφυλάκιση των πραξικοπηματιών, κατόρθωσε να εκπροσωπηθεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (με 2,29%)».[2]

Το ΚΚΕ κατήλθε στις ευρωεκλογές με κεντρικό σύνθημα «η ψήφος στο ΚΚΕ είναι η πιο σίγουρη αντιδεξιά ψήφος, η πιο σίγουρη ψήφος αλλαγής».[3] Έτσι, όπως αναφέρει ο Γρ. Φαράκος «κατήγγειλε τη λογική της αυτοδυναμίας του ΠΑΣΟΚ και το παραπλανητικό σύνθημα “ΠΑΣΟΚ η Δεξιά”. Παραδεχόταν όμως το σχήμα: από τη μια, ΠΑΣΟΚ και άλλες δημοκρατικές δυνάμεις, από την άλλη, η Δεξιά».[4] Αποτιμώντας το εκλογικό αποτέλεσμα, η Κ.Ε. του κόμματος εκτίμησε για το ΚΚΕ ότι «άντεξε με επιτυχία στη δοκιμασία της σκληρής αναμέτρησης» και «επιβεβαιώθηκε ότι η Δεξιά είναι μειοψηφία».[5] Σύμφωνα με τον Γιώργο Πετρόπουλο, στις ευρωεκλογές του 1984 «το κομμουνιστικό κόμμα κάνει μια τελευταία προσπάθεια προσέγγισης προς το

ΠΑΣΟΚ». Εκεί όντως, όπως αναφέρει ο ίδιος, «στον πολιτικό του λόγο το ΚΚΕ- και με τον παράλληλο φόβο της παλινόρθωσης της Δεξιάς-, αποθεώνει την πολιτική της συνεργασίας των προοδευτικών δυνάμεων». Πρόκειται, όπως συμπληρώνει, για «πρόσκαιρη πολιτική επιλογή στην ουσία που απαντάει σε εντελώς συγκυριακές καταστάσεις και τεστάρει τις αντιδράσεις του ΠΑΣΟΚ. Σε αυτή την κίνηση δεν ανταποκρίνεται βεβαίως το ΠΑΣΟΚ».[6]

Λίγους μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1985, οι 13 βουλευτές του ΚΚΕ, με απόφαση του κόμματός τους, τείνουν και πάλι χείρα βοηθείας στον Ανδρέα Παπανδρέου και τάσσονται υπέρ της πρότασής του για την υποψηφιότητα του Χρήστου Σαρτζετάκη στην προεδρία της Δημοκρατίας. Μετά την «περιπετειώδη» και «οριακή» εκλογή Σαρτζετάκη, ο Φλωράκης δήλωνε πως το αποτέλεσμα αποτελούσε νίκη των δημοκρατικών δυνάμεων.[7]

Κάτω από τη σκιά της εκλογής του προέδρου της Δημοκρατίας και την αμφισβήτηση της όλης διαδικασίας, διεξάγονται τον Ιούνιο του 1985 πρόωρες εθνικές εκλογές, οι οποίες στην πραγματικότητα αιφνιδίασαν και την ηγεσία του ΚΚΕ. Οι εκλογές αυτές έμελλε να αποτελέσουν σημείο καμπής για την παραπέρα σχέση του ΠΑΣΟΚ με το κομμουνιστικό κόμμα. Για τον Χαρίλαο Φλωράκη πρόκειται μάλιστα για τις «πιο ανέντιμες εκλογές που διενέργησε ποτέ το ΠΑΣΟΚ»,[8] καθώς όπως σημείωνε ο κομμουνιστής ηγέτης, αφού πρώτα «έκοψαν στα μέτρα τους το εκλογικό σύστημα (…)», στη συνέχεια, στελέχη του ΠΑΣΟΚ από άκρη σε άκρη της χώρας διέδιδαν ότι «επιτέλους, η ηγεσία του ΚΚΕ κατάλαβε ότι ο εχθρός είναι μόνο η Δεξιά και έκανε μυστική συμφωνία με το ΠΑΣΟΚ να πριμοδοτήσουν οι κομμουνιστές και οι Αριστεροί το κυβερνητικό κόμμα, ώστε η Ν.Δ. να παραμείνει στο χρονοντούλαπο της ιστορίας, μέχρι να πάνε και αυτοί στα σπίτια τους, όπως πήγε ο Καραμανλής».[9] Σύμφωνα επίσης, με την εκτίμηση του κομμουνιστή ηγέτη, πρόκειται για «γενικότερο σχέδιο (…)», καθώς όπως σημείωνε «η αλήθεια ήταν ότι τους πίεζε αφόρητα η ΕΟΚ και οι ξένοι δανειστές τους να προχωρήσουν το αργότερο μέχρι τον Αύγουστο του 1985 σε μέτρα μονόπλευρης και σκληρής λιτότητας».[10] Το σημείο αυτό, η πολιτική στροφή του ΠΑΣΟΚ δηλαδή, σε πολιτικές λιτότητας, είναι καθοριστικό, καθώς όξυνε το κλίμα ανάμεσα στις δυο πλευρές και οδήγησε στη «διάρρηξη» των σχέσεων τους.

Στις εθνικές εκλογές του 1985, το ΠΑΣΟΚ υποσχόμενο «καλύτερες μέρες» συγκεντρώνει ακόμη ένα εντυπωσιακό ποσοστό (45,82%) και έρχεται πρώτη δύναμη με 161 έδρες. Η Ν.Δ. συγκεντρώνει 40,85% και 126 έδρες, ενώ το ΚΚΕ, παρά τις προσδοκίες της ηγεσίας του για ένα καλό αποτέλεσμα, παρουσιάζει κάμψη στα ποσοστά του (από το 10,93% του 1981) και πέφτει μάλιστα, κάτω από το 10% (9,89% και 12 έδρες). Το ΚΚΕ εσωτερικού καταφέρνει να εκπροσωπηθεί, αυτή τη φορά, με έναν βουλευτή, αλλά το ποσοστό, μόλις 1,82%, που σημειώνει και η κρίση που εκδηλώνεται στο εσωτερικό του, το οδηγούν σε εσωτερικές διεργασίες και νέες αναζητήσεις. Η

συρρίκνωση των αριστερών δυνάμεων και η κυρίαρχη λογική που δέσποσε στις εκλογές με το επιχείρημα περί «της χαμένης ψήφου στην Αριστερά» και «ψήφο στο ΠΑΣΟΚ για να μην επιστρέψει η Δεξιά», έκανε τα στελέχη του ΚΚΕ να προβληματιστούν και να αναζητήσουν λύσεις στα ερωτήματα της εποχής.[11]

Απόρροια του κακού εκλογικού αποτελέσματος για το ΚΚΕ, ήταν ο προβληματισμός που αναπτύχθηκε στο εσωτερικό του κόμματος, τόσο σε επίπεδο οργανώσεων βάσης, όσο και καθοδηγητικών οργάνων του κόμματος. Στην προβληματική αυτή συνέβαλλε κι ένα άρθρο του Μίμη Ανδρουλάκη στον «Ριζοσπάστη», τον Ιούνιο του 1985, με τίτλο «Η Αριστερά σήμερα». Εκείνη την εποχή ο Μίμης Ανδρουλάκης ήταν από τους πιο κοντινούς και έμπιστους ανθρώπους του Χαρίλαου Φλωράκη. Επομένως το άρθρο του αποκτούσε ειδικό βάρος, αλλά και μία επιπλέον σημασία για το πώς διαμορφωνόταν η πολιτική γραμμή του ΚΚΕ.

Στο κείμενο του, ο Μ. Ανδρουλάκης, σημείωνε ότι στη συνείδηση ενός μέρους των αριστερών ψηφοφόρων «υπάρχουν κληρονομημένα από άλλες εποχές σχήματα, τρόποι σκέψης και ιδεολογικά κλισέ(…)», για να περιγράψει το «αντιδεξιό» σύνδρομο που κυριαρχούσε στην πολιτική ζωή. Εκεί, συμπλήρωνε, πως τα σχήματα «δεξιά- αντιδεξιά», «δεξιά- δημοκρατικές δυνάμεις», δεν μπορούν να εκφράσουν τη σημερινή πολιτική πραγματικότητα. Παράλληλα εντοπίζει τη διάθεση του ΠΑΣΟΚ να «μονοπωλήσει μακροχρόνια» και να θέσει την Αριστερά σε εξαρτημένο ρόλο δορυφόρου του. Στο σημείο εκείνο ο Μ. Ανδρουλάκης αφού τονίζει ότι «η μεγάλη μήτρα της αριστεροποίησης της ελληνικής κοινωνίας ήταν η Εαμική Αντίσταση», κάνει την τομή υπογραμμίζοντας πως «η σύγχρονη μεγάλη μήτρα για τη γέννηση νέων αριστερών δυνάμεων βρίσκεται στις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας μας». Συνεχίζοντας στο ίδιο μοτίβο αναφέρει πως «στο υπέδαφος της κοινωνίας βρίσκονται οι νέες φλέβες της αριστεροποίησης» και καταλήγει με ένα δίλημμα που θυμίζει παραφρασμένη τη γνωστή ρήση του Νίκου Πουλαντζά, «η Αριστερά ή θα είναι σύγχρονη ή δε θα είναι μια πραγματική απειλή για την καπιταλιστική κοινωνία».[12]

Το άρθρο του Μ. Ανδρουλάκη σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως εντός των οργανώσεων του ΚΚΕ, αλλά και ευρύτερα στο πολικό στερέωμα.[13]

Λίγους μήνες μετά τις εκλογές του Ιουνίου, τον Οκτώβριο του 1985, είναι η στιγμή που το ΠΑΣΟΚ κάνει τη στροφή στην οικονομική του πολιτική «από το σοσιαλδημοκρατικό συμβόλαιο της “αναδιανομής” του εισοδήματος στη φιλελεύθερη διαχείριση της “σταθεροποίησης” της οικονομίας».[14] Η πολιτική στροφή του ΠΑΣΟΚ, αποτελεί σημείο τομή για το κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου, αλλά και συνολικότερα για την πολιτική σκηνή της χώρας, καθώς όπως αναφέρουν οι Χριστόφορος Βερναρδάκης και Γιάννης Μαυρής, «πέντε μόλις μήνες μετά την “βίαιη” σύγκρουση των εκλογών του '85 το

ΠΑΣΟΚ εγκαινίαζε μία πολιτική διαχείριση της κρατικής εξουσίας και της οικονομικής κρίσης που ερχόταν σε σύγκρουση με τα ίδια τα κοινωνικά λαϊκά στηρίγματα που κράτησαν το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Η επίθεση του κεφαλαίου σ' όλο το ερχόμενο διάστημα θα πάρει τη μορφή χιονοστιβάδας και θα απλωθεί σ' όλα τα οικονομικά, κοινωνικά, θεσμικά και πολιτικά ζητήματα, θα φέρει το ΠΑΣΟΚ σε ρήξη με την ιστορική του καταγωγή και διαμόρφωση, θα θέσει σε κρίση την κοινωνική συμμαχία που το ανέδειξε και το διατήρησε στην κυβέρνηση».[15]

Συγκεκριμένα, ο τότε υπουργός Εθνικής Οικονομίας Κώστας Σημίτης, ανακοίνωσε το Πρόγραμμα Σταθεροποίησης. Σύμφωνα με αυτό προβλεπόταν η υποτίμηση της δραχμής κατά 15% και συνεχής διολίσθησή της, καθώς και δάνειο από την ΕΟΚ με μια σειρά εγγυήσεις. Προέβλεπε διετές πάγωμα μισθών και κατάργηση της ΑΤΑ, μεγάλες ανατιμήσεις στα τιμολόγια των τότε Οργανισμών Κοινής Ωφελείας (ΔΕΗ, ΕΥΔΑΠ, ΟΤΕ, συγκοινωνίες κ.ά.) και κρατικό προϋπολογισμό με μεγάλες περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες και τις δημόσιες επενδύσεις.

Η χρονιά εκείνη [το 1985] θα κλείσει για την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με απολογισμό: τις μαζικότατες απεργιακές κινητοποιήσεις, τα γεγονότα στη ΓΣΕΕ και την καθαίρεση του προέδρου της Γιώργου Ραυτόπουλου, καθώς και τη διάσπαση της ΠΑΣΚΕ. Παράλληλα όμως, το ΠΑΣΟΚ, χρεώνεται τη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά ανήμερα της 12ης επετείου της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και την καταστολή της πορείας που ακολούθησε, προς την αμερικάνικη πρεσβεία.

Το ΚΚΕ, μετά τη στροφή του ΠΑΣΟΚ, κινούνταν στο ασταθές έδαφος της κρίσης της στρατηγικής της «Αλλαγής». Σε μεγάλα τμήματα των αγωνιστών της Αριστεράς, έγινε φανερό, ότι η «Αλλαγή» δεν άνοιγε οποιονδήποτε «τρίτο δρόμο» για τον σοσιαλισμό. Αντίθετα, δημιούργησε τις αναγκαίες προϋποθέσεις ώστε να ληφθούν μέτρα πια, ενάντια στις δυνάμεις της εργασίας, σαν «ρεαλιστική» κατεύθυνση εξόδου από την οικονομική κρίση της περιόδου.

Σε αυτό το πλαίσιο έσπασε το «μορατόριουμ» ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ. Τα αποτελέσματα αυτής της περιόδου καταγράφονται ανάγλυφα λίγους μήνες μετά, στο εκλογικό αποτέλεσμα των δημοτικών εκλογών του 1986.

Παράλληλα, εκείνη την περίοδο πραγματοποιήθηκε μια σημαντική, από άποψη αποφάσεων, Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Όπως ανέφερε ο Μίμης Ανδρουλάκης σε συνέντευξή του στην «Ελευθεροτυπία», «μετά τις εκλογές του 1985 κάναμε μια σημαντική τομή στην κουλτούρα του ΚΚΕ. Τότε κάναμε μια ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, η οποία από πολλές πλευρές χαρακτηρίζεται ιστορική. Τότε διαπιστώσαμε ότι η Αριστερά

θα είναι διαρκώς αιχμάλωτη, όσο η πολιτική της κουλτούρα θα βασίζεται στο σχήμα δεξιά- αντιδεξιά. Το ΚΚΕ δε θα είχε μέλλον, γιατί θα ήταν υποχρεωμένο κάθε φορά να γίνεται υποστύλωμα ενός μη δεξιού κόμματος το οποίο μπορεί να εφαρμόζει και δεξιά πολιτική(…)». Στην ίδια συνέντευξη, το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ απαντώντας στο ερώτημα της εφημερίδας για το «αν για κάποιο διάστημα το ΚΚΕ ήταν ουρά του ΠΑΣΟΚ», απαντούσε πως «δεν μπορώ να πω ότι ήμασταν ουρά του ΠΑΣΟΚ, αλλά σε μεγάλο βαθμό η πολιτική μας κουλτούρα ήταν εγκλωβισμένη στο σχήμα δεξιά- αντιδεξιά. Μετά απ' αυτή την ιστορική ολομέλεια πήγαμε στην εμπειρία των δημοτικών εκλογών του 1986».[16]

5.2 Προπομπός συνεργασίας

Παραμονές των δημοτικών εκλογών του 1986 κι αφού είχαν προηγηθεί τα γεγονότα του 1985 με την όξυνση των σχέσεων ΠΑΣΟΚ- ΚΚΕ, καθώς και με τον αέρα της περεστρόικα να πνέει ισχυρός για τα κομμουνιστικά κόμματα ανά τον κόσμο, ο Χαρίλαος Φλωράκης προχωράει σε δύο βαρυσήμαντες δημόσιες τοποθετήσεις, συμβολικού και πολιτικού χαρακτήρα. Δηλώσεις που μπορεί κανείς να τις εντάξει στο πλαίσιο των διεργασιών και των ζυμώσεων που γινόταν στον χώρο της Αριστεράς, ώστε να βρεθούν δρόμοι προσέγγισης και οι οποίες προδιέθεταν, σαφώς, για μελλοντικές εξελίξεις.

Η πρώτη είχε να κάνει με μια συνέντευξη που παραχώρησε στο περιοδικό «Ένα» τον Ιανουάριο του 1986. Εκεί, ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ βρέθηκε να σχολιάζει τις εσωκομματικές διεργασίες στο ΚΚΕ εσωτερικού. Σε ερώτηση αν πρόκειται για ιστορική νίκη του ΚΚΕ η ενδεχόμενη αλλαγή του ονόματος του αντίπαλου Κ.Κ., περίπου 2 δεκαετίες μετά τη διάσπαση του 1968, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «δε νομίζω πως είναι ζήτημα νίκης δικής μας. Ούτε το κάνουμε γιατί το θέλαμε εμείς. Είδανε πως από το '68 δεν τραβάει. Και κοιτάνε να βρουν αυτό που θα ανταποκρίνεται σε μια πραγματικότητα. Παρακολουθούμε. Δεν ανακατευόμαστε. Γεγονός είναι πως η κριτική εξακολουθεί να γίνεται, δεν έχει όμως πια χαρακτήρα πολεμικής. Κι αυτό είναι καλό. Γιατί η άρχουσα τάξη δεν έχει τα καλά και τα κακά παιδιά (…)». Στο σημείο εκείνο ο Χαρίλαος Φλωράκης επισημαίνει σχετικά με τις ερχόμενες δημοτικές εκλογές πως «το θέμα είναι να μπορέσουν όλες οι δυνάμεις της Αριστεράς να πάνε μαζί σ' αυτή τη μάχη.»[17]

Λίγους μήνες αργότερα, τον Απρίλιο του 1986, στο πλαίσιο ομιλίας του στο ΣΕΦ, ο Χαρίλαος Φλωράκης πρότεινε «Μέτωπο της Αριστεράς και της προόδου».[18] Ο ίδιος υπογράμμιζε ότι «για μια νέα λαϊκή πλειοψηφία, κατάχτηση της κυβερνητικής εξουσίας και εφαρμογή ενός προγράμματος αλλαγής. Αποφασιστικό σημείο για τη συσπείρωση των αριστερών δυνάμεων είναι οι δημοτικές εκλογές (…)». Ταυτόχρονα συμπλήρωνε πως «όλες οι δυνάμεις πρέπει να φροντίσουν ν' απαλλάξουν τις μεταξύ τους σχέσεις από προκαταλήψεις ή από ξεπερασμένα σχήματα και νοοτροπίες, που εμποδίζουν

την Αριστερά να συσπειρωθεί, να δει μακρύτερα (…) να ανταποκριθεί στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής (…)». Ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ σημείωνε επίσης ότι σε αυτό το εγχείρημα έχουν θέση «το ΚΚΕ, πολιτικές – συνδικαλιστικές δυνάμεις που αποδεσμεύονται από το ΠΑΣΟΚ, δυνάμεις μέσα στο ΠΑΣΟΚ που αμφισβητούν, ο ευρύτερος αριστερός και προοδευτικός χώρος, με τα κόμματα, τις κινήσεις και τις ανεξάρτητες προσωπικότητες».[19]

Ο συνοδευτικός τίτλος του μετώπου [«της Αριστεράς και της Προόδου» δηλαδή] που πρότεινε ο κομμουνιστής ηγέτης, αποτέλεσε μελλοντικά το συνοδευτικό επίθετο του ενωτικού εγχειρήματος του «Συνασπισμού». Η περιγραφή του ίδιου, για το ποιες δυνάμεις πρέπει να αποτελούν αυτό το «Μέτωπο», προδιέθεσε επίσης, για τις επόμενες εξελίξεις στο εσωτερικό των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων.

Ταυτόχρονα, από τη συζήτηση που είχε ο Χαρίλαος Φλωράκης στην εκδήλωση του ΚΚΕ στο ΣΕΦ με κάποιους από τους συγκεντρωμένους, προκύπτει ένα ακόμα στοιχείο που αποτυπώνει το σημείο για το οποίο επέμενε η ηγεσία του ΚΚΕ να ξεπεραστεί, προκειμένου να διευκολυνθούν οι διεργασίες στην Αριστερά. Δεν ήταν ζήτημα ιδεολογικό ή πολιτικό, καθώς αυτά τα θέματα είχαν λειανθεί προηγουμένως, με τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ και τη νεοφιλελεύθερη στροφή του ΠΑΣΟΚ. Πρόκειται για ένα θέμα καθαρά συμβολικό και αφορούσε τον ίδιο τον τίτλο του ΚΚΕ εσωτερικού. Σε σχετικό ερώτημα, ενός παρευρισκόμενου, για το ΚΚΕ εσωτερικού και το ανυπέρβλητο μέχρι τότε ζήτημα του ονόματός του, ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ σημείωνε πως «οι σύντροφοί μας αυτοί το 1968 αποφάσισαν να αποχωρήσουν από το ΚΚΕ. Είχαν το δικαίωμα; Βεβαίως. Στο κόμμα εθελοντικά μπαίνει κάποιος. Διατύπωσαν το δικό τους πρόγραμμα και τις απόψεις τους. Δε θα τις λύσουμε εδώ πέρα. Αυτά τα λύνει η ζωή. Ποιος έχει δίκιο. Ποιος δεν έχει. Το θέμα είναι ότι δεν πήραν και το δικό τους όνομα». Πάνω σε αυτό το θέμα συμπλήρωνε πως «απλούστατα προκαλεί σύγχυση. Διατηρεί το θέμα της διάσπασης του ’68 στην ημερήσια διάταξη. Το εκμεταλλεύεται η αντίδραση. Δε θέλουμε να επέμβουμε στα εσωτερικά τους. Είναι δικό τους θέμα. Αλλά αν υπήρχε μια διαφορετική εξέλιξη εμείς δε θα είχαμε κανένα λόγο να μη συνεργαστούμε σε επίπεδο κομμάτων, εκεί όπου μπορεί φυσικά να υπάρξει πρόσφορο έδαφος για συνεργασία».[20]

Στο κάλεσμα του Χαρίλαου Φλωράκη για κοινό μέτωπο των ελληνικών αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων, ανταποκρίνονται θετικά με δηλώσεις τους στον «Ριζοσπάστη» στις 29 Απριλίου του 1986, προσωπικότητες όπως ο Αλ. Μητρόπουλος, ο Θ. Γκολφινόπουλος, ο Μ. Δρεττάκης και ο Δ, Πιπεργιάς, ενώ έχει συμβολική αξία το γεγονός ότι η εφημερίδα φιλοξενεί δήλωση του Πάνου Δημητρίου, ενός εκ των πρωταγωνιστών της 12ης Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1968. Στη δήλωσή του, ο Π. Δημητρίου [παρουσιάζεται με την ιδιότητα «μέλος της Κ.Ε. του “εσωτερικού”»] δεν αποκλείει το ενδεχόμενο συνεργασίας με το ΚΚΕ και υπογραμμίζει ότι «η σύγκλιση αυτή και η

συνεργασία στη δράση μπορεί να γίνει δυνατή μόνο με ένα ισότιμο, ανοικτό στο λαό, δημοκρατικό διάλογο».[21]

5.3 Η διάρρηξη της συμμαχίας της «Αλλαγής»

Η στροφή του ΠΑΣΟΚ στην οικονομική πολιτική του, διαμόρφωσε το κλίμα στις δημοτικές εκλογές του 1986 και το πεδίο σύγκρουσης των κομμάτων. Σύμφωνα με τον Γ. Μαυρή και τον Χρ. Βερναρδάκη, «παρά την κυβερνητική γραμμή της υποτίμησης των εκλογών η πολιτικοποίηση πέρασε».[22] Οι μεγάλες κινητοποιήσεις του κόσμου της εργασίας και οι κοινωνικές διεργασίες του χρόνου που ακολούθησαν από την αλλαγή πλεύσης του ΠΑΣΟΚ, θα αποκρυσταλλωθούν στο εκλογικό αποτέλεσμα των δημοτικών εκλογών. Μέσα σε συνθήκες πόλωσης καταγράφονται σημαντικές ανακατατάξεις στον πολιτικό χάρτη της χώρας, οι οποίες, όμως, δεν αποτυπώνονται μονάχα στις δημοτικές εκλογές, αλλά και στα επιμέρους αποτελέσματα των εκλογών στους διάφορους κοινωνικούς χώρους.

Σύμφωνα με τους Μαυρή- Βερναρδάκη, οι ανακατατάξεις αυτές «ενισχύουν ακόμη περισσότερο ένα φαινόμενο που είχε χαρακτηρίσει έντονα τις βουλευτικές εκλογές του 1985. Την ταξική πόλωση της ελληνικής κοινωνίας που αντανακλάται στην κοινωνική εκλογική βάση των πολιτικών κομμάτων. Σ' αυτή τη διετία εκδηλώνεται η διάρρηξη της κοινωνικής συμμαχίας της “Αλλαγής” και ενισχύεται η κοινωνική συμμαχία της “Δεξιάς”».[23]

Είχε προηγηθεί, τον Μάρτιο του ’86, η επιστολή του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ προς την Κ.Ε. του ΚΚΕ σχετικά με την «πρόταση διαλόγου και συνεργασίας»[24], με το ΚΚΕ να περνάει στην αντεπίθεση και να υπογραμμίζει ότι «δεν μπορεί να παρακάθεται σε διάλογο με το κυβερνητικό κόμμα, ενώ ταυτόχρονα η κυβέρνηση κάνει επίδειξη αυταρχικής πυγμής ενάντια στους εργαζόμενους, απολύει στελέχη του συνδικαλιστικού κινήματος, αχρηστεύει το διάλογο με τους συνδικαλιστικούς φορείς, βάζοντας σε εφαρμογή τις Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου και ακολουθεί πολιτική διακρίσεων και ενεργειών σε βάρος του κόμματός μας».[25]

Η ηγεσία του ΚΚΕ βαδίζοντας πια σε νέα πολιτικά μονοπάτια, αντιλαμβάνεται ότι «δημιουργούνται οι αντικειμενικές (και υποκειμενικές) προϋποθέσεις για τη συγκρότηση ενός τρίτου πολιτικού πόλου- του πόλου της Αριστεράς- προκειμένου να μπει σφήνα ανάμεσα στις δυνάμεις του δικομματισμού».[26] Σε αυτό το πλαίσιο ξεκινάνε επαφές και συζητήσεις με στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού και της ΕΔΑ, με διαγραμμένα στελέχη του ΠΑΣΟΚ και προσωπικότητες από τον χώρο των ανένταχτων.

Μάλιστα, λίγους μήνες πριν την εκλογική μάχη, όπως αναφέρει ο Τ. Παππάς, «με τη μεσολάβηση του Δημήτρη Μαράκα, στελέχους του ΚΚΕ στο τμήμα διεθνών σχέσεων, συναντήθηκαν ο Πέτρος Κουναλάκης, τότε γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης της Αθήνας του ΚΚΕ εσωτερικού, με

τον Μίμη Ανδρουλάκη, τότε μέλος τη Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε σε υπαίθριο εστιατόριο στου Φιλοπάππου και ήταν ιδιωτικού χαρακτήρα, αφού τα δύο στελέχη δεν ήταν εξουσιοδοτημένα από τα κόμματά τους. Παρ' όλα αυτά δεν ήταν μια κίνηση εντελώς στο κενό, εξαιτίας των στενών σχέσεων που διατηρούσαν ο μεν Κουναλάκης με τον Λ. Κύρκο, ο δε Ανδρουλάκης με τον Χ. Φλωράκη. Στη συζήτηση εκείνη αποφασίστηκε να βολιδοσκοπηθούν οι Κεντρικές Επιτροπές για το ενδεχόμενο ανάδειξης κοινών υποψηφίων στις δημοτικές εκλογές του 1986, ενώ οι δυο "αναρμόδιοι" διαπραγματευτές ασχολήθηκαν και με κείνα τα πρόσωπα που θα μπορούσαν να διεκδικήσουν το δήμο Αθηναίων. Στο "τραπέζι" του εστιατορίου "έπεσαν" τα ονόματα του Νίκου Κωνσταντόπουλου και Χριστόφορου Αργυρόπουλου».[27]

Η προσπάθεια συνεργασίας του ΚΚΕ με ευρύτερες δημοκρατικές και προοδευτικές δυνάμεις ευοδώθηκε- σε ένα βαθμό- και δημιουργήθηκε η «Δημοκρατική Συμπαράταξη». Παρά το γεγονός ότι ανάμεσα στο ΚΚΕ και το ΚΚΕ εσωτερικού δε βρέθηκε η «χρυσή τομή» για κοινή κάθοδο σε επίσημο «κεντρικό» επίπεδο, στην πράξη και με πρωτοβουλίες «από τα κάτω» σε αρκετούς δήμους της χώρας, υπήρξε κάθοδος με κοινούς υποψηφίους. Ο Νίκος Χουντής αναφέρεται σε αυτό το γεγονός και εξιστορεί την προσωπική του εμπειρία από τις προσπάθειες να επιτευχθεί κοινή κάθοδος του ΚΚΕ με το ΚΚΕ εσωτερικού, στις δημοτικές εκλογές του '86, σε επίπεδο δήμων Αθήνας.[28]

Το ίδιο διάστημα, με μια σειρά άρθρων κεντρικών στελεχών του ΚΚΕ ο «Ριζοσπάστης» υπογραμμίζει την ανάγκη ενότητας των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων, ενώ ασκεί κριτική στην ηγεσία του ΚΚΕ εσωτερικού να ακολουθήσει την επιλογή της αυτόνομης καθόδου με επικεφαλής τον Κώστα Φιλίνη, στον δήμο Αθηναίων. Εκείνο το διάστημα, σε συνέντευξη του ο Νίκος Καλούδης αναφερόμενος στο ζήτημα της συνεργασίας της Αριστεράς, σημείωνε πως είναι «ώριμη ανάγκη (…)» και ότι «η συνεργασία αυτή θα μεγαλώσει την ελληνική δύναμη της Αριστεράς και θα πολλαπλασιάσει την επιρροή της συνολικά».[29] Παράλληλα, ο Θανάσης Καρτερός υποστήριζε την ανάγκη ενός μετώπου της Αριστεράς και της προόδου.Εκεί, ανέφερε, «διατηρώντας τη διαφορετικότητά μας, θα μάθουμε να επιστρέφουμε στους αποστολείς τους τις "συμβουλές" προς τους αριστερούς. Θα ξεπεράσουμε παλιές επιφυλάξεις για λαθεμένους χειρισμούς και αμοιβαίες καχυποψίες για "καπελώματα" και "ηγεμονισμούς"».[30]

Ταυτόχρονα, ο «Ριζοσπάστης» εκμεταλλευόμενος τις διαφωνίες που υπήρχαν εκείνο το χρονικό διάστημα στο ΚΚΕ εσωτερικού, αναδεικνύει τις εσωτερικές αντιθέσεις του κόμματος της ανανεωτικής Αριστεράς, αλλά και τις διαφωνίες των μελών του που είχαν να κάνουν με την προεκλογική περίοδο. Στις 27 Ιουνίου 1986, η εφημερίδα κάνει λόγο για «σφοδρή κριτική στην απόφαση του "Εσ." από στελέχη της Αθήνας (…)» για την αυτόνομη κάθοδο

στον δήμο της πρωτεύουσας. Στο σχετικό ρεπορτάζ αναφέρεται πως «ο Λ. Κύρκος υποχρεώθηκε για μια σχεδόν ώρα ν' απαντά σε ερωτήσεις που συνιστούν ουσιαστικά ανοιχτή κριτική».[31] Από την πλευρά του ο Ευτύχης Μπιτσάκης, απευθύνει με άρθρο του, τότε, ένα ερώτημα στην ηγεσία του ΚΚΕ εσ., και προσωπικά στο παλιό του συγκρατούμενο, όπως σημειώνει, τον Λεωνίδα Κύρκο. Συγκεκριμένα, γράφει πως «μετά τις δημοτικές του Οκτώβρη, οι αριστεροί και οι κομμουνιστές θα γράψουμε: πλην Λακεδαιμονίων;»[32] Στις 18 Ιουλίου ο «Ρ» επιτίθεται στον Κώστα Φιλίνη, με αφορμή την πρώτη συνέντευξη Τύπου που παραχώρησε ο ίδιος, υποστηρίζοντας πως «είναι πολύ δύσκολο να επιχειρείς να δικαιολογήσεις τα αδικαιολόγητα. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν ο λόγος σου απευθύνεται σ' έναν κόσμο αριστερό, με σκέψη και κριτήρια λαξευμένα στους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες».[33] Τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς, η εφημερίδα επανέρχεται και θέτει, από τις στήλες της, «τρία ερωτήματα για τον Λ. Κύρκο».[34] Λίγο πριν τις κάλπες των δημοτικών εκλογών, ένα άρθρο στον «Ριζοσπάστη», σε σχέση με τις υποψηφιότητες στον δήμο Αθηναίων, υποστηρίζει πως «βλάπτει την υπόθεση της συμπαράταξης η "αυτόνομη κάθοδος" του Κ. Φιλίνη. Γιατί δε δίνει καμιά προοπτική για την Αριστερά».[35]

Σε ό,τι αφορά τα εκλογικά αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών του 1986, στην πραγματικότητα αποτέλεσαν αντανάκλαση των σημαντικών κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών και ανακατατάξεων, οι οποίες συντελέστηκαν και επιταχύνθηκαν την προηγούμενη περίοδο και ειδικά κατά τη νέα ιστορική περίοδο που σήμανε η πολιτική στροφή του ΠΑΣΟΚ τον Οκτώβριο του 1985. Όπως σημειώνει ο Γ. Μαυρής «το ΠΑΣΟΚ έχασε τη συναίνεση των μαζών στην πολιτική του (…)», για να προσθέσει πως υπήρχε «αποδέσμευση» του ΠΑΣΟΚ κατά κύριο λόγο από τα εργατικά στρώματα. Ο ίδιος, μάλιστα, κάνει λόγο για «καθολική πολιτική αποδοκιμασία» του ΠΑΣΟΚ, η οποία είχε ως αποτέλεσμα η Ν.Δ. «να κερδίσει τις "εντυπώσεις" αναμφισβήτητα» κατακτώντας τους τρείς πρώτους δήμους της χώρας.[36]

Από τη μαζική διαμαρτυρία που εκφράστηκε απέναντι στο ΠΑΣΟΚ, η «Συμπαράταξη» ήταν κερδισμένη. Σύμφωνα με τον Γ. Μαυρή, η Αριστερά (ΚΚΕ, ΚΚΕ εσ., ΣΣΕΚ κ.λπ.) αναδείχθηκε σε «τρίτο πόλο (…)», υπογραμμίζοντας πως «η εικόνα της ενότητας της Αριστεράς έπεισε και έδωσε πολιτική διέξοδο στους οπαδούς του ΠΑΣΟΚ σε βάρος της αποχής».[37]

Όμως, όπως ο ίδιος επισημαίνει, «όσο πολιτικοποιούνται οι ΔΕ [Δημοτικές Εκλογές] τόσο τα ιδιόμορφα υψηλά τοπικά ποσοστά της Αριστεράς πέφτουν και τείνουν να προσεγγίσουν τα βουλευτικά», για να συμπληρώσει πως «δεν υπάρχει άλλη απόδειξη από το ότι οι κατεξοχήν αναγνωρισμένοι και καταξιωμένοι αριστεροί δήμαρχοι για δεκαετίες εμφανίζουν θεαματική πτώση από Δ82 [Δημοτικές '82] στις Δ86 [Δημοτικές '86]. Στη Νίκαια ο Σ. Λογοθέτης από 74,8% σε 53,4%, στον Ταύρο ο Π. Βακαλόπουλος από 64,2% σε 54,6%, στο Περιστέρι ο [Δημήτρης] Φωλόπουλος από 42,3% σε 36,3%, στην

Ελευσίνα ο [Μιχάλης] Λεβέντης από 46,0% σε 31,6% κ.λπ. Δεν μπορεί να οφείλεται βέβαια η πτώση αυτή στο ότι συμπτωματικά απότυχαν όλοι μαζί».[38]

Τα αποτελέσματα όμως στους τρεις μεγάλους Δήμους της χώρας δεν ήταν πετυχημένα για την Αριστερά γενικά και τη «Συμπαράταξη» συγκεκριμένα. Στην Αθήνα, ο Θ. Κατριβάνος, υποψήφιος της «Συμπαράταξης», συγκέντρωσε το 17,87% των ψήφων και ο Κώστας Φιλίνης που υποστήριζε το ΚΚΕ εσ. το 3,88%. Όπως σημειώνει ο Αγ. Χριστοδουλόπουλους, ο Θ. Κατριβάνος, «παρά την υποτιθέμενη ακτινοβολία του στους κόλπους του ΠΑΣΟΚ και των κεντρογενών δυνάμεων, δεν κατάφερε να συγκεντρώσει ούτε το ποσοστό του κομματικού μέλους [Βασίλη] Εφραιμίδη στις προηγούμενες δημοτικές εκλογές».[39]

Στον Πειραιά ο υποψήφιος της «Συμπαράταξης» Μ. Νικολινάκος έλαβε το 16,42% των ψήφων, όταν ο [Δημήτρης] Σαλπέας που εκπροσωπούσε μόνο το ΚΚΕ το 1982 είχε περίπου το 20% των ψήφων.[40]

Παράλληλα στη Θεσσαλονίκη η «Συμπαράταξη» στην αρτιότερη μορφή της, με επικεφαλής τον Σ. Νέστωρ, συγκέντρωσε το 23,29%, ποσοστό ανάλογο του υποψηφίου του ΚΚΕ το 1982 Θ. Γιαννούση. Ταυτόχρονα, χαμηλές ήταν οι επιδόσεις της Συμπαράταξης «σε μια σειρά επαρχιακές πόλεις κλειδιά», όπως η Λάρισα, η Μυτιλήνη κ.λπ.[41]

Ταυτόχρονα, όμως, σε μια σειρά δήμων της χώρας και κυρίως σε εργατικές και λαϊκές περιοχές όπως το Πέραμα, η Δραπετσώνα, το Αιγάλεω, τα Άνω Λιόσια, η Νέα Ιωνία, η Νέα Ιωνία Βόλου, τα Σέρβια Κοζάνης, ο Τύρναβος κ.λπ., οι υποψήφιοι της «Συμπαράταξης» πέτυχαν μεγάλα ποσοστά, καθηλώνοντας παράλληλα τους υποψηφίους του ΠΑΣΟΚ.

Εν όψει του β' γύρου των δημοτικών εκλογών του 1986, η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, σε μια συμβολική κίνηση απεγκλωβισμού των δυνάμεών του κόμματος από την «αντιδεξιά» λογική που επικρατούσε μέχρι τότε στα κείμενα και τις διακηρύξεις του κόμματος και την οποία εκμεταλλευόταν το ΠΑΣΟΚ, αποδεσμεύει τους οπαδούς και φίλους του και τους καλεί «να εκφράσουν με την ψήφο τους στο Δήμο Αθήνας την κατηγορηματική τους αντίθεση στα εκβιαστικά διλήμματα, με όποιον τρόπο θεωρούν πιο πρόσφορο».[42]

Δεν ήταν όμως για το ΚΚΕ μόνο ο Δήμος Αθήνας που η ηγεσία του συμπεριφέρθηκε ανάλογα, μιας και η συγκυρία έφερε το κόμμα στη θέση του ρυθμιστή της τελικής μάχης των δημοτικών εκλογών. Σύμφωνα με τον Παύλο Τσίμα, «το ΚΚΕ δεν υποστηρίζει, όπως ήταν έως τότε δεδομένο ότι θα έκανε, τους υποψηφίους του ΠΑΣΟΚ στον β' γύρο όπου υπήρχαν, αλλά ούτε κι επιχειρεί να κάνει τέτοιου είδους συναλλαγές. Λέει απλά και καθαρά "στον β' γύρο δε μετέχουμε". Κάπως έτσι εκλέγονται σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιά δήμαρχοι υποστηριζόμενοι από τη Νέα Δημοκρατία».[43]

Στο μεταξύ, η Συμπαράταξη κερδίζει τελικά στον β' γύρο των εκλογών, τους 15 από τους 20 δήμους στους οποίους κατέβαιναν υποψήφιοί της, με το Εκτελεστικό Γραφείο του ΠΑΣΟΚ να κάνει λόγο για «ανίερο ιστορικό συμβιβασμό»[44] μεταξύ Ν.Δ. και ΚΚΕ. Με βάση τα ενθαρρυντικά, για το ΚΚΕ, εκλογικά αποτελέσματα, η «Συμπαράταξη» θα διεκδικούσε να γίνει πλέον η βασική έκφραση των δημοκρατικών δυνάμεων σε βάρος του ΠΑΣΟΚ. Διότι αφενός οι αλλαγές στην ΕΣΣΔ κάνουν λιγότερο προφανές το ιδεολογικό ρήγμα στο εσωτερικό της ελληνικής Αριστεράς, αφετέρου η ανάγκη αυτονόμησης της Αριστεράς έναντι του ΠΑΣΟΚ, καθιστά σχεδόν αναγκαία μια διαδικασία συσπείρωσης των δυνάμεών της.

Από μια διαφορετική ωστόσο οπτική, από αυτή που εξέφρασε τότε η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, στελέχη της εποχής, όπως η Νάντια Βαλαβάνη, τα οποία τοποθετούνταν στα «αριστερά» του κόμματος, εκτιμάνε πως οι δημοτικές εκλογές του '86 ήταν «η κρίσιμη στροφή που άνοιξε τον δρόμο για το συνοικέσιο με τον "ιστορικό συμβιβασμό αλά ελληνικά", της Αριστεράς δηλαδή με τη Ν.Δ.» [45]

1. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12- 16 Μάη 1987
2. Νικολακόπουλος Ηλίας, «Σύγκρουση "Αλλαγής" και "Απαλλαγής" το 1984», *www.tanea.gr (ΤΑ ΝΕΑ)*, 26 Μαΐου 2009. (Διαθέσιμο: *http://www.tanea.gr/news/greece/article/4518585/?iid=2*).
3. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 1984, σελ. 1.
4. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 273.
5. *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, σελ. 5- 6.
6. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
7. Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας (1974-1992)*, εκδόσεις Μάλλιαρης- παιδεία, Αθήνα 1993, σελ. 99.
8. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 351.
9. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 352- 353.
10. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 353.
11. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55.
12. Ανδρουλάκης Μίμης, «Η Αριστερά σήμερα», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1985, σελ. 2
13. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
14. Βερναρδάκης Χριστόφορος- Μαυρής Γιάννης, «Πάλη των τάξεων και πολιτικά κόμματα 1985-1987. Η κρίση εκπροσώπησης σε εξέλιξη», *Θέσεις*, τχ. 22, περίοδος: Ιανουάριος - Μάρτιος 1988, σελ. 53- 84.
15. Βερναρδάκης Χριστόφορος- Μαυρής Γιάννης, *ό.π.*
16. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 18- 19.
17. Η συνέντευξη του Χαρ. Φλωράκη στο «Ένα» αναδημοσιεύτηκε και στον κομματικό Τύπο: *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 1986, σελ. 3.
18. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1986, σελ. 1, 3.
19. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1986, σελ. 1, 3.
20. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1986, σελ. 3.
21. «Το ΚΚΕ φαίνεται ότι συλλαμβάνει τα μηνύματα των καιρών», *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1986, σελ. 3.
22. Βερναρδάκης Χριστόφορος- Μαυρής Γιάννης, *ό.π.* Επίσης, ο Γ. Μαυρής υπογραμμίζει σε κείμενο του για τις δημοτικές εκλογές του 1986 ότι «υπήρξαν οι πιο πολιτικοποιημένες μεταπολιτευτικές δημοτικές εκλογές». Βλ.: Μαυρής Γιάννης, «Ποιος φοβάται τις δημοτικές εκλογές», *Σχολιαστής*, τχ. 44, Νοέμβριος 1986, σελ. 6-8.
23. Βερναρδάκης Χριστόφορος- Μαυρής Γιάννης, *ό.π.*
24. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 374.
25. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 375.
26. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 377. Βλ. επίσης αρθρογραφία στελεχών του κόμματος στον «Ριζοσπάστη» επί του θέματος. Ο Παύλος Τσίμας υπογραμμίζει ότι «η Αριστερά μπορεί να αποτελέσει εναλλακτική λύση. Να γίνει κορμός μιας νέας λαϊκής πλειοψηφίας για την αλλαγή». Βλ.: Τσίμας Παύλος, «Το μήνυμα των δημοτικών

εκλογών- Μια νέα πολιτική δύναμη», *Ριζοσπάστης*, 21 Οκτωβρίου 1986, σελ. 3. Βλ. ακόμη: άρθρα Νίκου Κωνσταντόπουλου και Στάθη Παναγούλη για τις προοπτικές της Αριστεράς μετά τις εκλογές. *Ριζοσπάστης*, 26 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1

27. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 25.
28. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74.
29. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1986, σελ. 3.
30. Καρτερός Θανάσης, «Ας αρχίσουμε τώρα», *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουνίου 1986, σελ. 3.
31. «Σφοδρή κριτική στην απόφαση του "Εσ." από στελέχη της Αθήνας- Για την αυτόνομη κάθοδο», *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουνίου 1986, σελ. 2.
32. Μπιτσάκης Ευτύχης, «Η ώρα της Αριστεράς», *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουλίου 1986, σελ. 3.
33. «Δικαιολογώντας τα αδικαιολόγητα», *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουλίου 1986, σελ. 3.
34. Συγκεκριμένα, το κείμενο αναφέρει πως «μπορεί και πρέπει σήμερα η Αριστερά να δώσει μ' όλες τις δυνάμεις της τη μάχη για να περάσουν στα χέρια της οι δήμοι της Αθήνας και των άλλων μεγάλων πόλεων; Υποστηρίζει ο Λ. Κύρκος ότι στην επιλογή του κόμματός του, εξυπηρετεί, προωθεί και ενισχύει έναν άλλο, διαφορετικό ρόλο της ελληνικής Αριστεράς. Για ποιον ακριβώς ρόλο γίνεται λόγος; Τι είδους «συνασπισμό» προκρίνει ο Λ. Κύρκος;» Παράλληλα, ο «Ρ» σημειώνει «τι σκοπιμότητες εξυπηρετεί όμως η απαίτηση που προβάλλει ο Λ. Κύρκος για μετατόπιση όλων των υπολοίπων σε θέσεις του κόμματός του, σαν προϋπόθεση μάλιστα για την οικοδόμηση του "συνασπισμού"; Την δικαιολόγηση της παραπομπής στις καλένδες μιας απαίτησης του σήμερα ή την διαστροφή αυτής της απαίτησης με αδιέξοδα σχήματα- παρά και ενάντια στο ΚΚΕ;» Βλ. αναλυτικά: Π., «Τρία ερωτήματα για τον Λ. Κύρκο», *Ριζοσπάστης*, 11 Σεπτεμβρίου 1986, σελ. 3.
35. Μ.Μ., «"Αριστερή λύση" ή… ;», *Ριζοσπάστης*, 4 Οκτωβρίου 1986, σελ. 3.
36. Μαυρής Γιάννης, «Ποιος φοβάται τις δημοτικές εκλογές», *Σχολιαστής*, τχ. 4, Νοέμβριος 1986, σελ. 6- 8
37. Μαυρής Γιάννης, «Ποιος φοβάται τις δημοτικές εκλογές», *Σχολιαστής*, τχ. 4, Νοέμβριος 1986, σελ. 6- 8
38. Μ.Γ. (Μαυρής Γιάννης), «Δημοτικές '82- Δημοτικές '86 Που διαφέρουν», *Σχολιαστής*, τχ. 4, Νοέμβριος 1986, σελ. 6- 8
39. Χριστοδουλόπουλος Αγησίλαος, «Ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες», *Σχολιαστής*, τχ. 44, Νοέμβριος 1986, σελ. 9-10
40. Χριστοδουλόπουλος Αγησίλαος, *ό.π.*
41. Χριστοδουλόπουλος Αγησίλαος, *ό.π.*
42. *Ριζοσπάστης*, 16 Οκτωβρίου 1986, σελ. 1.
43. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.
44. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 380.
45. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η κρίση της ανανεωτικής Αριστεράς

6.1 Η διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού

Οι κοσμογονικές αλλαγές στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα και οι εγχώριες εξελίξεις επηρέασαν άμεσα και έμμεσα το σύνολο της ελληνικής Αριστεράς.

Τα νέα δεδομένα συνταράσσουν συθέμελα το ΚΚΕ εσωτερικού. Περίπου δυο δεκαετίες μετά τη γέννησή του [το 1968], το εγχείρημα της κομμουνιστικής ανανέωσης δεν κατόρθωσε ποτέ να μεταβληθεί σε ένα μαζικό κόμμα με απήχηση στην εργατική τάξη- που ήταν και ζητούμενό του-, ούτε και κατάφερε να καταγράψει ποτέ αξιοσημείωτα εκλογικά ποσοστά στις εθνικές εκλογές. Η εσωκομματική κρίση γύρω από ζητήματα στρατηγικής σημασίας, οδήγησε το ΚΚΕ εσωτερικού, μέσα από έντονες και σφοδρές αντιπαραθέσεις, στη διάσπαση του το 1987. Η δημιουργία της ΕΑΡ από τη μια πλευρά, με επικεφαλής τον Λεωνίδα Κύρκο και του ΚΚΕ εσ.- Α.Α. από την άλλη μεριά, με επικεφαλής τον Γιάννη Μπανιά, διαμόρφωναν μια νέα κατάσταση στο χώρο της ανανεωτικής Αριστεράς.

Η διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού είναι θέμα που απαιτεί περαιτέρω ανάλυση και επεξεργασία. Σταχυολογώντας ωστόσο τους λόγους και τα αίτια που το οδήγησαν στο τέλος του, ένας είναι ο παράγοντας, μεταξύ όλων των άλλων, που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο για την τελική σύγκρουση, αλλά και για τη μετέπειτα συνάντηση της ΕΑΡ με το ΚΚΕ.

6.2 Η μάχη του «Κ»

Η άνοδος του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ, εκείνη την περίοδο, ο οποίος μιλούσε στο όνομα του οικουμενισμού και της ανάγκης υπέρβασης του σχίσματος με την σοσιαλδημοκρατία, όπως και η αρχή της συζήτησης για την αποκομμουνιστικοποίηση σε μια σειρά Κ.Κ. της Δύσης, επηρέασαν καταλυτικά το ΚΚΕ εσωτερικού. Οι αλλαγές στην ΕΣΣΔ και η διεθνής συγκυρία έπαιξαν τον δικό τους ξεχωριστό ρόλο στις διεργασίες του κόμματος της ανανεωτικής Αριστεράς, όπως προκύπτει και από μαρτυρίες κορυφαίων του στελεχών, όπως για παράδειγμα του Κώστα Φιλίνη. Σύμφωνα με το ιστορικό στέλεχος της Αριστεράς «υπολογίζαμε ότι ο Γκορμπατσόφ θα μείνει και η περεστρόικα θα προχωρήσει. Έτσι τουλάχιστον πίστευε κι όλη η Αριστερά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όπου εργαζόμουνα ως βουλευτής του ΚΚΕ Εσωτερικού».[1]

Παράλληλα με τις διεθνείς εξελίξεις, η κρίση του ΠΑΣΟΚ- απόρροια της πολιτικής του στροφής- και η εκτίμηση για το διαφαινόμενο τέλος του Ανδρέα Παπανδρέου, η κόπωση μερίδας του κόμματος (ΚΚΕ εσ.) από τα συνεχή αποτυχημένα εκλογικά αποτελέσματα, η άνοδος του ρεύματος του «γκορμπατσοφισμού» στο ΚΚΕ, που είχε ως προαπαιτούμενο για την ενότητα

της Αριστεράς την άρση του τίτλου «ΚΚΕ εσωτερικού», διαμόρφωσαν το πλαίσιο κάτω από το οποίο επήλθε η ρήξη στην ανανεωτική Αριστερά. Την εκτίμηση αυτή εκφράζει και ο Δημήτρης Παπαδημούλης, ο οποίος αναφέρει πως «από τα μέσα της δεκαετίας του ’80 και έπειτα, έχουμε την κρίση του ΠΑΣΟΚ, με τα προγράμματα λιτότητας, τις αλλαγές στην ΕΣΣΔ (…) είχε προχωρήσει πολύ η αποκομμουνιστικοποίηση του ΙΚΚ, με το Κ.Κ. Ισπανίας να μετέχει στο πλαίσιο της Ενωμένης Αριστεράς, οπότε αναπτύσσεται και εδώ η θεωρία της υπέρβασης του κομμουνιστικού χαρακτήρα και η συγκρότηση ενός αριστερού κόμματος».[2]

Οι διαφωνίες και οι τριβές που εκδηλώθηκαν στο ΚΚΕ εσωτερικού, με όρους φραξιονιστικής πολεμικής, στα μέσα της δεκαετίας του ’80, δεν προέκυψαν βέβαια τότε, αλλά πηγάζουν από προβλήματα που υπήρχαν από τα πρώτα βήματα του ανανεωτικού εγχειρήματος. Ωστόσο αυτές, δεν είχαν να κάνουν πάντοτε με σταθερές αναφορές και μορφοποιημένα μπλοκ. Σύμφωνα με τον Μπάμπη Γεωργούλα, «οι διαφορές που άρχισαν να διαμορφώνονται στο ΚΚΕ εσωτερικού, αφού άρχισε πλέον να διαμορφώνεται σαν ξεχωριστό κόμμα, είχαν σχέση και με τις εξελίξεις που αναδείκνυαν νέα και διαφορετικά θέματα. Δεν ήταν απλώς ένας διαχωρισμός, όπως συνηθίζεται στα αριστερά και κομμουνιστικά κόμματα, σε “αριστερή” και “δεξιά” τάση (…) δεν υπήρχε μια διαχωριστική γραμμή που διέσχιζε το κόμμα. Ακόμα και στον επίλογο του ΚΚΕ εσωτερικού, δεν υπήρχαν μόνο η “αναβάθμιση” και η “μετεξέλιξη”, υπήρχε και η “τρίτη άποψη”, υπήρχε και η “τέταρτη άποψη”. Υπήρχαν πράγματα, δηλαδή, που διαμορφώνονταν στην πορεία. Πάντως, αυτοί οι διαχωρισμοί μέχρι και το 2ο Συνέδριο δεν ήταν εμφανείς. Στο 3ο Συνέδριο εμφανίστηκαν συγκροτημένα. Σε αυτό έπαιξαν ρόλο τα νέα στοιχεία που είχαν εμφανιστεί, το ενισχυμένο ΠΑΣΟΚ και η στάση που έπρεπε να κρατήσουμε απέναντι του, η δική μας αποτυχία να μπούμε στη Βουλή και άλλα».[3]

Για τον Παύλο Κλαυδιανό αντίστοιχα, «η ιδεολογική διαφοροποίηση της ομάδας Κύρκου σε σχέση με τον ριζοσπαστικό λόγο του ΚΚΕ εσωτερικού κ.λπ., θεμελιώθηκε με την ομιλία του στο 3ο Συνέδριο (…)». Παράλληλα, σύμφωνα με τον ίδιο, ο Λ. Κύρκος «λίγο αργότερα έθεσε και τα πολιτικά χαρακτηριστικά, ώστε να πάμε να αναζητήσουμε τη μεγάλη φλέβα χρυσού που έβλεπε στον κόσμο του ΠΑΣΟΚ, άρα έπρεπε, για τον ίδιο, να αφαιρέσουμε το “Κ”».[4]

Η κύρια διαφωνία που εκφράστηκε στο 4ο Συνέδριο του ΚΚΕ εσωτερικού και οδήγησε στη διάσπασή του, έχει να κάνει με τα πολιτικά-ιδεολογά χαρακτηριστικά και τη φυσιογνωμία του ίδιου του κόμματος. Η πολιτική σκέψη του Λεωνίδα Κύρκου διακατέχονταν από τις αρχές των «Στόχων του Έθνους».[5] Για τον ίδιο «η πολιτική αυτή απαιτούσε σταθερή, μακρόχρονη και ευρηματική υποστήριξη, καθώς συγκρουόταν με μια παραδοσιακή αριστερή κουλτούρα και βαλλόταν από όσους είχαν συμφέρον να κρατήσουν την Αριστερά στη γωνία».[6] Εκείνη την περίοδο μάλιστα, ο Λ.

Κύρκος με αυτά τα θεωρητικά εφόδια που πάντα κουβαλούσε, θέτει το ερώτημα αν «μπορούσες πλέον να κάνεις σοβαρή πολιτική βασισμένος στην κρίση κάποιων παλιών συμβόλων».[7] Για τον ίδιο, «έπρεπε να γεννηθεί κάτι καινούργιο, κάτι σύγχρονο. Ήταν πλέον φανερό ότι και ο κομμουνιστικός χαρακτήρας των κομμάτων είχε επίσης εξαντλήσει τα περιθώριά του: βρισκόταν πλέον, σε παγκόσμιο επίπεδο, σε μια κατάσταση διαρκούς άμυνας, και ο καθένας μας έπρεπε συνεχώς να ψάχνει μέσα του τους λόγους της επιμονής μας σ' αυτά τα παλιά σύμβολα. Έβλεπα επίσης το ΠΑΣΟΚ σάρωνε, ότι πολλοί αριστεροί πήγαιναν εκεί, ότι η παλιά ειδωλολατρία, ο παλιός φετιχισμός του ονόματος- και ό,τι τον ακολουθούσε, η μονολιθικότητά του, ο δογματισμός του κ.ά.- υποχωρούσαν. Έτσι μπήκαμε στην αναζήτηση (…)».[8]

Η αναζήτηση αυτή του Λεωνίδα Κύρκου και των συντρόφων του, πήγαζε από την εκτίμηση ότι εγκαταλείποντας τα κομμουνιστικά «βαρίδια», θα μπορούσαν να εισέλθουν με αξιώσεις στην πολιτική σκηνή του τόπου. Εξάλλου, όπως σημειώνει ο ίδιος ο αριστερός ηγέτης, «το κομμουνιστικό όνομα ήταν μια τροχοπέδη σ' αυτό, προσδιόριζε ένα πολύ μικρό ορίζοντα, αφού το ΚΚΕ είχε ήδη κερδίσει την πλειοψηφία του κομμουνιστικού κόμματος».[9]

Σε αυτήν τη βάση, η σκέψη του Λεωνίδα Κύρκου συναντήθηκε με αυτή του Κώστα Φιλίνη, με αποτέλεσμα να διαμορφωθούν οι τελικοί συσχετισμοί στο εσωτερικό του ΚΚΕ εσ. Είναι ενδεικτή η μαρτυρία του Τάκη Μπενά, για το πώς βρέθηκε η κοινή συνισταμένη ανάμεσα στον Λ. Κύρκο και τον Κ. Φιλίνη, όπου στο πλαίσιο μιας συνεδρίασης των οργάνων του κόμματος με θέμα την υπέρβαση, ώστε να επιτευχθεί συνεργασία κομμουνιστών- σοσιαλιστών, ο Κώστας Φιλίνης απευθυνόμενος στον Λεωνίδα Κύρκο είπε: «ρε, Λεωνίδα, αφού θέλεις να μας ρίξεις στη θάλασσα, να κολυμπήσουμε στα βαθιά, γιατί μας ρίχνεις με τα παπούτσια και με τα ρούχα, και δεν αφήνεις να βγάλουμε τα παπούτσια και τα ρούχα που θα μας βαραίνουν, να κολυμπήσουμε ελεύθεροι". Δηλαδή τι το θέλεις "κομμουνιστές- σοσιαλιστές", να φύγει εντελώς, να κάνουμε ένα καινούργιο κόμμα, να μην είναι ούτε κομμουνιστές, ούτε σοσιαλιστές. Ένα κόμμα της Αριστεράς».[10]

Στην πορεία προς το 4ο Συνέδριο του ΚΚΕ εσωτερικού, τον Μάιο του 1986, είχαν πλέον διαμορφωθεί άτυπα, αλλά ουσιαστικά οι τέσσερις τάσεις του κόμματος. Η «Μετεξέλιξη» με ηγετική φυσιογνωμία τον Λεωνίδα Κύρκο, η «Αναβάθμιση» με ηγετική φυσιογνωμία τον Γιάννη Μπανιά, η «Τρίτη άποψη» με «επικεφαλής» τον Κώστα Φιλίνη και η «Τέταρτη άποψη». Σύμφωνα με τον Παύλο Κλαυδιανό, «η "Μετεξέλιξη" επιδίωκε να υπάρξει ένα νέο ευρύτερο αριστερό κόμμα, μη κομμουνιστικό. Η "Αναβάθμιση" υπογράμμιζε ότι αυτό που μας χρειαζόταν, ήταν η αναβάθμιση του κομμουνιστικού χαρακτήρα του κόμματος και η σύνδεσή του με τη νέα πραγματικότητα στο διεθνές κίνημα, τις διαρθρωτικές αλλαγές στις δυτικές κοινωνίες και την οικονομία, τα νέα κοινωνικά κινήματα κ.ά. Γι' αυτό, εξάλλου, λέγαμε τότε ότι το "Κ" δεν ήταν

μόνο ως προσδιορισμός για το κομμουνιστικό, ήταν επίσης η κοινωνία, τα κοινά, το κίνημα κτλ. Η “Τρίτη άποψη” είχε ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά, τα οποία έμοιαζαν με αυτά της “Αναβάθμισης”, αλλά αποδεχόταν ότι, για να μπορέσει να τα υλοποιήσει, ήταν εμπόδιο το “Κ”. Σε αυτό το σημείο συνέπεσε με τη “Μετεξέλιξη” και κέρδισαν την πλειοψηφία, ενώ στο 4ο Συνέδριο πρώτη δύναμη με πάνω από 42% είχε αναδειχθεί η “Αναβάθμιση”. Η “Τέταρτη άποψη” διέθετε μικρή δύναμη και υποστήριζε περισσότερο οργανωτικές αλλαγές στο κόμμα, παρά ιδεολογικές. Στο τέλος, ένα κομμάτι της στράφηκε προς τον Κύρκο κι ένα προς τον Μπανιά».[11]

Με την πρόταση μετεξέλιξης του ΚΚΕ εσωτερικού σε κόμμα της ευρύτερης Αριστεράς, η νέα Κεντρική Επιτροπή, στην πρώτη της σύνοδο, εξέλεξε γραμματέα της τον Λεωνίδα Κύρκο, μετά από πρόταση του Κώστα Φιλίνη που έσπευσε να υιοθετήσει και ο Μπάμπης Δρακόπουλος [δύο ιστορικές ηγετικές φυσιογνωμίες της ανανεωτικής κομμουνιστικής Αριστεράς]. Τα μέλη της Κ.Ε. που ανήκαν στην «Αναβάθμιση» ψήφισαν λευκό προμηνύοντας με τη στάση τους αυτή νέες εξελίξεις. Τον Ιανουάριο του 1987, 29 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής από την τάση της "Αναβάθμισης", δήλωσαν ότι δεν πρόκειται να συμμετάσχουν στις διεργασίες για την ίδρυση του νέου φορέα και συγκρότησαν το ΚΚΕ εσωτερικού- Ανανεωτική Αριστερά, θέτοντας ως στόχο αφενός την αναπροσαρμογή προς τα “αριστερά” της γραμμής του ΚΚΕ εσωτερικού, αφετέρου τη συνέχιση της οριοθέτησης απέναντι στο ΚΚΕ και τον «υπαρκτό σοσιαλισμό». Τις διεργασίες τέλος, στο ΚΚΕ εσωτερικού, καθ’ όλη τη διάρκεια της κρίσης του, παρατηρούσε με διακριτικό ενδιαφέρον το ΚΚΕ.[12]

6.3 Η ίδρυση της ΕΑΡ

Το ιδρυτικό συνέδριο του νέου κόμματος, που απέκτησε τον τίτλο «Ελληνική Αριστερά» (ΕΑΡ), πραγματοποιήθηκε από τις 22 έως τις 26 Απριλίου του 1987 στο Ολυμπιακό Στάδιο. Η συγκρότηση της ΕΑΡ, προηγήθηκε χρονικά της μετεξέλιξης του ισχυρότερου Κ.Κ. της Δύσης και φάρου του ευρωκομμουνιστικού κινήματος- του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος σε Δημοκρατικό Κόμμα της Αριστεράς-. Στελέχη μάλιστα της ελληνικής ανανεωτικής Αριστεράς, υποστηρίζουν ότι η ίδρυση της ΕΑΡ επηρέασε του ιταλούς κομμουνιστές, βλέποντας σε αυτή, ένα είδος πειράματος, όπως παλιότερα παρακολουθούσαν αντίστοιχα και το εγχείρημα της ΕΔΑ.[13]

Εν όψει του συνεδρίου του νέου κόμματος εκδόθηκαν σε μπροσούρα τα υλικά με την προγραμματική διακήρυξη και τις καταστατικές αρχές, με βάση τις αποφάσεις του 4ου και τελευταίου συνεδρίου του ΚΚΕ εσωτερικού, στην οποία σκιαγραφείται η πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα του νέου εγχειρήματος. Στην πρόταση της Κεντρικής Πολιτικής Οργανωτικής Επιτροπής προς τις ιδρυτικές συνελεύσεις και το τελικό Σώμα του Συνεδρίου

της Άνοιξης, επισημαίνεται πως «το εγχείρημά μας ανταποκρίνεται στην επιταγή των καιρών: εκφράζει την ανάγκη προγραμματικής ανανέωσης της αριστεράς, την ανάγκη να απαντήσει στα νέα προβλήματα που θέτει η εποχή μας μέσα από καινούργιες μορφές οργάνωσης και πάλης(…)». Παράλληλα τονίζεται ότι «οι αριστερές δυνάμεις αναζητούν μια νέα πολιτική· αναζητούν τους ορίζοντες που βρίσκονται πέρα από τα αδιέξοδα της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και της πολιτικής του ΚΚΕ, ώστε να μπορέσουν να αποκρούσουν τη συντηρητική στροφή στην κοινωνία, την πολιτική, την οικονομία(…)».[14] Επίσης, η προγραμματική διακήρυξη έδινε ιδιαίτερο βάρος στους θεσμούς και ζητούσε να αναβαθμιστούν οι αντιπροσωπευτικοί πολιτικοί θεσμοί, όπως το κοινοβούλιο και οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Ταυτόχρονα, υπογραμμίζεται ότι το νέο κόμμα τάσσεται κατηγορηματικά υπέρ της Ενωμένης Ευρώπης. Όπως συγκεκριμένα αναφέρεται, «είμαστε αποφασιστικά υπέρ της Ενωμένης Ευρώπης. Ανεξαρτησία δε σημαίνει απομόνωση, ούτε αντιστρατεύεται τη συμμετοχή σε υπερεθνικές ενότητες. Αντίθετα, η απομόνωση μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερες εξαρτήσεις, από τις ΗΠΑ στη δική μας περίπτωση. Αγωνιζόμαστε για Ευρώπη αυτόνομη απέναντι στις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ, αλληλέγγυα με τον αγώνα των χωρών του Τρίτου Κόσμου για μια νέα διεθνή οικονομική τάξη και πρωταγωνιστή της ύφεσης και της συνεργασίας με τις ανατολικές χώρες. Για Ευρώπη δημοκρατική, πολιτιστικά πλουραλιστική, που θα επιδιώκει σταθερά τη σύγκλιση των οικονομιών και την ανάπτυξη των πιο καθυστερημένων περιοχών. Επίσης, εκφράζεται η αντίθεση με την παραμονή της χώρας στο ΝΑΤΟ και με τις βάσεις στον ελλαδικό χώρο(…)».

Το κείμενο, ακόμη, εκτιμάει πως «οι πρωτοβουλίες του Γκορμπατσόφ (όπως και οι εξελίξεις στην Κίνα) είναι θετικές. Και γιατί συμβάλλουν στην ύφεση και γιατί κάθε βήμα εκδημοκρατισμού, όπου και αν γίνεται, είναι ευπρόσδεκτο. Και είναι επιπλέον φανερό ότι τα βήματα αυτά έχουν ακόμη μεγαλύτερη σημασία όταν συμβαίνουν σε χώρες με βαρύνοντα ρόλο στη διεθνή σκηνή και στη μέχρι τώρα ιστορία του εργατικού κινήματος(...)».

Σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη που προτείνεται, αναφέρεται χαρακτηριστικά πως «στοχεύει στη δυναμική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας στις σημερινές πραγματικότητες του διεθνούς ανταγωνισμού και καταμερισμού εργασίας (…)».

Ένα ακόμη στοιχείο, είναι η κριτική που ασκείται στο ΚΚΕ για την επιμονή του στην αντίληψη της δικτατορίας του προλεταριάτου, ενώ υποστηρίζεται ότι «τα πρόσφατα “ανοίγματα” ακυρώθηκαν πριν καλά-καλά γίνουν, επιβεβαιώνοντας την αδράνεια και τη συντηρητικότητα του ΚΚΕ απέναντι στις νέες πραγματικότητες».[15]

Σήμερα, ανοιχτό παραμένει ακόμα το ερώτημα για το αν η μετεξέλιξη του ΚΚΕ εσωτερικού σε ΕΑΡ, έγινε και για να βρεθεί ένας τρόπος συνεννόησης με το ΚΚΕ, καθώς οι απόψεις διίστανται και οι ερμηνείες διαφέρουν. Κοινή συνισταμένη ωστόσο όλων των ερωτηθέντων στο παράρτημα των συνεντεύξεων, είναι πως η όλη διαδικασία διευκόλυνε τη σύγκλιση ανάμεσα στα δύο κόμματα της Αριστεράς.[16]

Έτη αργότερα από τη διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού, ο Λεωνίδας Κύρκος ήταν κατηγορηματικός σε σχέση με αυτό το θέμα. «Όχι καθόλου», ήταν η απάντησή του στο ερώτημα αν αυτός ήταν όρος για να βρεθεί κοινή «φόρμουλα» με το ΚΚΕ, για να προσθέσει αμέσως μετά πως «όλοι βεβαίως καταλάβαιναν ότι αφού η αιχμή εξακολουθούσε να είναι πάντα το "ένα είναι το ΚΚΕ", με την αλλαγή του ονόματος οι σχέσεις θα μπορούσαν να εξομαλυνθούν. Αυτό πάντως δε συνέβη για αρκετό καιρό και σίγουρα δεν ήταν αυτός ο λόγος που φτιάξαμε την ΕΑΡ. Κι αν αργότερα έγινε ο Συνασπισμός, αυτό οφείλεται στις εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση. Κάποιοι από το ΚΚΕ κατάλαβαν ότι τα πράγματα άλλαζαν, κι ότι το ΚΚΕ δεν μπορούσε να μείνει το κόμμα που ήταν. Ίσως να τους παρακίνησαν και οι ίδιοι οι Σοβιετικοί, δεν ξέρω και δεν το αποκλείω. Οι εξελίξεις στην ΕΣΣΔ δικαίωναν τις δικές μας αντιλήψεις, κι αυτό το ήξερε καλά η νέα σοβιετική ηγεσία.»[17]

Ανάλογες, με του Λ. Κύρκου, είναι οι τοποθετήσεις κι άλλων κορυφαίων στελεχών της ΕΑΡ. Ο Φώτης Κουβέλης, υποστηρίζει ότι η μετεξέλιξη δεν έγινε γι' αυτό το λόγο και συμπληρώνει πως «έγινε προτού ωριμάσουν και συγκροτηθούν οι απόψεις- σε σχέση πάντα και με την άλλη πλευρά, το ΚΚΕ- και οδηγήσουν στη δημιουργία του Συνασπισμού. Το γεγονός βέβαια ότι υπήρξε η ΕΑΡ, η οποία δεν περιείχε το "Κ", διευκόλυνε την επικοινωνία και την εν τέλει συνεννόηση. Δεν αμφισβητούσε το "μονοπώλιο" του κομμουνιστικού προτάγματος». Ο Δημήτρης Παπαδημούλης από τη πλευρά του επισημαίνει πως «όταν φτιαχνόταν η ΕΑΡ, ήταν 2- 2,5 χρόνια πριν την δημιουργία του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Στόχος δεν ήταν να φύγουμε από το ΚΚΕ εσωτερικού και να τα βρούμε με το ΚΚΕ, ήταν να βγάλουμε το "Κ" από τον τίτλο μας και να φτιάξουμε έναν ευρύτερο αριστερό φορέα, ο οποίος θα μπορούσε να απευθυνθεί σε ευρύτερα ακροατήρια και αριστερούς που είχε πάρει το ΠΑΣΟΚ. Η κριτική αυτή ότι "διαλύσατε το ΚΚΕ εσωτερικού για να τα βρείτε με το ΚΚΕ" ήρθε εκ των υστέρων κι όταν μάλιστα στην αρχή λέγανε ότι "θέλετε να τα βρείτε με το ΠΑΣΟΚ" (…). Ο Κύρκος στο τέλος κατηγορούνταν, με τις στροφές του στην πολιτική, και ως φιλο-ΠΑΣΟΚ και ως φιλο-ΚΚΕ». Ο Θόδωρος Μαργαρίτης επίσης, αναφέρει πως «αν ισχύει αυτό που λένε οι παλιοί μου σύντροφοι, θα ήταν πιο λογικό να αλλάζαμε το τίτλο του κόμματος με κατευθείαν γραμμή προσέγγισης προς το ΚΚΕ. Η συζήτηση που έγινε τότε δεν είχε αυτό το χαρακτήρα, αλλά είχε ως θέμα την υπέρβαση του "Κ". Η αλήθεια είναι ότι πρόκειται για μια αντίφαση που προήλθε από μια κοσμογονική αλλαγή στην

ΕΣΣΔ, παρότι θα μπορούσα, στο όνομα της συνέπειας, να πω ότι πράγματι είχαμε εξ αρχής τη στόχευση της συνεργασίας με το ΚΚΕ».[18]

Την ίδια άποψη ωστόσο (σε σχέση με το «αγκάθι» του ονόματος), με τα στελέχη της ΕΑΡ, δε συμμερίζονται τόσο στελέχη του τότε ΚΚΕ εσ. Α.-Α., όσο και του ΚΚΕ, τα οποία δίνουν μια άλλη διάσταση στα γεγονότα.[19] Από την άλλη μεριά, παρά την απαλοιφή του τίτλου [ΚΚΕ εσωτερικού], η πολεμική ανάμεσα σε ΚΚΕ και ΕΑΡ δεν έπαψε αυτομάτως.[20]

1. Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές- Η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, 2002, σελ. 219. Παράλληλα, για την διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού καi το ρόλο της ΕΣΣΔ βλ.: Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός, «1989: το έτος της κομμουνιστικής απουσίας;», *Ο Πολίτης*, τχ. 100, Αύγουστος 1989, σελ. 20- 25, ο οποίος μεταξύ άλλων υποστηρίζει πως «ήδη από το "ανύποπτο" έτος 1985 (…) είχαν γίνει υπό την αιγίδα του σοβιετικού πρέσβη συναντήσεις παραγόντων του ΚΚΕ με τμήμα της ηγεσίας του τότε ΚΚΕ εσωτερικού, το οποίο λίγο καιρό αργότερα έθεσε εσωκομματικά το θέμα της μετεξέλιξης». Παράλληλα, ο Δ. Παπαδημούλης επιβεβαιώνει τη μεσολάβηση της σοβιετικής πρεσβείας προκειμένου να βρεθεί κώδικας επικοινωνίας μεταξύ της ανανεωτικής Αριστεράς και του ΚΚΕ. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
2. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
3. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
4. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
5. *Οι στόχοι του Έθνους, στη μεταβατική φάση προς τη θεμελίωση της Δημοκρατίας*. Διακήρυξη- απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ Εσωτερικού, Σεπτέμβρης 1974
6. Κύρκος Λεωνίδας*, Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995, σελ. 207.
7. Χρυσοστομίδης Ανταίος, *Λεωνίδας Κύρκος- Η δυναμική της ανανέωσης*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2011, σελ. 108.
8. Χρυσοστομίδης Ανταίος, *ό.π.*, σελ. 108.
9. Χρυσοστομίδης Ανταίος, *ό.π.*, σελ. 110. Βλ. επίσης: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217, Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202, Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
10. Μαυροειδής Λευτέρης, *ό.π.*, σελ. 178.
11. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
12. Βλ. σχετικά ρεπορτάζ στον «Ριζοσπάστη», π.χ. σχολιάζοντας το 4ο Συνέδριο του ΚΚΕ εσ., η εφημερίδα γράφει πως «η απάντηση όμως, στο ερώτημα κατά πόσο ο χώρος αυτός θα συνεισφέρει στην επιτακτική ανάγκη της συσπείρωσης ης ελληνικής Αριστεράς, δεν εξαντλείται, ασφαλώς σε κάποια απόφαση του Συνεδρίου. Δοκιμάζεται, κρίνεται και επιβεβαιώνεται μέσα στην ίδια τη ζωή». Βλ. «Με πολλά ερωτηματικά- Αρχίζει σήμερα το συνέδριο του "εσωτερικού"», *Ριζοσπάστης*, 10 Μαΐου 1986, σελ. 3. Ακόμη, σχολιάζοντας τα αποτελέσματα του 4ου Συνεδρίου, επισημαίνει πως «μια νέα πορεία του "Εσωτερικού" που, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις μπορεί να αποτελέσει έναν ακόμα παράγοντα για την προώθηση της συσπείρωσης της Αριστεράς και για να ανοιχτούν νέοι δρόμοι προς μια δυναμική παρέμβαση στις πολιτικές εξελίξεις.» Βλ. «Μετεξέλιξη αποφάσισε τελικά το "Εσωτερικό"», *Ριζοσπάστης*, 20 Μαΐου 1986, σελ. 2.
13. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217.

14. *Το νέο κόμμα της Αριστεράς, Προγραμματική διακήρυξη- Καταστατικές αρχές- Διαδικασίες ιδρυτικού Συνεδρίου,* Απρίλιος 1987.
15. *Το νέο κόμμα της Αριστεράς,* ό.π.
16. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, σελ. 12- 258.
17. Χρυσοστομίδης Ανταίος, *ό.π.*, σελ. 114.
18. *Παράρτημα συνεντεύξεων* Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217, Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
19. Βλ.: *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102. Βλ. επίσης σχετικές δηλώσεις Χαρίλαου Φλωράκη για το θέμα του ονόματος: *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1986, σελ. 3.
20. Βλ. για παράδειγμα κείμενο του «Ριζοσπάστη», στο οποίο εξαπολύεται σφοδρή επίθεση στην ΕΑΡ, υποστηρίζοντας πως «(…) φυλακισμένοι σε προκαταλήψεις, κυριευμένοι από μια ιδιότυπη μανία καταδιώξεως, πολιτικά κουτοπόνηροι (…) ο καιρός θα δείξει αν έχουμε να κάνουμε με μια συνειδητή επιλογή που παίζει με την αυταπάτη, πως προϋπόθεση για να υπάρξει ΕΑΡ είναι ένα εμφυλιοπολεμικό κλίμα στην Αριστερά. Ή σε μια συνειδητή επιλογή, που βλέπει όλη την Αριστερά σαν ανταλλάξιμο είδος, σαν σκαλί για να πατήσει η ΕΑΡ και να φτάσει στο ύψος του δικομματισμού». Βλ. αναλυτικά «Η ΕΑΡ και η αλήθεια», *Ριζοσπάστης*, 5 Νοεμβρίου 1987, σελ. 3.
    Επίσης, σε άρθρο του ο Π. Λαφαζάνης σημείωνε πως «κάποτε ορισμένοι πρέπει να το πάρουν απόφαση ότι στο χώρο της Αριστεράς δεν είναι μόνοι (…) ουδείς εξυπνότερος του άλλου (…) Η πολυμορφία δεν είναι κακό, αρκεί απ' όλους να αναγνωριστεί ότι ουδείς κατέχει το μονοπώλιο όλης της σοφίας ή να διεκδικεί σχεδόν ολοκληρωτικά το αποκλειστικό προνόμιο της "ανανέωσης" και της "δημοκρατικότητας"(…) Ο στόχος είναι να δημιουργηθεί μια πολιτική συμμαχία των αριστερών δυνάμεων». Βλ. αναλυτικά: Λαφαζάνης Παναγιώτης, «Κρίσιμα ερωτήματα σε μια κρίσιμη στιγμή», *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1987, σελ. 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Το 12ο Συνέδριο

7.1 Η νέα ταυτότητα του ΚΚΕ

Την άνοιξη του 1987, ένα χρόνο μετά το 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και ένα μήνα μετά το ιδρυτικό Συνέδριο της ΕΑΡ, το ΚΚΕ προχωρούσε σε ένα συνέδριο τομή για τα μέχρι τότε δεδομένα του, αλλά και για την παραπέρα πορεία του. Η προσπάθεια χειραφέτησης από την ηγεμονία του ΠΑΣΟΚ από τη μια πλευρά και οι ριζικές αλλαγές στην Σοβιετική Ένωση από την άλλη μεριά, σπρώχνουν το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας σε νέες κατευθύνσεις. Οι δυο αυτοί παράγοντες συμπίπτουν χρονολογικά, διασταυρώνονται και διαμορφώνουν τα στοιχεία της νέας ταυτότητας του κομμουνιστικού κόμματος. Το ΚΚΕ αντιλαμβάνεται πλέον τον εαυτό του ως κόμμα διακυβέρνησης στις συνθήκες του καπιταλισμού, κάνει ανοίγματα στις αριστερές δυνάμεις του τόπου και θέτει στον πυρήνα της στρατηγικής του την «ανάπτυξη νέου τύπου»[1] που θα στηριζόταν στον δημοκρατικό προγραμματισμό, τη λαϊκή συμμετοχή και τον εργατικό έλεγχο.

Το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα συνεδρίων του Περισσού, από τις 12 έως τις 16 Μαΐου [1987]. Το Συνέδριο διεξαγόταν μέσα σε μια ταραγμένη περίοδο για τη χώρα, με τα εθνικά θέματα να βρίσκονται στην επικαιρότητα, τον Ανδρέα Παπανδρέου να μην μπορεί πια – μετά τον τερματισμό του ψυχροπολεμικού κλίματος από τον Γκορμπατσόφ- να χρησιμοποιεί το φιλοσοβιετικό του χαρτί στις διεθνείς διαπραγματεύσεις και τα κοινωνικά προβλήματα να διογκώνονται εξαιτίας της πολιτικής λιτότητας. Το ΚΚΕ, σε εκείνη τη φάση, έχοντας ως παρακαταθήκη το πετυχημένο πείραμα της «Συμπαράταξης», στις δημοτικές εκλογές του ’86 και με τις διεργασίες στο χώρο της Αριστεράς να κορυφώνονται, επιδιώκει τη σταδιακή του επικράτηση έναντι του ΠΑΣΟΚ, ενώ ταυτόχρονα εντείνει την αντιπολιτευτική του γραμμή στο εργατικό και λαϊκό κίνημα. Αρωγός σε όλες του τις προσπάθειες, ήταν η ακτινοβολία, σε εκείνη τη χρονική στιγμή, της περεστρόικα και της γκλάσνοστ.[2]

Το πνεύμα των θέσεων του 12ου Συνεδρίου είναι εμποτισμένο από τη νέα σκέψη της περεστρόικα. Όπως μάλιστα υπογραμμίζει η εισήγηση της Κ.Ε. στο Συνέδριο, «τα συμπεράσματα από τις αλλαγές στην Σ.Ε. έχουν ιδιαίτερη αξία για τον εμπλουτισμό, τη δοκιμασία, το “ερέθισμα”, των δικών μας θεωρητικών επεξεργασιών για το σοσιαλισμό».[3] Παράλληλα, η πρόταση για τη συμπαράταξη των δυνάμεων της Αριστεράς, με στόχο μια νέα τύπου ανάπτυξη και τον προοδευτικό εκσυγχρονισμό, μέσω μιας αριστερής διακυβέρνησης, καθώς επίσης, η τοποθέτηση απέναντι στο ζήτημα της ΕΟΚ και η αντίληψη περί ειρήνης και σοσιαλισμού, έχουν τις ρίζες τους σε μια νέα πολιτική και ιδεολογική κατεύθυνση, επηρεασμένη άμεσα από τα νέα δεδομένα στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα.

Η εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ στο 12ο Συνέδριο, παρ' ότι υπογραμμίζει ότι αποτελεί συνέχεια των θέσεων του 10ου και του 11ου Συνεδρίου του κόμματος, προφανώς και είναι πιο προωθημένη σε μια σειρά από ζητήματα. Η μεταρρυθμιστική λογική διατρέχει τη φιλοσοφία των ντοκουμέντων του Συνεδρίου και «γειώνει» τη πολιτική του ΚΚΕ σε μια πιο «πραγματιστική» αντίληψη. Για τον Άγγελο Χάγιο μάλιστα, το 12ο Συνέδριο καθιερώνει την αντίληψη περί κυβερνητισμού, καθώς όπως υποστηρίζει «οι αποφάσεις του 12ου Συνεδρίου τροφοδότησαν την ιδεολογική και πολιτική επεξεργασία των προγραμμάτων του Συνασπισμού, του ΣΥΡΙΖΑ και της ΔΗΜΑΡ».[4] Με τη δική του οπτική, ο Γιάννης Μπαλάφας θεωρεί ότι οι αποφάσεις του 12ου Συνεδρίου αποτέλεσαν πιο προχωρημένες αναλύσεις ακόμη «και από αποφάσεις συνεδρίων του μετέπειτα Συνασπισμού».[5] Τα λεγόμενα του Αγγ. Χάγιου και του Γ. Μπαλάφα αποτυπώνουν τις δυο εκ διαμέτρου αντίθετες εκτιμήσεις που υπήρχαν στο εσωτερικό του κόμματος εκείνη την περίοδο, σε σχέση με τη νέα στρατηγική που χαρασσόταν. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Χρ. Θεοχαράτος σημειώνει πως «από το 12ο Συνέδριο (1987) και ύστερα, στο εσωτερικό του ΚΚΕ διαμορφώνονται δύο αντιλήψεις: Η πλειοψηφούσα αντίληψη, ότι με κορμό το ΚΚΕ πρέπει να δημιουργηθεί ένας τρίτος πολιτικός πόλος, ο οποίος θα διεμβολίσει τον δικομματισμό και θα ανοίξει τον δρόμο για τη σοσιαλιστική αλλαγή. Και η μειοψηφούσα αντίληψη ότι οι δυσπλασίες του συστήματος δεν αφορούν τους κομμουνιστές, στόχος των οποίων οφείλει να παραμείνει η ανατροπή του συστήματος».[6]

Σε ό,τι αφορά την εισήγηση της Κ.Ε., περιγράφονται, για πρώτη φορά, διεξοδικά οι προϋποθέσεις «για μια κυβέρνηση της Αριστεράς, για το άνοιγμα του δρόμου για την αλλαγή με κατεύθυνση τον σοσιαλισμό».[7] Επισημαίνεται, ταυτόχρονα, ότι «στο σύνολό τους οι αλλαγές που προτείνουμε επιδιώκουν να βγάλουν τη χώρα μας από το δρόμο της μέχρι σήμερα εξαρτημένης καπιταλιστικής ανάπτυξης και να τη βάλουν στο δρόμο μιας ποιοτικά διαφορετικής ανάπτυξης νέου τύπου».[8] Προς αυτή την κατεύθυνση υπογραμμίζεται ότι «η ανάπτυξη νέου τύπου προϋποθέτει την κυβερνητική εξουσία των δυνάμεων της Αριστεράς, αλλά το ακριβές περιεχόμενο, το βάθος και οι ρυθμού της συνδέονται με την ίδια την πάλη για την κρατική εξουσία συνολικά.»[9] Στο ίδιο πνεύμα, η εισήγηση σημειώνει ότι «η αλλαγή δεν αποτελεί μια νομοτέλεια για το πέρασμα στην επαναστατική διαδικασία μετάβασης στο σοσιαλισμό (...). Δίνει όμως άμεση πολιτική απάντηση στις αγωνίες και τους πόθους του λαού, προσφέρει την εναλλακτική λύση ενάντια στο δικομματισμό, διευκολύνει την παραπέρα συσπείρωση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων της ίδιας της αλλαγής και του σοσιαλισμού. Μπορεί να αποτελέσει το πέρασμα στην ενιαία επαναστατική διαδικασία μετάβασης στο σοσιαλισμό (...). αγώνας των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων της αλλαγής, με μοχλό την κυβέρνηση της Αριστεράς, πρέπει να κατευθύνεται στην κατάκτηση του συνόλου της εξουσίας από τις αντιιμπεριαλιστικές, αντιμονοπωλιακές δυνάμεις, δηλαδή της εξουσίας της Δημοκρατίας του Λαού,

πρώτου σταδίου της επαναστατικής διαδικασίας μετάβασης στο σοσιαλισμό».[10]

Στην αντίληψη της Κ.Ε. του ΚΚΕ εδράζεται η σκέψη ότι οι λύσεις προς όφελος του λαού, για να είναι βιώσιμες, πρέπει να εντάσσονται σ' ένα μακρόχρονο αναπτυξιακό πρόγραμμα που θα είναι σε ανταγωνιστική αντίθεση με τα κριτήρια και τη λογική του εξαρτημένου κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού. Όπως αναφέρεται, στην εισήγηση της Κ.Ε., «η παραγωγική ανασυγκρότηση ούτε μπορεί, ούτε και πρέπει να γίνει μέσα από τις αυθόρμητες δυνάμεις της καπιταλιστικής αγοράς, με κίνητρο το καπιταλιστικό κέρδος. Ο δημοκρατικός προγραμματισμός, η λαϊκή συμμετοχή και ο εργατικός έλεγχος αποτελούν αναγκαία συστατικά της».[11] Ως κύριο μοχλό της παραγωγικής ανασυγκρότησης, η ηγεσία του ΚΚΕ, θέτει τον δημόσιο τομέα «με δημοκρατική και αποδοτική λειτουργία»,[12] ενώ κάνει λόγο για δημοκρατικό αντιμονοπωλιακό εκσυγχρονισμό του πιστωτικού συστήματος και των άλλων οικονομικών μηχανισμών του κράτους στο πλαίσιο του δημοκρατικού προγραμματισμού.

Σε προτεραιότητα, επίσης, τίθεται η ανάγκη ενίσχυσης των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων και η συνεταιριστική οργάνωση των επαγγελματιών, βιοτεχνών και μικρεμπόρων η αξιοποίηση των δυνατοτήτων συμπαραγωγής και δημιουργίας μεικτών επιχειρήσεων, καθώς και η προστασία της εγχώριας παραγωγής και αγοράς, με βάση τα κριτήρια της νέου τύπου ανάπτυξης. Σε αυτό το πλαίσιο, βλέπει τη διαμόρφωση νέων, αμοιβαία επωφελών, διεθνών οικονομικών και την ανάπτυξη των σχέσεων συνεργασίας με όλες τις χώρες και κυρίως με τις σοσιαλιστικές.

Το Συνέδριο, εκτιμώντας ότι δύο είναι οι δρόμοι που ανοίγονται για το ΚΚΕ, ο ένας του δικομματισμού, ο άλλος της Αριστεράς, προχωράει σε εκτιμήσεις που υπέρβαιναν μια λογική συνεργασίας απλά γύρω από τον εαυτό του. Έτσι, με επίκεντρο την «επιθετική πολιτική παρουσία της Αριστεράς»[13] στη θέση μιας αμυντικού τύπου στάσης της, απευθύνει πρόταση για τη δημιουργία «Συνασπισμού Αριστεράς» σε αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις που βρίσκονταν ακόμα στο χώρο επιρροής του ΠΑΣΟΚ και που όπως αναφέρεται, ήταν δικό τους ζήτημα «να βρουν τους τρόπους πολιτικής τους έκφρασης και ένταξής τους».[14] Επιπλέον, με πολιτικές δυνάμεις και κινήσεις που προήλθαν από το χώρο του ΠΑΣΟΚ. Εκτός αυτών –κι εκεί εδράζεται το ενδιαφέρον- η εισήγηση σημείωνε πως το ΚΚΕ «παρακολουθεί τις εξελίξεις στον υπόλοιπο χώρο της Αριστεράς και της προόδου (…)». Η ρήση, μάλιστα, ότι «δείχνει κατανόηση στο γεγονός ότι αυτή την περίοδο μια σειρά δυνάμεις ρίχνουν το βάρος των προσπαθειών τους στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας τους και της ιδιαίτερης κομματικής τους υπόστασης (…)», άφηνε ανοιχτό το ζήτημα με ποιες δυνάμεις από το χώρο της ανανεωτικής Αριστεράς μπορούσε να γίνει συνεργασία, ανάλογα και με τις τότε εξελίξεις γύρω από τον τίτλο-«αγκάθι» του «ΚΚΕ εσωτερικού». Στο ίδιο πλαίσιο,

προσέθετε, επίσης, πως «δεν είμαστε εμείς λοιπόν που θα απαντήσουμε σχετικά για το ποιες δυνάμεις μπορούν να ενταχθούν στον συνασπισμό της Αριστεράς. Αυτό θα το απαντήσει η ζωή στη δυναμική της εξέλιξη. Υπάρχουν και θα υπάρξουν ανακατατάξεις και αποκρυσταλλώσεις που δεν είναι σωστό, ούτε δυνατό, να τις προεξοφλούμε από τώρα».[15] Με αυτή τη λογική, ο Χαρίλαος Φλωράκης στην ομιλία του τόνιζε ότι «έχουμε την προγραμματική μας πρόταση. Είμαστε, όμως, έτοιμοι να συζητήσουμε με όλες τις πλευρές και τις δικές τους προτάσεις, χωρίς κανένας να διατηρεί το μονοπώλιο της αλήθειας. Είμαστε υπέρ μιας κοινής προγραμματικής βάσης, φυσικά, με την προϋπόθεση αυτή να υπερβαίνει το υπάρχον σύστημα και ν' ανοίγει το δρόμο προς τα εμπρός. Με την προϋπόθεση να υπάρχει, μαζί με το κοινό πρόγραμμα, και μια γενικά κοινή αντίληψη για τους τρόπους, τα βήματα και τα μέσα πραγματοποίησής της».[16]

Πέρα από αυτά τα δύο στοιχεία, το 12ο Συνέδριο έθετε επιπλέον δυο θέματα. Το πρώτο αφορούσε τη θέση ότι «η ειρήνη είναι ο δρόμος του σοσιαλισμού»[17] και το δεύτερο είχε να κάνει με το ζήτημα της ΕΟΚ.

Η θέση περί σοσιαλισμού και ειρήνης στην εισηγητική ομιλία του Χαρίλαου Φλωράκη, παρουσιάζει ενδιαφέρον, κυρίως για τις διατυπώσεις που υπάρχουν σε αυτή. Δεν είναι τόσο η δεδομένη αντίληψη του ΚΚΕ περί της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών, όσο η νέα γραμμή που κυριαρχεί στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, λόγω Γκορμπατσόφ και η οποία πρεσβεύει τον συμβιβασμό με το καπιταλιστικό στρατόπεδο. Πρόκειται για τη γραμμή που υποστήριζε ότι είναι αναγκαία η αποφυγή ενός πυρηνικού πολέμου, όμως, όπως υπογράμμιζε ο κομμουνιστής ηγέτης, «όχι μόνο δεν υποβιβάζουμε την ταξική πάλη, αλλά πείθουμε και θα πείθουμε γενικότερα ότι οι φορείς του σοσιαλισμού στη χώρα μας είναι οι πρωτοπόροι της ειρήνης (…)». Με αυτή τη λογική σημείωνε ότι «η ειρήνη είναι ο δρόμος του σοσιαλισμού. Και ο σοσιαλισμός κατοχυρώνει την ειρήνη (...)». Παράλληλα επισήμαινε πως είναι «ανάγκη ν' ανοίξει ένα νέο σωτήριο κεφάλαιο ύφεσης, ειρήνης, συνεργασίας και αποκλιμάκωσης της έντασης και των εξοπλισμών στον πλανήτη μας».[18]

Σε ό,τι αφορά το θέμα της ΕΟΚ, στις αποφάσεις του Συνεδρίου διατηρείται η γραμμή της αποδέσμευσης της χώρας από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Για πρώτη φορά όμως, η λογική είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με την απόλυτη θέση «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, το ίδιο συνδικάτο», ενώ δεν αποκλείονταν η πιθανότητα αλλαγής της πολιτικής γραμμής. Προκειμένου να βρεθεί κοινός τόπος επικοινωνίας με τις άλλες δυνάμεις της Αριστεράς και της προόδου, στην ομιλία του ο Χαρίλαος Φλωράκης δίνει, σε αυτές, χώρο και χρόνο. Ο γενικός γραμματέας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ξεδιπλώνει στην ομιλία του μια νέα αντίληψη σε σχέση με το θέμα αποδέσμευσης της χώρας από την ΕΟΚ και με έναν ελιγμό αφήνει περιθώρια για ευρύτερες συνεργασίες.

Είναι η περίοδος που ο Γκορμπατσόφ εξετάζει την ιδέα για μια βαθμιαία πορεία προς μια ευρύτερη ευρωπαϊκή πολιτική, επιχειρεί την προσπάθεια δημιουργίας κοινών επιχειρήσεων και στοχεύει στην επίτευξη διεθνών σχέσεων. Είναι, επίσης, η εποχή που υποστηρίζει ότι η Ευρώπη είναι «ένα κοινό σπίτι, όπου η γεωγραφία και η ιστορία έχουν συνυφάνει στενά τα πεπρωμένα δεκάδων χωρών και εθνών».[19] Με αυτή τη λογική, ο σοβιετικός ηγέτης έκανε λόγο για «εποικοδομητική συνεργασία σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς»[20] για μια «ειρηνική επιστημονική και τεχνολογική συνεργασία».[21]

Σε αυτό το πλαίσιο, η εισήγηση της Κ.Ε. του ΚΚΕ σημείωνε ότι «το κόμμα μας θεωρεί ότι το ξεκίνημα μιας αναπτυξιακής πορείας, που να είναι σύμφωνη με τις ανάγκες της χώρας μας και τα συμφέροντα των εργαζομένων, απαιτεί την έμπρακτη αντιμετώπιση των σοβαρών εμποδίων που βάζει η ΕΟΚ. Απαιτεί, αυτή η πορεία να βρίσκεται τουλάχιστον σε ανταγωνιστική αντίθεση με τη λειτουργία, τις ντιρεκτίβες και τις αποφάσεις της ΕΟΚ Και μ' αυτήν ακριβώς την έννοια, το κόμμα μας επαναλαμβάνει και υπογραμμίζει, την ετοιμότητά του να συνεργαστεί και με δυνάμεις που μπορεί να μην τάσσονται σήμερα υπέρ της άμεσης αποδέσμευσης, όμως συμφωνούν στις γενικότερες κατευθύνσεις και μέτρα μιας ανάπτυξης νέου τύπου και δεσμεύονται για την αγωνιστική προώθησή τους παρά και σε αντίθεση με τα όποια εμπόδια της ΕΟΚ».[22] Σε εκείνο το σημείο, η εισήγηση της ηγεσίας του ΚΚΕ, μετακινεί τα όρια της πολιτικής γραμμής του κόμματος και κάνει ένα σαφές άνοιγμα στις όμορες δυνάμεις του κόμματός του σημώνοντας πως «υπάρχουν κι άλλες αριστερές προοδευτικές δυνάμεις που θέλουν, όπως κι εμείς, βιομηχανική ανάπτυξη: Μιλούν όπως και μείς, για εθνικό δημοκρατικό προγραμματισμό και ανάπτυξη νέου τύπου. Ας μας πουν όμως: Συμφωνούν, να παλέψουμε ενάντια στα εμπόδια και τους περιορισμούς της ΕΟΚ; Ενάντια στις πολύμορφες επιπτώσεις από την ένταξη της χώρας μας σε αυτήν; Και το κυριότερο, όταν- εμείς πιστεύουμε ότι θα συμβεί- το μαχαίρι τελικά φτάσει στο κόκκαλο, όταν διαπιστώσουμε πως ο κόμπος έχει φτάσει στο κτένι, συμφωνούμε να προχωρήσουμε στην αποδέσμευση; Ή θα πούμε, "όχι, είμαστε Ευρωπαίοι και γι' αυτό πρέπει να μείνουμε στην ΕΟΚ και να υπομείνουμε τη μοίρα που αυτή μας επιφυλάσσει"; Εμείς πιστεύουμε ότι μια τέτοια στάση θα ισοδυναμούσε με άρνηση της προόδου και της αλλαγής. Να γιατί λέμε τολμηρά, καθαρά: οι διαφορές στο ζήτημα της αποδέσμευσης, όταν υπάρχει κοινή θέληση για αγώνα για την αλλαγή, για μια ανάπτυξη νέου τύπου, δεν πρέπει ν' αποτελέσουν σήμερα εμπόδιο στη συμπαράταξη των δυνάμεων της Αριστεράς και της προόδου».[23]

Απόρροια των θέσεων του 12ου Συνεδρίου είναι το βιβλίο του ευρωβουλευτή, τότε, του ΚΚΕ Αλέκου Αλαβάνου, με τον τίτλο «Σημειώσεις για την Αριστερά στην Ευρώπη». Σε αυτό ο Αλ. Αλαβάνος υπογραμμίζει ότι «με το 12ο Συνέδριο του και τις "θέσεις του για το 1992" το ΚΚΕ είναι η πολιτική

εκείνη δύναμη που έχει ανοίξει μια υπεύθυνη, τολμηρή, τεκμηριωμένη, εποικοδομητική συζήτηση, για τα ζητήματα της ΕΟΚ, της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, της διεθνοποίησης».[24] Στη συνέχεια, ξεδιπλώνει όλη τη νέα φιλοσοφία της ηγεσίας του ΚΚΕ για την ΕΟΚ, που ξεφεύγει από την μέχρι τότε αντίληψη του κόμματος και θέτει το ζήτημα σε νέα βάση, χωρίς αφορισμούς. Αφού επισημαίνει τις αρνητικές επιπτώσεις για τη χώρα από την ένταξη της στην ΕΟΚ, θεωρεί ότι το ζήτημα της αποδέσμευσης δε πρέπει να είναι ταμπού. Ωστόσο, επηρεασμένος από την φιλοσοφία των θέσεων του 12ου Συνεδρίου και τις αναζητήσεις της περεστρόικα, τονίζει χαρακτηριστικά ότι «ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή της ραγδαίας διεθνοποίησης, για την Αριστερά στη χώρα μας πρέπει να είναι καθαρό ότι ο δρόμος της ανάπτυξης δεν περνάει μέσα από την απομόνωση από τη διεθνή αγορά. Αντίθετα απαιτεί την βαθιά, ισόρροπη, δυναμική συμμετοχή στις διεθνείς διαδικασίες.»[25] Για να προσθέσει πως «όταν ακόμη και οι μεγαλύτερες και ισχυρότερες οικονομικά σοσιαλιστικές χώρες, όπως η ΕΣΣΔ ή η Λ.Δ. Γερμανίας, αναζητούν το δρόμο για την προώθηση της σοσιαλιστικής ολοκλήρωσης, για τον εκδημοκρατισμό και τη δικαιοσύνη στη διεθνή οικονομική τάξη, αναζητούν δηλαδή τον καλύτερο τρόπο εξειδίκευσης μέσα στην παγκόσμια οικονομία, τότε και η Αριστερά σε μια καπιταλιστική χώρα, όπως η Ελλάδα, δεν μπορεί παρά να συνδέσει τις προτάσεις της για την παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας με προτάσεις για τη διεθνή εξειδίκευση».[26] Ο ίδιος, θεωρεί αναγκαίο ένα θετικό δυναμικό προτάσεων που πρέπει να έχει η Αριστερά για την αντιμετώπιση της ολοκλήρωσης, παράλληλα με ένα εθνικό αναπτυξιακό πρόγραμμα. Πιστεύει ότι οι μεταβολές στην κοινοτική ολοκλήρωση και την Ελλάδα, επιτάσσουν για την Αριστερά νέες επεξεργασίες και θέσεις, ενώ όπως αναφέρει «σήμερα απαιτείται μια μεγαλύτερη ανεκτικότητα σε διαφορετικές απόψεις στο θέμα της ολοκλήρωσης. Όχι γιατί αυτό θα δημιουργούσε ένα καλύτερο κλίμα για τη γενικότερη συνεργασία της Αριστεράς. Ούτε γιατί εκλείψανε ορισμένοι εξωγενείς “ηλεκτρικοί” παράγοντες. Αλλά κύρια γιατί η ολοκλήρωση και η διεθνοποίηση, δεν εξελίσσονται απαλλαγμένες πολύπλοκων αντιθέσεων στα πλαίσια ενός όλο και πιο διεθνοποιημένου κόσμου με πολλαπλές εναλλακτικές λύσεις μπροστά του. Αυτό απαιτεί να πάρει τη θέση του ο δημιουργικός διάλογος εκεί που πριν υπήρχε πολεμική».[27]

Παράλληλα, σε σχέση με το κομβικό ζήτημα της ΕΟΚ, το ΚΚΕ στη λογική που χάραζε το 12ο Συνέδριο, παρουσίασε ένα αναλυτικό και διεξοδικό κείμενο τον Μάρτιο του 1988, με θέσεις για την Ενιαία Εσωτερική Αγορά και το 1992. Το 1992 αποτελεί έτος «κλειδί», καθώς ήταν το ορόσημο που έβαζε τότε η ΕΟΚ ώστε να πραγματοποιήσει ένα σημαντικό βήμα στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Το κείμενο αποτελεί «σταθμό» για τη διαμόρφωση της πολιτικής του κομμουνιστικού κόμματος απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθώς με αυτό σφραγίζεται η αλλαγή γραμμής του στο θέμα. Οι θέσεις του ΚΚΕ για τη

«πλήρη αποδέσμευση»[28] από την ΕΟΚ, αποτέλεσαν βασικό χαρακτηριστικό της ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας του στη Μεταπολίτευση, έστω κι αν ήταν προϊόν ή είχε στοιχεία ετεροκαθορισμού σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ εσωτερικού. Σε αυτήν τη συγκυρία ωστόσο, η γραμμή του ΚΚΕ διαμορφώθηκε παράλληλα με τις εξελίξεις στον ελληνικό χώρο, μέσα από μια σειρά μετατοπίσεις πάνω στο ζήτημα των εσωτερικών αντιθέσεων του παγκόσμιου γίγνεσθαι, που σταδιακά μεταβάλλονταν σε αντιθέσεις συμφερόντων διεθνών παραγόντων και κατέληγαν σε αντιθέσεις ανάμεσα σε ΕΣΣΔ, ΗΠΑ και ΕΟΚ, ως διαφορετικά παραδείγματα οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής συγκρότησης.

Στην ουσία, η αλλαγή που φέρνει το κείμενο, είναι «η φραστική (έστω) διόρθωση της θέσης για την ΕΟΚ “εδώ και τώρα έξω από την Ευρώπη των μονοπωλίων”, με το γόνιμο σύνθημα: “Ελάτε να παλέψουμε, σύντροφοι, ώστε να ελαχιστοποιήσουμε τις αρνητικές για τη χώρα μας συνέπειες της ένταξης”- κάτι, άλλωστε, που ήταν σύμφωνο με το ελκυστικό σύνθημα της σοβιετικής “περεστρόικα” για το “κοινό ευρωπαϊκό σπίτι”».[29]

Συγκεκριμένα, το κείμενο επισημαίνει αρχικά, τα άσχημα, για τους εργαζόμενους και την οικονομία της χώρας, αποτελέσματα που είχε για τη χώρα μας η ένταξή της στην ΕΟΚ. Επίσης, υπογραμμίζει τις αρνητικές συνέπειες που επρόκειτο να έχει για την Ελλάδα η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ο εναρμονισμός με την ενιαία αγορά. Αφού τονίζει αυτή τη διάσταση, στη συνέχεια παρατηρεί πως «στις σημερινές συνθήκες το ΚΚΕ πιστεύει ότι βασικό του καθήκον είναι να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα και μέσα στο πλαίσιο της ΕΟΚ για μια παρέμβαση της χώρας μας στις διαδικασίες που συντελούνται σ’ αυτήν με την ανάπτυξη του κινήματος στη χώρα μας, τον μεγαλύτερο συντονισμό του με το κίνημα των εργαζομένων και όλων των προοδευτικών δυνάμεων στις χώρες της ΕΟΚ (…)». Επιπλέον, σημειώνεται πως «δε θα πρέπει να παραβλέπεται ο χαρακτήρας της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, που εκφράζει τα συμφέροντα του πολυεθνικού κεφαλαίου μέσα στην Κοινότητα, από την άλλη δε θα πρέπει να μηδενίζεται η δυνατότητα και τα περιθώρια παρέμβασης του κινήματος και της χώρας μας(...)».

Το κείμενο αποτέλεσε, ακόμη, γέφυρα, ώστε να βρεθεί κοινός κώδικας επικοινωνίας με δυνάμεις του αριστερού και προοδευτικού χώρου που είχαν θεμελιώδες διαφορές με το κομμουνιστικό κόμμα στο ζήτημα της ΕΟΚ. Σε αυτό το πλαίσιο, το ΚΚΕ, αναφέρει το κείμενο, «επισημαίνει τον κίνδυνο η πανευρωπαϊκή συνεργασία να προχωρά χωρίς να επωφελούμαστε από αυτήν, τόσο λόγω των μονόπλευρων εξωτερικών προσανατολισμών της χώρας μας, όσο και λόγω της αδυναμίας της εσωτερικής της οργάνωσης και ανάπτυξης, να μην αξιοποιεί τις δυνατότητες που προσφέρονται. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει το ρόλο του κόμματος μας και συνολικά των δυνάμεων της Αριστεράς και της Προόδου, αφού μόνο αυτές μπορούν να διεκδικήσουν τέτοιους εσωτερικούς και διεθνείς προσανατολισμούς που θα κάνουν

καρποφόρα τη συμμετοχή της χώρας μας στις διαδικασίες της πανευρωπαϊκής συνεργασίας(...)».

Στο κείμενο επίσης, είναι ξεκάθαρες οι επιδράσεις της περεστρόικα και της «νέας σκέψης» του Γκορμπατσόφ που πρέσβευε την ειρηνική συνύπαρξη με το καπιταλιστικό στρατόπεδο και, ανάμεσα στα άλλα, τη συνεργασία με την ΕΟΚ του ΣΟΑ (Σύμφωνο για την Οικονομική Αλληλοβοήθεια: οργανισμός οικονομικής συνεργασίας της ΕΣΣΔ με τις σύμμαχες χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ευρώπη) που οι δυτικές χώρες ονόμαζαν ΚΟΜΕΚΟΝ. Συγκεκριμένα το κείμενο αναφέρει πως «η επικείμενη συμφωνία ΕΟΚ-ΣΟΑ πρέπει να γίνει σύμβολο της αφετηρίας για μια νέα πορεία που θα τείνει σε μια Ευρώπη της ειρήνης, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης των λαών της. Στην κατεύθυνση αυτή το ΚΚΕ επιδιώκει από σήμερα, η χώρα μας να παίξει έναν ενεργητικό και αυτόβουλο ρόλο στην προώθηση της πανευρωπαϊκής συνεργασίας».[30]

Αναφορικά πάλι με το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ και τα οργανωτικά του ζητήματα, η νέα Κ.Ε. αποτέλεσε εκ νέου «αρχιτεκτόνημα» του Χαρίλαου Φλωράκη. Στη σύνθεση της τότε Κ.Ε. έγινε μια σημαντική διεύρυνση, με αποτέλεσμα ο αριθμός της να ανέρχεται περίπου στα 100 μέλη.[31] Αυτό οφείλεται κυρίως στην αύξηση των αναπληρωματικών θέσεων, περίπου σε 38, που τις κατέλαβαν νέοι, στην ηλικία, άνθρωποι.

Η νέα Κ.Ε εξέλεξε στη πρώτη της συνεδρίαση ομόφωνα γενικό γραμματέα τον Χαρίλαο Φλωράκη. Επίσης ομόφωνα εκλέχτηκε το Πολιτικό Γραφείο, αποτελούμενο από τους: Δημήτρη Γόντικα, Νίκο Καλούδη, Ορέστη Κολοζώφ, Λούλα Λογαρά, Τάκη Μαμάτση, Αλέκα Παπαρήγα, Κώστα Τσολάκη, Γρηγόρη Φαράκο και Χαρίλαο Φλωράκη. Αναπληρωματικά μέλη του Π.Γ. εκλέχτηκαν ο Μίμης Ανδρουλάκης, ο Δημήτρης Καραγκουλές, ο Μήτσος Κωστόπουλος και ο Σπύρος Χαλβατζής. Η Αλέκα Παπαρήγα- από τον Μάιο του 1986- ήταν ήδη αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ., μετά τον θάνατο του Δ. Σάρλη.

Το στοιχείο που πρυτάνευσε στην πρόταση της καθοδήγησης και στην απόφαση εκλογής του νέου Π.Γ. από τα τακτικά μέλη της νέας Κ.Ε., ήταν, όπως φαίνεται από τα πρόσωπα της «παλιάς γενιάς», η προσεκτική διατήρηση της ισορροπίας μέσα στη συνέχεια. Ωστόσο εντύπωση προκάλεσε στα ΜΜΕ της εποχής, η μη ανάδειξη του Μίμη Ανδρουλάκη σε τακτικό μέλος του Π.Γ., γεγονός που σχολίασε ο περιοδικός Τύπος, κάνοντας λόγο για «ένα κάποιο “διαζύγιο” που είχε επέλθει (…)» του ίδιου με τον Χαρ. Φλωράκη και για «νέα εκλεκτή» του Χαρ. Φλωράκη που άκουγε στο όνομα: Αλέκα Παπαρήγα.[32] Την ίδια στιγμή ωστόσο, ο Τύπος της εποχής, αλλά και οι δυνάμεις της ανανεωτικής Αριστεράς αμφισβητούν την προσπάθεια ανανέωσης του ΚΚΕ και τις αποφάσεις του 12ου Συνεδρίου.[33]

Τέλος, παρά τα «ανοίγματα» του ΚΚΕ προς τις αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις του τόπου, η «Αυγή», την επομένη του 12ου Συνεδρίου, κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο τίτλο «Πρόταση χωρίς αποδέκτες». Ο «Ριζοσπάστης» απάντησε στην «Αυγή», επισημαίνοντας πως η εφημερίδα της ανανεωτικής Αριστεράς «λογόκρινε» τον Δ. Ψυχογιό και τον Γ. Μπανιά, οι οποίοι πήραν μέρος στο Συνέδριο και η εφημερίδα της ανανεωτικής Αριστεράς δεν παρέθεσε αποσπάσματα από τις ομιλίες τους.[34] Αξίζει να σημειωθεί επίσης, πως ο Δ. Ψυχογιός ήταν αυτός που εκπροσώπησε την ΕΑΡ στο Συνέδριο και όχι ο Λ. Κύρκος. Στην τοποθέτησή του το στέλεχος της ΕΑΡ υπογράμμισε πως «στον βαθμό που οι τοποθετήσεις είναι συγκλίνουσες, είναι δυνατή και η ενότητα».[35] Από την πλευρά του ο Γ. Μπανιάς από το ΚΚΕ Εσ. Ανανεωτική- Αριστερά, είχε αναφέρει πως «δεν είναι ώριμες οι συνθήκες για έναν συνασπισμό της Αριστεράς», για να προσθέσει όμως ότι «η απάντηση των εργαζομένων σ' αυτή την επίθεση απαιτεί μια κατά το δυνατόν κοινή στάση και συστράτευση των δυνάμεων της Αριστεράς».[36]

7.2 «Η σημαία της αλήθειας και του δίκιου είναι κόκκινη»

Μετά το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ και τη χάραξη νέας στρατηγικής, οι διεργασίες ανάμεσα στις δυνάμεις της Αριστεράς ήταν μεγάλες.

Σε αυτή τη χρονική συγκυρία, οι συζητήσεις στο εσωτερικό της ΚΝΕ ήταν επίσης έντονες, με τα νέα στελέχη να αμφισβητούν ευθέως, πλέον, τις επιλογές της ηγεσίας του κόμματος. Από τη πλευρά τους, τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ κάνανε λόγο για «πλήρως αριστερίστικη γραμμή»[37] που επικράτησε στην οργάνωση με το 4ο Συνέδριο και για φραξιονιστική δράση των στελεχών της Νεολαίας ενάντια στο κόμμα.

Σύμφωνα με τη Νάντια Βαλαβάνη, εκείνη τη περίοδο «στην ΚΝΕ, κατά πρώτο λόγο λόγω της δράσης της "ομάδας" του Κώστα Τζιαντζή, και κατά δεύτερο λόγο επειδή υπήρχε αρκετός "ανένταχτος" κόσμος που έβαζε το κεφάλι του να σκέφτεται, είχε διαμορφωθεί μια συγκροτημένη αριστερή αντιπολίτευση στις κεντρικές επιλογές της ηγεσίας του κόμματος».[38] Σε αυτό το πλαίσιο, πριν το 4ο Συνέδριο της ΚΝΕ, το Κεντρικό Συμβούλιο της οργάνωσης υιοθετεί, τον Ιανουάριο του 1987, στην 8η Σύνοδο του Κ.Σ. της ΚΝΕ τη γραμμή του «Ενιαίου Μετώπου Πάλης».

Με την αποφασιστική συμβολή στελεχών όπως του Πέτρου Παπακωνσταντίνου, της Νάντιας Βαλαβάνη και της Σοφίας Αντωνακάκη, η ηγεσία της οργάνωσης επεξεργάζεται και διατυπώνει τη νέα στρατηγική κατεύθυνση, προτείνοντας τη σύγκλιση των αριστερών και ριζοσπαστικών κινήσεων που δραστηριοποιούνταν στο νεολαιίστικο χώρο. Πρόκειται στην ουσία για μια γραμμή ανταγωνιστική σε σχέση με τη «Συμπαράταξη της Αριστεράς» που πρότεινε η ηγεσία του κόμματος και είχε να κάνει με το διάλογο σε επίπεδο κορυφής με τις αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις της

χώρας. Αντίθετα, η ηγεσία της ΚΝΕ υποστήριζε συμμαχίες που έπρεπε να οικοδομηθούν στον χώρο της νεολαίας «από τα κάτω», για μια σειρά από ζητήματα που αφορούσαν τη νέα γενιά- όπως το βιοτικό επίπεδό της, την εργασία, τη Παιδεία, το πολιτισμό κ.ά.-, ενώ ταυτόχρονα απέρριπτε την επιλογή της πολιτικής συμπαράταξης. Την πρόταση μάλιστα αυτή, η ΚΝΕ την απηύθυνε σε μεσαία και κατώτερα στελέχη του ΠΑΣΟΚ και της Νεολαίας ΠΑΣΟΚ, του Ρήγα Φεραίου, της Ν. ΕΔΑ κ.λπ.

Σύμφωνα με την απόφαση της 8ης Συνόδου του Κ.Σ. της ΚΝΕ, το «Ενιαίο Μέτωπο Πάλης» ήταν «μια τακτική ενότητας στη νεολαία κύρια από τα κάτω με μακροπρόθεσμη σημασία και με πολιτική κατεύθυνση τους στόχους της αλλαγής στην προοπτική του σοσιαλισμού. Το ενιαίο μέτωπο πάλης στηρίζεται βασικά στο μαζικό κίνημα και στους καταχτημένους στόχους του. Προωθεί και προασπίζει τον αυτοτελή ρόλο των μαζικών φορέων της νεολαίας. Δεν ταυτίζεται με μια πολιτική συμπαράταξη στο χώρο της νεολαίας με βάση ένα ελάχιστο πρόγραμμα. Το σύνολο των άμεσων και πιο μακροπρόθεσμων επιδιώξεων του, δεν είναι αμετακίνητο, αλλά διαμορφώνεται στην πορεία των νεολαιίστικων αγώνων, πρώτα απ' όλα με τη συμβολή των μαζικών φορέων της νεολαίας, αλλά και των πολιτικών τάσεων και δυνάμεων που κινούνται σε προοδευτική κατεύθυνση».[39]

Στο αμέσως επόμενο διάστημα και παρά τα εμπόδια που τίθενται από την πλευρά του κόμματος, η ΚΝΕ θα προσπαθήσει να υλοποιήσει τη νέα της γραμμή προτείνοντας συγκεκριμένες πρωτοβουλίες στα σχολεία, τα πανεπιστήμια και τους εργατικούς χώρους. Καταλυτικό ρόλο τόσο για την εσωτερική συνοχή της ΚΝΕ, όσο και για τις σχέσεις της με τις υπόλοιπες αριστερές οργανώσεις θα παίξει το φθινόπωρο του 1987, με τις καταλήψεις και τις διαδηλώσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση [δυναμικές και συγκρουσιακές, με τα ΜΑΤ, κινητοποιήσεις].[40]

Στη συνέχεια, το 4ο Συνέδριο της κομμουνιστικής νεολαίας [Ιούνιος 1988], κινήθηκε κι αυτό με τη σειρά του στη γραμμή της 8ης Συνόδου του Κ.Σ. της ΚΝΕ και επικύρωσε το «Ενιαίο Μέτωπο Πάλης» και την «αριστερή συσπείρωση από τα κάτω». Υπογράμμισε τη σημασία της συνολικής ανάπτυξης των κοινωνικών αγώνων, επιδιώκοντας παράλληλα με τη διεύρυνση των γραμμών του νεολαιίστικου κινήματος, την ενίσχυση του αριστερού αντιιμπεριαλιστικού ρεύματος. Στις θέσεις του Κ.Σ. επιβεβαιώθηκε επίσης η γραμμή του κόμματος για την «αλλαγή με κατεύθυνση τον σοσιαλισμό»[41] και αναγνωρίστηκε η σημασία της κυβέρνηση των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων και της νέας τύπου οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τον περιοδικό Τύπο της εποχής, ο Μίμης Ανδρουλάκης απέτυχε «να βρει διέξοδο (…)» στο πρόβλημα της οργάνωσης και «ο Δημήτρης Γόντικας, καθοδηγητής της οργάνωσης, το μόνο που θα καταφέρει

είναι να “μεταθέσει” στο κόμμα τη Νάντια Βαλαβάνη, τον Πέτρο Παπακωνσταντίνου και μερικά ακόμα ενοχλητικά στελέχη. Το συνέδριο όμως θα του απαντήσει με τον τρόπο του, δίνοντας στους διαφωνούντες το 80% των θέσεων του Κ.Σ. και αφήνοντας έξω απ’ αυτό διάφορους κομματικούς, όπως τον Κοντοφάκα, τον Δραβαλιάρη και τον Κλείτσα».[42] Η διαφωνία που εκφραζόταν κατά κύριο λόγο από το στελεχικό δυναμικό της ΚΝΕ έπαιρνε πια μία δυναμική συσπείρωσης της συντριπτικής πλειοψηφίας της οργάνωσης. Η κρίση πλέον ανάμεσα στο κόμμα και τη Νεολαία του, είχε αρχίσει να παίρνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Πρόκειται στην ουσία για «κρίση φυσιογνωμίας και στρατηγικής» του ίδιου του ΚΚΕ, όπως έγραφε ο Ευτύχης Μπιτσάκης.[43]

Σύμφωνα με τον Γιώργο Πετρόπουλο, η κατάσταση στο 4ο Συνέδριο της ΚΝΕ «είχε ξεφύγει για τα καλά (…)». Εκεί, όπως λέει ο ίδιος, δεν εκλέγονται στο Κ.Σ. μια σειρά από σημαντικά στελέχη όπως ο Τριαντάφυλλος Δραβαλιάρης, ο Θανάσης Κλείτσας και άλλοι. Όπως ο ίδιος προσθέτει, «είναι χαρακτηριστικό για το τι έκταση πήρε ο φραξιονισμός, το γεγονός ότι στο 4ο Συνέδριο για την εκλογή του οργάνου φάγαμε σχεδόν ανάλογο χρόνο με αυτόν που χρειάστηκε για να συζητήσουμε τις θέσεις και την εισήγηση του Κ.Σ. για τα πολιτικά ζητήματα της οργάνωσης. Είχαμε να κάνουμε πλέον με μια αρρωστημένη και παράλογη κατάσταση».[44] Από την άλλη μεριά, η Ν. Βαλαβάνη υποστηρίζει ότι το 4ο Συνέδριο της ΚΝΕ «”απαντούσε” στην πραγματιστική στροφή του ΚΚΕ, η οποία προετοίμαζε για το ΚΚΕ έναν ρόλο μπαλαντέρ σε διαδοχικές διακυβερνήσεις της μιας ή άλλης κυβέρνησης του δικομματισμού, οι οποίες δε θα έβγαζαν αυτοδύναμες πλειοψηφίες– εκεί στηρίζονταν οι πραγματιστικοί υπολογισμοί- ξεκινώντας από κυβερνήσεις της Ν.Δ. (…)», ενώ όπως προσθέτει «επιβεβαίωσε την ουσιαστικά “αυτοτελή” πορεία της ΚΝΕ κατά τον επόμενο χρόνο». [45]

1. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12- 16 Μάη 1987.
2. Για την επιρροή της περεστρόικα στο ΚΚΕ και την ελληνική Αριστερά γενικότερα, βλ. *Παράρτημα συνεντεύξεων, σελ.* 12-258.
3. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 18.
4. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
5. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102.
6. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 703.
7. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 24.
8. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 24.
9. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 25.
10. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 44- 45.
11. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 27.
12. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 27.
13. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 47.
14. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 47. Παράλληλα, με αυτή την λογική βρίσκουμε μια σειρά άρθρα στον «Ριζοσπάστη» επί του θέματος. Π.χ. ο Π. Τσιμας γράφει πως «η προοπτική ενός μεγάλου συνασπισμού της Αριστεράς θα κριθεί σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα του ΚΚΕ- και με το Συνέδριο του- να ανεβάσει το κύρος και την ακτινοβολία του». Βλ.: Τσίμας Παύλος, «Είναι εφικτός ή όχι ένας αριστερός συνασπισμός;», *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 1987, σελ. 1. Σε ομιλίες τους επίσης, κορυφαία στελέχη του ΚΚΕ σημειώνουν τον αντίκτυπο που θα έχει η δημιουργία ενός συνασπισμού. Βλ. την ομιλία του Μίμη Ανδρουλάκη που τόνιζε ότι «(…) συνασπισμός μάχης και εξουσίας της Αριστεράς. Είμαστε έτοιμοι για ένα διάλογο με όλες τις δυνάμεις της Αριστεράς και της προόδου. Για ένα διάλογο "χωρίς όρους και όρια" για το σήμερα και το αύριο. Είμαστε έτοιμοι για συμπαράταξη σε όλα τα μέτωπα». Βλ. αναλυτικά «Επείγει η συσπείρωση της Αριστεράς- ομιλίες στελεχών του ΚΚΕ σε μαζικές εκδηλώσεις το Σαββατοκύριακο», *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 1987, σελ. 1.

    Βλ. επίσης τον Δ. Γόντικα να σημειώνει σε ομιλία του πως «η συνένωση των δυνάμεων της Αριστεράς σ' ένα συνασπισμό ικανό να διεκδικήσει την κυβερνητική εξουσία, ξέρουν πολύ καλά ότι θα σημάνει την αρχή του τέλους του δικομματισμού». Βλ. αναλυτικά «Αριστερή απάντηση στους εκβιασμούς», *Ριζοσπάστης*, 15 Σεπτεμβρίου 1987, σελ. 5.
15. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 48.
16. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 398.
17. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 91.
18. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 91.
19. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *Περεστρόικα- Νέα σκέψη για τη χώρα μας και τον κόσμο*, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1987, σελ. 347.
20. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 364.
21. Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *ό.π.*, σελ. 365.
22. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 35.
23. *12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 36.

24. Αλαβάνος Αλέκος, *σημειώσεις για την Αριστερά στην Ευρώπη*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989, σελ. 11.
25. Αλαβάνος Αλέκος, *ό.π.*, σελ. 66.
26. Αλαβάνος Αλέκος, *ό.π.*, σελ. 66- 67.
27. Αλαβάνος Αλέκος, *ό.π.*, σελ. 141.
28. *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Μάης 1978, σελ. 15.
29. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 696.
30. *Οι θέσεις του ΚΚΕ για την ενιαία εσωτερική αγορά και το 1992*, Π.Γ. Κ.Ε. ΚΚΕ, Μάρτιος 1988
31. Κυριαζής Χρήστος, «Η ανατριχίλα της ανανέωσης και το-μετά- το 1968 ΚΚΕ», *Αντί*, τχ. 347, Μάιος 1987, σελ.14- 17.
32. Κυριαζής Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 14- 17.
33. Ο Π. Τσίμας αντικρούει τις εκτιμήσεις του «αστικού» Τύπου για το Συνέδριο του ΚΚΕ και την αμφισβήτηση της προσπάθειας ανανέωσης και γράφει «να συμφωνήσουμε ότι το ΚΚΕ δεν "ανανεώνεται" για να έρθει στα ιδεολογικά και πολιτικά μέτρα που άλλοι έχουν κόψει. Το ΚΚΕ προσπαθεί να υψωθεί στις απαιτήσεις μιας εποχής γοργών και βαθιών αλλαγών». Βλ.: Τσίμας Παύλος, «Απέναντι στην πρόκληση των καιρών», *Ριζοσπάστης*, 6 Μαίου 1987, σελ. 3.
    Επίσης, σε άρθρο του «Ριζοσπάστη» σημειώνεται πως «γι' αυτήν την επαναστατική ανανέωση μοχθούμε, δίνουμε όλη μας τη σκέψη και τη δράση (…) Κάποιοι όμως, επιμένουν ότι δε θα "ανανεωθούμε" αν δεν … απαλλαγούμε από αυτά που αποτελούν την επαναστατική μας φυσιογνωμία, αν δεν προσαρμοστούμε στο σύστημα, αν δεν υποκλιθούμε στις νεοφιλελεύθερες συνταγές. Ε, λοιπόν, αυτή η "ανανέωση", μας φέρνει ανατριχίλα. Όπως ακριβώς το είπε την Κυριακή ο Χαρίλαος Φλωράκης». Βλ. αναλυτικά: Π., «Ανατριχίλα», *Ριζοσπάστης*, 18 Μαίου 1987, σελ. 2.
34. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1987, σελ. 2.
35. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1987, σελ. 3.
36. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1987, σελ. 3.
37. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 87.
38. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
39. *Απόφαση της 8ης Συνόδου του Κ.Σ. της ΚΝΕ, Για το ενιαίο μέτωπο πάλης της νεολαίας*, Γενάρης 1987.
40. Βλ. περισσότερα στο: Μαχαίρας Χρήστος, «ΚΝΕ- άρχισε η κάθαρση», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 2- 7.
41. *Η σημαία της αλήθειας και του δικαίου είναι κόκκινη*, 4ο Συνέδριο ΚΝΕ, Θέσεις του Κ.Σ., Γενάρης 1988 (ειδικά σελ. 89).
42. Μαχαίρας Χρήστος, «ΚΝΕ- άρχισε η κάθαρση», *ό.π.*
43. Ο Ευτ. Μπιτσάκης αναφέρει πως η πραγματική αιτία της κρίσης εδράζονταν «στο δίπολο σεκταρισμού- οπορτουνισμού» που διαπερνούσε τη ζωή του ΚΚΕ και υποστήριζε πως είχε να κάνει με την «έλλειψη επεξεργασμένης στρατηγικής (…) υποτίμηση και συρρίκνωση της θεωρίας (…) ατροφία της εσωκομματικής δημοκρατίας και συνολικά παραμόρφωση της λενινιστικής φυσιογνωμίας του κόμματος (…) δουλική στάση απέναντι στις εκάστοτε ηγεσίες της Σοβιετικής

Ένωσης (…) προδοσία της Εαμικής αντίστασης» κ.λπ. Βλ. περισσότερα: Μπιτσάκης Ευτύχης, «Συντροφική αντιπαράθεση ή καταστολή;», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 7.

44. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
45. Βλ. αναλυτικά: *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116-186.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η δημιουργία του Συνασπισμού

8.1 Διεργασίες στον χώρο της Αριστεράς

Η περίπτωση της ελληνικής Αριστεράς δε συνιστά παρά μια επιμέρους ψηφίδα της μεγαλύτερης εικόνας του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Η «γκλάσνοστ» με την «περεστρόικα» πολλαπλασίασαν εξατομικευμένες και συλλογικές αναζητήσεις και των ελλήνων [κομμουνιστών και αριστερών], έφεραν πιο κοντά δυο αντιτιθέμενα πολιτικά ρεύματα και ώθησαν ηγετικά στελέχη διαφορετικών, μέχρι τότε, πλευρών να επανεξετάσουν πάγιες θέσεις και να ανοιχτούν σε νέες ιδεολογικές και πολιτικές προσεγγίσεις.

Παράλληλα με τις αλλαγές σε παγκόσμιο επίπεδο- Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και της ΕΣΣΔ, άνοδος του νεοφιλελευθερισμού σε ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία, Χέλμουτ Κολ στην Γερμανία κ.λπ.-, μεταβάλλεται εκείνη την περίοδο και το ελληνικό πολιτικό σκηνικό. Για πρώτη φορά, μετά το 1981, η πρωτοκαθεδρία του Ανδρέα Παπανδρέου αμφισβητείται, στα μέσα της δεκαετίας του ‘80. Το ΠΑΣΟΚ δοκιμάζεται από τη φθορά των νεοφιλελεύθερων επιλογών του και τις κοινωνικές αντιστάσεις. Τάξεις και στρώματα που στήριξαν την άνοδο του στην εξουσία, αποδοκιμάζουν τώρα την πολιτική του. Την ίδια ώρα, τα σκάνδαλα και η διαφθορά κυριαρχούν στη δημόσια σφαίρα, με τη χώρα να δοκιμάζεται από τις αποκαλύψεις.

Οι αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις πορεύονται προς τη νέα εποχή αποζητώντας το πολιτικό όχημα και τα ιδεολογικά εργαλεία που θα τις φέρουν πιο κοντά και θα τις δώσουν μια νέα δυναμική στις εκλογικές μάχες. Η σύλληψη της ιδέας για συμπαράταξη των δυνάμεων της Αριστεράς και του προοδευτικού χώρου αρχίζει να κερδίζει έδαφος στη συνείδηση των ηγεσιών και της βάσης μελών των αριστερών κομμάτων, αλλά και μεταξύ προσωπικοτήτων του δημοκρατικού χώρου. Εξάλλου, είχαν προηγηθεί κοινές δράσεις και πρωτοβουλίες- όπως στα συνδικάτα, τα σωματεία και τους συλλόγους, στις δημοτικές εκλογές, αλλά και σε περιπτώσεις όπως ο αγώνας για την καθιέρωση της απλής αναλογικής-, που λείαναν το έδαφος της μεταξύ τους συνεργασίας.

Η υπόθεση του συνασπισμού δυνάμεων, αφορούσε βασικά τέσσερα πολιτικά- ιδεολογικά ρεύματα. Το ΚΚΕ, την ΕΑΡ και το ΚΚΕ εσωτερικού Α.-Α., την ΕΔΑ, τη «Νέα Πορεία» και στελέχη που παλαιότερα είχαν φύγει από το ΠΑΣΟΚ, καθώς και στελέχη πάλι του ΠΑΣΟΚ που σε εκείνη την ιστορική φάση διαχώριζαν τη θέση τους από το κυβερνών κόμμα. Σε εκείνο το χρονικό διάστημα πραγματοποιούνται σωρεία, άτυπων και μυστικών, συζητήσεων και συναντήσεων μεταξύ προσωπικοτήτων και στελεχών αυτών των δυνάμεων. Μεταξύ των προσώπων που πρωταγωνιστούν είναι ο Μίμης Ανδρουλάκης, ο Γιώργος Παπαπέτρου, ο Θανάσης Καρτερός, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ο

Γιάννης Δραγασάκης, ο Γρηγόρης Φαράκος και φυσικά ο Χαρίλαος Φλωράκης. Ο Λεωνίδας Τζεφρώνης, ο Γρηγόρης Γιάνναρος, ο Πέτρος Κουναλάκης και βεβαίως ο Λεωνίδας Κύρκος, ο Δημήτρης Παπαδημούλης, ο Γιάννης Τούντας, ο Απόστολος Λάζαρης, ο Θόδωρος Κατριβάνος, ο Ανδρέας Λεντάκης, ο Νίκος Κωνσταντόπουλος, ο Γεράσιμος Αρσένης, ο Στέλιος Παππάς, ο Νίκος Μπίστης και άλλοι, ενώ ρόλο έπαιξε ο επιχειρηματίας και εκδότης της εφημερίδας «Πρώτη», Χρίστος Καλογρίτσας.

Άλλες καταγεγραμμένες κι άλλες όχι, οι συναντήσεις αυτές, οι οποίες βέβαια γίνονταν με παρότρυνση των ηγεσιών των κομμάτων, οδήγησαν σε μια σειρά από επίσημες επαφές αντιπροσωπειών, αρθρογραφία, ανακοινώσεις και εκδηλώσεις με ομιλητές από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους. Παρ' ότι δεν είναι αποσαφηνισμένο για το ποιες συναντήσεις προηγήθηκαν ποιων, το βέβαιο είναι πως αυτές προέκυψαν ως αποτέλεσμα των γεωπολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών καταστάσεων και όχι ως «σύλληψη» κάποιου πρωτοπόρου και «φωτεινού» νου, αλλά ούτε και εξαιτίας κάποιων απροσδόκητων συναντήσεων. Οι όλες διεργασίες, άλλοτε με δυσκολίες και άλλοτε με απώλειες, κατέληξαν στην ίδρυση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου.

Σχετικές μαρτυρίες προσώπων, από τους πρωταγωνιστές στις διεργασίες που προηγήθηκαν, δίνουν τις δικές τους εκδοχές για τη σύγκλιση των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων.

Ο Λεωνίδας Τζεφρώνης, ιστορικό στέλεχος της ανανεωτικής Αριστεράς, ο οποίος γνώριζε τον Χαρίλαο Φλωράκη από χρόνια πριν, αφηγείται πως ενάμιση χρόνο πριν ιδρυθεί ο Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, ήταν [ο ίδιος] της άποψης ότι πρέπει να υπάρξει κοινή κάθοδος της ανανεωτικής Αριστεράς με το ΚΚΕ στις δημοτικές εκλογές. Για τον ρόλο του Λ. Τζεφρώνη στην δημιουργία του Συνασπισμού, ο Φώτης Κουβέλης σημειώνει πως «με το αυξημένο του κύρος μέσα στην πραγματικότητα των ελλήνων κομμουνιστών, παρά το γεγονός ότι ήταν βαθύτατα ανανεωτικός, είχε πρωτοστατήσει και είχε πρωτοπορήσει στην υπόθεση αυτή».[1]

Όπως περιγράφει ο Λ. Τζεφρώνης, «σε κάθε Κεντρική Επιτροπή, εγώ επέμενα στην άποψη μου, την οποία υποστήριζαν και δυο- τρεις άλλοι, ο Βασίλης Κωνσταντινίδης, ο Τάσος Τρίκκας. Και έπαιρνα διάφορες απαντήσεις, από τον Κύρκο κυρίως, ο οποίος ήταν Γραμματέας τότε. Μια φορά, θυμάμαι, μου είπε: "Είναι δυνατόν να νυμφευθεί μια δεκαννεαετής κορασίς έναν ενενηκονταετή γέροντα;" Δηλαδή η συνεργασία αποκλειόταν εντελώς.

Μια μέρα που συζητούσαμε με τον Κωνσταντινίδη, μου είπε: "Εσύ που ξέρεις τον Φλωράκη, δεν πας να του μιλήσεις; Μάθαμε ότι το Κ.Κ. άλλαξε γνώμη και δεν είναι πια υπέρ της συνεργασίας. Δεν πας να τον βρεις, να δεις

μήπως είναι πράγματι έτσι, οπότε τσάμπα εμείς φωνάζουμε και ζητάμε συνεργασία;"

Με τον Φλωράκη γνωριζόμαστε από το εξωτερικό και την παρανομία. Του τηλεφώνησα στον Περισσό και του ζήτησα να συναντηθούμε. "Να ξέρεις ένα πράγμα", μου είπε. "Ό,τι πούμε, εγώ θα το πω στο Πολιτικό Γραφείο". "Δε σου λέω εγώ να μην το πεις. Δε θέλω να κάνουμε συνωμοσία οι δυο μας ενάντια στις ηγεσίες μας" του απάντησα. Συναντηθήκαμε, είχαμε μια ωραία συζήτηση, μου μίλησε για πολλά πράγματα που είχαν αλλάξει και για τη θέση του ΚΚΕ απέναντι στην ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ. Του είπα: "Ρε συ, αυτοαδικείστε. Έχετε κάνει τέτοιες αλλαγές, επαναστατικές, και δεν τις ανακοινώνετε;" "Ετοιμάζουμε τη διακήρυξη και θα τα ανακοινώσουμε αυτά όλα". Και πρόσθεσε ότι ο ίδιος ήταν σύμφωνος για τη συνεργασία.

Έφυγα ενθουσιασμένος γιατί πίστευα ότι άνοιγε μια καλή προοπτική. Μετέφερα τα όσα είχαν λεχθεί στον Κύρκο, με τον οποίο είχαμε πολύ καλές σχέσεις. Μου έκανε εντύπωση ότι ήταν συνοφρυωμένος όσο του μιλούσα. Τον είχε ενοχλήσει που πήγα μόνος μου, χωρίς να τον ρωτήσω, να δω τον Φλωράκη. Του είπα ότι πράγματι μπορεί να προχωρήσει το θέμα και να κάνουμε ένα συνασπισμό των δύο κομμάτων. Και ο Κύρκος, πάντα συνοφρυωμένος, μου είπε: "Να πας να πεις του Χαρίλαου ότι δεχόμαστε να γίνει αυτή η συνεργασία με τους εξής όρους: πρώτον, ότι δε θα γίνουμε ενιαίο κόμμα. Δεύτερον, ότι μόλις μπούμε στη Βουλή, το κάθε κόμμα θα έχει τη δική του κοινοβουλευτική ομάδα". "Αυτά είναι τρελά που μου λες, εγώ δεν τα λέω. Άμα θέλεις να σου δώσω τηλέφωνό του να τον πάρεις και να του τα πεις", του απάντησα. Φυσικά δεν του τηλεφώνησε. Εγώ τον ξαναείδα τον Χαρίλαο, ξανακουβεντιάσαμε. "Θα σου στείλω", μου είπε, "μια διακήρυξη που ετοιμάζουμε για να ενημερωθείς κι εσύ". Μου τα έστειλε και την έδωσα και στον Κύρκο, ο οποίος με ρώτησε: "Πως και σ' τη δώσανε εσένα και δεν τη στείλανε στο κόμμα;" "Μου τη στείλανε επειδή φαίνεται μου έχουν αδυναμία. Για μένα προσωπικά την έστειλε ο Φλωράκης. Θα τη στείλει όμως και στο κόμμα, γι' αυτό λοιπόν μη θίγεσαι που την έστειλε σ' εμένα". Και συνέχισα λέγοντας ότι είχα δει και τον Φαράκο. "Μη μου πεις ότι είναι και ο Φαράκος ανανεωτής;" με ρώτησε. "Κι όμως είναι". Τελικά ο Κύρκος βρήκε τρόπο και επικοινώνησε με τον Φλωράκη και προχώρησαν».[2]

Η διακήρυξη του ΚΚΕ, που αναφέρεται στην μαρτυρία του Λεωνίδα Τζεφρώνη, αφορά, προφανώς, την πρόταση της Κ.Ε. του ΚΚΕ για τις «Κατευθύνσεις και τα πλαίσια μιας πολιτικής συμφωνίας των δυνάμεων της Αριστεράς και της Προόδου». Στο επίπεδο του διαλόγου και της κοινής δράσης της Αριστεράς, πριν ακόμα τη δημιουργία του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, η Κεντρική Επιτροπή του κομμουνιστικού κόμματος έδωσε στη δημοσιότητα, τον Μάιο του 1988, τη σχετική επιστολή.

Στο κείμενό της, η ηγεσία του κόμματος, υπογράμμιζε ότι οι αριστερές δυνάμεις της χώρας πρέπει να συμφωνήσουν στην ανάγκη «της συζήτησης και επεξεργασίας μιας προγραμματικής συμφωνίας που θα αποτελέσει τη βάση της πολιτικής τους συνεργασίας και θα στηρίξει μια δραστική παρέμβαση της Αριστεράς στην πολιτική ζωή».[3] Σε αυτό το πλαίσιο, η Κ.Ε. του ΚΚΕ δεν έθετε όρια και σημείωνε πως «είναι αυτονόητο ότι τα κόμματα της Αριστεράς διατηρούν τις ιδιαίτερες προγραμματικές τους θέσεις και ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσά τους που αρκετές, ασφαλώς, μπορεί και να ξεπερνιούνται στην πορεία από την ίδια την πρακτική της συνεργασίας και με τη δοκιμασία της πράξης και της λαϊκής αποδοχής της μιας ή της άλλης θέσης. Είναι, ωστόσο, και αναγκαίο και δυνατό να επεξεργαστούν μια κοινή προγραμματική πρόταση- συνεκτική, ρεαλιστική και υλοποιήσιμη- που θα βγάζει τη χώρα από τη σημερινή κατάσταση και θα ανοίγει τον δρόμο για μια νέα πορεία».[4]

Ταυτόχρονα, η πρόταση της Κ.Ε. του ΚΚΕ έθετε το ζήτημα της ισοτιμίας μεταξύ των συνεργαζόμενων δυνάμεων στο νέο πλαίσιο σχέσεων που έτεινε να δημιουργηθεί. Πρότεινε έτσι, τη δημιουργία Επιτροπής Πολιτικής Συνεργασίας και Διαλόγου των κομμάτων της Αριστεράς, ενώ απηύθυνε κάλεσμα σε προσωπικότητες και δυνάμεις πέρα από τα κόμματα της Αριστεράς, ανένταχτους, ριζοσπαστικές δυνάμεις που παραμένουν ακόμη στο ΠΑΣΟΚ κ.λπ.

Χρόνια μετά, ο Γρηγόρης Φαράκος, σε δική του μαρτυρία, θεωρούσε ότι δεν μπορούσε να γίνεται λόγος για Συνασπισμό της Αριστεράς, χωρίς τη σύγκλιση με το ρεύμα της ανανεωτικής Αριστεράς και σημείωνε πως «ήταν επομένως τουλάχιστον άστοχο, από άποψη τακτικής, να ξεκινάει κανείς τις συζητήσεις με ξεχωριστές προσωπικότητες, όπως με Γεράσιμο Αρσένη, Βασίλη Φίλια, που αναδείχνονταν, μάλιστα, κατά περιόδους, σε μοναδικούς συνομιλητές. Μπορεί, τέτοιες διεργασίες να αποτελούσαν ένα είδος πίεσης προς τους άλλους. Ενεργούσαν όμως και αντίστροφα, γιατί έδιναν την εντύπωση αριστερής συσπείρωσης γύρω από το ΚΚΕ, κατά του δεύτερου ρεύματος».[5] Αναφέρει μάλιστα ένα περιστατικό που έλαβε έκταση τον Ιανουάριο του 1988. Τότε, σύμφωνα με το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ, πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του Χρ. Καλογρίτσα «η πρώτη πλατιά συνάντηση παραγόντων της Αριστεράς». Από τη συνάντηση όμως, όπως αναφέρει, έλειπαν εκπρόσωποι της ΕΑΡ και «αντικειμενικά, χωρίς ίσως, να υπάρχει πρόθεση σε όλους, έπαιρνε το χαρακτήρα συνάντησης εναντίον της ΕΑΡ. Αποδοκιμάζοντας μάλιστα τη μεθόδευση, αποχώρησα σχεδόν επιδεικτικά από τη συνάντηση, μαζί με τη γυναίκα μου και με επιμονή της».[6]

Ο Μίμης Ανδρουλάκης υποστηρίζει ότι διατηρούσε «παρασκηνιακές επαφές»[7] με τον Λεωνίδα Κύρκο, δυο με τρία χρόνια πριν την ίδρυση του ενιαίου Συνασπισμού, ενώ, όπως προσθέτει, ο ίδιος πλησίασε τον Νίκο Κωνσταντόπουλο, τον Απόστολο Λάζαρη, τον Γεράσιμο Αρσένη και άλλες

προσωπικότητες του προοδευτικού χώρου. Παράλληλα, ο Γιώργος Παπαπέτρου από τη πλευρά του, διατηρούσε, μαζί με τον Μίμη Ανδρουλάκη, επαφές με τον Γρηγόρη Γιάνναρο. Όλες οι προσπάθειες- και οι οποίες ήταν διαρκείς- των ανθρώπων που επιθυμούσαν την σύγκλιση, ήταν να φέρουν πιο κοντά τις δυο φυσικές ηγεσίες των κομμάτων. Ο Θανάσης Καρτερός αναφέρει ότι «προσπαθήσαμε να φέρουμε σε επαφή τον Κύρκο με τον Χαρίλαο, ο οποίος έβλεπε θετικά την ιδέα της ενιαίας Αριστεράς και ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να προσελκύσει το κόμμα σε μια τέτοια επιλογή. Ο Μίμης Ανδρουλάκης και ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, που βρίσκονταν κοντά του, έπαιξαν σημαντικό ρόλο σ' αυτό. Με δική τους προτροπή συνάντησα τον Λεωνίδα στο σπίτι του –ήμασταν κουμπάροι- και έγινε σαφές ότι ήθελε να προχωρήσει αυτή η ιστορία. Όλα αυτά κατέληξαν κάποια στιγμή στην συνάντηση Φλωράκη- Κύρκου και στην απόφαση να συγκροτηθεί μια ομάδα εργασίας με σκοπό να διερευνήσει τις δυνατότητες προγραμματικών συγκλίσεων ανάμεσα στο ΚΚΕ και την ΕΑΡ.»[8] Μιλώντας για τον προσωπικό του ρόλο στις διεργασίες ανάμεσα σε στελέχη του ΚΚΕ και της ΕΑΡ, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης σημειώνει πως «είναι αλήθεια ότι είχα παίξει ρόλο στη δημιουργία του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου», ωστόσο όπως συμπληρώνει, «αυτό δεν είχε να κάνει με κάποια ιδιαίτερη συμπάθεια προς την ΕΑΡ, απλά πιστεύαμε τότε ότι με την πολιτική των συμμαχιών μπορούσε να αλλάξει η φυσιογνωμία του ΚΚΕ, να επηρεαστεί το τελευταίο θετικά και να υπάρξουν θετικές αλλαγές στα χαρακτηριστικά του, κάτι που ήταν αναγκαίο».[9]

Χρόνια μετά την ίδρυση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ο Μίμης Ανδρουλάκης έγραφε πως «τον δρόμο άνοιξε η επιτυχής συνεργασία του Μανόλη Δρεττάκη με το ΚΚΕ από τις εκλογές του '85. Στη συνέχεια, γίνεται άνοιγμα στα συνδικαλιστικά στελέχη που αποχώρησαν από το ΠΑΣΟΚ το '85. Επίσης, τα στελέχη της "Δημοκρατικής Άμυνας" που διαγράφηκαν από την πρώτη κρίση του ΠΑΣΟΚ και τα οποία συνέβαλαν ουσιαστικά στη δημιουργία του Συνασπισμού (…). Επίσης, έγινε άνοιγμα στην ΕΔ που μέχρι τότε συνεργαζόταν με το ΠΑΣΟΚ. Οι Λεντάκης, Κατριβάνος συνέβαλαν ουσιαστικά (…). Σε όλη αυτή την πορεία, έναν εξαιρετικό γόνιμο ρόλο έπαιξε ο Αποστόλης Λάζαρης, ο οποίος διατηρούσε άριστες σχέσεις και με τις δύο πτέρυγες της ιστορικής Αριστεράς και είχε το πλεονέκτημα της νηφαλιότητας στην αντίθεσή του με την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ. Πίστευα σ' έναν κεντρικό ρόλο του Λάζαρη στο νέο σχήμα, πράγμα που δεν έγινε τελικά για πολλούς λόγους. Υπήρξε εμμονή από τις παραδοσιακές ηγεσίες να κλειστεί υπερβολικά το όλο εγχείρημα του Συνασπισμού, φυσιογνωμικά και ηγετικά, στο σχήμα ΚΚΕ- ΕΑΡ, Φλωράκης- Κύρκος, Πρόεδρος- Γραμματέας… Επίσης, είχαν προχωρήσει σοβαρά οι διεργασίες με τον Γερ. Αρσένη και την πολιτική του ομάδα, οι οποίες έπαιξαν θετικό ρόλο, αλλά τελικά δεν κατέληξαν σε αποτέλεσμα. Αργότερα έγινε δυνατή η συμμετοχή του Στ. Γιώτα, ο οποίος είχε έλθει σε σύγκρουση με το ΠΑΣΟΚ».[10]

Ωστόσο, όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Χρ. Θεοχαράτου σχετικά με τα γραφόμενα του Μίμη Ανδρουλάκη, αυτά αποτυπώνουν την «μισή αλήθεια», καθώς «η άλλη μισή αλήθεια είναι ότι, όσοι ΠΑΣΟΚογενείς συζητούσαν την προσχώρησή τους στο Συνασπισμό (με εξαίρεση τον Απ. Λάζαρη) έθεταν, ως προϋπόθεση για την προσχώρησή τους, την υποχρέωσης της ηγεσίας του Συνασπισμού να τους εκλέξει βουλευτές- κινητοποιώντας προς τούτο τους κομματικούς μηχανισμούς του ΚΚΕ και της ΕΑΡ».[11]

8.2 Η άνοιξη της ελληνικής Αριστεράς

Ημερομηνία ορόσημο για τις δυνάμεις της ελληνικής Αριστεράς είναι η 21η Μαΐου 1988, ημέρα κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η ιστορική, επίσημη, συνάντηση μεταξύ του Χαρίλαου Φλωράκη και του Λεωνίδα Κύρκου στα γραφεία του ΚΚΕ στον Περισσό. Είχε προηγηθεί, όπως αναφέρει ο Λ. Κύρκος, μια πρώτη ανεπίσημη συνάντηση των δυο ανδρών στο σπίτι του Χρίστου Καλογρίτσα. Εκεί «έγινε μια εκτίμηση της κατάστασης», αναφέρει ο επικεφαλής της ΕΑΡ, για να προσθέσει πως «κανείς μας δεν υποτιμούσε τα προβλήματα που είχε δημιουργήσει η αβυσσαλέα διαμάχη τόσων χρόνων και οι βαθιές ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές. Όμως η κατάσταση είχε αλλάξει δραματικά. Οι εξελίξεις στις ανατολικές χώρες και στην ΕΣΣΔ έδειχναν καθαρά πως βαδίζαμε σε μια τελείως νέα εποχή για την Αριστερά. Οι εσωτερικές αλλαγές εξάλλου, η σύγκρουση του ΠΑΣΟΚ με την κοινωνία, η διάψευση των ελπίδων που το ΠΑΣΟΚ, είχε εμπνεύσει σ' ένα αριστερό κόσμο και η πίεση "να τα βρούμε" για να υπάρξει ισχυρή Αριστερά, δημιουργούσαν πρόσφορες συνθήκες για να επιχειρήσουμε τη συνάντηση των δυο ρευμάτων».[12] Παράλληλα, όπως επισημαίνει ο Δημήτρης Παπαδημούλης, πριν την επίσκεψη του Λ. Κύρκου, στον Περισσό, είχε προηγηθεί σχετική προεργασία για τα θέματα που θα θέτονταν ως προς συζήτηση.[13]

Όταν η αντιπροσωπεία της ΕΑΡ με επικεφαλής τον Λ. Κύρκο, επισκεπτόταν την έδρα του ΚΚΕ στον Περισσό, την Άνοιξη του 1988, ένα νέο κεφάλαιο άνοιγε στις σχέσεις μεταξύ των δυνάμεων της Αριστεράς. Ο Γιάννης Μπαλάφας θυμάται εκείνη την ημέρα και μιλάει για την «έντονη συγκινησιακή φόρτιση» μεταξύ των ανθρώπων που είχαν βιώσει με συγκλονιστικούς όρους το σχίσμα του 1968.[14]

Για τη συνάντηση αυτή, ο Δημήτρης Παπαδημούλης κάνει λόγο για «συνδρομή» της σοβιετικής πρεσβείας, ώστε να πραγματοποιηθεί, ενώ ο Μάκης Κοψίδης υπογραμμίζει την επιρροή της περεστρόικα στο Ιταλικό Κ.Κ., το οποίο όπως υποστηρίζει πίεσε από την μεριά του το ΚΚΕ εσωτερικού να τα βρει με το ΚΚΕ.[15]

Αποτέλεσμα της συνομιλίας των αντιπροσωπειών στα γραφεία του ΚΚΕ, ήταν η δημιουργία ομάδας εργασίας που συγκροτήθηκε από τις δύο πλευρές και σκοπό είχε να διερευνήσει τις δυνατότητες προγραμματικών

συγκλίσεων ανάμεσα στα δύο κόμματα. Η επιτροπή θα έπαιρνε υπόψη το «σχέδιο για την Αριστερά» που διατύπωσε η ΕΑΡ και τις κατευθύνσεις για μία «πολιτική συμφωνία» των δυνάμεων της Αριστεράς και της προόδου που πρότεινε το ΚΚΕ. Η ομάδα εργασίας αποτελούνταν από τον Μίμη Ανδρουλάκη και τον Γιάννη Δραγασάκη από το ΚΚΕ, τον Γρηγόρη Γιάνναρο και τον Δημήτρη Παπαδημούλη από την ΕΑΡ. Στην επιτροπή αυτή συμμετείχε από τους ΠΑΣΟΚογενείς ο Γιάννης Τούντας, ο οποίος, όπως αναφέρει ο Δ. Παπαδημούλης, «ήταν περισσότερο σαν τοποτηρητής και δε μετείχε ουσιαστικά».[16]

Παρουσιάζοντας το γεγονός της συνάντησης ο «Ριζοσπάστης» έκανε λόγο για «συζήτηση σε πνεύμα ειλικρίνειας (…)», ενώ τόσο ο ίδιος ο Λ. Κύρκος, όσο και στελέχη του ΚΚΕ προσπαθούσαν να αντικρούσουν την πολεμική του ΠΑΣΟΚ, το οποίο έκανε λόγο για «αποκατάσταση της ρήξης του 1968 (…)». Ο ηγέτης της ΕΑΡ υπογράμμιζε χαρακτηριστικά στις δηλώσεις του στους δημοσιογράφους, μετά τη συνάντηση στον Περισσό, ότι «είναι το πρώτο βήμα για την αποκατάσταση των σχέσεων ανάμεσα στα κόμματά μας. Κι όποιοι ανατρέχουν στο ’68 κάνουν λάθος (…)». Επίσης, ο Χαρ. Φλωράκης δήλωνε πως «το ΚΚΕ θα έχει ανάλογες συναντήσεις και με άλλες δυνάμεις που ενδιαφέρονται για μια αριστερή διέξοδο», καθώς και ότι είναι «αναγκαίος ένας συνασπισμός των δυνάμεων της Αριστεράς».[17] Την ίδια μέρα, ο Παύλος Τσίμας έγραφε στον «Ριζοσπάστη», για το «χρέος της Αριστεράς» και τη σημασία της συνάντησης των δύο ηγετών. Ο ίδιος, απαντούσε στους ισχυρισμούς του ΠΑΣΟΚ ότι πρόκειται για γεφύρωση του ρήγματος του 1968 και σημείωνε ότι πρέπει «να γίνει η δεκαετία του ’90, δεκαετία της ηγεμονίας της Αριστεράς».[18]

Η συνεργασία ωστόσο του ΚΚΕ με την ΕΑΡ δεν επισφραγίζεται από την πρώτη στιγμή και αμέσως μετά την επίσημη συνάντηση των δυο ηγεσιών. Για ένα διάστημα, μερικών μηνών, οι διεργασίες «παγώνουν» και αναπτύσσεται μια πολεμική και από τις δυο πλευρές, ενώ η ΕΑΡ σε εκείνο το διάστημα πραγματοποιεί επαφές και με το ΠΑΣΟΚ.[19] Η συμμαχία των δυο κομμάτων επιτυγχάνεται λίγους μήνες αργότερα και αφού πρώτα είχαν διευκρινιστεί μια σειρά από ζητήματα που είχαν να κάνουν με το πρόγραμμα και τις θέσεις σε κρίσιμα θέματα, με την αυτοτέλεια των κομμάτων, τον αυτόνομο λόγο τους όπου υπήρχε διαφωνία, την κατανομή των βουλευτικών εδρών και τη σύνθεση των ηγετικών οργάνων.

Οι συναντήσεις μεταξύ των τεσσάρων πολιτικών ρευμάτων κορυφώθηκαν το καλοκαίρι του 1988. Στις διεργασίες με το ΚΚΕ, εκτός από την ΕΑΡ, συμμετείχε αρχικά και το έτερο κομμάτι που προέκυψε από την διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού, το ΚΚΕ εσ.- Α.Α., με επικεφαλής τον Γιάννη Μπανιά. Ο Γ. Μπανιάς εξάλλου είχε παραβρεθεί στο 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ενώ στα πρώτα- πρώτα του βήματα το νέο εγχείρημα της ανανεωτικής κομμουνιστικής Αριστεράς δεν ήταν κατηγορηματικά αντίθετο απέναντι στο

ΚΚΕ, ούτε και στο πείραμα της περεστρόικα. Ο Νίκος Χουντής επισημαίνει πως «όταν τέθηκε το ζήτημα να φτιάξουμε ένα συμμαχικό σχήμα, η πρώτη συζήτηση έγινε με τον Μπανιά. Στο 12ο Συνέδριο ο Μπανιάς ήταν στον Περισσό, όχι ο Κύρκος. Φάνταζε πιο ώριμη μια συνεργασία με τον Μπανιά, παρά με τον Κύρκο, ο οποίος θα λέγαμε ότι "ερέθιζε" περισσότερο τα στελέχη και τα μέλη του ΚΚΕ». Ο Γιάννης Δραγασάκης επιβεβαιώνει, με τη δική του μαρτυρία, τα λεγόμενα του Ν. Χουντή και υπογραμμίζει ότι συμμετείχε σε συνάντηση με αντιπροσωπεία του ΚΚΕ εσ. Α.-Α. που άφηνε ανοιχτό τον δρόμο της συνεργασίας.[20]

Πρόκειται για την συνάντηση που πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1988 ανάμεσα στον ίδιο, την Λούλα Λογαρά και τον Γιώργο Σταματάκη από το ΚΚΕ, με τον Νίκο Μπίστη, τον Στέλιο Παππά και τον Αλέκο Φλαμπουράκη, εκ μέρους του ΚΚΕ εσωτερικού Α.-Α. Αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης ήταν μια κοινή ανακοίνωση των δυο κομμάτων που δόθηκε στη δημοσιότητα στις 4 Αυγούστου του 1988. Σε αυτή, οι δυο πλευρές σημείωναν πως κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική κοινωνία, «γίνεται ακόμη πιο αναγκαία η ενδυνάμωση του ρόλου του λαϊκού παράγοντα στις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις μέσα από ένα ισχυρό, πολύμορφο μαζικό κίνημα, καθώς και η συνολική ενίσχυση των δυνάμεων της Αριστεράς σε βάρος της επιρροής των κομμάτων του δικομματισμού στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση (…)». Επίσης, τόνιζαν ότι «ο διάλογος αυτός πρέπει να γίνει πιο ουσιαστικός και να επισπευσθεί χρονικά. Σημαντικό βήμα στην οργάνωση και προώθηση του διαλόγου θα ήταν η πραγματοποίηση στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα κοινής (πολυμερούς) συνάντησης των κομμάτων και κινήσεων της Αριστεράς. Στη συνάντηση αυτή πρέπει να οριστεί μια ορισμένη θεματολογία, να αναζητηθούν αποτελεσματικοί τρόποι οργάνωσης της συζήτησης, εξασφάλισης της δημοσιότητας (ανοικτές δημόσιες συζητήσεις, Τύπος, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης κλπ.) και συγκέντρωσης των συμπερασμάτων για να διαπιστωθούν ενδεχόμενες προγραμματικές συγκλίσεις ή διαφορές (…)». Τα θέματα που μπορούσε να συμπεριλάβει η συζήτηση ανέφεραν ότι μπορεί να είναι η ΕΟΚ και ο ρόλος της Αριστεράς στην Ευρώπη, τα εθνικά ζητήματα, το συνδικαλιστικό κίνημα, προτάσεις για θεσμικές αλλαγές, το πρόβλημα της λαϊκής εξουσίας και ο σοσιαλισμός. Καταλήγοντας, επισήμαιναν πως «παρά τις υπάρχουσες γνωστές διαφορές υπάρχει ένα ευρύ πεδίο βελτίωσης των σχέσεων και ανάπτυξης κοινής δράσης, το οποίο πρέπει να διανυθεί με σταθερά βήματα».[21]

Ο Παύλος Κλαυδιανός αναφέρει άλλη μια συνάντηση ανάμεσα στις δύο πλευρές, λέγοντας πως «είχε γίνει μια συνάντηση στον Περισσό με εμένα και τον Βασίλη Κωτούλα εκ μέρους του ΚΚΕ εσ. - Α.Α., τον Ανδρουλάκη και τον Μαρούκη από πλευράς του ΚΚΕ και κάποιον από την ομάδα του Αρσένη. Με τρόπο, μάλιστα, ο Ανδρουλάκης, στο τέλος, τον παραμέρισε [τον εκπρόσωπο του Αρσένη] για να συζητήσουμε μεταξύ μας. Αφού κουβεντιάσαμε τα

διάφορα μεταξύ μας, ο Ανδρουλάκης με σοβαρά επιχειρήματα μας έθεσε, πολύ θερμά, το ζήτημα της ενότητας. Από την πλευρά μας με ευγενικό τρόπο αρνηθήκαμε. Μετά πήγε στον Συνασπισμό, αποχωρώντας από το ΚΚΕεσ. – Α.Α. ο Νίκος Μπίστης, ακολούθησε η κίνηση του Στέλιου Παππά και άλλοι».[22]

Μία σειρά, ωστόσο, από λόγους και γεγονότα της συγκυρίας, που παραθέτουν, από τη σκοπιά τους, τα στελέχη της εποχής,[23] έθεσαν εκτός των διεργασιών το ΚΚΕ εσωτερικού Α.Α. και η συνεργασία των δυνάμεων της Αριστεράς και της προόδου προχώρησε με βασικούς πυλώνες το ΚΚΕ και την ΕΑΡ. Βασικοί λόγοι που έπαιξαν ρόλο στη συνεργασία του ΚΚΕ με την ΕΑΡ, ήταν το γεγονός ότι η ΕΑΡ είχε πια απαλείψει από τον τίτλο της το όνομα του «ΚΚΕ εσωτερικού» και είχε εγκαταλείψει τη μάχη του «Κ», συνεπώς ήταν λιγότερο ανταγωνιστική προς το ΚΚΕ. Επίσης, είχε πιο οργανωμένες δυνάμεις και διέθετε στις τάξεις της τα πιο αναγνωρίσιμα και ιστορικά στελέχη της ανανεωτικής Αριστεράς (Λ. Κύρκο, Μπ. Δρακόπουλο, Κ. Φιλίνη, Π. Δημητρίου κ.ά.). Παράλληλα, ήταν λιγότερο επιθετική, σε σχέση με το ΚΚΕ εσ. -Α.Α., στην κριτική της προς την ΕΣΣΔ. Από την άλλη μεριά, η διαμάχη ανάμεσα στα δύο κομμάτια της ανανεωτικής Αριστεράς (ΕΑΡ και ΚΚΕ εσ.- Α.Α.) δυσκόλευε τη συμπόρευση του ΚΚΕ και με τα δύο κόμματα κι έτσι προτιμήθηκε να συμπορευτεί μονάχα με το ένα, την ΕΑΡ.

Στο μεταξύ, τον Νοέμβριο του 1988 πιστοποιήθηκε και η συνεργασία του ΚΚΕ με την ΕΔΑ, στο πλαίσιο συνάντησης αντιπροσωπειών των δυο πλευρών [Ν. Καλούδης, Γ. Σταματάκης, Τ. Αδάμος από το ΚΚΕ, Ανδρ. Λεντάκης, Θ. Κατριβάνος και Β. Γκιουγκής από την ΕΔΑ]. Στη συζήτηση ανάμεσα στις δυο πλευρές αποφασίστηκε πως «πρέπει να επισπευτούν και οι διμερείς συζητήσεις των κομμάτων και κινήσεων της Αριστεράς και η κατάληξή τους σε πολυμερή, ισότιμη συνάντηση και πολιτική συμφωνία που θα αποτελέσει σημαντικό βήμα για την προώθηση μιας αριστερής εναλλακτικής λύσης».[24]

Τον Δεκέμβριο του 1988 δημοσιοποιήθηκε το Κοινό Πόρισμα της ομάδας εργασίας ΚΚΕ- ΕΑΡ. Η συμμαχία των δυο αντιτιθέμενων, μέχρι τότε, πολιτικών ρευμάτων, γινόταν πραγματικότητα. Ήδη το ΚΚΕ με τις αποφάσεις του 12ου Συνεδρίου είχε κάνει μεγάλα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση, όπως και η ΕΑΡ αντίστοιχα που άφησε πίσω το «βαρίδι» του ονόματος του «ΚΚΕ εσωτερικού». Η συμφωνία όμως, σύμφωνα με τον Μίμη Ανδρουλάκη, των δύο πολιτικών χώρων είχε κλείσει πριν το Κοινό Πόρισμα.[25]

Σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο του κειμένου, η ιδέα συγκρότησης μιας μεγάλης, σύγχρονης και συνασπισμένης Αριστεράς, με ενεργό ρόλο στη κεντρική πολιτική σκηνή και με κυβερνητικές αξιώσεις κυριαρχεί στην φιλοσοφία του Κοινού Πορίσματος. Ήδη στο προοίμιο του κειμένου δίνεται το στίγμα της αντίληψης που επικρατεί ανάμεσα στις δυο πλευρές. Σε αυτό σημειώνεται ότι «αποτελεί “ένα κείμενο εργασίας” που καταγράφει μία πρώτη

προσέγγιση απόψεων σε μερικά θέματα – κλειδιά ανάμεσα στα δύο κόμματα. Δεν υποκαθιστά την ανάγκη για μία προγραμματική συμφωνία όλων των δυνάμεων της Αριστεράς και της προόδου, αλλά μπορεί να συμβάλλει σ' αυτήν(...)».

Για τα μέλη της ομάδας εργασίας, το νέο εγχείρημα δεν πρέπει να «αποτελεί ευκαιριακή υπόθεση» και στόχος θεωρείται ένας συνασπισμός «κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με προοπτική εξουσίας (…)».

Η λογική της «κάθαρσης» από τα σκάνδαλα διαπερνά το κείμενο, με τους συντάκτες να κάνουν λόγο για «πλήρη χρεωκοπία της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Χρεωκοπία που παίρνει διαστάσεις σήψης και απότομης κατάρρευσης, η οποία απειλεί να συμπαρασύρει θεσμούς και να αποσυνθέσει τη δημόσια ζωή (…)».

Στο κείμενο υπάρχει, μάλιστα, ένα σημείο που άφηνε ανοιχτό ένα παράθυρο συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ. Είναι αυτό που αναφέρεται στο θέμα των κυβερνητικών λύσεων. Στο συγκεκριμένο σημείο δεν αποκλείονταν να υπάρξει συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ αν αυτό άλλαζε ηγεσία και πολιτική. Συγκεκριμένα αναφερόταν πως «μια ισχυρή Αριστερά μπορεί να οδηγήσει σε ήττα τον δικομματισμό, να ματαιώσει λύσεις αυτοδυναμίας, να προκαλέσει ριζικές ανακατατάξεις και να συμβάλει ώστε να δημιουργηθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση κυβερνητικών λύσεων συνεργασίας προοδευτικού προσανατολισμού. Η Αριστερά σε καμιά περίπτωση δε θα δεχθεί ν' αποτελέσει συμπληρωματική δύναμη στήριξης οποιασδήποτε λύσης στα πλαίσια του δικομματισμού και της συντηρητικής πολιτικής. Καμιά κυβερνητική συνεργασία δεν μπορεί να γίνει με το ΠΑΣΟΚ, με τη σημερινή ηγεσία, πολιτική και νοοτροπία του (…)».

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο Πόρισμα για τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ. Οι θεωρητικές διεργασίες εξάλλου στη Σοβιετική Ένωση συνέβαλλαν τα μέγιστα ώστε να συναντηθούν οι δυο δυνάμεις της παραδοσιακής Αριστεράς στη χώρα μας. Σύμφωνα με το κείμενο, «η περεστρόικα και η γκλάσνοστ πραγματοποιούν επαναστατικές αλλαγές στην ΕΣΣΔ και επηρεάζουν καθοριστικά τις παγκόσμιες εξελίξεις. Οι μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ και η "νέα σκέψη" θέτουν υπό ριζική αμφισβήτηση και συχνά ανατρέπουν "αλήθειες" και βεβαιότητες εδραιωμένες για δεκαετίες, υπογραμμίζουν την ανάγκη άρρηκτης σχέσης μεταξύ δημοκρατίας και σοσιαλισμού, συμβάλλουν στην καθιέρωση νέου θετικότερου κλίματος στις διεθνείς σχέσεις προωθούν ριζικές τομές στις σχέσεις του κράτους με την κοινωνία και την οικονομία, της αγοράς με τον προγραμματισμό (...)».

Ταυτόχρονα, γίνεται λόγος για «παταγώδη αποτυχία της πασοκικής εμπειρίας», που «χρεώνει όλες τις δυνάμεις της Αριστεράς και της προόδου με πρόσθετες ευθύνες». Ενώ, την ίδια ώρα, οι λέξεις «ανανέωση» και

«δημοκρατία» αποκτούν περίοπτη θέση στο Πόρισμα- ως αποτέλεσμα περισσότερο των επιρροών της περεστρόικα και όχι λόγω οπισθοχώρησης του ΚΚΕ, ώστε να επιτευχθεί η σύγκλιση των δύο πλευρών- με τους συντάκτες να επισημαίνουν πως «η επαναστατική ανανέωση της υπόθεσης του σοσιαλισμού αποτελεί καθήκον όλων των δυνάμεων της Αριστεράς (…)». Ακόμη, σημειωνόταν ότι «δημοκρατία και Αριστερά είναι αδιαίρετες έννοιες (…). Η δημοκρατία είναι και μέσο και σκοπός της πάλης για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Επιδιώκουμε την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής προοπτικής με απόλυτο σεβασμό των δημοκρατικών διαδικασιών (...)».

Σε σχέση με τα «συστατικά στοιχεία μιας αριστερής πρότασης για τη δημοκρατία», οι συντάκτες θεωρούσαν αναγκαία την αναβάθμιση των λειτουργιών και του ρόλου της Βουλής και όλων των αντιπροσωπευτικών θεσμών, τον «εκδημοκρατισμό των ΜΜΕ» και την «εξασφάλιση πολυφωνικής πληροφόρησης», όπως επίσης την επεξεργασία πρότασης αναθεώρησης του Συντάγματος κ.λπ.

Αναφορικά με την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας, υπάρχει ένας συνδυασμός των θέσεων του «σχεδίου για την Αριστερά» της ΕΑΡ και της «ανάπτυξης νέου τύπου» του ΚΚΕ. Τα μέλη της ομάδας εργασίας προσβλέπουν «στον εκσυγχρονισμό και την άνοδο των παραγωγικών δυνάμεων και ικανοτήτων της ελληνικής κοινωνίας, τον βαθύ εκδημοκρατισμό της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής και των εργασιακών συνθηκών (...)». Ταυτόχρονα, υποστηρίζουν ότι «η Αριστερά ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, των συνεταιρισμών και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των ίδιων των εργαζόμενων. Μέσα όμως σε νέα πλαίσια που διασφαλίζουν την ένταξη αυτής της επιχειρηματικότητας στην επίτευξη δημοκρατικά καθορισμένων κοινωνικών στόχων». Επιπλέον υπογραμμίζουν ότι «βασικός μοχλός για την ανάπτυξη στην Ελλάδα πρέπει να είναι ο δημόσιος τομέας της οικονομίας (…)».

Ιδιαίτερη έκταση δίνεται όμως και στο θέμα του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (θέμα «ταμπού» άλλοτε για την Αριστερά), για το οποίο επισημαίνεται πως «δεν είναι αναγκαίο κακό». Για να επισημανθεί στη συνέχεια πως «ο ιδιωτικός τομέας της οικονομίας στο πλαίσιο του δημοκρατικού προγραμματισμού πρέπει όχι μόνο να γίνει ανεκτός, αλλά και να λειτουργεί απαλλαγμένος από τις γραφειοκρατικές περιπτύξεις, ελεύθερος να δράσει μέσα σ' ένα νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο που θα καθορίζει τους βασικούς όρους λειτουργίας του (…)».

Σε ό,τι αφορά τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, σημειώνεται η αντίθεση στην ύπαρξη στρατιωτικών συνασπισμών. Όπως αναφέρει το Πόρισμα, «αγωνιζόμαστε για την κατάργηση τους», ενώ σε σχέση με το ΝΑΤΟ σημειώνει πως «είμαστε αντίθετοι». Παράλληλα, προσθέτει πως «η πορεία αποδέσμευσης απ' αυτό επηρεάζεται αποφασιστικά από τον

γενικότερο αγώνα για την ύφεση και την βαθμιαία κατάργηση των στρατιωτικών συνασπισμών. Είμαστε κατά της παρουσίας των αμερικανικών βάσεων στη χώρα μας και παλεύουμε για την απομάκρυνση τους. Ο στόχος αυτός διευκολύνεται από τον γενικότερο αγώνα για την προώθηση της ύφεσης στην περιοχή και τη βαθμιαία κατάργηση των συνασπισμών (…)».

Το ζήτημα της ΕΟΚ και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (1992) είναι από τα βασικά θέματα του Κοινού Πορίσματος κι εκείνα για τα οποία «κατηγορήθηκε» το ΚΚΕ ότι προχώρησε σε «ανεπίτρεπτο συμβιβασμό». Ωστόσο το ΚΚΕ, ήδη από το 12ο Συνέδριό του άρχισε να αντιμετωπίζει το θέμα υπό άλλους όρους και να διαμορφώνει νέα γραμμή επί του θέματος. Συνεπώς δεν μπορεί να γίνεται λόγος για ιδεολογική ηγεμονία της ΕΑΡ επί τούτου, αλλά περισσότερο ότι πρόκειται για κοινή συνισταμένη που προέκυψε από μια σειρά παράγοντες που αποκρυσταλλώθηκαν ως θέση των δυο κομμάτων στο Κοινό Πόρισμα. [Για τον Παναγιώτη Λαφαζάνη εξάλλου, «η ΕΟΚ δε φάνταζε τότε ως μια ολοκληρωτική και αντιδραστική δύναμη με τα χαρακτηριστικά που έχει πάρει στις σημερινές συνθήκες. Επομένως το ΚΚΕ, χωρίς να αλλάξει θέση ως προς το θέμα της αποδέσμευσης της χώρας από την ΕΟΚ, συμβιβάστηκε σε ένα κοινό πρόγραμμα, το οποίο έλεγε ότι "αντιμετωπίζουμε τις αρνητικές συνέπειες από την ένταξη της χώρας", δίχως την ίδια στιγμή να εγκαταλείπει τον στρατηγικό στόχο της εξόδου της χώρας από την Κοινότητα. Πίστευε δηλαδή ότι το ζήτημα της ΕΟΚ δεν μπορούσε να είναι αιτία διαχωρισμού με την ΕΑΡ και άλλες προοδευτικές ή "φιλο-ΕΟΚ" δυνάμεις τότε»[26]].

Το Κοινό Πόρισμα τόνιζε ακόμη ότι «"ο στόχος «Ευρώπη κοινό σπίτι των λαών", παρά τον δρόμο που πρέπει να διανύσουμε για την επίτευξη του, ανταποκρίνεται στους πόθους και τα οράματα των δυνάμεων της εργασίας και της κουλτούρας στην ήπειρο μας… Οι αριστερές δυνάμεις μπορούν και πρέπει να επιδράσουν στους προσανατολισμούς της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, ώστε αυτή να συμβάλει στην υπόθεση της ειρήνης, του αφοπλισμού και της αμοιβαίας ωφέλιμης διεθνούς συνεργασίας για την παγκόσμια οικολογική προστασία, την εξομάλυνση των σχέσεων "Βορρά–Νότου", την εξεύρεση διεθνών λύσεων στις μεγάλες εστίες έντασης και προστριβών (...)».

Για την πορεία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προς το 1992, το κείμενο αναφέρει πως «χαρακτηρίζεται από μια οξεία αντιπαράθεση: Από τη μία βρίσκονται οι δυνάμεις του μεγάλου κεφαλαίου, οι πολιτικές του νεοσυντηρητισμού που ενδιαφέρονται για τη δημιουργία της Ενιαίας Εσωτερικής Ευρωπαϊκής Αγοράς, σε βάρος των εργαζομένων, σε βάρος των ασθενέστερων χωρών και περιφερειών της Κοινότητας. Από την άλλη βρίσκονται οι δυνάμεις της εργασίας, των κοινωνικών κινημάτων και ένα ευρύ φάσμα πολιτικών δυνάμεων που αντιπαραθέτουν μία εναλλακτική πολιτική για την ΕΟΚ που να εξασφαλίζει τη συνεχή μείωση της απόστασης μεταξύ

αναπτυγμένων και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών και περιοχών, την ανάπτυξη κοινών πολιτικών και πρωτοβουλιών, ιδιαίτερα όσον αφορά το περιβάλλον και τις νέες τεχνολογίες, την προώθηση "Ενιαίου Κοινωνικού χώρου" με τον σεβασμό των δικαιωμάτων των εργαζομένων, την ισότιμη συνεργασία, τη δυνατότητα προγραμματισμένης αξιοποίησης των εσωτερικών πόρων, τον σεβασμό των ιδιαίτερων αναγκών κάθε χώρας.» Σε αυτό το πλαίσιο, σημειώνει πως «η Αριστερά θα πρέπει να μπει επικεφαλής στους αγώνες που γεννάει η πιο πάνω αντιπαράθεση (…)».[27]

Η δημοσιοποίηση του Κοινού Πορίσματος, προκειμένου να προκαλέσει τετελεσμένα γεγονότα- πριν συζητηθεί και εγκριθεί από τα αντίστοιχα ηγετικά όργανα των δύο κομμάτων, προκάλεσε αντιδράσεις στο εσωτερικό των δυο κομμάτων. Μπορεί να δημιούργησε- και αυτό εξάλλου ήταν ο στόχος των δύο ηγεσιών- μια θετική αύρα γύρω του- όπως αναφέρουν ηγετικά στελέχη των δυο πλευρών- και να γέμισε με ελπίδες τον κόσμο της Αριστεράς, ωστόσο έφερε πολλούς προ τετελεσμένων γεγονότων.

Ο Δημήτρης Παπαδημούλης αφηγείται σχετικά πως «εκμεταλλευόμενοι το κλίμα, τη συγκυρία και το γεγονός ότι το θέλαμε και οι τέσσερις, φτιάχνουμε ένα κοινό μανιφέστο. Το κοινό μας πόρισμα λοιπόν δεν ήταν συμφωνούμε σε πέντε, διαφωνούμε σε δέκα. Το αντίθετο. Έλεγε: μπαίνουμε σε μια νέα περίοδο που πρέπει να επενδύσουμε σε αυτά που μας ενώνουν, να λάβουμε υπόψη τη νέα δυναμική και τη νέα κινητικότητα και καταγράφουμε τις κοινές συγκλήσεις, παρά τις διαφορές. Αυτό όλο με σκοπό να το δώσουμε στον εσωτερικό διάλογο. Η αντίληψη του ΚΚΕ ήταν όταν ετοιμαστεί το κείμενο να δοθεί πρώτα στις ηγεσίες των κομμάτων μας (…)». Σε αυτό το σημείο, ο Δ. Παπαδημούλης σημειώνει πως «τότε ο Ανδρουλάκης λέει σε μένα να το δώσουμε ταυτόχρονα στη δημοσιότητα και δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα για αυτό. Όταν δημοσιεύτηκε, δημιουργήθηκε ένας σάλος ότι το διέρρευσε η ΕΑΡ. Η πραγματικότητα είναι ότι επειδή προκλήθηκε ένα θετικό σοκ από τη δημοσίευση, λόγω της ανάγκης του αριστερού κόσμου για ενότητα, διευκολύνθηκαν οι διαδικασίες σύγκλισης με λιγότερες αντιστάσεις στο εσωτερικό των κομμάτων τους. Δηλαδή στην Κεντρική Επιτροπή της ΕΑΡ, αρχικά, οι απόψεις ήταν 50- 50 πριν τη δημοσίευση του πορίσματος. Στην αντίθεση με τη σύγκλιση με το ΚΚΕ ενωνόταν ο Παπαγιαννάκης, ο Γεωργακόπουλος, ο Πιτσιόρλας, ο Γιατζόγλου κ.ά. Μετά τη δημοσίευση του Πορίσματος, το 50% υπέρ της σύγκλισης, έγινε 70% στην Κ.Ε., 80% στο διαρκές συνέδριο και πάνω από 90% στη βάση του κόμματος. Στο ΚΚΕ, μαζί με το κύρος του Φλωράκη που είχε μαζί του τους παλιούς, θέλοντας μη θέλοντας γιατί ήταν και σοβιετική γραμμή, πέρασε παρ' όλο που υπήρξαν διαφωνίες από στελέχη, τα οποία μετά ακολούθησαν το ΝΑΡ, από τον Κώστα Κάππο, ακόμα και από τη Μαρία Δαμανάκη που έλεγε ότι "κάνουμε πολλές παραχωρήσεις προς τους ρεφορμιστές"».[28]

Έντονη κριτική για τη δημοσιοποίηση και το περιεχόμενο του Κοινού Πορίσματος ΚΚΕ- ΕΑΡ ασκήθηκε όμως από κεντρικά στελέχη- κι από διαφορετική σκοπιά- στις ηγεσίες των δύο κομμάτων σε εκείνη τη χρονική στιγμή, αλλά και εκ των υστέρων. Στο ΚΚΕ, ένας βασικός πυρήνας στελεχών του κόμματος αμφισβητούσε ευθέως κομβικές θέσεις του κοινού πορίσματος που είχαν να κάνουν κατά πρώτο λόγο με το ζήτημα της ΕΟΚ και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, την αντίληψη περί δημοκρατίας, τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας και άλλα. Συγκεκριμένα, ο βουλευτής Κώστας Κάππος θεωρούσε πως το ΚΚΕ «τείνει να υποταχτεί σε μικροαστικές και αστικές "εκσυγχρονιστικές" θέσεις. Αυτό γίνεται φανερό αν πάρουμε υπόψη μας το κοινό πόρισμα ΚΚΕ- ΕΑΡ που άλλαξε τη θέση του ΚΚΕ για την αποδέσμευση της χώρας από την ΕΟΚ, αποδυνάμωσε τις θέσεις για τις αμερικάνικες βάσεις και το ΝΑΤΟ και στη στρατηγική και τακτική, τη θέση για την επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας».[29]

Παράλληλα, ο Νίκος Κοτζιάς, με γράμμα του προς την Κ.Ε. του ΚΚΕ στις 20 Δεκεμβρίου του 1988, στέκεται σε «τρία στοιχεία», που όπως έγραφε του προκαλούσαν ανησυχία. Το ένα είχε να κάνει με την εκτίμηση ότι «μέσω του ντοκουμέντου και ιδιαίτερα της "ανάλυσης" του επανέρχονται απόψεις που είχαν διατυπωθεί άμεσα ή έμμεσα προσυνεδριακά και δεν είχαν υιοθετηθεί από την Κ.Ε. ή το Συνέδριο (…)». Το δεύτερο αφορούσε την «προσπάθεια να συσκοτισθεί το πραγματικό περιεχόμενο αυτού που πάει να δημιουργηθεί (…)» και το τρίτο αφορούσε τη «διαδικασία με την οποία η Κ.Ε. βρίσκεται μπροστά σε ένα κατά κάποιο τρόπο "τετελεσμένο γεγονός" (…)». Ο ίδιος στεκόταν στο ζήτημα της δημοκρατίας κι αναρωτιόταν «άραγε πάψαμε εμείς να είμαστε οπαδοί της μ-λ αντίληψης για τη δημοκρατία και περάσαμε σε μια "ουδέτερη" άρα μη προλεταριακή αντίληψη για τη δημοκρατία όπως διατείνεται η αστική άποψη της ΕΑΡ;» Ο ίδιος χαρακτήριζε το κείμενο «στενό», καθώς όπως υποστήριζε «ανταποκρίνεται μόνο στην ΕΑΡ κι όχι στον πλατύ κόσμο της αριστεράς του ΠΑΣΟΚ», ενώ σε σχέση με τη θέση του πορίσματος για την ΕΟΚ, τόνιζε ότι «είναι στη βάση της η θέση της ΕΑΡ».[30]

Η Νάντια Βαλαβάνη ακόμη, επισημαίνει ορισμένα σημεία του Κοινού Πορίσματος [«κυβερνώσα Αριστερά», το ζήτημα της «κάθαρσης» όπως ετίθετο που οργάνωνε «τη στρατηγική και την τακτική της Αριστεράς με κεντρικό και μοναδικό (τρόπο), όπως εξελίχθηκε με την κυβέρνηση Τζαννετάκη», τα ευρωπαϊκά ζητήματα κ.λπ.] που προκαλούσαν τις μεγαλύτερες αντιδράσεις στο εσωτερικό του κόμματος και της Νεολαίας. Η ίδια παρατηρεί πως τα κείμενο προετοίμαζε την Αριστερά ως «ρόλο μπαλαντέρ σε κυβερνητικά σχήματα (…)». Την ίδια άποψη ωστόσο, με τη Νάντια Βαλαβάνη, αλλά και του Άγγελου Χάγιου που έβλεπε ένα πρόγραμμα «κοπτορραπτικής, προκειμένου να επιτευχθεί η ενότητα για ευκαιριακούς λόγους "κάθαρσης" του πολιτικού συστήματος», δε συμμερίζονται μια σειρά

από στελέχη του ΚΚΕ εκείνης της εποχής. Τα ίδια, μιλώντας στο πλαίσο της παρούσας διατριβής επισημαίνουν πως σε καμία περίπτωση δεν υπήρχαν τέτοιες σκέψεις [για συγκυβέρνηση με τη Ν.Δ.] την ώρα που συντάσσονταν το Κοινό Πόρισμα.[31]

Από την πλευρά του, ο Χαρίλαος Φλωράκης, του οποίου ο ρόλος ήταν αποφασιστικός και καταλυτικός στη δημιουργία του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ήταν και ο βασικός υποστηρικτής του Κοινού Πορίσματος, όπως φαίνεται από τις τότε ενέργειές του στο εσωκομματικό πεδίο, τις ομιλίες του, αλλά και από τις μετέπειτα μαρτυρίες του. Η παρουσία του εξάλλου και η αποφασιστικότητα του, ήταν βασικοί παράγοντες, ώστε να διαμορφωθούν ξεκάθαρα οι συσχετισμοί στο εσωτερικό του ΚΚΕ υπέρ του Κοινού Πορίσματος. Για τον ίδιο, το Κοινό Πόρισμα αποτελούσε «μία αριστερή πολιτική πρόταση και προγραμματική σύγκλιση, όχι μόνο για δημοκρατική διέξοδο από την κορυφούμενη κρίση, αλλά και για τη δημιουργία του "τρίτου πολιτικού πόλου"- αριστερού, βεβαίως, και στους στόχους του και στις πρακτικές του.»[32] Στις κατηγορίες περί «ανεπίτρεπτου συμβιβασμού» εξάλλου, ο ίδιος απαντούσε «τι θα πει συμβιβασμός; Θα πει να κάνεις πίσω και να βλάπτεις τα συμφέροντα του λαού. Όταν κάνεις πίσω προς όφελος του λαού, είναι συμβιβασμός ή είναι ένας αναγκαίος ελιγμός; (…) Εμ, το άλλο! Ότι, αφού κάναμε συμβιβασμό, γιατί δεν τον κάναμε με την Αριστερά του ΠΑΣΟΚ, που είναι πλατιά, και προτιμήσαμε την ΕΑΡ και τα γκρουπούσκουλα! Αλλά, σύντροφοι, αν δε συμφιλιωνόμαστε με τ' αδέρφια μας, πως θα πείθαμε τους γείτονες για τις καλές προθέσεις μας;»[33] Αλλά και χρόνια μετά την ίδρυση και διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού, ο κομμουνιστής ηγέτης επέμενε στην επιλογή του Κοινού Πορίσματος, λέγοντας πως «το προτσές έτσι πάει. Πότε δύο βήματα μπροστά κι ένα βήμα πίσω και πότε ένα βήμα μπροστά και δύο πίσω».[34]

Τελικά, «από τα 121 τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ που έλαβαν μέρος στη συνεδρίαση τα 23 διαφώνησαν, τα 20 ψήφισαν υπέρ της συμφωνίας με επιμέρους αντιρρήσεις, ενώ 3 μέλη ψήφισαν λευκό.»[35] Πρόκειται περίπου για το 40% των μελών του ανώτερου καθοδηγητικού οργάνου του ΚΚΕ. Σύμφωνα επίσης, με την Νάντια Βαλαβάνη, η καταγραφή στην Κ.Ε. «έγινε περίπου από σπόντα».[36]

Από την άλλη πλευρά, στην ΕΑΡ, τα ζητήματα της ΕΟΚ, της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού, αποτελούσαν κι εκεί σημεία- «αγκάθια» για μια σειρά από στελέχη του κόμματος. Αρνητικά αντιμετώπισαν το Κοινό Πόρισμα, 18 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΑΡ, τα οποία δημοσιοποίησαν μάλιστα ένα ιδιαίτερα «αιχμηρό» κείμενο στο οποίο υπογράμμιζαν πως «αντί το κόμμα να αναπτύξει επιθετικά τη φυσιογνωμία του με αιχμές, όπως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η αποκέντρωση-αυτοδιοίκηση, ο πολιτισμός, βρίσκεται σήμερα να διαπραγματεύεται με το ΚΚΕ στη βάση της λογικής του μέσου όρου. Η "συμπαράταξη" της Αριστεράς

δεν πλήττει απλώς την ΕΑΡ, ως αυτόνομη και εναλλακτική πολιτική πρόταση δημιουργεί και βάσιμους κινδύνους για τη συμμετοχή της αύριο σε κάποια κυβερνητικά σχήματα “ευρέως δημοκρατικού φάσματος” με δυνάμεις ηθικά και πολιτικά αναξιόπιστες απ’ τη μια, βαθύτατα οπισθοδρομικές, αντιευρωπαϊκές και αντιεκσυγχρονιστικές από την άλλη.»[37] Το κείμενο υπέγραφαν οι Λ. Αξελός, Π. Αθανασόπουλος, Μ. Ζορμπά, Ν. Αθανασοπούλου, Γ. Καρυώτης, Λ. Λουλούδης, Σ. Μπουφίδης, Μ. Παπαγιαννάκης, Λ. Παπαγιαννάκης, Γ. Παπαγιαννόπουλος, Ε. Παμπούκη, Λ. Παπαδημητράκης, Α. Παππάς, Π. Πιζάνιας, Σ. Στεφάνου, Γ. Χατζηγώγας, Θ. Ψύρρας και Δ. Ψυχογιός. Τέσσερα μέλη του Ε.Γ. της ΕΑΡ (Μ. Παπαγιαννάκης, Δ. Ψυχογιός, Στ. Πιτσιόρλας και Δ. Γιατζόγλου) διαφώνησαν μάλιστα με την εισήγηση του Λεωνίδα Κύρκου στην Κ.Ε. της ΕΑΡ σχετικά με το Κοινό Πόρισμα.[38]

Ο Λ. Κυρκος έβλεπε στο Κοινό Πόρισμα «ένα κείμενο καλό, που διαπνεόταν από το δημοκρατικό και ευρωπαϊκό πνεύμα της ΕΑΡ, χωρίς να φέρνει σε δυσκολία το ΚΚΕ που ήδη είχε αρχίσει να αποκολλάται από τις πολιτικά ανελαστικές του θέσεις».[39] Ταυτόχρονα, σταχυολογώντας τις διαφωνίες για την συνεργασία με το ΚΚΕ στο εσωτερικό της ΕΑΡ έγραφε πως «ο φόβος ήταν ότι το ανανεωτικό ρεύμα θα αφομοιωνόταν μέσα στον όγκο του δογματικού ρεύματος και έτσι θα ακυρωνόταν μια προσπάθεια δυο δεκαετιών, την ώρα μάλιστα της εντυπωσιακής δικαίωσής της. Μια άλλη άποψη, που συνέκλινε στην ίδια κατεύθυνση, αρνούνταν τη συνεργασία γιατί ήθελε να ξεκοπεί κάθε σχέση της ΕΑΡ με τον κομμουνιστικό χώρο για να μπορεί η ΕΑΡ να ανοιχτεί στον ευρύτερο δημοκρατικό και σοσιαλιστικό χώρο».[40] Στο μεταξύ, την περίοδο εκείνη αδρανοποιούνται από την ΕΑΡ και ορισμένα στελέχη από τους ανένταχτους, όπως ο Γιάννης Τούντας, ο Αριστείδης Μανωλάκος, ο Δημήτρης Ψυχογιός, ο Ανδρέας Παππάς κ.λπ. Επίσης, μια ομάδα στελεχών με επικεφαλής τον Μιχάλη Παπαγιαννάκη, κατέθεσε τη διαφωνία της, αλλά τελικά εντάχθηκε στον ενιαίο Συνασπισμό.

Παρά τις επιμέρους διαφωνίες, το Κοινό Πόρισμα εγκρίθηκε από τις Κεντρικές Επιτροπές των δύο κομμάτων. Η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, εκτίμησε μάλιστα ότι «η ανάγκη του συνασπισμού έγινε υπόθεση του ίδιου του κόσμου της Αριστεράς (…)», ενώ πρόσθετε πως «οι κατ’ αρχήν συγκλίσεις που επιτεύχθηκαν με αμοιβαίες υποχωρήσεις έχουν κυρίως τον χαρακτήρα μιας δημιουργικής προσπάθειας για να δοθούν σύγχρονες απαντήσεις, από τις θέσεις της Αριστεράς, σε μεγάλα προβλήματα της χώρας και στην κατεύθυνση μιας νέου τύπου ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας.» [41]

Παράλληλα, στις 3 Φεβρουαρίου 1989, πραγματοποιήθηκε κοινή σύσκεψη αντιπροσωπειών των κομμάτων ΚΚΕ, ΕΑΡ, ΕΔΑ, ΕΣΠΕ, ΑΚΕ, με τη συμμετοχή και των Στ. Γιώτα, Μ. Δρεττάκη, Στ. Νέστορα και Ν. Κωνσταντόπουλου. Εκεί αποφασίστηκε η έκδοση πολιτικής δήλωσης, που προσδιόριζε την ταυτότητα του Συνασπισμού και τους στόχους του, καθώς και τη συγκρότηση επταμελούς προσωρινής επιτροπής, που θα συντόνιζε το

έργο του και θα επόπτευε την εκπόνηση του κοινού προγράμματος. Η προσωρινή επιτροπή του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου αποτελούνταν από τον Μίμη Ανδρουλάκη, τον Γρηγόρη Γιάνναρο, τον Στάθη Γιώτα, τη Μαρία Δαμανάκη, τον Μανόλη Δρεττάκη, τον Ανδρέα Λεντάκη και τον Στέλιο Νέστορα. Επίσης, οι σκέψεις να ηγηθεί ως επικεφαλής της συμμαχικής προσπάθειας ο Απόστολος Λάζαρης δεν καρποφόρησαν και υιοθετήθηκε το σχήμα με τον Χαρίλαο Φλωράκη πρόεδρο και τον Λεωνίδα Κύρκο γραμματέα και κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο του συμμαχικού σχήματος.

Ο Απόστολος Λάζαρης διαφωνούσε με τη σύνθεση του ενιαίου Συνασπισμού. Όπως σημειώνει ο Χρ. Θεοχαράτος, ο Λευκαδίτης πολιτικός «εκτιμούσε ότι αποτελούσε τραγικό λάθος η συνεργασία του ΚΚΕ με την ΕΑΡ. Αντίθετα πίστευε ότι αν ο Χαρ. Φλωράκης με το κύρος που διέθετε έκανε ανοίγματα προς το δυσαρεστημένο κόσμο του ΠΑΣΟΚ και προς τους Αριστερούς και Δημοκράτες που ήταν εγκλωβισμένοι στους μηχανισμούς του και το Κίνημα θα υποχρέωνε σε αυτοεξυγίανση και βελτίωση και έναν καινούργιο πολιτικό φορέα θα οικοδομούσε με ραχοκοκαλιά το ΚΚΕ. Έλεγε ακόμη, ότι η συμφωνία ΚΚΕ- ΕΑΡ έκοβε την όρεξη κάθε στελέχους του ΠΑΣΟΚ ή ανένταχτου να προσχωρήσει στους συνδυασμούς του Συνασπισμού, διότι οι βουλευτικές έδρες είναι μοιρασμένες ανάμεσα στους ίδιους και δεν πρόκειται να εκλεγεί βουλευτής.»[42]

Τον Απρίλιο του 1989, συγκροτήθηκε η Πολιτική Επιτροπή του εγχειρήματος, το οποίο αποτελούνταν από τον πρόεδρο Χαρ. Φλωράκη και τους Μ. Ανδρουλάκη, Δ. Καραγκουλέ, Μ. Δαμανάκη, από το ΚΚΕ. Από την ΕΑΡ τον Λ. Κύρκο γραμματέα και τους Γρ. Γιάνναρο, Στ. Πιτσιόρλα, Μ. Παπαγιαννάκη. Από την ΕΔΑ: Α. Λεντάκης, Θ. Κατριβάνος, Στ. Νέστωρ. Από ΕΣΠΕ: Στ. Παναγούλης. Από ΑΚΕ: Κ. Νάσης. Από Νεολαίες: Γ. Γράψας, Δ. Περπατάρης. Γυναίκες: Μ. Τολάκη, Αθ. Δρέττα, Μ. Καρανίκα. Οικολογικό κίνημα: Δ. Σικιώτης. Από τον συνδικαλιστικό χώρο: Ν. Γαλανός. Από το αγροτικό κίνημα: Γ. Πατάκης. Επίσης οι Φ. Κουβέλης, Ε. Μαχαίρας, Ν. Κωνσταντόπουλος, Λ. Βάσσης και Τ. Μήνης.[43]

Ο κόσμος της Αριστεράς στήριξε το νέο εγχείρημα, όπως έδειξε και η πρώτη εκδήλωση στο ΣΕΦ στις 20 Φεβρουαρίου του 1989, αλλά και οι συγκεντρώσεις και εκδηλώσεις σε όλη την Ελλάδα. Ο Θανάσης Καρτερός υπογραμμίζει ότι «παρά τις ορισμένες καχυποψίες» που υπήρχαν, όταν δημιουργήθηκε ο ΣΥΝ, «το κλίμα ήταν πανηγυρικό», με τον Μίμη Ανδρουλάκη να προσδοκεί τότε σε ομιλία του ότι το νέο εγχείρημα θα προκαλέσει «τεκτονικές δονήσεις».[44] Με τη σειρά τους η Αλ. Παπαρήγα, ο Σπ. Λυκούδης και ο Ανδρ. Λεντάκης καλούσαν από κοινού τους πολίτες «να σπάσουμε τον κλοιό του δικομματισμού»,[45] ενώ την ίδια ώρα ο «Ριζοσπάστης», «Η Αυγή», η «Πρώτη», ακόμα και η «Ελευθεροτυπία» και το «Έθνος» διαμορφώσανε ένα ιδιαίτερα θετικό κλίμα για το νέο εγχείρημα. Είναι χαρακτηριστική εξάλλου η

περιγραφή του Παύλου Τσίμα, ο οποίος σημειώνει πως «όταν ιδρύθηκε ο ενιαίος ΣΥΝ, στους ανθρώπους της γενιάς μου υπήρχε ένας τρομερός ενθουσιασμός».[46]

1. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202.
2. Κούλογλου Στέλιος, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 2006, σελ. 572- 573.
3. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990, σελ. 94- 102.
4. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 94- 102.
5. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 292.
6. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 292.
7. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
8. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55.
9. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.
10. Ανδρουλάκης Μίμης, *Μετά*, εκδοτικός οίκος Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ. 139- 140.
11. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 438.
12. Κύρκος Λεωνίδας*, Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995, σελ. 208.
13. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
    Το έδαφος της συνεργασίας προετοιμαζόταν μήνες πριν. Με άρθρο του ο Φ. Κουβέλης υπογράμμιζε πως «χρειάζεται η συγκρότηση του νέου συνασπισμού εξουσίας πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων και η σύγκλισή τους, έστω και με αντιπαραθέσεις, που η άμβλυνση τους διευκολύνεται σήμερα από τα ίδια τα γεγονότα… Οι οχυρώσεις δεν ωφελούν. Ο κοινός λόγος και οι συνεργασίες είναι δυνατό να αναζητηθούν, χωρίς προνομίες, σε πολλαπλά μέτωπα πάλης». Βλ. αναλυτικά: Κουβέλης Φώτης, «Ας βρούμε κοινούς δρόμους», *Ριζοσπάστης*, 3 Ιανουαρίου 1988, σελ. 3-11.
14. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102.
15. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207, Μάκης Κοψίδης σελ. 111- 115.
16. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
17. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1988, σελ. 1. Επίσης, από το 4ο Συνέδριο της ΚΝΕ ο Χ. Φλωράκης απαντάει για τη συνάντηση που είχε με τον Λ. Κύρκο, υπογραμμίζοντας ότι η πρόταση του ΚΚΕ για συνεργασία «θα είναι η μεγάλη συνασπισμένη Αριστερά που αλλάζοντας τους πολιτικούς συσχετισμούς θ' απαντά στα μεγάλα προβλήματα». Βλ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιουνίου 1988, σελ. 34.
18. Τσίμας Παύλος, «Χρέος της Αριστεράς», *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1988, σελ. 7.
19. Βλ. για παράδειγμα: στο αίτημα του Λ. Κύρκου «να ανανεωθεί το ΚΚΕ», ο Θ. Καρτερός αναρωτιέται «και εσείς τι είστε σύντροφοι της ΕΑΡ; Εκτιμητές της ανανέωσης; Κανείς δεν εκπροσωπεί πιο αυθεντικά την ανανέωση του ΚΚΕ απ' τους ίδιους τους

κομμουνιστές». Βλ. αναλυτικά: Καρτερός Θανάσης, «Συνασπισμός και ανανέωση», *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1988, σελ. 7. Σχετικά, βλ. επίσης, *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.

20. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19.
    Βλ. επίσης συνέντευξη Γιάννη Μπανιά, ο οποίος υπογράμμιζε τις διαφορές του ΚΚΕ εσ. Α-Α με την ΕΑΡ, τονίζοντας την απομάκρυνσή της ΕΑΡ «από τον δημοκρατικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό και την επικαιρότητά του». Για το θέμα της ενότητας των δυνάμεων της Αριστεράς ανέφερε πως «εμείς λέμε ότι αυτή η επιμέρους σύμπραξη δεν είναι κακή- άλλωστε επισημαίνουμε την ανάγκη κοινής δράσης- αλλά προσθέτουμε ότι δεν αρκεί. Και αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα. Ωστόσο συμπλήρωνε πως «θα ήταν δογματισμός να θεωρεί κανείς ότι θα πρέπει πρώτα να λυθούν όλες οι διαφορές για να υπάρξει κοινή δράση». Βλ. αναλυτικά: *Ριζοσπάστης*, 15 Οκτωβρίου 1987, σελ. 8-9.
21. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 433.
22. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228.
23. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Μπάμπης Γεωργούλας- Παύλος Κλαυδιανός, σελ. 218- 228, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.
    Βλ. επίσης το ΚΚΕ εσ. Α.-Α. χαρακτηρίζει «ανώριμες» τις προϋποθέσεις για μια προγραμματική συμφωνία της Αριστεράς, λόγω των «σοβαρών διαφορών που υπάρχουν για κρίσιμης σημασίας ζητήματα». Βλ. «Το ΚΚΕ εσ. Α-Α για την πρόταση πολιτικής συμφωνίας», *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 1988, σελ. 4.
24. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 140.
25. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
26. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.
27. *Κοινό Πόρισμα ΚΚΕ- ΕΑΡ*, Μάρτιος 1989.
    Για τη σημασία της περεστρόικα, ώστε να συναντηθούν τα δύο κόμματα, εκτός από το Κοινό Πόρισμα, ο Μ. Ανδρουλάκης τόνιζε ότι «πιστεύουμε ότι η περεστρόικα θ' ασκήσει ουσιαστική επίδραση στις διαδικασίες διαλόγου και σύγκλισης της Αριστεράς. Στις διαδικασίες συσπείρωσης, ανασυγκρότησης, επαναστατικής ανανέωσης και ανάκαμψης της δύναμης του αριστερού κινήματος, στην Ελλάδα και την Ευρώπη». Βλ. αναλυτικά: Ανδρουλάκης Μίμης, «Αριστερά και Περεστρόικα», *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 1988, σελ. 10- 11.
28. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207.
29. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 33.
30. Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *Μια συζήτηση που δεν έγινε*, εκδόσεις Διάλογος και Προοπτική, Αθήνα 1989, σελ. 21- 26.

31. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244, Φώτης Κουβέλης σελ. 197- 202, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217, Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
32. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 438.
33. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 437.
34. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 444.
35. Κυριαζής Χρήστος, Μνήμες ενός οδοιπορικού, *Αντί*, τχ. 469, Ιούνιος 1991, σελ. 14- 21
36. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
37. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 30.
38. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 30.
39. Κύρκος Λεωνίδας*, ό.π.*, σελ. 210.
40. Κύρκος Λεωνίδας*, ό.π.*, σελ. 211.
41. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 147.
42. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 468.
43. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 1989, σελ. 2.
44. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1989, σελ. 2.
45. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1989, σελ. 8-9.
46. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η πολιτική κρίση 1989- ΄90

9.1 «Το ελληνικό ‘89»

Το θετικό, για τις ενωμένες πτέρυγες της Αριστεράς, κλίμα, δεν κράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αμέσως- και πριν ακόμα καταφέρει να οργανωθεί σε ενιαίο σχήμα, προκειμένου να ξεδιπλώσει το πολιτικό σχέδιο που επιδίωκε, ώστε να αλλάξουν οι συσχετισμοί δύναμης σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ- ο Συνασπισμός βρέθηκε αντιμέτωπος με πρωτόγνωρες και δύσκολες ιστορικές καταστάσεις σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο. Ήδη, από τον Αύγουστο του 1988, η Ελλάδα δοκιμαζόταν από την πολυεπίπεδη κρίση, την αδυναμία του ΠΑΣΟΚ να αντιμετωπίσει τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, το φαινόμενο «Κοσκωτά», τη σκανδαλολογία, τον φανατισμό, των δικογραφιών και των προφυλακίσεων, των πρωτοσέλιδων με τις σκανδαλιστικές φωτογραφίες και τη διαφθορά. Σύμφωνα με τον Χρ. Θεοχαράτο, «μέσα σ’ εκείνον τον ορυμαγδό των αποκαλύψεων- όπως ήταν φυσικό- μπερδεύτηκαν και συντήχθηκαν το αληθές με το αναληθές, το πραγματικό με το κατασκευασμένο, το αυθεντικό με το υποβολιμαίο, η καταγγελία με τη συκοφαντία και η ανακριτική λειτουργία με τη δημοσιογραφική υπερβολή».[1]

Στα τέλη της δεκαετίας του ’80 η αναδιοργάνωση της ελληνικής κοινωνίας στο περιβάλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η αναδιάταξη των κέντρων ισχύος του τότε διεθνούς πλαισίου, προκάλεσαν ραγδαίες αλλαγές στην οικονομία και την πολιτική. Αμέσως μετά τις εθνικές εκλογές του 1985 ξεκίνησε η ανατροπή των εργασιακών σχέσεων, καινούργιοι φθίνοντες και αναπτυσσόμενοι κλάδοι κάνανε την εμφάνισή τους, νέα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και αντιθέσεις αναπτύχθηκαν, ενώ, σύμφωνα με τον Ντ. Ρουτζούνη, η Ελλάδα είχε το «τραυματισμό της “συλλογικής ελπίδας” που καλλιέργησε το ρεύμα της Αλλαγής στη δεκαετία του ‘70» και την «ενσωμάτωση (με ρουσφέτι κ.λπ.) στην “παλιά κατάσταση πραγμάτων” νέων ευρύτατων “δημοκρατικών” στρωμάτων του πληθυσμού και διεύρυνση σ’ όλη την κοινωνία, όλων των παράγωγων φαινομένων και με μεγαλύτερο διαβρωτικό βάθος».[2]

Παράλληλα, για τον Γ. Αναστασιάδη, «“καταλύτης” των εξελίξεων ήταν βέβαια, το καλοκαίρι του 1988, το “σκάνδαλο Κοσκωτά”, σε συνδυασμό με την ασθένεια του πρωθυπουργού (…). Η πολιτική απομόνωση της κυβέρνησης αποδυνάμωσε το αίτημα- σύνθημα για τη μη επάνοδο της “Δεξιάς” στην εξουσία. Ωστόσο, στα μέσα Φεβρουαρίου 1989 ο Χ. Φλωράκης μπορούσε ακόμη να δηλώνει ότι θεωρεί “βλασφημία” ακόμη και το ερώτημα αν θα συνεργαστεί με τη Νέα Δημοκρατία. Προβλήματα πάντως δεν είχε μόνο το ΠΑΣΟΚ αλλά και η Νέα Δημοκρατία (κυρίως με τις άστοχες τοποθετήσεις του Κ. Μητσοτάκη και το άγχος για την επίτευξη της “αυτοδυναμίας”), όπως επίσης και ο Συνασπισμός (αμφιβολίες για τη μετεκλογική στάση του,

διαφωνίες του Λάζαρη για την πολιτική της Αριστεράς απέναντι στο ΠΑΣΟΚ).»[3]

Η λέξη «κάθαρση», που σύμφωνα με τον Αγγ. Ελεφάντη «αιτιολογήθηκε ως εθνική και ηθική επιταγή, συνώνυμη με το εθνικό συμφέρον»,[4] κυριάρχησε στον δημόσιο βίο και έγινε καθολικό αίτημα. Με αιχμή του προεκλογικού τους λόγου την «κάθαρση», τόσο η Νέα Δημοκρατία, όσο και η Αριστερά [ΣΥΝ] πορεύθηκαν προς τις εκλογές του Ιουνίου του 1989 επιζητώντας την ποινική δίωξη για τους πρωτεργάτες των σκανδάλων. Σύμφωνα με το ΚΚΕ «ο ΣΥΝ έθετε το αίτημα της Κάθαρσης στις πρώτες γραμμές του εκλογικού του προγράμματος (…)», ενώ ο Λεωνίδας Κύρκος, σημείωνε πως «του έδωσε όχι μόνο τις ηθικές αλλά και τις πολιτικές του διαστάσεις (…)». Γιατί όπως υποστήριζε, «το πρόβλημα ήταν: πρώτο να μην παραγραφούν οι ενδεχόμενες ευθύνες υπουργών- πράγμα που θα συνέβαινε καθώς προέβλεπε ο νόμος που ίσχυε, αν η Βουλή δεν έδινε κυβέρνηση και διαλυόταν. Και δεύτερο να μην εξαντληθεί η υπόθεση σε ευθύνες προσώπων, αλλά να θωρακιστεί η ελληνική κοινωνία με θεσμούς που να καθιστούν δύσκολη την επανάληψη των σκανδάλων».[5] Το Π.Γ. του ΚΚΕ εξάλλου, ήδη από τον Οκτώβριο του 1988 καλούσε «όλους τους δημοκρατικούς πολίτες της χώρας, σε όποιο κόμμα κι αν ανήκουν, να δημιουργήσουν ένα ισχυρό φράγμα αντίστασης στην αντιδημοκρατική διολίσθηση της δημόσιας ζωής, να γυρίσουν την πλάτη στους εμπνευστές του νοσηρού κλίματος».[6]

Στο μεταξύ, κατά την προεκλογική περίοδο του Μαΐου του 1989, κυκλοφόρησε το αριστερό μηνιαίο περιοδικό «Πριν», με βασικούς συντελεστές ανθρώπους όπως ο Γιώργος Δελαστίκ και ο Ευτύχης Μπιτσάκης. Το περιοδικό απηχούσε και εξέφραζε αναζητήσεις και στοχασμούς, κυρίως, ενός οργανωμένου κόσμου που ήταν τοποθετημένος «εξ αριστερών» του ΚΚΕ. Στην πραγματικότητα επιδίωξε να αποτελέσει τον δίαυλο επικοινωνίας της «αριστερής» αντιπολίτευσης του ΚΚΕ με το ευρύτερο ακροατήριο του κόμματος και της Αριστεράς γενικότερα. Τους επόμενους μήνες, το περιοδικό έμελλε να διαδραματίσει τον δικό του πολιτικό ρόλο στις εξελίξεις μέσα στο ΚΚΕ και την ΚΝΕ. Ήδη από το πρώτο τεύχος, ο Γιώργος Δελαστίκ θέλοντας να δώσει το ιδεολογικό και πολιτικό στίγμα του περιοδικού υπογράμμιζε, στο κύριο άρθρο, πως «το αριστερό εργατικό και το λαϊκό κίνημα στη νέα περίοδο των παρατεταμένων αδιεξόδων πρέπει να αντιπαραθέσει μια στρατηγική παρατεταμένης αντεπίθεσης για την ανάπτυξη των κοινωνικών μετώπων και την πολιτική τους χειραφέτηση από την αστική κηδεμονία. Προϋπόθεση για κάτι τέτοιο αποτελεί η χειραφέτηση της ίδιας της Αριστεράς από τον ρόλο του προοδευτικού κομπάρσου στην αστική πολιτική σκηνή (…)». Ταυτόχρονα υποστήριζε ότι «η Αριστερά δεν μπορεί να ξεπεράσει τις αντιθέσεις της και τα παραλυτικά φαινόμενα με μια δυναμική παράδοσή της σε μια τολμηρή παραλλαγή του ανοιχτού αναθεωρητισμού (…)». Καταλήγοντας επεσήμαινε πως η Αριστερά και το λαϊκό κίνημα «δε χρειάζονται μια παραδοσιακή

αναπαλαίωση τύπου ΕΔΑ ή ΚΕΑ που μυρίζει ναφθαλίνη απ' τη δεκαετία του '60. Η Αριστερά δε χρειάζεται μια κομπλεξική και ετοιματζήδικη ενότητα ξεπεσμένων κορυφών».[7]

Στις 18 Ιουνίου του 1989 εκτός των βουλευτικών εκλογών, διενεργήθηκαν και οι ευρωεκλογές. Στις εθνικές εκλογές η Νέα Δημοκρατία αναδείχθηκε πρώτη με 2.885.548 ψήφους (44,25%) και 145 έδρες, το ΠΑΣΟΚ δεύτερο με 2.553.086 ψήφους (39,15%) και 125 έδρες, ο Συνασπισμός τρίτος με 855.564 ψήφους (13,12%) και 28 έδρες [Από το ΚΚΕ εκλέχτηκαν οι: Μ. Ανδρουλάκης, Ν. Γαλανός, Μ. Δαμανάκη, Γ. Δραγασάκης, Ν. Καλούδης, Κ. Κάππος, Γ. Κατσαρός, Στρ. Κόρακας, Π. Κοσιώνης, Μ. Κωστόπουλος, Θ. Λεβέντης, Ηλ. Μπιτσάνης, Θ. Παφίλης, Κ. Ρήγας, Π. Σκοτινιώτης, Αντ. Σκυλάκος, Θ. Σπάθης, Σ. Στριφτάρης, Χ. Φλωράκης, Γρ. Φαράκος και Τρ. Χατζηδημητρίου. Από την ΕΑΡ οι: Λ. Κύρκος, Γρ. Γιάνναρος και Ε. Κοταμανίδου. Από την ΕΔΑ ο Ανδρ. Λεντάκης και συνεργαζόμενοι οι: Στ. Γιώτας, Μ. Δρεττάκης, και Στ. Νέστωρ], ενώ η ΔΗΑΝΑ με 65.867 ψήφους (1,01%) έβγαλε 1 βουλευτή και το κόμμα «Εμπιστοσύνη - Πεπρωμένο» (Μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης) με 25.131 ψήφους (0,39%) επίσης 1 βουλευτή. Στις «ευρωεκλογές» τα αποτελέσματα ήταν: Νέα Δημοκρατία 2.647.215 ψήφοι (40,45%) και 10 ευρωβουλευτές, ΠΑΣΟΚ 2.352.271 ψήφοι (35,94) και 9 ευρωβουλευτές, Συνασπισμός 936.175 ψήφοι (14,30%) και 4 ευρωβουλευτές (Από το ΚΚΕ οι: Β. Εφραιμίδης, Αλ. Αλαβάνος και Δ. Δεσύλλας και από την ΕΑΡ ο Μιχ. Παπαγιαννάκης) και ΔΗΑΝΑ 89.469 ψήφοι (1,37%) και 1 ευρωβουλευτή.

Οι βουλευτικές εκλογές δεν έδωσαν αυτοδύναμη κυβέρνηση, καθώς δεν το επέτρεπε ο νέος εκλογικός νόμος που ετοίμασε και ψήφισε λίγο πριν την εκλογική μάχη η κυβέρνηση και ο οποίος πλησίαζε στην απλή αναλογική. Η Νέα Δημοκρατία κατάφερε να αυξήσει τα ποσοστά της, αλλά δεν εξέλεξε τους βουλευτές που ήταν απαραίτητοι για να σχηματιστεί αυτοδύναμη κυβέρνηση. Το ΠΑΣΟΚ, παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε, κατέγραψε πτώση των ποσοστών του, αλλά συγκράτησε ένα σημαντικό και κρίσιμο, για τη συνέχεια, αριθμό ψηφοφόρων. Παράλληλα, διατήρησε ισχυρή κοινοβουλευτική παρουσία. Ο Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, στην πρώτη του παρουσία, κατέγραψε και στις δύο εκλογικές κάλπες σημαντικά ποσοστά, ενίσχυση που πήρε σύμφωνα με το ΚΚΕ «ακόμα μεγαλύτερη σημασία, γιατί πραγματοποιήθηκε κάτω από φοβερά δύσκολες συνθήκες ρουσφετολογίας, διλημμάτων και αθέμιτων εκβιασμών».[8] Ωστόσο, ο ΣΥΝ δεν κατάφερε να αποσπάσει μαζικά, κοινωνικές δυνάμεις από το ΠΑΣΟΚ, όπως προσδοκούσε, ούτε και κατόρθωσε να υπερβεί το 12- 13%, που ήταν και το ιστορικό ανώτερο εκλογικό ποσοστό της ελληνικής κομμουνιστικής αριστεράς από τη δεκαετία του '60 και εντεύθεν. Το 13,12% όμως που συγκέντρωσε ο Συνασπισμός, ανέδειξε το συμμαχικό σχήμα σε ρυθμιστή των πολιτικών εξελίξεων. Με δεδομένο ότι αν δε σχηματιζόταν

κυβέρνηση και δεν επιλαμβανόταν η Βουλή της παραπομπής των υπευθύνων για τα σκάνδαλα στη Δικαιοσύνη θα παραγράφονταν οι τυχόν ποινικές ευθύνες των όποιων υπαιτίων και με την πίεση των ΜΜΕ προς την ηγεσία του ΣΥΝ να κλιμακώνεται, τα ηγετικά στελέχη του συμμαχικού σχήματος βρέθηκαν μπροστά σε διλήμματα. Στο μεταξύ, οι τρεις διερευνητικές εντολές, που άρχισαν στις 20 Ιουνίου 1989 και στη διάρκεια των οποίων ο Ανδρέας Παπανδρέου εισήχθη στο Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο με προβλήματα υγείας, δεν είχαν αποτελέσματα. Σύμφωνα με τον Γ. Αναστασιάδη, «μπροστά στο αδιέξοδο και στην πίεση των πραγμάτων, και ενώ οι συναγματολόγοι που κλήθηκαν από τον Πρόεδρο της Βουλής Ι. Αλευρά και τον Κ. Μητσοτάκη συμφώνησαν ότι η Βουλή έπρεπε τουλάχιστον να συγκληθεί πριν διαλυθεί, οι συναντήσεις και οι σχετικές διαβουλεύσεις για αναζήτηση κυβερνητικού σχήματος έφτασαν στο αποκορύφωμά τους. Ο Κ. Μητσοτάκης αποκάλυψε σε συνέντευξή του ότι απορρίφθηκε η πρότασή του προς τον Συνασπισμό για σχηματισμό κυβέρνησης με αποκλεισμό του ΠΑΣΟΚ και με πρωθυπουργό τον Ευ. Αβέρωφ. Ο Α. Παπανδρέου πρότεινε κυβέρνηση όλων των κομμάτων, εκτός της Νέας Δημοκρατίας, με πρωθυπουργό τον Κ. Στεφανόπουλο, αλλά ο Χ. Φλωράκης δήλωσε στις 30 Ιουνίου, προαναγγέλλοντας την τελική λύση, ότι "…Δυστυχώς το ΠΑΣΟΚ δε δέχτηκε να συμμετάσχει σε κυβέρνηση ευρείας αποδοχής, που θα προωθούσε τις διαδικασίες της κάθαρσης και της δημοκρατικής λειτουργίας των θεσμών.»[9]

Κατατοπιστικές, για τις διεργασίες που προηγήθηκαν μέχρι τη δημιουργία της συγκυβέρνησης Τζαννετάκη, είναι οι μαρτυρίες των στελεχών που βίωσαν από κοντά εκείνες τις στιγμές και περιγράφουν τις συναντήσεις και τις συζητήσεις που γινόταν σε παρασκηνιακό επίπεδο. Ο Π. Λαφαζάνης εκτιμάει για τη συγκυβέρνηση της Αριστεράς με τη Δεξιά ότι πρόκειται για επιλογή που προέκυψε «μέσα από μια σειρά σύνθετων πολιτικών παραγόντων, συγκυρίας και διεργασιών». Ο Μ. Ανδρουλάκης σημειώνει πως έγινε «για να μη γίνει παραγραφή [των σκανδάλων], ενώ ο Γ. Δραγασάκης ότι πρόκειται για «τακτική» και όχι «στρατηγική κίνηση του ΚΚΕ». Στελέχη, επίσης, του ΚΚΕ εκείνη την περίοδο, όπως ο Αλ. Αλαβάνος και ο Γ. Μπαλάφας πιστεύουν επιπλέον ότι το ΚΚΕ είχε και μια «ανεδαφική αίσθηση» ότι με τη συγκυβέρνηση θα μπορούσε να «πάρει πίσω» όσα του «έκλεψε» το ΠΑΣΟΚ, ενώ ο Θ. Καρτερός υποστηρίζει ότι η συνεργασία ΣΥΝ- Ν.Δ. αναπτύχθηκε στο γόνιμο έδαφος του μισους που είχε καλλιεργηθεί μεταξύ ΠΑΣΟΚ- Αριστεράς.[10]

Πριν ωστόσο τη δημιουργία της συγκυβέρνησης, ο Χαρίλαος Φλωράκης είχε συναντήσεις με τον Ανδρέα Παπανδρέου στο Νοσοκομείο, όπου νοσηλευόταν ο τότε πρωθυπουργός. Μέχρι και την τελευταία στιγμή η ηγεσία του ΚΚΕ, όπως και του ΣΥΝ, ταλαντευόταν με τις επιλογές που είχε μπροστά της. Σχετικά με τις συναντήσεις αυτές, ο τότε γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ υποστήριζε σε μαρτυρία του πως «εγώ μόνο ξέρω πόσες φορές πήγα στον

Ανδρέα και του ζήτησα το θέμα της κάθαρσης που κυριαρχούσε στην κοινωνική ζωή να αντιμετωπιστεί απ' όλα τα κόμματα μαζί. Εκείνος, όμως, αρνιόταν να συνεργαστεί με τον Μητσοτάκη. Η πρώτη φορά που τον είδα ήταν στο νοσοκομείο. "Πρέπει να φύγει αυτό το αγκάθι", του είπα, "να πάρουμε μέρος όλοι". "Μόνον οι δυο μας", μου απάντησε. Πήγα ξανά και ξανά. Μίλησα με τον Λιβάνη, τον Λαλιώτη και τον Τσοχατζόπουλο. Τίποτε. Ο Μητσοτάκης πείστηκε τελικά να είναι άλλος πρωθυπουργός».[11]

Μέσα στο κλίμα αντιπαλότητας και ακραίας πόλωσης που είχε διαμορφωθεί στην ελληνική πολιτική σκηνή, στην αντιπαράθεση κυριάρχησε η άποψη πως η παραγραφή έπρεπε πρακτικά να αποκλειστεί με το σχηματισμό έστω και βραχύβιας κυβέρνησης, ούτως ώστε η Βουλή να προχωρήσει στην παραπομπή των υποθέσεων στη Δικαιοσύνη. Αυτό και έγινε με το σχηματισμό της κυβέρνησης υπό τον Τζαννή Τζαννετάκη [ορκίστηκε στις 2/7/1989], η διάρκεια της οποίας κράτησε ένα τρίμηνο. Τη κυβέρνηση στήριξε η ΝΔ και ο Συνασπισμός, ενώ το ΚΚΕ, σε έκτακτη συνεδρίαση της Κ.Ε. στην έδρα της κομματικής οργάνωσης Αθήνας- και όχι στον Περισσό, όπως συνηθιζόταν- αποφάσισε να μη συμμετέχει κανένα στέλεχός του στη σύνθεσή της. Αντίθετα, από τον ΣΥΝ, χρέη υπουργού Εσωτερικών ανέλαβε ο Νίκος Κωνσταντόπουλος, ο Φώτης Κουβέλης χρέη υπουργού Δικαιοσύνης, ο Γιώργος Μυλωνάς χρέη υπουργού Πολιτισμού και χρέη υπουργού Εργασίας ο φίλα προσκείμενος στον Συνασπισμό Θεοχάρης Παπαμάργαρης.

Η απόφαση για τη συγκυβέρνηση, ήταν επιλογή που έκανε ένας στενός πυρήνας της ηγεσίας του ΣΥΝ. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Παπαδημούλη, «οι κρίσιμες αποφάσεις για τη συγκυβέρνηση του '89 πάρθηκαν (στον ΣΥΝ) σε έναν πολύ στενό κύκλο». Τον οποίο, όπως λέει, αποτελούσαν ο Φλωράκης, ο Κύρκος, ο Ανδρουλάκης και ο Γιάνναρος. «Τότε υπήρχε έντονο το αίτημα της κάθαρσης, η πίεση διάφορων συγκροτημάτων», σημειώνει ο ίδιος, για να προσθέσει πως «η απόφαση ήταν κοινή Φλωράκη- Κύρκου και μαζί το προχώρησαν αυτό».[12] Άλλωστε, χρόνια μετά, ο Χαρίλαος Φλωράκης υπεραμυνόμενος της απόφασης υπογράμμιζε πως «ό,τι και να σκαρφίζονται, ό,τι και να λένε, ένα είναι βέβαιο: Ότι το 1989, όσο δύσκολη χρονιά ήταν για το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, τόσο ήταν μία μεγάλη χρονιά για την Αριστερά στη χώρα μας», για να προσθέσει στη συνέχεια πως «αντιπαλέψαμε το πιο διεφθαρμένο καθεστώς που γνώρισε ο τόπος και είχαμε ελπίδα να νικήσουμε(…)». Επίσης, ο κομμουνιστής ηγέτης σημείωνε πως «η Αριστερά το ξεβρόμισε το '89. Δεν το βρόμισε».[13] Από την πλευρά του ο Λεωνίδας Κύρκος γράφει, για τη στάση του ΣΥΝ τότε, πως «είχε ένα στοιχείο εξυγιαντικής τόλμης και κατά τούτο ιστορικής πρωτοβουλίας. Ήθελε να απαλλάξει τη χώρα από τη διαιώνιση της σκανδαλολογίας με τον μοναδικό δυνατό τρόπο- την παρέμβαση της Δικαιοσύνης- για να μπορέσει τόπος να

συγκεντρώσει την προσοχή του στα τεράστια προβλήματα της κρίσης που αντιμετώπιζε.»[14]

Σχετικά με τους λόγους που η ηγεσία του Συνασπισμού προχώρησε στην επιλογή της συγκυβέρνησης, η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ τον Ιούλιο του 1989 ανέφερε ότι:

«η ηγετική ομάδα του ΠΑΣΟΚ επέμεινε σε μια κυβερνητική συνεργασία ΠΑΣΟΚ-Συνασπισμού με χαρακτηριστικά, υποτίθεται, μακράς πνοής, με αποκλεισμό μέχρι τέλους της ΝΔ. Ουσιαστικά, η ηγετική ομάδα του ΠΑΣΟΚ ήθελε ή να οδηγήσει τα πράγματα σε πλήρες αδιέξοδο για να μας επιρρίψει τις ευθύνες, ή να παγιδέψει το Συνασπισμό σε μια κυβέρνηση συγκάλυψης υπό το εκβιαστικό δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά. Η πολιτική της βασιζόταν στο ότι τελικά θα υποτασσόμασταν στον εκβιασμό στο όνομα του αντιδεξισμού.

Άλλη επιλογή που ο Συνασπισμός είχε μπροστά του ήταν η άμεση προσφυγή σε εκλογές πριν τη συγκρότηση της Βουλής σε Σώμα. Αυτή η επιλογή δεν μπορούσε να προσφέρει θετικές διεξόδους. Θα έμεναν πολλά παράθυρα ανοιχτά για την παραγραφή των αδικημάτων, θα στρεφόμασταν ενάντια στο λαϊκό αίσθημα που δεν ήθελε εκλογές και θα φόρτωναν την ευθύνη στον Συνασπισμό. Θα υπονομευόταν στη λαϊκή συνείδηση η απλή αναλογική, θα φαινόταν αναποτελεσματικός και τελικά επιζήμιος ο λεγόμενος ρυθμιστικός ρόλος της Αριστεράς. Θα υπονομευόταν μακροπρόθεσμα η λογική των κυβερνήσεων συνεργασίας, θα ισχυροποιούνταν ο δικομματισμός και η λογική της αυτοδυναμίας. Θα έβγαινε από τις εκλογές αυτοδύναμη η Ν.Δ.

Από τη στιγμή που η Ν.Δ. έκανε αναδίπλωση,-προτείνοντας πρωθυπουργό τον Τζαννετάκη, ο οποίος τόνισε τον ανοιχτό χαρακτήρα της κυβέρνησης του, ήταν φανερό ότι η καλύτερη δυνατή λύση ήταν η στήριξη κυβέρνησης Τζαννετάκη. Πολύ περισσότερο, που το βασικό μέρος του πλαισίου της κυβέρνησης που προτείναμε, το δέχτηκε η ηγεσία της ΝΔ, καθώς και τον προσωρινό, μεταβατικό της χαρακτήρα. Η συμμετοχή του Συνασπισμού στα δύο υπουργεία που αφορούν την κάθαρση και το αδιάβλητο των εκλογών, προσδιορίζει, ουσιαστικά και συμβολικά, τόσο τον χαρακτήρα της στήριξης μας στην κυβέρνηση, όσο και τον ίδιο το χαρακτήρα της».[15]

Στο ίδιο πνεύμα με την απόφαση της Ολομέλειας της Κ.Ε., το Π.Γ. του ΚΚΕ προσπαθώντας να αιτιολογήσει την απόφαση να βρεθεί σε κοινό κυβερνητικό σχήμα η Αριστερά με τη Δεξιά, υπογράμμιζε πως «στη νέα μετεκλογική πραγματικότητα η παράταση της εκκρεμότητας της κάθαρσης και πολύ περισσότερο η απειλή παραγραφής των αδικημάτων θα συνέχιζε την παράλυση της πολιτικής ζωής, που ακύρωνε κάθε δυνατότητα αντιπαράθεσης πάνω στα μεγάλα προβλήματα του ελληνικού λαού και εγκυμονούσε

σοβαρότατες απειλές για την ομαλή δημοκρατική πορεία της χώρας. Στις συνθήκες αυτές το Π.Γ. εκτιμάει ότι ήταν ανάγκη να εξευρεθεί η καλύτερη δυνατή κυβερνητική λύση για την εξυγίανση της πολιτικής ζωής και για μια δημοκρατική διέξοδο(...)» Ταυτόχρονα επεσήμαινε πως «η κυβέρνηση αυτή, που είναι και πρέπει να μείνει ανοιχτή σ' όλες τις πολιτικές δυνάμεις, είναι στις δοσμένες περιστάσεις η μόνη δυνατή λύση που μπορούσε να επιτευχθεί για να προωθήσει σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα τη διαδικασία της κάθαρσης, τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών, την περιστολή της κομματικοποίησης του κρατικού μηχανισμού, το άνοιγμα της ραδιοτηλεόρασης και να οδηγήσει στη συνέχεια, τη χώρα σε αδιάβλητες εκλογές».[16]

Τις ημέρες εκείνες η Αριστερά βρέθηκε να λειτουργεί κάτω από πολλές και διαφορετικές πιέσεις της συγκυρίας που είχαν να κάνουν με το καθολικό αίτημα για κάθαρση. Όπως προκύπτει όμως, από τις μαρτυρίες των κεντρικών της στελεχών εκείνης της περιόδου, υπήρχε και μια εσωτερική ανάγκη- την ώρα που η «Αυριανή» έκανε λόγο για τα «κότερα» του Φλωράκη και την «έπαυλη» του Κύρκου που έδειχναν, σύμφωνα με τον Λ. Κύρκο, «την ποιότητα εκείνων που ενέπνεαν τη λυσσαλέα επίθεση κατά της Αριστεράς»[17]- ο Συνασπισμός να χειραφετηθεί πολιτικά από το ΠΑΣΟΚ και να μπορέσει να ξανακερδίσει τους αριστερούς ψηφοφόρους που λεηλατούσε με τον λαϊκισμό του το ΠΑΣΟΚ.

Σύμφωνα με τον Αλέκο Αλαβάνο, στην επιλογή της συγκυβέρνησης υπήρχε και «μια αίσθηση να κερδίσουμε ως κομμουνιστική Αριστερά το χαμένο έδαφος. Γιατί πάντα θεωρούσαμε –κι έτσι ήταν- ότι ένα μέρος των υποστηριχτών του ΠΑΣΟΚ και μάλιστα το πιο μαχητικό και αριστερό θα ανήκε κανονικά στον κομμουνιστικό χώρο (…)». Αναφερόμενος στην κρίσιμη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής που πήρε την απόφαση να συνεργαστεί με τη Ν.Δ. αφηγείται πως «και μέχρι περίπου τη στιγμή του ανοίγματος των διαδικασιών της, ο Φλωράκης δεν είχε καταλήξει σε αυτή. Το πρωί μάλιστα της ίδιας μέρας (…) πραγματοποιήθηκε μια συνάντηση Φλωράκη-Παπανδρέου στο Νοσοκομείο, η οποία, απ' ό,τι με είχαν πληροφορήσει, προοιώνιζε τη συνεργασία μας με το ΠΑΣΟΚ. Σε ελάχιστες ώρες έγινε η αλλαγή στάσης του Χαρίλαου. Ο Φλωράκης εκεί ταλαντεύτηκε. Στο πεδίο της ταλάντευσης ήταν και οι δυο επιλογές. Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα ήταν οι δυο δρόμοι, αλλά νομίζω ότι η επιλογή που έγινε σε κείνες τις ώρες είχε να κάνει με τον τρόπο που δράσανε ορισμένοι άνθρωποι για να επηρεάσουν την επιλογή του Χαρίλαου».[18]

Ο συμβιβασμός της Αριστεράς με τη Ν.Δ. προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις. Ο Χαρίλαος Φλωράκης ανέφερε πως «εμείς δεν είχαμε λόγο να μη συνεργαστούμε. Το καταστατικό μας δεν απαγορεύει τη συνεργασία με τα αστικά κόμματα για την αντιμετώπιση ορισμένων συγκεκριμένων ζητημάτων εθνικής σημασίας, ζητημάτων που ενδιαφέρουν και αφορούν όλες τις τάξεις. Η

ιστορία και του ελληνικού και του παγκόσμιου κινήματος έχει πολλά παραδείγματα συνεργασίας, όχι για να συγκυβερνήσουμε, αλλά για να αντιμετωπίσουμε ένα συγκεκριμένο θέμα. Και ήταν μια συνεργασία συγκεκριμένου χρόνου- 3 μήνες- και με όρους από τη μεριά μας, που έγιναν αποδεκτοί. Όπως, έλεγχοι στις κρατικές προμήθειες, διακομματική επιτροπή στην ΕΡΤ, διατήρηση της ΑΤΑ και, το κυριότερο, η εξάλειψη των υπολειμμάτων του εμφυλίου πολέμου και η συνταξιοδότηση αναπήρων και θυμάτων. Με το νομοσχέδιο για τον εμφύλιο πόλεμο αποκαταστάθηκε η εθνική ενότητα. Η Αριστερά μπορεί να μην είχε άμεσα εκλογικά κέρδη από αυτή τη συνεργασία, είχε όμως η ελληνική κοινωνία. Όσο περνάει ο χρόνος και αποκαλύπτεται το πραγματικό πρόσωπο του ΠΑΣΟΚ και η πολιτική του, τόσο επιβεβαιώνεται η ορθότητα της πολιτικής εκείνης του Συνασπισμού».[19]

Από τη δική του πλευρά, ο Φώτης Κουβέλης, θέτει ένα επιπλέον στοιχείο στην απόφαση της ηγεσίας του Συνασπισμού να πάρει μέρος ενεργά στη συγκυβέρνηση Τζαννετάκη. Πρόκειται για την αντίληψη που θέλει την Αριστερά να συμμετέχει σε αυτή, προκειμένου με αυτόν τον τρόπο να διεκδικήσει την ουσιαστική «νομιμοποίησή» της στην πολιτική ζωή του τόπου, μακριά από τις μετεμφυλιοπολεμικές ψυχώσεις του παρελθόντος. Έτσι, στην απόφαση αυτή, ο Φ. Κουβέλης διακρίνει ψήγματα «ιστορικού συμβιβασμού». Για τον Θόδωρο Μαργαρίτη επίσης, το 1989 είχε να κάνει «με το πώς αντιλαμβανόταν ο Φλωράκης και ο Κύρκος την συμμαχία με τον Μητσοτάκη, καθώς- όπως αναφέρει- και οι δυο τους θέλανε ένα ‘αστικό διαβατήριο”.[20]

Στο ίδιο πλαίσιο, ο Γρηγόρης Φαράκος, αποτιμά την απόφαση της Αριστεράς να συμπράξει στη δημιουργία της κυβέρνησης Τζανετάκη «από ιστορική άποψη θετική επιλογή (…)». Αιτιολογώντας την κρίση του αυτή, θεωρούσε ότι «αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα στο διχαστικό κλίμα του εμφυλίου πολέμου που επί δεκαετίες δηλητηρίαζε την πολιτική ζωή της χώρας (…)», ενώ προσέθετε πως «για πρώτη φορά μετά την Εθνική Αντίσταση η Αριστερά βρέθηκε με τέτοιο δυναμισμό στο κέντρο της πολιτικής ζωής».[21]

Χρόνια μετά τα γεγονότα του 1989, το 2013, το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ σε εκτίμησή του για τα γεγονότα της περιόδου, συνεχίζει να μη βρίσκει κάτι το μεμπτό «από τυπικής πλευράς» στη συμμετοχή του κόμματος στη συγκυβέρνηση του 1989, αλλά εντοπίζει το πρόβλημα στο γεγονός ότι η συμμετοχή ενίσχυσε τις αριστερές και δεξιές οπορτουνιστικές ομάδες του κόμματος να αναπτυχθούν. Συγκεκριμένα αναφέρει πως: «η συμμετοχή και στήριξη των δύο κυβερνήσεων του 1989-1990 από τυπική πλευρά δεν αποτελεί παραβίαση του Προγράμματος του κόμματος, δεδομένου ότι στη γενικότητά της ήταν ενταγμένη στη λογική συνεργασίας και με αστικές πολιτικές δυνάμεις. Εκφραζόταν ακόμα και η αντίληψη ότι, όταν το αστικό πολιτικό σύστημα δυσκολεύεται να εξασφαλίσει σταθερή αστική κυβέρνηση κι επομένως εμφανίζεται ένα είδος αστάθειας, που έχουν διαπαιδαγωγήσει το λαό να τη φοβάται αντί να την αξιοποιεί, τότε δεν είναι θέμα αρχής το κόμμα

να μετέχει ή να στηρίζει κυβέρνηση για τη σταθεροποίηση, που θα εξασφάλιζε βελτίωση της θέσης του (…). Η συμμετοχή του κόμματος σε τέτοιες κυβερνήσεις φούντωσε μέσα στο κόμμα τον οπορτουνισμό, που σήκωσε ανοιχτά κεφάλι».[22]

Παρά, το σύντομο πολιτικό χρόνο ζωής της, η συγκυβέρνηση Τζαννετάκη πρόλαβε και έλαβε ορισμένες κρίσιμες νομοθετικές και πολιτικές πρωτοβουλίες, όπως ήταν η λειτουργία της ιδιωτικής τηλεόρασης, το κάψιμο των φακέλων της Ασφάλειας και ο φάκελος διεκδίκησης των ολυμπιακών αγώνων.

Το ΠΑΣΟΚ, παρ' όλο που ψήφισε όλα τα νομοθετήματα της συγκυβέρνησης, δεν συμμετείχε σε αυτή, ενώ είχε καλεστεί να μετέχει, κάνοντας λόγο για «“πρωτοφανή συναλλαγή χωρίς αρχές” ανάμεσα στην ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας και του Συνασπισμού και “τον εμπαιγμό του εκλογικού σώματος, που παραχαράζει τη λαϊκή επιταγή”.»[23] Λίγους, όμως, μήνες αργότερα, το ΠΑΣΟΚ θα συνεργαστεί και αυτό με τη Δεξιά, που κατήγγειλε προηγουμένως, λαμβάνοντας μέρος σε κυβερνητικό επίπεδο και συγκεκριμένα στην Οικουμενική κυβέρνηση υπό τον Ξ. Ζολώτα.

9.2 «Φυσικά και δε θα υπακούσω»

Η απόφαση της ηγεσίας του Συνασπισμού να συμβάλλει στη δημιουργία της κυβέρνησης Τζαννετάκη, προκάλεσε σοβαρούς τριγμούς στο εσωτερικό του ΚΚΕ και κυρίως της ΚΝΕ, η ηγεσία της οποίας έβλεπε σε αυτή την επιλογή έναν «ιστορικό συμβιβασμό» προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα. Οι διαφωνίες που προϋπήρχαν ανάμεσα στην ηγεσία του κόμματος και την ηγεσία της ΚΝΕ ήδη από την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας, αλλά και οι συγκρούσεις σε μικρο-επίπεδο σε σχέση με την πολιτική των συμμαχιών, τη συγκρότηση του ΣΥΝ, την αντίληψη περί «κυβερνητισμού» και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, πήραν πλέον τον χαρακτήρα ανοιχτής ρήξης.

Οι αποφάσεις της 8ης Συνόδου του Κ.Σ. της ΚΝΕ και του 4ου Συνεδρίου της οργάνωσης, καθώς και οι απόψεις που εξέφραζε το περιοδικό «Πριν», ήταν ενδεικτικές μιας κατάστασης που επικρατούσε στο κόμμα και τη Νεολαία, η οποία δεν μπορούσε να αποδεχθεί τους νέους στρατηγικούς προσανατολισμούς του ΚΚΕ. Με την επιλογή μάλιστα να βρεθεί η Αριστερά με τη Δεξιά σε κοινό κυβερνητικό σχήμα, δεν ήταν δυνατό να συμβιβαστεί το κομμάτι της ΚΝΕ, αλλά και μερίδα στελεχών του κόμματος, που προηγουμένως είχαν χαράξει τη δική τους στρατηγική για το «Ενιαίο Μέτωπο Πάλης» και το οποίο ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με την τακτική του ηγετικού πυρήνα του κόμματος.

Αναφερόμενος στη «συγκυβέρνηση Τζαννετάκη», ο Άγγελος Χάγιος σημειώνει πως «η συγκυβέρνηση με τη Δεξιά δεν ήταν “στιγμιαίο έγκλημα”,

είχε να κάνει με μια βαθύτερη λογική που επικρατούσε τότε στο ΚΚΕ. Εξάλλου συγκυβέρνηση δεν έγινε μόνο με τη Δεξιά. Αμέσως μετά είχαμε την Οικουμενική με ΝΔ και ΠΑΣΟΚ και την κοινή εκλογική κάθοδο με το ΠΑΣΟΚ σε αρκετούς δήμους της χώρας».[24] Για τον Νίκο Χουντή, «η συνεργασία με τη Νέα Δημοκρατία στην κυβέρνηση Τζαννετάκη έφερε στην επιφάνεια προβλήματα και ήταν η αφορμή για τη διάσπαση της ΚΝΕ και τη συγκρότηση του ΝΑΡ (…)». Όπως αναφέρει, ο ίδιος, «η ένσταση της πλευράς των διαφωνούντων ήταν βεβαίως να μην πάμε με την Δεξιά, αλλά είχε και μια φιλο-αντιδεξιά λογική, όχι φιλο-ΠΑΣΟΚ. Θυμάμαι για παράδειγμα- αναφέρει- αναλύσεις του τύπου ότι "ο Αυριανισμός είναι ατελής αντιδεξιά πολιτική"».[25] Στο μεταξύ, τα στελέχη της ΚΝΕ και οι αρθρογράφοι του «Πριν» επιτίθονταν στην ΕΑΡ και τον Λ. Κύρκο, τον οποίο θεωρούσαν υπεύθυνο για πολλές από τις επιλογές του ενιαίου εγχειρήματος, με τις οποίες διαφωνούσαν. Μάλιστα, εκτιμούσαν μια «αυξανόμενη αυτονόμηση του Συνασπισμού απέναντι στα κόμματα που τον αποτελούν και, ιδίως, απέναντι στο ΚΚΕ (…)», ενώ σημειώνανε πως «εδώ δεν πρόκειται για απορρόφηση, για "διάλυση" του ΚΚΕ μέσα στον Συνασπισμό, αλλά για χρησιμοποίησή του από τη δεξιά ομάδα της ηγεσίας του με στόχο την αλλαγή των συσχετισμών στο εσωτερικό του κόμματος προς όφελός της».[26]

Παράλληλα με τις εξελίξεις στην πολιτική σκηνή της χώρας, η κρίση στην ΚΝΕ και το ΚΚΕ το 1989 είχε να κάνει και σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ. Άλλωστε, η καχυποψία για την εξέλιξη των μεταρρυθμίσεων της περεστρόικα προϋπήρχε σε στελέχη που τοποθετούνταν αριστερά του κόμματος, ενώ κάτι τέτοιο ήταν έκδηλο στην αρθρογραφία του «Πριν» εκείνο το διάστημα. Ο Παναγιώτης Λαφαζάνης σημειώνει πως όσοι αργότερα συγκρότησαν το ΝΑΡ «καταγγέλλανε το ΚΚΕ ότι αποστασιοποιείται από τις αρχές του μαρξισμού- λενινισμού, του προλεταριακού διεθνισμού και από την αλληλεγγύη στην Σοβιετική Ένωση και το σοσιαλιστικό μπλοκ. Η κριτική τους πήγαζε αρχικά από μια εξαιρετικά δογματική οπτική. Πολιτικά θέτανε το ζήτημα της συγκυβέρνησης, αλλά ιδεολογικο-πολιτικά και προγραμματικά ήταν προσανατολισμένοι στον σοβιετικό μαρξισμό και μάλλον στον υπαρκτό σοσιαλισμό, απέναντι στον οποίο μετέπειτα διαχωρίστηκαν».[27]

Την εκτίμηση αυτή, δε συμμερίζεται ωστόσο η Ν. Βαλαβάνη, η οποία δίνει μια άλλη οπτική στο θέμα. Η ίδια τονίζει ότι «τη σημασία του "παγκόσμιου '89" τη συνειδητοποιήσαμε αφού φύγαμε από το ΚΚΕ. Ήμασταν τόσο απορροφημένοι από τη σύγκρουση στο εσωτερικό του κόμματος με κύριο πεδίο αναφοράς τη συγκυβέρνηση, που για μας το "'89" ήταν πριν απ' όλα "ελληνικό", κι όχι διεθνές. Μπήκε το 1990 για να συνειδητοποιήσουμε ότι το "παγκόσμιο '89" θα είχε καταλυτικότερες επιπτώσεις για το παγκόσμιο αλλά και για το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, από όσες είχε το "ελληνικό". Κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Τζαννετάκη ελάχιστα μας απασχολούσε ο παράγοντας ΕΣΣΔ».[28]

Η συγκυβέρνηση Τζαννετάκη όξυνε τις αντιθέσεις στο εσωτερικό του ΚΚΕ και της ΚΝΕ και έφερε στην επιφάνεια διαφωνίες, οι οποίες πήραν ανεξέλεγκτο χαρακτήρα. Πριν από την περίοδο εκείνη όμως, λειτουργούσε ήδη με τους δικούς της όρους και κανόνες η «ομάδα του Κώστα Τζιαντζή», η οποία είχε οικοδομήσει την αντιπολιτευτική της ταυτότητα αναφορικά με την πολιτική των συμμαχιών του κόμματος όπως εκφράστηκε στο 11ο και με άλλους όρους στο 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ και γύρω από τα ζητήματα του αριστερού «κυβερνητισμού», όπως επίσης και με την αλλαγή της θέσης για την ΕΟΚ και το Κοινό Πόρισμα με την ΕΑΡ. Για τον Χρ. Θεοχαράτο, «η στήριξη της κυβέρνησης Τζαννετάκη, το καλοκαίρι του 1989, από το ΚΚΕ (μέσω του Συνασπισμού) υπήρξε μιας πρώτης τάξεως αφορμή για να αναπτυχθούν συμπτώματα διαφωνίας και απειθαρχίας στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΚΚΕ, στους κομματικούς μηχανισμούς (ακόμη και στην Κεντρική Επιτροπή του) και στην Κομμουνιστική Νεολαία, η οποία αντιμετωπίστηκε από την πλειοψηφούσα αντίληψη με καταστατικά μέτρα, προκειμένου το κόμμα να συνεχίσει την πορεία του σύμφωνα με τα αποφάσεις του 12ου Συνεδρίου- παρακάμπτοντας τις αριστερίστικες υπερβολές».[29]

Σχετικά με τις καταβολές των ανθρώπων που εκφραζόταν γύρω από την ομάδα Τζιαντζή και οι οποίοι συν-ίδρυσαν αργότερα το ΝΑΡ, ο Άγγελος Χάγιος αναφέρει πως ήταν οι εξεγερσιακές καταστάσεις σε Ελλάδα και διεθνώς τα προηγούμενα χρόνια και οι νέες αναζητήσεις ριζοσπαστικού προσανατολισμού που διαμόρφωσαν τις συνειδήσεις αυτών των στελεχών.[30]

Η στήριξη της συγκυβέρνησης, μαζί με τη ΝΔ, ήταν όμως ο βασικός παράγοντας της ρήξης αυτών των στελεχών με την ηγεσία του κόμματος. Πολύ περισσότερο στην ΚΝΕ, οι διαφωνίες ενάντια στις αποφάσεις της ηγεσίας του ΚΚΕ εκφράζονταν πια ανοιχτά. Η ομαδοποίηση στην ΚΝΕ, σύμφωνα με τον Αγγ. Χάγιο, δεν είχε να κάνει με μια «πορεία γραμμική». Όπως αναφέρει «δεν ήταν κυρίως οργανωτική. Συγκλίναμε ιδεολογικά και πολιτικά. Σε κρίσιμα θέματα κατά καιρούς ανταλλάσαμε σκέψεις».[31]

Σε αυτό το πλαίσιο της εσωκομματικής κρίσης, η «ομάδα Τζιαντζή» συναντήθηκε με στελέχη του κόμματος και της Νεολαίας που είχαν παρεμφερείς απόψεις και θέσεις και με τα οποία διατηρούσε ανοιχτό δίαυλο επικοινωνίας όλο το προηγούμενο διάστημα. Η Νάντια Βαλαβάνη, εκ των ηγετικών φυσιογνωμιών- τότε- της «αριστερής» αντιπολίτευσης στο εσωτερικό του ΚΚΕ, αφηγείται σχετικά πως «ήταν φανερό ότι η κατάσταση είχε ξεπεράσει πια τον καθένα από μας. Έπρεπε να συζητήσουμε για πρώτη φορά όλοι μαζί, ώστε ν' αποφασίσουμε τι θα κάνουμε. Περίπου 15 άτομα, οι περισσότεροι αλλά όχι όλοι μέλη της Κ.Ε. που μέναμε στην Αθήνα, βρεθήκαμε σ' ένα σπίτι σε μια ερημιά της Πεντέλης, που "κλείστηκε" όπως κλείναμε τα ραντεβού στη δικτατορία. Μέχρι τότε αυτό που υπήρχε ως "ομάδα", ήταν η ομάδα του Κώστα Τζιαντζή που είχε τη δική της εσωτερική ζωή. Στη συζήτηση που έγινε, διαπιστώθηκε από την αρχή ότι όλοι συμφωνούσαμε για το τι

σήμαινε η πορεία που ακολουθούσε το κόμμα και θεωρούσαμε ότι, μετά τη συμμετοχή στην κυβέρνηση Τζαννετάκη, η υπόθεση με το ΚΚΕ που ξέραμε κι ήταν το κόμμα μας είχε τελειώσει. Διαπιστώσαμε όμως επίσης ότι δεν υπήρχε ενιαία άποψη για το τι πρέπει να κάνουμε. Κάποιοι από μας – ανάμεσα τους ο Δήμος [Τσακνιάς] κι εγώ - πιέζαμε να διαχωρίσουμε άμεσα δημόσια τη θέση μας και ν' αποχωρήσουμε από το ΚΚΕ, καθώς αισθανόμασταν ότι μόνο ψευδαισθήσεις θα εξυπηρετούσε η παραπέρα παραμονή μας. Προσωπικά βρισκόμουν επίσης σε μεγάλο ηθικό δίλημμα: Δεν άντεχα άλλο από την μια πλευρά επί δύο χρόνια να έχω καταψηφίσει όλες τις αποφάσεις της Κ.Ε. κι από την άλλη μεριά να υποχρεώνομαι να τις υποστηρίζω στις παρακάτω οργανώσεις, στις οποίες μ' έστελναν "εκ μέρους της Κ.Ε." (…). Η άλλη άποψη που εκφράστηκε στη συνάντηση ήταν πιο διστακτική και συνοψίζονταν στο ότι βεβαίως όχι προοπτικά, αλλά προς το παρόν, καλό θα ήταν να μη βγούμε δημόσια και να παραμείνουμε στο κόμμα. Ιδιαίτερα ο Κώστας Τζιαντζής είχε την άποψη ότι για να φύγουμε κι αυτό να δίνει προοπτική, θα έπρεπε να δημιουργηθούν κατάλληλες συνθήκες ώστε ν' ακολουθήσει ένα σοβαρό μέρος του κόμματος και της ΚΝΕ. Σε εκείνη τη φάση θεωρούσε ότι δεν υπήρχαν ακόμα οι συνθήκες αυτές. Καταλήξαμε να το ξανασυζητήσουμε (...). Μετά την ορκωμοσία της κυβέρνησης Τζαννετάκη, που έγινε στις 2 Ιουλίου, και πριν τη συζήτηση στη Βουλή για τις Προγραμματικές Θέσεις, μαζευτήκαμε για δεύτερη φορά και πάλι όλοι μαζί σ' ένα διαμέρισμα στου Γκύζη. Αυτή τη φορά συμφωνήσαμε για το τι πρέπει να γίνει άμεσα: Αποφασίστηκε να εκδηλωθούν δημόσια – πράγμα που ισοδυναμούσε βέβαια με αποχώρηση, γιατί το ΚΚΕ θα έθετε σε λειτουργία κατευθείαν διαδικασίες καθαίρεσης και διαγραφής - σε πρώτη φάση τρία μέλη της Κ.Ε., που θα δίνανε ένα ξεχωριστό στίγμα ο καθένας και για τους υπόλοιπους. Οι τρεις επιλέχθηκαν ανάμεσα σε όσους ήθελαν να διαχωρίσουν άμεσα και δημόσια τη θέση τους. Θυμάμαι τον Κώστα Κάππο, τότε κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο του ΚΚΕ, που αφού είχε κάνει πολλές κατ' ιδίαν συζητήσεις με διαφόρους από μας, σ' αυτή τη δεύτερη συνάντηση δήλωσε κατηγορηματικά ότι δεν υπάρχει καμία περίπτωση να ψηφίσει τις Προγραμματικές Δηλώσεις της κυβέρνησης. Οπότε μαζί με τον Κάππο αποφασίστηκε να εκδηλωθούν άμεσα επίσης ο Κώστας Μπατίκας, που ασχολούνταν χρόνια με πρωτοπόρο τρόπο με τα ζητήματα συνδικαλιστικής οργάνωσης της εργατικής τάξης κι ήταν ο άνθρωπος που είχε επιχειρήσει να μεταφυτεύσει την εμπειρία του ενιαίου συνδικάτου από τη Γερμανία στην Ελλάδα, κι ο Νίκος Κοτζιάς, υπεύθυνος της Ιδεολογικής Επιτροπής της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ο οποίος είχε συμβάλλει καταλυτικά σε μια "αναγέννηση" της έρευνας, της αυτομόρφωσης και της ιδεολογικής δουλειάς στο ΚΚΕ».[32]

Πράττοντας τα όσα είχε διαμηνύσει στην κλειστή μάζωξη, που αναφέρει η Ν. Βαλαβάνη, το ιστορικό στέλεχος και βουλευτής του ΚΚΕ Κώστας Κάππος, δε στήριξε με την ψήφο του τη συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας-Συνασπισμού. Στην ομιλία του στη Βουλή, αιτιολόγησε την απόφασή του αυτή

λέγοντας πως «ψήφισα λευκό γιατί είμαι αντίθετος στη συνεργασία του Συνασπισμού με τη Νέα Δημοκρατία". Και ακόμη: "Πιστεύω επίσης ότι η συνεργασία αυτή είναι ολέθρια για το ΚΚΕ (…). Το ΚΚΕ τείνει να υποταχτεί σε μικροαστικές και αστικές “εκσυγχρονιστικές” θέσεις (…). Αποκορύφωμα αυτής της στάσης υποταγής είναι η στήριξη της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας από το Συνασπισμό… Βεβαίως, είμαι κατά της συνεργασίας του Συνασπισμού και με το ΠΑΣΟΚ (…)». Ταυτόχρονα, υποστήριζε πως «με την απόφαση για τη μη συγκρότηση ανεξάρτητης κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ στα πλαίσια της κοινοβουλευτικής ομάδας του Συνασπισμού με την αναγνώριση του Λεωνίδα Κύρκου σε αποκλειστικό, ουσιαστικό, κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο του Συνασπισμού στη Βουλή των Ελλήνων υποβαθμίζεται ο ηγετικός ρόλος του ΚΚΕ και κατ’ επέκταση της εργατικής τάξης».[33]

Λίγες ημέρες μετά [6 και 7 Ιουλίου 1989] την ομιλία του Κ. Κάππου στη Βουλή, ο Νίκος Κοτζιάς, μέλος της Κ.Ε. και υπεύθυνο- μέλος της Ιδεολογικής Επιτροπής της Κ.Ε. του ΚΚΕ, καθώς και ο Κώστας Μπατίκας, μέλος της Κ.Ε., με επιστολές τους στην Κεντρική Επιτροπή του κόμματος και με δημόσιες δηλώσεις τους, έκαναν γνωστούς τους λόγους παραίτησής τους. Ο Νίκος Κοτζιάς ανέφερε πως «με καθυστέρηση 15 ετών ανακαλύψαμε την ΕΑΔΕ και η ΕΑΡ απόκτησε το μαζικό στήριγμα εφαρμογής της»,[34] ενώ ο Κώστας Μπατίκας ονομάτιζε ως βασικούς φορείς των αυταπατών που σπέρνονται σχετικά με την εκτίμηση ότι «η Αριστερά μπορεί να γίνει μεγάλη, με τον τρόπο της να γίνει ΠΑΣΟΚ στη θέση του ΠΑΣΟΚ», τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Λεωνίδα Κύρκο και τον Μίμη Ανδρουλάκη.[35]

Κοινή συνισταμένη, στη σκέψη των δύο στελεχών, ήταν η αντίληψη ότι πρόκειται «για μια καταστροφική απόφαση, για μια καινούργια υποταγή του κόμματός μας στις επιλογές της άρχουσας τάξης»,[36] όπως και ότι «κάποιοι θέλουν να καλύψουν πρακτικές συνεργασίας με το μεγάλο κεφάλαιο, κάτω από τον τίτλο της “κάθαρσης”, θέλουν να τσακίσουν κάθε άλλη γνώμη, κάνουν εδώ και μήνες ζύμωση σ’ έναν άλλο τρόπο σκέψης απ’ αυτόν του 12ου Συνεδρίου του κόμματος, με τη βοήθεια της “Πρώτης” και της “Ελευθεροτυπίας”».[37]

Το επόμενο διάστημα και αφού στη θέση του γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ βρισκόταν πια από τον Ιούλιο του 1989 ο Γρηγόρης Φαράκος [ο Χαρίλαος Φλωράκης εκλέχτηκε πρόεδρος της Κ.Ε.], η κρίση κλιμακώθηκε με αποτέλεσμα τη διάσπαση της ΚΝΕ τον Σεπτέμβριο του 1989. Είχαν προηγηθεί τα γεγονότα με την απαγόρευση των προφεστιβαλικών εκδηλώσεων και τις επιμέρους καταγγελίες.[38] Τότε ξέσπασε οργανωτική κρίση στην ΚΝΕ, μετά την δημόσια διαφοροποίηση της μειοψηφίας των 5 μελών του Γραφείου του Κ.Σ. με δήλωση στον «Ριζοσπάστη». Αφορμή ήταν οι φεστιβαλικές εκδηλώσεις της Οργάνωσης Σπουδάζουσας Θεσσαλονίκης της ΚΝΕ, ωστόσο η αιτία δεν ήταν ένα δευτερεύον οργανωτικό ζήτημα, αλλά οι ισχυρές διαφωνίες στους κόλπους της ΚΝΕ για τις πολιτικές επιλογές της

ηγεσίας του ΚΚΕ με τη συγκρότηση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, τη συμμετοχή στην κυβέρνηση Τζαννετάκη, αλλά και τη στήριξη της περεστρόικα.

Παράλληλα, το βράδυ της 16ης Σεπτεμβρίου 1989, στο πλαίσιο του Φεστιβάλ της ΚΝΕ στο Άλσος Βείκου, ο γραμματέας της οργάνωσης Γιώργος Γράψας, στηλίτευε την επιλογή της συγκυβέρνησης λέγοντας πως «μεγάλο μέρος της οργάνωσης στέκει, με σκεπτικισμό και με διαφορετική, πολλές φορές, άποψη απέναντι σε ορισμένες πρόσφατες επιλογές του Συνασπισμού της Αριστεράς».[39] Όλα πια τα δεδομένα προδιέθεταν ότι η ρήξη ήταν πλέον αναπόφευκτη. Επίσης, τα λεγόμενά του πως «δεν είναι μυστικό ότι στην ΚΝΕ υπάρχει ένας πλούτος προβληματισμών και απόψεων, ή και διαφωνίες για σοβαρά ζητήματα», αλλά και πως «τα πολιτικά νεκροταφεία είναι γεμάτα από ομοφωνίες και ομοψυχίες. Η ΚΝΕ είναι μόλις 21 χρόνων, στα καλύτερα της χρόνια και δε σκοπεύει να συνταξιοδοτηθεί από τώρα»,[40] έδειχναν ότι δεν υπήρχε κανένα περιθώριο συμβιβασμού ανάμεσα στις δύο πλευρές. Η απάντηση ήρθε κιόλας την επομένη ημέρα, δια στόματος Γρηγόρη Φαράκου. Η ηγεσία του ΚΚΕ υπογράμμιζε πως «πίσω από δήθεν αριστερές διακηρύξεις και ανέξοδη επαναστατική φρασεολογία, κρύβεται μια συντηρητική, ουσιαστικά, νοοτροπία, μια έλλειψη εμπιστοσύνης στο λαϊκό κίνημα και στη δυναμική των αγώνων του».[41]

Τέσσερις ημέρες αργότερα, στις 21 Σεπτεμβρίου, η Κ.Ε. του ΚΚΕ αποφασίζει, την ουσιαστική διάλυση της ΚΝΕ και την ανασυγκρότηση της από την αρχή. Την επομένη ημέρα, ο «Ριζοσπάστης» δημοσιεύει την απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ για τη Νεολαία, η οποία ανέφερε πως «βασική επιδίωξη να γίνει η ΚΝΕ πιο μαζική, πιο νεανική, πιο σύγχρονη, πιο ριζοσπαστική, πιο δημοκρατική, πιο ικανή ν' αναπτύσσει στο έπακρο την αυτοτέλεια, την πρωτοβουλία, το δυναμισμό της». Ταυτόχρονα, τόνιζε ότι βρίσκεται «σε κρίσιμο και οριακό σημείο η κατάσταση στην ΚΝΕ» και πως «δεν μπορεί να δώσει λύσεις το Κ.Σ. με τη σημερινή σύνθεσή του». Έτσι, αναφέρει πως «ορίστηκε Προσυνεδριακή Επιτροπή από τους Γραμματείς των Συμβουλίων της περιοχής της ΚΝΕ και άλλα στελέχη της κομμουνιστικής Νεολαίας, που θα προετοιμάσει συνέδριο και θ' αναλάβει την καθοδήγηση της ΚΝΕ μέχρι τη σύγκλησή του».[42] Για τη Ν. Βαλαβάνη, «οι αποφάσεις των Γραφείων Περιοχής του ΚΚΕ έκρυβαν μια ανυπομονησία, ένα κλίμα "να τελειώνουμε επιτέλους με την ΚΝΕ", που βέβαια ο τόνος του δινόταν απ' το ίδιο το Π.Γ.» (…), ενώ όπως προσθέτει «προετοιμαζόταν "κλίμα" για ένα μεγάλο "χτύπημα"».[43]

Με τη δήλωση «φυσικά και δε θα υπακούσω»,[44] ο Γιώργος Γράψας αρνείται να πειθαρχήσει στις κομματικές αποφάσεις και μαζί με το μεγαλύτερο μέρος των μελών της οργάνωσης και την πλειοψηφία των στελεχών του Κεντρικού Συμβουλίου αυτονομούνται από το ΚΚΕ, κρατώντας όμως τον τίτλο της «ΚΝΕ», για τον οποίο θα ακολουθήσει δικαστική διαμάχη και την οποία θα χάσει. Με ψήφους 56 υπέρ έναντι 14 αποχών, το Κ.Σ.

απέρριψε ως «αντικαταστατική» την απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ και προκήρυξε έκτακτο συνέδριο της οργάνωσης. Από την επόμενη ημέρα- με τη Νάντια Βαλαβάνη που έθεσε εαυτήν εκτός ΚΚΕ ουσιαστικά, παραχωρώντας συνέντευξη που αμφισβητούσε την ηγεσία του κόμματος και τον Γιώργο Μανιάτη που παραιτήθηκε-[45] και σταδιακά μέχρι τον σχηματισμό Οικουμενικής κυβέρνησης, καθαιρέθηκαν, διαγράφηκαν ή αποχώρησαν από το ΚΚΕ συνολικά 15 τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της Κ.Ε., καθώς και ένας σημαντικός αριθμός μεσαίων στελεχών ή απλών μελών του κόμματος. Επίσης, αποχώρησε και συντάχθηκε με τους διαφωνούντες, ο εκλεγμένος ευρωβουλευτής Δημήτρης Δεσύλλας.

Οι περισσότεροι από τους αποχωρήσαντες και τους διαγραμμένους, ήταν στελέχη που γαλουχήθηκαν πολιτικά στα χρόνια του αντιδικτατορικού αγώνα και διαμόρφωσαν την ιδιαίτερη πολιτική ταυτότητά τους την ώρα που ο ριζοσπαστισμός αποτελούσε το κυρίαρχο γνώρισμα του νεολαιίστικου κινήματος στην Ελλάδα.

Μεταξύ των παραιτηθέντων στις 21 Νοεμβρίου 1989 ήταν τα οκτώ μέλ της Κ.Ε.: ο Κώστας Τζιαντζής, ο Άγγελος Χάγιος, ο Δήμος Τσακνιάς, ο Θανάσης Σκαμνάκης, ο Χρήστος Καυκιάς, ο Σήφης Καυκαλάς, ο Δημήτρης Τσουραμάνης και ο Γιώργος Σταματάκης.

Οι «οκτώ», στη διάρκεια της συνέντευξης Τύπου, που παραχώρησαν μετά τις παραιτήσεις τους, τόνιζαν, σε σχέση με την οικουμενική κυβέρνηση Ζολώτα, ότι «βρισκόμαστε μπροστά σε μια κορυφαία πολιτική επιλογή που φέρνει τη σφραγίδα των συντονισμένων δυνάμεων της ολιγαρχίας, με αποστολή να θεμελιώσει βαθύτερες και πιο σταθερές λύσεις προσαρμογής της κοινωνίας στις διεθνείς καπιταλιστικές πραγματικότητες σε βάρος των εργαζομένων (…). Η λογική του ουραγού απέναντι στις εκάστοτε κυρίαρχες δυνάμεις οδηγεί συνεχώς τον αριστερό κόσμο στις συμπληγάδες των εκβιαστικών διλημμάτων (…). Η λογική αυτή στην πολιτική πρακτική της ηγεσίας του ΚΚΕ και του Συνασπισμού καθορίζεται από μια σειρά βαθύτερων αντιλήψεων της γύρω από την ιδεολογική, πολιτική, οργανωτική και ηθική φυσιογνωμία του κομμουνιστικού κινήματος που δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες και τα οράματα των εργαζομένων και του κόσμου της Αριστεράς (…)». Παράλληλα επιτίθονταν σε δύο πρόσωπα, που αποτύπωναν τις αποχρώσεις στην ηγεσία του κόμματος και θεωρούσαν υπεύθυνα για την όλη κατάσταση, υποστηρίζοντας χαρακτηριστικά πως «στο ΚΚΕ η περεστρόικα έχει πάρει τη μορφή Τσολάκη – Ανδρουλάκη».[46]

Μετά τον Δ. Δεσύλλα που δήλωνε, μια μέρα μετά τη συνέντευξη Τύπου των «οκτώ», πως ο Συνασπισμός «αναδείχτηκε σε συμπληρωματική δύναμη ενίσχυσης και στήριξης της πολιτικής της άρχουσας τάξης και των δύο πόλων του δικομματισμού, λειτουργώντας σαν πλυντήριο της ΝΔ μετά τον Ιούνη, σαν πλυντήριο του ΠΑΣΟΚ πριν και μετά τις εκλογές του Νοέμβρη»,[47] δύο από τα

παλαιότερα στελέχη του ΚΚΕ έγραψαν επί του θέματος στον «Ριζοσπάστη». Συγκεκριμένα, ο Νίκος Καλούδης κατηγόρησε τους διαφωνούντες για φραξιονισμό και έγραφε πως «την ίδια ώρα που διατύπωναν αυτές τις απόψεις προσπαθούσαν με συνωμοτικές και άλλες ανέντιμες μεθόδους, αξιοποιώντας μάλιστα και τις θέσεις που κατείχαν μέσα στο κόμμα, να οικοδομήσουν στη βάση της παρέας ένα μηχανισμό και να τον στρέψουν ενάντια στο κόμμα.»[48] Επίσης, ο Νίκανδρος Κεπέσης, σε άρθρο του ενάντια στον Δ. Δεσύλλα που δεν παρέδιδε την έδρα που κατείχε στην ευρωβουλή στο ΚΚΕ, έγραφε πως η αγανάκτηση των χιλιάδων ψηφοφόρων της Αριστεράς «θα τον συνοδεύει ως την τελευταία του πνοή, αν δεν υποβάλλει αμέσως την παραίτησή του από το αξίωμα του ευρωβουλευτή».[49]

Στα απομνημονεύματά του ο Γρηγόρης Φαράκος, γράφοντας για τις ειδικές πλευρές και τις αιτίες της διάσπασης της ΚΝΕ, σημειώνει, μεταξύ άλλων, την «πολιτική του κόμματος- που δεν μπορούσε να κερδίσει τα στελέχη και μέλη της ΚΝΕ (…)», ενώ στέκεται και στο ζήτημα των προσώπων. Όπως αναφέρει, «η ΚΝΕ ατύχησε στην ανάδειξη των Γραμματέων της. Ο Δημήτρης Γόντικας, που τον είχε χρίσει ο Χ. Φλωράκης στην περίοδο της δικτατορίας, δεν είχε ούτε τις στοιχεώδεις ικανότητες να δώσει πνοή σε οργάνωση νεολαίας. Την έβλεπε ως μικρογραφία του Κόμματος, με ακόμα πιο στενό σεχταριστικό πνεύμα. Ικανοποιούνταν μόνο να δημιουργείται ένα σύνολο στελεχών άβουλο, αμόρφωτο, σε κατάσταση “πειθαρχημένης διαβίωσης” που με το “βήμα της χήνας” στις διαδηλώσεις θα εφάρμοζε τυφλά τις εντολές του ΚΚΕ (…). Ο Σπ. Χαλβατζής, χωρίς χαρίσματα και ικανότητες, ήξερε να παρουσιάζεται με περισσότερη φιγούρα. Φρόντισε να οργανώσει τη δική του ομάδα στελεχών, να προετοιμάσει την αντιπαράθεση της ΚΝΕ προς κάθε ανανεωτική προσπάθεια του Κόμματος. Το έργο του άφησε να ολοκληρώσει ο Γιώργος Γράψας, με ακόμα λιγότερες απ’ αυτόν ικανότητες. Όταν το 1987 στο Π.Γ. συζητούνταν το θέμα, αντιτάχθηκα κατηγορηματικά να προταθεί ως γραμματέας του Κ.Σ. Το Π.Γ. δε συμφώνησε μαζί μου. Με επιμονή του Χαλβατζή και με εκβιαστική, στην ουσία, άποψη ότι οποιοσδήποτε άλλος δε θα γινόταν αποδεκτός, η πρότασή μου απορρίφθηκε».[50]

Εκτιμώντας τα τότε γεγονότα, το Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ στην απόφασή του το 2013 για την «πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ» συμπεραίνει πως «η επιλογή της συγκυβέρνησης όξυνε την κρίση που υπέβοσκε στο Κόμμα και η οποία με ευθύνη των δεξιών κι “αριστερών” οπορτουνιστών είχε μεταφερθεί μελετημένα και μέσα στην ΚΝΕ. Και οι δύο ομαδοποιήσεις, που δρούσαν καθαρά ως φράξιες, αλληλεπικαλύπτονταν και αλληλοσυνεργάζονταν, δεν ασκούσε κριτική η μια στην άλλη, ενώ εμφανίζονταν με εκ διαμέτρου διαφορετικές απόψεις. Στην πραγματικότητα συνέβαινε το αντίθετο: Είχαν πλήρη σύμπνοια μεταξύ τους όσον αφορά την πολεμική κατά της πλειοψηφίας της Κ.Ε. με στόχο την αλλοίωση του

επαναστατικού χαρακτήρα του Κόμματος, την ανοιχτή απομάκρυνσή του από το μαρξισμό-λενινισμό».[51]

9.3 Από τη συγκυβέρνηση στην οικουμενική

Η κυβέρνηση Τζαννετάκη παραιτήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1989. Στις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 5 Νοεμβρίου του 1989 η Νέα Δημοκρατία συγκέντρωσε 3.093.055 ψήφους (46,19%) και 148 έδρες, το ΠΑΣΟΚ 2.723.739 ψήφους (40,67%) και 128 έδρες, ο Συνασπισμός 734.552 Ψήφους (10,97%) και 21 έδρες [Από το ΚΚΕ εκέλέχτηκαν βουλετυές οι: Μ. Ανδρουλάκης, Ν. Γαλανός, Μ. Δαμανάκη, Ν. Καλούδης, Γ. Κατσαρός, Στρ. Κόρακας, Π. Κοσιώνης, Μ. Κωστόπουλος, Τ. Παπανικολάου, Θ. Παφίλης, Κ. Ρήγας, Αντ. Σκυλάκος, Χ. Φλωράκης, Γρ. Φαράκος και Τρ. Χατζηδημητρίου. Από την ΕΑΡ οι: Φ. Βελλίκης, Λ. Κύρκος, Γρ. Γιάνναρος, Ε. Κοταμανίδου, Φ. Κουβέλης και συνεργαζόμενος ο Μ. Δρεττάκης], οι «Οικολόγοι -Εναλλακτικοί» 39.130 ψήφους (0,58%) και 1 έδρα και το «κόμμα»: «Εμπιστοσύνη - Πεπρωμένο» 26.012 ψήφους (0,38%) και 1 έδρα. Εκλέχτηκε ακόμη και ο ανεξάρτητος Απ. Λάζαρης στη Λευκάδα, με την υποστήριξη του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού.

Σύμφωνα με τον Άγγελο Ελεφάντη, «η “κάθαρση” αντί να ρίξει το ΠΑΣΟΚ κάτω από το 39% το ανέβασε στο 41%. Αντί να πολλαπλασιάσει τις φυγόκεντρες τάσεις και τις αποστασιοποιήσεις τις οποίες έλπιζαν και ο Συνασπισμός και η Ν.Δ. συσπείρωσε τα στελέχη του και τους οπαδούς του ΠΑΣΟΚ. Αντί να μειώσει τη δύναμη και την αίγλη του Α. Παπανδρέου, καθιστώντας τον ποινικά υπόλογο, αύξησε τη δύναμή του. Αντί να διώξει τους αριστερογενείς από το ΠΑΣΟΚ τους ξανάστειλε σ’ αυτό.»[52]

Οι εκλογές δεν έδωσαν και πάλι αυτοδύναμη κυβέρνηση και ύστερα από νέο κύκλο διερευνητικών εντολών και μαραθώνιες διαβουλεύσεις το κυβερνητικό πρόβλημα λύθηκε με το σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον καθηγητή Ξενοφώντα Ζολώτα, την οποία στήριξαν τόσο η ΝΔ και ο Συνασπισμός, όσο και το ΠΑΣΟΚ. «Η κυβέρνηση Ζολώτα υπήρξε ο θρίαμβος του συμβιβασμού. Η συνύπαρξη των αντιθέτων. Η συνεργασία αλληλομισουμένων ηγετών. Η σύμπραξη του “σοσιαλιστικού” ΠΑΣΟΚ με την “επάρατη Δεξιά”. Η συγκατοίκηση των νεοαντικομμουνιστών με την κομμουνιστική και μη Αριστερά».[53]

Στην οικουμενική κυβέρνηση συμμετείχε πλέον και στέλεχος του ΚΚΕ, ο Γιάννης Δραγασάκης, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα αναπληρωτή υπουργού Εθνικής Οικονομίας. Επίσης από τον Συνασπισμό συμμετείχαν ο Θεόδωρος Κατριβάνος ως υπουργός Εσωτερικών και ο Γρηγόρης Γιάνναρος που ανέλαβε χρέη αναπληρωτή υπουργού Βιομηχανίας.

Ωστόσο και πάλι η Βουλή, που προήλθε από τις εκλογές της 5ης Νοεμβρίου 1989, διαλύθηκε πρόωρα, στις 12 Μαρτίου 1990, επειδή δεν

επιτεύχθηκε η απαιτούμενη πλειοψηφία για την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας. Έτσι, η χώρα οδηγήθηκε και πάλι σε εκλογές, οι οποίες έγιναν στις 8 Απριλίου του 1990.

Στις νέες εκλογές, η Νέα Δημοκρατία έλαβε 3.088.137 ψήφους (46,88%) και 150 έδρες, το ΠΑΣΟΚ 2.543.042 ψήφους (38,61%) και 123 έδρες, ο Συνασπισμός 677.059 ψήφους (10,28%) και 19 έδρες [Από το ΚΚΕ εκλέχτηκαν βουλευτές οι: Μ. Ανδρουλάκης, Ν. Γαλανός, Μ. Δαμανάκη, Ν. Καλούδης, Στρ. Κόρακας, Π. Κοσιώνης, Μ. Κωστόπουλος, Θ. Παφίλης, Κ. Ρήγας, Π. Σκοτινιώτης, Αντ. Σκυλάκος, Χ. Φλωράκης, Γρ. Φαράκος και Τρ. Χατζηδημητρίου. Από την ΕΑΡ οι: Λ. Κύρκος, Γρ. Γιάνναρος, Φ. Κουβέλης και συνεργαζόμενοι ο Μ. Δρεττάκης και ο Ν. Κωνσταντόπουλος. Εκτός των 19 αυτών βουλευτών του ΣΥΝ, εκλέχτηκαν στη μονοεδρική της Σάμου ο Αλ. Σεβαστάκης της ΕΑΡ και στη μονοεδρική της Λευκάδας ο Γ. Αραβανής του ΚΚΕ], οι «Ανεξάρτητοι» (μονοεδρικών περιφερειών που υποστηρίχτηκαν από ΠΑΣΟΚ και Συνασπισμό) 66.801 ψήφους (1,02%) και 4 έδρες (από τους 4 «Ανεξάρτητους» βουλευτές, οι δύο προσχώρησαν στο ΠΑΣΟΚ, που έκανε έτσι τις έδρες του 125, και ο δύο προσχώρησαν στον Συνασπισμό, που έκανε τις έδρες του 21), οι «Οικολόγοι Εναλλακτικοί» 50.868 ψήφους (0,77%) και 1 έδρα, το κόμμα «Εμπιστοσύνη - Πεπρωμένο» 45.981 ψήφους (0,70%) και 2 έδρες και η ΔΗΑΝΑ 44.077 ψήφους (0,67%) και 1 έδρα στο Υπόλοιπο της Αττικής.

Από την εκλογική αυτή αναμέτρηση η Νέα Δημοκρατία κατάφερε να σχηματίσει κυβέρνηση με 151 βουλευτές, αφού απορρόφησε στις γραμμές της τον βουλευτή της ΔΗΑΝΑ Θεόδωρο Κατσίκη. Στη συνέχεια, η νέα Βουλή εξέλεξε Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.

1. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 447.
2. Τσουκαλάς Κ., Μαλούτας Θ., Πεσμαζόγλου Σ., Ρουτζούνης Ν., Αγγουράκης Μ., *Προσεγγίσεις- Κοινωνική δομή και Αριστερά- Μεταβολές στη δεκαετία 1980- 1990*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σελ. 173.
3. Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας (1974- 1992)*, εκδόσεις Μάλλιαρης- παιδεία, Αθήνα 1993, σελ. 118- 119.
4. Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 344.
5. Κύρκος Λεωνίδας*, Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995, σελ. 105.
6. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990, σελ. 122.
   Βλ. επίσης «Ψήφο στο Συνασπισμό- για ν' ανοίξει μια νέα σελίδα στην πολιτική ζωή, για προοδευτική κυβέρνηση κάθαρσης, για να μπει τέρμα στη δεξιά πολιτική των σκανδάλων ΠΑΣΟΚ- Ν.Δ., για νέο ήθος και περιεχόμενο στην πολιτική». Βλ. αναλυτικά «Ψήφο στο Συνασπισμό», *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1989, σελ. 1,
7. Δελαστίκ Γιώργος, «Η ώρα της κρίσης και το λαϊκό κίνημα», *Πριν*, Μάιος 1989, σελ. 5- 8
8. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 201.
9. Αναστασιάδης Γιώργος, *ό.π.*, σελ. 121.
10. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45. Βλ. επίσης *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Αλέκος Αλαβάνος, σελ. 75- 86, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
11. Λουλέ- Θεοδωράκη Νίτσα, *Χαρίλαος Φλωράκης*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ. 101.
12. *Παράρτημα συνεντεύξεων,* Δημήτρης Παπαδημούλης, σελ. 203- 207. Βλ. επίσης Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217.
13. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 506.
14. Κύρκος Λεωνίδας*, ό.π.*, σελ. 110.
15. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 215.
16. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 204.
    Ακόμη, ο «Ριζοσπάστης» έγραφε πως «μόνο η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ αυτοαποκλείεται- κυβέρνηση κάθαρσης, ανοιχτή σε όλους- Ορκίζεται σήμερα με πρωθυπουργό τον Τζαννή Τζαννετάκη. Αλλάζει το πολιτικό κλίμα με την ουσιαστική συμβολή του Συνασπισμού… Η κυβέρνηση Τζαννετάκη θα είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας (περίπου τρείς μήνες) και μοναδικό περιεχόμενο της θα έχει: Την ενεργοποίηση της κάθαρσης, την αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, το άνοιγμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης και την εξασφάλιση του σημερινού βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων. Σ' όλα τ' άλλα σοβαρά πολιτικά και εθνικά θέματα η κυβέρνηση Τζαννετάκη θα λειτουργήσει ως υπηρεσιακή.» Βλ. αναλυτικά «Μόνο η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ αυτοαποκλείεται- Κυβέρνηση κάθαρσης, ανοιχτή σε

όλους», *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουλίου 1989, σελ. 1. Βλ. ακόμη «Ανακοίνωση Πολιτικής Επιτροπής του ΣΥΝ: Την κάθαρση φοβάται η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ», *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουλίου 1989, σελ. 5.

17. Κύρκος Λεωνίδας*, ό.π.*, σελ. 104.
18. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Αλέκος Αλαβάνος, σελ. 75- 86. Βλ. ακόμη Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102.
19. Λουλέ- Θεοδωράκη Νίτσα, *ό.π.*, σελ. 101.
20. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202, Θόδωρος Μαργαρίτης σελ. 208- 217.
21. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 308- 309.
22. «Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ», *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 6, 2013, Π.Γ. ΚΚΕ
23. Αναστασιάδης Γιώργος, *ό.π.*, σελ. 122.
24. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
    Βλ. επίσης συνέντευξη της Σ. Αντωνάκη, μέλος του Γραφείου του Κ.Σ. της ΚΝΕ, σχετικά με τη βάση των διαφωνιών της ΚΝΕ για τους όρους συγκρότησης του Συνασπισμού της Αριστεράς και για τη δημιουργία της συγκυβέρνησης Τζαννετάκη, αλλά και για τις «αυταρχικές μεθόδους» του ΚΚΕ. Βλ. αναλυτικά: Αντωνάκη Σοφία, «Ενότητα δε σημαίνει συγκάλυψη των διαφωνιών», συνέντευξη, *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 3.
25. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74.
26. «Υπερβολικές υποχωρήσεις ή βολικό άλλοθι», *Πριν*, τχ. 3, Ιούλης 1989, σελ. 3-4.
27. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.
28. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
29. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 703- 704.
30. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
31. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Άγγελος Χάγιος, σελ. 187- 196.
32. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
33. Κάππος Κ., «Το ΚΚΕ τείνει να υποταχτεί σε μικροαστικές και στικές εκσυγχρονιστικές θέσεις», *Πριν*, τχ. 4, Αύγουστος 1989, σελ. 19.
34. Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *Μια συζήτηση που δεν έγινε*, εκδόσεις Διάλογος και Προοπτική, Αθήνα 1989, σελ. 15.
35. Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *ό.π.*,σελ. 44.
36. Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *ό.π.*,σελ. 43.
37. Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *ό.π.*,σελ. 41.
    Βλ. επίσης «Με την ευκαιρία η Ολομέλεια συζήτησε και τις τοποθετήσεις που πρόβαλαν με τις παραιτήσεις τους από την Κ.Ε. του κόμματος οι σύντροφοι Νίκος Κοτζιάς και Κώστας Μπατίκας. Η Κ.Ε. του κόμματος εκτίμησε ότι οι τοποθετήσεις αυτές είναι λαθεμένες, τόνισε ότι βρίσκονται έξω από τα πλαίσια κατευθύνσεων που χάραξε το 12ο Συνέδριο και υπογράμμισε ότι ορισμένες ενέργειες, που ακολούθησαν τις παραιτήσεις, έρχονται σε αντίθεση με τις δημοκρατικές και συλλογικές καταστατικές αρχές του κόμματος.» Βλ. αναλυτικά «Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ- Ανακοίνωση προεδρείου», *Ριζοσπάστης*, 3 Αυγούστου 1989, σελ. 1. Ακόμη, «φαίνεται ότι ο Ν. Κοτζιάς διάλεξε, οριστικά, το δρόμο της ανοιχτής επίθεσης στο ΚΚΕ-

δρόμο που και από την ιστορία, είναι πολύ καλά γνωστό που οδηγεί. Σε ένα λίβελο που έστειλε χτες στις εφημερίδες- πλην του "Ριζοσπάστη"- υποστηρίζει ότι από την καθοδήγηση του ΚΚΕ απαγορεύτηκε η συμμετοχή του στην Ολομέλεια της Κ.Ε. του κόμματος. Επίσης εμφανίζεται υποστηριχτής του ανοιχτού, δημοκρατικού διαλόγου και υπερασπιστής του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Περιγράφει τα γεγονότα έτσι, όπως τον βολεύει να τα αφηγηθεί… Η πρακτική του σηματοδοτεί άλλου είδους διαδικασίες, σε άλλου τύπου κόμμα- όχι, πάντως, κόμμα νέου τύπου, κομμουνιστικό(…)». Βλ. αναλυτικά «Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία», *Ριζοσπάστης,* ό.π., σελ. 3

38. «Η ανταρσία της ΚΝΕ 1989- Χρονικό», *www.narnet.gr*, 3 Σεπτεμβρίου 2009.
(Διαθέσιμο:http://www.narnet.gr/articles/%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%81%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%BD%CE%B5-1989%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C).
Βλ. επίσης τη συνέντευξη που παραχώρησαν οι Φλωράκης- Κύρκος- Φαράκος στη Θεσσαλονίκη. Ο Γρ. Φαράκος απαντώντας σε ερώτηση για το χωριστό Φεστιβάλ που έκανε η οργάνωση της Σπουδάζουσας της ΚΝΕ στην πόλη ανέφερε πως «το περιεχόμενο και η πολιτική της κατεύθυνση δεν είναι αυτή που έχει αποφασίσει και το κόμμα αλλά και η καθοδήγηση της ΚΝΕ. Συνεπώς, η εκδήλωση αυτή ξεφεύγει από το πλαίσιο της οργάνωσης, είναι μια εκδήλωση έξω από το πλαίσιο του Φεστιβάλ (…). Στις περιπτώσεις που υπάρχει σαφής διαφωνία και μη διάθεση από ορισμένα στελέχη να εφαρμόσουν τις αρχές του κόμματος είναι φανερό πως αυτά τα στελέχη δε θέλουν πια να είναι μέλη του κόμματος». Βλ. αναλυτικά: *Ριζοσπάστης*, 15 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 22
39. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 23.
40. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 23.
41. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 24.
Βλ. επίσης: η Αλ. Παπαρήγα γράφει για το ΚΚΕ και την ΚΝΕ, σημειώνοντας ότι «η μεγάλη πλειοψηφία της ΚΝΕ επιδοκιμάζει την πολιτική του ΚΚΕ». *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 6-7
42. *Ριζοσπάστης*, 22 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 6.
Επίσης, «υπάρχει μια θεμελιακή αλήθεια που κανείς δεν μπορεί ν' αγνοήσει: η Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας είναι και θα παραμείνει παιδί του ΚΚΕ, αίμα από το αίμα του». Βλ. αναλυτικά «Για την ΚΝΕ», *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 1989, σελ. 3.
43. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
44. «Η ανταρσία της ΚΝΕ 1989- Χρονικό», *ό.π.*
45. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186.
46. «Η ανταρσία της ΚΝΕ 1989- χρονικό», *ό.π.*
47. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 65.
48. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 65.
49. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 66.
50. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, 288.

51. *Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ*, ό.π.
52. Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελ. 345.
53. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 630.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού»

10.1 Η αποτυχία της περεστρόικα

Το 1989 αποτελεί έτος σταθμό στην πορεία της παγκόσμιας ιστορίας. Η πτώση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η οποία συμβολικά αποτυπώνεται, αρχικά, με την κατάρρευση του τείχους του Βερολίνου τον Νοέμβριο του 1989 και κορυφώνεται με την υποστολή της κόκκινης σημαίας από τον ιστό του Κρεμλίνου τον Αύγουστο του 1991, έμελλε να σφραγίσει με τον πιο εμφατικό τρόπο τον 20ο αιώνα. Τον αιώνα των επαναστάσεων και της αναζήτησης της μεγάλης ουτοπίας. Παράλληλα, η κρίσιμη ιστορική περίοδος της τριετίας του 1989-1991, έθεσε το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα μπροστά σε οντολογικά διλήμματα όπως αυτά της επιβίωσης ή της περιθωριοποίησής του.

Ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του ’80, το σοσιαλιστικό μοντέλο ήταν λιγότερο ελκυστικό σε σχέση με τον ανεπτυγμένο καπιταλισμό της Δύσης, ενώ στο πέρασμα των χρόνων το ίδιο μοντέλο είχε απολέσει ακόμη και το περίβλημα προοδευτικότητας που διέθετε. Σε αυτό το πλαίσιο, η κρίση, που πρώτα απ’ όλα ήταν του σοβιετικού εγχειρήματος, καθώς και των καθεστώτων των χωρών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης γενικότερα, υπήρξε στην πραγματικότητα και κρίση του κομμουνιστικού κινήματος εν γένει, καθώς δεν άφησε ανεπηρέαστο κανένα κομμάτι, με όποια έκφρασή του [επομένως και του ΚΚΕ], ανά τον κόσμο.

Οι αρχικές προσδοκίες όσων, από αριστερή σκοπιά, πίστευαν ότι με την πτώση των εκφυλισμένων καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ανοίγονται νέες και θετικές προοπτικές για την υπόθεση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος, εξανεμίστηκαν γρήγορα, όταν διαπίστωσαν ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για την οικοδόμηση ενός μοντέλου καπιταλιστικού συστήματος και μάλιστα στην πιο ακραία του μορφή.

Προτού όμως η ΕΣΣΔ και το «σοσιαλιστικό μπλοκ» οδηγηθούν στο τέλος τους [τέλη δεκαετίας ’80, αρχές ‘90], το πολιτικό τοπίο είχε αλλάξει ολοκληρωτικά στη Σοβιετική Ένωση και τις σοσιαλιστικές χώρες, από τη στιγμή που ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ βρέθηκε στην κορυφή της ηγεσίας του ΚΚΣΕ. Ήδη από το θάνατο του Ι. Στάλιν [1953] και μετά, στα ηγετικά κλιμάκια του ΚΚΣΕ πολλοί ήταν εκείνοι που είχαν αντιληφθεί τις εγγενείς αντιφάσεις, δυσκολίες και δυσλειτουργίες του σοβιετικού συστήματος. Αυτό είχε ως συνέπεια την έναρξη μιας σειράς διαδοχικών και ανόμοιων προσπαθειών μεταρρύθμισης του σοβιετικού οικονομικού συστήματος από τους Γκ. Μαλενκόφ, Ν. Χρουστσόφ, Αλ. Κοσίγκιν, Λ. Μπρέζνιεφ και Γ. Αντρόποφ.[1] Όπως υποστηρίζει μάλιστα ο Γ. Μηλιός, «τα προβλήματα της σοβιετικής οικονομίας έγιναν αντιληπτά από την πολιτική ηγεσία της χώρας ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και αποτέλεσαν την αφορμή για την εκπόνηση

μιας σειράς αλληλοδιάδοχων μέτρων και σχεδίων μεταρρύθμισης του οικονομικού συστήματος του “υπαρκτού σοσιαλισμού”. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 η ύπαρξη των προβλημάτων αναγνωρίζεται μάλιστα ανοικτά από τη σοβιετική ηγεσία (παρότι τα “τελικά ανακοινωθέντα” των σχετικών αποφάσεων μιλούν πάντα για μέτρα “περαιτέρω τελειοποίησης” των μεθόδων σχεδιασμού), καθώς τα οικονομικά αυτά προβλήματα παίρνουν πλέον το χαρακτήρα συμπτωμάτων μιας επερχόμενης ή εξελισσόμενης οικονομικής κρίσης(…) Όλες οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν στη σοβιετική οικονομία μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 δεν έθεταν σε αμφισβήτηση τους βασικούς άξονες λειτουργίας του οικονομικού συστήματος του “υπαρκτού σοσιαλισμού”: Τον κρατικό σχεδιασμό και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του για τις κρατικές επιχειρήσεις, τη συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους του υπερπροϊόντος στον κρατικό προϋπολογισμό, τη μονοπωλιακή ρύθμιση της οικονομίας κ.λπ. Αποτελούσαν τροποποίηση των μεθόδων ελέγχου της παραγωγικής διαδικασίας από τη μεριά του κράτους και των μεθόδων ώθησης των επιχειρήσεων προς τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, και όχι αλλαγή του χαρακτήρα των κοινωνικών οικονομικών σχέσεων που διέπουν τον “υπαρκτό σοσιαλισμό”».[2]

Με την εμφάνιση του Γκορμπατσόφ ξεκίνησε και η πολιτική της περεστρόικα [αναδόμησης], ως μιας συγκροτημένης παρέμβασης που διαφημίστηκε σαν η «νέα σκέψη για την ΕΣΣΔ και τον κόσμο». Η έλευση της περεστρόικα, αλλά και της γκλάσνοστ [διαφάνεια], κάτω από την αυστηρή εποπτεία του γραφειοκρατικού μηχανισμού του ΚΚΣΕ, από τον οποίο άλλωστε προερχόταν και ο Μ. Γκορμπατσόφ, οφείλεται αποκλειστικά στην γενικότερη οικονομική και πολιτική συγκυρία, η οποία υποχρέωσε ένα σημαντικό τμήμα της σοβιετικής ηγεσίας να προβεί σε νέες μεταρρυθμίσεις.[3]

Η περεστρόικα επιδίωξε την κριτική επανεξέταση της ιστορικής διαδρομής της ΕΣΣΔ από την Οκτωβριανή επανάσταση έως τη συγχρονία και των θεωρητικών θεμελίων του οικονομικοπολιτικού μοντέλου ανάπτυξης της χώρας, ενώ αποπειράθηκε να θεμελιώσει επιστημονικά ένα άλλο πρότυπο ανάπτυξης. Ταυτόχρονα όμως, όπως υπογραμμίζει ο Γ. Μηλιός, «το εγχείρημα της “περεστρόικα” δε “σχεδιάσθηκε” από τη σοβιετική ηγεσία για να αμφισβητήσει τις δομές του κοινωνικού καθεστώτος του κρατικού καπιταλισμού (συλλογική κρατική ιδιοποίηση του υπερπροϊόντος), αλλά για να του προσφέρει μια διέξοδο από την οικονομική στασιμότητα».[4]

Παρά τις ελπιδοφόρες προοπτικές που έδιναν, στα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης Γκορμπατσόφ, η περεστρόικα και η γκλάσνοστ, στα τέλη της δεκαετίας του ’80 τα σημάδια παρακμής, από την αδύναμη μεταρρύθμιση του σοβιετικού ηγέτη στην ΕΣΣΔ και τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, ήταν, πλέον, ορατά σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. Για τον Γ. Μητραλιά πρόκειται για «μια σαφέστατη συντηρητική στροφή(…) και τερματισμός μιας ολόκληρης

περιόδου που είδε τη μεταρρυθμιστική πτέρυγα της σοβιετικής γραφειοκρατίας να συμβιώνει με το ογκούμενο κίνημα της κοινωνίας της».[5] Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Albert S. Lindeman, «η perestroika, το πρόγραμμα οικονομικών μεταρρυθμίσεων του Γκορμπατσόφ που είχε διακηρυγμένο στόχο την αναδιοργάνωση και αποκέντρωση της οικονομίας, ενώ ακουγόταν ελκυστική στην πράξη απέτυχε, διότι συγκρουόταν με κατεστημένα γραφειοκρατικά συμφέροντα. Αναστάτωσε επίσης την καθημερινότητα πολλών σοβιετικών πολιτών, που είχαν συνηθίσει να ζουν σε καθεστώς κεντρικού ελέγχου της οικονομίας (…)». Ταυτόχρονα, όπως προσθέτει ο ίδιος, «σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, ο Γκορμπατσόφ πίστευε πραγματικά ότι η perestroika θα συνέβαλε στην τόνωση της δημοτικότητας του κομμουνιστικού καθεστώτος και θα βελτίωνε σημαντικά τις οικονομικές επιδόσεις του συστήματος. Οι ελπίδες του διαψεύστηκαν και στις δύο περιπτώσεις. Ο ενθουσιασμός των Σοβιετικών για μεγαλύτερη διαφάνεια φάνηκε να υποσκάπτει παρά να ενισχύει την υποστήριξη προς την κομμουνιστική εξουσία. Όπως και στην περίπτωση του “κομμουνισμού με ανθρώπινο πρόσωπο” του Ντούμπτσεκ, ο αρχικός ενθουσιασμός για τις μεταρρυθμίσεις ξέφυγε πολύ γρήγορα από κάθε έλεγχο. Όταν μάλιστα τους δόθηκε πραγματικά η δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής, οι λαοί των περισσοτέρων σοβιετικών δημοκρατιών, πλην της Ρωσίας, τάχθηκαν υπέρ της ανεξαρτησίας τους από τη Σοβιετική Ένωση. Ακόμα και στις ρωσόφωνες περιοχές, το Κομμουνιστικό Κόμμα απέτυχε να κατακτήσει ισχυρή πλειοψηφία όπου πραγματοποιήθηκαν σχετικά ελεύθερες εκλογές, με τη λειτουργία ενός σχετικά ελεύθερου Τύπου».[6]

Στην πραγματικότητα, τα προγράμματα της περεστρόικα και της γκλάσνοστ, υπήρξαν ως εκφράσεις ελλείμματος εμπιστοσύνης στη βιωσιμότητα του σοσιαλιστικού εγχειρήματος, καθώς όπως επισημαίνει ο Giuseppe Vacca: «[…] οι άνθρωποι της περεστρόικα […] δεν κατάφεραν να εντάξουν την ΕΣΣΔ στη διεθνή οικονομία, να πετύχουν τη διαδικασία εκσυγχρονισμού και δημοκρατικοποίησης, καθώς και την ανασύσταση της Ένωσης σε βάση συνομοσπονδιακή και ισότητας […]».[7] Επιπλέον, για τον Robert W. Cox «δεν υπήρξε σαφής στρατηγική (…)» και το όλο εγχείρημα «δε βασιζόταν σε πραγματικές κοινωνικές δυνάμεις (…)», επομένως υπήρξε «καταστροφή της πραγματικής οικονομίας».[8]

Ένα ακόμη θέμα που προσπάθησε να επιλύσει, τουλάχιστον σε διακηρυκτικό επίπεδο, προς όφελος των σοβιετικών πολιτών η περεστρόικα [όπως αντίστοιχα και στις άλλες χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» το αντίστοιχο κύμα μεταρρυθμίσεων], αλλά απέτυχε, είχε να κάνει με το κρίσιμο ζήτημα του ελέγχου των μέσων παραγωγής. Σύμφωνα με τον Δ. Παπαδημητρόπουλο «στις κοινωνίες σοβιετικού τύπου τα μέσα παραγωγής ανήκουν στο κράτος. Οι κοινωνίες αυτές ωστόσο είναι ταξικές κοινωνίες στο βαθμό που το κράτος δεν ανήκει στο λαό, δεν είναι δηλαδή δημοκρατικό, αλλά

ανήκει σε μια κάστα κομματικών και διευθυντικών στελεχών. Μέσω της "ιδιοκτησίας" της εξουσίας η κάστα αυτή εξασφαλίζει και την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Γι' αυτό και το αίτημα του εκδημοκρατισμού είναι το πρωταρχικό (μοναδικό σχεδόν) λαϊκό- ταξικό αίτημα στο εσωτερικό αυτών των κοινωνιών- και δεν είναι η Κίνα ή παλιότερα η Πολωνία τα μοναδικά παραδείγματα».[9] Έτσι, μπορεί από τη μία πλευρά ο Γκορμπατσόφ να ευαγγελιζόταν ότι με την περεστρόικα ανοιγόταν ο δρόμος για το πέρασμα στη σοσιαλιστική δημοκρατία, καθώς «αποσταθεροποιούσε» την ταξικότητα της κοινωνίας, αναγνωρίζοντας, όπως σημειώνει ο Δ. Παπαδημητρόπουλος, «την πάλη των τάξεων, το δικαίωμα του λαού να ελέγχει ο ίδιος την οικονομία, την πολιτική, το δικαίωμα του να πάρει τις τύχες του στα χέρια»,[10] από την άλλη μεριά όμως, το εγχείρημα της περεστρόικα κατάφερε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που διακήρυττε. Ο έλεγχος, δηλαδή, των μέσων παραγωγής, αντί να περάσει στα χέρια των εργαζομένων, πέρασε, τελικά, στα χέρια μιας μικρής κάστας ανθρώπων έναντι ενός μικρού- για την αξία τους- αντιτίμου.

Προηγουμένως, η έλευση του Μ. Γκορμπατσόφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ είχε επιφέρει πληθώρα μεταρρυθμίσεων στη σοβιετική κοινωνία, καθώς και στον συνολικό τρόπο άσκησης εξωτερικής πολιτικής από την ΕΣΣΔ, γεγονός που επηρέασε άμεσα και έμμεσα το σύνολο των λαϊκών δημοκρατιών. Λίγο πριν το 1989 και έπειτα από αυτό, οι αλλαγές που συντελούνταν τόσο στο εσωτερικό της «Μεγάλης Σοσιαλιστικής Πατρίδας» όσο και στο «μπλοκ» των σοσιαλιστικών χωρών γενικότερα, ήταν ραγδαίες και αποφασιστικές, ώστε να ανατραπεί- και όχι να εκδημοκρατιστεί, όπως πρέσβευε στο ξεκίνημά της η περεστρόικα- ουσιαστικά το πολιτικό και οικονομικό status quo.

Το σοσιαλιστικό μοντέλο, παρότι είχε κοινά στοιχεία, δεν ήταν ένα και όμοιο για όλα τα τμήματα του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Οι διαφορές μεταξύ των χωρών του «σοσιαλιστικού μπλοκ» ήταν ευδιάκριτες και όπως αναφέρει ο Michael Lowy «πολλές εναλλακτικές λύσεις συγκρούονταν στο ψάξιμο για τις "εξόδους" του σταλινικού μοντέλου (…)». Σε εκείνη την ιστορική φάση υπήρχαν πέντε διαφορετικοί δρόμοι για έξοδο από την κρίση που αντιμετώπιζε ο «υπαρκτός σοσιαλισμός», σύμφωνα με τον ίδιο μαρξιστή διανοητή. Συγκεκριμένα «α) η συντήρηση του παλιού συστήματος, νοικοκυρεμένου και "εκσυγχρονισμένου" (π.χ. ο (…) τσέχικος δρόμος). β) η διατήρηση του αυταρχικού πολιτικού συστήματος- της γραφειοκρατικής δικτατορίας δηλαδή- σε συνδυασμό με αρκετά βαθιές μεταρρυθμίσεις της αγοράς (μοντέλο Ντενγκ Χσιαοπίνγκ). γ) ο σχετικός εκδημοκρατισμός των πολιτικών δομών και η εισαγωγή μηχανισμών αγοράς στην οικονομική διαχείριση (ΕΣΣΔ, Πολωνία, Ουγγαρία). δ) ένας δυτικού τύπου εκδημοκρατισμός και η πλήρης επανεγκαθίδρυση της οικονομίας της αγοράς (πρόγραμμα ενός τμήματος της αντιπολίτευσης και πιθανόν και του κόμματος, συγκεκριμένα στην Πολωνία και Ουγγαρία). ε) ο γενικός εκδημοκρατισμός της

πολιτικής εξουσίας και ένας δημοκρατικός σχεδιασμός της οικονομίας βασισμένος στην αυτοδιαχείριση (πρόγραμμα συνδικαλιστών και σοσιαλιστών αντιπολιτευόμενων στην Ανατολική Ευρώπη, με απήχηση σε τμήματα του κόμματος (…)».[11]

Για τις προσπάθειες διάσωσης του σοσιαλιστικού μοντέλου και συγκεκριμένα του σοβιετικού εγχειρήματος, ο Μπόρις Καγκαρλίτσκι αναφέρει ότι «υπό την ηγεσία του Γκορμπατσόφ, οι άτοπες απόπειρες διάσωσης του συστήματος κατόρθωσαν απλώς να μετατρέψουν την κρίση σε διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και έφεραν στην εξουσία αδίστακτα παιδιά, εκπαιδευμένα σύμφωνα με τα αμερικάνικα πρότυπα».[12] Εξάλλου, οι αντιθέσεις στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ ήταν ιδιαίτερα έντονες σε εκείνη την ιστορική φάση [τέλη δεκαετίας του 1980], γεγονός που αποδείχθηκε καταλυτικό για την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Σύμφωνα με τον Τ. Κυπριανίδη, αν στα πρώτα βήματα του Μ. Γκορμπατσόφ «η ισορροπία των μετασχηματισμών διασφαλιζόταν από την αντιπαράθεση ενός συμπαγούς κομματικού μηχανισμού με κοπταρισμένα στελέχη σε επιμέρους κρατικούς μηχανισμούς και ομάδες διανοουμένων που είχαν ενστερνισθεί τη "νέα σκέψη" και αποτελούσαν την κύρια κινητήρια δύναμη για την έξοδο από τη "στασιμότητα"»,[13] στα τελευταία χρόνια της περεστρόικα η κατάσταση είχε αλλάξει άρδην. Λίγο πριν την πτώση της ΕΣΣΔ, σημειώνει ο ίδιος, «το κόμμα σπαράσσεται από φατρίες που ξεκινούν από το σταλινισμό και παλαιορωσικό εθνικισμό, για να περάσουν από τη σοσιαλδημοκρατία και να φθάσουν στον ακραίο φιλελευθερισμό a la Μίλτον Φρήντμαν. Ο κρατικός μηχανισμός είτε έχει παραλύσει (με εξαίρεση το στρατό), είτε διαπερνάται από την ίδια σωρεία αντιφάσεων, είτε ζει τη γέννηση παράλληλων (και ισχυρότερων) κέντρων εξουσίας, όπως η "προεδρική διοίκηση" του Μ. Γκορμπατσόφ. Παράλληλα προβάλλουν και νέοι πολιτικοί σχηματισμοί (…)», ενώ «οι μικρές διορθωτικές παρεμβάσεις των πρώτων χρόνων της περεστρόικα δεν έφεραν κανένα βελτιωτικό αποτέλεσμα στα οικονομικά της ΕΣΣΔ. Το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού πέφτει, η τροφοδοσία με καταναλωτικά αγαθά χωλαίνει όσο ποτέ. Ο εξωτερικός δανεισμός της χώρας αυξάνεται χωρίς να λειτουργεί ως μοχλός παραγωγικής αναδιάρθρωσης.»[14] Έτσι, σύμφωνα και με τον Μπ. Καγκαρλίτσκι η μεταρρυθμιστική πολιτική του Γκορμπατσόφ αντί να οδηγήσει στην ανανέωση του σοσιαλιστικού σχηματισμού της ΕΣΣΔ, όπως ευαγγελιζόταν ο τελευταίος σοβιετικός ηγέτης, «βοήθησε στην ωρίμανση των δυνάμεων που στόχευαν στην ανοιχτή μετάβαση στις καπιταλιστικές αξίες».[15] Στο ίδιο πνεύμα με τον Μπ. Καγκαρλίτσκι, ο Tony Judt επισημαίνει πως «ο Γκορμπατσόφ δεν πέτυχε το στόχο του, έναν μεταρρυθμισμένο και αποτελεσματικό κομμουνισμό απαλλαγμένο από τις δυσλειτουργίες του. Στην πραγματικότητα απέτυχε ολοσχερώς (…). Εισάγοντας το ένα στοιχείο αλλαγής μετά το άλλο, ο Γκορμπατσόφ διέβρωσε προοδευτικά το σύστημα μέσω του οποίου είχε ανέλθει ο ίδιος (…)».[16]

Η εφαρμογή της περεστρόικα, σε κάθε περίπτωση, δε βελτίωσε τις ήδη τότε υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης του σοβιετικού πληθυσμού, αντίθετα τις επιδείνωσε. Ενδεικτικά είναι τα δεδομένα του Λ. Μαρούδα σχετικά με την αύξηση τιμών στην κολχοζνική αγορά, τα ποσοστά των ανθρώπων που ζούσαν το 1989 σε συνθήκες φτώχειας [15%], την αύξηση των τιμών της λιανικής αγοράς, την αύξηση του πληθωρισμού κ.λπ.[17]

Ο συνδυασμός της γκλάσνοστ με την περεστρόικα ήταν, για τον E. Hobsbawm, αυτός που οδήγησε την ΕΣΣΔ στην κατάρρευση. Συγκεκριμένα, όπως υπογραμμίζει ο βρετανός ιστορικός «στο μυαλό των μεταρρυθμιστών η γκλάσνοστ αποτελούσε ένα ασύγκριτα πιο συγκεκριμένο πρόγραμμα σε σχέση με την περεστρόικα. Σήμαινε τη θέσπιση ή επαναφορά ενός συνταγματικού και δημοκρατικού κράτους στη βάση του κράτους δικαίου και των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών, και αυτό συνεπαγόταν το διαχωρισμό του κόμματος από το κράτος και σε (αντίθεση με όλες τις εξελίξεις από την εποχή της ανόδου του Στάλιν στην εξουσία) τη μετατόπιση του κέντρου άσκησης της κυβερνητικής εξουσίας από το κόμμα στο κράτος. Αυτό με τη σειρά του συνεπαγόταν το τέλος του μονοκομματικού συστήματος και του “ηγετικού ρόλου” του κόμματος. Προφανώς, σήμαινε επίσης την αναβίωση των συμβουλίων (σοβιέτ) σε όλα τα επίπεδα με τη μορφή γνήσια εκλεγμένων αντιπροσωπευτικών συνελεύσεων που θα κατέληγαν στην κορυφή σε ένα Ανώτατο Σοβιέτ, το οποίο και θα έπαιζε το ρόλο ενός γνήσιου κυρίαρχου νομοθετικού σώματος, ικανό να παρέχει μεν εξουσίες αλλά και να ελέγχει μια ισχυρή εκτελεστική εξουσία. Όλα αυτά τουλάχιστο στη θεωρία.

Στην πραγματικότητα, το νέο συνταγματικό σύστημα εγκαταστάθηκε σταδιακά, αλλά το νέο οικονομικό σύστημα της περεστρόικα ελάχιστα είχε σκιαγραφηθεί το 1987- 1988 με τα ημιτελή νομοθετικά μέτρα για τη λειτουργία των μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων (“συνεταιρισμών”)- βασικά δηλαδή για τη “δεύτερη οικονομία”- και με την απόφαση κατ’ αρχήν να επιτραπεί στις μόνιμα ζημιογόνες κρατικές επιχειρήσεις να κηρύξουν πτώχευση. Πράγματι, το χάσμα μεταξύ της ρητορείας περί οικονομικής μεταρρύθμισης και της πραγματικότητας μιας οικονομίας που οφθαλμοφανώς έβαινε από το κακό στο χειρότερο, μεγάλωνε μέρα τη μέρα. Κι αυτό ήταν φοβερά επικίνδυνο (…)». Μάλιστα, για τον βρετανό ιστορικό, «αυτό που με επιταχυνόμενο ρυθμό οδήγησε τη Σοβιετική Ένωση στο βάραθρο, ήταν ο συνδυασμός γκλάσνοστ και περεστρόικα», γιατί όπως προσθέτει «η γκλάσνοστ επέφερε την αποσύνθεση της εξουσίας και η περεστρόικα την καταστροφή των παλαιών μηχανισμών που λειτουργούσαν την οικονομία, χωρίς ταυτόχρονα να προσφέρουν κάποια άλλη εναλλακτική λύση, με συνέπεια τη δραματική κατάρρευση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών».[18]

10.2 Το παγκόσμιο 1989

Στο μεταξύ, στα τέλη της δεκαετίας του ’80, στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είχαν κορυφωθεί τα άλυτα- πολλά από αυτά κοινά για τις χώρες του «σοσιαλιστικού μπλοκ»- προβλήματα που αντιμετώπιζε το σύστημα από τις περασμένες δεκαετίες και το οποίο με τον τρόπο που οικοδομήθηκε δεν ήταν δυνατόν να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών και να ενσαρκώσει τα οράματα μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας. Η μικρή παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με τις δυτικές καπιταλιστικές χώρες, η οποία γινόταν φανερή και στη χαμηλή διεθνή ανταγωνιστικότητα των βιομηχανικών προϊόντων των χωρών αυτών, η τεχνολογική υστέρηση και η τεράστια σπατάλη παραγωγικών πόρων ήταν βασικά προβλήματα του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Επίσης, η κακή ποιότητα αγαθών και υπηρεσιών (με εξαίρεση μόνο ορισμένους κλάδους της πολεμικής βιομηχανίας), το περιορισμένο επίπεδο κατανάλωσης των μαζών, οι σημαντικές ελλείψεις ακόμα και σε βασικά καταναλωτικά είδη, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο ακόμα και των κοινωνικών παροχών, η υψηλή ρύπανση του περιβάλλοντος κ.λπ.,[19] ήταν βασικοί λόγοι για τους οποίους, όπως υπογραμμίζει και ο T. Judt «οι χώρες του σοβιετικού συνασπισμού δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν στην ποιότητα τις βιομηχανικές οικονομίες της Δύσης, ούτε καμιά, με εξαίρεση την ΕΣΣΔ (…)». Σύμφωνα με τον βρετανό ιστορικό «από το 1973 και μετά οι οικονομίες της ανατολικής Ευρώπης υπολείπονταν ακόμη και των μειωμένων ρυθμών ανάπτυξης της δυτικής Ευρώπης [με εξαίρεση μια σύντομη αύξηση των εσόδων της πλούσιας σε πετρέλαιο Σοβιετικής Ένωσης λόγω της ανόδου των τιμών του πετρελαίου] (…)», ενώ ο ίδιος ανάμεσα στους λόγους κατάρρευσης του «σοσιαλιστικού μπλοκ» επισημαίνει την «άκαμπτη επιμονή στην πρωτογενή βιομηχανική παραγωγή (…)». Για τον ίδιο, ο διαρκής δανεισμός των σοσιαλιστικών χωρών από το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα και τις ιδιωτικές τράπεζες, οδήγησε το χρέος, συνολικά της ανατολικής Ευρώπης, σε σκληρό συνάλλαγμα να φτάσει από τα 6,1 δισ. δολάρια το 1971, σε 66,1 δισ. δολάρια το 1980 και το 1988 στα 95,6 δισ. δολάρια. Συνεπώς, όπως επισημαίνει, «η ίδια η οικονομική στασιμότητα αντέκρουε τους ισχυρισμούς του κομμουνισμού για την ανωτερότητα έναντι του καπιταλισμού».[20]

Παράλληλα όμως και σε συνάρτηση με αυτά, οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είχαν να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα που προέκυπταν από τη μεταβαλλόμενη και προβληματική παγκόσμια οικονομία (κρίση πετρελαίου, αύξηση κόστους παραγωγής κ.λπ.), στην οποία όλο και περισσότερο ενσωματωνόταν οι ίδιες τα τελευταία χρόνια. Για τον E. Hobsbawm «αποτελεί ειρωνεία της ιστορίας ότι οι οικονομίες του “υπαρκτού σοσιαλισμού” στην Ευρώπη, η οικονομία της ΕΣΣΔ καθώς και οι οικονομίες ορισμένων χωρών του Τρίτου Κόσμου ήταν τα πραγματικά θύματα της κρίσης που έπληξε την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία μετά τη Χρυσή Εποχή.

Κρίση που κλόνισε τις “ανεπτυγμένες οικονομίες της αγοράς”, οι οποίες όμως κατάφεραν να ξεπεράσουν τα δύσκολα χρόνια χωρίς μεγάλα προβλήματα, τουλάχιστο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του ’90.»[21]

Σε εκείνο το σημείο και ταυτόχρονα με τη συνολική κατεύθυνση της σοβιετικής πολιτικής, αλλάζει η εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ και μετατοπίζεται σε άλλες κατευθύνσεις. Εξάλλου κάτι τέτοιο κρίθηκε απαραίτητο από την πρώτη στιγμή που στην ηγεσία του Σοβιετικού κράτους αναδείχθηκε ο Γκορμπατσόφ.[22] Ήταν η περίοδος που σύμφωνα με τον σοβιετικό ηγέτη, «τη θέση γεωπολιτικών στρατηγικών καταλαμβάνουν τώρα “ηθικοί κανόνες” που οφείλουν να διέπουν τις σχέσεις των κρατών: “ο καθένας έχει το δικαίωμα να επιλέγει ελεύθερα το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα που επιθυμεί” (Μ. Γκορμπατσόφ, Zeit, 20-7-90)».[23]

Σε αυτό το νέο πολιτικό και οικονομικό πεδίο που διαμορφωνόταν στα τέλη του 1989, οι χώρες του «ανατολικού μπλοκ» μπορούσαν, ανεξάρτητα πια από τον πάλαι ποτέ απαράβατο κανόνα του Συμφώνου της Βαρσοβίας, να προχωρούν σε οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που επιθυμούσαν, χωρίς να υπολογίζουν τον παράγοντα Σοβιετική Ένωση. Η ΕΣΣΔ έπαψε σταδιακά να ελέγχει τα κράτη- δορυφόρους της. Όπως αναφέρει ο T. Judt «μετά το 1985, υπό την ηγεσία του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ η Σοβιετική Ένωση έπαψε προοδευτικά να εποπτεύει άμεσα τα κράτη πελάτες της».[24] Την ίδια ώρα, σύμφωνα με τον A.S. Lindemann «η οργή για τη σοβιετική κυριαρχία διογκωνόταν και τα οικονομικά προβλήματα γίνονταν όλο και οξύτερα».[25] Παράλληλα, όπως σημειώνει ο ίδιος ιστορικός, «όταν [ο Γκορμπατσόφ] έστειλε σαφές μήνυμα στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ ότι μπορούσαν να προχωρήσουν με μεταρρυθμίσεις χωρίς να φοβούνται τη στρατιωτική επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ημέρες των κομμουνιστικών καθεστώτων ήταν μετρημένες, καθώς ποτέ δε βασίζονταν στην υποστήριξη σταθερής λαϊκής πλειοψηφίας. Ακόμα και σε χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία, στη οποία, αρχικά τουλάχιστον, σημαντική μερίδα του πληθυσμού έβλεπε θετικά την προοπτική της εγκαθίδρυσης του κομμουνισμού. Όμως η στάση αυτή αποδείχθηκε εφήμερη, ενώ σε πολλές άλλες χώρες του ανατολικού μπλοκ, με κυριότερη την Πολωνία, στη μεγάλη τους πλειονότητα οι πολίτες απεχθάνονταν ανέκαθεν τον κομμουνισμό».[26]

Στην Πολωνία, ήδη από την δεκαετία του 1970 υπήρχαν διεργασίες και ομάδες [εργατών, διανοουμένων] που αντιπολιτεύονταν το καθεστώς.[27] Το 1980 οι αντιπολιτευόμενες φωνές οργανώνονται γύρω από τον συνδικαλιστικό και κατ’ επέκταση πολιτικό φορέα «Αλληλεγγύη» με επικεφαλής τον Λεχ Βαλέσα, οικοδομώντας, με τη στήριξη της Καθολικής εκκλησίας, ένα σταθερό και ισχυρό πόλο αντιπολίτευσης στο- τότε- υπάρχον καθεστώς. Για τον A.S. Lindemman «ο ηγέτης της Αλληλεγγύης, Λεχ Βαλέσα, έγινε σύμβολο ηρωισμού, όπως παλιότερα ο Ντούμπτσεκ και απέσπασε τόσο τον εγχώριο όσο και τον διεθνή θαυμασμό, ενώ το 1983 βραβεύτηκε με το Νόμπελ

Ειρήνης. Σε αντίθεση όμως με τον Ντούμπτσεκ, ο Βαλέσα ήταν πιστός καθολικός και δεδηλωμένος εθνικιστής, όχι κομμουνιστής».[28]

Τον Ιούνιο του 1989 η «Αλληλεγγύη» κατάφερε να κερδίσει στις εκλογές τις 99 από τις 100 έδρες της Γερουσίας και όλες τις έδρες της Βουλής και να σχηματίσει κυβέρνηση. Λίγους μήνες μόλις μετά, τον Ιανουάριο του 1990, διαλύεται το Πολωνικό Ενοποιημένο Εργατικό Κόμμα. Σύμφωνα με τον T. Judt «η συμβατική αφήγηση της τελικής κατάρρευσης του κομμουνισμού αρχίζει από την Πολωνία».[29]

Τη σκυτάλη από την Πολωνία πήρε η Ουγγαρία, η οποία ήδη από το 1987 είχε προχωρήσει σε φιλελεύθερα ανοίγματα που οδήγησαν στη θέσπιση του πολυκομματισμού τον Ιανουάριο του 1989. Όπως σημειώνει ο T. Judt «η χώρα εμφάνιζε σημαντικές ανισότητες ως προς τα εισοδήματα, την υγεία και την κατοικία, η κοινωνική κινητικότητα και η πρόνοια υπολείπονταν εκείνων της Δύσης, ενώ οι πολλές ώρες εργασίας (πολλοί άνθρωποι έκαναν δύο ή τρείς δουλειές), τα υψηλά επίπεδα αλκοολισμού και ψυχικών διαταραχών και το υψηλότερο επίπεδο αυτοκτονιών στην Ανατολική Ευρώπη είχαν αρνητικές επιπτώσεις στον προσδοκώμενο χρόνο ζωής του πληθυσμού».[30] Παρότι, όπως συμπληρώνει ο ίδιος, μέχρι το 1988 «δεν υπήρχε καμιά οργανωμένη πολιτική αντιπολίτευση (…), ο καταλύτης για την αλλαγή στην Ουγγαρία ήταν η απογοήτευση των νεότερων “μεταρρυθμιστών” κομμουνιστών, οι οποίοι εξέφραζαν ανοιχτά τον ενθουσιασμό τους για τους μετασχηματισμούς που προωθούσε το ΚΚΣΕ, για την ακαμψία της δικής τους γηράσκουσας κομματικής ηγεσίας (…)».[31] Τον Οκτώβριο του 1990 η εξουσία στην Ουγγαρία πέρασε στα χέρια των αντικαθεστωτικών δυνάμεων, ενώ ήδη το Ουγγρικό Κ.Κ. είχε πάψει να υφίσταται.

Στην Τσεχοσλοβακία, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1989 σε όλη τη χώρα παρουσιάστηκαν άτυπα δίκτυα και ομάδες, με την ελπίδα παρόμοιων εξελίξεων με εκείνες που συντελούνταν στις γειτονικές χώρες. Όπως αναφέρει ο T. Judt «μετά τη δημιουργία τον Δεκέμβριο του 1988 της “Λέσχης Ειρήνης Τζον Λένον”, ακολούθησαν η διαμαρτυρία από τις “Μητέρες της Πράγας” τον Μάιο του 1989 και διαδηλώσεις οικολόγων στην Μπρατισλάβα τον επόμενο μήνα. Καμιά από αυτές τις μικροσκοπικές φούσκες της πρωτοβουλίας των πολιτών, των οποίων η εξάπλωση αποτρεπόταν εύκολα, δεν αποτελούσε απειλή για την αστυνομία ή το καθεστώς. Όμως τον Αύγουστο, ενώ ο Μαζοβιέτσκι τελείωνε τα σχέδια για την κυβέρνησή του στη Βαρσοβία και λίγο πριν να ανοίξουν τα σύνορα της Ουγγαρίας, διαδηλωτές γέμισαν τους δρόμους της τσέχικης πρωτεύουσας για την επέτειο και πάλι της ανατροπής της Άνοιξης της Πράγας».[32] Τον Νοέμβριο [17 του μήνα] του ίδιου έτους ακολούθησε η αιματηρή καταστολή της φοιτητικής διαδήλωσης στην Πράγα, η οποία ήταν η αρχή του τέλους για την κομματική ηγεσία.[33] Τον Απρίλιο του 1990 ψηφίστηκε νέο σύνταγμα και τον Ιούνιο του 1991 πραγματοποιήθηκαν εκλογές.

Στη Ρουμανία εξελίχθησαν βίαια γεγονότα, τον Δεκέμβριο του 1989, τα οποία οδήγησαν στην ανατροπή του Κ.Κ. της χώρας και στην εκτέλεση του άλλοτε πανίσχυρου ηγέτη της Νικολάε Τσαουσέσκου. Η ρουμανική περίπτωση όμως ήταν μια «διαφορετική ιστορία»[34] σε σχέση με τα άλλα καθεστώτα του «σοσιαλιστικού μπλοκ». Για χρόνια η Ρουμανία προβαλλόταν ως πρότυπο εθνικής ανεξαρτησίας και παράδειγμα προς μίμηση. Οικονομικοί και πολιτικοί λόγοι ώθησαν την Ρουμανία να διαφοροποιηθεί από την δεκαετία, ήδη, του '60 από το κομμουνιστικό «κέντρο», αλλά η πορεία της δεν ήταν συνώνυμη της ευημερίας και της ανάπτυξης που ευαγγελίζονταν η ρουμανική ηγεσία [αντίθετα υπήρξε έλλειψη τροφίμων, πτώση βιοτικού επιπέδου, αστυνομοκρατία, κακές εργασιακές σχέσεις κ.λπ.].[35] Ένα μεταβατικό Εθνικό Συμβούλιο Σωτηρίας με επικεφαλής τον Ίον Ιλιέσκου αναλαμβάνει την κυβέρνηση και ανακοινώνει εκλογές για την άνοιξη του 1990.

Στο μεταξύ, στην Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία αναπτύσσονται αντισοβιετικές δυνάμεις, ενώ στη Βουλγαρία οι κοινωνικές ταραχές κλιμακώνονται με αποτέλεσμα ο Πρόεδρος Ζίβκοφ να ανατραπεί τον Νοέμβριο του 1989. Σύμφωνα με τον Τ. Judt «στη Βουλγαρία η πολιτική "αντιπολίτευση" εμφανίστηκε κατά κύριο λόγο εκ των υστέρων και, όπως στη Ρουμανία, κάποιοι υποστήριζαν ότι ήταν σε ένα βαθμό κατασκεύασμα από τις φράξιες αντιφρονούντων κομμουνιστών για τους δικούς τους σκοπούς».[36] Τελικά, το Κ.Κ. της χώρας μετονομάστηκε σε Σοσιαλιστικό Κόμμα και κέρδισε την πλειοψηφία στις εκλογές, αλλά η πολιτική του πια θα ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη με το παρελθόν του.[37]

Τους τελευταίους μήνες του 1989, οι αντικυβερνητικές διαδηλώσεις κλιμακώνονται και στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, η οποία, σύμφωνα με τον Τ. Judt, έως τότε «φαινόταν από τα λιγότερο ευάλωτα κομμουνιστικά καθεστώτα».[38] Χιλιάδες ανατολικογερμανοί είχαν συρρεύσει το προηγούμενο διάστημα στην Αυστρία, ενώ οι «δυσκολίες του καθεστώτος»[39] ήταν τέτοιες που το οδήγησαν στην πτώση.

Αποκορύφωμα των κινητοποιήσεων ήταν η 9η Νοεμβρίου, ημέρα κατά την οποία πέφτει το τείχος που χώριζε Ανατολικό από το Δυτικό Βερολίνο. Ένα χρόνο αργότερα, τον Οκτώβριο του 1990, οι δύο Γερμανίες θα επανενωθούν μέσα σε πανηγυρικό κλίμα. Η πτώση του βερολινέζικου τείχους συμβολίζει την αποτυχία των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στο σύνολό τους να αποτελέσουν το εναλλακτικό οικονομικό πρότυπο, ενώ έβαλε τέλος και σε ένα ιδιότυπο «σοσιαλιστικό» μοντέλο που γεννήθηκε μέσα από μια σειρά αλυσιδωτών εξωτερικών επεμβάσεων και εξελίχθηκε σε ένα ιδιόμορφο καθεστώς με εθνικά χαρακτηριστικά.[40]

«Κατά την άποψη της Μόσχας (…)», όμως, όπως σημειώνει ο Ε. Hobsbawm, «εάν τα καθεστώτα αυτά ήθελαν να επιβιώσουν, θα έπρεπε να ακολουθήσουν τη γραμμή της φιλελευθεροποίησης, της μεταρρύθμισης και της ευλυγισίας των πολωνών και ούγγρων κομουνιστών (...)». Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο, «η ίδια η απόσυρση της ΕΣΣΔ υπογράμμιζε τη χρεωκοπία των καθεστώτων αυτών.»[41]

Κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα 1989– 1991, την τύχη των υπολοίπων σοσιαλιστικών χωρών θα ακολουθήσουν και οι δύο χώρες που δεν ανήκαν στο σύμφωνο της Βαρσοβίας, η Γιουγκοσλαβία, η οποία, με πολλές εθνότητες που ποτέ δε διαμόρφωσαν κοινή ταυτότητα, περιέπεσε στην δίνη του Εμφυλίου Πολέμου και η Αλβανία.[42]

Η κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης συντελέσθηκε, σύμφωνα με τον Γ. Μηλιό, μέσα από δύο κατηγορίες ριζικών αλλαγών. Συγκεκριμένα «α) την κατάργηση του μονοκομματικού τρόπου διακυβέρνησης από το Κομμουνιστικό Κόμμα της κάθε χώρας και β) τη θέσπιση μέτρων για τη σταδιακή κατάργηση της κρατικής ιδιοκτησίας στα βασικά μέσα παραγωγής και το πέρασμα από τη «σχεδιασμένη οικονομία» στην “οικονομία της αγοράς” (…)». Όπως προσθέτει ο ίδιος, «οι δύο αυτές κατηγορίες αλλαγών χαρακτηρίζουν και τις επτά χώρες του πάλαι ποτέ “σοσιαλιστικού στρατοπέδου” (ΕΣΣΔ, Ανατ. Γερμανία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Ρουμανία), παρά τους διαφορετικούς ρυθμούς, ή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει η διαδικασία της μετεξέλιξης σε κάθε χώρα (…)».[43]

Σύμφωνα επίσης με τον Jan Adam, η κατάρρευση του «σοσιαλιστικού μπλοκ» και της ιδεολογία του, είχε να κάνει με την αυξανόμενη καθυστέρηση στην τεχνολογία και στα επίπεδα ζωής, με τον ίδιο να επισημαίνει πως «το παραδοσιακό σύστημα χαρακτηρίστκηκε από πολλές ελλείψεις».[44]

Η ειδοποιός όμως διαφορά των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ως προς τις χώρες του δυτικού καπιταλισμού, δεν ήταν, σύμφωνα με την Συντακτική ομάδα του περιοδικού «Θέσεις», η εργατική (στη θέση της καπιταλιστικής) εξουσίας, οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί της εργατικής δημοκρατίας και της λαϊκής εξουσίας, ούτε οι σοσιαλιστικές οικονομικές σχέσεις παραγωγής (στη θέση των καπιταλιστικών). Αντίθετα, ήταν «α) η “μονοπωλιακή ρύθμιση” της οικονομίας, μέσα από τον κρατικό έλεγχο των επιχειρήσεων και την περιστολή του κεφαλαιακού ανταγωνισμού στο εσωτερικό των διαφορετικών οικονομικών κλάδων. Στο πλαίσιο αυτό, ο γραφειοκρατικός υπολογισμός της προβλεπόμενης ζήτησης και της παραγωγής κάθε κρατικού τραστ, το οποίο έλεγχε μονοπωλιακά ένα ή περισσότερους κλάδους της παραγωγής, ονομάστηκε “σοσιαλιστικός σχεδιασμός”, ενώ συνέχιζε να αναπαράγεται με παρόμοιους όρους όπως στον κλασικό καπιταλισμό ο διαχωρισμός των εργαζομένων από τα μέσα

παραγωγής και το παραγόμενο προϊόν (…). Η “πολιτική δικτατορία” και η στέρηση των στοιχειωδέστερων λαϊκών ελευθεριών (ελευθερία συνάθροισης, απεργίας, τύπου κ.λπ.), σε συνάρτηση με το μονοκομματισμό και τη διατήρηση του κρατικού- μονοπωλιακού ελέγχου των μέσων παραγωγής από τη “νέα αστική τάξη”, τάξη η οποία διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του κρατικού μηχανισμού και των διευθυντικών κλιμακίων των επιχειρήσεων».[45]

Παράλληλα, για τον T. Judt υπάρχουν μια σειρά από επιπλέον λόγους που οδήγησαν στην πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ο χαρακτήρας της οποίας [σ.σ. της πτώσης] «δεν ήταν μεταδοτικός αυτός καθαυτόν».[46] Έτσι, σύμφωνα με τον βρετανό ιστορικό, «ένας νέος παράγοντας ήταν ο ρόλος των μέσων επικοινωνίας. Ιδίως οι Ούγγροι, οι Τσέχοι και οι Γερμανοί μπορούσαν να βλέπουν την επανάστασή τους στις ειδήσεις της τηλεόρασης κάθε βράδυ (…). Το δεύτερο σημαντικό γνώρισμα (…) ήταν ο ειρηνικός χαρακτήρας [σ.σ.των κινητοποιήσεων] (…)». Επίσης «(…) ο θρήνος για τη χαμένη ευρωπαϊκή ταυτότητα (…)», η εμφάνιση εθνικιστικών και συντηρητικών αντιλήψεων, αλλά και το ότι «οι λαοί της ανατολικής Ευρώπης λαχταρούσαν να γίνουν… Αμερικάνοι» (...)».[47]

Τα γεγονότα στις σοσιαλιστικές χώρες τη δεκαετία του ’80 επηρέασαν τα τμήματα του κομμουνιστικού κινήματος στις άλλες ηπείρους [παρότι δεν υπήρξαν ποτέ κάτι ενιαίο], αλλά τα σοσιαλιστικά καθεστώτα εκεί, βρήκαν τρόπο να μην οδηγηθούν στον ίδιο δρόμο με το «σοσιαλιστικό μπλοκ» της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης και την κατάρρευση. Όπως σημειώνει ο E. Hobsbawm, τις εξελίξεις «παρακολουθούσαν όχι μόνο όλος ο κόσμος στη μικρή οθόνη αλλά επίσης με μεγάλη προσοχή, τα κομμουνιστικά κόμματα σε άλλες ηπείρους. Είτε τα καθεστώτα αυτά είχαν πάρει το δρόμο της ριζοσπαστικής μεταρρύθμισης (τουλάχιστο στον τομέα τη οικονομίας), όπως η Κίνα, είτε παρέμειναν αθεράπευτα συγκεντρωτικά, όπως η Κούβα, όλα είχαν τις αμφιβολίες τους για τη σοβιετική εμβύθιση σε μια γκλάσνοστ χωρίς κανένα φραγμό αλλά και για την εξασθένιση της εξουσίας (…)». Σύμφωνα με τον ίδιο, «όταν το κίνημα για φιλελευθεροποίηση και δημοκρατία απλώθηκε και στην Κίνα, η κυβέρνηση του Πεκίνου αποφάσισε, στα μέσα του 1989, μετά από κάποιους προφανείς δισταγμούς και διχαστικές εσωτερικές διαφωνίες, να αποκαταστήσει το κύρος και την εξουσία της με τον πιο σαφή τρόπο, αυτόν που ο Ναπολέων, ο οποίος είχε κι αυτός χρησιμοποιήσει το στρατό για να καταπνίξει δημόσιες μαζικές διαμαρτυρίες κατά τη διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης, είχε αποκαλέσει “οσμή της φυσιγγιοθήκης”. Ο στρατός ανέλαβε να αντιμετωπίσει τη μαζική φοιτητική διαδήλωση και να ξεκαθαρίσει την κατάσταση στην κεντρική πλατεία της πόλης, προκαλώντας πολλά θύματα, αρκετές ίσως εκατοντάδες, μολονότι δεν έχουμε στη διάθεσή μας έγκυρα στοιχεία. Η σφαγή στην πλατεία Τιεναμέν προκάλεσε φρίκη στη δυτική κοινή γνώμη και ασφαλώς συντέλεσε ώστε το Κινέζικο Κομμουνιστικό Κόμμα να χάσει ακόμα και εκείνη τη μικρή νομιμοποίηση που είχε στα μάτια των

νεώτερων γενιών των κινέζων διανοουμένων, συμπεριλαμβανομένων και μελών του κόμματος. Ωστόσο, επέτρεψε στο κινέζικο καθεστώς να λύσει τα χέρια του και να συνεχίσει την πολιτική της επιτυχημένης οικονομικής φιλελευθεροποίησης χωρίς να έχει να αντιμετωπίσει άμεσα πολιτικά προβλήματα. Η κατάρρευση του κομμουνισμού μετά το 1989 περιορίστηκε στην ΕΣΣΔ και τα κράτη που βρίσκονταν στην τροχιά της (συμπεριλαμβανομένης και τη Εξωτερικής Μογγολίας που είχε επιλέξει στο Μεσοπόλεμο τη σοβιετική προστασία έναντι της κινέζικης κυριαρχίας). Τα τρία ασιατικά κομμουνιστικά καθεστώτα που επέζησαν (η Κίνα, η Βόρεια Κορέα και το Βιετνάμ) καθώς και η απόμακρη και απομονωμένη Κούβα, δεν επηρεάστηκαν άμεσα.»[48]

Στο μεταξύ, «το 1989 ήταν το τέλος της Ανατολικής Ευρώπης»[49] όπως έγραφε το φθινόπωρο του 1990 ένας από τους σημαντικότερους Ούγγρους μυθιστοριογράφους της εποχής, ο Γκιόργκι Κόνρατντ. Ένα χρόνο μετά την ανατροπή των σοσιαλιστικών καθεστώτων, το παιχνίδι παιζόταν πια μεταξύ νέο-συντηρητικών και φιλελεύθερων, ενώ όπως αναφέρει ο Γκ. Κόνραντ, «το πολιτικό εκκρεμές είχε μετακινηθεί προς τα δεξιά».[50] Η παλίρροια της αλλαγής ετοιμαζόταν τώρα να σαρώσει τα Βαλκάνια και τη Σοβιετική Ένωση. Η Ανατολική Ευρώπη θα αποτελούσε πεδίο δραματικών αλλαγών, με τον εθνικισμό να αναβιώνει και τις κοινωνικές ανισότητες να αποτελούν το βαρύ τίμημα για την μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και την αστική δημοκρατία. Για τον Α. Μίχνικ, «η λατρεία της αγοράς(…)» επρόκειτο να «(…) οδηγήσει στο μεγάλο θρίαμβο των απόψεων του Μίλτον Φρίντμαν».[51]

Παρά το γεγονός ότι η Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη είχαν, από τη Ρουμανία μέχρι τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας και από την Εσθονία μέχρι την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία, διαφορετικά και πολλά πρόσωπα, στη μετασοσιαλιστική τους φάση, υπήρχαν κοινά σημεία όπως η «οπτασία της καταναλωτικής κοινωνίας», σύμφωνα με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, που κυριαρχούσε «χωρίς κατανάλωση».[52] Σε χώρες, μάλιστα, σαν τη Ρουμανία, το πέρασμα από το καθεστώς Τσαουσέσκου στη νέα φάση ήταν ακόμη πιο δύσκολο. Όπως περιέγραφε εκείνη την περίοδο ο αντιφρονών ρουμάνος συγγραφέας Μίρτσεα Ντινέσκου, «τα πρώτα δείγματα του ρουμάνικου καπιταλισμού θυμίζουν καπιταλισμό της ζούγκλας. Ο καθένας παίρνει από όπου μπορεί, δηλαδή κλέβει από όπου μπορεί, και πουλά τα πάντα επίσης όπου μπορεί».[53] Ταυτόχρονα, δεν εξέλιπαν οι φόβοι αμφισβήτησης, από τη σκοπιά ενός αυθεντικού πολιτισμικού συνόλου, της ίδιας της ύπαρξης των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης. Ο συγγραφέας Μίλαν Κούντερα, έγραφε χαρακτηριστικά πως «η Κεντρική Ευρώπη είναι η αβέβαιη ζώνη ορισμένων μικρών εθνών ανάμεσα στη Ρωσία και τη Γερμανία. Υπογραμμίζω τη λέξη μικρό έθνος. Είναι αυτό του οποίου η ύπαρξη μπορεί να αμφισβητηθεί, αυτό που μπορεί να εξαφανιστεί και που το ξέρει. Ένας

Γάλλος, ένας Ρώσος, ένας Άγγλος δε συνηθίζουν να αναρωτιούνται για το αν θα επιβιώσει το έθνος τους».[54]

Για τον τρόπο που αντιμετωπίζονταν ή ερμηνεύονταν οι κοινωνίες των χωρών του «ανατολικού μπλοκ», δηλαδή οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης που γνώρισαν το ιδιόμορφο καθεστώς του «υπαρκτού σοσιαλισμού» από το 1945 ως το 1989, ο Μ. Αγραφιώτης σημείωνε πως «(…)τα καθεστώτα του "ανατολικού μπλοκ" λειτούργησαν εκτός του καπιταλισμού, ανέπτυξαν διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, μακριά από τις αξίες του αστικού φιλελεύθερου ατομικισμού, της ιδεολογίας της αγοράς και των σχετικών στερεοτύπων (…). Αντίθετα από την επικρατούσα αντίληψη, το "ανατολικό μπλοκ" υπήρξε ποικιλόμορφο, οι διαφορές από χώρα σε χώρα ήταν ορατές και μεγάλες και παρατηρώντας τη συνολική εξέλιξη βλέπουμε ότι δεν ήταν γραμμική, κλιμακούμενη, ούτε χωρίς αντιφάσεις (…)». Ο ίδιος συμπλήρωνε πως «ο πολιτιστικός εθνικισμός είναι ένα σημαντικό όσο και αμφίσημο γεγονός για το "ανατολικό μπλοκ" που γρήγορα πήρε χαρακτηριστικά κινήματος και είναι δύσκολο να κατηγοριοποιηθεί: είναι ταυτόχρονα επαναστατικό και αντιδραστικό. Ένας δυτικός εύκολα θα το ονόμαζε δεξιόστροφο ή συντηρητικό. Εμφανίζεται τη δεκαετία του 1960, έχοντας βαθύτερες ρίζες, και αναπτύσσεται σε όλη τη δεκαετία του 1970. Αλλού εμφανίζει αμιγώς πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως στη Ρωσία με την καθοδήγηση των πανσλαβιστών, ενώ αλλού, όπως στην Πολωνία και την Τσεχοσλοβακία, μετατρέπεται σε αντικαθεστωτικό πολιτικό ακτιβισμό (…). Στις λαϊκές δημοκρατίες της Πολωνίας, της Ουγγαρίας και της Τσεχοσλοβακίας πήρε «αντιιμπεριαλιστικό» χαρακτήρα, ενάντια στην πολιτική κυριαρχία της ΕΣΣΔ και την πολιτιστική της Ρωσίας (…). Η Βουλγαρία και η Ρουμανία γνώρισαν έναν καθαρά καθεστωτικό εθνικισμό στη δεκαετία του 1980».[55]

Η ερμηνεία αυτή, συνάδει με εκείνη του Claude- Levi Strauss που υπογράμμιζε ότι κάθε πολιτισμός είναι ένα σύνολο δομών, ένα σύστημα όπου οι κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις αναπτύσσουν ιδιαίτερες αξίες, οι οποίες αποκτούν σημασία μέσα από τους κανόνες και τη λειτουργία του συστήματος. Όσο πιο διαφορετικός είναι από τον δικό μας ο ξένος πολιτισμός τόσο λιγότερο μπορούμε να τον κατανοήσουμε σε βάθος με συνέπεια να μας φαίνεται συμπαγής και στάσιμος.[56]

Για τον Γ, Μηλιό επίσης, «οι εθνικές διεκδικήσεις που ξέσπασαν στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, και από την άλλη η κατάργηση του μονοπωλίου των Κομμουνιστικών Κομμάτων στην άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας στις έξι χώρες της Αν. Ευρώπης (Αν. Γερμανία, Ουγγαρία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ρουμανία, Βουλγαρία) και οι πολιτικές, θεσμικές και οικονομικές αλλαγές που τη συνόδευσαν (και οι οποίες ισοδυναμούν με κατάρρευση της μέχρι τώρα μορφής οργάνωσης της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας στις χώρες αυτές), τροποποίησαν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα τους συσχετισμούς δύναμης

στην Ευρώπη (αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο) και έφεραν στην επιφάνεια τάσεις εξέλιξης και ιστορικές δυνατότητες που στο πρόσφατο παρελθόν έμοιαζαν ανύπαρκτες (…)». Όπως προσθέτει ο ίδιος, «οι διεθνοπολιτικές, αλλά και οι οικονομικές επιπτώσεις των αλλαγών που συντελούνται σήμερα στην Ανατολική Ευρώπη και στις σχέσεις Ανατολής - Δύσης θα επηρεάσουν με αποφασιστικό τρόπο και μακροπρόθεσμα την εξέλιξη όλων των ευρωπαϊκών αλλά και των παγκόσμιων ζητημάτων (…) συντελείται ραγδαία, μπροστά στα μάτια μας, η διαμόρφωση και διευρυμένη αναπαραγωγή στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, όμοιου τύπου κοινωνικών σχέσεων και μορφών, σ' όλα τα κοινωνικά επίπεδα (οικονομικό, δικαιοπολιτικό, ιδεολογικόπολιτιστικό) με αυτές που κυριαρχούν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Διαμορφώνονται, δηλαδή, και τα κρατικοκαπιταλιστικά ανατολικοευρωπαϊκά κράτη, σε καθεστώτα του κλασικού (δυτικού) καπιταλισμού».[57]

Παράλληλα με τις επιπτώσεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο, τα γεγονότα από την πτώση του Τείχους έως και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επέφεραν την αποσάθρωση της κομμουνιστικής κομματικής οικογένειας.[58] Η τελική πτώση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος έφερε τα κομμουνιστικά κόμματα της Δύσης μπροστά σε μια ιδιότυπη «προ-πολιτική κατάσταση», στην οποία έπρεπε να επανεφεύρουν τα σημεία της πολιτικής τους γλώσσας. Σε εκείνη την ιστορική φάση πολλά κομμουνιστικά κόμματα άλλαξαν ακόμη και το όνομά τους, σε μια προσπάθεια πολιτικής επιβίωσης, αλλά και, ως ένα βαθμό πραγματικής μετεξέλιξης τους σε σοσιαλιστικές και σοσιαλδημοκρατικές κατευθύνσεις.[59]

Όσα κομμουνιστικά κόμματα απέμειναν στις ανατολικές χώρες απομονώθηκαν από τις λαϊκές μάζες και εν τέλει περιθωριοποιήθηκαν. Την ίδια ώρα, η Σοβιετική Ένωση είχε φτάσει σε οριακό σημείο παράλυσης. Η οικονομική κρίση μάστιζε την άλλοτε κραταιά υπερδύναμη. Η εικόνα που έβγαινε, πια, προς τα έξω ήταν μιας κατάστασης χαοτικής, αποτέλεσμα των προβλημάτων του συστήματος που είχαν συσσωρευτεί και της αδυναμίας των μεταρρυθμίσεων Γκορμπατσόφ να δώσουν λύσεις. Ο δρόμος που ανοιγόταν πλέον μπροστά στην ΕΣΣΔ ήταν ο αντίστοιχος που χάραξαν οι υπόλοιπες χώρες του «ανατολικού μπλοκ» ή η επάνοδος σε ένα καθεστώς μπρεζνιεφικού τύπου με επανασυγκέντρωση των οικονομικών εξουσιών στο κράτος, μιας και η προσπάθεια ανανέωσης του σοσιαλιστικού μοντέλου απέτυχε.

Σε ανάλογη τροχιά με τα υπόλοιπα κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης και σαφώς επηρεασμένο από τις διεθνείς εξελίξεις, το Ιταλικό Κ.Κ., λίγο πριν από το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, προχωράει με αλματώδη βήματα στην αλλαγή του ονόματος των συμβόλων και κυρίως των θεωρητικών του αρχών. Επιλογές που έμελλε να καθορίσουν την πολιτική και ιδεολογική φυσιογνωμία τα επόμενα χρόνια. Ένα από τα ισχυρότερα Κ.Κ. της γηραιάς

ηπείρου και σημείο αναφοράς για τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα ανά την υφήλιο, περνούσε πλέον στην ιστορία δηλώνοντας ουσιαστικά την ιδεολογική και πολιτική του χρεωκοπία. Κλίμα προβληματισμού και περισυλλογής επικρατούσε την ίδια περίοδο και στο έτερο ισχυρό Κ.Κ. της Δύσης, το γαλλικό. Στο 27ο Συνέδριο του ΓΚΚ, ηγετικά στελέχη του κόμματος αμφισβητούσαν τον γ.γ. του κόμματος Ζωρζ Μαρσαί και τις αναλύσεις της ηγεσίας. Η αποτυχία της περεστρόικα είχε πια συμπαρασύρει στο διάβα της κάθε κόμμα που είχε αναφορά στο κομμουνιστικό όραμα.

10.3 Η πτώση της ΕΣΣΔ σε αργή κίνηση

Στη Σοβιετική Ένωση, η κατάρρευση του κόμματος και του κράτους συντελέστηκε με πιο αργό ρυθμό, σε σχέση με τις χώρες δορυφόρους της, μέχρι τον Αύγουστο του 1991. Όπως αναφέρει ο A.S. Lindemann «η διαδοχή της Σοβιετικής Ένωσης από τη Ρωσική Ομοσπονδία και δεκατέσσερις ακόμα ανεξάρτητες δημοκρατίες ολοκληρώθηκε και τυπικά τον Ιανουάριο του 1993».[60]

Για τον E. Hobsbawm, «η αποτυχία της περεστρόικα και η μετέπειτα απόρριψη του Γκορμπατσόφ από τους πολίτες ήταν πλέον ολοφάνερες, μολονότι δεν εκτιμήθηκαν σωστά στη Δύση, όπου η δημοτικότητα του Γκορμπατσόφ παρέμεινε δικαιολογημένα υψηλή. Ο ηγέτης όμως της ΕΣΣΔ για να επιζήσει περιορίστηκε πλέον σε παρασκηνιακούς ελιγμούς και σε σύναψη μεταβαλλόμενων συμμαχιών με πολιτικές ομάδες και ομάδες πολιτικής ισχύος που είχαν αναδυθεί μέσα από τους κόλπους της σοβιετικής πολιτικής, η οποία είχε τώρα αποκτήσει κοινοβουλευτικό χαρακτήρα. Το γεγονός αυτό έκανε τους μεταρρυθμιστές που αρχικά τον είχαν στηρίξει να αρχίσουν να δυσπιστούν για τις προθέσεις του. Το ίδιο συνέβη και με το θρυμματισμένο κομματικό συγκρότημα του οποίου την εξουσία είχε καταλύσει».[61] Ο Γκορμπατσόφ ήταν και θα παραμείνει στην ιστορία, για τον E. Hobsbawm, «ένα τραγικό πρόσωπο, ένας κομμουνιστής “Απελευθερωτής-Τσάρος” όπως ο Τσάρος Αλέξανδρος ο Β’ (1855- 1881) που κατέστρεψε αυτό που ήθελε να μεταρρυθμίσει, για να καταστραφεί κατόπιν και ο ίδιος στην διαδικασία αυτή».[62]

Για τον ρώσο κοινωνιολόγο Μπ. Καγκαρλίτσκι επίσης, «οι ιλιγγιώδεις αλλαγές (στην ΕΣΣΔ) ξεκίνησαν με τις εκλογές του 1990 (…)». Ως τότε, λέει, «όλες οι εξελίξεις είχαν διαδραματιστεί στο πλαίσιο ενός λίγο- πολύ προβλέψιμου σεναρίου “ελεγχόμενης μεταρρύθμισης”. Το Κομμουνιστικό Κόμμα περιόριζε σταδιακά την επίβλεψή του, δίχως όμως να αφήνει τα ηνία της εξουσίας να ξεφύγουν από τα χέρια του. Ο Γκορμπατσόφ, έχοντας την υποστήριξη της Δύσης, ετοιμαζόταν να αναχθεί, από γενικός γραμματέας του κόμματος, σε πρόεδρο με απεριόριστες δικαιοδοσίες. Ούτε τα κομματικά φόρουμ που είχαν διακηρύξει την αναγκαιότητα των μεταρρυθμίσεων στα τέλη της δεκαετίας του ’80, ούτε η σύγκρουση ανάμεσα στον Γέλτσιν και τον

Γκορμπατσόφ, ούτε οι συζητήσεις στο πανενωσιακό Συνέδριο των Αντιπροσώπων του Λαού, ούτε καν οι μαζικές διαδηλώσεις της αντιπολίτευσης και οι απεργίες των ανθρακωρύχων δεν είχαν αφήσει ακόμη να διαφανεί η αποσύνθεση του κράτους. Ωστόσο ήταν ήδη φανερό ότι η κατάσταση ξέφευγε από τον έλεγχο των μεταρρυθμιστών. Από τις αποφάσεις τους είχαν ξεπηδήσει νέες κοινωνικές δυνάμεις και τώρα οι δυνάμεις αυτές έβρισκαν τα πλαίσια του σοβιετικού κράτους ασφυκτικά.»[63] Ήδη, εξάλλου, από τον Φεβρουάριο του 1990 η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ είχε αποδεχθεί την τροποποίηση του άρθρου 6 του Συντάγματος που όριζε το μονοπώλιο του Κ.Κ. στην άσκηση της εξουσίας.

Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης εξελισσόταν σε αργή κίνηση, ενώ η κατάρρευση των δορυφορικών κρατών στην Ευρώπη και η απρόθυμη αποδοχή της γερμανικής ενοποίησης από τη Μόσχα κατέδειξε, σύμφωνα με τον E. Hobsbawm, «την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ως διεθνούς δύναμης, πόσο μάλλον ως υπερδύναμης. Η ολοσχερής ανικανότητά της να παίξει κάποιο ρόλο στον πόλεμο του Περσικού το 1990- 1991 υπογράμμισε απλώς την πραγματικότητα. Από διεθνή άποψη, η ΕΣΣΔ ήταν σαν μια χώρα που είχε υποστεί ολοσχερή ήττα, όπως μετά από έναν μεγάλο πόλεμο- μόνο που πόλεμος δεν υπήρξε.»[64] Το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, το τελευταίο στην ιστορία του, τον Ιούλιο του 1990, αποτελεί κομβικό σημείο για την τελική πορεία της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και γεγονός που επηρέασε άμεσα και έμμεσα το παγκόσμιο και ελληνικό, βεβαίως, κομμουνιστικό κίνημα. Σε αυτό εκδηλώθηκαν ανοιχτά τα τρία ισχυρά και εκ διαμέτρου διαφορετικά ρεύματα που μέχρι τότε συνυπήρχαν στο εσωτερικό του κόμματος και τα οποία ήταν προϊόντα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής κατάστασης της ΕΣΣΔ. Όπως εξάλλου αναφέρει η Russel Bova σε σχέση με τις τρεις τάσεις, «οι μεταρρυθμιστές μέσα σε ένα απολυταρχικό καθεστώς που φιλελευθεροποιείται, συχνά ποικίλλουν, σε ό,τι αφορά τις απόψεις τους για το πόσο μακριά μπορεί να εξελιχθεί η διαδικασία της μεταρρύθμισης. Ενώ κάποιοι μπορεί να είναι ικανοποιημένοι με έναν φιλελεύθερο απολυταρχισμό, άλλοι μπορεί να οραματίζονται επιπλέον κινήσεις στην κατεύθυνση του φιλελευθερισμού (…)». Παρόλα αυτά σημειώνει πως «σε αντίθεση με τους σκληροπυρηνικούς που απορρίπτουν όλες τις αλλαγές και τους αντιπάλους του καθεστώτος που επιθυμούν μια ολοκληρωμένη και άμεση ρήξη με το παρελθόν, οι μεταρρυθμιστές του καθεστώτος εξ ορισμού καταλαμβάνουν τη θέση του πολιτικού κέντρου».[65] Αναφορικά με τις τρεις τάσεις στο εσωτερικό του ΚΚΣΕ, ο Jean Marie Chaunier έγραφε πως «αν και δεύτερη παγκόσμια δύναμη η ΕΣΣΔ, αντιμετωπίζει ωστόσο πολλαπλές υστερήσεις που καθιστούν αφόρητη την καθημερινή ζωή. Μερικοί σοβιετικοί μεταρρυθμιστές, που προσδοκούν την κοινωνία της αφθονίας εξιδανικεύουν τον καπιταλισμό. Έτσι η Μόσχα διαθέτει πλέον τους υπερφιλελεύθερους της που εμφανίζονται πεπεισμένοι για την αποτελεσματικότητα της οικονομίας της αγοράς και την διεκδικούν χωρίς περιστροφές. Ο Μ. Γκορμπατσόφ δε συμμερίζεται την

άποψή τους. Αλλά χρησιμοποιεί αυτή την ομάδα των νεοφιλελεύθερων για να ξεφορτωθεί τους "συντηρητικούς" του κόμματος».[66] Στο μεταξύ ο σοβιετικός ηγέτης είχε απολέσει την επιρροή του στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς. Όπως αναφέρει ο T. Judt, «το πρόβλημα ήταν ότι, εγκαταλείποντας το μονοπώλιο του κόμματος στην εξουσία και στην πρωτοβουλία, ο Γκορμπατσόφ μείωσε αντίστοιχα και τη δική του επιρροή. Έτσι ήταν υποχρεωμένος να σφυρηλατεί τακτικές συμμαχίες και να ισορροπεί ανάμεσα στις ακραίες θέσεις άλλων».[67]

Συνεπώς, από τη μια πλευρά βρισκόταν η πτέρυγα του κόμματος που συσπειρωνόταν κάτω από την πολιτική της περεστρόικα, της γκλάσνοστ και το πρόσωπο του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, ο οποίος παρότι είχε απολέσει πια την αίγλη του πρώτου του διαστήματος, τελικά κατόρθωσε να επικρατήσει στο Συνέδριο. Από την άλλη μεριά ήταν το κομμάτι που επιτίθονταν στις μεταρρυθμιστικές αλλαγές και είχε αναφορά στις αρχές του σοβιετικού παρελθόντος. Ηγετική μορφή αυτής της τάσης ήταν ο Ιγκόρ Λιγκατσόφ, ο οποίος, με την παρέμβαση Γκορμπατσόφ, δεν κατάφερε, στο Συνέδριο εκείνο, να εκλεγεί στη θέση του αναπληρωτή γραμματέα του κόμματος, στην οποία εκλέχτηκε ο Βλ. Ιβάσκο. Την τρίτη τάση εκπροσωπούσε ο Μπορίς Γιέλτσιν, ο οποίος στα πρώτα βήματα είχε ξεκινήσει από πιο ριζοσπαστικές θέσεις στα «αριστερά» του ΚΚΣΕ, μετακινήθηκε στη συνέχεια πολιτικά στα «δεξιά» του κόμματος, για να οδηγηθεί στην πορεία, μαζί με τους δημοφιλείς δημάρχους της Μόσχας και του Λένινγκραντ, στην έξοδο από το ΚΚΣΕ και τη δημιουργία ενός νέου κόμματος. Τον Μάιο του 1990 και μετά από τρεις ψηφοφορίες είχε αναδειχθεί πρόεδρος του Ανώτατου Σοβιέτ της Ρωσικής Ομοσπονδίας, θέση που του επέτρεπε να έχει ενεργό και παρεμβατικό ρόλο στη πολιτική ζωή της ΕΣΣΔ. Ο ίδιος, πολέμιος πια του κομμουνιστικού κινήματος, θα γινόταν ένα χρόνο, μόλις, μετά, ο πρώτος μετασοβιετικός ηγέτης και θα σφράγιζε το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης.

Ήδη από τον Ιούνιο του 1990, στο Συνέδριο του Κ.Κ. Ρωσίας που είχε προηγηθεί, ο Λιγκατσόφ «επέκρινε δριμύτατα τον Γκορμπατσόφ και του συνέστησε να παραιτηθεί στο 28ο Συνέδριο (…)» του ΚΚΣΕ, κάτι όμως που δεν επανέλαβε στο συνέδριο. Σε αυτό κυριάρχησε «η τοποθέτηση της πλειοψηφίας των συνέδρων υπέρ μιας κριτικής που εξυμνούσε τον παλιό καλό καιρό, τις "σοσιαλιστικές αρετές" της πειθαρχίας και της τάξης (…)» και έγινε «προσπάθεια να οικοδομηθεί ο σχηματισμός αυτός ως αντίπαλο δέος στην περεστρόικα».[68]

Ένα μήνα μετά, στο 28ο Συνέδριο, ο Γκορμπατσόφ γνώριζε ότι οι συσχετισμοί δύναμης μέσα στο κόμμα δεν τον ευνοούσαν. Η κριτική που άσκησε προς τους δύο πόλους αμφισβήτησης της πολιτικής του, είναι ενδεικτική της κατάστασης που είχε διαμορφωθεί στο ΚΚΣΕ, όπως επίσης ενδεικτική για το κλίμα της άποψης των μετριοπαθών του κόμματος ήταν η τοποθέτηση των ιδεολόγων της περεστρόικα Γιάκοβλεφ και Μεντβέντεφ. Το

«σκληρό» κομμάτι του κόμματος εκπροσωπούσε ο Ιγκορ Λιγκατσόφ ο οποίος σε εκείνη την ιστορική φάση επιτίθονταν πλέον ανοιχτά στην πολιτική της περεστρόικα και τον ίδιο τον Γκορμπατσόφ.[69]

Το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ έκλεισε τις εργασίες του με «νίκη» του Γκορμπατσόφ, αλλά η τελική κρίση για τη Σοβιετική Ένωση είχε φτάσει, η οποία όμως, όπως αναφέρει ο E. Hobsbawm, «δεν ήταν οικονομική αλλά πολιτική. Διότι για ολόκληρο ουσιαστικά το κατεστημένο της ΕΣΣΔ από το κόμμα, τους οικονομικούς σχεδιαστές και επιστήμονες και το κράτος μέχρι τις ένοπλες δυνάμεις, το μηχανισμό ασφάλειας και τις αθλητικές αρχές, η ιδέα μιας ολικής διάλυσης στην ΕΣΣΔ δεν ήταν αποδεκτή. Δεν μπορούμε να ξέρουμε εάν κάτι τέτοιο επιθυμούσε και η συντριπτική πλειοψηφία των σοβιετικών πολιτών (εκτός από τα Βαλτικά κράτη) ακόμα και μετά το 1989, παρόλο που κάτι τέτοιο δεν είναι και πολύ πιθανό: όσες επιφυλάξεις κι αν διατηρούμε για τα στοιχεία, το 76% στο δημοψήφισμα που έγινε το Μάρτιο του 1991 ψήφισε υπέρ της διατήρησης της ΕΣΣΔ, “σαν μιας ανανεωμένης Ομοσπονδίας κυρίαρχων και ισότιμων Δημοκρατιών, στην οποία τα δικαιώματα και η ελευθερία κάθε ατόμου οποιασδήποτε εθνικότητας είναι πλήρως εγγυημένα” (Pravda, 25.1.1991). Είναι βέβαιο επίσης ότι κανείς πολιτικός της Ένωσης δεν είχε επίσημα στο πρόγραμμά του μια τέτοια πολιτική. Κι όμως, η διάλυση του κέντρου αναπόφευκτα φάνηκε να ενισχύει τις κεντρόφυγες δυνάμεις και να καθιστά αναπόφευκτη τη διάλυση, μεταξύ άλλων και λόγω της πολιτικής του Μπόρις Γιέλτσιν που το άστρο του ανέτειλε όταν του Γκορμπατσόφ έδυσε. Τώρα η Ένωση δεν ήταν παρά μια σκιά, η πραγματικότητα ήταν οι Δημοκρατίες που την αποτελούσαν. Στα τέλη Απριλίου, ο Γκορμπατσόφ, έχοντας την υποστήριξη εννέα μεγάλων Δημοκρατιών, διαπραγματεύτηκε την “Συνθήκη της Ένωσης” η οποία όπως κατά κάποιο τρόπο έγινε και στην περίπτωση του Αυστροουγγρικού Συμβιβασμού το 1867, αποσκοπούσε στη διατήρηση της ύπαρξης της κεντρικής ομοσπονδιακής εξουσίας (με ομοσπονδιακό πρόεδρο άμεσα εκλεγμένο από το λαό) έχοντας την ευθύνη για τις ένοπλες δυνάμεις, την εξωτερική πολιτική, το συντονισμό της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής και τις οικονομικές σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο. Η Συνθήκη επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ στις 20 Αυγούστου. Για το μεγαλύτερο τμήμα του παλαιού κόμματος και του σοβιετικού κατεστημένου, η συνθήκη αυτή δεν ήταν παρά μια ακόμα χάρτινη συνταγή του Γκορμπατσόφ, καταδικασμένη σε αποτυχία όπως όλες οι άλλες».[70]

1. Βλ. αναλυτικά, Conyngham William, *The Modernization of Soviet Industrial Management*, Cambridge University Press, Cambridge 1982, pp. 66154. Γιάννης Μηλιός, «Κρατικός σχεδιασμός και επιχείρηση στην ΕΣΣΔ», *Θέσεις*, τχ. 33, Οκτώβριος- Δεκέμβριος 1990, σελ. 19- 54. Rutland Peter, *The Myth of the Plan*, London, Hutchinson and Co., 1985, pp. 188215.
2. Μηλιός Γιάννης, «Κρατικός σχεδιασμός και επιχείρηση στην ΕΣΣΔ», *Θέσεις*, τχ. 33, Οκτώβριος- Δεκέμβριος 1990, σελ. 19- 54.
3. Βλ. ενδεικτικά: Castoriadis Cornelious, «L'improbable Gorbatchev et ses impossibles reformes», *Liberation*, 9, 10 και 11 Νοεμβρίου 1987. Nove Alec, «Radical Reform: Problems and Prospects», *Soviet Studies*, Vol. XXXIX, No 3, July 1987, pp. 452467 και Gabor T. Rittersporn, «Reforming the Soviet System», *Telos*, Special Issue: Perestroika in Eastern Europe, No 79, Spring 1989, pp. 927.
4. Μηλιός Γιάννης, «Κρατικός σχεδιασμός και επιχείρηση στην ΕΣΣΔ», *ό.π.*
5. Μητραλιάς Γιώργος, «Το τέλος του Γκορμπατσοφισμού», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 38- 39.
6. Lindemann S. Albert, *Ιστορία της νεότερης Ευρώπης- Από το 1815 μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Κριτική 2014, σελ. 549- 550.
7. Vacca, G., «Η περεστρόικα και η ιστορία του 20ού αιώνα», στο Βούλγαρης, Γ. (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα… μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1992, σελ. 261.
8. Cox W. Rober, «Global Perestroika», *Socialist register*, Vol. 28, pp. 26-43.
9. Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός, «1989: το έτος της κομμουνιστικής απουσίας;», *Ο Πολίτης*, τχ. 100, Αύγουστος 1989, σελ. 20- 25. Για το θέμα ελέγχου των μέσων παραγωγής βλ. επίσης: Μπετελέμ, Σάρλ, *Μορφές ιδιοκτησίας στο μεταβατικό στάδιο προς το σοσιαλισμό*, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1972.
10. Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός, *ό.π.*
11. Βλ. αναλυτικά: Lowy Michael, «Θάνατος του κομμουνισμού; Οκτώ θέσεις για την κρίση του “υπαρκτού σοσιαλισμού”», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 17.
12. Καγκαρλίτσκι Μπορίς, *Παλινόρθωση στη Ρωσία- Γιατί απέτυχε ο καπιταλισμός*, εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1996, σελ. 205.
13. Κυπριανίδης Τάσος, «Το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ: Μια περίπτωση πολιτικού δαρβινισμού», *Θέσεις*, τχ. 33, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1990, σελ. 95- 109.
14. Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.*
15. Καγκαρλίτσκι Μπορίς, *ό.π.*, σελ. 222.
16. Judt Tony, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 603.

17. Βλ.: Μαρούδας Ε. Λεωνίδας, «Αιτία και προοπτικές του απεργιακού κινήματος στην ΕΣΣΔ, 1989- 1991. (Η εργατική αντίσταση στα "εκσυγχρονιστικά" οράματα της περεστρόικα)», *Θέσεις*, τχ. 40, σελ. 91- 116.
18. Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων- Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1941- 1991*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2010, σελ. 611- 614.
19. Βλ. αναλυτικά: Φακιολάς Ε. Τάσος, *Η εμπειρία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στη Σοβιετική Ένωση*, εκδόσεις Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.
20. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 577- 583.
21. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 601- 602.
22. Desai Pamda, *Perestroika in Perspective- The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Princeton Legacy Library 1990, σελ. 7.
23. Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.*
24. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 604
25. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 541.
26. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 550.
27. Βλ. Judt T., *ό.π.*, σελ. 569, 585, 586, 587.
28. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 543.
29. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 585.
30. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 608- 609.
31. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 609. Για περισσότερες επίσης πληροφορίες σχετικά με τα γεγονότα της Ουγγαρίας βλ. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 608- 610.
32. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 617.
33. Βλ. αναλυτικά Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 617- 621.
34. Βλ. αναλυτικά Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 621- 626.
35. Για το χρονικό της πτώσης του καθεστώτος Τσαουσέσκου και τα αίτια βλ.: Κωστόπουλος Τάσος, «Ρουμανία- Οι ρίζες του σταλινικού χειμώνα», *Σχολιαστής*, τχ. 83, Ιανουάριος 1990, σελ. 38- 39.
36. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 626- 627.
37. Βλ.:Κωστόπουλος Τάσος, «Σόφια- Δεκέμβρης 1989», *Σχολιαστής*, τχ. 83, Ιανουάριος 1990, σελ. 6-7.
38. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 610.
39. Βλ. αναλυτικά Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 610- 616.
40. Για το ιδιόμορφο καθεστώς της Ανατολικής Γερμανίας βλ.: Κωστόπουλος Τάσος, «Ανατολική Γερμανία: Η ώρα των μαζών», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 36- 37.
41. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 619.
42. Αναλυτικά για το χρονικό της πτώσης των καθεστώτων της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, καθώς και για τα αίτια αυτής βλ.: Wilson Frank L., *The Failure of West European Communism: Implications for the Future*, Paragon House 1993, Bell D.S., *Western European Communists and the Collapse of Communism*, Berg Publishers 1993,

Bull Martin J. – Heywood Paul, West European Communist Parties after the Revolutions of 1989, Palgrave Macmillan 1994, Waller Michael, Fennema Meindert, *Communist parties in Western Europe : decline or adaptation?*, Oxford, Basil Blackwell, New York 1988. Κωστόπουλος Τάσος, «Αλβανία- Ανατομία ενός "εθνικού σταλινισμού"», *Σχολιαστής*, τχ. 84, Φεβρουάριος 1990, σελ. 6- 7.

43. Μηλιός Γιάννης, «Κρατικός σχεδιασμός και επιχείρηση στην ΕΣΣΔ», *ό.π.*
44. Adam Jan, *Why did the Socialist System Collapse in Central and Eastern European Countries?*, Palgrave Macmillan UK, 1995, pp. 38.
45. Σύνταξης (Της), «Πέντε θέσεις για τον σοσιαλισμό», *Θέσεις*, τχ. 31, Απρίλιος- Ιούνιος 1990, σελ. 47- 51.
46. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 628.
47. Βλ. αναλυτικά Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 628- 633.
48. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 618- 619.
49. Κόνραντ Γκιόργκι, «Η μελαγχολία της αναγέννησης», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 10- 11.
50. Κόνραντ Γκιόργκι, *ό.π.,* σελ. 10- 11.
51. Μίχνικ Άνταμ, «Η μετακομμουνιστική Ευρώπη και τα προβλήματα της δημοκρατίας», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990,σελ. 20- 22.
52. Καστοριάδης Κορνήλιος, «Ανατολικά της Εδέμ» (συνέντευξη), *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 14- 15.
53. Ντινέσκου Μίρτσεα, «Επί ξυρού ακμής», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 24- 25.
54. Κούντερα Μίλαν, «Η αρπαγή της Κεντρικής Ευρώπης», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 28- 30.
55. Αγραφιώτης Μιχάλης, «Κοιτάζοντας από τη Δύση προς την Ανατολή…», *Θέσεις*, τχ. 122, περίοδος Ιανουάριος- Μάρτιος 2013, σελ. 95- 115.
56. Strauss Claude- Levi, *Φυλή και Ιστορία- Φυλή και πολιτισμός*, Παττάκης, 2003
57. Μηλιός Γιάννης, «Η Ανατολική Ευρώπη ενσωματώνεται οικονομικά στη Δύση;», *Θέσεις*, τχ. 31, Απρίλιος - Ιούνιος 1990
58. Για τις αντιδράσεις των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων στην πτώση της Σοβιετικής Ένωσης βλ. τις περιπτωσιολογικές μελέτες του συλλογικού τόμου Bell, D.S. (ed.), *Western european communists and the collapse of communism*, Berg, Oxford 1993.
59. Καπετανγιάννης Βασίλης, «Οι εύθραυστες δημοκρατίες», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 12- 13. Βλ. επίσης Ελευθερίου Π. Κώστας, «*Η στρατηγική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας στην ύστερη Μεταπολίτευση: Μεταξύ δύο μοντέλων κινητοποίησης»*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2017, σελ. 50 και σελ. 60- 64.
60. Lindemann S. Albert, *ό.π.*, σελ. 552.
61. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 623.

62. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 623.
63. Καγκαρλίτσκι Μπορίς, *ό.π.*, σελ. 14.
64. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 625.
65. Bermeo Nancy*, Liberalization & Democratization- Change in the Soviet Union and Eastern Europe*, The John Hopkins Univercity Press Baltimore and London, pp. 124.
66. Chaunier Jean- Marie, «Νεοφιλελεύθερες γοητείες στην ΕΣΣΔ», *Ο Πολίτης*, τχ. 101, Οκτώβριος 1989, σελ. 45- 47.
67. Judt Tony, *ό.π.*, σελ. 604
68. Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.*
69. Βλ.: Κυπριανίδης Τάσος, *ό.π.* Βλ. επίσης «Σκωτσέζικα ντουζ στο Κρεμλίνο», *Αντί*, τχ. 442, σελ 30- 32.
70. Hobsbawm Eric, *ό.π.*, σελ. 626- 627.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

11.1 Τα δύο ρεύματα

Οι ανατροπές που συνέβησαν στις σοσιαλιστικές χώρες και οι διεργασίες στο εσωτερικό του ΚΚΣΕ, σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση των εκλογικών αποτελεσμάτων του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου και την αδυναμία του ίδιου να διεμβολίσει το ΠΑΣΟΚ, ταυτόχρονα με τις αναζητήσεις για το που βαδίζει η Αριστερά στις συνθήκες της περιόδου εκείνης, αποτέλεσαν την αφετηρία μιας νέας, μετά τη διάσπαση της ΚΝΕ, εσωτερικής κρίσης στο ΚΚΕ. Μίας κρίσης που οδήγησε σε διάσπαση, ανάλογη, αυτή τη φορά, σε βάθος και έκταση με την αντίστοιχη του κόμματος το 1968.

Τα κοσμοϊστορικά γεγονότα της τριετίας 1989- 1991 [πτώση καθεστώτων «υπαρκτού σοσιαλισμού», επανένωση Γερμανίας, τέλος Ψυχρού Πολέμου κ.λπ., κρίση ΕΣΣΔ], συνέβαλλαν καθοριστικά, ώστε τα δύο ρεύματα σκέψης που συνυπήρχαν αρμονικά στο κομμουνιστικό κόμμα- με επιμέρους, αλλά όχι αγεφύρωτες, διαφωνίες, κυρίως λόγω της παρουσίας του Χαρ. Φλωράκη, μέχρι τότε, στην ηγεσία του ΚΚΕ- να μετεξελιχθούν σε δύο «τάσεις» με σαφή οργανωτικά χαρακτηριστικά και λειτουργία φραξιονιστικού τύπου.

Την ώρα που ανατρέπονταν στερεότυπα ετών και επανακαθορίζονταν αρχές και αξίες στο πλαίσιο της κομμουνιστικής Αριστεράς ανά το κόσμο, η αντιπαράθεση των δύο πλευρών στο ΚΚΕ, ξέφυγε πια από την διαπάλη θέσεων και οδηγήθηκε σε εσωκομματική σύγκρουση.

Η διαμόρφωση των δύο «τάσεων» έγινε σταδιακά, αλλά με ταχύτατους ρυθμούς. Η πρώτη «τάση» συγκροτήθηκε γύρω από την «παλιά φρουρά» του κόμματος [Χαρίλαος Φλωράκης, Κώστας Τσολάκης, Αντώνης Αμπατιέλος, Ρούλα Κουκούλου, Λούλα Λογαρά, Νίκανδρος Κεπέσης κ.λπ.], καθώς και νεώτερα στελέχη, όπως ο Δημήτρης Γόντικας, η Αλέκα Παπαρήγα, ο Μάκης Μαίλης, ο Ορέστης Κολοζώφ, ο Μήτσος Κωστόπουλος, ο Γιάννης Θεωνάς, ο Σπύρος Χαλβατζής και άλλοι. Ο Τύπος της εποχής ονόμασε, μεταξύ άλλων, την ηγετική ομάδα ως «δογματική», «ορθόδοξη», «συντηρητική» και «λιγκατσοφική».

Τα στελέχη της «παλιάς φρουράς» πίστευαν ότι το κόμμα εξάντλησε, στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης του, όλα τα επιτρεπτά ανοίγματα και συνεπώς «έβλεπε απολύτως αναγκαία την αναδίπλωση για περιφρούρηση των αρχών και της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ».[1] Παρότι ο όρος της «ανανέωσης» ήταν βασικό φυσιογνωμικό στοιχείο της δεύτερης «τάσης», η «παλιά φρουρά» αναγνώριζε και αυτή την ανάγκη ανανέωσης του κόμματος, αλλά σε «επιτρεπτά» όρια. Στην ουσία, η «παλιά φρουρά» είναι η γενιά που στελέχωσε το ΚΚΕ στις δύσκολες ιστορικές στιγμές για το κόμμα και

ανδρώθηκε στην Αντίσταση και τον εμφύλιο, στις φυλακές και τις εξορίες. Σε αυτό το πλαίσιο διαμόρφωσε την πολιτική της ταυτότητα, η οποία ναι μεν διέθετε ένα πλούσιο αγωνιστικό και ηρωικό παρελθόν, αλλά συνέχισε να διακατέχεται από το σύνδρομο της ήττας του εμφυλίου. Στοιχείο που καθόριζε τις πολιτικές επιλογές και συμπεριφορές της. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μια συμπαγή θεωρητικά, ιδεολογικά και κυρίως, οργανωτικά, ομάδα, η οποία δε σταμάτησε ποτέ να ελέγχει τους μηχανισμούς του κόμματος, ούτε και έπαψε να έχει σημείο αναφοράς τη Σοβιετική Ένωση.

Το δεύτερο ρεύμα, το οποίο τα Μέσα Ενημέρωσης της εποχής ονόμασαν ως «ανανεωτικό», «εκσυγχρονιστικό» ή «γκορμπατσοφικό», εκπροσωπούσε η νέα, κυρίως, γενιά του κόμματος, η οποία διέθετε διαφορετικές προσλαμβάνουσες, εικόνες, θεωρητική κατάρτιση και βιώματα, σε σχέση με τα μεγαλύτερα, ηλικιακά, στελέχη. Ηγετικές μορφές της- άτυπης- δεύτερης «τάσης» ήταν ο Μίμης Ανδρουλάκης, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ο Γιάννης Δραγασάκης, ο Δημήτρης Καραγκουλές, ο Θανάσης Καρτερός, ο Γιώργος Παπαπέτρου, ο Αλέκος Αλαβάνος, η Μαρία Δαμανάκη, ο Νίκος Χουντής και άλλοι, οι οποίοι στο πλαίσιο της επιτροπής για τη σύνταξη του προσχεδίου θέσεων για το 13ο Συνέδριο, συνδέθηκαν πολιτικά και με τον τότε γενικό γραμματέα της Κ.Ε. Γρηγόρη Φαράκο.

Πέρα των κοινών αγωνιστικών καταβολών των στελεχών και μελών του –γενιά του Πολυτεχνείου κατά κύριο λόγο-, το δεύτερο ρεύμα δεν ήταν θεωρητικά και ιδεολογικά συμπαγές, όπως αντίθετα ήταν η τάση της «παλιάς φρουράς». Δεν διέθετε σαφή και συγκεκριμένα θεωρητικά και πολιτικά χαρακτηριστικά, ούτε και συσπειρωνόταν κάτω από μια ολοκληρωμένη ιδεολογική πλατφόρμα. Ενωνόταν κυρίως σε επιμέρους ζητήματα που είχαν να κάνουν με την ανάγκη ανανέωσης του χαρακτήρα κόμματος και την υπέρβαση της παλιάς ηγεσίας. Στο πλαίσιο των εξελίξεων στις σοσιαλιστικές χώρες και τις αλλαγές στα κομμουνιστικά κόμματα ανά την υφήλιο, τα στελέχη του έκαναν λόγο για την ανάγκη εγκατάλειψης ξεπερασμένων, για τους ίδιους, ιδεολογικών σχημάτων, επέκριναν την «εμμονή», όπως ανέφεραν, της άλλης πλευράς σε θεωρητικά σχήματα «παρωχημένα», ενώ επέμεναν στην πολιτική των συμμαχιών του 12ου Συνεδρίου του ΚΚΕ και την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας. Επίσης, έδιναν μεγαλύτερο βάρος στο εγχείρημα του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ενώ διέθεταν έναν αυθορμητισμό και μια «υπέρμετρη» αυτοπεποίθηση, όπως τα ίδια αναφέρουν στις μαρτυρίες τους στο παράρτημα συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής, που πήγαζε από το ανεβασμένο μορφωτικό επίπεδο και τη γρήγορη «εισβολή» τους στα τεκταινόμενα του κόμματος και της πολιτικής ζωής του τόπου. Εφόδια σημαντικά, αλλά συνοδευόμενα από μια «αλαζονεία», όπως σημειώνουν, που «ερέθιζε» τα αντανακλαστικά της παλιάς γενιάς του κόμματος.

Ενδεικτικό της πολυμορφίας της δεύτερης τάσης, είναι οι μεμονωμένες περιπτώσεις στελεχών που θεωρούσαν το ΚΚΕ «τελειωμένο κόμμα» ή άλλες

που βλέπανε ως αδήριτη ανάγκη την υπέρβαση του κομμουνιστικού χαρακτήρα του ΚΚΕ και τη μετεξέλιξή του σε ένα σοσιαλιστικό ή αριστερό κόμμα. Ενδεικτικό επίσης, των ιδεολογικών αποχρώσεων και διαφορετικών προσεγγίσεων για μια σειρά από ζητήματα στο εσωτερικό του «ανανεωτικού ρεύματος», είναι η μετέπειτα εξέλιξη που είχαν διάφορα στελέχη του, αλλά και πως αυτά εκφράστηκαν πολιτικά, στην πορεία, από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους.

Η όξυνση της αντιπαράθεσης ανάμεσα στα δύο ρεύματα σκέψης πιθανόν να ενθαρρύνθηκε από τα προβλήματα που αντιμετώπιζε σε εκείνη την ιστορική συγκυρία η πολιτική της περεστρόικα και της γκλάσνοστ στην ΕΣΣΔ, παράλληλα με το ανέβασμα των αντιπολιτευτικών τόνων κατά του Γκορμπατσόφ, από την πλευρά της ομάδας Λιγκατσόφ.

Για πολλά, εξάλλου, στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» η έντονη δραστηριότητα εκείνο το διάστημα του Κώστα Τσολάκη, μέλους του Π.Γ. της Κ.Ε., έδινε σε αυτή την υπόθεση, όπως τα ίδια υποστηρίζουν, κάποια βασιμότητα, καθώς ήταν γνωστοί οι δεσμοί του ηγετικού στελέχους του ΚΚΕ με κρίσιμους πολιτικούς και κρατικούς κύκλους της Σοβιετικής Ένωσης, που είχαν αναφορά στο «κομμάτι» του Ιγκόρ Λιγκατσόφ.

Ο Κ. Τσολάκης, ιστορικό και έμπειρο, στις εσωκομματικές κρίσεις στέλεχος, έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο σε κρίσιμες και ιστορικές περιόδους του ΚΚΕ, όπως στη σύγκρουση των ζαχαριαδικών- αντιζαχαριαδικών το 1955 στην Τασκένδη, στη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, αλλά και στη διάσπαση της ΚΝΕ το 1989. Παρότι την πρώτη περίοδο του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, ο Κ. Τσολάκης είχε αποτραβηχτεί- ή η ηγεσία του κόμματος τον έθεσε εκτός πρώτης γραμμής-, σε εκείνη την κρίσιμη περίοδο, για την πορεία του κόμματος, επανήλθε στη πρώτη γραμμή των εσωκομματικών διεργασιών. Για τον ρόλο και τη δράση του Κ. Τσολάκη στις εσωκομματικές κρίσεις έχουν ειπωθεί και γραφτεί διάφορα.[2] Μεταξύ άλλων, ο παλιός αγωνιστής Στέλιος Γιατρουδάκης, υποστήριζε μέχρι και πως «ήταν γνωστό ότι ήταν στην KGB και παρακολουθούσε ακόμα και τον Κολιγιάννη (…) Στην Ελλάδα, μέχρι την τελευταία στιγμή, έδινε ραπόρτο στη σοβιετική πρεσβεία, τον φοβούνταν όλοι, ακόμη και στην ηγεσία του ΚΚΕ. Λένε ότι ο Φλωράκης, όταν πήγαινε στις λαϊκές δημοκρατίες, πήγαινε μονάχος του. Αν πήγαινε καμιά φορά σε καμιά δυτική χώρα, τον παρακολουθούσε από δίπλα ο Τσολάκης, για κάθε ενδεχόμενο».[3]

Ωστόσο, επαφές με το σοβιετικό κομμουνιστικό κόμμα και ανθρώπους σε σημαντικές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό της ΕΣΣΔ, δεν διατηρούσε μονάχα η πλευρά της «παλιάς φρουράς», σύμφωνα με στελέχη του κόμματος εκείνη τη περίοδο. Στελέχη επίσης, της «νέας φρουράς», είχαν αναπτύξει σχέσεις με αντίστοιχους κύκλους που είχαν αναφορά στη περεστρόικα και τον

Γκορμπατσόφ και με τους οποίους διατηρούσαν ανοιχτό δίαυλο επικοινωνίας.[4]

Πριν ωστόσο τα δύο ρεύματα αποκτήσουν οργανωτικά χαρακτηριστικά, προς το τέλος του 1989, οι λαϊκές αντιδράσεις εναντίον των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» προκάλεσαν, αρχικά, κάποιες προσδοκίες σε τμήματα της Αριστεράς, αλλά και μέσα στο ΚΚΕ, -όπως προκύπτει από τα επίσημα κείμενα του κόμματος, τις δηλώσεις και τα άρθρα στελεχών και τη στάση του «Ριζοσπάστη» και του «902»-[5] ότι μπορούν να γεννηθούν νέες δυνατότητες για τα σοσιαλιστικά ιδεώδη, αλλά και μια ευκαιρία για την επανεξέταση των θεωρητικών αρχών της Αριστεράς. Σύμφωνα με τον Μίμη Ανδρουλάκη, «η πτώση του τείχους, μαζικοποίησε το ανανεωτικό ρεύμα, αλλά πρόωρα, χωρίς να έχει μια ομαλή ιδεολογικοποίηση. Έδωσε έναν αέρα στο ανανεωτικό ρεύμα, αλλά χωρίς το απαιτούμενο βάθος». Ταυτόχρονα, ο ίδιος επισημαίνει πως «στην αρχή» και «ο Χαρίλαος έβλεπε θετικά τα γεγονότα με την κατάρρευση του "υπαρκτού" σοσιαλισμού», για να προσθέσει όμως ότι στην πορεία επηρεάστηκε κι αυτός από «το σύνδρομο του σκαντζόχοιρου».[6] Με την εκτίμηση του Μ. Ανδρουλάκη συμβαδίζει το απόσπασμα από την ομιλία του Χαρ. Φλωράκη, στην εκδήλωση για τον έναν χρόνο από τη δημιουργία του ΣΥΝ, στην οποία ο κομμουνιστής ηγέτης σημείωνε ότι «σε πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, δεν καταρρέουν οράματα και ιδανικά, αλλά συγκεκριμένα καθεστώτα που τα παραμόρφωσαν».[7]

Προηγουμένως, ο «Ριζοσπάστης» έκανε λόγο στο πρωτοσέλιδό του για «αιματοκύλισμα στο Βουκουρέστι»[8] και το ΚΚΕ καταδίκαζε με ανακοίνωση, αλλά και με συμμετοχή σε διαδήλωση κάτω από την κάλυψη του ΣΥΝ στην ρουμανική πρεσβεία, το καθεστώς Τσαουσέσκου. Στο μεταξύ, η έννοια της «δημοκρατίας»- επίδικο ζήτημα, άλλοτε, της ευρωκομμουνιστικής σκέψης- γίνεται σημείο αναφοράς για πολλά στελέχη του ΚΚΕ, όπως για τον Γρ, Φαράκο, ο ποίος υπογράμμιζε, εκείνο το διάστημα, πως «κλειδί είναι η σχέση δημοκρατίας και σοσιαλισμού».[9] Παράλληλα, ο «Ριζοσπάστης» τόνιζε ότι «οι αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και το νέο διεθνές κλίμα σηματοδοτούν την αποτυχία ενός μοντέλου και όχι τη χρεοκοπία των ιδανικών του σοσιαλισμού. Αντίθετα, επιβεβαιώνουν την ορθότητα των βασικών επιλογών του Συνασπισμού, για το αδιαίρετο δημοκρατίας και σοσιαλισμού».[10]

Ο σκεπτικισμός και οι προβληματισμοί που γέννησαν οι εξελίξεις στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη οδήγησαν την ηγεσία του ΚΚΕ να επεξεργαστεί μια συνολικότερη ανάλυση επί του ζητήματος. Το κείμενο υπό τον τίτλο «Οι εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες- Εκτιμήσεις της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ» που δημοσιεύθηκε τον Ιανουάριο του 1990, φαίνεται να αποτελεί μια συμβιβαστική καταγραφή των αποχρώσεων και των διαφορετικών προσεγγίσεων στην κορυφή της ηγετικής πυραμίδας του ΚΚΕ, ωστόσο περιέχει μια σειρά από αξιολογήσεις που αντανακλούν τις σκέψεις

που ενυπήρχαν στο στελεχιακό δυναμικό του κόμματος εκείνη τη χρονική περίοδο.

Παρά τις εκτιμήσεις περί «αναγέννησης του σοσιαλισμού», αλλά και τις ερμηνείες για το χαρακτήρα των μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιούνταν στην ΕΣΣΔ και τις χώρες του «σοσιαλιστικού μπλοκ» ευρύτερα, οι συντάκτες του κειμένου επιχειρούν να καταγράψουν, παράλληλα, σε εκείνη την ιστορική φάση, το μέγεθος των διεργασιών στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Επίσης, προσπαθούν να αποτυπώσουν τα λάθη και τις αδυναμίες που οδήγησαν τα διαφορετικά σοσιαλιστικά μοντέλα στη συγκεκριμένη κατάσταση.

Σύμφωνα με τον Χρ. Θεοχαράτο, πρόκειται «για ένα κείμενο έντιμο και γενναίο».[11] Από την πλευρά του, ο Γρηγόρης Φαράκος αναφέρει στις μαρτυρίες του το χρονικό των διεργασιών για το κείμενο. Συγκεκριμένα, σημειώνει πως «το σχέδιο ανατέθηκε στο Μίμη Ανδρουλάκη. Το Π.Γ. συνεχώς κωλυσιεργούσε τη συζήτησή του. Όταν την ξεκίνησε, έγιναν πολύωρες συζητήσεις, αρκετές προσπάθειες να υπάρξει ένας συμβιβασμός στις εκτιμήσεις. Αφού πέρασαν ακόμα δύο μήνες, ανατέθηκε στον Ο. Κολοζώφ να το “διορθώσει”, επειδή το σχέδιο του Μ. Ανδρουλάκη, παρά τις επεμβάσεις, εξακολουθούσε να φέρνει ένα καινούργιο πνεύμα και δεν ικανοποιούσε την πλειοψηφία του Π.Γ. Η κατάληξη ήταν ένα κείμενο τέτοιων και τόσων συμβιβασμών, που δεν έδινε απάντηση στα ερωτήματα που ο κόσμος της Αριστεράς, τα μέλη του κόμματος έθεταν. Όταν συζητήθηκε στις αρχές του 1990 στις οργανώσεις απορρίφθηκε από τη μεγαλύτερη πλειοψηφία,- κάτι που δεν είχε ξανασυμβεί για κείμενο της Κ.Ε.».[12]

Σε εκείνη την ιστορική συγκυρία, η ηγεσία του ΚΚΕ συνέχιζε να αντιμετωπίζει τις μεταρρυθμίσεις στην ΕΣΣΔ με θέρμη, παρ’ ότι οι πρωτοβουλίες του Γκορμπατσόφ είχαν χάσει την απήχηση και τη λάμψη του πρώτου διαστήματος. Για την Κ.Ε. του κόμματος όμως, η περεστρόικα εξακολουθούσε, το 1990, να αποτελεί «την επανάσταση μέσα στην επανάσταση».[13] Όπως σημειώνεται στο κείμενο για τις εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες, «το κύρος και η ακτινοβολία της περεστρόικα σ’ όλο τον κόσμο υπογραμμίζουν με τον δικό τους τρόπο ότι μοναδική εναλλακτική λύση, στην κοινωνία της εκμετάλλευσης, στην ανεργία εκατομμυρίων ανθρώπων, στην αποξένωση και την εξαθλίωση που οδηγεί στις “κοινωνίες των δύο τρίτων”, στην οικολογική καταστροφή και στη νεοαποικιοκρατική καταλήστευση των αναπτυσσόμενων χωρών αποτελεί η σοσιαλιστική κοινωνία, η κοινωνία των “ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών”, που αυτοδιαχειρίζονται το παρόν και το μέλλον τους (…)» Εκτός των άλλων, τονιζόταν επίσης ότι «η περεστρόικα εμπνέει τους εργαζόμενους ,αποτελεί το μήνυμα των καιρών, δίνει επικαιρότητα στο σοσιαλισμό (…)».

Σχολιάζοντας τις ραγδαίες εξελίξεις που διαδραματίζονταν στις σοσιαλιστικές χώρες, το κείμενο κάνει λόγο για «ποικιλία μορφών σε κάθε

χώρα», που όπως τόνιζε «εκφράζουν την ανοιχτή, οξεία κρίση ενός συγκεκριμένου τύπου ανάπτυξης των κοινωνιών αυτών, την ανατροπή των διοικητικών, γραφειοκρατικών τους γνωρισμάτων και το άνοιγμα, μέσα από συγκρούσεις, του δρόμου για μια δημοκρατική αναγέννηση του σοσιαλισμού και το πέρασμά του σ' ένα νέο, ανώτερο στάδιο, που ανταποκρίνεται στην ανθρωπιστική του ουσία». Ταυτόχρονα, ενώ επισήμαινε πως «ο συγκεκριμένος αυτός τύπος ανάπτυξης, που οικοδομήθηκε, σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, παρά τις στρεβλώσεις του, έδωσε πολλά», στη συνέχεια συμπλήρωνε πως η κρίση σε αυτές τις χώρες «εκδηλώνεται με σοβαρές καθυστερήσεις στους ρυθμούς ανάπτυξης, στο επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας, της παραγωγικής και τεχνολογικής δομής, της ποιότητας των προϊόντων, στο βιοτικό επίπεδο, στην αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών, στην έκρηξη των εθνικών αντιθέσεων, στα φαινόμενα της αποξένωσης που αναπτύσσονται στην κοινωνία, στη γραφειοκρατική απόσπαση των κρατικών και κομματικών ηγεσιών από τους εργαζόμενους (...)». Σε αυτό το πλαίσιο προστίθενται οι «παραβιάσεις της δημοκρατικής σοσιαλιστικής νομιμότητας» και οι «εκτροπές και σοβαρές παραμορφώσεις γραφειοκρατικού- διοικητικού χαρακτήρα στην άσκηση της εξουσίας και στη διεύθυνση της οικονομίας (...)».

Στο μεταξύ, οι συντάκτες του κειμένου θεωρούσαν ότι οι εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες δεν είναι ομοιόμορφες, ενώ προσδοκούσαν σε κάθε μια από αυτές να επικρατήσουν οι δυνάμεις εκείνες που θα σπρώξουν την κατάσταση σε προοδευτικές εξελίξεις. Για την Ουγγαρία σημειώνεται η «ανάγκη οι μεταρρυθμίσεις και το άνοιγμα στην ιδιωτική ιδιοκτησία να μην οδηγήσουν στο να χαθεί ο κυρίαρχος ρόλος της κοινωνικής ιδιοκτησίας (…)». Στην Πολωνία αντίστοιχα, υποστηρίζεται πως «η ελπίδα βρίσκεται στη δυνατότητα του κόμματος να διατηρήσει την ενότητά του και να κερδίζει προοδευτικά την πρωτοβουλία (…)». Στη Λ.Δ. Γερμανίας και στην Τσεχοσλοβακία, επισημαίνεται πως «υπήρξε ένα ξέσπασμα των λαών (…)», ενώ για τη Βουλγαρία τονίζεται ότι «ανοίγει μια μεταρρυθμιστική διαδικασία (…)». Ξεχωριστή και ιδιαίτερα σκληρή είναι η αναφορά που γίνεται στο καθεστώς Τσαουσέκου στη Ρουμανία, με το οποίο σχέσεις διατηρούσε στο παρελθόν και η ηγεσία του ΚΚΕ εσωτερικού. Για αυτό γίνεται λόγος ότι «ανατράπηκε με λαϊκή εξέγερση (…)», ενώ για τον Τσαουσέσκου αναφέρεται πως ήταν «ένας ηγέτης που οδήγησε σε ακραίες προσωπολατρικές, διχτατορικές μορφές το αυταρχικό γραφειοκρατικό σύστημα που οικοδόμησε και εξευτέλισε, αφού σφετερίστηκε τη σοσιαλιστική εξουσία (…)».

Υπό το πρίσμα των νέων δεδομένων, η Κ.Ε. υποστήριζε ότι «το ΚΚΕ βγάζει νηφάλια συμπεράσματα από τις θετικές και αρνητικές του εμπειρίες», ενώ προσέθετε πως «η διεθνιστική στάση αλληλεγγύης του προς τις σοσιαλιστικές χώρες σημαδεύτηκε, επί μακρό χρονικό διάστημα στην ιστορία του, από εξιδανικευτικές απόψεις και στάσεις (…)». Έτσι, δήλωνε πως το

κόμμα «θα βρίσκεται μαχητικά αλληλέγγυο σε κάθε χώρα, κόμμα, κίνημα που αγωνίζεται για τη δημοκρατία, την κοινωνική πρόοδο, το σοσιαλισμό (…)».

Σε αυτό το πλαίσιο, το κείμενο αναφέρει πως «το ΚΚΕ τάσσεται ανεπιφύλακτα υπέρ των μεταρρυθμίσεων που κυριαρχούνται από την ιδέα "περισσότερη δημοκρατία- περισσότερος σοσιαλισμός" υπέρ των μεταρρυθμίσεων που προωθούν: το χτύπημα των γραφειοκρατικών παραμορφώσεων… την κατάργηση του διοικητικού τρόπου διεύθυνσης της οικονομίας… και την ενίσχυση της κοινωνικοποίησης της κρατικής ιδιοκτησίας με την ανάπτυξη της αυτοδιεύθυνσης των εργαζομένων και το γενικότερο κοινωνικό έλεγχο (...)».

Επίσης, η Κ.Ε. αναθεωρεί, στο κείμενο, τη στάση της ηγεσίας του κόμματος στα γεγονότα της Πράγας το 1968. Έτσι, χρόνια μετά την «Άνοιξη της Πράγας», θεωρείται «λαθεμένη» η τότε θέση [του ΚΚΕ], καθώς όπως αναφέρεται, εδράζεται στο γεγονός ότι «διαμορφώθηκε στο κλίμα του ψυχρού πολέμου (…)».[14]

Το ίδιο διάστημα που εκδόθηκε το κείμενο για τις εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες [στις αρχές του 1990], πραγματοποιούνται Συνδιασκέψεις στο μεσαίο επίπεδο της κομματικής δομής, [οργανώσεις περιοχών και μεγάλων πόλεων], στις οποίες εκλέγονται για πρώτη φορά πολλά νέα, ηλικιακά, στελέχη. «Στην Κ.Ο. Αθήνας 36 στελέχη από την 50μελή Επιτροπή Πόλης είναι νέα, ενώ στην Κ.Ο. Θεσσαλονίκης το 1 /3 των μελών της αντίστοιχης Επιτροπής εκλέγονται επίσης για πρώτη φορά (...)» Στο μεταξύ, «στην Αθήνα το 80% των 600 περίπου αντιπροσώπων είχαν ηλικία έως 40 ετών, και το 95% είχαν ενταχθεί στο ΚΚΕ μετά το 1974, ενώ το 46% είχαν γνώσεις ανώτατης εκπαίδευσης. Στον Πειραιά το 77% των αντιπροσώπων ήταν μέχρι 40 ετών, το 77 % επίσης είχε ενταχθεί στο ΚΚΕ μετά το 1974-1975 και το 40% είχαν γνώσεις ανώτατης εκπαίδευσης (...)». Στις Συνδιασκέψεις αυτές, σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής, « (…) οι κριτικές έφτασαν στο σημείο να αμφισβητούν ευθέως τον "σοσιαλισμό" της Α. Ευρώπης, τη στάση του ΚΚΕ απέναντι στον "υπαρκτό σοσιαλισμό" και να θέτουν ζητήματα πολιτικής "ανεπάρκειας" στην επίσημη ανάλυση των εξελίξεων καθώς και δημοκρατικού ελλείμματος στο ΚΚΕ.»[15] Προηγουμένως, στην Ολομέλεια της Κ.Ε. [του ΚΚΕ], στις 22 Δεκεμβρίου 1989, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ο Γιάννης Δραγασάκης και ο Θανάσης Καρτερός εκλέγονται αναπληρωματικά μέλη του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε., ενώ στο έκτακτο Συνέδριο της ΚΝΕ, μετά την αποχώρηση του κύριου όγκου της οργάνωσης το 1989, τους συσχετισμούς κερδίζουν στελέχη [Τάκης Θεοδωρικάκος κ.λπ.] που είναι πιο κοντά στη λογική των στελεχών του «ανανεωτικού ρεύματος».

Την ίδια περίοδο, ένας σημαντικός αριθμός στελεχών του κόμματος, σύμφωνα με τον Γιώργο Παπαπέτρου, θέτει το «αίτημα για πανελλαδική κομματική συνδιάσκεψη που να καθορίσει τη γραμμή του κόμματος για τις

νέες συνθήκες, το πώς αντιμετωπίζουμε τον Συνασπισμό ως στρατηγική επιλογή κ.λπ.».[16] Πρόκειται για περίπου 50 στελέχη του ΚΚΕ, σύμφωνα με τον Χρήστο Θεοχαράτο, «από εκείνα που ήθελαν τη μετεξέλιξη του ΚΚΕ σε σοσιαλιστικό ή σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (…)». Όπως αναφέρει ο ίδιος, αυτά «υπέγραψαν ντοκουμέντο, στο οποίο αποτύπωναν αδρά τις ανησυχίες τους και ζητούσαν καταστατικές αλλαγές και πρακτικά μέτρα για να μην επαναληφθεί η αρνητική σοβιετική εμπειρία και στη χώρας μας.»[17] Ωστόσο, σύμφωνα με τον Γρ. Φαράκο, «η ηγετική ομάδα αντιστάθηκε με επιμονή σε τέτοια μορφή προτείνοντας απλώς μια ευρεία Ολομέλεια της Κ.Ε. με όσο το δυνατό λιγότερες συμμετοχές».[18] Τελικά, η συνδιάσκεψη πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1990, αλλά στα ντοκουμέντα του κόμματος δεν καταγράφηκε ως πανελλαδική συνδιάσκεψη, παρ' ότι συμμετείχαν σε αυτή εκατοντάδες στελέχη του κόμματος από όλη τη χώρα. Αντίθετα, καταγράφηκε ως ευρεία ολομέλεια.

Οι εξελίξεις στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού επηρέασαν άμεσα και έμμεσα όλα τα κομμουνιστικά και αριστερά κόμματα της υφηλίου. Το ΚΚΕ, αδελφό κόμμα με τα Κ.Κ. των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, δεν μπορούσε να ξεφύγει από τον κανόνα. Γρήγορα και ιδιαίτερα μετά τον Απρίλιο του 1990, όπου είχε αρχίσει να διαφαίνεται που οδηγεί σε κάθε χώρα η πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η ανησυχία στο εσωτερικό του ΚΚΕ μεγάλωνε. Τις αρχικές προσδοκίες, ότι κάτι θετικό μπορεί να προκύψει από τις ανατροπές στις σοσιαλιστικές χώρες, διαδέχτηκε σύντομα ο πανικός. Τα «δραματικά», όπως τα χαρακτηρίζουν στο σύνολό τους τα στελέχη του ΚΚΕ εκείνη την εποχή, γεγονότα διαπέρασαν στο σύνολό του τον κομματικό οργανισμό, ενώ πολλά από τα στελέχη και τα μέλη του κόμματος το βίωσαν και ως προσωπική διάψευση.

Πέρα από μια προσεκτική εικόνα που έβγαινε, τον πρώτο, κυρίως, καιρό, προς τα έξω- με τις επίσημες δηλώσεις των στελεχών, τα δελτία Τύπου του ΚΚΕ και τα ρεπορτάζ των κομματικών ΜΜΕ- , οι διεργασίες στις σοσιαλιστικές χώρες αποτέλεσαν- όπως προκύπτει από τα άρθρα της περιόδου, τις συζητήσεις στις οργανώσεις βάσης, αλλά και τις μετέπειτα μαρτυρίες και αναφορές- μεγάλο πλήγμα για τους έλληνες κομμουνιστές και κυρίως για την παλιά γενιά του κόμματος, όπως και εφαλτήριο για έντονο διάλογο μέσα στο ΚΚΕ.

Η πτώση του τείχους του Βερολίνου και η δολοφονία του Νικολάε Τσαουσέσκου, είναι δύο σημαδιακά- και συμβολικού τύπου- γεγονότα για τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ. Σε ένα από τα χαρακτηριστικά- για το πώς αντιμετώπιζε εκείνα τα γεγονότα η «παλιά φρουρά» του ΚΚΕ- σημειώματά του ο Χαρ. Φλωράκης, το καλοκαίρι του 1990, όταν αποχωρούσαν τα πρώτα σοβιετικά στρατεύματα από την Αν. Γερμανία, έγραφε πως «αποχωρούν, λέει, τα πρώτα σοβιετικά στρατεύματα από την Ανατολική Γερμανία. Άρα, οι Γερμανίες ενώνονται. Και εμείς που πιστεύαμε ότι η σοβιετική παρουσία στη

Γερμανία διασφαλίζει την παγκόσμια ειρήνη; Κι εμείς που θεωρούσαμε τη σοβιετική παρουσία στη Γερμανία στρατηγικό πλεονέκτημα του σοσιαλισμού; Ποιος να μας πείσει ότι δεν πρόκειται για στρατηγική αναδίπλωση και υποχώρηση; Ποιος να μας πείσει ότι δεν πρόκειται για ήττα; Αλήθεια, οι σημερινοί σοβιετικοί ηγέτες (θου Κύριε φυλακή τω στόματί μου) αναλογίστηκαν ότι, και να φύγουν οι ζωντανοί στρατιώτες τους, οι νεκροί που μένουν πίσω είναι υπερτριπλάσιοι;»[19]

Ο Παύλος Τσίμας διηγείται ένα περιστατικό του ίδιου με τον Χαρίλαο Φλωράκη που αποτυπώνει, με την δική του οπτική, το όλο το κλίμα της περιόδου, σχετικά με το πως βίωσε η παλιά φρουρά του κόμματος τα δραματικά εκείνα γεγονότα.

Σύμφωνα με τον τότε διευθυντή του «902 Αριστερά στα fm» [Π. Τσίμα], «ο Φλωράκης και η γενιά του έφτασαν, ειδικά την περίοδο ’89 όταν άρχισε να τρίζει και να καταρρέει το σύστημα της Ανατολικής Ευρώπης, σε ένα όριο. Νομίζω το έζησαν με έναν τρόμο. Το βίωσαν σαν μια τρομακτική προσωπική διάψευση, την οποία δεν άντεξαν (…). Την ημέρα που εκτελέστηκε ο Τσαουσέσκου στο Βουκουρέστι, κάποιος εξωτερικός συνεργάτης του σταθμού είχε Κυριακή βράδυ εκπομπή- εγώ δυστυχώς δεν την είχα ακούσει καν- και ο οποίος κάνει διάφορες αναφορές για τον “βρικόλακα των Καρπαθίων” και άλλα τέτοια παρόμοια. Ξημερώματα στις 6 με φωνάζει ο Χαρίλαος. Με “στολίζει” κι αυτό στην πραγματικότητα ήταν η τελευταία πράξη των διαπροσωπικών μας καλών σχέσεων. Είχα, θυμάμαι, απέναντι μου έναν άνθρωπο που στην πραγματικότητα έλεγε “ως εδώ, φτάνει. Περάσατε τα όρια. Αυτό δεν είναι ανεκτό” (…). Είναι αυτό που είχε πει και σε μια δήλωσή του αργότερα, μετά την κρίση, με μια λαϊκή παροιμία, που μάλιστα παρεξηγήθηκε, “όταν το κατσίκι φάει κλαρί, λύκος να φάει τη μάνα του”. Δηλαδή ότι η νέα γενιά, την οποία εγώ ανέθρεψα στρέφεται τώρα με αγνωμοσύνη εναντίον μου. Νομίζω έτσι το βίωσε, ειδικά ο Φλωράκης και αρκετοί της γενιάς του. Το βίωσαν σαν μια απειλή, δηλαδή “τα παιδιά μας που εμείς τα ανδρώσαμε, εμείς τους δώσαμε χώρο να αναπτυχθούν πολιτικά, στρέφονται τώρα εναντίον μας, μας αμφισβητούν και θα μας εκτελέσουν συμβολικά, όπως οι άλλοι στη Ρουμανία εκτέλεσαν με αληθινές σφαίρες τον Τσαουσέσκου” (…)».

«Μια φανταστική, αλλά όχι μακριά από την αλήθεια, απόδοση των γεγονότων (…)», αφηγείται ο Θανάσης Καρτερός. Ο τότε διευθυντής του «Ριζοσπάστη» αναφέρει πως σε εκείνη τη συγκυρία, «μια αντιπροσωπεία παλιών με τον Τσολάκη, τη Γιάννου, την Κουκούλου, τον Αμπατιέλο, τη Λογαρά, επισκέπτεται τον Χαρίλαο και του ζητάει να σώσει το κόμμα. Εκεί, με δεδομένους τους δεσμούς μιας γενιάς ηρωικής και τραγικής, και με δεδομένο επίσης ότι ο διάδοχός του Φαράκος κλίνει στις θέσεις μας, ο Φλωράκης αποφασίζει και γίνεται αρχηγός της “κίνησης για τη σωτηρία του κόμματος”. Πάνω σε αυτό, δηλαδή “να σώσουμε τον επαναστατικό χαρακτήρα του

κόμματος, τον τίτλο, τα σύμβολά του, την ιστορία του, τις αρχές του κ.λπ." δομείται η επιχειρηματολογία της ηγετικής ομάδας (…)».

Από την πλευρά του, ο Αλέκος Αλαβάνος μιλώντας για την περίοδο συγκρότησης των δύο τάσεων, αναφέρει πως «όλα ήταν σε σχέση με το δισκοπότηρο. Αν θα κρατήσουμε τις αρχές του μαρξισμού- λενινισμού ή στο όνομα της προσαρμογής στην εποχή μας θα αρχίσουμε να τις ξεφτίζουμε και να τις βάφουμε με το χρώμα που θέλουμε. Αυτό εκφραζόταν και σε πολιτικές δράσεις και κυρίως πάνω στο θέμα του Συνασπισμού. Αν θα συνεχίσουμε δηλαδή να κάνουμε αυτή την συνεργασία με τους "αναθεωρητές", σύμφωνα με τη διάλεκτο της εποχής, ή όχι (…)». Ο ίδιος, προσθέτει ένα σημαντικό παράγοντα που έπαιξε ρόλο στις όλες εξελίξεις, τα δύο κέντρα στο ΚΚΣΕ. Όπως υπογραμμίζει, «δεν μπορεί κανείς να καταλάβει αυτό όλο αν δεν πάρει υπόψη του ότι εκείνη τη στιγμή λειτουργούσαν δυο κέντρα στο ΚΚΣΕ, τα οποία, το καθένα από την πλευρά του, επικοινωνούσαν με τα αντίστοιχα στελέχη του ΚΚΕ. Το ένα κέντρο ήταν αυτό της νόμιμης ηγεσίας του ΚΚΣΕ, η οποία όμως ήδη τρέκλιζε και ήταν σαν να είχε πιει τρία μπουκάλια βότκα. Το άλλο κέντρο ήταν δυναμικό, στηριζόταν στις αρχές, είχε στηρίξει το μηχανισμό, αλλά δεν είχε την εξουσία στο κόμμα και δεν κατάφερε να την αποκτήσει.

Ο "παλιός ασύρματος" του ΚΚΕ έπιανε μηνύματα και από τις δυο πηγές. Προσωπικά κατανοώ την παλιά γενιά, με την έννοια ότι βρέθηκε σε μια ασύλληπτα δύσκολη φάση. Ενδεχομένως να ήταν παρόμοια δύσκολη η στιγμή με εκείνη της πτώσης του Στάλιν και του Ζαχαριάδη τη δεκαετία του '50. Ήταν άβολη και δύσκολη η φάση αυτή για αυτή την γενιά, την οποία κι εμείς δεν μπορούσαμε, ίσως, να κατανοήσουμε τότε.

Από τη μία πλευρά ήταν τα στελέχη που ήταν μεγαλωμένα με τις αρχές του μαρξισμού- λενινισμού και τους παραδοσιακούς τρόπους λειτουργίας ενός κομμουνιστικού κόμματος. Ήταν κυρίως στελέχη που γνώρισαν κακουχίες και δύσκολες εμπειρίες. Εξορίες, φυλακίσεις και διώξεις. Ήταν δύσκολη η ζωή του ΚΚΕ, δεν ήταν σαν άλλα ευρωπαϊκά Κ.Κ. Κι από την άλλη πλευρά ήταν το κομμάτι που αποτελούνταν κυρίως από τη γενιά του Πολυτεχνείου που ήθελε να σπάσει τον "τοίχο", όπως λένε και οι Pink Floyd. Μια γενιά που έψαχνε άλλους τρόπους δράσης μέσα στο κίνημα, πιο σύγχρονους, πιο μοντέρνους, πιο προσαρμοσμένους στις αλλαγές του τρόπου εργασίας, την οικονομία, την κοινωνία γενικότερα κ.λπ.».[20]

11.2 Η μάχη των «–ισμών»

Τον Ιούνιο του 1990, στο πλαίσιο της πλατιάς Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, πραγματοποιήθηκε η πρώτη ανοιχτή εκδήλωση της εσωκομματικής έντασης που υπέβοσκε στο κόμμα. Σε εκείνο το σημείο, οι δύο ιδεολογικές και πολιτικές γραμμές που προϋπήρχαν με

περιορισμένες εντάσεις, μέχρι τότε, στο εσωτερικό του κόμματος, έρχονται σε ρήξη, με αφορμή το προσχέδιο θέσεων για το 13ο Συνέδριο, το οποίο η «παλιά φρουρά» ένιωσε ότι θίγει τις βασικές αρχές, την ταυτότητα, τα σύμβολα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ΚΚΕ.

Η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. αποτελεί ορόσημο στην πορεία προς τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1991. Εκεί, εξακριβώνεται για πρώτη φορά δημοσίως το βαθύ ρήγμα στο εσωτερικό του κόμματος, χωρίς, παράλληλα, να διαπιστώνεται, εκ των υστέρων, από κανέναν, ότι μπορούσαν να υπάρξουν περιθώρια, έτσι ώστε, να αναστραφεί η κατάσταση.

Πριν από την πλατιά Ολομέλεια, το Πολιτικό Γραφείο πρότεινε στην Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ και αποφασίστηκε από αυτή, να προετοιμαστεί ένα προσχέδιο θέσεών της για το 13ο Συνέδριο, που είχε προγραμματιστεί να γίνει το επόμενο διάστημα.

Για την επεξεργασία του κειμένου εκλέχτηκε μια επιτροπή αποτελούμενη από τον Γρηγόρη Φαράκο, γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Μίμη Ανδρουλάκη, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Γιάννη Δραγασάκη, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Παναγιώτη Λαφαζάνη, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Κώστα Παπαχριστοδούλου, μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον ευρωβουλευτή Αλέκο Αλαβάνο, την Τούλα Κόντου και τον Νίκο Χουντή, αναπληρωματικά μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ, καθώς και τον Κώστα Καλλίτση, στέλεχος του γραφείου Τύπου της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Πρόκειται για στελέχη που πρόσκεινται στην ανανεωτική, όπως ονομάστηκε αργότερα, πτέρυγα του κόμματος, γεγονός που μαρτυρά ότι σε εκείνη την ιστορική φάση η εσωκομματική κατάσταση δεν ήταν πολωμένη, ειδάλλως δε θα ήταν τέτοια και η σύνθεση της επιτροπής.

Όταν ετοιμάστηκε το προσχέδιο θέσεων η κατάσταση ήταν πλέον διαφορετική από τη στιγμή που είχε συγκροτηθεί η επιτροπή. Το κείμενο συζητήθηκε σε συνεδριάσεις στο Πολιτικό Γραφείο, αφού η «παλιά φρουρά» το αμφισβητούσε ευθέως με το βασικό επιχείρημα ότι αυτό δεν μπορεί να είναι εισήγηση κομμουνιστικού κόμματος, καθώς έθετε σε «αμφισβήτηση την κομμουνιστική ιδεολογία του (το μαρξισμό- λενινισμό), τις οργανωτικές αρχές λειτουργίας του.»[21] Παράλληλα, σύμφωνα με τον Γιώργο Πετρόπουλο, «το προσχέδιο θέσεων, όπως το είχε φτιάξει η επιτροπή δεν άφηνε τίποτα όρθιο σε σχέση με βασικές αρχές του κόμματος, οι οποίες λειτουργούσαν και ως σύμβολά του».[22] Από την πλευρά του όμως, ο Νίκος Χουντής, ο οποίος έλαβε μέρος στη συγγραφή του κειμένου, δίνει μια άλλη διάσταση στα γεγονότα, καθώς με βάση τον ίδιο, αρχικά, δεν υπήρχαν διαφορετικές προσεγγίσεις στα θέματα που πραγματεύονταν το προσχέδιο θέσεων. Στη συνέχεια, επισημαίνει, προέκυψαν οι διαφωνίες κι αφού προηγήθηκαν σχετικές διεργασίες.[23]

Η σύγκρουση των δυο πλευρών περιστράφηκε και κωδικοποιήθηκε γύρω από τέσσερις όρους. Τον όρο του «μαρξισμού- λενινισμού», που η επιτροπή θέσεων τον αντικαθιστούσε, σε σχέση με τα παλαιότερα επίσημα κείμενα του κόμματος, με τον όρο «επιστημονικός σοσιαλισμός». Τον όρο του «προλεταριακού διεθνισμού», για τον οποίο η επιτροπή θέσεων έκανε λόγο για «σύγχρονο διεθνισμό και αλληλεγγύη». Τον όρο του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», τον οποίο η επιτροπή τόνιζε ότι είναι ακατάλληλος. Υποστήριζε μάλιστα τη σημασία να τεθούν περισσότερα στοιχεία δημοκρατίας, γεγονός που άφηνε περιθώρια δημιουργίας τάσεων, κάτι όμως που δεν μπορούσε να κάνει δεκτό η «παλιά φρουρά», για τον λόγο ότι κάτι τέτοιο αμφισβητούσε ευθέως το χαρακτήρα του κόμματος νέου τύπου. Στο ίδιο πνεύμα, διαφορετικές προσεγγίσεις υπήρχαν και για την οργανωτική δομή του κόμματος, καθώς η μία άποψη [«νέα φρουρά»] υποστήριζε την ανάγκη περισσότερης δημοκρατίας και η άλλη [«παλιά φρουρά»] την ανάγκη συγκεντρωτικού ελέγχου. Αναφορικά με τον όρο της δικτατορίας του προλεταριάτου, έννοια, επίσης, αμφιλεγόμενη, ο Γιώργος Πετρόπουλος επισημαίνει πως «υπήρχε μια συμφωνία στο κόμμα- σε όλες τις πτέρυγες- ότι μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ισοδύναμος όρος και αποκληθεί και εργατική δημοκρατία ή δημοκρατία του προλεταριάτου».[24] Στο κείμενο τελικά βρέθηκε μια κοινή συνισταμένη, σημειώνοντας το πώς οι κλασσικοί θεωρητικοί του μαρξισμού, εννοούσαν τον επίμαχο όρο.

Ο Παναγιώτης Λαφαζάνης αναφέρει πως η πόλωση δημιουργήθηκε από το γεγονός ότι «η παλιά φρουρά έθετε ως αιχμές τις ιδεολογικές της αγκυλώσεις που είχε γύρω από την υπεράσπιση του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, του προλεταριακού διεθνισμού, της δικτατορίας του προλεταριάτου και του μαρξισμού- λενινισμού ως κλειστού θεωρητικού σχήματος στη βάση των σοβιετικών εγχειριδίων. Για την ίδια, ο μαρξισμός-λενινισμός αποτελούσε ένα κλειστό θεωρητικό κατασκεύασμα ερμηνείας των πάντων, που στην πραγματικότητα δεν άφηνε κανένα περιθώριο εξέλιξης, ανανέωσης και αλλαγών. Στο ίδιο πνεύμα, ο προλεταριακός διεθνισμός έκρυβε μια τυφλή πίστη σε ένα κέντρο. Δεν είχε να κάνει με την έννοια του διεθνισμού γενικά, αλλά ότι αποτελούσε στην ουσία ένα προκάλυμμα».[25]

Για τον Μάκη Μαίλη ωστόσο, η ερμηνεία είναι διαφορετική, καθώς όπως επισημαίνει «τα πράγματα βέβαια δε λέγονταν πάντα με το αληθινό τους όνομα. Είναι και αυτό ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του οπορτουνισμού. Οι φορείς του να μη διατυπώνουν τις απόψεις τους ανοιχτά και παστρικά, με παρησσία, ντόμπρα και σταράτα, όσο καταλαβαίνουν ότι οι απόψεις τους δεν έχουν αποκτήσει πλατιά απήχηση στις κομματικές δυνάμεις ή όσο δεν έχουν διαμορφωθεί ακόμη σε όλη την έκταση και το βάθος τους (…).». Για τον ίδιο, «η απάρνηση της μαρξιστικής- λενινιστικής θεωρίας δεν επήλθε αυτόματα και συνολικά, ούτε γινόταν εξαρχής συνειδητά απ' όλους. Εισχωρούσε στις γραμμές του ΚΚΕ βαθμιαία. Έθιγε, φαινομενικά

δευτερεύουσες, πλευρές της φυσιογνωμίας του. Παρεκκλίσεις, που ωστόσο δεν ερμηνεύονταν ως τέτοιες, δικαιολογούνταν με λόγους τακτικής, ελιγμών, δύσκολων συνθηκών, ανάγκης προσαρμογής στις νέες συνθήκες. Και το ζήτημα βέβαια δε είναι η γενική απάρνηση της ανάγκης να γίνονται και ελιγμοί και απαραίτητοι συμβιβασμοί, τέτοιοι που προωθούν την πάλη του κινήματός μας. Το θέμα είναι ότι στο όνομα αυτών των αναγκών πραγματοποιούνταν υποχωρήσεις και συμβιβασμοί που απέβαιναν τελικά σε βάρος του κινήματος και του ΚΚΕ.»[26]

Η διαφωνία γύρω από τους επίμαχους όρους, υπέκρυπτε μια βαθύτερη εσωκομματική αντιπαράθεση που είχε να κάνει με αρχές πολιτικής ανάλυσης της περιόδου και στρατηγικής προς τα που πρέπει να βαδίσει η Αριστερά και το ΚΚΕ στα νέα δεδομένα που δημιουργούσε η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Η «παλιά φρουρά», οργάνωσε, γύρω από τους επίμαχους όρους, οι οποίοι είχαν βεβαίως και συναισθηματική φόρτιση για πολλά μέλη και στελέχη του κόμματος, τη γραμμή άμυνάς της και προετοίμασε το έδαφος της ιδεολογικής αντεπίθεσής της απέναντι στην «νέα φρουρά» που κέρδιζε έδαφος, εκείνο το χρονικό διάστημα, στο εσωκομματικό πεδίο. Αντίθετα, το ανανεωτικό ρεύμα, με την αίσθηση ότι οι διεθνείς και εγχώριες εξελίξεις είναι σύμμαχος του για ριζικές αλλαγές στα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του κόμματος, οργάνωσε μια επιθετική τακτική με αιχμή τις δημοκρατικές και εκσυγχρονιστικές αλλαγές που είχε ανάγκη το ΚΚΕ, όπως πίστευε το ίδιο, σε εκείνη την ιστορική φάση. Παράλληλα, πρόταξε αιτήματα, που ναι μεν βρήκαν απήχηση σε ένα μέρος των οργανώσεων και των μελών του ΚΚΕ, ωστόσο δεν απηχούσαν τις θέσεις των μεγαλύτερων, κυρίως, ηλικιακά μελών του ΚΚΕ, της ανθρώπων της Αντίστασης και της εξορίας, οι οποίοι είδαν σε αυτά μια συντεταγμένη προσπάθεια διάλυσης του κόμματος στα πρότυπα των αδελφών κομμάτων στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες ή και αντίστοιχης προσπάθειας μετεξέλιξης του κόμματος σε σοσιαλδημοκρατικού τύπου, όπως έγινε με το Ιταλικό κομμουνιστικό κόμμα.

Το κείμενο, με ορισμένες τροποποιήσεις, δόθηκε, τελικά, στα μέσα Ιουνίου του 1990 στη δημοσιότητα. Σε ό,τι αφορά τα επίμαχα σημεία, το προσχέδιο συμφωνήθηκε να παραθέτει και τις δύο αντιτιθέμενες απόψεις, με σημείο «Α» και σημείο «Β». Γεγονός πρωτοφανές για το ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα.

Το προσχέδιο θέσεων εστίαζε στις εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες και προσπαθούσε να ερμηνεύσει τα γεγονότα με τρόπο που θα του επέτρεπαν «να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως η πρωτοποριακή πολιτική δύναμη ανατροπής του σημερινού συστήματος.»[27] Ήδη από την εισαγωγή σημειωνόταν πως «η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζει σήμερα το κόμμα είναι οι συνέπειες από τα εκφυλιστικά φαινόμενα στα κράτη του

“υπαρκτού σοσιαλισμού” και η κατάρρευση πολλών από αυτά. Κατάρρευση που δε μεταβάλλει μόνο τον παγκόσμιο χάρτη, αλλά συμπαρασύρει συστήματα αντιλήψεων, δομών και πρακτικών και κλονίζει στερεότυπα και “βεβαιότητες” που είχαν κυριαρχήσει στο κομμουνιστικό κίνημα για μια ολόκληρη περίοδο (...)».

Στο πρώτο επίδικο θέμα του κειμένου, σχετικά δηλαδή με την απαλοιφή του όρου «μαρξισμός- λενινισμός», το προσχέδιο υπογράμμιζε πως «το ΚΚΕ πρέπει να συμβάλλει στις προσπάθειες να αναπτυχθεί ένα ρεύμα γενικευμένης ανάπτυξης της θεωρίας του επιστημονικού σοσιαλισμού και των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών που εμπνέονται απ’ αυτήν. Θεμελιακή βάση της ιδεολογίας του Κόμματος είναι οι ιδέες των Μαρξ, Έγκελς και Λένιν που αποτελούν μόνιμη πηγή ανάπτυξης του διαλεχτικού και ιστορικού υλισμού, ανανέωσης της θεωρίας του και άντλησης πολύτιμων μεθοδολογικών εργαλείων ανάλυσης (…)». Σε αυτό το πλαίσιο, το κείμενο έκανε ένα βήμα παραπέρα και επισήμαινε πως «το κόμμα μας, αξιοποιώντας ιστορικά όλα τα γόνιμα στοιχεία της σκέψης του, πρέπει να υπερβαίνει διαλεχτικά μια απλουστευτική και σ’ ορισμένες περιπτώσεις λαθεμένη συστηματοποίηση της σκέψης των κλασσικών που σε μεγάλο βαθμό διαμορφώθηκε απολογητικά προς τις πραγματικότητες των ανατολικών χωρών και επικράτησε για μια ολόκληρη περίοδο στο διεθνές κίνημα. Η απλουστευτική αυτή συστηματοποίηση εμφανίζει ουσιαστικά το έργο των κλασσικών σαν κάτι το τελειωμένο και υποβαθμίζει την αγωνιώδη πνευματική τους διαδρομή σε άμεση σχέση με την πείρα του κινήματος (…)». Ταυτόχρονα, σε ό,τι αφορά τη σχέση με τις σοσιαλιστικές χώρες, το προσχέδιο σημείωνε πως «η ιστορική πορεία του ΚΚΕ δεν μπορεί να αξιολογείται κυρίως από τις όποιες σχηματικές θεωρητικές αντιλήψεις ή από τη στάση του απέναντι στις χώρες του “υπαρκτού σοσιαλισμού” (...)».

Σχετικά με την αντιπαράθεση για τον όρο του μαρξισμού- λενινισμού, η μια εκδοχή [αυτή της επιτροπής] τόνιζε ότι «οι θεωρητικές και ιδεολογικές βάσεις του κόμματος δε συμπυκνώνονται σε μια σχηματική αναφορά στον “μαρξισμό- λενινισμό”, γιατί αυτή από τα πράγματα παραπέμπει σ’ ένα κλειστό κωδικοποιημένο σύστημα αντιλήψεων που στραγγίζει τη ζωντάνια της μαρξιστικής και λενινιστικής σκέψης, σ’ ένα σύστημα, που αποτέλεσε έτσι ή αλλιώς, και την “νομιμοποιητική” βάση των γραφειοκρατικών καθεστώτων των ανατολικών χωρών. Η αναφορά αυτή δυσκολεύει να γίνει αντιληπτό στο κόμμα το βάθος της ανάπτυξης και ανανέωσης των θεωρητικών του βάσεων. Δυσκολεύει επίσης το ιδεολογικό του μέτωπο. Την υπεράσπιση της ιδεολογικής κληρονομιάς των κλασσικών απέναντι στους αντιπάλους που πάνε να ταυτίσουν την κληρονομιά αυτή με την “επίσημη ιδεολογία” των ανατολικών κρατών και να αποδώσουν στη σκέψη του Μαρξ και του Λένιν τους εκφυλισμούς και τις χρεοκοπίες (...)».

Από την άλλη πλευρά, η πλειοψηφία του Π.Γ. υπογράμμιζε πως «το ΚΚΕ βασίζεται στη μαρξιστική- λενινιστική θεωρία η οποία δεν είναι δόγμα, αλλά καθοδήγηση για δράση. Θεωρεί ότι για τις παραμορφώσεις που εμφανίστηκαν στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού ευθύνεται όχι ο μαρξισμός- λενινισμός, αλλά ο τρόπος εφαρμογής του. Το κόμμα επιδιώκει τη δημιουργική ανάπτυξη του μαρξισμού- λενινισμού, γενικεύοντας και την πείρα του επαναστατικούς μας κινήματος (...)».

Στο μεταξύ, ιδιαίτερο βάρος έδινε το προσχέδιο θέσεων στη σημασία της δημοκρατίας, του πολυκομματισμού και της ελευθερίας. Έννοιες και αρχές που στο παρελθόν ήταν βασικές συνιστώσες της ευρωκομμουνιστικής σκέψης και αργότερα εμπλούτισαν τον προβληματισμό της περεστρόικα του Γκορμπατσόφ. Συγκεκριμένα, το κείμενο θεωρούσε ως «οικουμενική την αξία της δημοκρατίας», καθώς και ότι «είναι αδιαίρετη η σχέση δημοκρατίας-σοσιαλισμού (…)». Επίσης ανέφερε πως «δε νοείται σοσιαλισμός χωρίς την πλήρη ανάπτυξη της ελευθερίας σε όλες της τις διαστάσεις (…)». Με βάση αυτό το πνεύμα, σημείωνε πως «η κατάκτηση της εξουσίας από τις πολιτικές δυνάμεις του σοσιαλισμού και η άσκησή της θα γίνεται σε συνθήκες ελεύθερου πολυκομματικού ανταγωνισμού, πλήρους διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποκλεισμού της ταύτισης με το κράτος των κομμάτων εξουσίας (…)». Ταυτόχρονα, στο κείμενο επισημαίνεται ότι ο όρος «δικτατορία του προλεταριάτου» δε χρησιμοποιήθηκε από τους κλασσικούς με την κυριολεκτική της σημασία, αλλά «για να περιγράψει την κοινωνική και πολιτική κυριαρχία των εργαζομένων και ένα κράτος νέου τύπου (…)».

Αναφορικά με την ευρωπαϊκή πολιτική του κόμματος, δεν υπήρχε διαφοροποίηση μεταξύ των δυο πλευρών και το κείμενο επιμένει στην, «γκορμπατσοφικής» εμπνεύσεως, θέση για «μια Ευρώπη κοινό σπίτι των λαών της (…)». Ωστόσο προσθέτει πως «πρέπει να γεμίσει με συγκεκριμένο περιεχόμενο όχι μόνο στα ζητήματα της ειρήνης και του αφοπλισμού, αλλά και της παραγωγικής, επιστημονικής, καλλιτεχνικής, εκπαιδευτικής συνεργασίας, των κοινών πανευρωπαϊκών προγραμμάτων στις μεταφορές, στην ενέργεια, στην προστασία του περιβάλλοντος, στην καταπολέμηση των ναρκωτικών, καθώς και στα ζητήματα των ανθρωπιστικών σπουδών (...)».

Στο δεύτερο επίδικο, τον όρο δηλαδή του «προλεταριακού διεθνισμού», η πρώτη προσέγγιση, της επιτροπής, σημείωνε πως «το διεθνές κομμουνιστικός κίνημα όμως, τις τελευταίες δεκαετίες συνολικά δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε αντιστοιχία με τους βαθείς κοινωνικούς και διεθνείς μετασχηματισμούς. Παράγοντες γι’ αυτό υπήρξαν οι επιβαρύνσεις από τη σταλινική περίοδο, η τυποποίηση του περιεχομένου του προλεταριακού διεθνισμού, η ταύτιση των ιδεών και των αξιών του σοσιαλισμού με τον “υπαρκτό σοσιαλισμό”, η μείωση της κριτικής ικανότητας, των συλλογικών επεξεργασιών του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Στις σημερινές συνθήκες της αλληλεξάρτησης και της διεθνοποίησης αναβαθμίζεται η σημασία της ανάπτυξης, της ενίσχυσης και του εμπλουτισμού του διεθνισμού, που υπήρξε ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά στη γένεση και την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και ειδικότερα του ΚΚΕ, με όρους που ανταποκρίνονται στο σύγχρονο κόσμο.

Ένας σύγχρονος διεθνισμός ανάμεσα σε κομμουνιστικές και άλλες δυνάμεις που αναφέρονται στις ιδέες και τους στόχους του σοσιαλισμού θα στηρίζεται σε νέες προωθημένες προγραμματικές συγκλίσεις Θα ανταποκρίνεται στις αξίες και τα οράματα της πάλης για κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση, τα δικαιώματα των λαών, το σοσιαλισμό. Θα προσδιορίζεται πρώτα απ' όλα ως αλληλεγγύη ανάμεσα σε εργαζόμενους και λαούς. Θα είναι αντίθετος σε κάθε επέμβαση και θα εκδηλώνει τη συμπαράσταση στους δημοκρατικούς αγώνες των λαών σε όλες ανεξαίρετα τις χώρες. Θα εξασφαλίζει την αυτοτέλεια κάθε κόμματος, χωρίς αυτό να οδηγεί σε απομονωτισμό σε μια εποχή που οι συλλογικές επεξεργασίες, η ανάπτυξη κοινών στρατηγικών και οι διεθνείς αγώνες των ριζοσπαστικών δυνάμεων έχουν μεγάλη προωθητική δύναμη. Το ΚΚΕ θα πρέπει να πάρει τις κατάλληλες πρωτοβουλίες σε αυτές τις κατευθύνσεις (...)».

Η δεύτερη προσέγγιση, της πλειοψηφίας του Π.Γ., υποστήριζε πως «ο διεθνισμός των κομμουνιστικών κομμάτων στις σύγχρονες συνθήκες συμπυκνώνεται στην έννοια και τον όρο του Προλεταριακού Διεθνισμού (...)».

Στο νέο πολιτικό τοπίο διακυβέρνησης της Ν.Δ., το κείμενο χρεώνει στο ΠΑΣΟΚ τις ευθύνες για τα αίτια ανόδου της Δεξιάς στην εξουσία. Κυρίως υπογραμμίζει πως αυτή συνδέεται «με την αποτυχία της πολιτικής του ΠΑΣΟΚ, με τις αυταρχικές πολιτικές του, την αλαζονεία του, τις πελατειακές μεθόδους του, την αντιαριστερή του κατεύθυνση (...)». Σε ό,τι αφορά το ΠΑΣΟΚ, εντοπίζει την προσπάθεια του [ΠΑΣΟΚ] να βρει νέα ταυτότητα και εκτιμάει πως υπάρχουν διαφορετικά ρεύματα στο εσωτερικό του, γι' αυτό σημειώνει πως «το που και σε ποια κατεύθυνση θα ανασυνταχθεί το ΠΑΣΟΚ, ποιες νέες ισορροπίες θα διαμορφωθούν στα πλαίσια του, θα εξαρτηθεί από μια σειρά παράγοντες, καθώς και από την παρέμβαση και το ρόλο της Αριστεράς (...)».

Αναφορικά με τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου, το κείμενο εξακολουθεί να τον θεωρεί σημαντική ενωτική πρωτοβουλία στο χώρο της Αριστεράς. Αφού προασπίζεται την επιλογή του ΣΥΝ να συμμετάσχει στη συγκυβέρνηση Τζαννετάκη, υπογραμμίζει πως «πρέπει να προχωρήσει τολμηρά στην ενδυνάμωση του πολιτικού του ρόλου, της παρουσίας του στην κοινωνία και στην οργανωτική του αναβάθμιση (...)».

Στα οργανωτικά ζητήματα, καταγράφεται σύμπνοια απόψεων για την κατάσταση του ΚΚΕ, τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και την ανάγκη «να

γίνει πιο σύγχρονο και αποτελεσματικό (…)». Ωστόσο, στο ζήτημα του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», υπήρχε διαφορετική αντίληψη. Συγκεκριμένα, η πρόταση τη επιτροπής υποστήριζε πως «ο όρος δημοκρατικός συγκεντρωτισμός δεν είναι ο πιο κατάλληλος για να εκφράσει σήμερα τη βασική οργανωτική μας αντίληψη, την αναγκαία δημοκρατική ενότητα δράσης και τη διαλεχτική αποτελεσματικότητας και δημοκρατίας (..)». Αντίθετα, η δεύτερη εκτίμηση, τόνιζε ότι «ο όρος δημοκρατικός συγκεντρωτισμός πρέπει να διατηρηθεί γιατί εκφράζει με ακρίβεια την θεμελιακή οργανωτική αρχή του κόμματος. Το ζητούμενο είναι η ενίσχυση της δημοκρατικής του διάστασης και αυτό δεν παρεμποδίζεται από τη χρησιμοποίηση του όρου (...)».

Ένα επιπλέον σημείο διαφοροποίησης των δυο πλευρών ήταν το ζήτημα της οργανωτικής δομής του κόμματος, το οποίο και οι δύο πλευρές μετέθεταν για το μέλλον. Η επιτροπή υποστήριζε πως «η εφαρμογή προτάσεων για κατάργηση επιτροπών περιοχών ή αχτιδικών επιτροπών εμπεριέχουν κινδύνους οι οργανωτές- καθοδηγητές να λύνουν ζητήματα με συγκεντρωτικό τρόπο (…)». Για το λόγο αυτό πρότεινε τη σύγκληση πανελλαδικού σώματος που θα αποφάσιζε το θέμα της οργανωτικής δομής. Αντίθετα, η πλειοψηφία του Π.Γ. τόνιζε ότι «η δομή του Κόμματος πρέπει ν' απλοποιηθεί», καθώς όπως ισχυριζόταν «τα πολλά οργανωτικά επίπεδα (ΚΟΒ- αχτίδα- νομαρχιακή- περιοχή- Κ.Ε.) αποδυναμώνουν και φτωχαίνουν, τόσο τη μεταβίβαση πληροφοριών και κατευθύνσεων από τα ανώτερα όργανα προς τη βάση, όσο και το αντίθετο (...)». Έτσι, πρότεινε η νέα Κ.Ε., που θα προέκυπτε από το Συνέδριο, να πάρει την πρωτοβουλία «ειδικής οργανωτικής συνδιάσκεψης για την οριστικοποίηση αυτής της απόφασης και τη λειτουργική της υλοποίηση (...)».[28]

Με βάση αυτό το προσχέδιο θέσεων και τις διαφωνίες στα κρίσιμα θέματα δημοσιοποιημένες, στις 16- 18 Ιουνίου 1990 συνήλθε στον Περισσό η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε., με τη συμμετοχή περίπου 700 στελεχών του ΚΚΕ από όλη την Ελλάδα, νεοεκλεγμένα στις τότε πρόσφατες συνδιασκέψεις. Η ευρεία Ολομέλεια δεν αποτελούσε κάποιο ξεχωριστό όργανο του ΚΚΕ, αλλά πρόκειται για την Κεντρική του Επιτροπή, με συμμετοχή των μελών των τμημάτων της Κ.Ε., των επιτροπών περιοχών και μεγάλων πόλεων, άλλων κομματικών οργανώσεων, των διευθυντών των κομματικών μέσων ενημέρωσης και προσωπικότητες.

Η επιλογή της πλειοψηφίας του Π.Γ. για μια πλατιά Ολομέλεια, έστω και με τη συμμετοχή τόσο μεγάλου αριθμού στελεχών αντί μιας πανελλαδικής συνδιάσκεψης αποσκοπούσε, σύμφωνα με τα στελέχη της «νέας φρουράς», να περιορίσει τη συζήτηση για τα ζητήματα της πολυσύνθετης συγκυρίας, η οποία μπορούσε να πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Από την άλλη πλευρά, όπως υποστηρίζουν τα νεότερα τότε στελέχη, ήθελε να αποκλείσει το ενδεχόμενο να τεθεί θέμα εκλογής νέας Κ.Ε. ή ακόμη και συμπλήρωσης των

κενών της, κάτι όμως που σύμφωνα με το καταστατικό του κόμματος, μόνο μια συνδιάσκεψη μπορούσε να πράξει.

Δεν είναι ευδιάκριτο για το ποια από τις δυο πλευρές ξεκίνησε πρώτη τη φραξιονιστική δράση έναντι της άλλης, καθώς άνθρωποι των δυο τάσεων δίνουν άλλες εκτιμήσεις και ερμηνείες. Ωστόσο, η πλατιά Ολομέλεια αποτέλεσε την επίσημη έναρξη της εσωκομματικής κρίσης που κορυφώθηκε με τη διάσπαση του κόμματος το καλοκαίρι του 1991.

Για την Ελένη Μπέλλου, «ήδη, στην Πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. τον Ιούνιο του 1990, που συζήτησε το Προσχέδιο των Θέσεων για το 13ο Συνέδριο, ο δεξιός ιδεολογικός και πολιτικός οπορτουνισμός είχε πάρει τα χαρακτηριστικά της οργανωμένης τάσης (φράξιας) μέσα στην ΚΕ.»[29] Ομοίως, ο Γιώργος Πετρόπουλος θεωρεί ότι «οι ανανεωτές είχαν κάνει προηγουμένως μια πολύ καλή δουλειά στις συνδιασκέψεις που προηγήθηκαν και στη βάση να εκλεγούν νέα παιδιά βγάλανε πολλούς δικούς τους».[30]

Στελέχη ωστόσο της ανανεωτικής πτέρυγας απορρίπτουν τη βεβαιότητα που εκφράζει η Ελένη Μπέλλου, καθώς και η σημερινή ηγεσία του ΚΚΕ και σημειώνουν ότι και οι ίδιοι «εξεπλάγησαν» όταν αντίκρισαν μέσα στη διαδικασία της ευρείας Ολομέλειας ένα «εξεγερσιακό κλίμα» κατά της «γραφειοκρατικής και συντηρητικής ηγεσίας».[31]

Σε ό,τι αφορά την έναρξη της πλατιάς Ολομέλειας, την εισήγηση εκ μέρους του Πολιτικού Γραφείου έκανε ο γενικός γραμματέας της Κ.Ε. Γρηγόρης Φαράκος, ο οποίος κατέθεσε τις διαφωνίες του Π.Γ. σε σχέση με το κείμενο. Ο ίδιος, αφού έκανε λόγο για τις εξελίξεις στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που συγκλόνισαν «όλους τους κομμουνιστές, τους αριστερούς γενικότερα (…)», τόνισε ότι «το Πολιτικό Γραφείο δεν είναι σύμφωνο σε ορισμένα βασικά ζητήματα με το προσχέδιο της Επιτροπής. Έχει σοβαρές αντιρρήσεις τόσο για συγκεκριμένες θέσεις, όσο και για την κατεύθυνση του κειμένου. Αντιρρήσεις, που δεν αίρονται από το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις υπήρξε σύνθεση απόψεων.»[32]

Με βάση διαλόγου το προσχέδιο θέσεων και την εισήγηση του Πολιτικού Γραφείου, πραγματοποιήθηκε μια από τις πιο συγκρουσιακές Ολομέλειες της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ στην ιστορία του κόμματος. Οι περιλήψεις των τοποθετήσεων, όπως συντάσσονταν με την ευθύνη των ίδιων των ομιλητών, δημοσιεύτηκαν στον «Ριζοσπάστη», δίνουν το στίγμα της αντιπαράθεσης ανάμεσα στα δύο ρεύματα ιδεών.

Ορισμένα αποσπάσματα από τις τοποθετήσεις στελεχών των δύο πλευρών, είναι ενδεικτικά της αντιπαράθεσης. Οι τοποθετήσεις των στελεχών είναι δομημένες σε μια κοινή, για την κάθε πλευρά, επιχειρηματολογία χωρίς ιδιαίτερες αποκλίσεις και με ελάχιστες αποχρώσεις –αν και στη πλευρά των «ανανεωτικών», οι διαφοροποιήσεις είναι μεγαλύτερες-. Γεγονός που δείχνει

μια προμελετημένη στρατηγική παρέμβασης των δυο πλευρών στην πλατιά Ολομέλεια.

Ήδη από την αρχή της συνεδρίασης, η διαμάχη επικεντρώθηκε γύρω από τους επίμαχους όρους, για τους οποίους καταγράφηκε διαφωνία στο πλαίσιο του Πολιτικού Γραφείου και την Κεντρική Επιτροπή του κόμματος. Η «παλιά φρουρά» έβλεπε γύρω από το κείμενο της επιτροπής μια προσπάθεια να απαλειφθεί ο επαναστατικός χαρακτήρας του ΚΚΕ, να απονευρωθούν τα συστατικά του στοιχεία και να διαχυθεί μέσα στο Συνασπισμό, προσχωρώντας παράλληλα ιδεολογικά στη σοσιαλδημοκρατία. Από τις τοποθετήσεις των στελεχών της «παλιάς φρουράς», δε λείπουν οι εκτιμήσεις και οι ισχυρισμοί ότι η επιτροπή άγεται και φέρεται από τις ορέξεις του αστικού μπλοκ δυνάμεων και των συμμάχων (εντός ΣΥΝ) αναθεωρητών, ενώ ταυτόχρονα επεσήμαιναν τον κίνδυνο μετατροπής του κόμματος νέου Τύπου σε πολυτασικό.

Συγκεκριμένα, από την πλευρά της «παλιάς φρουράς», ο Αντώνης Σκυλλάκος, τότε βουλευτής του ΣΥΝ και μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ, υποστήριζε την ορθότητα των όρων από επιστημονική άποψη και συμπλήρωνε: «δέχομαι ότι έχουν φθαρεί ως ένα βαθμό, κύρια με το λανθασμένο περιεχόμενο που τους αποδόθηκε κατά καιρούς και από πρακτικές που εφαρμόστηκαν στις σοσιαλιστικές χώρες. Δε φταίνε όμως αυτοί καθαυτοί οι όροι (...)» Από την πλευρά του ο Μήτσος Αρβανιτάκης, από την Κομματική Οργάνωση ΒΔ Πελοποννήσου, έθετε ζήτημα επί του κειμένου για το πώς αντιμετώπιζε το θέμα επανάσταση- μεταρρύθμιση. Για τον ίδιο, το κείμενο, όπως υποστήριζε «αντιπαραθέτει τι μεταρρυθμίσεις στην επανάσταση, δε λύνει το πρόβλημα του ποιοτικού άλματος και κατά συνέπεια στο κείμενο δημιουργείται μια αντίληψη αέναης κίνησης μεταρρυθμίσεων και μόνο (...)» Ομοίως, ο Κώστας Βουλγαρόπουλος, τότε μέλος της Κ.Ε., έλεγε πως «πεποίθησή μου είναι ότι αυτό το ίδιο το σύστημα σκέψης του Μ-Λ είναι που εμποδίζει την επιτροπή, ενώ φεύγοντας αρχικά ο όρος Μ-Λ αλλάζοντας η διατύπωση ανοίγει ένας νέος δρόμος, εγκαινιάζεται ένα εκλεκτικό στην ουσία του, πολυσυλλεκτικό σύστημα θεωρητικών και ιδεολογικών αντιλήψεων που βολεύει σ' όλες τις συνθήκες για όλες τις πολιτικές. Από τα πράγματα βγαίνει το συμπέρασμα ότι η επιτροπή δεν ενδιαφέρεται να προχωρήσει σε μια, και την πιο τολμηρή, ανανέωση του κόμματος μέσα στο πλαίσιο του Μ-Λ, σε επαναστατική ανανέωση του κόμματος από τη συνέχεια. Εδώ επιχειρείται άμεσα και με σαφήνεια η αφαίρεση της θεωρητικής βάσης του Κόμματος. Επιχειρείται η κατάργηση του επαναστατικού του χαρακτήρα. Επιχειρείται αναθεώρηση της όλης μαρξιστικής- λενινιστικής του σκέψης και αντίληψης (...)».

Στο ίδιο πνεύμα, ο Ορέστης Κολοζώφ, μέλος τότε του Π.Γ., ανέφερε πως «το σύνολο των εκσυγχρονισμών και των αλλαγών που προτείνονται, στο σύνολό τους ξεφεύγουν από το έδαφος της οριοθέτησης ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος, πάνε παραπέρα, μπαίνουν στο έδαφος της

δημιουργίας κάποιου άλλου κόμματος. Ενός νέου κόμματος της Αριστεράς στη χώρα μας, ενός νέου μαρξιστικού κόμματος (...)».

Σε μια λιγότερο πολωτική τοποθέτηση, το μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. Δημήτρης Γόντικας, υπογράμμιζε ότι «συνολικά η Επιτροπή ενώ σωστά επιχειρεί ν' απαλλάξει τη θεωρία και τη σκέψη μας από το δογματισμό και τις διαστρεβλώσεις, αυτό δε γίνεται πάντα με την απαιτούμενη κριτική και δημιουργικά στάση, έχοντας σαν μέτρο όχι μόνο τις διεθνείς εξελίξεις αλλά και τις εμπειρίες του κόμματός μας και κυρίως υποτιμάει τον κίνδυνο του αναθεωρητισμού και αφήνει ανοιχτό το δρόμο σ' αυτή την κατεύθυνση. Εδώ βρίσκεται και η γενική μου διαφωνία πάνω στο προσχέδιο και η μεγάλη μου ανησυχία (...)».

Ο Νίκος Καλούδης, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., έκανε λόγο για «τρία βασικά ζητήματα που αν μείνουν όπως έχουν, αλλάζουν τον χαρακτήρα του κόμματος (…)» και αναφερόταν στην αλλαγή των όρων του μαρξισμού-λενινισμού, τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και τον προλεταριακό διεθνισμό.

Επίσης, ο Αντώνης Καλαμπόγιας, μέλος της Κ.Ε., τόνιζε ότι είναι «υπέρ του διαλόγου και του προβληματισμού ή της σύνθεσης απόψεων», ωστόσο συμπλήρωνε πως «υπάρχουν ζητήματα που αφορούν το χαρακτήρα και την ίδια την ύπαρξη του ΚΚΕ για τα οποία δε χωράει ούτε διάλογος ούτε σύνθεση. Όπου τόλμησαν τέτοιες αλλαγές στα Κ.Κ. τα διέλυσαν ή τα οδηγούν στη διάλυση (...)». Ο Γιώργος Μαυρίκος, από την ΕΠ ΚΟΑ, παρατηρούσε ότι με τις θέσεις της επιτροπής «έμμεσα, αλλά με σαφήνεια θεσμοθετούνται οι τάσεις, που επίσης το προσχέδιο αναφέρει ότι απορρίπτει» και προσέθετε πως «ανοίγονται διάδρομοι για αντιλήψεις και πρακτικές, όπως ο ατομισμός, εγωισμοί, ιδιοτέλειες, στενές φιλοδοξίες που πρέπει και μπορεί να είναι ξένες με τις αξίες και την ηθική της Αριστεράς (...)».

Ο Γιώργος Τρικαλινός, σημείωνε ότι «δε νομίζω πως υπερασπιζόμαστε το κόμμα μας, όταν στην πίεση των αντιπάλων μας για κατάργηση από το πρόγραμμά μας του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, εμείς υποχωρούμε και δεχόμαστε να τον απαλείψουμε. Το ίδιο και με το μαρξισμό- λενινισμό κ.λπ. κ.λπ. (…)». Επίσης, ο συνομήλικος του Γ. Τρικαλινού, Νίκανδρος Κεπέσης τόνιζε, σε σχέση με τις αιτίες κατάρρευσης των καθεστώτων στις ανατολικές χώρες, ότι «δεν ευθύνεται μόνο ο τρόπος διακυβέρνησης από τα κομμ. κόμματα. Με τη διαφάνεια βγήκαν όλα τα σπασμένα στην επιφάνεια. Έμειναν, όμως, στο βαθύ σκοτάδι η δόλια δράση ιμπεριαλιστών, διεθνούς κεφαλαίου, Βατικανού και ΣΙΑ (...)».

Για τον Μάκη Μαίλη, μέλος της Κ.Ε., «κομμουνιστικό κόμμα δεν μπορεί να υπάρξει δίχως το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό». Συγκεντρωτισμός, έλεγε, «δίχως αναπτυγμένη δημοκρατία θα ήταν θηλιά στο λαιμό μας. Εξίσου ολέθριο, αν βλέπαμε τη δημοκρατία χωρίς το συγκεντρωτισμό. Στην πρώτη

περίπτωση θα είχαμε απελπιστική συρρίκνωση. Στη δεύτερη, δε θα είχαμε δημοκρατία. Θα είχαμε διάλυση (...)».

Η Αλέκα Παπαρήγα, τότε μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., επεσήμαινε τον κίνδυνο «στο όνομα της αντικειμενικής διαδικασίας της διεθνοποίησης να δικαιώνουμε αντιδραστικές και αντιλαϊκές επιλογές». Σε ό,τι αφορά τον όρο του μαρξισμού- λενινισμού, υποστήριζε πως «αν υιοθετηθεί η πρόταση του κειμένου για απάρνησή του, βαδίζουμε προς τη διαμόρφωση μιας μικτής ιδεολογίας, που το προβάδισμα θα έχουν οι τεχνοκρατικές αξίες και όχι οι αξίες του εργατικού κινήματος. Οδηγούμαστε στη σταδιακή διαδικασία καταστροφής της πολιτικής συνείδησης μέσω της βίαιης αποϊδεολογικοποίησης (...)». Ο Τάκης Μαμάτσης, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., σημείωνε την αναγκαιότητα ανανέωσης του κόμματος, ωστόσο αναρωτιόταν «τι λογής, όμως, ανανέωση θα κάνουμε; Τέτοια που μας υποδείχνουν και μας συμβουλεύουν οι αντίπαλοί μας, ο αστικός Τύπος και μερικοί σύμμαχοι και φίλοι; Δηλαδή να απαρνηθούμε το μαρξισμό- λενινισμό, το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, το διεθνισμό και άλλες θεμελιώδες αρχές και αξίες; Να αλλάξουμε τον επαναστατικό χαρακτήρα του Κόμματος μας και ακόμα, να το διαλύσουμε μέσα στον Συνασπισμό ή να βρούμε καταφύγιο στη σοσιαλδημοκρατία;»

Ο Σπύρος Χαλβατζής, αναπλ. μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., υπογράμμιζε πως πρέπει «οι όποιες αλλαγές να στηρίζονται σε πραγματικά στοιχεία, δεδομένα και ανάγκες και όχι υπό το κράτος πανικού απ' τις εξελίξεις στις σοσ. χώρες.» Ταυτόχρονα δήλωνε «αντίθετος στην αλλαγή του χαρακτήρα του Κόμματος είτε άμεσα είτε με τη μέθοδο της διολίσθησης (...)».

Από τη σκοπιά του ο Κώστας Τσολάκης ανέφερε πως «το να επιχειρεί κανείς να θεμελιώσει την αναγκαιότητα των προτεινόμενων αλλαγών, με εκείνα που συνέβησαν ή συμβαίνουν στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού και τη Σοβιετική Ένωση, το θεωρώ βαθιά λαθεμένο και τούτο γιατί μέχρι σήμερα κανένας, ούτε από τους παθόντες, ούτε από τους κριτές έχει καταλήξει σε ολοκληρωμένα συμπεράσματα για τις βαθύτερες αιτίες σχετικά με το τι συνέβη εκεί (...)».

Ο Κώστας Παπαχριστοδούλου, μέλος της Κ.Ε, έλεγε ότι «όπως σήκωσε το κόμμα μας τη σημαία της δημοκρατίας μέσα στα ξερονήσια και τις φυλακές πρέπει να τη σηκώσουμε στις σημερινές συνθήκες. Διατηρώντας τις βασικές και αναλλοίωτες αρχές (...)». Ο Δημήτρης Στολίδης, μέλος της Κ.Ε., ανέφερε σχετικά με την κατάργηση του όρου προλεταριακός διεθνισμός στο προσχέδιο, πως «είναι η φυσιολογική προέκταση της διολίσθησης από τις θεωρητικές και ιδεολογικές βάσεις του κόμματός μας (...)».

Η Λούλα Λογαρά, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. και από τα παλιότερα στελέχη του κόμματος, κατηγόρησε την επιτροπή ότι «δεν ενημέρωσε την

Κ.Ε. και το Π.Γ. πριν τη σύνταξη του προσχεδίου» και συνέχισε λέγοντας πως «είναι γεγονός ότι το κείμενο στη συζήτηση της επιτροπής με το Π.Γ. και την Κ.Ε., βελτιώθηκε αισθητά σε σχέση με το αρχικό. Ωστόσο δεν παύει να είναι μονταρισμένο στο πνεύμα της αναθεώρησης θεμελιακών αρχών του κόμματός μας στο όνομα των όποιων κακοποιήσεων και παραμορφώσεων των αρχών αυτών στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού (...)». Παράλληλα, ο συνοδοιπόρος του Χαρίλαου Φλωράκη από τις φυλακές, Αντώνης Αμπατιέλος, μέλος κι αυτός του Π.Γ. της Κ.Ε. τότε, υποστήριζε για το προσχέδιο θέσεων πως «έχει μια μανία καταδίωξης για τα λάθη που έγιναν και για τα αποτελέσματα φυσικά των σοσιαλιστικών χωρών» και πρόσθετε πως «με το να αλλάξεις όρους δεν αλλάζει ούτε η φιλοσοφία, ούτε αλλάζουν οι κοινωνικές διαδικασίες (...)».

Η Ελένη Μπέλλου, από την ΚΟΑ, υποστήριζε πως «οι θέσεις απορρίπτουν ορισμένες προγραμματικές Θέσεις του 9ου, 10ου Συνεδρίου, και καλά κάνουν, αλλά αποσιωπούν την επεξεργασία του 12ου για αλλαγή με κατεύθυνση το σοσιαλισμό. Αντί να τοποθετούνται για το αν και πώς εντάσσεται στη διαδικασία μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, παραπέμπουν το τι σοσιαλισμό θέλουμε για την ελληνική κοινωνία και πως θα οδηγηθούμε με βάση την πραγματικότητα και την πολιτική παρέμβασή μας στη διαμόρφωση διακήρυξης. Έτσι μπαίνει σε αμφισβήτηση και ο επαναστατικός χαρακτήρας του ΚΚΕ και οι ριζικές ανατρεπτικές επιδιώξεις του. Ανοίγει δρόμο υιοθέτησης της αντίληψης για αυτοεξέλιξη του καπιταλισμού με την αξιοποίηση όποιων θετικών κατακτήσεων από το “σοσιαλιστικό πείραμα” που απέτυχε. Πρακτικά γλιστρά στη σοσιαλδημοκρατική πρακτική, κάτω από το βάρος της ήττας στο κομμουνιστικό κίνημα (...)».

Ο Μήτσος Κωστόπουλος, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ., σε μια από τις πιο πολωτικές ομιλίες της πλατιάς Ολομέλειας τόνιζε ότι «βαδίζοντας προς το 13ο Συνέδριο πρέπει να συζητήσουμε για πολλά ζητήματα, να προχωρήσουμε τον προβληματισμό για αλλαγές σε πολλά. Τις ιδεολογικές βάσεις του Κόμματος δεν πρέπει να αλλάξουμε. Αυτό δεν είναι θέμα πλειοψηφίας ή μειοψηφίας. Μπήκα στο ΚΚΕ συνειδητά. Είναι δικό μου το δικαίωμα να αλλάξω ιδεολογία. Αυτό το δικαίωμα δεν το παραχωρώ σε κανέναν. Να προσπαθήσουμε να αφαιρέσουμε από την έννοια του σοσιαλισμού τις μολυσμένες εστίες του. Δεν μπορούμε, όμως, να τον καταργήσουμε (...)».

Απ την άλλη πλευρά, η νέα γενιά στελεχών, κάτω από το βάρος των εξελίξεων στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, έθετε- με διαφορετικό ύφος ή επιμονή το κάθε στέλεχος- ως απόλυτη ανάγκη την ανανέωση και τον εκσυγχρονισμό των χαρακτηριστικών του κόμματος, αναζητούσε ιδέες και στόχους που θα προσέδιδαν νέα στοιχεία στην ταυτότητα του κόμματος και με προμετωπίδα το αίτημα της εμβάθυνσης των

δημοκρατικών διαδικασιών, έθετε σε αμφισβήτηση τον παραδοσιακό μηχανισμό του ΚΚΕ και τις ιδεολογικές αντιλήψεις των παλαιοτέρων.

Ενδεικτική του κλίματος που επικράτησε στην συνεδρίαση της πλατιάς Ολομέλειας, είναι η τοποθέτηση του Μίμη Ανδρουλάκη, τότε αναπλ. μέλους του Π.Γ. της Κ.Ε., που απάντησε στις κατηγορίες της άλλης πλευράς. Ο ίδιος δήλωνε πως «αφορισμούς και κινδυνολογίες ακούσαμε από τα μέλη του Π.Γ. και την Κ.Ε. που διαφωνούν με το προσχέδιο. Εναλλακτική πρόταση δεν ακούσαμε. Η εναλλακτική πρόταση δεν είναι η στασιμότητα αλλά η φθίνουσα πορεία. Οι αντιδράσεις από το Π.Γ. και την Κ.Ε. είναι αποκαλυπτικές για τις αιτίες που τα όργανα δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν τις μεγάλες εξελίξεις της εποχής μας. Προσωπικά τιμώ τις αντιδράσεις που προέρχονται από ένα αυθεντικό δογματισμό έχουν ένα αξιακό φορτίο. Δεν τιμώ καθόλου αντιδράσεις που προέρχονται ασυναίσθητα από τον φόβο ότι καταργείται το μονοπώλιο εξουσίας της ηγεσίας και του μηχανισμού πάνω στο κόμμα. Δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ο "Μ-Λ" ως σημαία σ' ένα εσωκομματικό αγώνα συνδικαλιστικού τύπου για τη ματαίωση των ώριμων αλλαγών. Η ουσιαστική διαφωνία δεν είναι στους όρους. Απλώς οι σ. της ηγεσίας που διαφωνούν με τις προτάσεις της Επιτροπής, ειδικά στο κεφάλαιο για τον εκδημοκρατισμό της ζωής του κόμματος, οργανώνουν την άμυνα της επιχειρηματολογίας τους γύρω από τους όρους που έχουν συναισθηματική φόρτιση και προσωρινά μπορεί να πετύχουν μια ορισμένη περιχαράκωση (...)».

Από τη μεριά του ο Γιάννης Δραγασάκης, αναπλ. μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., τόνιζε ότι «ο προγραμματικός εκσυγχρονισμός και η συνολικότερη ανανέωση του κόμματος, δεν αποτελούν ούτε κάποια μόδα, ούτε κάποιο σύνθημα. Αποτελούν μια ανάγκη. Ανάγκη που γίνεται εκρηκτική εξαιτίας των αλλαγών που συντελούνται στην Ανατολική Ευρώπη. Ανάγκη που πρωταρχικά πάντως απορρέει από τις αλλαγές που συντελούνται στο σύγχρονο κόσμο, τους κινδύνους αλλά και τις δυνατότητες που περικλείουν.» Επίσης, για τον ίδιο, «ο εκσυγχρονισμός και η ανανέωση πρέπει να κατανοηθούν σαν ένα επαναστατικό εγχείρημα (…). Σαν ένα σύνθετο, μακρόχρονο, εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα (…). Σαν ένα εγχείρημα που δεν είναι απαλλαγμένο από κινδύνους (...)».

Ο Παναγιώτης Λαφαζάνης χρησιμοποιώντας ένα ρητό του Ένγκελς, ότι «κάθε μεγάλη ανακάλυψη στον τομέα των φυσικών επιστημών τροποποιεί σε βάθος τον υλισμό», σημείωνε πως «κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τις μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές ανατροπές, σαν αυτές που ζούμε αυτήν την περίοδο, όσον αφορά τις απόψεις μας για τη θεωρία μας, την επανάσταση και το κόμμα μας. Χρειαζόμαστε ριζικούς επαναπροσδιορισμούς ταυτόχρονα και στα τρία αυτά συστατικά για να ανταποκριθούμε στις νέες προκλήσεις. Κι αυτοί οι επαναπροσδιορισμοί που προτείνονται στο προσχέδιο δεν τους χρειαζόμαστε για να διαγράψουμε το παρελθόν μας αλλά αντίθετα για να υπογραμμίσουμε την τεράστια συνεισφορά του Κόμματός μας που δεν έχει

ευθύνη για εκφυλισμούς και παραμορφώσεις. Δεν τους χρειαζόμαστε για να γίνουμε “αρεστοί” στους αντιπάλους μας αλλά για να καταστήσουμε πιο αποτελεσματικό το ρόλο μας στον αγώνα για την προοδευτική και σοσιαλιστική αναγέννηση της πατρίδας μας (...)».

Ταυτόχρονα, ο διευθυντής του «Ριζοσπάστη» και αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. Θανάσης Καρτερός, υπογράμμιζε πως «δεν μπορούμε να προχωρήσουμε αν επιτρέψουμε να διαπεράσουν το κόμμα αντιλήψεις για ιδιοκτήτες και ενοικιαστές του ΚΚΕ και των αρχών του. Αν επιτρέψουμε κυνήγι μαγισσών προς οποιαδήποτε κατεύθυνση. Αν συντελεστεί η συζήτηση σε χαρακτηρισμούς, αφορισμούς, αστυνομικού τύπου διά προθέσεων, πολεμικές ψυχώσεις υπεράσπισης του κόμματος από κάποιους εναντίον κάποιων (...)».

Από την πλευρά του ο Δημήτρης Βίτσας, από την Κομματική Οργάνωση Αθήνας, έθετε ζήτημα επανένταξης ανθρώπων που «διαγράφηκαν για λόγους που δεν είχαν τη μοναδική ευθύνη» κατά τα τελευταία 15 χρόνια.

Ο Δημήτρης Καραγκουλές, αναπλ. μέλος Π.Γ. της Κ.Ε., επεσήμαινε πως «αυτοί που μιλάνε για εκσυγχρονισμό και ανανέωση του προγράμματός μας δεν είναι γιατί τους χτύπησε η μόδα της ανανέωσης. Αλλά η ανάγκη ν’ απαντήσουμε σε κενά και καθυστερήσεις που προβάλλει η ζωή (...)». Από την πλευρά της η Μαρία Δαμανάκη, βουλευτής και αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., εντοπίζει στο κείμενο αδυναμίες που έχουν να κάνουν με «δυο βασικά σημεία: Πρώτον δεν τοποθετεί σε βάθος τις ευθύνες του Π.Γ. (λαμβανομένου υπόψη και του ουσιαστικά πλήρους καθοδηγητικού ρόλου που έπαιζαν τα εκτελεστικά όργανα) και της Κ.Ε. για καίρια θέματα (π.χ. ανατολικές χώρες). Δεύτερον περιέχει διατυπώσεις που δίνουν την εντύπωση ότι όλες οι αλλαγές που πρέπει να κάνουμε περιορίζονται σε αντικατάσταση όρων που έχουν φθαρεί ενώ το περιεχόμενό τους μένει αναλλοίωτο. Κατά τη γνώμη μου υπάρχει θέμα ουσιαστικών αλλαγών που πρέπει να γίνουν στη θεωρία, δομή και λειτουργία μας (…)». Στο ίδιο πνεύμα, ο Γιάννης Μαρούκης, μέλος της Κ.Ε., ισχυριζόταν πως «η ανανέωση του ΚΚΕ ή θα είναι ριζική ή δε θα υπάρξει.» Ταυτόχρονα έλεγε πως «το προσχέδιο Θέσεων ανοίγει αυτή τη δυνατότητα. Είναι όμως ανεπαρκές στο θεωρητικό υπόβαθρο και τις προτεινόμενες αλλαγές για την οργάνωση του Κόμματος (…)».

Ο Γιώργος Παπαπέτρου, αναπλ. μέλος της Κ.Ε., αφού τόνισε ότι «καταλαβαίνει τους σ. που διαφωνούν γιατί διαπαιδαγωγήθηκαν κι αυτοί όπως όλοι μας σε στερεότυπα, βεβαιότητες και αλήθειες που θεωρούνταν μοναδικές και αιώνιες», επισήμανε πως «το κόμμα δεν έχει πλέον άλλη επιλογή από το να προχωρήσει στη ριζική του ανανέωση στα πάντα». Παράλληλα, διαρωτήθηκε «γιατί οι σ. που επαναφέρουν στην επιφάνεια τον όρο του προλεταριακού διεθνισμού που είχε πάψει να χρησιμοποιείται από το

’76 από τη Διάσκεψη των Ευρωπαϊκών ΚΚ και είχε αντικατασταθεί με τη Διεθνιστική Αλληλεγγύη, διαφωνούν με τη Θέση του προσχεδίου (…)».

Αναφερόμενος στον «προλεταριακό διεθνισμό» και ο Αλέκος Αλαβάνος υπογράμμιζε ότι «δεν μπορούμε να τον βγάλουμε από τη ναφθαλίνη, όταν τον έχει εγκαταλείψει σαν όρο εδώ και δεκαετίες το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα. Στη βάση αυτού του όρου νομιμοποιήσαμε την επέμβαση στην Τσεχοσλοβακία και το Αφγανιστάν (...)». Αναφορικά με τον όρο του «μαρξισμού- λενινισμού», έλεγε πως «ειπώθηκε ότι ο λενινισμός είναι η θεωρία της εποχής του περάσματος από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό. Αν ζούμε στην εποχή αυτή, αν ζούμε σ’ έναν καπιταλισμό που πεθαίνει, τότε να μείνουμε λενινιστές. Αν όμως βλέπουμε σε ορισμένες χώρες το πέρασμα απ’ τον σοσιαλισμό στον καπιταλισμό, αν ο καπιταλισμός δείχνει μεγάλες δυνάμεις προσαρμογής στις νέες συνθήκες, αν ο αντίπαλος είναι πιο ισχυρός και η υλοποίηση των οραμάτων είναι πιο δύσκολη, τότε να ζωντανέψουμε τον Λένιν, να μη φοβηθούμε ν’ ανατρέψουμε θέσεις του, όπως ο ίδιος ανέτρεψε θέσεις του Κ. Μαρξ, να έχουμε μια επαναστατική, εξελισσόμενη ανοιχτή θεωρία (…)».

Ο Νίκος Χουντής, αναπλ. μέλος της Κ.Ε. και μέλος του γραφείου της ΚΟΑ, τόνιζε ότι «οι εξελίξεις στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και στη χώρα μας, αλλά και οι μεγάλες αλλαγές στην κοινωνία, την οικονομία, την επιστήμη, μας επιβάλλουν να μιλάμε όχι βέβαια για την ανακάλυψη μιας καινούργιας θεωρίας απ’ την αρχή αλλά σίγουρα για μια νέα περίοδο στην ανάπτυξή της.» Επίσης, ανέφερε πως «στα ζητήματα της λειτουργίας το κρίσιμο ζήτημα είναι, πως το κόμμα μας θα είναι επαναστατικό στις σημερινές συνθήκες, κόμμα των μελών του, κόμμα δράσης. Σήμερα αποφασιστική προϋπόθεση για την εξασφάλιση ενός τέτοιου χαρακτήρα είναι η εσωκομματική δημοκρατία (...)».

Για την σημασία του παγκόσμιου 1989 μίλησε ο Γιάννης Μπαλάφας από το Τμήμα Υγείας της Κ.Ε., ο οποίος ανέφερε πως «μετά το 1989 τίποτε δεν είναι όπως πριν. Το 1989, με κεντρικό γεγονός την κατάρρευση των καθεστώτων του “υπαρκτού σοσιαλισμού” επικύρωσε με τελεσίδικο τρόπο το τέλος των στερεοτύπων, το τέλος του διοικητικού μοντέλου οργάνωσης της οικονομίας, της κοινωνίας, του Κόμματος το τέλος της κυρίαρχης μέχρι σήμερα αντίληψης, για το σοσιαλισμό (...)».

Ο Θανάσης Κλείτσας από την Κ.Ο. Δυτικής Μακεδονίας, σημείωνε πως «η μονοπώληση του ενδιαφέροντος από τα 3-4 επίμαχα σημεία του κειμένου, δημιουργεί ένα κάποιο αποπροσανατολισμό από βασικά προβλήματα προγράμματος και τακτικής, στα οποία το κείμενο έχει αρκετά κενά και ασάφειες (...)». Παράλληλα, ο Δημήτρης Στούμπος, από την Κ.Ο. Ιταλίας, ανέφερε ότι «την περίοδο που αλλάζει σοβαρά ο κόσμος γύρω μας δεν μπαίνει καν ερώτημα αν εμείς πρέπει ν’ αλλάξουμε. Πρέπει ν’ αλλάξουμε σε

βάθος, κάνοντας ουσιαστική τομή στη θεωρητική μας βάση, στην πολιτική μας, στο πρόγραμμα και στην οργάνωσή μας(...)».

Παράλληλα, ο Βαγγέλης Τουρκοδημήτρης, από την Κομματική Οργάνωση υπολοίπου Αττικής, θεωρούσε ότι «ιστορία χωρίς παρόν και μέλλον δεν μπορεί να υπάρξει» και επομένως σημείωνε πως «αν σήμερα το κόμμα κινδυνεύει, κινδυνεύει να μείνει στο περιθώριο των εξελίξεων και αλλαγών που συντελούνται στη χώρα μας και διεθνώς (…)».

Επίσης, ο τότε γραμματέας της ΚΝΕ Τάκης Θεοδωρικάκος, υποστήριζε πως «ο όρος δημοκρατικός συγκεντρωτισμός δεν εκφράζει αυτό που επιδιώκουμε σήμερα. Η αντίρρηση βρίσκεται στη λέξη “συγκεντρωτισμός”. Στην εποχή μας χρειάζεται δικαιώματα και υποχρεώσεις, πολιτικές λειτουργίες να πάνε προς την ονομαζόμενη “βάση”, συνεπώς να αποκεντρωθούν, όχι να συγκεντρωθούν (...)». Ο Σάκης Κουρουζίδης, μέλος του τμήματος Οικολογίας της Κ.Ε., σημείωνε πως «”ιδεολογική ενότητα” θα σήμαινε είτε ένα στεγνό και κλειστό μεταφυσικό ιδεολόγημα, είτε αντιδημοκρατική επιβολή μιας κυρίαρχης ιδεολογικής προσέγγισης σε ολόκληρο το κόμμα και τον κάθε ένα ξεχωριστά, Με την έννοια αυτή ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός λειτουργεί περιοριστικά την ανάγκη στις συνεχείς και δημόσιες αναζητήσεις και συζητήσεις (...)».

Η Τούλα Κόντου, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., αναρωτιόταν αν «μπορούν τ’ ανώτερα όργανα ν’ αποφασίζουν πάντα και για τα πάντα, που ανήκουν στη δικαιοδοσία άλλων, αποστερώντας τους στην ουσία από κάποιες αρμοδιότητες που τους δίνουν λόγο ύπαρξης, απ’ τον ζωτικό τους χώρο; Μπορούμε να δεχόμαστε την αυστηρή δέσμευση για διατύπωση γνώμης μόνο στα αρμόδια όργανα; Άρα υπάρχουν και πλευρές του περιεχομένου για επαναπροσδιορισμό (...)». Ο Σταύρος Τάσσος, μέλος του Τμήματος νέων τεχνολογιών της Κ.Ε., ισχυριζόταν πως «όλα όσα χαρακτηρίζουν και σηματοδοτούν “κλειστά συστήματα” στη σκέψη, στην οργάνωση και στη δράση μας πρέπει να αλλάξουν γιατί: α) όλα τα κλειστά συστήματα είναι καταδικασμένα, αργά ή γρήγορα στο θάνατο. β) Για να μπορέσουν να αποδώσουν, όσο υπάρχουν, απαιτείται η συγκέντρωση πολλών και σωστών πληροφοριών στα πλαίσια μιας αυστηρής και πολυεπίπεδης ιεραρχίας και στρατιωτικής πειθαρχίας. Τέτοιου είδους οργανωτικές δομές… είναι ιστορικά ξεπερασμένες (…)».

Τέλος, ο Δημήτρης Παπάζογλου, από την Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης, ισχυριζόταν πως «όσοι μιλούν σήμερα για δεξιές τάσεις, για προθέσεις διάλυσης του κόμματος, για άρνηση της ιστορίας δαιμονολογούν και δε δίνουν απαντήσεις για το πώς θα σταματήσουμε τη διαρκή φθορά στο ΚΚΕ, το ξέκομμα από την κοινωνία, την εσωστρέφεια, πως θα αναπτύξουμε τη δημοκρατία στο κόμμα και θα αντιμετωπίσουμε τη λογική των μηχανισμών που κυριαρχεί στην πολιτική λειτουργία του κόμματος (…)».

Πέρα από τις τοποθετήσεις των κεντρικών στελεχών των δύο πλευρών, το στίγμα στη συνεδρίαση έδωσαν οι τοποθετήσεις του Χαρίλαου Φλωράκη και του Γρηγόρη Φαράκου.

Σε μια καθοριστική για την παραπέρα πορεία του κόμματος ομιλία, που χαρακτηρίστηκε από τη ρήση περί «εικονισμάτων», ο Χαρίλαος Φλωράκης, ηγούμενος της πλειοψηφίας του Π.Γ., υπεραμύνθηκε τις αρχές της φυσιογνωμίας και των συμβόλων του κόμματος, ενώ προσπάθησε να αποδομήσει το προσχέδιο θέσεων και να δώσει το στίγμα της αντιπαράθεσης, τονίζοντας ότι το κείμενο «εκφράζει μια άλλη φιλοσοφία, διαφορετική από τα κύρια χαρακτηριστικά που πρέπει να θεμελιώνουν ένα κομουνιστικό κόμμα (…)». Ο ίδιος, είχε το προηγούμενο διάστημα, πριν ακόμα την πτώση των καθεστώτων του σοσιαλιστικού μπλοκ, συναντήσεις με ηγέτες άλλων κομμουνιστικών κομμάτων, όπως με τον Χόνεκερ, τον Ζίβκοφ, τον Μπίλακ, τον Μαρσαί και τον Τσαουσέσκου και μπορούσε έτσι, να διαμορφώσει άποψη για τις αλλαγές που συντελούνταν στην ΕΣΣΔ και τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες.

Στην τοποθέτησή του, ο πρόεδρος της Κ.Ε. του ΚΚΕ αναφέρθηκε αρχικά στο «χώρισμα που κάνει ο αστικός Τύπος κι οι αντίπαλοί μας σε ανανεωτικούς και συντηρητικούς», λέγοντας πως «δεν έχει καμιά θέση. Όλοι είμαστε υπέρ της ανανέωσης, αλλά υπάρχει μια διαφορά: Στο πως εννοεί ο καθένας την ανανέωση. Υπάρχει διαφορά στο τι αλλαγές πρέπει να γίνουν γι' αυτή την ανανέωση. Και δεν είναι μόνο αυτό. Ξέρετε σε τέτοιες καταστάσεις δεν είναι μονάχα οι πραγματικές αλλαγές που απαιτούνται από την αλλαγή της κατάστασης, αυτές που χρειάζονται πραγματικά. Εδώ επανέρχονται και ζητήματα τα οποία γνωρίσαμε και παλιά. Σε τέτοιες καταστάσεις προκαλούνται αυτές οι συγχύσεις. Εγώ, συνιστώ, αν θέλετε πείτε με και οπορτουνιστή, όχι μονάχα ψυχραιμία, αλλά και προσοχή. Ορισμένοι εδώ ομιλητές κάναν μια ανάλυση, βγάλαν συμπεράσματα το τι συνέβηκε και που οφείλονται αυτά που έγιναν στις σοσιαλιστικές χώρες, στην κατάρρευση αυτού του μοντέλου. Περιμένετε λιγάκι. Αφού τα ίδια τα κόμματα δεν έχουν καταλήξει, πέρα από μια γενική διαπίστωση, από εδώ εμείς βγάζουμε συμπεράσματα; Θέλει λιγάκι περισσότερη προσοχή. Δεν είναι απλά πράγματα. Και δε βάζουμε καθόλου το ερώτημα: Αυτά που γίνονται προς ποια κατεύθυνση γίνονται; Προς την ενίσχυση του σοσιαλισμού σύντροφοι; Ή στην υπονόμευση του σοσιαλισμού; Βλέπετε πόσο τα πράγματα είναι ανακατεμένα. Εγώ λέω να προβληματιστούμε, αλλά να μη βιαζόμαστε, σε τέτοιες κρίσεις από τώρα (...)».

Στη συνέχεια, μιλώντας για τη φιλοσοφία του προσχεδίου θέσεων σημείωνε πως «είναι διαφορετική από τα κύρια χαρακτηριστικά που πρέπει να σημαδεύουν, που πρέπει να θεμελιώνουν ένα κομμουνιστικό κόμμα. Και όπως καταλαβαίνετε είναι φυσικό να μη συμφωνώ με αυτή τη φιλοσοφία του προσχεδίου (...)». Ο Χαρ. Φλωράκης αναφερόμενος στα λεγόμενα του Μίμη

Ανδρουλάκη για το «τι απαντήσεις δίνουν αυτοί που έχουν τον μαρξισμό-λενινισμό σαν εικόνισμα», επεσήμανε χαρακτηριστικά, «τον έχω εγώ, Μίμη, σαν εικόνισμα τον έχω. Αλλά δεν τον έχω για να το φιλάω το εικόνισμα.» Στο ίδιο πνεύμα ήταν η απάντησή του και σε όσους λέγανε «μα δεν είδες τι γίνεται στη Βουλγαρία, το κόμμα άλλαξε το όνομά του. Στην Τσεχοσλοβακία οι κομμουνιστές βάλαν στο σύμβολο του κόμματος και τα κερασάκια. Άντε, λοιπόν, ν' αλλάξουμε κι εμείς τα σύμβολά μας (...)». Ο ίδιος υποστήριζε πως «κι επειδή λοιπόν ορισμένα από τα κόμματα αυτά άλλαξαν τα σύμβολά τους, άλλαξαν το όνομά τους κι άρχισαν ν' αλληθωρίζουν προς την ευρωαριστερά, προς της Σοσιαλιστική Διεθνή, πρέπει κι εμείς, και στο όνομα μάλιστα της ανεξαρτησίας κι όχι του μιμητισμού, ν' αλλάξουμε; (…)»

Αναφερόμενος εκ νέου στη φιλοσοφία του κειμένου, ο Χαρ. Φλωράκης σημείωνε την «ασάφεια» που το χαρακτήριζε και υπογράμμιζε πως υπάγεται στην κατηγορία του «επιστημονικού οπορτουνισμού», καθώς όπως έλεγε «ένα από τα χαρακτηριστικά του οπορτουνισμού είναι να μη λέμε καθαρά τι θέλουμε να πούμε (...)».

Προασπίζοντας τον όρο του «μαρξισμού- λενινισμού», ο ηγέτης του ΚΚΕ ανέφερε πως «η μαρξιστική θεωρία είναι επιστήμη γνώσης και επαναστατικού μετασχηματισμού του κόσμου και αναπτύχθηκε παραπέρα και από τον Λένιν και από την πείρα και πρακτική δράση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, μετά τον Λένιν. Και νομίζω δικαιολογημένα λέγεται μαρξισμός- λενινισμός. Για μένα δε φτάνει η ονομασία, δεν είναι εκεί το ζήτημα. Ο μ-λ από τη ίδια του τη φύση είναι και διαλεκτικός και αντιδογματικός (…)». Για να ενισχύσει την επιχειρηματολογία του αυτή, ο Χαρ. Φλωράκης αναφερόταν στις θέσεις της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ το 1970, υπογραμμίζοντας ότι «ο λενινισμός είναι ο μαρξισμός της εποχής του ιμπεριαλισμού και των προλεταριακών επαναστάσεων (…)».

Σε ό,τι αφορά τον όρο του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», σημείωνε πως «είναι βασικό θεμέλιο για ένα Κ.Κ. (…)». Επίσης αναρωτιόταν για τον αν «υπάρχουν προβλήματα ανάπτυξης της εσωκομματικής δημοκρατίας (…)», για να απαντήσει πως «χωρίς καμιά αμφιβολία, αλλά αυτά δεν οφείλονται στο ότι έχουμε το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό (...)». Ταυτόχρονα, συμπλήρωνε πως «σωστά πρέπει ν' αναπτύσσεται και παραπέρα η εσωκομματική δημοκρατία κι εγώ είμαι διατεθειμένος να βοηθήσω και περισσότερο απ όλους σ' αυτό το πράγμα. Αλλά όμως να υπάρχει παράλληλα ο σεβασμός στην εκτέλεση των αποφάσεων της πλειοψηφίας (...)».

Υπερασπιζόμενος τον όρο του προλεταριακού διεθνισμού, ο πρόεδρος της Κ.Ε. του ΚΚΕ διερωτόταν αν «σταματήσαμε να έχουμε κοινά συμφέροντα με τους λαού των άλλων χωρών (…)» και πρόσθετε πως θα συνέχιζε να

υπάρχει η ανάγκη ανταλλαγής πληροφοριών, πείρας, πρακτικής και δράσης ανάμεσα στα διάφορα κομμουνιστικά κόμματα.[33]

Η πλατιά Ολομέλεια σημαδεύτηκε από την ένταση, την αγωνία και την οξύτητα των διαλόγων, καθώς κι από ένα περιστατικό που καταγράφεται στη σχετική βιβλιογραφία κι έχει να κάνει με την ρήση του Μίμη Ανδρουλάκη προς τον Χαρίλαο Φλωράκη, ότι «υπήρξε Λούθηρος χωρίς να το γνωρίζει».[34] Δηλαδή «κρατώντας τα σύμβολα και τα λάβαρα του κόμματος τόλμησε ανοίγματα και μεταρρυθμίσεις, καθιστάμενος, χωρίς να το συνειδητοποιεί, ο Λούθηρος του ΚΚΕ.»[35]

Μετά την ομιλία του, ο Χαρίλαος Φλωράκης, σε δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους, έξω από την αίθουσα των συνεδριάσεων, έσπευσε να δώσει το στίγμα των απόψεών του υπογραμμίζοντας πως «είμαι κομμουνιστής πρώτα- πρώτα. Είμαι υπέρ του κομμουνιστικού κόμματος. Αυτό το κόμμα είναι της εργατικής τάξης και των εργαζομένων. Καθαρά πράγματα. Έχει μια ιδεολογία, πιστεύει σε μια κοσμοθεωρία κι αυτή είναι ο μαρξισμός-λενινισμός. Δεν μπορεί να λειτουργήσει δίχως το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Είναι, τέλος, υπέρ του προλεταριακού διεθνισμού.»[36]

Σε ανάλογο ύφος είναι και τα σημειώματα του Χαρ. Φλωράκη από την εποχή εκείνη. Σε ένα από αυτά, ο κομμουνιστής ηγέτης έγραφε πως «ούτε εμείς, σύντροφοι, ούτε εσείς, ούτε κανένας άλλος έχει δικαίωμα να διαλύσει ένα κόμμα που δεν ίδρυσε. Το ΚΚΕ το ίδρυσε η πρωτοπορία του ελληνικού λαού. Η πρωτοπορία της εργατικής τάξης… Τι σας πειράζουν τα σύμβολα και το “κονίσματα” μωρέ; Σε τι σας έφταιξαν το σφυροδρέπανο ή οι κόκκινες σημαίες; Εκατομμύρια άνθρωποι έδωσαν τη ζωή τους για να κρατήσουν ψηλά τα λάβαρα του Κομμουνισμού».[37]

Λόγω της πληθώρας των ομιλητών και του συγκεκριμένου χρόνου των εργασιών της Ολομέλειας, πολλά στελέχη του κόμματος που είχαν γραφτεί στον κατάλογο των ομιλητών, δεν κατέστη δυνατό να μιλήσουν. Κατέθεσαν ωστόσο γραπτά τις ομιλίες τους, οι οποίες δημοσιεύθηκαν επίσης στον «Ριζοσπάστη» και οι οποίες κινούνται για τα επίδικα θέματα, στο ίδιο πνεύμα με τις τοποθετήσεις όσων μιλήσανε.

Στο κλείσιμο των εργασιών, ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ Γρηγόρης Φαράκος, απάντησε σε μια σειρά από ζητήματα που αφορούσαν τον ίδιο, αλλά και σε σχέση με τα σημεία που πυροδότησαν τη συζήτηση. Στην τοποθέτησή του απέρριπτε τον ισχυρισμό ότι η φιλοσοφία του κειμένου είναι σοσιαλδημοκρατική, λέγοντας πως το προσχέδιο θέσεων «δεν ορίζει το σοσιαλισμό μόνο ως κίνηση όπως η σοσιαλδημοκρατία, αλλά και ως κίνηση που απορρίπτει τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων, αλλάζει τον καπιταλισμό. Επίσης, αναφερόμενος στον όρο του «μαρξισμού- λενινισμού», υποστήριζε πως «οι σ. που είναι αντίθετοι με την άποψη του κειμένου

κινούνται- ή τουλάχιστον έχω την εντύπωση αυτή- από συναισθηματικούς κυρίως λόγους. Γιατί, δηλαδή, η μη χρησιμοποίηση του όρου- όχι των ιδεών Μάρξ, Λένιν- μπορεί να βλάψει το κίνημα; Οι σύντροφοι, που γενικά έστω, συμφωνούν με το προσχέδιο, απόδειξαν με επιχειρήματα ότι τέτοιος κίνδυνος δεν υπάρχει. Αντίθετα οι σύντροφοι που έχουν βασική αντίρρηση, ξεκινούν από συναισθηματική φόρτιση (...)».

Ταυτόχρονα, ο Γρ. Φαράκος υπενθύμιζε πως «το 1976 στη σύσκεψη των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων στο Βερολίνο, εμείς ως κόμμα υπογράψαμε κείμενο που δεν αναφέρεται στον μαρξισμό- λενινισμό, αλλά στις ιδέες του Μαρξ και του Λένιν, υπογράψαμε κείμενο που δεν αναφέρεται στον προλεταριακό διεθνισμό, αλλά στη διεθνιστική αλληλεγγύη».[38]

«Από τους 177 ομιλητές στην ιστορική ευρεία ολομέλεια οι 94 τάχθηκαν υπέρ του προσχεδίου, οι 74 κατά, ενώ εννιά δεν πήραν σαφή θέση. Από τα τακτικά μέλη του Πολιτικού Γραφείου μόνον ο Γρηγόρης Φαράκος μίλησε υπέρ των αλλαγών και οι υπόλοιποι τις απέρριψαν (Δ. Γόντικας, Ν . Καλούδης, Ο. Κολοζώφ, Τ. Μαμάτσης, Κ. Τσολάκης, Λ. Λογαρά και Α. Παπαρήγα). Τέλος, από τα αναπληρωματικά μέλη του Πολιτικού Γραφείου υπέρ των αλλαγών ήταν οι Μ. Ανδρουλάκης, Δ. Καραγκουλές, Π. Λαφαζάνης και Θ. Καρτερός και δύο κατά, οι Σπ. Χαλβατζής και Μ. Κωστόπουλος.»[39]

Ωστόσο, το προσχέδιο θέσεων δεν τέθηκε σε ψηφοφορία και αποφασίστηκε «να συνεχιστεί η επεξεργασία κειμένου Θέσεων της Κ.Ε. προς το 13ο Συνέδριο, παίρνοντας υπόψη και τη συζήτηση που έγινε απ' όλους στην Ολομέλεια».[40] Για τον Νίκο Χουντή ωστόσο «όταν καταλήξαμε στην ευρεία Ολομέλεια, αρνήθηκαν ότι μπορεί να καταλήξει σε απόφαση, γιατί βλέπανε ότι ο συσχετισμός της δεν τους ευνοούσε. Άρχισε τότε μια σύγκρουση. Τότε αποφασίζεται να γίνουν αλλαγές στην επιτροπή και να αναλάβει η νέα σύνθεση, χωρίς εμάς τους "εκσυγχρονιστές", της επιτροπής να γράψει νέο κείμενο, όπως και έγινε. Στο νέο κείμενο δεν κάνανε περισσότερη επεξεργασία, απλά στάθηκαν στους "-ισμούς", τους οποίους πρόσθεσαν στο κείμενο».[41]

Στην προσπάθειά του το Πολιτικό Γραφείο να καθησυχάσει τα μέλη του κόμματος μετά το «ντόρο» που προκάλεσε στα ΜΜΕ η πλατιά Ολομέλεια, σε ανακοίνωσή του την επομένη της λήξης των εργασιών, υποστήριζε πως «οι προσπάθειες μιας μερίδας των μέσων μαζικής ενημέρωσης να εμφανίσουν τις διαφορετικές προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν στις εργασίες της πλατιάς Ολομέλειας σαν "προσωπικές διαμάχες" ή και σαν ενδείξεις ότι το ΚΚΕ βρίσκεται σε "σπαραγμό" και "αδιέξοδο" όχι μόνο δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και υπηρετούν εμφανείς σκοπιμότητες αλλά και έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την ανάγκη να ενθαρρυνθεί γενικότερα η δημοκρατία και η διαφάνεια στα κόμματα και την πολιτική ζωή της χώρας για τα οποία το ΚΚΕ σταθερά ανοίγει πραγματικούς πρωτοποριακούς δρόμους».[42]

Συμπερασματικά, η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε του ΚΚΕ επιβεβαίωσε την ύπαρξη των διαφορετικών ιδεολογικών και πολιτικών ρευμάτων στο εσωτερικό του κόμματος που έπαιρναν τον χαρακτήρα τάσεων με φραξιονιστική λειτουργία. Επίσης, επιβεβαίωσε την εκτίμηση ότι το χάσμα ανάμεσα στις δύο πλευρές ήταν αγεφύρωτο και κατέδειξε ότι οι επόμενοι μήνες, στον δρόμο προς το 13ο Συνέδριο τον Φεβρουάριο του 1991, θα ήταν αποφασιστικοί, ώστε να επέλθει η διάσπαση. Παράλληλα διευρύνθηκε η απόσταση μεταξύ των δυο ηγετικών προσωπικοτήτων του κόμματος, του Χαρ. Φλωράκη με τον Γρ. Φαράκο, ενώ φάνηκε πως οι ομαδοποιήσεις είχαν εξ αρχής και ηλικιακά χαρακτηριστικά.

Η «παλιά φρουρά» προσπάθησε και πέτυχε, σε πρώτη φάση, να συγκροτήσει μια ιδεολογική πλατφόρμα άμυνας, γύρω από τους κομβικούς όρους του προσχεδίου θέσεων, έτσι ώστε στην πορεία να καταφέρει να ανασυγκροτηθεί και να κερδίσει τους συσχετισμούς στο κόμμα, με αιχμή την υπεράσπιση των αρχών και των συμβόλων του ΚΚΕ. Η «νέα φρουρά» αναδείχθηκε, στην πλατιά Ολομέλεια, ως το νέο πλειοψηφικό ρεύμα που μπορούσε να δημιουργηθεί και επιδίωξε με το προσχέδιο θέσεων να ανιχνεύσει μια νέα πολιτική ταυτότητα που να έρχεται σε ρήξη με «ξεπερασμένες έννοιες» και ταυτόχρονα να ανανεώνει τα χαρακτηριστικά του κόμματος. Οι προθέσεις αυτές ωστόσο, δεν ήταν απολύτως συγκροτημένες στο μυαλό των στελεχών της, αλλά ούτε και κοινός τόπος για όλους.

Παράπλευρη απώλεια της πλατιάς Ολομέλειας ήταν η εφημερίδα «Πρώτη», η οποία ναι μεν είχε το χαρακτήρα της ανεξάρτητης απογευματινής δημοκρατικής εφημερίδας, αλλά στην πραγματικότητα εξελίχθηκε να εκφράζει πολιτικά και ιδεολογικά τη «νέα φρουρά» του κόμματος. Αφορμή για το κλείσιμο της εφημερίδας, η οποία παρουσίαζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, ήταν, σύμφωνα με τον τότε διευθυντή της Παύλο Τσίμα, ο τίτλος του ρεπορτάζ των ημερών της πλατιάς Ολομέλειας. Σύμφωνα με τον ίδιο, «στο σχετικό ρεπορτάζ κάποιος είχε βάλει ως τίτλο “στο επίκεντρο της συζήτησης οι –ισμοί”. Ο τίτλος ήταν ενοχλητικός για την κουλτούρα του ΚΚΕ, γιατί αυτό το “-ισμοί” είχε κάτι το υποτιμητικό. Για τον συγκεκριμένο τίτλο ο Φλωράκης είχε επιτεθεί στην εφημερίδα, που ήταν και ο προάγγελος του κλεισίματός της. Είχε πει χαρακτηριστικά “τους πληρώνουμε για να μας βρίζουν”».[43]

1. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 704.
2. Αναφορικά με τον Κώστα Τσολάκη βλ. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Νάντια Βαλαβάνη, σελ. 116- 186, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
3. Κούλογλου Στέλιος, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 2006, σελ. 532.
4. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μάκης Κοψίδης, σελ. 111- 115.
5. Για παράδειγμα ο Αλέκος Αλαβάνος ανέφερε πως «ασφαλώς οι εξελίξεις στη ΛΔ Γερμανίας, όπως και σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες, δείχνουν να μπαίνει μια "τελεία και παύλα" σ' ένα πρότυπο σοσιαλιστικής ανάπτυξης με δημοκρατικό και οικονομικό έλλειμμα και να τίθενται πολλά "ερωτηματικά" αλλά και πρωτοφανείς καινούργιες δυνατότητες σχετικά με την παραπέρα πορεία τους.» Παράλληλα ωστόσο, συμπλήρωνε πως «θα ήταν λάθος όμως, να ερμηνεύσουμε τα γεγονότα του Βερολίνου σαν μια πορεία που τους επιβλήθηκε πρώτα και κύρια "από τα έξω"(…) Γιατί τα προβλήματα με τις σοσιαλιστικές χώρες είναι πολύ πιο βαθιά από όσο πίστευε κανείς τις πρώτες μέρες της Περεστρόικα». Βλ.: Αλαβάνος Αλέκος, «Να γκρεμίσουμε το τείχος», *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1989, σελ. 8-9.
   Επίσης ο Αλ. Αλαβάνος σε συνέντευξη στον «90,2 Αριστερά στα fm», μιλώντας για τις εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες, υποστήριζε την «αποκατάσταση των ιδεών του σοσιαλισμού, όχι αποκαθήλωσή του. Καταλυτικός ο ρόλος των σοσιαλιστικών χωρών για την πρόοδο στον πλανήτη μας». Βλ. αναλυτικά «Ο Αλ. Αλαβάνος για την Περεστρόικα: Επανάσταση μέσα στην επανάσταση», *Ριζοσπάστης*, 7 Δεκεμβρίου 1989, σελ. 5.
6. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
7. *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 1990, σελ. 21.
8. *Ριζοσπάστης*, 22 Δεκεμβρίου 1989, σελ. 1.
9. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 1990, σελ. 6.
10. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 1990, σελ. 10.
11. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 665.
12. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 312.
13. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990, σελ. 284.
14. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 283- 293.
    Βλ. επίσης τη διακήρυξη του ΣΥΝ στην οποία υπογραμμιζόταν πως «η Περεστρόικα δεν αποτελεί απλά μια εσωτερική μεταρρυθμιστική προσπάθεια της ΕΣΣΔ. Εξελίσσεται καθημερινά σε προωθητική δύναμη μιας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων (…) Οι αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και το νέο διεθνές κλίμα σηματοδοτούν την αποτυχία ενός μοντέλου και όχι τη χρεοκοπία των ιδανικών του σοσιαλισμού. Αντίθετα, επιβεβαιώνουν την ορθότητα των βασικών επιλογών του Συνασπισμού, για το αδιαίρετο δημοκρατίας και

σοσιαλισμού». Βλ. αναλυτικά «Διακήρυξη Συνασπισμού», *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 1990, σελ. 8- 12.

15. Κυριαζής Χρήστος, «Μνήμες ενός οδοιπορικού», *Αντί*, τχ. 469, Ιούνιος 1991, σελ. 14- 21
16. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110.
17. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 705.
18. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 317.
19. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 682.
20. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Αλέκος Αλαβάνος, σελ. 75- 86.
21. *Ο σύγχρονος δεξιός οπορτουνισμός- Συλλογή κειμένων*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σελ. 13.
22. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
23. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74.
24. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
25. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.
26. *Ο σύγχρονος δεξιός οπορτουνισμός- Συλλογή κειμένων*, ό.π., σελ. 94- 95.
27. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990 σελ. 339.
28. *Προσχέδιο Θέσεων για το 13ο Συνέδριο,* Επιτροπή της Κεντρικής Επιτροπής για το προσχέδιο των Θέσεων για το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, Ιούνης 1990.
29. *Ο σύγχρονος δεξιός οπορτουνισμός- Συλλογή κειμένων*, ό.π., σελ. 13.
30. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
31. Φαράκος Γρηγόρης, *ό.π.*, σελ. 318. Βλ. επίσης *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102.
32. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 338 και 343.
33. «Οι ομιλίες στην πλατιά Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 18, 19, 20, 21 Ιουνίου 1990.
34. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ.705.
35. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ.705.
36. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 82.
37. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ.716.
38. «Οι ομιλίες στην πλατιά Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1990, σελ. 16- 17.
39. Παππάς Τάσος, *ό.π.*, σελ. 83.
40. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 345.
41. Παράρτημα συνεντεύξεων, Νίκος Χουντής, σελ. σελ. 56- 74.
42. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 346.
43. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: Ένας πρωτόγνωρος δημόσιος διάλογος

12.1 Στον δρόμο προς το 13ο Συνέδριο

Στο διάστημα μεταξύ Ιουλίου 1990 και Φεβρουαρίου 1991, εκδηλώθηκε, στις γραμμές του ΚΚΕ, η εσωκομματική σύγκρουση. Τα δύο μπλοκ, που μέχρι τότε δειλά ή συγκαλυμμένα λειτουργούσαν, αποκτούν σαφή οργανωτικά χαρακτηριστικά εσωκομματικών ομάδων και επιδίδονται σε μια ιδεολογική και οργανωτική αντιπαράθεση που κράτησε μέχρι την οριστική ρήξη ανάμεσά τους, το καλοκαίρι του 1991.

Κύριο διακύβευμα αποτέλεσε η ίδια η ύπαρξη του κόμματος. Στοιχείο αντιπαράθεσης που καθιέρωσε στον προσυνεδριακό διάλογο η «παλιά φρουρά», κατορθώνοντας έτσι να συσπειρώσει τα στελέχη και τα μέλη του κόμματος που γαλουχήθηκαν με τις αρχές και τις αξίες ενός ένδοξου και ηρωικού παρελθόντος του κομμουνιστικού κινήματος και τα οποία τώρα έβλεπαν να απειλείται η υπόσταση του «τιμημένου ΚΚΕ». Στην όξυνση της αντιπαράθεσης, συνέβαλλε με τη στάση της η «νέα φρουρά», καθώς η επιμονή της πάνω στους όρους- «αγκάθια» [των λεγόμενων «-ισμών»], αλλά και ορισμένες τοποθετήσεις στελεχών αυτής- στον προσυνεδριακό διάλογο και τις συνελεύσεις των οργανώσεων-. οι οποίες έθεταν πιο προωθημένα ζητήματα σε σχέση με τη φυσιογνωμία και τα χαρακτηριστικά του ΚΚΕ, πόλωναν επιπλέον την κατάσταση.

Στο πλαίσιο του στόχου που είχαν και οι δύο πλευρές, την κατάληψη δηλαδή καίριων οργανωτικών θέσεων, προχώρησαν σε μια σειρά από συμβιβασμούς- κυρίως σε επίπεδο κειμένων- μέχρι και τον Ιούνιο του 1991. Προϊόν συμβιβασμού ανάμεσα στις δύο πτέρυγες του κόμματος είναι και τα προσυνεδριακά κείμενα του 13ου Συνεδρίου. Οι Θέσεις της Κ.Ε., το Σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης και το Σχέδιο καταστατικού, για το οποίο δεν υπήρξαν σοβαρές ενστάσεις, δόθηκαν στη δημοσιότητα το φθινόπωρο του 1990.

Σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο των Θέσεων της Κ.Ε. για το 13ο Συνέδριο, είχε ομοιότητες με το προσχέδιο θέσεων που συζητήθηκε στην πλατιά Ολομέλεια του Ιουνίου του 1990, αλλά διέφερε στο ύφος και κυρίως στα επίμαχα σημεία του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού» και του «μαρξισμού- λενινισμού», γι' αυτό και καθιερώθηκε να θεωρείται από τον Τύπο της εποχής ως το «κείμενο των συντηρητικών».

Το κείμενο ακολουθεί τη δομή των ντοκουμέντων των κομμουνιστικών κομμάτων. Αρχικά περιγράφει τις εξελίξεις στη διεθνή συγκυρία, έπειτα σημειώνει την υπάρχουσα κατάσταση στον ελληνικό χώρο, υπογραμμίζει την σημασία ανάπτυξης του μαζικού κινήματος και θέτει τα καθήκοντα του κόμματος στη νέα κατάσταση.

Αναφορικά με το ζήτημα του «προλεταριακού διεθνισμού», βρέθηκε η συμβιβαστική τομή που έκανε λόγο για την ανάγκη «να αναζητηθούν νέες μορφές έκφρασής του» και συγκεκριμένα «ένας διεθνισμός στις σύγχρονες συνθήκες ανάμεσα σε κομμουνιστικά και άλλα κόμματα και οργανώσεις που έχουν στόχο τον σοσιαλισμό θα στηρίζεται σε νέες προωθημένες προγραμματικές συγκλίσεις (...)». Επίσης, σημειωνόταν πως «η αλληλεγγύη ανάμεσα στους εργαζομένους και τους λαούς όλων των χωρών για την αντιμετώπιση των μεγάλων οικουμενικών προβλημάτων, την κατάχτηση και διαφύλαξη αξιών του ανθρώπινου πολιτισμού, αποκτά ιδιαίτερη σημασία (...)».

Σχετικά με τις θεωρητικές και ιδεολογικές βάσεις του κόμματος, το κείμενο έβαζε τον όρο «μαρξισμό- λενινισμό» συγκαλυμμένα και στις αναφορές ότι «κοσμοθεωρία του ΚΚΕ είναι η κοινωνική- πολιτική, οικονομική κι φιλοσοφική θεωρία που θεμελίωσαν οι Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν (…)», όπως και ότι «το ΚΚΕ στη μακρόχρονη δράση του υστέρησε σημαντικά στην ανάπτυξη της μαρξιστικής, λενινιστικής θεωρίας (…)». Στο ίδιο πλαίσιο, αναφέρεται πως «αντιμετώπισε συχνά την ιδεολογία και την κοσμοθεωρία ως ένα σύστημα στατικό, κλειστό σε αντίθεση με την εξελισσόμενη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα (...)». Έτσι, υπογραμμιζόταν πως «το ΚΚΕ πρέπει να υπερβεί διαλεχτικά μια απλουστευτική και σε ορισμένες περιπτώσεις σχηματική ερμηνεία- παρερμηνεία της σκέψης των κλασσικών (...)».

Για τον επίμαχο όρο του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», δε βρέθηκε συμβιβαστική λύση, καθώς το σημείο θεωρούνταν κρίσιμο. Γι’ αυτό στο κείμενο σημειώνεται ρητά πως «η εσωτερική ζωή, η λειτουργία και η δράση του κόμματος αναπτύσσονται πάνω στις αρχές της ύπαρξης ενιαίου καθοδηγητικού κέντρου σε όλα τα επίπεδα με ουσιαστικές δικαιοδοσίες. Του σεβασμού της θέλησης της πλειοψηφίας. Της αιρετότητας των στελεχών. Της δέσμευσης για ενιαία δράση και εφαρμογή των αποφάσεων. Αυτά συνιστούν επίσης επίκαιρες και βασικές πλευρές του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, που αποτελεί γενικότερη αρχή συγκρότησης του ΚΚΕ, και εξασφαλίζει την ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική ενότητα, το δημοκρατικό έλεγχο, τα δικαιώματα των μελών του Κόμματος να συμμετέχουν στη διαμόρφωση και την άσκηση της πολιτικής του. Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός αποτελεί κύριο συστατικό το χαρακτήρα του ΚΚΕ (...)».

Σε σχέση με τα ζητήματα οργανωτικής δομής του κόμματος- για τα οποία στο προσχέδιο θέσεων υπήρχε διαφωνία- και στις Θέσεις της Κ.Ε. δεν υπάρχει σαφής πρόταση και επισημαίνεται πως για αυτά «θα αποφανθεί το 13ο Συνέδριο (…)», αφού «συγκεντρωθούν οι σκέψεις και οι προτάσεις (…)».

Τομή ωστόσο του κειμένου, αποτελεί η ακύρωση και τυπικά της θέσης για αποδέσμευση της Ελλάδας από την ΕΟΚ, γεγονός που δεν έγινε, όπως φαίνηκε από τον προσυνεδριακό διάλογο, αρεστό σε μερίδα του κόμματος.

Στο κείμενο υπογραμμιζόταν χαρακτηριστικά πως «με το δυνάμωμα της αλληλεξάρτησης στην Ευρώπη και με τη συμπλήρωση σχεδόν μια δεκαετίας ενσωμάτωσης της χώρας μας στην Κοινότητα, η αποδέσμευση στις σημερινές συνθήκες δεν μπορεί πια να προσφέρει αποτελεσματικές και ρεαλιστικές λύσεις. Η συμμετοχή μας στην ΕΟΚ προσφέρεται για μια πιο ενεργητική συμμετοχή στο διεθνή καταμερισμό εργασίας (...)». Παράλληλα προσέθετε πως «το κόμμα μας είναι αντίθετο στις αντιλήψεις που εξωραΐζουν το ρόλο της Κοινότητας, περιορίζουν τη συμμετοχή της χώρας μας σε μια παθητική προσαρμογή σε κοινοτικές εντολές και στις αποφάσεις των ισχυρών για τα μεγάλα ανοικτά ζητήματα των κοινοτικών μεταρρυθμίσεων. Θεωρεί ότι η Αριστερά στη χώρα μας πρέπει να επεξεργασθεί ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αναπτυξιακών αιτημάτων και στόχων για τις σχέσεις Ελλάδας και Κοινότητας και να το διεκδικήσει μέσα στην Κοινότητα (...)». Στο σχέδιο Θέσεων υιοθετείται επίσης το σχήμα περί χωρών Βορρά- Νότου και άνισης ανάπτυξής τους και σ' αυτό αντιπαρατάσσεται ο «προοδευτικός εκσυγχρονισμός (…)» και το αίτημα για σύγκλιση και ισοτιμία των χωρών μελών της Κοινότητας.[1]

Στην ψηφοφορία για το κείμενο θέσεων του συνεδρίου, μέλη της Κεντρικής Επιτροπής [προσκείμενα στο ανανεωτικό ρεύμα] εκφράστηκαν με «κατά» και «λευκό», θέλοντας να δείξουν ότι η ομοφωνία στην καθοδήγηση του κόμματος δεν υπήρχε πια. Παράλληλα δημοσιοποίησαν τη σύγκρουση αντιλήψεων που υπήρχε. Μετά την πλατιά Ολομέλεια του Ιουνίου, άλλο ένα «κρούσμα απειθαρχίας» εκδηλωνόταν στην κορυφή των ηγετικών κλιμακίων του ΚΚΕ.

Συγκεκριμένα, στον «Ριζοσπάστη» δημοσιεύτηκε πως «το προεδρείο της Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ έδωσε στη δημοσιότητα τις ψηφοφορίες για έγκριση της πρότασης του Π.Γ. ότι το κείμενο μπορεί να αποτελέσει βάση- ανεξαρτήτου βαθμού διαφωνίας: Τακτικά μέλη Κ.Ε. υπέρ 49, κατά 2, λευκό 1. Αναπληρωματικά μέλη Κ.Ε. υπέρ 20, κατά 4, λευκό 5». Επίσης, για την έγκριση των Θέσεων: «τακτικά μέλη υπέρ 41, κατά 6, λευκό 5. Αναπληρωματικά μέλη υπέρ 7, κατά 15, λευκό 7. Εξελεγκτική Επιτροπή, μέλη: υπέρ 5. Βετεράνοι υπέρ 2.»[2]

Στο μεταξύ, έπειτα από 12 χρόνια [1978] η ηγεσία του ΚΚΕ αποφάσισε να συντάξει ξανά το πρόγραμμα του κόμματος. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1990 δημοσιεύθηκε το Σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης, του οποίου το περιεχόμενο δεν παρουσίαζε μεγάλες αποκλίσεις από το προσχέδιο θέσεων για το 13ο Συνέδριο. Το ύφος του, η λογική που το διαπερνούσε και ορισμένοι όροι που χρησιμοποιούνται σε σημεία του κειμένου, συνέχιζαν να είναι πιο κοντά στη φυσιογνωμία της «ανανεωτικής πτέρυγας» του κόμματος. Ταυτόχρονα όμως συμπεριλάμβανε τις αναγκαίες προτάσεις για να ικανοποιηθούν όλες οι πλευρές και να ψηφιστεί στην Κεντρική Επιτροπή.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση το πως πραγματεύονται πλέον τους επίμαχους όρους, που στο προσχέδιο θέσεων για την πλατιά ολομέλεια, είχαν ποκαλέσει τις διαφωνίες μεταξύ των στελεχών του κόμματος. Έτσι, σε σχέση με τις νέες συνθήκες που διαμορφωνόταν, το Σχέδιο διακήρυξης υπογράμμιζε ότι «επιβάλλεται να ενισχυθεί η αυτοτελής φυσιογνωμία και οι επεξεργασίες του ΚΚΕ, με ταυτόχρονη ενίσχυση των διεθνιστικών αξιών του εργατικού και αριστερού κινήματος και εκσυγχρονισμό του περιεχομένου και των μορφών του διεθνισμού και της διεθνής αλληλεγγύης των εργαζομένων σε αντιστοιχία με τις απαιτήσεις της εποχής μας (...)». Ως όρο ανάπτυξης του ΚΚΕ έθετε επίσης την προσπάθεια «να στηρίζει την ανάλυση της πραγματικότητας και τη χάραξη της στρατηγικής και της ταχτικής του στη θεωρία που θεμελίωσαν οι Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν, θεωρία δυναμική, ξένη προς κάθε στατική, σχηματική ή δογματική κατανόησή της, στην οποία ενυπάρχει το καθήκον της διαρκούς εφαρμογής και της διαρκούς ανάπτυξής της (...)». Ένα επίσης, χαρακτηριστικό σημείο της φιλοσοφίας του κειμένου, είναι εκείνο που έχει να κάνει με τη σημασία του πολυκομματισμού, στοιχείο όμως, που δεν είναι πρωτότυπο στα κομματικά κείμενα της περιόδου. Συγκεκριμένα, το Σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης υπογραμμίζει πως «αναπόσπαστο συστατικό της ελευθερίας που εγγυάται ο σοσιαλισμός είναι η ελευθερία επιλογής του κόμματος που προτιμά ο καθένας, η επιλογή κυβερνήσεων σύμφωνα με τη θέληση της πλειοψηφίας του λαού (...)».[3]

Ταυτόχρονα, το Σχέδιο διακήρυξης περιέγραφε τη στρατηγική πρόταση του ΚΚΕ για την αλλαγή της ελληνικής κοινωνίας και τη νέου τύπου ανάπτυξή της με κατεύθυνση τον σοσιαλισμό, δίνοντας επίσης, ιδιαίτερο βάρος στις μεταρρυθμίσεις. Το Σχέδιο προσπαθεί να κάνει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτικής και οικονομικής κατάστασης του τόπου, δεν μπαίνει στη λογική του «κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού», ενώ επιδιώκει να απομακρυνθεί από αναλύσεις με βάση μια οικονομίστικη προσέγγιση που στο επίκεντρο έχει τη λογική του κρατισμού.

Για το Σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης χρειάστηκε, όπως αναφέρει ο Τάσος Παππάς, να γίνουν «δυο συνεδριάσεις αυτού του οργάνου και αρκετές του Πολιτικού Γραφείου προκειμένου να πάρει την τελική του μορφή. Το κείμενο επεξεργάστηκε ο Γιάννης Δραγασάκης, τότε αναπληρωματικό μέλος του Πολιτικού Γραφείου, και δέχθηκε πλήθος κριτικών για “σοσιαλδημοκρατική απόκλιση”, υπονόμευση της επαναστατικής φυσιογνωμίας του ΚΚΕ και άλλα τινά. Καταλυτική ήταν η παρέμβαση και σ’ αυτό το θέμα του Χαρίλαου Φλωράκη, ο οποίος εξαιτίας των ενστάσεων ζήτησε να αναπεμφθεί το κείμενο στο Πολιτικό Γραφείο για καλύτερη επεξεργασία, όπως είπε, αλλά για απάλειψη των ενοχλητικών επισημάνσεων εννοούσε. Τελικώς το ντοκουμέντο ψηφίστηκε. Κατά ψήφισαν οι Α. Παπαρήγα, Μ. Μαίλης και Κ. Κερασουνλής. Οι δύο τελευταίοι μάλιστα μίλησαν καθαρά για “σοσιαλδημοκρατικό και ρεφορμιστικό σχέδιο”. Λευκό,

μεταξύ άλλων, ψήφισαν ο Μήτσος Κωστόπουλος, ο Αλέκος Αλαβάνος από εντελώς διαφορετική οπτική γωνία. Ναι με επιφυλάξεις έριξε ο Κώστας Τσολάκης».[4]

12.2 Το ΚΚΕ αντιμέτωπο με την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Η μεταστροφή στις σχέσεις του με το ΠΑΣΟΚ

Παρά τον συμβιβασμό που επήλθε μεταξύ των δύο ρευμάτων του ΚΚΕ σε ορισμένα ζητήματα των Θέσεων, του Σχεδίου προγραμματικής διακήρυξης και του Σχεδίου του καταστατικού, οι αντιθέσεις στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κόμματος παρέμεναν. Τους επόμενους μήνες [προς το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, τον Φεβρουάριο του 1991], οι ηγετικοί πυρήνες των δυο «τάσεων» έθεσαν σε δεύτερη μοίρα τις ιδεολογικές και θεωρητικές τους διαφορές και επικεντρώθηκαν, πια, στην εκλογή αντιπροσώπων στο 13ο Συνέδριο και την τελική σύνθεση των καθοδηγητικών οργάνων του κόμματος. Την ίδια ώρα, οι εξελίξεις στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης βρισκόταν στο επίκεντρο του προσυνεδριακού διαλόγου.

Με τη δημοσίευση των κομματικών ντοκουμέντων για το 13ο Συνέδριο, ξεκίνησε, τον Σεπτέμβριο του 1990, ο δημόσιος προσυνεδριακός διάλογος στα κομματικά έντυπα, τον «Ριζοσπάστη» και την «Κομμουνιστική Επιθεώρηση» (ΚΟΜΕΠ). Σε ανακοίνωσή της η Επιτροπή δημοσίου προσυνεδριακού διαλόγου, σημείωνε πως πρέπει «να εκτιμήσουμε την πορεία, τη δράση και τη στάση μας. Να βγάλουμε σωστά διδάγματα και συμπεράσματα από τις συγκλονιστικές εξελίξεις στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης. Να δούμε τις αλλαγές που έγιναν στον κόσμο και να προχωρήσουμε σε νέες επεξεργασίες. Να ανανεώσουμε και να εκσυγχρονίσουμε το κόμμα για ν' ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες και στις νέες απαιτήσεις.»[5]

Ο προσυνεδριακός διάλογος και οι εσωκομματικές διαδικασίες διεξήχθησαν κάτω από τη σκιά των εξελίξεων στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Περίπου ένα χρόνο μετά την κατάρρευση του τείχους του Βερολίνου και τη Σοβιετική Ένωση να δοκιμάζεται από οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, τα μέλη και τα στελέχη του ΚΚΕ καλούνταν να βρουν απαντήσεις όχι μόνο στο τι έγινε μέχρι τότε στην Ελλάδα και σε ποια κατάσταση ήταν το κόμμα και ο Συνασπισμός, αλλά και στα σύνθετα και πρωτόγνωρα ζητήματα της περιόδου και της διεθνούς συγκυρίας. Να ανιχνεύσουν απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα που δημιούργησε η πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, να συλλάβουν τα βασικά χαρακτηριστικά ενός κόσμου που άλλαζε ριζικά και να εντοπίσουν τις κινητήριες δυνάμεις μιας νέας ιστορικής φάσης.

Την ίδια περίοδο, στην ελληνική πραγματικότητα υπήρξε μεταστροφή στις σχέσεις της Αριστεράς με το ΠΑΣΟΚ. Τα δύο κόμματα άφησαν στην άκρη

το «ελληνικό ‘89» και έδωσαν από κοινού τη μάχη των δημοτικών εκλογών σε μια σειρά από μεγάλους και μικρούς δήμους της χώρας [Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιά κ.ά.]. Με το αίτημα της «κάθαρσης» να αποτελεί παρελθόν, την κυβέρνηση Μητσοτάκη να υλοποιεί το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμά της και το κύμα των μαθητικών καταλήψεων να εξαπλώνεται σε όλα τα σχολεία της χώρας, διαμορφώθηκε ένα νέο πλαίσιο σχέσεων ανάμεσα στα δύο κόμματα που δεν έμενε μονάχα στη συνεργασία των αυτοδιοικητικών εκλογών. Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Γ. Αναστασιάδης, είχε να κάνει με «ένα νέο ιδεολογικό κλίμα, που είχε ως επίκεντρο την ανάγκη εκσυγχρονισμού της χώρας. Ο “εκσυγχρονισμός” με το μη προσδιορισμένο- σκόπιμα- περιεχόμενό του, συνοδευόμενος και από το αντίθετό του, το “λαϊκισμό” κυριάρχησε στον πολιτικό λόγο και τις εσωτερικές συγκρούσεις όλων σχεδόν τω κομματικών χώρων».[6]

Σε συνεδρίασή της [22 Νοεμβρίου 1990] η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, προκειμένου να εκτιμήσει τα ζητήματα της περιόδου, αποτίμησε τα αποτελέσματα της εκλογικής συνεργασίας του ΣΥΝ με το ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές εκλογές. Οι τοποθετήσεις των κορυφαίων στελεχών του κόμματος είναι ενδεικτικές των διαφορετικών προσεγγίσεων, αλλά και αντιλήψεων επί του θέματος, στο εσωτερικό του κόμματος.

Ο Μίμης Ανδρουλάκης σημείωνε πως πρέπει «να συμβάλλουμε αποφασιστικά να αποσαφηνιστεί πλήρως ο πολιτικός προσανατολισμός του ΣΥΝ και οι συμμαχίες του… Η σύγκλιση με το ΠΑΣΟΚ επάνω στη λογική της εναλλακτικής λύσης, που προτείνουμε, θα κερδηθεί μόνο αν δημιουργήσουμε αντίστοιχο ρεύμα στην κοινωνία (...)».

Ο Κώστας Βουλγαρόπουλος υποστήριζε πως «η Κ.Ε. δεν αποφάσισε μια γενική συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές εκλογές. Κλήθηκε όμως να επικυρώσει μια απόφαση που πάρθηκε στο Π.Γ. και προωθήθηκε μέσω του Συνασπισμού. Η ταχτική αυτή με τη μορφή που καταλήχτηκε δυσκόλεψε, δε βοήθησε τις Κ.Ο. να μπούνε με πίστη και ενθουσιασμό στην εκλογική μάχη (...)».

Η Μαρία Δαμανάκη ισχυριζόταν πως «η έλλειψη πολιτικής συμμαχιών είναι μια μόνο πλευρά της γενικότερης αδυναμίας μας για παραγωγή πολιτικής, για επεξεργασία εναλλακτικής πολιτικής πρότασης απέναντι στη Ν.Δ (…). Υπάρχει ανάγκη η πολιτική μας να αποκτήσει ουσιαστική ευρωπαϊκή διάσταση. Είναι αδύνατο να συνεχίσουμε να αγνοούμε την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης (...)».

Ο Γιάννης Δραγασάκης ανέφερε πως «η ανάγκη διατύπωσης μιας εναλλακτικής διεξόδου που να ανοίγει νέους κοινωνικούς και πολιτικούς ορίζοντες στη ζωή της χώρας μας, αποτελεί στην ουσία ένα δυναμικά αναπτυσσόμενο λαϊκό αίτημα προς το οποίο πρέπει να ανταποκριθούμε (...)».

Αντίθετα από τον Γ. Δραγασάκη, ο Κυριάκος Κερασουνλής σημείωνε πως «στις δημοτικές εκλογές "έσπασε"- σχετικά- η παράδοση που ήθελε το ΚΚΕ, την Αριστερά να της εμπιστεύεται ο λαός την ψήφο του δυσανάλογα- πιο πάνω- από την κοινοβουλευτική της δύναμη (…). Γενικεύτηκε μια συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ σε επίπεδο κορυφής την ώρα που γινόταν λόγος μόνο για τους τρείς μεγάλους δήμους χωρίς την ανάλογη συζήτηση και προετοιμασία των δυνάμεών μας, τη στιγμή που γνωρίζαμε το κλίμα στον κόσμο απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (...)».

Ο Δημήτρης Κοντοφάκας, υπογράμμιζε πως «η "αντι-ΠΑΣΟΚ" αντίληψη είναι εξίσου επιζήμια με την "αντι-δεξιά" και αυτό αποδείχτηκε άλλη μια φορά. Και το ιδεολογικό υπόβαθρο; Μα το σκεπτικό: Γιατί να κατέβω με συνεργασία και να βγάλω 5 συμβούλους, αφού μπορώ να πάρω τη δημαρχία μόνος μου και να βγάλω 15; Είναι απλή αριθμητική; Όχι, είναι ένας κακός εννοούμενος «κομματικός πατριωτισμός» που δε βλέπει μακριά και υποτιμά τις συμμαχίες. Και παραπέρα, είναι φόβος προς τις συμμαχίες, μήπως θολώσουν τα… καθαρά νερά (...)».

Ο Στρατής Κόρακας, από τη μεριά του, τόνιζε ότι «η κατάσταση στο κόμμα είναι άσχημη, κατά τη γνώμη μου, κυρίως σε επίπεδο στελεχών. Τα μέλη του κόμματος, οι οπαδοί του αλλά και οι εργαζόμενοι γενικότερα ανησυχούν για την κατάσταση αυτή. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες ολομέτωπης επίθεσης της κυβέρνησης. Ο κόσμος δικαιολογημένα έχει αυξημένες απαιτήσεις από το κόμμα. Και σ' αυτό πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή, να δραστηριοποιηθούμε με αισιοδοξία, να σταθούμε στο ύψος των περιστάσεων (...)».

Ο Δημήτρης Κουτσούμπας, ισχυριζόταν πως «σύγχυση σπέρνει η άποψη που εμφανίζεται και μέσα στους κόλπους του ΣΥΝ, για τη δήθεν αναγκαιότητα μιας "πολιτικής και κοινωνικής συμφωνίας", άποψη που σπέρνει αυταπάτες μέσα στο λαό, οδηγεί το κίνημα σε παροπλισμό (...)».

Ο Παναγιώτης Λαφαζάνης υπογράμμιζε πως «ο νέος ευρωπαϊκός χάρτης όμως που διαμορφώνεται δεν είναι καθόλου ειδυλλιακός. Τα στρατιωτικά τείχη πέφτουν αλλά στέκονται υψωμένα τα οικονομικά τείχη της ανισότητας που κάτω από την ηγεμονία των συντηρητικών δυνάμεων και του πολυεθνικού κεφαλαίου παγιώνουν και ενισχύουν την Ευρώπη των δυο και τριών ταχυτήτων (…). Η πολιτική μας κατεύθυνση για τη συνεργασία με τις δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ είχε ασάφεια, προωθήθηκε με ταλαντεύσεις και εφαρμόστηκε σταδιακά και με δόσεις, γεγονός που επέδρασε πολύ αρνητικά…(αξιόπιστη προοδευτική εναλλακτική λύση) πρέπει να απευθύνεται ευθέως και στο ΠΑΣΟΚ επιδιώκοντας να ενισχύσει τις θετικές διεργασίες στους κόλπους του και να διαμορφώσει τις πολιτικές προϋποθέσεις για την ανασυγκρότηση και συνεργασία του ευρύτερου προοδευτικού χώρου (…)».

Ο Χρήστος Λογαράς επίσης, ανέφερε πως «η συνεργασία μας με το ΠΑΣΟΚ στους 3 μεγάλους δήμους ήταν σωστή. Σωστή ήταν και η επέκταση της και στους δήμους, πρωτεύουσες νομών. Δεν ήταν σωστή η γενίκευσή της, όπως έγινε και στο χρόνο που έγινε, γιατί ανέτρεψε την αρχική απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ και της Ε.Ε. του ΣΥΝ και γιατί καταργούσε τις δυνατότητες των Κομ. Οργανώσεων για πραγματοποίηση τοπικών συμφωνιών και συνδυασμών (...)».

Ο Μάκης Μαίλης από την πλευρά του σημείωνε πως «στη διάρκεια της μάχης των δημοτικών εκλογών και πριν απ' αυτή συμπυκνώθηκαν σε συγκεκριμένες εκδηλώσεις και ενέργειες κομματικών μελών και στελεχών και εκφράστηκαν, με τρόπο άμεσο, αντιλήψεις με σαφέστατο διαλυτικό χαρακτήρα. Το καταστατικό του κόμματος καταπατήθηκε ενσυνείδητα και απροκάλυπτα. Οι προσωπικές φιλοδοξίες, οι ετσιθελισμοί, ο παραγοντισμός, εκδηλώθηκαν σε πρωτοφανή για τα δεδομένα του ΚΚΕ έκταση… Η σταυροδοσία και η δημοσιομανία οργίασαν (…). Τα παραπάνω προβλήματα αποτελούν κατά τη γνώμη μου, εκδηλώσεις ιδεολογικής, πολιτικής και ηθικής κρίσης (…).Η τακτική της συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ, έστω, όπως τελικά εξελίχθηκε και παρά την έκταση που πήρε, λαθεμένα κατά τη γνώμη μου, δημιούργησε δυνατότητες. Άνοιξε ρωγμή στην πόλωση, που υπήρξε τα τελευταία χρόνια, ανάμεσα στο κόσμο του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού (...)».

Ο Γιώργος Παπαπέτρου, υποστήριζε σχετικά με τις δημοτικές εκλογές, ότι «η κεντρική συμφωνία για συνεργασία στους 3 μεγάλους δήμους έπρεπε να γίνει στο τέλος και ανάλογα με τη συνολική αξιολόγηση των συνεργασιών που θα είχαν προηγηθεί στους περιφερειακούς δήμους. Στην Αθήνα ιδιαίτερα όταν είχαν προηγηθεί οι γνωστές εκβιαστικές κινήσεις της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ και με δεδομένη τη μεγάλη πολιτική σημασία της, έπρεπε να αντιμετωπίσουμε σοβαρά και το ενδεχόμενο μιας αυτόνομης καθόδου μας. Η αντίθετη πρακτική που ακολουθήσαμε σε συνδυασμό και με τις ταλαντεύσεις και τα εσωτερικά μας προβλήματα μείωσε σημαντικά και τη φερεγγυότητά μας και τις διαπραγματευτικές μας δυνατότητες απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (...)».

Η Αλέκα Παπαρήγα υπογράμμιζε πως «προβάλλει η αναγκαιότητα μιας γενικότερης συνεργασίας των δυνάμεων του προοδευτικού χώρου, όμως ακόμα δεν έχουν διαμορφωθεί επαρκείς προϋποθέσεις για άμεση πολιτική συμφωνία (...)».

Ο Νίκος Χουντής, από τη μεριά του, καλούσε την Κ.Ε. να τοποθετηθεί σε μια σειρά από ζητήματα, μεταξύ αυτών: Την ενοποίηση των απόψεων των δυνάμεων του ΣΥΝ στα πολιτικά ζητήματα. Γεγονός, που όπως επεσήμαινε, «έχει σημαντική αξία και η συνεισφορά του κόμματος σ' αυτό πρέπει να είναι σοβαρή». Άρα, προσέθετε, «χρειάζεται η προσπάθειά μας να είναι ταυτόχρονα και στο ΚΚΕ και στον ΣΥΝ. Δε συμφωνώ λοιπόν με την άποψη να δούμε πρώτα τα προβλήματα του κόμματος και μετά του ΣΥΝ».[7]

Επίσης, στη συνεδρίαση, ο Γιάννης Λάπας υποστήριζε πως «για μια ολοκληρωμένη εκτίμηση και εξαγωγή πολιτικών συμπερασμάτων, όχι μόνο για τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών, αλλά και για την τακτική μας προοπτικά, δεν μπορεί να απομονώνονται επιλεκτικά τα αποτελέσματα ενός δήμου όσο σημαντικής σημασίας και αν είναι. Γιατί από την άλλη προβάλλουν αμείλικτα και τα αποτελέσματα του Δήμου της Αθήνας και του Δήμου της Θεσσαλονίκης».[8]

Στις νέες συνθήκες διαμορφώνονται, τότε, στο εσωτερικό του Συνασπισμού και του ΚΚΕ διαφορετικές απόψεις ως προς το ζήτημα της συμμαχίας με το ΠΑΣΟΚ. Σύμφωνα με τα ρεπορτάζ του Τύπου της εποχής, μία εκ των τάσεων που υπήρχαν σε σχέση με το ζήτημα, χαρακτηριζόταν από την επιμονή στην ανάγκη συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ. Όπως ανέφερε ο Τύπος, υποστηρικτές αυτής της άποψης ήταν στελέχη του ΚΚΕ, τόσο από την πλευρά των λεγόμενων "συντηρητικών", όσο και από την πλευρά των χαρακτηριζόμενων ως "ανανεωτικών" (με προεξέχουσες μορφές τον Μίμη Ανδρουλάκη- ο οποίος σε κάποια φάση μίλησε για την ανάγκη «κοινού πορίσματος ΣΥΝ και ΠΑΣΟΚ»- τον Πέτρο Κουναλάκη κ.ά.). Βασικό στοιχείο της προβληματικής που διατυπωνόταν από την "τάση" αυτή, ήταν «η ανάγκη να επιχειρηθεί από την Αριστερά μια πρόταση συνεργασίας με το χώρο του ΠΑΣΟΚ, που θα στοχεύει στη δημιουργία μιας εναλλακτικής λύσης απέναντι στη ΝΔ.»[9] Μία δεύτερη τάση, με βασικούς υποστηρικτές μέλη της ηγεσίας της ΕΑΡ (Κουβέλης, Παπαγιαννάκης κ.ά.), της Νέας Πορείας (Κωνσταντόπουλος κ.ά.), όπως και στελέχη του ΚΚΕ, υποστήριζε ότι «πρέπει πρώτα να υπάρξει η εναλλακτική πρόταση για το δημοκρατικό εκσυγχρονισμό και με βάση αυτή να αναζητηθούν οι πολιτικές συμμαχίες για την εφαρμογή συγκεκριμένου κυβερνητικού προγράμματος.»[10] Ρυθμιστικό ρόλο σε αυτό το πλαίσιο, έπαιζε, σύμφωνα με τον Τύπο, ο Χαρίλαος Φλωράκης, ο Λεωνίδας Κύρκος και ο Γρηγόρης Φαράκος, οι οποίοι κρατούσαν μια στάση ισορροπίας στον Συνασπισμό, με τον Χαρ. Φλωράκη να επιζητεί για τον ΣΥΝ έναν ρυθμιστικό ρόλο στην πολιτική ζωή και τον Λ. Κύρκο να κλίνει προς τη μια τάση που επιζητούσε συνεργασία άμεσα και τον Φαράκο, προς τη δεύτερη τάση που επιζητούσε πολιτικές συμμαχίες, αφού προηγηθεί η εναλλακτική πρόταση.[11]

12.3 Ο προσυνεδριακός διάλογος

Από το καλοκαίρι του 1990 μέχρι την έναρξη του 13ου Συνεδρίου τον Φεβρουάριο του 1991, τα δυο μπλοκ, κινούμενα μεταξύ πότε «πόλεμου θέσεων» και πότε «πόλεμου κινήσεων», είχαν πάρει το χαρακτήρα οργανωμένων φραξιών. Καθ' όλη την προσυνεδριακή διάρκεια, προχώρησαν σε παράλληλη δομή λειτουργίας, με ξεχωριστές συνεδριάσεις και διαφορετικές πρωτοβουλίες- βαθιά διχαστικές, δημιουργώντας έτσι, ένα πρωτόγνωρο, για το ΚΚΕ της μεταπολιτευτικής περιόδου, σκηνικό.

Η ομάδα της «παλιάς φρουράς» μπορούσε και κινητοποιούσε το μηχανισμό του κόμματος που διέθετε στα χέρια της για να κερδίσει τους συσχετισμούς δύναμης στο 13ο Συνέδριο, η «νέα φρουρά» από την άλλη πλευρά, με λιγότερα, αλλά σημαντικά μέσα, οργάνωνε τη δική της γραμμή επίθεσης, ώστε να καταφέρει να αναδειχθεί σε πλειοψηφικό ρεύμα και να αποτελέσει τη νέα ηγεσία του κόμματος. «Η περίφημη κομματική ενότητα, που για δεκαετίες ολόκληρες εγγυόταν την ισορροπία των ενδοηγετικών πόλων ισχύος διαμέσου του ενιαίου της καθοδηγητικής αρχής, έχει διαρραγεί μέχρι σημείου οργανωτικής- υλικής διάσπασης του κομματικού ιστού.»[12]

Σε αυτό το πλαίσιο και επηρεαζόμενος από τις διεθνείς και εγχώριες εξελίξεις, ο προσυνεδριακός διάλογος του ΚΚΕ χαρακτηρίζεται από την οξύτητα των διαφωνιών και τις πολεμικές- πολωτικές τοποθετήσεις εκατέρωθεν. Οι διαφωνίες είχαν προσλάβει «καθολικές και αποδιαρθρωτικές διαστάσεις με αδύνατη την επιστροφή στα προ του 13ου Συνεδρίου.»[13] Οι δυο πλευρές εμφανίζονταν καθ' όλη τη διάρκεια του προσυνεδριακού διαλόγου να επιμένουν- ακόμη και με ακραίες τοποθετήσεις και χαρακτηρισμούς- στις θέσεις τους, παρά τον κίνδυνο διάσπασης που είχε επισημανθεί, από αρκετά μέλη του κόμματος.

Στο μεταξύ, κατά τη χρονική εκείνη περίοδο, υπήρξαν άλλα δυο κρίσιμα ζητήματα και τα οποία αποτελούσαν θέματα σύγκρουσης και διαφωνιών.

Το ένα είχε να κάνει με την ιστορία του ΚΚΕ. Τα ιστορικά αρχεία και πως αυτά έπρεπε να τα διαχειρίζεται η ηγεσία του κόμματος [ήταν εξάλλου και η εποχή των αποκαλύψεων των συνθηκών θανάτου του Νίκου Ζαχαριάδη, που τροφοδοτούσε αυτή τη συζήτηση], ήταν θέμα που προκαλούσε αντιδράσεις και ανακινούσε παλιά πάθη. Όταν από την πλευρά των νεότερων στελεχών έμπαινε «ιερόσυλα», όπως το χαρακτήριζαν στελέχη της «παλιάς φρουράς», το ζήτημα να επανεξεταστούν ιστορικές φάσεις στην ιστορία του κόμματος- όπως η 6η Ολομέλεια της Κ.Ε. του 1956 ή η 12η ευρεία Ολομέλεια της Κ.Ε. το 1968-, εγείρονταν ζητήματα άλλης φύσης, πέραν, απλά, της αναζήτησης της ιστορικής αλήθειας.

Από την άλλη μεριά, το λεπτό ζήτημα των οικονομικών του κόμματος και της διαχείρισής τους, γινόταν συχνά θέμα, στο πλαίσιο του προσυνεδριακού και συνεδριακού διαλόγου, προκειμένου να αμφισβητηθεί η ηγεσία του κόμματος, γεγονός που επίσης προκαλούσε σφοδρές αντιπαραθέσεις και αποτελούσε πεδίο για να εκτοξεύονται ύβρεις εκατέρωθεν, ακόμα και σε προσωπικό επίπεδο.[14]

Σε εκείνη τη χρονική περίοδο επίσης και παράλληλα με τις διεργασίες που γινόταν στο ΚΚΕ εν όψει του 13ου Συνεδρίου και τη διαμάχη γύρω από μια σειρά από ζητήματα που υπήρχαν στο εσωτερικό του, ο Συνασπισμός της

Αριστεράς και της Προόδου είχε δρομολογήσει τις διαδικασίες για τη διοργάνωση μιας πλατιάς πανελλαδικής συνδιάσκεψης.

Τότε, ταυτόχρονα με τον προσυνεδριακό διάλογο του ΚΚΕ, εξελίσσεται στο εσωτερικό του ΣΥΝ διάλογος, για το αν θα πρέπει να εξελιχθεί το συμμαχικό σχήμα σε πολυκομματικό ή να αποκτήσει το χαρακτήρα ενιαίου κόμματος. Από πλευράς ορισμένων στελεχών της ΕΑΡ, με προεξέχουσα μορφή τον Μιχάλη Παπαγιαννάκη, τίθεται επιτακτικά το αίτημα να μετατραπεί ο ΣΥΝ σε ενιαίο κόμμα. Την πρόταση αξιοποιεί η «παλιά φρουρά» του ΚΚΕ, στο πλαίσιο της εσωκομματικής αντιπαράθεσης, για να ενισχύσει το επιχείρημα ότι από κοινού «ανανεωτικοί και αναθεωρητές» επιβουλεύονται τη διάλυση του ΚΚΕ. Για το ΚΚΕ εξάλλου, υπήρχε η προηγούμενη «αρνητική» εμπειρία της διάλυσης των κομματικών του οργανώσεων και η διάχυση των κομμουνιστών στην ΕΔΑ, θέμα που απασχόλησε εξολοκλήρου, σχεδόν, το 9ο Συνέδριο του [Δεκέμβριος του 1973]. Συνεπώς, ήταν ζήτημα που σε εκείνη, τουλάχιστον, την συγκυρία, δε θα μπορούσε, για κανένα λόγο, να γίνει δεκτό από πλευράς ηγεσίας του ΚΚΕ. Σε ό,τι αφορά την ΕΑΡ, για τον Θόδωρο Μαργαρίτη αυτή η αντίληψη στο εσωτερικό του κόμματος της ανανεωτικής Αριστεράς, πήγαζε από την αντίληψη που υπήρχε σε ορισμένα στελέχη «να απαλλαγούμε από τους σταλινικούς και να φτιαχτεί ως ενιαίο και πολυτασικό κόμμα ο Συνασπισμός.»[15] Χρόνια μετά, ο Λεωνίδας Κύρκος θα γράψει επί τούτου πως «η ενοποίηση δεν ήταν κακή ιδέα, ήταν όμως ιδέα ευρύτερης προοπτικής. Προϋπέθετε πάρα πολλά που δεν υπήρχαν.»[16]

Ταυτόχρονα όμως με τις απόψεις αυτές που ενυπήρχαν στην ΕΑΡ, οι τάσεις δικαίωσης που είχε η ηγεσία της ΕΑΡ από τις εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες και οι δηλώσεις στελεχών της για αυτό, ενεργοποιούσε τα αντανακλαστικά μεγάλου μέρους της βάσης και της ηγεσίας του ΚΚΕ, γεγονός που πόλωνε ακόμη περισσότερο τα πράγματα σε σχέση με τους συμμάχους του ΣΥΝ και διαμόρφωνε ένα αρνητικό κλίμα για τα στελέχη της «νέας φρουράς» στο εσωτερικό του ΚΚΕ.

Σε ό,τι αφορά τον προσυνεδριακό διάλογο του ΚΚΕ, τα κείμενα των μελών και στελεχών του κόμματος αποτυπώνουν το κλίμα που είχε διαμορφωθεί στους κόλπους του. Πέρα όμως από τις δύο πτέρυγες του κόμματος και τις αντιπαραθέσεις αυτών, υπήρχε και ο «μεσαίος χώρος» των μελών και στελεχών του ΚΚΕ που ταλαντευόταν ανάμεσα στις δύο πλευρές ή προέτασσε την ανάγκη ενότητας του κόμματος.

Τόσο στα κείμενα του «Ριζοσπάστη», όσο και σε αυτά της ΚΟΜΕΠ, καταγράφονται ανοιχτά οι ιδεολογικές και πολιτικές διαφωνίες που αναπτύσσονται σε εκείνη τη χρονική περίοδο στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Οι αντιπαραθέσεις επικεντρώθηκαν, κυρίως, γύρω από την έννοια της δημοκρατίας και πως αυτή συμβαδίζει με το σοσιαλιστικό όραμα, τα θέματα της εσωκομματικής δημοκρατίας και το κόμμα νέου τύπου, τον Συνασπισμό

και το μέλλον του, τη διαφύλαξη των συμβόλων του ΚΚΕ, την ιστορία και τους μεγάλους αγώνες του. Επίσης, η οικονομική διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων του κόμματος, η ανάγκη ή όχι ύπαρξης ενός Κ.Κ. στη νέα πραγματικότητα, ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, οι έννοιες του εκσυγχρονισμού και της ανανέωσης, ο χαρακτήρας των οργανώσεων βάσης στη σύγχρονη εποχή, αλλά και το πώς μπορούν να μελετηθούν οι κλασσικοί θεωρητικοί της μαρξιστικής σκέψης στα νέα δεδομένα, ήταν θέματα που προκαλούσαν αντιδικίες και διαφορετικές εκτιμήσεις ανάμεσα στα στελέχη του κόμματος. Στο ίδιο πλαίσιο διαφωνιών ήταν και τα ζητήματα που είχαν να κάνουν με το παρελθόν και τις νέες εξελίξεις στην ΕΣΣΔ, αλλά και τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, τη θέση του ΚΚΕ για την ΕΟΚ, τις σχέσεις με τα άλλα κομμάτια της Αριστεράς και το ΠΑΣΟΚ, τις συνεργασίες, τη στρατηγική των συμμαχιών του κόμματος κ.λπ.

Ορισμένα αποσπάσματα από τα προσυνεδριακά κείμενα των μελών και στελεχών του κόμματος στο ειδικό ένθετο για τον προσυνεδριακό διάλογο στον «Ριζοσπάστη», γύρω από τα επίμαχα θέματα, αλλά και αποσπάσματα από άρθρα, ομιλίες και συνεντεύξεις της προσυνεδριακής περιόδου, αναδεικνύουν τις επιμέρους διαφωνίες και το κλίμα της εποχής. Στα κείμενα μάλιστα των απλών μελών του κόμματος, η συναισθηματική φόρτιση είναι τέτοια που απελευθερώνει περισσότερο τη σκέψη και τη γραφή τους. Αντίθετα, στα κείμενα των στελεχών της πρώτης γραμμής, διατυπώνονται πιο εύσχημα και συγκρατημένα οι διαφωνίες και οι διαφορετικές εκτιμήσεις για την πραγματικότητα. Σε αυτά αποτυπώνεται η θεωρητική πλευρά της ρήξης ανάμεσα στις δυο πτέρυγες.

Σε ό,τι αφορά την «παλιά φρουρά», αυτή προέτασσε κυρίως την ανάγκη διατήρησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ιδεολογικής ταυτότητας και των συμβόλων του κόμματος.

Συγκεκριμένα, με άρθρο ο Μάκης Μαίλης επιτίθονταν σε όσους επιθυμούσαν ο ΣΥΝ να μετατραπεί σε ενιαίο κόμμα και τόνιζε ότι «αν οι συνιστώσες του διαχυθούν στο εσωτερικό του, η άμορφη και ανομοιογενής “μάζα” που θα προκύψει, ας μην ξεγελάσει η επιφανειακή της σταθερότητα, θα κυοφορεί από γεννησιμιού της το σπέρμα της διάσπασης, συνεπώς της διάλυσης του στα εξ ων συνετέθη… όμως υπάρχει κάτι πολύ σημαντικό. Η ελληνική κοινωνία θα έχανε το ΚΚΕ (…)».

Με το κείμενο του ο Μ. Μαίλης αφενός απαντούσε σε όσους πίεζαν στη κατεύθυνση μετατροπής του Συνασπισμού σε ενιαίο κόμμα, αφετέρου επιτίθονταν στην «ανανεωτική πτέρυγα» του κόμματος, κατηγορώντας τη ότι επιδίωκε τον αφανισμό του ΚΚΕ.[17]

Την απάντηση για το τι είδους ανανέωση χρειάζεται το ΚΚΕ, έδινε από τις στήλες του ειδικού ενθέτου, με νέο κείμενό του, ο Μ. Μαίλης. Με τίτλο

«Ανανέωση ναι, αλλά τι είδους;», το μέλος της Κ.Ε υποστήριζε πως «το υπ' αριθμόν ένα ζήτημα, που έχει προκύψει από τα ίδια τα πράγματα και εκδηλώνεται και σήμερα με το α ή τον β τρόπο είναι το αν θα συνεχίσουμε να έχουμε Κομμουνιστικό Κόμμα ή όχι (...)». Ο ίδιος, ασκούσε στο κείμενο κριτική στους "ανανεωτές" και σημείωνε πως δεν είναι «ψύχραιμη η αντιμετώπιση των δικών μας προβλημάτων, εξαιτίας των όσων συνέβησαν και συμβαίνουν στις σοσιαλιστικές χώρες (...)». Φέρνοντας το παράδειγμα του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και πόσο αυτός βοήθησε το κόμμα στο πέρασμα των χρόνων, φτάνει να διερωτηθεί «γιατί τίθεται θέμα κατάργησής του (…)».

Επίσης, έκανε λόγο για παλιές ιδέες που θεωρούνται νέες και έχουν να κάνουν με την απόρριψη του ιστορικού ρόλου της εργατικής τάξης, ενώ αναφερόταν στον μηδενισμό της προσφοράς του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Αναφερόμενος στο θεωρητικό ζήτημα που απασχολούσε το κόμμα το περασμένο διάστημα, ζητούσε απάντηση για το ποιες απ' τις ιδέες των Μαρξ-Ένγκελς – Λένιν πρέπει να απορριφθούν και ποιες όχι. Ταυτόχρονα έγραφε πως «ορισμένοι σύντροφοι της γενιάς μας κατά κανόνα, επηρεάστηκαν βαθιά και κατά τρόπο αρνητικό, από τις συνθήκες της πρωτόγνωρης για το ΚΚΕ, από άποψη διαρκείας και "άνεσης", αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας», και σημείωνε πως «αποθεώνουν τη μεταρρύθμιση κι εγκαταλείπουν την επανάσταση, ενώ αφαιρούν απ' τις έννοιες της δημοκρατίας και της ατομικής ελευθερίας το ταξικό τους περιεχόμενο (...)».

Ο Μ. Μαίλης πρόσθετε επίσης πως «ο αστικός Τύπος ή μερίδα του, αντιμετωπίζεται σαν στενός συγγενής μας. Ορισμένοι μάλιστα, αξιοποιώντας τις προτιμήσεις του, τον χρησιμοποιούν σαν πολιορκητικό κριό ενάντια στο ΚΚΕ και τους "δογματικούς" του». Σε αυτό το πλαίσιο εξαπέλυε σφοδρή επίθεση κατά των εσωκομματικών του αντιπάλων λέγοντας πως «μέσα από φιλελεύθερου τύπου δημόσιες σχέσεις, εκφράζεται η μικροαστική αντίληψη της ανάδειξης και της κοινωνικής καταξίωσης. Φιλοδοξίες και έλλειψη σεμνότητας χαρακτηρίζουν έντονα στελέχη μας (...)». Κλείνοντας, εκτιμούσε ότι «από τη σημερινή λαίλαπα όρθια θα παραμείνουν μόνο τα κόμματα εκείνα, που θα μείνουν σταθερά στις αρχές του μαρξισμού- λενινισμού». [18]

Ο Μ. Μαίλης, έγραφε επίσης για τα «αντικομμουνιστικά κέντρα και 13ο Συνέδριο». Ο ίδιος επεσήμαινε πως «έχουμε μπροστά μας μια επίθεση διαστάσεων ενάντια στο ΚΚΕ. Στην αιχμή του δόρατος βρίσκεται ο αστικός Τύπος, αλλά οι εμπνευστές, συντονιστές και καθοδηγητές της δεν περιορίζονται στην ελληνική πλουτοκρατία και σε πολιτικο- δημοσιογραφικά της όργανα. Στο παιχνίδι μέσα βρίσκεται και ο γνωστός υπερατλαντικός "σύμμαχος". Φαίνεται να πιστεύουν ότι η διεθνής συγκυρία ευνοεί τα σχέδια τους για διάλυση του ΚΚΕ. Ότι ήρθε ο καιρός να πετύχουν αυτό που δεν πέτυχαν 72 χρόνια: να ξεμπερδέψουν με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Γνωρίζουν

καλά ότι ο σκοπός τους θα πραγματοποιηθεί πιο εύκολα, αν καταφέρουν να φθείρουν και να εξουδετερώσουν, ηθικά και πολιτικά, την ηγεσία του Κόμματος πρώτα απ' όλα».[19]

Η Αλέκα Παπαρήγα, στο πλαίσιο του προσυνεδριακού διαλόγου, έγραφε για την «πρόκληση της επαναστατικής ανανέωσης». Η μετέπειτα γ.γ. της Κ.Ε. στεκόταν θετικά απέναντι στον όρο «ανανέωση» και υπογράμμιζε πως «η ανανέωση και ο εκσυγχρονισμός του ΚΚΕ κατά κάποιο τρόπο έχει τεθεί εδώ και αρκετά χρόνια, στο τέλος της δεκαετίας του '70. Τότε όμως η αφετηρία και τα κίνητρα της υπαγορεύονται κύρια από τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Σήμερα εκτός από τις εσωτερικές προκλήσεις, ωθούν στην ανανέωση του ΚΚΕ οι αλλαγές στις σοσιαλιστικές χώρες, που θέτουν στην ημερήσια διάταξη την ανάκτηση της εμπιστοσύνης στα κομμουνιστικά ιδεώδη, την επαναβεβαίωση του ρόλου της εργατικής τάξης, της αξίας της σοσιαλιστικής και κομμουνιστικής επιλογής».[20]

«Για την εναλλαχτική προοδευτική λύση» έγραφε, ακόμη, η Αλ. Παπαρήγα. Η μετέπειτα γ.γ. της Κ.Ε. τόνιζε ότι «η αξιοπιστία της πρότασης του Συνασπισμού εξαρτάται και από ορισμένους παράγοντες: Πρώτο: από τους αποδέκτες της και τη διαδικασία διαμόρφωσής της (…). Δεύτερο: Από τον ρεαλιστικό της χαρακτήρα (…). Τρίτο: Ανάδειξη ορισμένων προβλημάτων "κρίκων" που ακούν σημαντική επίδραση στις επιμέρους και άμεσες λύσεις που διεκδικούνται σήμερα στους κοινωνικούς αγώνες».[21]

Παράλληλα, η Αλέκα Παπαρήγα με νέο άρθρο της χαρακτήριζε ως «ανεπιτυχή» την «προσπάθεια σύνθεσης» του σχεδίου προγραμματικής διακήρυξης. Η ίδια ανέφερε πως «θα αδικούσα το κείμενο της Προγραμματικής Διακήρυξης αν δεν αναγνώριζα τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν για τη σύνθεση απόψεων και την υπέρβαση έντονων διαφωνιών. Το πρόβλημα που εμφανίζεται δεν είναι ότι περιέχει αντιφάσεις και αλληλοσυγκρουόμενες απόψεις, στο βαθμό που αυτές καθρεφτίζουν το συγκεκριμένο επίπεδο της συζήτησης, της καταχτημένης θεωρητικής και πρακτικής ωριμότητας. Το πρόβλημα είναι ότι επιχειρείται τεχνητή συναρμολόγηση αυτών των αντιφάσεων (…)».

Στα σημεία που στέκεται η μετέπειτα γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ είναι για τις αντιθέσεις στην ελληνική κοινωνία και τη γενικότητα που χαρακτηρίζει τις Θέσεις επί τούτου, τον εκσυγχρονισμό, την καθυστέρηση και την ανάπτυξη, όπου το κείμενο «γλιστράει στον διαχωρισμό φάσεων πάλης». Επίσης, αναφέρεται στη σχέση μεταρρύθμισης και επανάστασης, σημειώνοντας πως «ισχύει και σήμερα η θέση ότι η μεταρρυθμιστική κίνηση δεν είναι διευρυμένη επανάσταση, όπως και η επανάσταση δεν εκφράζει απλά μια συμπυκνωμένη μεταρρύθμιση (…)».

Σχετικά με την αντίληψη για τον σοσιαλισμό υπογράμμιζε πως «στην Προγραμματική Διακήρυξη επιχειρείται να λυτρωθούμε από την παγίδα ενός προκατασκευασμένου μοντέλου. Μήπως όμως ο εντελώς οραματικός και νέο-εξιδανικευμένος σοσιαλισμός δεν οδηγεί στο ίδιο λάθος, στην κατασκευή ενός νέου τύπου μοντέλου; (…)» Κλείνοντας την παρέμβασή της, η Αλ. Παπαρήγα έγραφε πως «θα προτιμούσα το κείμενο να προειδοποιεί για τα μεγάλα και σύνθετα προβλήματα, που το Κ.Κ. και το αριστερό κίνημα αργά ή γρήγορα θα κληθεί να επιλύσει».[22]

Το ηγετικό στέλεχος του κόμματος Δημήτρης Γόντικας, σε άρθρο του σημείωνε πως «θέλουν ένα ΚΚΕ ανίσχυρο, διαλυμένο. Τι άλλο φανερώνει η εκστρατεία και η συγχορδία εδώ όλου του Τύπου υπέρ της "ανανέωσης" του ΚΚΕ; Τόσο πολύ τους έπιασε ο πόνος για την ανανέωση του ΚΚΕ, τη δημοκρατία στις γραμμές του; Τόσο πολύ θέλουν να προστατεύσουν το κόμμα απ' τον κατήφορο που το σπρώχνουν οι "δογματικοί" και οι "συντηρητικοί"; Μόνο όποιος έχει χάσει την επαφή με την πραγματικότητα δε βλέπει ότι πίσω απ' όλη την εκστρατεία ξετυλίγεται μια μεθοδική επίθεση, ότι ο Τύπος και γενικά τα αστικά μέσα μαζικής ενημέρωσης όσο ποτέ άλλοτε συνδέονται άμεσα και απροκάλυπτα με τους μεγιστάνες του πλούτου (…). Μετά και απέναντι στον Συνασπισμό, απ' την αρχή της εμφάνισής του, είχε επίσης συγκεκριμένη πολιτική. Η "αποκομμουνιστικοποίηση" της Αριστεράς η απαλλαγή του Συνασπισμού απ' τις "δογματικές αγκυλώσεις" του ΚΚΕ ήταν και είναι η αιχμή της πίεσης, αφού δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν την δημιουργία του».[23]

Παράλληλα, ο Δ. Γόντικας, επανέρχεται με νέο του άρθρο και ξεδιπλώνει τη γραμμή της ηγετικής ομάδας εν όψει του Συνεδρίου. Στο κείμενό του, το ηγετικό στέλεχος, υπογράμμιζε πως η αφετηρία της κομματικής κρίσης και οι βαθύτερες αιτίες ήταν: «α) Η κατάρρευση των σοσιαλιστικών χωρών και η βαθιά κρίση στην ΕΣΣΔ. β) Η καθυστέρηση του κόμματος να προχωρήσει πιο αποφασιστικά με ευθύνη της Κ.Ε. και του Π.Γ. στις απαραίτητες αναπροσαρμογές σ' ορισμένους κρίσιμους τομείς: στον ιδεολογικό τομέα, στη δουλειά του κόμματος στο μαζικό κίνημα, στην οργανωτική του πολιτική. γ) Η σοβαρή αλλοίωση της κοινωνικής σύνθεσης του κόμματος σαν αποτέλεσμα της υποτίμησης στην πράξη της ιδεολογικής και πολιτικής δουλειάς στην εργατική τάξη και την εργαζόμενη αγροτιά. δ) Τα σοβαρά λάθη στην πολιτική ανάδειξης των στελεχών, τόσο στα κεντρικά καθοδηγητικά όργανα του κόμματος, όσο και στις καθοδηγήσεις των Επιτροπών Περιοχών και μεγάλων πόλεων. ε) Η κρίση στην ΚΝΕ που γεννήθηκε λόγω σοβαρότατων χρόνιων καθυστερήσεων και λαθών. Ο γράφων για το ζήτημα αυτό έχει προσωπική ευθύνη, όχι όμως την αποκλειστική για όλα. στ) Ο τρόπος προετοιμασίας του συνεδρίου. Η προχειρότητα είναι το λιγότερο που πρέπει το κόμμα να μας καταλογίσει ως Κ.Ε. και Π.Γ. ζ) Η υποχώρηση του ιδεολογικού μετώπου μπροστά στην κρίση

των σοσιαλιστικών χωρών και την επίθεση των αντιπάλων. Στις γραμμές του κόμματος αναπτύχθηκε ηττοπάθεια και σε αρκετές περιπτώσεις πανικός, απώλεια ψύχραιμης σκέψης και ανάλυσης, μηδενισμός, χωρίς ν' αντιμετωπιστεί ουσιαστικά. η) Σοβαρή ζημιά προκάλεσε και προκαλεί στο κόμμα η δημόσια ζύμωση απόψεων με τη βοήθεια των αστικών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και εξωκομματικών κέντρων, η συστηματική διοχέτευση πληροφοριών για τη δουλειά του Π.Γ. και της Κ.Ε. Πάνω σ' αυτό το έδαφος γεννήθηκε μέσα στο κόμμα μια σύνθετη, δύσκολη κατάσταση. Η αφετηρία της κομματικής αντιπαράθεσης δε βρίσκεται στην ευρεία Ολομέλεια, αλλά πολύ πιο μπροστά απ' αυτήν».[24]

Ένα από τα ιστορικά και παλιότερα στελέχη του κόμματος, ο Νίκαδρος Κεπέσης, καλούσε τα μέλη του κόμματος να διδαχθούν «από τις αδυναμίες και τα λάθη μας, τα ιδεολογικά και πολιτικά». Στο κείμενο του τόνιζε ότι «ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για ένα κόμμα επαναστατικό που έχει σαν σκοπό την "επαναστατική αλλαγή της ελληνικής κοινωνίας"».[25]

Το ηγετικό στέλεχος του κόμματος Ορέστης Κολοζώφ υπογράμιζε «ναι στη διαφωνία, όχι στη στείρα αντιπαράθεση». Το μέλος του Π.Γ. σημείωνε πως «είναι γεγονός πως σήμερα στις γραμμές μας μπορεί κανείς να συναντήσει τις πιο απίθανες απόψεις και συχνά για μεγάλα σοβαρά προβλήματα αναπτύσσονται απόψεις διαμετρικά αντίθετες (…). Με τον διάλογο μπορεί να διαμορφωθεί με συνθετικές, ουσιαστικά συνθετικές διαδικασίες μια βασικά αποδεχτή άποψη που θα συσπειρώσει τη μεγάλη πλειοψηφία των μελών και των οπαδών του ΚΚΕ (...)». Για τον ίδιο, «τα πράγματα δυσκόλεψαν από το γεγονός πως στην προσπάθειά μας να δημιουργήσουμε συνθήκες διαφάνειας δώσαμε στη δημοσιότητα ένα σχέδιο εργασίας, δηλαδή ένα μη ολοκληρωμένο κείμενο που σε σημαντικά ζητήματα δεν έκφραζε τη θέληση της Κ.Ε. Αυτός ο ανορθόδοξος τρόπος λειτουργίας που άνοιξε τη συζήτηση σε ένα συγκεκριμένο κείμενο μειοψηφίας, χωρίς να εμφανιστούν έστω και παράλληλα οι επεξεργασίες της Κεντρικής Επιτροπής δεν έγινε αποδεκτός, δεν έκφραζε το κόμμα στην πλειοψηφία του. Ουσιαστικά η προσυνεδριακή συζήτηση άρχισε πάνω σε ένα κείμενο που όχι μόνο δεν έκφραζε την Κ.Ε., αλλά όπως ήταν φυσικό δεν ήταν ολοκληρωμένο, είχε πολλές ασάφειες και όλες τις αδυναμίες των κειμένων στην πρώτη φάση της επεξεργασίας τους, όπως τα προσχέδια (...)». Καταλήγοντας ο Ορ. Κολοζώφ επεσήμαινε πως «τα τρία ντοκουμέντα στο σύνολό τους εκφράζουν τη σημερινή συλλογική σκέψη της Κεντρικής Επιτροπής και δίνουν τη δυνατότητα στο κόμμα να εκφραστεί ελεύθερα σε όλα τα θέματα που βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη».[26]

Από την πλευρά του το μέλος της Κ.Ε. Αντώνης Καλαμπόγιας εκτιμούσε πως «το κόμμα βρίσκεται σε "κρίσιμη καμπή"». Αναφερόμενος κι αυτός στο ζήτημα της ΕΟΚ έγραφε πως «για το "κοινό σπίτι των λαών της

Ευρώπης"(…) έτσι όπως τίθεται το ζήτημα, μόνο σύγχυση προκαλεί. Σε ποια βάση θα συστεγαστούν οι εκμεταλλευτές με τους εκμεταλλευόμενους; Οι ιμπεριαλιστές με τους λαούς; Ιδιαίτερα σήμερα, ύστερα από την ήττα του κινήματος, την απουσία των σοσιαλιστικών χωρών, την κρίση της Σ.Ε., πως μπορούμε να μιλάμε για "κοινό ευρωπαϊκό σπίτι" και μάλιστα να υποστηρίζουμε ότι η ιδέα "γίνεται πιο ρεαλιστική"; Μόνο η εξαφάνιση της ΛΔ της Γερμανίας και το μπάσιμο της στο ΝΑΤΟ λέει πολλά».[27]

«Βασικό ζήτημα η φυσιογνωμία του κόμματος», υπογράμμιζε ο Νίκος Καλούδης, μέλος του Πολιτικού Γραφείου τότε του κόμματος. Αναφερόμενος σε κείμενο γνώμης του Δ. Καραγκουλέ σχετικά με τον ΣΥΝ, το ιστορικό στέλεχος του ΚΚΕ σημείωνε, «ερώτημα πρώτο: Οι θέσεις στα σημεία 28,29,30,31,32,33,34 και 35 δίνουν καθαρά την εκτίμησή τους για τον Συνασπισμό και πως τον βλέπουν παραπέρα να εξελίσσεται. Συνεπώς θέσεις υπάρχουν. Διαφωνεί μ' αυτές ο σ. Καραγκουλές; Δικαίωμά του, αλλά και για να βοηθήσει πρέπει να πει συγκεκριμένα που διαφωνεί και τι προτείνει.

Δεύτερο: Αφού το κόμμα με τη θεωρία, την οποία δεν άλλαξε, προχώρησε στην προώθηση της επιδίωξης για τη δημιουργία του Συνασπισμού γιατί η επιμονή στην ίδια θεωρία θα οδηγήσει το κόμμα σε διαφορετικές επιλογές;

Τρίτο: Πως καταλαβαίνει και πως συνδέει την αποφασιστική εξέλιξη και ανανέωση του ΚΚΕ με την εξέλιξη που θ' ανοίγει το δρόμο για την ανάπτυξη του Συνασπισμού; Και πως καταλαβαίνει την εξέλιξη του ίδιου του Συνασπισμού για να μην μπει στην αντίστροφη πορεία; Σε ποια σημεία, συγκεκριμένα, όμως διαφωνεί; (…)».

Το βασικό, κατά τη γνώμη του, ζήτημα που έπρεπε να αντιμετωπίσει και να λύσει το 13ο Συνέδριο, ήταν «το ζήτημα της φυσιογνωμίας του κόμματος».[28]

Στα μέσα Ιανουαρίου 1991, ο Βάσος Γεωργίου, στέλεχος με δυνατούς δεσμούς συντροφικότητας, σε χρόνια δύσκολα, με τον Χαρ. Φλωράκη, έγραφε κείμενο με τίτλο «Όχι ιδεολογικοί συμβιβασμοί και παραχωρήσεις σε θεμελιακές αρχές», στο οποίο φαίνεται να αποτυπώνεται η αντίληψη της «παλιάς φρουράς» του κόμματος.

Ο ίδιος έκανε λόγο για κατηγορία που την αποτελούσαν «σύντροφοι και στελέχη του κόμματος διανοούμενοι στην κοινωνική καταγωγή που δουλεύουν με ζήλο αλλά έχουν ανεπαρκή μαρξιστική κατάρτιση». Αυτοί, έλεγε, «πρέπει να βοηθηθούν και να κερδηθούν». Υπάρχουν ακόμη, συμπλήρωνε, «ανώτερα στελέχη που προσπαθούν να ανασκευάσουν συστηματικά και συνειδητά και ν' ανατρέψουν τις ιδεολογικές θεωρητικές βάσεις και αρχές». Τέλος, υπογράμμιζε πως είναι και εκείνοι που «είπαν αντίο στο ΚΚΕ, είτε γιατί βρέθηκαν κατά λάθος στο κόμμα είτε γιατί άλλαξαν γνώμη κάτω από τις

δραματικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Είναι δύσκολο ν' αλλάξουν γνώμη και να μείνουν στο ΚΚΕ, αλλά δεν πρέπει να παραιτηθούμε από την προσπάθεια να τους μεταπείσουμε».[29]

Η Διαμάντω Μανωλάκου από την Αθήνα, έκανε λόγο για την ανάγκη «να διατηρήσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του κόμματος». Η ίδια ανέφερε πως «στη Θέση (3), νομίζω ότι θα πρέπει να προσπαθήσουμε να δώσουμε μια πιο θεμελιωμένη εξήγηση γιατί είχαμε αυτή τη λαθεμένη άποψη- «ότι ο καπιταλισμός έφαγε τα ψωμιά του»- ενώ η ίδια η ζωή έδειξε ότι και "προσαρμοστικότητα και ευελιξία διαθέτει". Όσον αφορά το κομμάτι για τις Ανατολικές χώρες συμφωνώ με τα αίτια που αναφέρονται και οδήγησαν στη βαθιά κρίση της οικοδόμησης του σοσιαλισμού, να και ο χρόνος θα δείξει ίσως και άλλα που σήμερα δεν έχουν εντοπιστεί (…). Για την ΕΟΚ (θέση 10): Νομίζω ότι το μέρος αυτό των Θέσεων είναι ιδεολογικά αδύνατο. Αφήνει την εντύπωση ότι δεχόμαστε την ΕΟΚ μοιρολατρικά. Μπροστά στον κίνδυνο να περιθωριοποιηθεί η Ελλάδα, κάνουμε ένα μεγάλο συμβιβασμό τη στιγμή μάλιστα που αποδεχόμαστε ότι εξακολουθούν να ισχύουν, πρώτον ότι η φύση της ΕΟΚ δεν έχει αλλάξει και δεύτερον ότι επικρατούν οι αντιλήψεις των συντηρητικών δυνάμεων».[30]

Από την πλευρά του, ο Μάκης Κοψίδης από την Αχτίδα ΑΕΙ- ΤΕΙ, έγραφε για την «πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίησης» που εκτιμούσε ότι επιδίωκαν οι «ανανεωτικοί» του κόμματος. Συγκεκριμένα ανέφερε πως «η υπέρβαση του ιστορικού σχίσματος ή με άλλα λόγια, η συγχώνευση τελικά κομμουνιστών και σοσιαλδημοκρατών θεωρείται σαν το "φάρμακο" στην κρίση του Παγκόσμιου Κομμουνιστικού Κινήματος από τους διεθνείς "ανανεωτικούς" κύκλους και πρώτα απ' όλα ισχυρών δυνάμεων του ΚΚΣΕ και αποτελεί τον απώτερο στόχο τους (…).

Στις χώρες της Κ. και Ανατ. Ευρώπης τα πρώην Κ.Κ. μετεξελίχθηκαν ή εξελίσσονται σχετικά εύκολα σε κόμματα σοσιαλδημοκρατικού τύπου. Φυσικά ο σοσιαλδημοκρατικός χαρακτήρας τους όχι μόνο δεν ομολογείται, αλλά παρουσιάζεται σαν "επαναστατική ανανέωση" (…). Στα Κ.Κ. των χωρών της Δυτ. Ευρώπης (…). η προσπάθεια αυτή (σ.σ. της σοσιαλδημοκρατικοποίησης) απέτυχε τόσο στο Πορτογαλικό Κ.Κ. όσο και στο Γαλλικό (…). Η Εξέλιξη στο ΙΚΚ –μέχρι στιγμής Κ.Κ.- είναι λίγο– πολύ γνωστή. Η πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίησης εξελίσσεται ραγδαία… Αν όμως στο ΙΚΚ η εξέλιξη είναι η παραπάνω, στο ΚΚΕ η πορεία αυτή κάθε άλλο παρά ευθύγραμμη είναι. Κατ' αρχάς η ελληνική ιδιαιτερότητα με την ύπαρξη του ΣΥΝ επιβάλλει μια διαφορετική προσέγγιση των δικών μας "ανανεωτικών" όσον αφορά τις μορφές: Μια τάση, προσεγγίζοντας την άποψη της ΕΑΡ, μιλάει για μετατροπή του ΣΥΝ σε ενιαίο κόμμα σαν πρώτο βήμα και κατόπιν σύγκληση με "εκσυγχρονιστικές" δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ (Σημίτης κ.λπ.) για δημιουργία στην πορεία ενιαίου κόμματος στο στυλ της Ιταλίας. Μια άλλη τάση, που μάλλον υπερισχύει, αποβλέπει στην βαθμιαία μετεξέλιξη του ΚΚΕ

(από ιδεολογική άποψη) και όταν ωριμάσουν οι συνθήκες, την απορρόφησή του μέσα από την δημιουργία ενιαίου κόμματος όλης της Αριστεράς (ΕΑΡ, “εκσυγχρονιστές” ΠΑΣΟΚ κτλ). Κοινός παρονομαστής και των 2 βασικών αυτών τάσεων των “ανανεωτών” είναι ότι έχουν κοινό τελικό στόχο την έκφραση της υπέρβασης του ιστορικού σχίσματος και στη χώρα μας(…). Νομίζω ότι με σαφή τοποθέτησή του (το Συνέδριο) πρέπει να κλείσει τον δρόμο σοσιαλδημοκρατικοποίησης του κόμματος. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει με υιοθέτηση της θέσης 13 των Θέσεων της Κ.Ε. σαν απόφασης του Συνεδρίου».[31]

«Προχωράμε σε αλλαγές αλλά επιβεβαιώνουμε και τη φυσιογνωμία του κόμματος», ανέφερε στη δική του παρέμβαση ο Αντώνης Σκυλάκος, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής.

Όπως επεσήμαινε ο ίδιος, «οι βασικές διαφωνίες δε βρίσκονταν στο σκέλος του δημοκρατισμού. Βρίσκονταν και βρίσκονται στο αν θα διατηρήσουμε ορισμένες βασικές αρχές, που εξασφαλίζουν την ενιαία δράση του κόμματος.

Είναι ενδεικτικές οι συζητήσεις και οι ψηφοφορίες που έγιναν στην Κ.Ε. για τέτοια κρίσιμα ζητήματα. α) Υπήρξαν προτάσεις για κατάργηση του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού σαν αρχή λειτουργίας του κόμματος. β) Υπήρξε η σκέψη ότι “όσοι δε συμφωνούν με τις κατά πλειοψηφία αποφάσεις, δικαιούνται να μη δουλέψουν για την υλοποίησή τους”. γ) Έγινε πρόταση για διατύπωση της θέσης: “αυτονομία των συνδικαλιστικών (μαζικών) οργανώσεων από τα κόμματα” (…). δ) Μπήκε σε ψηφοφορία η πρόταση, ο Ριζοσπάστης να πάψει να είναι όργανο της Κ.Ε. (…). ε) Έγιναν επανειλημμένα προτάσεις να κατοχυρώσουμε το δικαίωμα στα μέλη και τα στελέχη μας, να διατυπώνουν τις διαφωνίες τους στον αστικό Τύπο, κάνοντας τον επιδιαιτητή των όποιων διαφορών μας. Όλες οι παραπάνω σκέψεις και προτάσεις φυσικά απορρίφθηκαν (…)».

Σχετικά με το θέμα παραμονής της χώρας στην ΕΟΚ, υποστήριζε πως «το ότι σήμερα δε βάζουμε θέμα αποδέσμευσης από την ΕΟΚ είναι σωστό. Όμως αύριο; Πως στοιχειοθετείται βάσιμα ότι ο μόνος τρόπος εκμετάλλευσης των όποιων πλεονεκτημάτων στο διεθνή καταμερισμό, είναι η εσαεί παραμονή μας στην ΕΟΚ, όπως λένε μερικοί; (…)»

Σε σχέση με τις αιτίες που οδήγησαν σε κρίση τις σοσιαλιστικές χώρες και ορισμένες στην κατάρρευση θεωρούσε ότι «δεν μπορεί να προτάσσεται η “έλλειψη δημοκρατίας”. Βάση για όλες τις πλευρές του εποικοδομήματος στους κοινωνικούς σχηματισμούς είναι η οικονομία».[32]

«Να αποτιμήσουμε ψύχραιμα την κατάσταση», υπογράμμιζε ο Μήτσος Κωστόπουλος, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κεντρικής Επιτροπής. Το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ έγραφε, στο πλαίσιο του προσυνεδριακού

διαλόγου, πως ο ΣΥΝ πρέπει «να βγει από το γυαλί, να ξαναβαφτιστεί μέσα στα μαζικά κινήματα. Οι δημόσιες σχέσεις είναι χρήσιμες (όχι πάντα φυσικά), δεν κάνουν όμως κίνημα. Μέσα στον ΣΥΝ υπάρχουν δυνάμεις που εκφράζουν αντίθετα ταξικά συμφέροντα ή υπάρχει μεθοδολογικό πρόβλημα, διαφορά τακτικής, βημάτων, μορφής; Στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί απάντηση (...)». Επίσης τόνιζε ότι «υπάρχουν σύντροφοί μας, ικανοί, χωρίς αμφιβολία, με ικανοποιητική δικτύωση στα μέσα ενημέρωσης που, και μέσα απ' αυτά, έδωσαν τη μάχη των απόψεων τους. Έδιναν συχνά την εντύπωση ότι επιχειρούν τη ρήξη. Αυτό αδίκησε, παγίδεψε τις ικανότητές τους. Αλλά ρήξη με ποιους, γιατί; Μήπως γιατί κάποιοι δε θέλουν ν' αφήσου τις … καρέκλες που σήμερα καίνε; Και αυτό τους αδικεί πολύ περισσότερο που και οι ίδιοι κάθονται σε τέτοιες καρέκλες (…). Μήπως ήταν έτοιμοι, όμως, ν' αντικαταστήσουν "παλιές" θεωρίες, π.χ. για το κράτος, για την εξουσία, για τις τάξεις, για τα κόμματα κ.λπ. και κάποιοι αντιστέκονταν, υπερασπίζονταν τα αποστεωμένα δόγματά τους; Κάτι τέτοιο είναι ανοησία… Η ζωή… θα απαντήσει και στις λεγόμενες "διαρροές" που καμιά σχέση δεν έχουν με την διαφάνεια και την εσωκομματική δημοκρατία».[33]

Για «φρένο στον κυβερνητικό κατήφορο» έκανε λόγο στο πλαίσιο ομιλίας του στην Ελευσίνα για τις πολιτικές εξελίξεις και το 13ο Συνέδριο», ο Χαρίλαος Φλωράκης. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ του «Ρ», ο κομμουνιστής ηγέτης σημείωνε πως «χωρίς να παραγνωρίζω τη δύσκολη κατάσταση, τα εσωκομματικά μας προβλήματα, αλλά και την ολομέτωπη επίθεση που δεχόμαστε από τους αντιπάλους μας, ότι χρεοκόπησε ο σοσιαλισμός, ότι δεν υπάρχει άλλη προοπτική, ότι το θέλουν το κόμμα και δεν το διαλύουν, δεν αλλάζουν να φτιάξουν ένα άλλο κόμμα ανοιχτό, παρά λοιπόν αυτά που λέγονται, είμαι αισιόδοξος. Είναι η ίδια η ζωή που ζητάει να υπάρχει και να δρα το Κομμουνιστικό Κόμμα».[34]

Στο μεταξύ, σε μια από τις κρισιμότερες, για την έκβαση των συσχετισμών του 13ου Συνεδρίου, συνεδριάσεις, αυτή της Νομαρχιακής Επιτροπής Λάρισας, βρέθηκε και μίλησε ο Χαρ. Φλωράκης. Ο πρόεδρος της Κ.Ε του ΚΚΕ μίλησε για την «επιμονή στη σωστή λειτουργία των κανόνων του κόμματος» και υπογράμμισε ότι «αλλαγές πρέπει να γίνουν σε όλους τους τομείς λειτουργίας και δραστηριότητας του κόμματος. Όμως αυτά δεν πρέπει να θεωρούνται σαν αυτοσκοπός ή να προβάλλονται κατά γενικό και αφηρημένο τρόπο, αλλά σαν προϋπόθεση για πιο ουσιαστική συμβολή των μελών του κόμματος στις αποφάσεις και τη δράση. Αλλά, όμως, αυτές οι αλλαγές δεν πρέπει να αναθεωρούν τον επαναστατικό χαρακτήρα του κόμματος, τις θεμελιακές αρχές τους».[35]

Στο πλαίσιο του προσυνεδριακού διαλόγου, ο Σπ. Αμπελογιάννης από την Αθήνα ασκούσε κριτική στον Γρηγόρη Φαράκο γράφοντας πως «εκ των πραγμάτων τίθεται θέμα εκλογής νέου Γε. Γραμματέα στο Συνέδριο, γιατί ο σ. Γρηγόρης Φαράκος προκάλεσε ήδη μεγάλες κρίσεις στο κόμμα: 1)

αποχώρηση 15 στελεχών της Κ.Ε. (μετά τον ανεπιτυχή χειρισμό της αντικομματικής ομάδας Γράψα) και 2) με την κρίση την τωρινή όπου εμφανίζεται το κόμμα “σπασμένο ιδεολογικά” σε δύο μέρη, με την εμφάνιση του σ. Φαράκου επικεφαλής των “λεγόμενων;” “ανανεωτικών” (τι ανανέωση εννοούμε άραγε;). Τέλος, είναι απαράδεκτο ο Γεν. Γραμματέας του ΚΚΕ να ψηφίσει “λευκό” στις θέσεις της Κ.Ε. για το Συνέδριο. Δεν έχει γνώμη (θετική ή αρνητική) ο ηγέτης του ΚΚΕ; (…)»[36]

Παράλληλα, ο Κώστας Γκουλιώνης από την Αθήνα υποστήριζε πως «το Συνέδριο πρέπει να είναι συνέδριο πραγματικής ιδεολογικής, πολιτικής και οργανωτικής ενότητας και όχι συνέδριο συγκόλλησης του κόμματος, χωρίς αρχές. Να είναι ένα συνέδριο μαρξιστικής- λενινιστικής ενότητας του ταξικού επαναστατικού διεθνιστικού κόμματος νέου τύπου στην Ελλάδα, όπως ήταν, είναι και πρέπει ναι είναι το ΚΚΕ».[37]

Για «ασάφεια των θέσεων» που «ενισχύει την αμφιβολία και (τη) δυσπιστία», έκανε λόγο ο Γεράσιμος Ιωαννάτος από την Αθήνα. Ο ίδιος επεσήμανε πως «ο μαρξισμός- λενινισμός, ο προλεταριακός διεθνισμός, η δικτατορία του προλεταριάτου και ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός είναι η σπονδυλική στήλη του κόμματος νέου τύπου. Χωρίς αυτή, το κόμμα, γίνεται ασπόνδυλο, μπροστά στην αστική τάξη και γι’ αυτό ακίνδυνη γι’ αυτή. Όσα κόμματα στην Ευρώπη και στη χώρα μας “ανανέωσαν” ή καταστρατήγησαν αυτές τις αρχές, έμειναν απλές σφραγίδες ή άλλαξαν ονομασία. Το κόμμα μας χρειάζεται συνεχώς ν’ ανανεώνεται. Μια ανανέωση όμως που ανταποκρίνεται στη δική του κοσμοθεωρία».[38]

Με «παρατηρήσεις πάνω στις θέσεις», ο Μιχάλης Λεγάκης, από τον Πύργο Ηλείας, υπογράμμιζε πως «δεν πρέπει να γίνει ο Συνασπισμός κόμμα. Κάποιοι που το θέλουν να γίνει αυτό, βασικά στρέφονται ενάντια στον Συνασπισμό, βλέποντας την μελλοντική του προοπτική. Πρέπει να περάσουμε στον Συνασπισμό σε πλαίσιο οργανωτικό, με πολιτικές επιτροπές σε γειτονιές, σε χωριά, Ν.Ε., σε επίπεδο νομών».[39]

Ο Θαν. Κυρατσος (Μπαρμανάκος), μέλος του κόμματος από το 1927 από την Θεσσαλονίκη, τόνιζε ότι «ορισμένοι έχουν τη γνώμη ότι το κόμμα μπορεί να συγχωνευθεί μέσα στον Συνασπισμό. Αυτό πρέπει να απορριφθεί χωρίς συζήτηση σαν ασυμβίβαστο (…). Να αποκρουστεί κάθε απόπειρα αναθεωρητισμού με το πρόσχημα να αλλάξουν όλα τα παλιά στο πρόγραμμα του κόμματος».[40]

Ο Γ. Κοκκορόγιαννης έγραφε στο σημείωμά του πως «μετά από δεκάδες χρόνια καταδικάζουμε τον Στάλιν και τον σταλινισμό που στο κάτω-κάτω διατήρησε τη Σ.Ε. Σήμερα όμως, τι έχουμε να πούμε για το ΚΚΣΕ και τον Γκορμπατσόφ που διαλύει τη Σ.Ε. και παραδίδει τους λαούς της στο αδηφάγο αμερικάνικο κεφάλαιο;»[41]

Στην παρέμβασή του ο Ηλ. Γκουτζηγιάννης από τη Φλώρινα, αναφερόταν στη «στάση της ολότητας σχεδόν των μέσων ενημέρωσης μηδέ των κομματικών εξαιρουμένων) για την κρίση στο κόμμα. Υπάρχουν τα χαϊδεμένα παιδιά, οι "αστέρες" τους, οι σκεφτόμενοι, τα φωτισμένα μυαλά του κόμματος, οι "ανανεωτικοί" όπως χαρακτηρίζονται, που ανά πάσα στιγμή προβάλλονται αυτοί και οι απόψεις τους και εκθειάζονται σαν μόνη λύση για το κόμμα. Και υπάρχουν από την άλλη οι "γέροντες του Περισσού", οι "δογματικοί και αποστεωμένοι", οι "συντηρητικοί" που είναι σαν τα παλιά μιάσματα κομμένοι από παντού και που τυχόν επικράτηση των απόψεών τους σημαίνει διάλυση του ΣΥΝ, συρρίκνωση του κόμματος κ.λπ. (…). Γίνεται προσπάθεια να εκχυδαϊστεί οποιοσδήποτε που πατώντας στη σημερινή πραγματικότητα δεν έχασε την πίστη του στον σοσιαλισμό».[42]

«Τι κόμμα θέλουμε», είναι το επίδικο του άρθρου του Ηλ. Ευαγγέλου από το Περιστέρι. Σε αυτό σημείωνε πως «γι' αυτούς πάλι που έχουν βάλει στη σημαία τους να αλλάξει ονομασία το ΚΚΕ και να συγχωνευτεί στον Συνασπισμό, γιατί τη δουλειά του κόμματος την κάνει ο Συνασπισμός, νομίζω ότι δε χρειάζεται σχόλιο. Αρκεί να αναφέρω πως το 1957- 1958 τη δουλειά του ΚΚΕ την έκανε η ΕΔΑ και διάλυσαν τις ΚΟΒ του ΚΚΕ.»[43]

Από τη σκοπιά του, ο Δ. Μπόγδος, από την Αθήνα, υποστήριζε πως «ορισμένοι σύντροφοι "ανανεωτές" στα γραφόμενά τους μιλούν μάλιστα για επαναστατική ανανέωση. Όμως μιλούν κάπως αόριστα, δεν εξηγούν τι εννοούν όταν μιλούν για ανανέωση. Δε λέγεται καθαρά τι προτείνουν αυτοί οι σύντροφοι τελικά να αλλάξει στο κόμμα κι τι θα μπει στη θέση αυτών των αλλαγών. Θέλουμε σύντροφοι συγκεκριμένες προτάσεις, για να μάθει ο κόσμος τι είδους αλλαγές προτείνετε. Διαφορετικά βγαίνει το συμπέρασμα ότι αυτοί οι σύντροφοι θέλουν ν' αλλάξει ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του κόμματός μας».[44]

Ο Ντίνος Θέρμος από τη Λευκάδα, επιτίθονταν κατά των εσωτερικών του αντιπάλων, καθώς όπως εκτιμούσε «αντί για προλετάριους στα υπεύθυνα πόστα από κάτω μέχρι πάνω βρίσκονται μόνο οι καταφερτζήδες, φανφαρόνοι, εκτός τιμητικών σπάνιων εξαιρέσεων. Με θλιβερό αποτέλεσμα να' ναι αναθεωρητές και μ' ελαφρά τη συνείδηση να δίνουν μια κλωτσιά στους πολύχρονους αγώνες τους μέσα στο ΚΚΕ και ηθελημένα ή άθελα με τα πολλά Κ.Κ. και ομαδούλες "αντιφρονούντων αναθεωρητών", που ξεφυτρώνουν σαν τα μανιτάρια, διασπάνε το κόμμα, το αδυνατίζουν και τελικά θα το διαλύσουν.»[45]

«Κάθε κόμμα έχει τη δική του ιστορία» έγραφε ο Ν. Παπαχρήστου από την Αθήνα. Όπως σημείωνε «ο Στάλιν, σύντροφοι, είτε πιστεύουμε σ' αυτά που λένε είτε όχι είναι μέσα βαθιά στη ψυχή του ρούσικου λαού. Το μεγαλείο αυτό της Ανατολικής Ευρώπης που σήμερα το κατεδάφισαν οι ανανεωτικοί είναι έργο του Στάλιν.» Ταυτόχρονα καλούσε τις νεώτερες γενιές του ΚΚΕ να

μην επηρεάζονται «από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού», γιατί όπως υποστήριζε «πάλι με χρόνια με καιρούς πάλι δικά μας θα' ναι.»[46]

«Να προασπίσουμε την αγωνιστική ιστορία του κόμματος» καλούσε τους συντρόφους του ο Αρ. Χατζηχρήστος από την Αθήνα και επιτίθονταν στα νέα στελέχη για «αναθεωρητικές» απόψεις και για «ανύπαρκτο αγωνιστικό παρελθόν». Όπως ισχυριζόταν, «μερικά από τα νέα μέλη και στελέχη του κόμματος… για να θεμελιώσουν αυτές τις αναθεωρητικές τους απόψεις που δοκιμάστηκαν και απότυχαν από τους αποχωρήσαντες "αναθεωρητές" το 1968 απ' το κόμμα, τα νέα αυτά στελέχη και μέλη του ΚΚΕ, που στερούνται αγώνων και πείρας επικαλούνται τη μείωση της επιρροής του κόμματος στους οπαδούς και τα μέλη του. Αν αυτό συμβαίνει πραγματικά, οφείλεται στη δική τους αδράνεια και στη πλατιά διάδοση των "ανανεωτικών" τους απόψεων».[47]

Στο «Τι κόμμα θα κάνουμε», ο Δ. Κουκουτσιλης από την Πιερία υποστήριζε πως «ανανέωση έκαναν το "Εσωτερικό" στην 12η Ολομέλεια. Όταν συνεργάστηκαν μαζί μας έβγαλαν 3 βουλευτές κι εμείς 5. Μετά δεν έβγαζε ούτε 1. Το ΚΚΕ έφτασε στο 10% και το κρατάει. Έχω τη γνώμη, το ΚΚΕ να μείνει όπως ιδρύθηκε με τις αρχές που καθόρισε ο Λένιν».[48]

Ο Σ. Παστέλας από την Καλαμαριά έγραφε για την «ευθύνη στα στελέχη μας» και ασκούσε κριτική στον Γρηγόρη Φαράκο. Όπως σημείωνε: «ακούμε και βλέπουμε κορυφαίο στέλεχος του κόμματος τον Γ.Γ. σ. Φαράκο, που στην προσπάθεια του να μας πείσει για την ορθότητα της "επαναστατικής ανανέωσης" που ζητάει, να κονταροχτυπιέται με τον ίδιο του τον εαυτό μ' αυτά που υποστηρίζει σήμερα και υποστήριζε και παλαιότερα (ΚΟΜΕΠ 3 και 4/83) για βασικούς όρους και έννοιες της θεωρίας μας (δικτατορία του προλεταριάτου και Μαρξισμό- Λενινισμό)».[49]

«Για τη διατήρηση των αρχών και τη φυσιογνωμία του κόμματος», έκανε λόγο ο Βασίλης Σταυρακόγλου, από την Αθήνα. Για τον ίδιο, «χωρίς αρχές δεν μπορεί να υπάρχει κόμμα επαναστατικό, κόμμα της εργατικής τάξης και των συμμάχων της. Εμείς οι παλιοί αγωνιστές πονάμε το κόμμα. Αυτό που ακούμε σήμερα από μερικούς συντρόφους ραγίζει την καρδιά μας. Το κόμμα δε διαλύεται να τους πείτε, γιατί είναι "γέννημα της ανάγκης και ώριμο τέκνο της οργής". Δεν είναι απλός συναισθηματισμός, είναι πίστη».[50]

Ο Γιάννης Αδάμ, από την ΚΟΒ της Ολυμπιακής, έθετε το δίλημμα «θέλουμε επαναστατικό ΚΚΕ ή απλώς Συνασπισμό;» Στην παρέμβασή του ανέφερε πως «όταν ιδρύθηκε ο ΣΥΝ ο κόσμος της Αριστεράς τον χαιρέτισε με το σύνθημα, ήρθε η ώρα της Αριστεράς. Μετά από 20 μήνες θα κάνω ένα σύντομο απολογισμό. Σαν απόφαση του 12ου Συνεδρίου ήταν σωστή γιατί είναι στρατηγικός στόχος του ΚΚΕ. Οι διαδικασίες όμως ίδρυσης του ΣΥΝ, ήταν των ηγεσιών των κομμάτων, σε προεκλογική μάλιστα περίοδο. Δεν ήταν

ώριμος καρπός και ζύμωση από τα κάτω, τη βάση, γι' αυτό και ο κόσμος της Αριστεράς δεν τον πήρε αποφασιστικά στα χέρια του, δεν έχει πεισθεί. Η κακή του οργανωτική δομή και λειτουργία, έχουν αλλοιώσει τη φυσιογνωμία και την πολιτική του ΚΚΕ».[51]

Για «το ΚΚΕ και το μέλλον του», έγραφε ο Γιάννης Πάχης από τη Λάρισα και σημείωνε πως «εδώ πρέπει να δούμε και τη δουλειά που κάνουν και πάνε να κάνουν οι λεγόμενοι "ανανεωτές" που θέλουν να αφαιρέσουν από το ΚΚΕ την κοσμοθεωρία του μαρξισμού- λενινισμού και τον προλεταριακό διεθνισμό, να καταργήσουν τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, την πειθαρχία στο κόμμα. Ρωτάω τους συντρόφους αυτούς. Όταν μπήκατε στο κόμμα δεν παραδεχθήκατε τις αρχές, τη θεωρία και το καταστατικό του κόμματος; Σήμερα το αρνείστε. Γιατί να λέγεστε "ανανεωτές" και όχι αποστάτες, λικβιναριστές; Ό,τι δεν μπόρεσε να κάνει η ντόπια και ξένη αντίδραση με τη συκοφαντία, με τη φωτιά και το σίδερο, να διαμελίσει το ηρωικό ΚΚΕ, πάτε να το κάνετε εσείς από μέσα από το κόμμα».[52]

«Δε δηλώνω- δεν υπογράφω», ανέφερε στη δική του παρέμβαση ο Γιάννης Πλάντζος από την Κω. Όπως έγραφε «η περεστρόικα και τα γεγονότα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έχουν επηρεάσει πολλά στελέχη και μέλη του κόμματος με αποτέλεσμα να έχουμε χάσει την ψύχραιμη σκέψη και πανικόβλητοι τρέχουμε να απορρίψουμε κάθε "δογματικό" και να ασπαστούμε ό,τι νέο φέρνει η περεστρόικα, ανεξάρτητα αν είναι θετικό ή αρνητικό. Ας μείνουμε ψύχραιμοι λοιπόν και ας μη φτάσουμε στο σημείο να λέμε "ο Στάλιν πέθανε. Ζήτω ο Γκορμπατσόφ"».[53]

«Το ΚΚΕ να παραμείνει κόμμα μαρξιστικό λενινιστικό νέου τύπου», ανέφερε από τη πλευρά του ο Θ. Χαντζιάρας από την οργάνωση των Τρικάλων. Παράλληλα έγραφε πως «οι θέσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ δε με βρίσκουν σύμφωνο για τους παρακάτω λόγους: Πρώτο: Γιατί εγκρίνουν ανεπιφύλακτα την περεστρόικα που διεξάγει ο Μ. Γκορμπατσόφ και οι στενοί συνεργάτες του, η οποία, όπως όλοι τώρα πια γνωρίζουμε, δεν οδηγεί στην ανανέωση και ενδυνάμωση του σοσιαλισμού, αλλά στην διάλυσή του και στην καπιταλιστική παλινόρθωση (…). Δεύτερο: Γιατί υποβαθμίζεται ο ρόλος του προλεταριακού διεθνισμού (…). Τρίτο: Γιατί οι θέσεις δε λένε ξεκάθαρα ότι κοσμοθεωρία του ΚΚΕ είναι ο μαρξισμός- λενινισμός (…). Τέταρτο: Γιατί δε γίνεται καν λόγος για το περιεχόμενο και τους σκοπούς του σοσιαλισμού που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει το ΚΚΕ».[55]

Η Σταυρούλα Γεωργίου από την Κομοτηνή έθετε το δίλημμα «Σοσιαλισμός ή ΕΟΚ». Όπως ισχυριζόταν «άλλο ζήτημα είναι πως πρέπει να είναι η ΕΟΚ κι άλλο ποια είναι η πραγματικότητα. Ο αγώνας των προοδευτικών δυνάμεων μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο για την άμβλυνση των αντιθέσεων, για την απάλυνση των συνεπειών της συντηρητικής πολιτικής, δεν μπορεί να αλλάξει όμως τον χαρακτήρα της ίδιας της ΕΟΚ. Αν

η αποδέσμευση απ' την ΕΟΚ δεν προσφέρεται για ρεαλιστικές λύσεις σήμερα, άλλο τόσο δεν είναι ρεαλιστική η σκέψη ότι μπορεί να υπάρξει μια αλλαγή στο γεγονός ότι «την πρωτοβουλία και την ηγεμονία αυτών των διαδικασιών ολοκλήρωσης την έχουν και την ασκούν, σύμφωνα με τα στενά συμφέροντά τους, οι συντηρητικές δυνάμεις».[56]

«Ζωτική ανάγκη η ύπαρξη και δράση του ΚΚΕ», υπογράμμιζε από τη μεριά του ο Ανδρέας Καρκανεβάτος από την Αθήνα. Στην παρέμβασή του ανέφερε πως «η σημερινή δύσκολη κατάσταση, αν και διαφορετική από εκείνη του 1968, έχει ωστόσο αρκετές ομοιότητες. Βασική ομοιότητα είναι πως και εκείνη και η σημερινή είχε και έχει τη λοξοδρόμηση του ΚΚΕ από το σωστό μαρξιστικό- λενινιστικό δρόμο».[57]

Ο Χρήστος Δριτσέλης από την Καλαμπάκα καλούσε «το συνέδριο να απαντήσει σε καίρια ερωτήματα». Συγκεκριμένα ανέφερε πως «στις Θέσεις, σύντροφοι, γράφετε ότι η κατάσταση στις σοσιαλιστικές χώρες και τη ΣΕ είναι ρευστή που δεν επιτρέπει ολοκληρωμένη τοποθέτηση: όμως, παρακάτω λέτε: είμαστε αλληλέγγυοι με την περεστρόικα και το ΚΚΣΕ. Έχω τη γνώμη, η τοποθέτησή μας να είναι: είμαστε αλληλέγγυοι σε κείνες τις δυνάμεις που παλεύουν για το σοσιαλισμό και τα ιδανικά του. Και τούτο γιατί υπάρχουν τρεις πλατφόρμες στο ΚΚΣΕ. Ποια εγκρίνουμε, ποια απορρίπτουμε, γιατί όπως πάνε τα πράγματα μέχρι σήμερα, κανένας δεν είναι ευχαριστημένος από την περεστρόικα, εκτός από τους καπιταλιστές».[58]

Με το κείμενο «να προφυλάξουμε το ΚΚΕ από τον ταξικό εχθρό του», ο Σωκράτης Γιαννακούδης, ανθυπολοχαγός του ΔΣΕ, εντόπιζε στην προσυνεδριακή του παρέμβαση, ως «κραυγαλέα» την απουσία «από τις "θέσεις" της δικτατορίας του προλεταριάτου» και αναρωτιόταν «αλήθεια, έπαψε η σύγκρουση των τάξεων χωρίς εμείς να το καταλάβουμε; Άλλαξε η στρατηγική του κόμματος ως προς την εξουσία;»[59]

Από τη σκοπιά του, ο Θανάσης Ανάγνου υποστήριζε πως «ο αναθεωρητισμός υποσκάπτει τα θεμέλια του ΚΚΕ». Όπως έγραφε, «οι απόψεις των αναθεωρητών διακρίνονται από την άρνηση του Μ-Λ και την υιοθέτηση αστικών φιλελεύθερων ιδεών, αποδοχή της σοσιαλδημοκρατικής ιδεολογίας και υπηρετούν τον ταξικό μας αντίπαλο (…). Οι αναθεωρητές παραβιάζοντας το καταστατικό του κόμματος προσπαθούν να πλήξουν τις οργανωτικές αρχές του και να επιβάλλουν σ' αυτό ξένες σοσιαλδημοκρατικές αρχές αντίθετες για ένα επαναστατικό κόμμα».[60]

«Να δυναμώσουμε τα χαρακτηριστικά του κόμματος», πρότεινε ο Μπάμπης Βορτελινος από την οργάνωση της Πετρούπολης. Ο ίδιος τόνιζε ότι «δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσει ένα κομμουνιστικό κόμμα χωρίς τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, βέβαια όχι όπως λειτούργησε μέχρι σήμερα με περισσότερο συγκεντρωτισμό και λιγότερη δημοκρατία, αλλά με βάθεμα της

δημοκρατίας και ουσιαστική συμμετοχή των κομματικών μελών στη λήψη των αποφάσεων».[61]

Ο Ν. Κυραμος από την οργάνωση Κατερίνης υποστήριζε στην παρέμβασή του πως «όσα ηγετικά στελέχη έχουν τον κομμουνισμό επάγγελμα και αποδέχονται τον καπιταλισμό και την αστική "δημοκρατία" δεν είναι κομμουνιστές και πρέπει, αν έχουν την ευαισθησία, να αποχωρήσουν για το καλό του ΚΚΕ».[62]

Από την πλευρά του ο Σωτήριος Παπαϊωάννου της ΚΟΒ Καρυά Ολύμπου, παρατηρούσε πως «το ΚΚΕ έχει βαθιές ρίζες στο λαό». Ο ίδιος υποστήριζε πως «αυτά που δεν πρόλαβε να κάνει ο Νικήτα Χρουτσόφ τα συνεχίζει ο Γκορμπατσόφ. Αναγνώρισε και αποκατέστησε τον τροτσκισμό και μπουχαρινισμό και όλους τους αντισοβιετικούς λιποτάχτες.» Ταυτόχρονα πρόσθετε ότι «μόνο τα αστικά κόμματα αλλάζουν τίτλους και ονομασίες. Στην ουσία είναι τα ίδια».[63]

«Η αλήθεια για τον Στάλιν», ήταν ο τίτλος του κειμένου του Γ. Πολίτη από την Κυψέλη, στο οποίο σημείωνε πως πρέπει «να φύγουν οι λεγόμενοι ανανεωτές που δηλητηριάζουν τις ψυχές των ηρωικών νεολαιών μας και γενικά πολλών αριστερών από το όργανο του τιμημένου ΚΚΕ, τον Ριζοσπάστη, την ΚΟΜΕΠ και τον 902. Να φύγουν οι καρεκλάδες που από τα πάνω βλέπουν τα πάντα και εξορμούν για να μολύνουν το ΚΚΕ».[64]

«Ανανέωση- μαρξισμός- λενινισμός και επαναστατικό κόμμα», ήταν ο τίτλος του άρθρου του Μιχάλη Τσοπανίδη από την Πάτρα. Σε αυτό ανέφερε πως «το κόμμα μας να εφαρμόσει σωστά όπως πρέπει σύμφωνα με τις επιταγές των καιρών τον Μ/ Λ γιατί ο Μ/ Λ ήταν είναι και θα είναι αθάνατος».[65]

Ο Γιώργος Παπουτσής έθετε το δίλημμα «"Ανανέωση" ή διάλυση της ΚΝΕ». Ο ίδιος σημείωνε πως «το ζητούμενο λοιπόν είναι μια ανανέωση που θα ενισχύσει τα χαρακτηριστικά ενός κομμουνιστικού κόμματος και όχι μια σοσιαλδημοκρατικοποίηση του ΚΚΕ».[66]

Ο Δήμος Βότσικας, από το Γαλάτσι, δήλωνε πως «το ΚΚΕ είναι κόμμα επαναστατικό». Στο κείμενό του ανέφερε πως «η δημιουργία του Συνασπισμού ήταν απαραίτητη. Δεν έγινε, όμως σε σωστή βάση, ιδιαίτερα με την ΕΑΡ (.). Της αρέσει να χαράζει την πολιτική γραμμή του Συνασπισμού, να τον σαμποτάρει, όταν κρίνει σκόπιμο, προσπαθεί με τις ενέργειές της να διαλύσει το ΚΚΕ(...)». Παράλληλα θεωρούσε «λάθος, τη συμμετοχή στις κυβερνήσεις Τζαννετάκη και Ζολώτα» και προσέθετε πως «εμείς έπρεπε να πάρουμε μέρος σε κυβέρνηση με όρους. Πρώτος όρος η ψήφιση της απλής αναλογικής (...)».

Ένα άλλο ζήτημα που έθετε ήταν «η μεγάλη ανάγκη να λείψουν οι οικογενειακότητες και οι φιλίες σ' όλη την κομματική ιεραρχία», ενώ

χαρακτήριζε «λάθος» της Κ.Ε., «που δε βάζει ζήτημα να φύγει η Ελλάδα από την ΕΟΚ». Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, συμπλήρωνε, «είναι κοινότητα των ιμπεριαλιστών κι όχι των εργαζομένων».[67]

Ο Χρήστος Μητσέας από την οργάνωση της Καλλιθέας έθετε στον δημόσιο διάλογο τον κίνδυνο αφανισμού του ΚΚΕ. Αναφερόμενος στη διάσπαση του 1968 υποστήριζε πως «οι αναθεωρητές τα ίδια μας λέγανε. Ο Μαρξισμός- Λενινισμός πάλιωσε και πέσανε με τα μούτρα να διαβάζουν Γκαροντί, Μαρκούζε, Καρίγιο και όλους τους σύγχρονους φιλοσόφους και αναλυτές του Μ.Λ. Για τον επαναστατικό χαρακτήρα του, ότι μπορούμε κοινοβουλευτικά- ειρηνικά να περάσουμε και να πάρουμε την εξουσία. Με παράδειγμα τη Χιλή. Πόσο έξω πέσανε στις εκτιμήσεις της θεωρίας τους. Λέγανε, δε χρειάζεται το Κόμμα, είναι η ΕΔΑ και μπορεί να παίξει τον ρόλο του κόμματος. Με τη λαθεμένη απόφαση της 8ης Ολομέλειας και του 8ου Συνεδρίου για διάλυση και ένταξη όλων των κομμουνιστών στην ΕΔΑ. Ότι όλοι οι ψηφοφόροι μας (1 εκατομμύριο) είναι όσοι δίνουν μια συνδρομή είναι και μέλη μας. Και φτάσαμε στη δικτατορία να μας πιάσουν με τις πυτζάμες (…). Για τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό έλεγαν, όπως και τώρα, ότι δεν μπορεί να πειθαρχεί η μειοψηφία στην πλειοψηφία και στις αποφάσεις διότι μπορεί η πλειοψηφία να έχει πάθει “μαλάκυνση εγκεφάλου”. Μας κόλλησαν και το προβοκατόρικο ‘εξωτερικού”- “εσωτερικού”, όπως και τώρα “ανανεωτές- συντηρητικοί”».[68]

«Πριν ενωθούμε πρέπει να χωρίσουμε για τα καλά», επισημαίνει από την πλευρά του ο Γιώργος Πετρόπουλος, μέλος τότε της ΚΝΕ. Στο κείμενο του υπογράμμιζε πως πρέπει «να αποσαφηνίσουμε πλήρως ποιος είναι ποιος, που το πάει, τι θέλει. Χωρίς αυτόν τον όρο, θα κυριαρχήσει η τυπική- ονομαστική ενότητα». Παράλληλα αναρωτιόταν για το εάν «είναι ή όχι παραβίαση της δημοκρατίας η ενέργεια του σ. Ανδρουλάκη να βάλει σε ανοιχτή συγκέντρωση, στα Κύθηρα, τη γνώμη του για το κοινό πόρισμα με το ΠΑΣΟΚ; Τι σχέση έχει με τη δημοκρατία και το μέλλον του κόμματος, η άποψη του σ. Μαρούκη να διαλυθεί- διαχυθεί η ΚΝΕ; Είναι ή όχι χοντροκομμένη παραβίαση της δημοκρατίας η ενέργεια του σ. Αλαβάνου να προτείνει, μέσω των δημοσιογράφων στις Βρυξέλλες, (στις αρχές ’90) την αλλαγή της θέσης του κόμματος για την ΕΟΚ;»[69]

«Να συζητήσουμε επί της ουσίας των διαφωνιών», πρότεινε ο Σ. Τσαμπής, μέλος Κ.Ε. και σημείωνε πως «δε θα συμφωνήσω με τις εκτιμήσεις των Θέσεων της Κ.Ε. για την εξέλιξη της “περεστρόικα” όταν πια είναι φανερό ότι μόνο στο σοσιαλισμό δεν οδηγεί (...)». Παράλληλα συμπλήρωνε πως στις Θέσεις της Κ.Ε., γίνεται μια προσπάθεια και δίνεται μια κατεύθυνση για τη μελέτη της πείρας των εξελίξεων στις σοσιαλιστικές χώρες. Όμως είναι άτολμη και μας βάζει στη θέση του απολογούμενου (…). Δε χρειάζεται βιασύνη σύντροφοι. Ας μην πετάμε στα άχρηστα και συλλήβδην ένα τέτοιο

κοσμοϊστορικό γεγονός που έχει να δώσει τεράστια εμπειρία στο επαναστατικό κίνημα.»[70]

Ο Σωκράτης Γκέκας, πρόεδρος Εθνικής Αντιστάσεως ΠΕΑΕΑ, έγραφε για το «ΚΚΕ: κόμμα αγωνιστικό και επαναστατικό». Σε αυτό αναρωτιόταν «ποιοι είστε εσείς που τουλάχιστον γνωρίζατε όλα αυτά και γιατί δεν τα καταγγείλατε τότε ή από τότε που τα γνωρίζατε ώστε να είχατε συμβάλλει στην αποφυγή κατάρρευσης; (…)»

Επιτιθέμενος στη νεότερη γενιά στελεχών υποστήριζε πως «πολλοί λοιπόν νέοι προφεσόροι για να ανέβουν σε ανώτερα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος σήκωναν πάντα το χέρι τους ότι συμφωνούν και εγκρίνουν την… κάθε απόφαση και μόλις νόμισαν ότι κάποιοι είναι, άλλαξαν τροπάρι και αμφισβητούν τα πάντα προσπαθώντας με την τέχνη της πέννας που διαθέτουν, να δώσουν δικές τους ερμηνείες στη μαρξιστικολενινιστική θεωρία και να αποδείξουν πως αφού σ' αυτές τις χώρες ο σοσιαλισμός χρεοκόπησε και έσβησε, χρειάζεται και το ΚΚΕ να αλλάξει».[71]

Ο Γιάννης Κατσαμπίρης από τη σκοπιά του ισχυριζόταν πως «την ανανέωση σύντροφοι και εμείς τη θέλουμε. Αλλά όχι ν' αλλάξει ο τίτλος του κόμματος και οι βασικές αρχές του Μαρξισμού- Λενινισμού και του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, γιατί τότε δε θα λέγεται ΚΚΕ αλλά κάτι άλλο».[72]

Ο Κυριάκος Κυριακόπουλος από τις Δυτικές Συνοικίες υποστήριζε πως «τον εκσυγχρονισμό τον έχουμε ανάγκη στη σκέψη, τη δουλειά, τον τρόπο λειτουργίας μας. Τον έχουμε ανάγκη σαν εργαλείο που από κάθε άποψη θα βοηθά το ΚΚΕ να παίζει τον ρόλο του και όχι γενικά να παίζει ένα ρόλο. Γιατί αν στο όνομα μιας τέτοιας ανάγκης επιδοθούμε σ' ένα κυνήγι μαγισσών, αν ό,τι πιο λαμπρό ανάδειξε η πολύχρονη πολιτική μας (και όχι μόνο δική μας) πρακτική και εμπειρία το ταυτίσουμε με τις "ελαττωματικές" εκδόσεις του και με τις παραμορφώσεις που έχει δεχτεί, αν το μετατρέψουμε σε σύνδρομο και κοιτάξουμε ν' απαλλαγούμε απ' αυτό το συντομότερο, τότε άλλος θα' χει το όνομα και άλλος τη χάρη. Και οι γενικόλογες εκσυγχρονιστικές κραυγές θα μας έχουν οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια να ασπαστούμε ό,τι πιο αναχρονιστικό έχει αναδείξει για το κίνημα η προμαρξιστική σκέψη».[73]

Στο κείμενό του ο Κώστας Λίτσας από την Κυψέλη, έγραφε πως «μερικοί σύντροφοι μιλάνε για κατάργηση του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Αν γίνει αυτό μπαίνει το ερώτημα, τι θα μείνει στη θέση του; Μπορεί μήπως το ΚΚΕ χωρίς ΔΣ, να εξασφαλίσει την απαιτούμενη πειθαρχία και ενότητα δράσης που χρειάζεται για να εκτελέσει τη δύσκολη αποστολή του; Οι αλλαγές που πραγματοποιούνται σήμερα στον κόσμο κάθε άλλο παρά προμηνύουν συνθήκες εύκολες για τους αγώνες του ΚΚΕ. Γι' αυτό και η

διατήρηση της φυσιογνωμίας του και η στήριξή του γενικά στις δοκιμασμένες αρχές του, είναι ακόμα μεγαλύτερη ανάγκη απ' εδώ και πέρα.»[74]

Ο Θεοδ. Νούλας από την Αθήνα υποστήριζε πως «υπεύθυνος για την κατάσταση που επικρατεί στο κομμουνιστικό κίνημα είναι ο Γκορμπατσόφ». Για τον ίδιο, «η κατάσταση που επικρατεί στο κόμμα μας με την φαινομενική διαίρεση των μελών, στελεχών και οπαδών του σε συντηρητικούς και ανανεωτικούς πηγάζει από τα συμβαίνοντα κυρίως στην Σοβ. Ένωση και στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Αυτά τα αναπάντεχα γεγονότα έχουν πολλούς αποπροσανατολίσει και μας γεμίζουν με πίκρα την ψυχή, όπου βλέπουμε να κουρελιάζονται και να καταπατούνται αξίες αθάνατες».[75]

Αναφερόμενος στο σχέδιο της προγραμματική διακήρυξης, ο Γιάννης Χατζηνικολάου από τη Σάμο ανέφερε πως «κάνει ακόμα προσπάθεια να μας πείσει για την αλληλεξάρτηση των χωρών στις διαμορφωμένες συνθήκες και στην αναγκαιότητα συνύπαρξης (…). Και γιατί γίνεται όλη αυτή η προσπάθεια; Κατά τη γνώμη μου για να μας πείσει ότι επιβάλλεται η διεθνοποίηση των οικονομιών και κοινωνιών, προβάλλοντας με τον καλύτερο τρόπο την Ολοκλήρωση της Ευρώπης και το Ευρωπαϊκό σπίτι των λαών σαν μονόδρομο για την ανάπτυξη τους και το πέρασμα στον σοσιαλισμό, ξεχνώντας ποιοι κύκλοι και ποια συμφέροντα τα προωθούν. Γιατί αν δεν προβάλλονται σαν μονόδρομος, τότε ποιος ο λόγος που προτείνεται να πάψουμε να μιλάμε για αποδέσμευση από την ΕΟΚ;»[76]

Ο Παύλος Κουφής από την Αθήνα, υπογράμμιζε ότι «ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, η σωστή εφαρμογή του, αποτελεί σε τελευταία ανάλυση την ανώτατη, την ιδανικότερη μορφή λειτουργίας της δημοκρατίας».[77]

Στη δική του προσυνεδριακή παρέμβαση, ο Βασίλειος Γάτσιος σημείωνε πως «στο πλαίσιο της ΕΟΚ δεν υπάρχει εναλλακτική λύση για τους εργαζόμενους. Η μόνη λύση για την εργατική τάξη και το λαϊκό κίνημα είναι η προλεταριακή σοσιαλιστική επανάσταση που θα φέρει και την αποδέσμευση από την ΕΟΚ».[78]

Ο Χαράλαμπος Παναγιωτακόπουλος από την Αθήνα επεσήμαινε πως «το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ πρέπει να βάλει ταφόπετρα σε κάθε είδους απόπειρας αναθεωρητισμού. Σε κάθε είδους διαστρέβλωση του Μαρξισμού-Λενινισμού. Σε κάθε απόπειρα αλλοίωσης και παραμόρφωσης της φυσιογνωμίας και της ιστορικής αποστολής του ΚΚΕ».[79]

Από την πλευρά του ο Τάκης Τσίγκας, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., υποστήριζε πως «έχουμε μεγάλες ευθύνες. Ας τις πάρουμε τόσο συλλογικά, όσο και προσωπικά». Σχετικά με τη θέση για την ΕΟΚ σημείωνε πως «η θέση της μη αποδέσμευσης γίνεται σήμερα αναγκαία όχι μόνο λόγω αλληλεξάρτησης αλλά και λόγω του δοσμένου συσχετισμού δυνάμεων. Η συμμετοχή μας στην ΕΟΚ προσφέρεται όχι για "μια πιο ενεργητική συμμετοχή

στο διεθνή καταμερισμό εργασίας", αλλά για την καλύτερη δυνατή σήμερα. Ακόμα ότι αυτή η θέση ισχύει για όσο ισχύουν οι συνθήκες που την κάνουν αναγκαία και παλεύουμε να δημιουργήσουμε άλλες προϋποθέσεις στο ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (…). Η ενότητα του κόμματος σήμερα, στο συνέδριο αύριο ή και μετά από αυτό, μπορεί να στηριχτεί πρώτα και κύρια στο σεβασμό και εφαρμογή από όλους των αρχών και κανόνων λειτουργίας μας αλλά και στην υποταγή του όποιου σ. στις όποιες αποφάσεις, είτε συμφωνεί, είτε όχι».[80]

Από την άλλη πλευρά, τα στελέχη της «νέας φρουράς» στις δικές τους παρεμβάσεις στο πλαίσιο του προσυνεδριακού διαλόγου, έκαναν, κυρίως, λόγο για την ανάγκη ανανέωσης του κόμματος και για την ανάγκη εμβάθυνσης της δημοκρατικής του λειτουργίας. Ορισμένα μάλιστα μέλη του ΚΚΕ που βρίσκονταν κοντά στην «ανανεωτική πτέρυγα» ή ήταν χαρακτηρισμένα ως «ανανεωτικά» έκαναν λόγο ακόμη και για υπέρβαση του κομμουνιστικού χαρακτήρα του κόμματος, χωρίς ωστόσο αυτό να αποτελεί θέση της ηγετικής ομάδας της «νέας φρουράς».

Συγκεκριμένα, ο Γρηγόρης Φαράκος στο πλαίσιο κομματικών συσκέψεων σε Καρδίτσα και Τρίκαλα μιλούσε για τη στρατηγική επιλογή του κόμματος. Στο ρεπορτάζ του «Ριζοσπάστη» αναφέρεται ότι σύμφωνα με τον γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, «η σοσιαλιστική επιλογή του κόμματος μας, ούτε μπαίνει ούτε θα μπει, υπό συζήτηση. Είναι η στρατηγική μας επιλογή. Και βέβαια συμφωνούμε ότι σοσιαλισμός και δημοκρατία είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένα. Συμφωνούμε επίσης ότι σοσιαλισμός δε σημαίνει κρατικοποίηση των πάντων, αλλά ένα σχέδιο ανάπτυξης, μαζί με ρυθμιζόμενη αγορά και πρωτεύοντα το ρόλο της κοινωνικής ιδιοκτησίας.» Ταυτόχρονα τόνισε ότι «σήμερα, πολύ περισσότερο από άλλοτε, είναι αναγκαία η ύπαρξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας…» και ότι χρειάζεται «να καθοδηγείται από την ιδεολογία που έχει ως θεμέλιο της τις θεωρητικές επεξεργασίες των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν».[81]

Ακόμη, σε συνέντευξη Τύπου για την πορεία προς το 13ο Συνέδριο, ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ Γρ. Φαράκος έθετε τους άξονες και έκανε λόγο για: «-Συνέδριο καμπής, τομών και επιλογών, κρίσιμο για την πορεία του ΚΚΕ και τις προοπτικές της Αριστεράς.

-Ριζικές αλλαγές και βαθιές αναπροσαρμογές στις αντιλήψεις, την πολιτική, τη θεωρία και τη δομή του Κόμματος.

-Διαφάνεια και πλήρης σεβασμός στις απόψεις που διατυπώνονται, χωρίς πολώσεις, ταμπέλες και ομαδοποιήσεις.

-Αντίθετο το ΚΚΕ σε μετατροπή του ΣΥΝ σε ενιαίο κόμμα…, καθώς όπως είπε, "κατά τη γνώμη του ΚΚΕ, η μετατροπή του ΣΥΝ σε ενιαίο φορέα ή κόμμα δε θα συμβάλει στην ανάπτυξη του και ότι χρειάζεται ο ΣΥΝ να

διατηρήσει το σημερινό του χαρακτήρα, ως συνασπισμός κομμάτων και φορέων που μετέχουν σ' αυτόν."

-Αίτημα της κοινωνίας, η ανασυγκρότηση του ευρύτερου προοδευτικού χώρου (...)».

Σχετικά με τη θέση του ΚΚΕ για την ΕΟΚ, απάντησε ότι «και τώρα βλέπουμε ότι δε θα ήταν συμφέρον για τη χώρα μας να βάλουμε τον στόχο αυτής της αποδέσμευσης. Βάζουμε τον στόχο ότι η χώρα μας μένοντας μέσα στην ΕΟΚ πρέπει να πάρει όλα τα μέτρα και η χώρα και οι κοινωνικοί φορείς, οι κοινωνικές δυνάμεις, να πάρουν όλα τα μέτρα, ούτως ώστε να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες που εξακολουθούν να υπάρχουν για την χώρα μας από την ένταξη στην ΕΟΚ (...)».

Για τα θέματα των συνεργασιών υποστήριζε πως «το ΚΚΕ μόνο του στη σημερινή ελληνική κοινωνία δεν μπορεί να δώσει αυτή τη διέξοδο, να φέρει αυτή τη διέξοδο. Χρειάζεται επομένως η συνεργασία των ευρύτερων προοδευτικών δυνάμεων, αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων. Αυτή είναι η γενική μας τοποθέτηση (...)».

Καταλήγοντας, στο ερώτημα για το αν θα είναι εκ νέου υποψήφιος γ.γ. δήλωνε πως «εάν τα μέλη του κόμματος δέχονται ξανά- και αυτό θα μπορεί κανείς να το βλέπει- ως γενικό γραμματέα τον Φαράκο, τότε και αυτός μπορεί ξανά να υποβάλει την υποψηφιότητά του».[82]

Όπως φαίνεται από τις δηλώσεις, ο Γρηγόρης Φαράκος λίγους μόλις μήνες πριν το 13ο Συνέδριο, δεν απέκλειε το ενδεχόμενο να είναι εκ νέου υποψήφιος για τη θέση του γ.γ. της Κ.Ε., κάτι όμως που φάνταζε αδύνατο, καθώς η παρουσία του αποτελούσε αρνητικό παράγοντα για την «παλιά φρουρά» του κόμματος. Παρότι όπως επισημαίνεται στο βιβλίο του Χρήστου Θεοχαράτου ο Γρ. Φαράκος τάχθηκε με τη «νέα φρουρά», «όχι επειδή φατρίαζε, αλλά διότι πίστευε στην ανανέωση»,[145] ο ίδιος δεν μπορούσε τότε να παίξει τον ρόλο του συνδετικού κρίκου ανάμεσα στις δύο τάσεις του κόμματος.[83]

Στο μεταξύ, σε ομιλία του σε εκδήλωση της ΚΝΕ για το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο Γρηγόρης Φαράκος έθετε επιτακτικά το ζήτημα της δημοκρατίας. Όπως έλεγε «σοσιαλισμός χωρίς δημοκρατία, χωρίς βαθύ δημοκρατισμό που θα διαπερνά όλες τις σφαίρες της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, δε νοείται, δεν μπορεί να υπάρξει (…). Σοσιαλισμός δε σημαίνει κρατικοποίηση των πάντων- ούτε έχει σχέση με την κομματική- κρατική, γραφειοκρατική διοίκηση της οικονομίας (…). Στο ΚΚΕ, που είναι το πιο δημοκρατικό κόμμα από όλα τα πολιτικά κόμματα, χρειάζεται να διευρυνθεί αποφασιστικά και ουσιαστικά η δημοκρατία (...)». Ταυτόχρονα σημείωνε πως «χρειάζεται ένα εκλεγμένο, ισχυρό καθοδηγητικό κέντρο, η Κ.Ε., χρειάζονται εκλεγμένα ισχυρά καθοδηγητικά όργανα, χρειάζεται ενότητα στη δράση όλων μας για την

εφαρμογή των αποφάσεων που δημοκρατικά θα παίρνουμε (…). Ξέρετε που θα καταλήξουμε αν πάμε και πούμε: αύριο πρόταση κυβερνητική. Αυτό σημαίνει πρόταση κυβερνητική από το Συνασπισμό και το ΠΑΣΟΚ. Έτσι άμεσα, και αυτή τη στιγμή, σημαίνει ακριβώς να ικανοποιήσεις τις απαιτήσεις – που δυστυχώς υπάρχουν ακόμη- της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ για αυτοδύναμη κυβέρνηση. Και άρα σ' αυτή την περίπτωση η Αριστερά θα είναι απλώς μια τσόντα του ΠΑΣΟΚ. Αυτό ασφαλώς δεν πρέπει να γίνει όχι μόνο για λόγους κομματικού πατριωτισμού, αλλά γιατί δεν εξασφαλίζει με αυτόν τον τρόπο την προοδευτική εναλλακτική λύση.»[84]

Τον Ιανουάριο του 1991, ο «Ριζοσπάστης» παραθέτει αποσπάσματα από την ομιλία του Γρηγόρη Φαράκου σε συγκέντρωση του κόμματος στη Θεσσαλονίκη. Μεταξύ άλλων ο γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ μίλησε για «ώρες ευθύνης για όλους μας» και τόνισε ότι «κάθε κομμουνιστής να θέσει τη δική του σφραγίδα στην προσπάθεια για την ανανέωση και τον εκσυγχρονισμό του Κόμματος.» Επίσης είπε ότι «οι διαφορετικές προσεγγίσεις στο ΚΚΕ δεν είναι ελάττωμα, αλλά πρόκληση» και πρόσθεσε πως «η πολιτική της κυβέρνησης υπάρχει σοβαρός κίνδυνος ν' αποδειχτεί πολιτική εθνικής αυτοκτονίας (...)».

Παράλληλα, παρατίθεται η συνομιλία του γ.γ. της Κ.Ε. με τους δημοσιογράφους για διάφορα κρίσιμα ζητήματα. Αναφερόμενος στις διαφορετικές απόψεις εντός του ΚΚΕ, ο Γρ. Φαράκος ισχυριζόταν πως πρέπει «να καταβάλουμε όλοι μαζί, όλες μας τις προσπάθειες, για να προχωρήσουμε σε μια συζήτηση επί της ουσίας, πραγματικά δημιουργική, ώστε να καταφέρουμε να υπάρξει προωθητική σύνθεση των διαφορετικών απόψεων (…)».

Επίσης, υποστήριζε πως «εμείς θέλουμε όλο το Κόμμα να μην ανεχτεί, να μην καλύψει οποιαδήποτε αρνητικά φαινόμενα, που εδώ κι εκεί έχουν παρουσιαστεί ή θα υπήρχε μια πιθανότητα να παρουσιαστούν στο μέλλον (...)».

Σχετικά με τις αποκαλύψεις για την αυτοκτονία του Νίκου Ζαχαριάδη, που είχαν δει το φως της δημοσιότητας, έλεγε πως «πραγματικά υπάρχουν τραγικές σελίδες στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος, δίπλα σε πολλές σελίδες αμέτρητων αγώνων και θυσιών. Και είναι υποχρέωση των κομμουνιστών, όσο είναι δυνατόν, να διερευνήσουν με ψυχραιμία, έχοντας όλα τα ιστορικά στοιχεία, αυτές τις περιπτώσεις (...)».

Στα ερωτήματα περί ανανέωσης τόνιζε ότι «πραγματικά το νέο πνεύμα πρέπει να συνοδεύεται με άτομα που μπορούν να το εκφράσουν… Βέβαια, εδώ μπαίνει πια το ζήτημα των διαφορετικών απόψεων. Γιατί ως προς το νέο πνεύμα, ως προς την ανανέωση μπορεί γενικά να συμφωνούμε όλοι, αλλά στο σημείο αυτό αρχίζουν, μετά, κάποιες διαφορές: έως ποιο βαθμό, ποιο

χαρακτήρα θα έχουν. Και εκεί πραγματικά οι εκφραστές αυτών των διαφορετικών απόψεων θα κρίνουν αντίστοιχα (...)».

Σε ό,τι αφορά «τη φυγή» χιλιάδων ανθρώπων από την Αλβανία εκείνο το διάστημα, ο ίδιος, με μια έκδηλη αμηχανία, επίρριπτε ευθύνες στην ελληνική κυβέρνηση για τον χειρισμό της στο θέμα λέγοντας πως η Ν.Δ. εφάρμοσε μια «ανεύθυνη πολιτική», ενώ προσέθετε πως «υποχρέωση της κυβέρνησης είναι να παρέχει στοιχειώδεις όρους διαβίωσης και να μην εμποδίσει όσους θέλουν να επιστρέψουν πίσω». Παράλληλα υπογράμμιζε ότι «η Αριστερά είχε καταδικάσει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Αλβανία (...)».

Σχετικά με τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ έλεγε χαρακτηριστικά πως «εμείς θέλουμε να ευχηθούμε να πετύχει αυτός ο δρόμος (της Περεστρόικα). Τυχόν αποτυχία ασφαλώς θα αποτελέσει πολύ οδυνηρή πραγματικότητα όχι μόνο για τη Σ.Ε. αλλά και για όλο τον κόσμο».[85]

Στο μεταξύ, ο Μίμης Ανδρουλάκης σε άρθρο του σημείωνε πως «το Π.Γ. και η Κ.Ε. άφησαν εντελώς απροετοίμαστο το κόμμα να αμύνεται ανεπιτυχώς για τις εξελίξεις στις χώρες του "υπαρκτού σοσιαλισμού". Ταυτίστηκε μέχρι την τελευταία στιγμή με αυτά τα μοντέλα και τις ηγεσίες τους στα πλαίσια μιας κακώς εννοούμενης αλληλεγγύης γραφειοκρατικού τύπου (…). Η "ποιοτική στροφή" που περίκλεινε ώριμους εκσυγχρονιστικούς μετασχηματισμούς σ' όλους τους τομείς, "πάγωσε" αμέσως μετά το 12ο Συνέδριο λόγω των συντηρητικών αντανακλαστικών που αναπτύχθηκαν στις κορυφές (…). Τα αρμόδια όργανα του κόμματος δεν έβγαλαν βαθύτερα συμπεράσματα και ουδείς ανέλαβε καμιά ουσιαστική ευθύνη από την εκτροπή του δογματικού φανατισμού και τον γεροντοκορισμό που καλλιεργήθηκε επί πολλά χρόνια στην ΚΝΕ (…). Οι προσανατολισμοί για ένα πιο ανανεωμένο και αποδοτικό Π.Γ., παράλληλα με την εγγυητική παρουσία του προέδρου και του γραμματέα, δεν προχώρησαν. Έτσι, από τη μια την "πηγή της εξουσίας" αποτελούσαν ορισμένοι σ/φοι με μακρόχρονη παρουσία στο Π.Γ., από την άλλη αυξάνονταν διαρκώς ο υπερβολικός αριθμός των αναπληρωματικών μελών και τους εκχωρούνταν διαρκώς ευθύνες για να βγει η δουλειά υπό τον όρο βέβαια της "νομιμοφροσύνης" στους πρώτους (…)». Εκτός αυτών, ο ίδιος τόνιζε ότι «η Κ.Ε. και το Π.Γ. απέδειξαν ότι δεν μπορούν –αντικειμενικά και υποκειμενικά- να ανοίξουν με επιστημονικό, αμερόληπτο και διαφανή τρόπο τα κρίσιμα θέματα της ιστορίας του κόμματος (…)». Όπως επεσήμαινε, «το κείμενο- σχέδιο της Κ.Ε. για την ιστορία είναι, κατά κοινή ομολογία, ανάξιο του κόμματός μας» και έφερνε ως παράδειγμα την περίπτωση του Νίκου Ζαχαριάδη (…).

Παράλληλα υπογράμμιζε πως «η σημερινή κατάσταση στα κεντρικά όργανα του κόμματος εξαντλεί την κινητικότητα που έδειξαν το κόμμα και ο ΣΥΝ την προηγούμενη περίοδο. Η πολιτική λειτουργία των οργάνων τους

είναι σχεδόν μηδενική. Δεν προωθούνται νέες ιδέες. Δεν ασκείται δυναμική, σύγχρονη και πειστική αντιπολίτευση. Δεν ξεκαθαρίστηκαν επί πολλούς μήνες τα θέματα των πολιτικών συμμαχιών του ΣΥΝ και της φύσης της εναλλακτικής τους πρότασης (…). Θα συγχωρούνταν ουσιαστικά πολλές από τις αδυναμίες του Π.Γ. και της Κ.Ε. αν οδηγούσαν το κόμμα σ' ένα συνέδριο πραγματικά μεγάλων επιλογών, αντάξιο των προκλήσεων που αντιμετωπίζει το κόμμα (…). Επίσης, επιχειρείται η υπονόμευση από ορισμένα στελέχη σοβαρών προσπαθειών ικανοποιητικής προωθητικής σύνθεσης που αντιπροσωπεύει η Προγρ. Διακήρυξη και το Καταστατικό. Ή εμείς ή αυτοί λένε. Αυτού του είδους όμως η τυφλή πόλωση είναι μια επιλογή για να μην υπάρξει ελεύθερη, ανοιχτή συζήτηση επί της ουσίας των προβλημάτων, για να μην αποδοθούν κανενός είδους ευθύνες».[86]

Σε νέο κείμενό του, ο Μίμης Ανδρουλάκης, βολιδοσκοπώντας τις διαθέσεις της «παλιάς φρουράς», έγραφε για «μια νέα κομματική ενότητα». Το ηγετικό στέλεχος του «ανανεωτικού ρεύματος» θεωρούσε ότι βασικοί, αλλά όχι μοναδικοί, άξονες μιας ισχυρής συμφωνίας είναι «η σύγχρονη εναλλακτική πρόταση (πρόγραμμα, συμμαχίες, τύπος αντιπολίτευσης, νέο μοντέλο διακυβέρνησης). Η ανασυγκρότηση του Συνασπισμού. Η προωθημένη και πρωτοφανής για το κίνημα μας εσωκομματική δημοκρατία. Η αναγνώριση του γεγονότος ότι αρκετά και μεγάλα ιδεολογικά ζητήματα θα μείνουν ανοιχτά στο διάλογο (…)». Επίσης τόνιζε ότι «πρέπει να απαλλαγούμε από το άγχος και την ψευδαίσθηση μιας μονολιθικής ιδεολογικής ενότητας».[87]

Ξανά, ο Μίμης Ανδρουλάκης, στην αρθρογραφία της εφημερίδας αυτή τη φορά, δίνει «ορισμένες εξηγήσεις σε συντροφικές κριτικές». Όπως έγραφε, «αντίθετα μ' όσα υπαινίσσονται ορισμένοι σύντροφοι στα γράμματά τους, η σημερινή κατάσταση του ΣΥΝ δε με βρίσκει καθόλου σύμφωνο. Είμαι επίσης μαχητικά αντίθετος σ' οποιαδήποτε διάχυση- "διάλυση" του κόμματος στο Συνασπισμό (…).

Πολλοί σύντροφοι μου καταλόγισαν στις επιστολές τους τη διαμόρφωση της Ιδεολογικής Επιτροπής μετά τον σ. Σάρλη και την αποχώρηση των μελών της από το κόμμα. Κατ΄ αρχήν δεν την ανέλαβα εγώ μετά τον σ. Σάρλη, αλλά άλλος σύντροφος. Δεν προσέλαβα κανένα σύντροφο». Παράλληλα εξηγεί τις θέσεις του περί συμμαχιών και καταλήγει πως χρειάζεται ένας «αριστερόστροφος εκσυγχρονισμός», όπως και «ανασυγκρότηση και σύγκλιση όλου του προοδευτικού χώρου».[88]

Ο Γιάννης Δραγασάκης, επίσης, έγραφε για «το ΚΚΕ μπροστά στις μεγάλες απαιτήσεις της εποχής μας». Στο άρθρο του παρουσίαζε το σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης που δόθηκε στη δημοσιότητα και το οποίο επεξεργάστηκε το Π.Γ. και ενέκρινε η Κ.Ε. στην Ολομέλεια της. Όπως ανέφερε, «πρέπει να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε ο προσυνεδριακός

διάλογος, η σκέψη και η δράση όλων μας να στραφεί από δω και πέρα σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό στην πραγματικά, ουσιαστικά και από ορισμένες απόψεις πρωτόγνωρα προβλήματα που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε (…). Η ανάλυση των εξελίξεων μας οδηγεί στη βασική διαπίστωση ότι η γενική ιστορική τάση της εποχής μας παραμένει η τάση προς τον σοσιαλισμό, μέσα όμως από μορφές και διαδικασίες που μεταβάλλονται και που ακριβώς πρέπει να δούμε το συγκεκριμένο περιεχόμενο που παίρνουν σήμερα».[89]

Ο Γιάννης Δραγασάκης σε άλλο του άρθρο έγραφε για μια «Ενωτική και ελπιδοφόρα έξοδο». Το στέλεχος της «νέας φρουράς» σημείωνε πως «είναι γεγονός ότι το κόμμα μας διαπερνάται σήμερα από μια σειρά αντιθέσεις, όπως η αντίθεση ανάμεσα στο παλιό και το καινούριο, χωρίς ωστόσο να είναι αυτή και η μοναδική. Το πρόβλημα είναι ότι όχι μόνο καθυστερούμε στην επίλυση αυτών των εσωτερικών, κατανοητών και αναπόφευκτων αντιθέσεων, αλλά εμφανιζόμαστε ανοχύρωτοι απέναντι σε διαχωρισμούς βάσιμους ή αβάσιμους, εισαγόμενους πάντως από τον εξωτερικό μας χώρο, τους οποίους διαχωρισμούς εσωτερικεύουμε και όχι σπάνια πέφτουμε θύματά τους. Και η λύση εδώ δεν είναι να καταγγέλλουμε τους αντιπάλους ότι είναι αντίπαλοι. Το θέμα είναι να μην τους διευκολύνουμε στο έργο τους και να μην εσωτερικεύουμε τη λογική τους, αλλά με τη στάση μας να δίνουμε την αναγκαία απάντηση».[90]

Σε κείμενο στην αρθρογραφία του «Ρ», ο Παναγιώτης Λαφαζάνης τόνιζε σχετικα με τη συγκυρία ότι «είναι σαφές ότι στο ΠΑΣΟΚ, ιδιαίτερα το τελευταίο διάστημα, παίρνουν ευρύτατη έκταση σ' όλα τα επίπεδα του και ιδιαίτερα στον κορμό των στελεχών του, νέοι τολμηροί προσανατολισμοί που αναζητούν ένα καινούριο πρόσωπο στο κόμμα αυτό μπροστά στα ορατά αδιέξοδα και τα νέα δεδομένα (…)». «Φυσικά- όμως έγραφε- το εγχείρημα είναι ακόμα αβέβαιο όπως και η κατεύθυνσή του».[91]

Από την πλευρά του ο Αλέκος Αλαβάνος σε κείμενό του με τίτλο «θα αντιστρέψουμε την πορεία;» επιτίθονταν στην «παλιά φρουρά» του κόμματος. Σε αυτό υπογράμμιζε πως «η ανασυγκρότηση της ηγεσίας δεν είναι η αποκλειστική προϋπόθεση για την κινητοποίηση του κόμματός μας. Χωρίς όμως αυτήν όλα τα άλλα μέτρα μπορεί να παραλύσουν». Παράλληλα ζητούσε «διαφάνεια και όχι πια μυστικοπαθείς και ανώνυμες Κ.Ε. Ευλυγισία και όχι πια Π. Γραφεία που επιτρέπεται η είσοδος κι απαγορεύεται η έξοδος (…)». Ταυτόχρονα σημείωνε πως «οι θέσεις της Κ.Ε.: Είναι ένα κείμενο αμφίσημο, πολλαπλών ερμηνειών, συρραφής» και γι' αυτό όπως συμπληρώνει «πρέπει να καταψηφιστούν (…)». Καταλήγοντας επεσήμαινε πως «μια διαίρεση του κόμματος θα ολοκλήρωνε το έργο της απογοήτευσης και της αποστράτευσης». [92]

Παράλληλα, ο Αλέκος Αλαβάνος σε συνέντευξή του μιλούσε για «Τα "εάν" της Ευρώπης και η Αριστερά». Στο πλαίσιο της συζήτησης, ο

ευρωβουλευτής του ΚΚΕ σταχυολογούσε τη στρατηγική που είχε μερίδα του κόμματος για τη νέα εποχή και τα νέα καθήκοντα. Ο ίδιος, με μια πιο προωθημένη και τολμηρή, σε σχέση με τα τότε κομματικά καθιερωμένα, πρόταση τόνιζε ότι «το ζητούμενο σήμερα είναι να μπορέσουν τα διάφορα ρεύματα του εργατικού κινήματος, το σοσιαλδημοκρατικό ρεύμα, το κομμουνιστικό ή το κομμουνιστικής προσέλευσης ρεύμα, μαζί με τα άλλα αριστερά ρεύματα των νέων κοινωνικών κινημάτων να προχωρήσουν σ' έναν δημιουργικό και χωρίς προκαταλήψεις και ταμπού διάλογο για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της σύγχρονης εποχής. Να βρουν πεδία κοινής δράσης και κοινών συζητήσεων, και κυρίως, να διερευνήσουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης ευρύτερων εναλλακτικών λύσεων, οι οποίες βέβαια δεν μπορούν να γίνουν με πρόχειρο και καιροσκοπικό τρόπο, αλλά παράλληλα με την ανασυγκρότηση των δυνάμεων της Αριστεράς».[93]

Από τη δική της σκοπιά, η Μαρία Δαμανάκη αναρωτιόταν στο προσυνεδριακό ένθετο της εφημερίδας αν «ζούμε το τέλος του σοσιαλισμού». Για τη μετέπειτα πρόεδρο του Συνασπισμού, «το 13ο Συνέδριο είναι κυριολεκτικά η τελευταία ευκαιρία για το ΚΚΕ. Τελευταία ευκαιρία για να ανανεωθεί ουσιαστικά, για να βρεθεί μέσα στην εποχή που ζούμε και στην κοινωνική πραγματικότητα που υπάρχει γύρω μας (…) Το δίπολο "η θεωρία μας είναι αυτή που ολοκλήρωσε ο θάνατος του Λένιν, αλλά η πολιτική μας προχωρά στο 2000" δεν μπορεί πια να αποδώσει. Χαρακτηριστικά σημάδια: Η κρίση στην πορεία του Συνασπισμού, η αδυναμία μας να χαράξουμε πολιτική συμμαχιών ιδιαίτερα απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (…)». Όπως έγραφε, «η λέξη ανανέωση δεν είναι πια σύνθημα μόνο λίγων "αναθεωρητών" όπως στο παρελθόν. Πως όμως εννοεί ο καθένας την ανανέωση αυτή; Πιστεύω ότι η ουσιαστική ανανέωση του ΚΚΕ περιέχει: Την αυτοκριτική στάση χωρίς υπεκφυγές (…). Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την ηγεσία του ΚΚΕ και κυρίως το Π.Γ., το οποίο δεν έπαιξε απλά συντονιστικό ή εκτελεστικό ρόλο, αλλά ήταν το κυρίαρχο πολιτικό όργανο ανάμεσα στα συνέδρια (…) Την οικοδόμηση του νέου, που αντιπαραθέτουμε στο παλιό με διάλογο επί της ουσίας των διαφωνιών (…)».

Για την ίδια, «το προσυνεδριακό κείμενο των Θέσεων και του ΚΚΕ σηματοδοτεί μια συγκεκριμένη κατεύθυνση που δεν είναι η κατεύθυνση της ουσιαστικής επαναστατικής ανανέωσης (…). Τι συνέβη στις ανατολικές χώρες; Πιστεύω ότι το ΚΚΕ πρέπει να αναγνωρίσει ότι στις χώρες αυτές δεν υπήρξε σοσιαλισμός (…)».

Η Μ. Δαμανάκη, στο κείμενο της έθετε επίσης τα ζητήματα της παραγωγής, το πρόβλημα μεταξύ κράτους και πολιτικής εξουσίας, τα θέματα ελευθερίας και σεβασμού στα δικαιώματα. Αναφερόμενη δε στο έργο των Μαρξ- Ένγκελς- Λένιν, έγραφε, «έχω τη γνώμη πως το έργο αυτό δεν είναι σε θέση να δώσει πειστικές απαντήσεις σε τεράστια σημερινά θεωρητικά

προβλήματα.» Επίσης έθετε ζήτημα εσωκομματικής δημοκρατίας και πως μπορεί να γίνουν σεβαστά τα δικαιώματα της μειοψηφίας.[94]

«Ας προσπαθήσουμε», τιτλοφορούσε τη δική του παρέμβαση ο Νίκος Χουντής, αναπληρωματικό, τότε, μέλος της Κ.Ε.. Λίγο πριν το 13ο Συνέδριο, το ηγετικό στέλεχος της «νέας φρουράς» ανεβάζει τους τόνους της αντιπαράθεσης και απαντάει σημείο- σημείο σε μια σειρά από επιχειρήματα της άλλης πλευράς. Όπως έγραφε «ευθύνη έχουν εκείνοι οι σύντροφοι μέλη της Κ.Ε. και του Π.Γ. που θεώρησαν ότι τα προβλήματα που προσπαθούσε να τοποθετήσει το προσχέδιο δεν ήταν κατά κανόνα υπαρκτό αλλά το αποτέλεσμα πανικού και ένδειξη κόμπλεξ απέναντι στις ραγδαίες εξελίξεις. Η γνώμη μου είναι ότι οι εξελίξεις στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης δεν είναι ένα γεγονός που έχει μόνο εξωτερικά χαρακτηριστικά που χρειάζονται μελέτη και συγκεκριμένη στάση. Επιδρούν στις θεωρητικές μας αναζητήσεις, αλλά είναι και πηγή πολύτιμων συμπερασμάτων για τα ζητήματα λειτουργίας του κόμματος και τη σχέση του με την εργατική τάξη, με την κοινωνία.

Ευθύνη έχουν εκείνοι οι σύντροφοι που επιδίωξαν να τραβήξουν διαχωριστικές γραμμές στη συζήτηση και στα μυαλά των κομματικών μελών ότι υπάρχουν διαλυτικές απόψεις και εκφραστές τους, ότι έχουμε απόψεις που επιχειρούν ν' αλλοιώσουν το χαρακτήρα του κόμματος. Διαχωριστικές γραμμές έξω από την ουσία των προβλημάτων που δημιούργησαν περιχαρακώσεις, υπερβολές καθαρότητας που φτάνουν ορισμένες φορές στην υπεράσπιση και των πιο αρνητικών πλευρών στην πορεία του κόμματος και του παγκόσμιου κινήματος.

Ευθύνη έχουν οι σύντροφοι που επιχειρούσαν και επιχειρούν να μεταθέσουν την ουσία των συζητήσεων στους 3-4 όρους, δημιουργώντας κλίμα φανατισμού και σταυροφορίας για να διατηρήσει τα χαρακτηριστικά του το κόμμα, σε τέτοιο σημείο που η συζήτηση να θυμίζει τον προσυνεδριακό και συνεδριακό διάλογο του 4ου Συνεδρίου της ΚΝΕ με τη γνωστή εξέλιξη.

Ευθύνη έχουν αυτοί οι σύντροφοι που εξακολουθούν ν' αναζητούν απάντηση στα προβλήματα είτε στον ισχυρισμό ότι στην Κ.Ε. και γενικά στο κόμμα παίρνουν το πάνω χέρι οι διανοούμενοι και οι επιστήμονες και "ρίχνονται" οι εργάτες. Έτσι έχουμε το φαινόμενο ποιος και πόσες φορές αναφέρει την εργατική τάξη και αυτό θεωρείται από μόνο του εγγύηση σωστού ταξικού και πολιτικού προσανατολισμού. Είτε ότι η νέα γενιά, η γενιά του Πολυτεχνείου, βιάζεται να πάρει την εξουσία στο κόμμα, και θέλει να διώξει τους παλιούς και δοκιμασμένους συντρόφους (…).

Φτάσαμε πια στο σημείο να μιλάνε ότι το κόμμα κινδυνεύει και πρέπει να το υπερασπιστούμε. Αντίληψη που αποτέλεσε και τη βάση για τη

συστηματική και συντονισμένη προσπάθεια να καταγραφούν φαινόμενα, ευθύνες και απόψεις που νομίζω ότι οδηγούν σ' αυτή την κατάσταση (…).

Τέλος, επειδή υπάρχει η άποψη του ξεκαθαρίσματος των γραμμών του κόμματος και πιθανό να γίνεται τέτοια προσπάθεια μέσω της εκλογής των αντιπροσώπων, έχω τη γνώμη ότι κάτι τέτοιο είναι επικίνδυνο. Σήμερα το κόμμα έχει ανάγκη από όλες τις δυνάμεις, και χρειαζόμαστε και καινούργιο κόσμο. Το "ξεκαθάρισμα" είναι πολυτέλεια και θα οδηγήσει σε αρνητικά φαινόμενα και καταστάσεις, καταστάσεις μη αναστρέψιμες στο μέλλον».[95]

Ο Πάνος Τριγάζης, μέλος της Κ.Ε., έγραφε πως «είναι φυσικό, οι εξελίξεις στην Α. Ευρώπη – που μας συγκλόνισαν όλους- να απασχολούν έντονα τον προσυνεδριακό μας διάλογο. Όμως δε θα βγάζαμε τα σωστά διδάγματα αν υιοθετούσαμε απόψεις σαν αυτή που αποδίδει την κατάρρευση σε "δάκτυλο του Γκορμπατσόφ", αν δε βλέπαμε ότι στην Πολωνία, για παράδειγμα ο Βαλέσα στην ουσία είχε επικρατήσει από το 1980, όταν η παράνομη "Αλληλεγγύη" οργάνωνε απεργίες σχεδόν με 100% συμμετοχή».[96]

Την ίδια περίοδο, ο Δ. Καραγκουλές σε συνέντευξή του επεσήμαινε ότι «χρειαζόμαστε το οξυγόνο μιας προωθημένης δημοκρατίας». Αναφερόμενος στον ρόλο του Συνασπισμού, το στέλεχος του ΚΚΕ σημείωνε πως «ο ΣΥΝ βρίσκεται σ' ένα κρίσιμο σημείο» και στέκεται στη δυσκολία «να συμφωνήσουμε πάνω στο μεγάλο πρόβλημα της εναλλακτικής λύσης απέναντι στη ΝΔ (…). Ένα άλλο μεγάλο θέμα, είναι οι σχέσεις των κομμάτων με τον ΣΥΝ. Πως αντιμετωπίζεται ο ΣΥΝ από τις πολιτικές δυνάμεις που μετέχουν σ' αυτόν. Μια επιλογή είναι ο ΣΥΝ να αποτελέσει μια εκλογική συνεργασία που θα εξασφαλίζει ένα μεγαλύτερο αριθμό βουλευτών και στα διαστήματα μεταξύ των εκλογών θα αποτελεί όργανο συντονισμού της δράσης των επιμέρους δυνάμεών του. Μια άλλη επιλογή είναι η εξέλιξή του σ' έναν πολυκομματικό μεν, αλλά αυτοτελή πολιτικό οργανισμό, που μπορεί ν' αποτελέσει πόλο συσπείρωσης ευρύτερων λαϊκών δυνάμεων, ενισχύοντας την παρέμβαση της Αριστεράς στη χώρα μας. Αυτή ήταν η επιλογή που έκανε η Εκτελεστική Επιτροπή του ΣΥΝ μετά τις τελευταίες βουλευτικές εκλογές, αλλά αυτή η επιλογή, σε μεγάλο βαθμό δεν υλοποιήθηκε (...)».

Στο πλαίσιο αυτό έκανε λόγο «για ένα ανανεωμένο, αλλά και ενιαίο και ισχυρό ΚΚΕ, το οποίο είναι σε θέση να επιδράσει σημαντικά στην αναβάθμιση και τη δυναμική παρέμβαση του ΣΥΝ, στην πολιτική ζωή».[97]

Ένα από τα στελέχη της «νέας φρουράς» στην περιφέρεια, ο Πάνος Σκοτινιώτης από τον Βόλο, στο προσυνεδριακό του κείμενο περιέγραφε πως «εκσυγχρονισμός και επαναστατική ανανέωση, συνεπώς έτσι όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, σημαίνει ουσιαστικά "επανίδρυση" και όχι αναπαλαίωση ενός γηρασμένου οργανωτικά, ιδεολογικά και προγραμματικά οργανισμού». Έτσι έκανε λόγο για «προγραμματική ανανέωση» που θα

απαντάει στο ερώτημα «ποιες είναι οι βαθύτερες αιτίες, που επέτρεψαν στον σταλινισμό και στον μπρεζνιεφισμό να επιβληθούν και να κυριαρχήσουν». Παράλληλα, στο ζήτημα των πολιτικών συμμαχιών σημείωνε ότι «πρέπει επιτέλους να αγγίξουμε με σοβαρότητα το πρόβλημα των σχέσεων μας με τον χώρο του ΠΑΣΟΚ, που έχει σχέση και με την ευρωπαϊκή διάσταση της πολιτικής των συμμαχιών μας».[98]

Ο Γερ. Μπετσιμέας, από τη Λάρισα, στη δική του προσυνεδριακή παρέμβαση που δημιούργησε εντάσεις στο εσωτερικό του κόμματος, έγραφε πως «αντί να ψάχνουμε για τις “διαρροές” με κίνδυνο να οδηγηθούμε σ’ ένα “κυνήγι μαγισσών”, ας προσφέρουμε υπεύθυνη και ολοκληρωμένη ενημέρωση, εξαιρώντας φυσικά ελάχιστα πράγματα, που ο καθένας αντιλαμβάνεται ότι ξεφεύγουν από τη σφαίρα της ενημέρωσης».[99]

Από την πλευρά του, ο Γ. Τζιας, υπεύθυνος επιτροπής αθλητισμού της Κ.Ε., σε κείμενο του ανέφερε πως «είναι αυτονόητο ότι οι έννοιες του Δημοκρατικού Συγκεντρωτισμού και του Προλεταριακού Διεθνισμού, σαν χαρακτηριστικό γνώρισμα των κομμάτων “Νέου τύπου” που γνωρίσαμε, δεν έχουν θέση στο σύγχρονο ανανεωμένο κομμουνιστικό κόμμα».[100]

«Τα πάντα σε αμφισβήτηση και επανατοποθέτηση», ανέφερε ο Γ. Εμμανουήλ από τη Λάρισα, για να υποστηρίξει ότι «ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός ως εργαλείο ξόφλησε και όπως την αριθμομηχανή την αντικατέστησε ο κομπιούτερ έτσι κι αυτός πρέπει ν’ αντικατασταθεί από ένα άλλο σύστημα “συντονισμένης δημοκρατικής δράσης”, θα έλεγα καθιέρωσης των τάσεων ως αναγνώριση της φυσικής ιδεολογικής διαπάλης μέσα στο κόμμα, ισχύουσας της αρχής της πλειοψηφίας, αλλά και της σύνθεσης των απόψεων με στόχο την κοινή δράση».[101]

Για «το οργανωτικό πρόβλημα», έγραφε ο Αλ. Παπαδάτος από την Αθήνα. Όπως υποστήριζε, «η κοινωνία δεν μπορεί να ζήσει δίχως την ανανέωση του πληθυσμού της, έτσι και το ΚΚΕ έχει την ανάγκη αυτού του βιολογικού νόμου, για να σταθεί με νέο αίμα στη ζωή».[102]

Με το κείμενο «σχολιασμός πάνω στα γεγονότα του “υπαρκτού σοσιαλισμού”», ο Ι. Τριανταφύλλου καλούσε την ηγεσία του κόμματος να προωθήσει «τους ικανότερους και πλέον ευρυμαθείς κομμουνιστές στα ανώτερα και ανώτατα κλιμάκια του κόμματος. Αυτοί, κατά τεκμήριο, κάνουν τα λιγότερα λάθη».[103]

«Μπροστά στην ιστορική κρίση του κόμματος», ο Γ. Γαλανός από τη Θεσσαλονίκη, έγραφε πως «είμαστε όλοι υπεύθυνοι, ολόκληρο το κομμουνιστικό κίνημα, οι κομμουνιστές Σοβιετικοί και Έλληνες, είμαστε υπεύθυνοι για την τραγωδία. Είναι τραγωδία, για τους κομμουνιστές, να τους έχει εμπιστευθεί το λαϊκό κίνημα την εξουσία- με ποτάμια αίματος- να έχουν την πιο μεγάλη και την πιο πλούσια χώρα του κόσμου, να διοικούν

ανεξέλεγκτα και να δανείζονται χρήμα, τεχνολογία και τρόφιμα από τις καπιταλιστικές χώρες. Δεν υπάρχει καμία, μα απολύτως καμία δικαιολογία. Και για τους κομμουνιστές της ΕΣΣΔ και για τους Έλληνες κομμουνιστές που τα γνώριζαν όλα.»[104]

«Το κείμενο των θέσεων δεν έχει λόγο ύπαρξης», υποστήριζε ο Δ. Γιαννάκος από τη Θεσσαλονίκη. Όπως έγραφε, «αν ακόμα έχετε πραγματικά μετανιώσει και ματώσει για την ως τώρα ανεπιφύλακτη υποστήριξη καθεστώτων και ιδεολογημάτων που σάπισαν τον κατ' εξακολούθηση βιασμό των εννοιών του σοσιαλισμού, λαϊκής δημοκρατίας, παλλαϊκού κράτους κ.λπ., τότε αποσύρετε αυτό το "κείμενο θέσεων". Αναβάλλετε το Συνέδριο».[105]

«Να μπούμε στην ουσία των πραγμάτων», καλούσε τους συντρόφους του ο Τ. Παρασκευόπουλος από την Αθήνα. Όπως σημείωνε στο κείμενό του, «επειδή τίποτα δεν είναι μόνιμο για πάντα σε μια πορεία, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε σε υπέρβαση των σημερινών κομματικών σχηματισμών της Αριστεράς και στη δημιουργία ενός σχηματισμού όπως ο Συνασπισμός, με την αναγκαία, βέβαια, πολιτική και οργανωτική του αναδιάρθρωση.»[106]

Ο Δ. Σαραντάκος από την Αίγινα σημείωνε πως «το κύριο χαρακτηριστικό των θέσεων είναι ότι λείπει απ' αυτές η τολμηρή και σε βάθος ανάλυση των αιτιών που προκάλεσαν την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού αλλά και των σημερινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, που κυριαρχούν στον κόσμο και τον τόπο μας».[107]

«Μερικές σκέψεις για την προσυνεδριακή διαδικασία και τις "Θέσεις"», κατέθετε ο Β. Σπυρόπουλος, μέλος ιδεολογικής επιτροπής του ΚΚΕ. Ανάμεσα στα άλλα σημείωνε πως «οι "Θέσεις" είναι συντηρητικές με την κυριολεκτική έννοια του όρου. Επιδιώκουν απεγνωσμένα να "συντηρήσουν" μια, μη αντιστρέψιμα, παρωχημένη εποχή. Είναι επίσης ανακριβείς, με την έννοια ότι εκτιμήσεις για θεμελιακής σημασίας θέματα, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα».[108]

Ο Π. Κεσίδης από τη Ρόδο, έγραφε «για την αναγέννηση και ριζική ανανέωση του κόμματος». «Αν πράγματι θέλουμε ν' αλλάξουμε το κόμμα μας, πρέπει να αλλάξουμε και τον τίτλο και τα σύμβολά του», υποστήριζε ο ίδιος. Ταυτόχρονα προσέθετε πως «δεν μπορεί το κόμμα μας να προχωρήσει ανανεωμένο στον δρόμο του δημοκρατικού σοσιαλισμού ντυμένο με παλιό ένδυμα, όταν έχουμε σήμερα σαν βασική επιλογή μας τον σοσιαλισμό (...)». Σε αυτή τη βάση αναρωτιόταν «γιατί να μη σταθεί καλύτερα η λέξη σοσιαλιστικό στη θέση κομμουνιστικό στον τίτλο του κόμματός μας;»[109]

Τον Οκτώβριο του 1990, δημοσιεύθηκε στο προσυνεδριακό ένθετο του «Ριζοσπάστη» κι ένα κείμενο του Απ. Μιχαηλίδη με τον τίτλο «Αντίο Κομμουνιστικό Κόμμα». Τίτλος προκλητικός για μεγάλη μερίδα του κόμματος, αλλά και παρέμβαση ενδεικτική των προβλημάτων συνοχής [καθώς την ίδια

θέση με τον Απ. Μιχαηλίδη δεν υιοθετούσαν στο σύνολό τους τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας»] που αντιμετώπιζε το «ανανεωτικό ρεύμα» στην ευρύτητά του. Στην παρέμβασή του το μέλος του ΚΚΕ ισχυριζόταν, μεταξύ άλλων, ότι «το κόμμα μας λοιπόν να πάρει την πρωτοβουλία και με τη δική του καθοριστική συμμετοχή να προχωρήσει στη δημιουργία ενός νέου πολιτικού σχηματισμού της επαναστατικής Αριστεράς (…). Όχι βέβαια να κάνουμε κόμμα τον ΣΥΝ. Άλλωστε αυτός έχασε γρήγορα την έωλη δυναμική του και μετατράπηκε σε συντονιστικό ΚΚΕ- ΕΑΡ- ανένταχτοι. Πρέπει να στοχεύουμε σ' έναν φορέα της Αριστεράς που θα κερδίζει εκτός από τον κόσμο του ΣΥΝ και τους ζηλωτές του σοσιαλισμού που σιωπούν έξω από τα κομματικά τείχη».[110]

Σε μια «συντροφική εξομολόγηση», όπως τιτλοφορούσε τη συμμετοχή του στον προσυνεδριακό διάλογο, ο Π. Ροδολάκης, φοιτητής, έγραφε πως «δεν μπορώ άλλο να πειθαρχώ. Δεν μπορώ να βλέπω κάποιους συντρόφους ακόμα και τώρα αμετακίνητους, ατάραχους για ό,τι συνέβη. Διαβάζω τα γράμματα ηλικιωμένων, κυρίως, συντρόφων και με πλημμυρίζει ένας τρόμος. Ναι, σύντροφοι, τρόμος, καθώς σκέφτομαι ότι στη θέση των Ανατολικογερμανίδων θα μπορούσαμε να βρισκόμαστε εμείς τώρα».[111]

«Διαφάνεια και ενημέρωση», ζητούσε από την πλευρά του ο Χρήστος Καντας από τη Βοιωτία. «Γιατί αυτοί οι κύριοι (γραμματέας, μέλη Κ.Ε., Π.Γ.…) μας έλεγαν τόσα χρόνια ψέματα για τις Ανατολικές χώρες», αναρωτιέται ο ίδιος για να προσθέσει: «γιατί δεν έχουν τη στοιχειώδη δημοκρατική ευαισθησία να παραιτηθούν αμέσως;»[112]

Ο Νίκος Βουρλιούμης από το Περιστέρι, έθετε το δίλημμα «ή ριζικά θα ανανεωθούμε ή δε θα υπάρξουμε». Για τον ίδιο, «αυτό που βγαίνει σαν συμπέρασμα από τις αλλαγές που συντελούνται σήμερα στον κόσμο δεν είναι τόσο η ανάγκη να προσαρμόσουμε τη σκέψη μας σε μια νέα πραγματικότητα, όσο εκείνη να αλλάξουμε τον τρόπο σκέψης ή τουλάχιστον μερικά βασικά και αναλλοίωτα στους αιώνες χαρακτηριστικά της. Μια νέα πολιτική αναγέννηση του κόμματος και κατά συνέπεια της Αριστεράς δεν μπορεί να γίνει δίχως νέες ιδέες και θεωρητικές εμβαθύνσεις, δίχως μια νέα πολιτική κουλτούρα. Μια πολιτική κουλτούρα ικανή να κάνει σε βάθος τους λογαριασμούς της με το τραγικό μάθημα που μας ήρθε από την Ανατολή, αλλά και με τη νέα αντιφατική συνθετότητα που παρουσιάζει η εικόνα του σύγχρονου κόσμου».[113]

Από την άλλη μεριά, ο Νίκος Σταθάκης από την Αθήνα έβλεπε τη συγκυρία ως την «τελευταία ευκαιρία στο ΚΚΕ να γίνει κόμμα της εποχής του». Σε αυτό το πλαίσιο επεσήμαινε ότι «αμείλικτη, όπως πάντα, η πραγματικότητα έθεσε ερωτήματα, που αν δεν απαντηθούν, το μέλλον της Αριστεράς προδιαγράφεται αόριστο και καθόλου ρόδινο.» Σύμφωνα με τον ίδιο, τα ερωτήματα αυτά ήταν «γιατί ο καπιταλισμός δείχνει τέτοια αντοχή στις

κρίσεις του; Πόσο ισχύουν οι μαρξιστικές νομοτέλειες ξεπεράσματός του; Γιατί τα Κ.Κ. των καπιταλιστικών χωρών παρουσιάζουν μια συνεχή πτωτική στάση; Τι εκπροσωπεί σήμερα, κοινωνικά η Αριστερά και ποιος είναι ο πολιτικός της ρόλος; Από ποια στοιχεία προσδιορίζεται ο σοσιαλισμός; Γιατί η σοσιαλδημοκρατία έχει τέτοια απήχηση στους εργαζόμενους; Γιατί το ΚΚΕ "κόλλησε" γύρω στο 10% των εκλογέων;»[114]

Στο ειδικό ένθετο του προσυνεδριακού διαλόγου, ο Βασίλης Πριμικήρης από την οργάνωση της Ιταλίας έγραφε «για ένα κόμμα ανταγωνιστικό και σύγχρονο» και για τη σχέση που πρέπει να αναπτυχθεί με το ΠΑΣΟΚ. Όπως ισχυριζόταν «η πολιτική μας πρόταση γενικά επιβάλλεται να κινείται στην κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού και της ανασυγκρότησης του ΠΑΣΟΚ, αλλά και της ίδιας της Αριστεράς. Δεν μπορεί και δεν πρέπει να έχει σαν στόχο η πρόταση αυτή την απλή αριθμητική εκλογική συγκόλληση των δυνάμεων του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού, ούτε τη λογική της εξαφάνισης της αυτοτέλειας του κάθε πολιτικού χώρου με τις ιδιομορφίες του. Πρέπει να είναι μια συνάντηση του προοδευτικού χώρου πάνω σε μια νέα προωθημένη προγραμματική βάση που θα δίνει λύσεις στα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας του σήμερα και παράλληλα θα βάζει τις προϋποθέσεις υπέρβασης αυτού του θεσμικού, οικονομικού, κοινωνικού και πολιτιστικού συστήματος που υπάρχει τώρα. Ένα προοδευτικό μπλοκ ΣΥΝ- ΠΑΣΟΚ σε ισότιμη, σύγχρονη και φερέγγυα βάση μπορεί να δημιουργήσει ρήγματα στις κοινωνικές και πολιτικές βάσεις της νεοδεξιάς».[115]

Ο Ηλίας Αποστολίδης από το Ηράκλειο, έγραφε για τη «μια πλευρά της αποτυχίας- Θεσμοί» και υποστήριζε πως «βασική λοιπόν αιτία της κατάρρευσης των οικοδομημάτων που έκτισαν στην Α. Ευρώπη τα αντίστοιχα κομμουνιστικά κόμματα, ήταν η ταύτιση του Γραμματέα με το κόμμα, του κόμματος με την κυβέρνηση, της κυβέρνησης με το κράτος. Αυτή η ταύτιση που έδωσε όλη την εξουσία στα χέρια του Γραμματέα ή το πολύ μιας "κλίκας" γύρω από αυτόν, είχα σαν αποτέλεσμα τη σήψη, την καταπίεση και τη διαφθορά, η οποία γινόταν μεγαλύτερη όσο περνούσαν τα χρόνια και τίποτε καινούριο δε χαλούσε αυτές τις ισορροπίες. Αποτέλεσμα όλης αυτής της ανώμαλης κατάστασης ήταν και το εύκολο γκρέμισμά τους, χωρίς να μείνει πίσω τους, ούτε καν το όνομα του κομμουνιστικού κόμματος.»[116]

Σε άρθρο της η δημοσιογράφος του «Ρ» Τιτίνα Δανέλλη έγραφε πως «η γράφουσα έχει κάποια πείρα από το χώρο του "αστικού Τύπου" και ξέρει πως το μόνο όπλο υπεροχής που διαθέτει απέναντί μας είναι ότι έχει λυμένα τα χέρια του. Τίποτε άλλο. Λύστε και τα δικά μας χέρια και κανείς δε θα το μετανιώσει.» Επίσης πρότεινε «το Συνέδριο να εκλέξει τη διεύθυνση του "Ριζοσπάστη" και να δει σοβαρά αν ο όρος "όργανο" και όχι "εφημερίδα" είναι εκείνος που αντιστοιχεί σε μια δημιουργική σχέση του "Ρ" με το κόμμα (…)».[117]

Στο ένθετο επίσης, ο Ανδρέας Αγγελόπουλος από τη Θεσσαλονίκη, έθετε το δίλημμα «ουσιαστικό δημοκρατικό συνέδριο ή νέα οικουμενική σύνοδος;». Στο άρθρο του υποστήριζε πως «η πλειοψηφία της Κ.Ε. (είναι πλέον καθαρό αυτό) θέλει να κάνει ένα Συνέδριο στα μέτρα της. Με εξαίρεση λίγες ανώδυνες και όχι ουσιαστικές κριτικές παρατηρήσεις να επιβεβαιώσει ως βασικά σωστή την ως τώρα πολιτική της. Να οργανώσει με τέτοιο τρόπο την προσυνεδριακή διαδικασία που το κύριο (ΔΙΧΑΣΤΙΚΟ) ερώτημα να είναι: Ποιοι είναι με το κόμμα, άρα με τις Θέσεις, άρα και με την πλειοψηφία της Κ.Ε. και ποιοι είναι αντίθετοι με τις Θέσεις και με την πλειοψηφία της Κ.Ε., άρα και με το κόμμα και συνεπώς αναθεωρητές που θέλουν να διαλύσουν το κόμμα (λογική άλλων εποχών). Η πλειοψηφία της Κ.Ε. πιστεύει ότι αν έτσι τεθούν τα ζητήματα θα εξασφαλίσει και την πλειοψηφία στο Συνέδριο για τον εξής απλό λόγο: η πλειοψηφία της Κ.Ε. βασίζεται στα μέλη εκείνα του κόμματος, τα οποία με τους αγώνες τους, τις φυλακές, τις εξορίες, τις διώξεις κ.λπ. έχουν αποκτήσει (όχι αδικαιολόγητα) τέτοια αμυντικά αντανακλαστικά, ώστε να θεωρούν ότι οποιαδήποτε κριτική στην καθοδήγηση ή διατύπωση νέας άποψης σημαίνει πάντα επίθεση ενάντια στο κόμμα (...)». Καταλήγοντας υπογράμμιζε πως «η πλειοψηφία της Κ.Ε. δε θέλει τη διαφάνεια και τη δημοκρατία, παρόλο που την επικαλείται (…). Με βάση το επιχείρημα “το κόμμα κινδυνεύει από τον αναθεωρητισμό”, γίνονται σοβαρότατες παραβιάσεις των κομματικών αρχών που ισχύουν.»[118]

«Ψυχραιμία σύντροφοι. Ακόμα δεν είναι αργά», έγραφε ο Β. Αμανατίδης, αναπλ. μέλος της Κ.Ε. και προσέθετε πως «στο μεγάλο ερωτηματικό “αν πέτυχε στο έργο της η Κ.Ε. που εκλέχτηκε στο 12ο”, σε αντίθεση με τα “ναι, μεν αλλά” των Θέσεων, εγώ πιστεύω πως η Κ.Ε. βασικά απέτυχε. Παρά τα θετικά βήματα που με τριβές και κόπο έγιναν, ιδίως η συγκρότηση του ΣΥΝ, τα δύο τελευταία χρόνια είχε εσωτερική διάσπαση, έχασε την υπόθεση της νεολαίας, άφησε ιδεολογικά απροετοίμαστο το κόμμα μπροστά στην κατάρρευση των “πρώην σ.χ.” οδηγήθηκε σε βαθύτερη κρίση μετά την ευρεία Ολομέλεια, ανεξάρτητα από προθέσεις και επιθυμίες. Αυτή η αποτυχία οφείλεται κυρίως: 1. Στο ότι μεγάλο μέρος της Κ.Ε. και του Π.Γ. είναι γερασμένο πολιτικά και βιολογικά με χαμηλή θεωρητική σκέψη και ξεκομμένο από τη ζωή και τις σύγχρονες απαιτήσεις της 2) γιατί το Π.Γ. λειτούργησε σαν υπερόργανο πάνω από την Κ.Ε. και με σχετική αδιαφάνεια απέναντι σε αυτή 3) στο ότι, σχεδόν όλοι μας στην Κ.Ε. είμαστε τελικά παιδιά “ενός κατώτερου θεού”, του δογματισμού που αποδείχθηκε πως δεν έχει πια μέλλον.»[119]

«Το Κόμμα σε … κώμα», έγραφε από την πλευρά του ο Ανδρέας Ξάνθος από το Ρέθυμνο. Ο ίδιος αναρωτιόταν, «πώς να πειστούμε, σύντροφοι της Κ.Ε., για την πρόθεσή σας “να ενισχυθεί το σκέλος της δημοκρατίας” όταν αρνείστε πεισματικά τη δημόσια έκφραση της αντίθετης άποψης, όταν προτιμάτε τις μηχανορραφίες και τις μάχες των μηχανισμών από την ανοιχτή και ελεύθερη αντιπαράθεση απόψεων και τάσεων, όταν

φτιάχνετε “κώδικες δεοντολογίας (!)”, όταν εσείς αποφασίζετε πότε, που και με ποιον τρόπο θα διατυπωθεί η άποψη των στελεχών».[120]

«Αναπόφευκτη» εκτιμούσε την «κατάρρευση του “υπαρκτού σοσιαλισμού”», ο Μανώλης Ουρανός. Στο κείμενο του έγραφε: «δεν μπορώ να καταλάβω γιατί πρέπει να λυπάμαι που κατέρρευσαν όλα αυτά! Εξάλλου, οι αμέσως ενδιαφερόμενοι λαοί των χωρών αυτών της Αν. Ευρώπης είναι καταχαρούμενοι και παρά τα προβλήματα κανείς δεν διανοείται επιστροφή στο παρελθόν (…). Ασφαλώς και η ιστορική αποτυχία του “υπαρκτού σοσιαλισμού” φτώχυνε την Αριστερά, όμως η κατάρρευσή του που ήταν αναπόφευκτη, απελευθέρωσε δυνάμεις που μπορούν και πρέπει να δώσουν προοπτικές».[121`]

Στο μεταξύ, ο Γ. Κανελλόπουλος από τη Μεσσηνία ισχυριζόταν πως «θα πρέπει να ανανεωθούμε στους αγώνες μας, αφήνοντας τα παλιά δόγματα περί δικτατορίας του προλεταριάτου, τα παλιά καλούπια περί κόμματος των εργατών και ας συσπειρωθούμε όλοι μαζί, όλη η Αριστερά στον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου να γίνει ένα κόμμα δημοκρατικό από τη βάση μέχρι την κορυφή με διάφορες τάσεις. Οι τάσεις δείχνουν και τη δημοκρατία. Με τη δημοκρατική διαδικασία η μειοψηφία θα πειθαρχεί στην πλειοψηφία. Το δε ΚΚΕ ας μείνει στην ιστορία ως ένα κόμμα αγώνων, δράσης, θυσιών, αίματος, αυταπάρνησης, εξοριών, Ακροναυπλίας, κόμμα αντίστασης, κόμμα Σουκατζήδων, κόμμα Μπελογιάννηδων».[122]

Ο Γιάννης Ευσταθιάδης, από την οργάνωση των Γιαννιτσών, ανέφερε πως «γίνεται πλέον φανερό πως ο ΣΥΝ από μόνος του δεν είναι “πολύς” για να λύσει το πολύπλοκο ζήτημα της εξουσίας. Χρειάζεται κοινή δράση μ’ άλλα κόμματα. Προς στιγμήν τουλάχιστον όταν λέμε άλλα κόμματα εννοούμε κυρίως το ΠΑΣΟΚ. Άλλωστε, νομίζω πως η ανάγκη να βρούμε κοινά σημεία με τη σοσιαλδημοκρατία είναι κάτι που αφορά όλη την Αριστερά στην Ευρώπη».[123]

«Για έναν σοσιαλισμό με προοπτική», έγραφε ο Ν. Λάζος από τη Κρήτη, ο οποίος ισχυριζόταν πως «κάποιοι σύντροφοι υποστηρίζουν πως μέχρι το ’85 οι σοσ. χώρες “ευημερούσαν” και η “περεστρόικα” δημιούργησε τη σημερινή κρίση. Ρωτάω καλόπιστα τους συντρόφους αυτούς. Ταξίδεψαν ποτέ σ’ αυτές τις χώρες; Αν ναι που είδαν την ευημερία και τη σοσιαλιστική συνείδηση; Στη μαύρη αγορά ξένου συναλλάγματος; Στα άδεια ράφια; Στη φτωχή ποικιλία; Στη χαμηλή ποιότητα; Στα χαμηλά μεροκάματα; Στην εγκληματικότητα, στα ναρκωτικά».[124]

Για την «υπέρβαση του μαρξισμού- λενινισμού», έγραφε ο Μιχάλης Φραγκίσκος από την οργάνωση της Νάξου. Όπως υπογράμμιζε, «δεν υπάρχει άλλο δρόμος σήμερα από τη δημιουργία της νέας επαναστατικής

ιδεολογίας- κίνησης, με τη διαλεκτική απόρριψη και υπέρβαση του Μ-Λ, που θα συνδέσει οργανικά τη θεωρία με την πράξη».[125]

Ο Μ. Ασημακόπουλος, από το Τμήμα Παιδείας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, έγραφε πως «δυστυχώς στο κόμμα μας τα τελευταία χρόνια δεν υπάρχει αυτοκριτική, ούτε σε σχέση με λαθεμένες επιλογές της πολιτικής του π.χ., ούτε αυτοκριτική ηγετικών στελεχών γενικά για τους διάφορους τομείς της δραστηριότητάς τους (…). Αν το 1968 το πρόβλημα ήταν “αναθεωρητές και εμείς”, σήμερα κατά τη γνώμη του το θέμα είναι πολύ βαθύτερο. Πρέπει να δει κανείς τι ισχύει από τις απόψεις των Μαρξ- Ένγκελς- Λένιν, ποια σοβαρά προβλήματα δεν έλυσαν, που ιστορικά λάθεψαν και το κυριότερο να βλέπει πια κανείς το έργο τους στα πλαίσια της παγκόσμιας σκέψης, στην ενότητά της και όχι σαν το Α και το Ω».[126]

«Συθέμελα ρίχτε παλάτια και θρόνους», είναι ο τίτλος του προσυνεδριακού άρθρου του Ανδρέα Μοναχόλια από την οργάνωση της Ελευσίνας. Σε αυτό υποστήριζε πως του «είναι αδύνατο να συγκατοικήσω με ανθρώπους που μιλάνε για τον επίγειο παράδεισο της Αλβανίας, τη σοσιαλιστική Κορέα, όπως μίλαγαν για την Λ.Δ.Γ. ή για τη Ρουμανία κτλ. Με ανθρώπους που λένε ότι ο σοσιαλισμός παραμορφώθηκε στις χώρες αυτές και όχι ότι ο “σοσιαλισμός” παραμόρφωσε όχι μόνο τις χώρες αυτές, αλλά και τις συνειδήσεις μας».[127]

Ο Σταύρος Ιωαννίδης από την οργάνωση Γιαννιτσών, συμμετείχε στον προσυνεδριακό διάλογο γράφοντας πως «δεν αρνούμαι την ύπαρξη ενιαίου καθοδηγητικού κέντρου, τη λήψη των αποφάσεων με την αρχή της πλειοψηφίας και την επιταγή οι αποφάσεις των ανωτέρων οργάνων να είναι υποχρεωτικές για τα κατώτερα. Όμως φοβούμαι πως η ουσιαστική φίμωση της μειοψηφίας του (Ν.Σ.Κ.) , φίμωση του γόνιμου δημόσιου κριτικού λόγου εν ονόματι της ιδεολογικής καθαρότητας ανατρέπει την ισοτιμία μεταξύ των μελών (…). Δεν υπάρχει δημοκρατία χωρίς διαφάνεια συγκεκριμένη στην πράξη, όπλα της διαφάνειας είναι τα ΜΜΕ κι όχι μόνο τα κομματικά».[128]

Ο Κώστας Διακουμής από την Αθήνα έγραφε πως «στη συνείδηση πολλών αριστερών, ο σοσιαλισμός ταυτίστηκε με τις στρεβλώσεις και τις διαστροφές του και όχι με την ανεκτίμητη προσφορά του στην ανθρωπότητα (…) Και δυστυχώς, διαβάζοντας τόσο τις θέσεις της Κ.Ε., όσο και το Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης, βλέπω ότι ακόμα και σήμερα είμαστε διστακτικοί, δε θέλουμε να πούμε στον κόσμο ότι αυτό που γίνεται στην ΕΣΣΔ και τις άλλες χώρες δεν είναι “επανάσταση μέσα στην επανάσταση”».[129]

«Τι δεν πήγε καλά;» αναρωτιόταν η Γιώτα Τσακουλια από την Αθήνα και ανέφερε πως «είναι οδυνηρό να ανακαλύπτεις πόσο κακό έκανες στον εαυτό σου, στο κόμμα, στο λαϊκό κίνημα, με το να δέχεσαι υπάκουα το στραγγαλισμό κάθε προσωπικής πρωτοβουλίας και αυτενέργειας. Και είναι

επίσης οδυνηρό να ανακαλύπτεις, ότι όταν επιτέλους κατάφερες να βγεις από αυτό το πλέγμα, η οποιαδήποτε πρωτοβουλία, η οποιαδήποτε αυτενέργεια, η οποιαδήποτε ελεύθερη έκφραση άποψης, ακόμα και η πιο στοιχειώδης, είχε να αντιμετωπίσει ένα αδιαπέραστο τείχος. Το τείχος του "αλάθητου του Πάπα", του "αλάθητου της καθοδήγησης"».[130]

Η Σύλβια Οκαλιοβα- Σταυρακάκη έγραφε πως «και το Κόμμα υπόκειται στο νόμο της άρνησης (στοχασμοί πάνω στο καταστατικό)». Σύμφωνα με την ίδια «το 1989 απέδειξε πιο απτά ότι ένα κόμμα δεν μπορεί να κρατήσει το μονοπώλιο της εξουσίας του με τεχνητούς, βίαιους τρόπους, ούτε στο όνομα των υψίστων ανθρώπινων ιδανικών, ότι ένα τέτοιο σύστημα δεν μπορεί παρά να καταρρεύσει.»[131]

Τη δική του «συμβολή σε μια συζήτηση που δεν έχει αρχίσει» κατέθετε ο Δημήτρης Βίτσας, μέλος ΕΠ ΚΟΑ. Ο ίδιος τόνιζε ότι «χρειάζεται να προσδιοριστούν συγκεκριμένα τα δικαιώματα κάθε οργάνου ξεκινώντας από την ΚΕ. Έτσι κανείς δεν "έχει" στο όνομα του κόμματος αλλά το κόμμα "κυβερνά" την ίδια του τη δράση.

Ένα σύστημα καταστατικών κανόνων που θ' αλλάζει από Συνέδριο θα μας προφυλάσσει από διαθέσεις –καλές ή κακές- οργάνων. Το ζήτημα της διαφάνειας και δημοσιότητας έχει επαρκώς αναφερθεί στο διάλογο. Το κόμμα δεν έχει τίποτα να κρύψει από την εργατική τάξη και το λαό- ούτε τις αντιθέσεις του- στο βαθμό που λειτουργεί για το συμφέρον τους.

Σ' αυτήν την λογική υπάρχουν μόνο κομματικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και όχι όργανα της Κ.Ε. Μαζί με την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των μειοψηφούσων απόψεων πρέπει να εξασφαλίζεται και η συνεκτέλεση των αποφάσεων. Τέλος το σύνολο δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, όρων και δομών λειτουργίας χρειάζεται να' ναι καταστατικά κατοχυρωμένο χωρίς αναφορές σε γενικές αρχές όπως π.χ. η μονολιθικότητα ή ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός».[132]

«Μπροστά σ' ένα συνέδριο επιλογών, σ' έναν κόσμο που αλλάζει», ο Δημήτρης Στούμπος, από την Κομματική Οργάνωση Ιταλίας, τόνιζε ότι «είναι καιρός να εκτιμήσουμε ότι το '89 δεν κατέρρευσαν απλά κάποιες ηγεσίες "απολιθωμένες" ("θεωρητικά" σωστές), ούτε ακόμη έφυγαν από τη "μέση" πολιτικά καθεστώτα αυταρχικά- δεσποτικά (βλέπε Τσαουσέσκου) και τελειώσαμε. Ουσιαστικά αποκαλύφθηκε η αποτυχία εκείνων των μοντέλων κοινωνίας που έγινε απόπειρα να χτιστούν. Κατέρρευσαν όχι γιατί "μηχανισμοί προδοσίας" πέτυχαν σκοπούς δεκαετιών του αντιπάλου, αλλά γιατί φούσκωσε ολόκληρη η αγανάκτηση και ξέσπασε σαν συσσωρευμένη απαίτηση ελευθερίας, δημοκρατίας, καλύτερων συνθηκών ζωής ολόκληρων λαών που παρέσυρε τα "λείψανα" και όποιων κατακτήσεων (κάποτε)».[133]

Η Μαρία Δαμανάκη σε νέο άρθρο της «για την πορεία του ΚΚΕ πριν και μετά το Συνέδριο», έγραφε: «Οι προτάσεις μου για μια ενωτική πορεία πριν και μετά το Συνέδριο συγκεντρώνονται στα παρακάτω:

1- Σε κάθε περίπτωση η ανασυγκρότηση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, σαν φορέα που θα συσπειρώσει τα ευρύτερα ρεύματα του αριστερού χώρου, είναι μονόδρομος (…). 2- Η κατοχύρωση διαφάνειας και δημοκρατίας είναι πλέον όροι ζωής για το ΚΚΕ (…). 3- Οι αποφάσεις του Συνεδρίου δεν μπορεί να κλείνουν με τελεσίδικο τρόπο τεράστια θεωρητικά και ιδεολογικά προβλήματα στο όνομα της υπεράσπισης του επαναστατικού χαρακτήρα του κόμματος (…). 4- Το Συνέδριο είναι ανάγκη να προτείνει εναλλακτική λύση για την πορεία της χώρας και τη λειτουργία του ΚΚΕ (…)».

Παράλληλα σημείωνε πως «υπάρχει ανάγκη να συζητήσουμε και να διαμορφώσουμε πλαίσιο πολιτικής συμμαχιών, ώστε να έχει η Αριστερά την πρωτοβουλία των προτάσεων για την προγραμματική βάση, τους όρους και τις προϋποθέσεις συνεργασίας με το ΠΑΣΟΚ ή άλλες πολιτικές δυνάμεις».[134]

Για την «επόμενη μέρα», έγραφε ο Αλέκος Καλύβης, γεν. γραμματέας της ΟΤΟΕ. Ο ίδιος ανέφερε πως «το 13ο, δεν μπορεί παρά να είναι ένα μεταβατικό Συνέδριο. Μερικά κρίσιμα ζητήματα και κυρίως αυτά που έχουν σχέση με τη στρατηγική του κόμματός μας, δεν μπορούν να κλείσουν. Το 14ο συνέδριο που πρέπει να πραγματοποιηθεί πιο γρήγορα, μπορεί να οριστικοποιήσει τις προγραμματικές μας επιλογές. Όσοι σύντροφοι υποστηρίζουν την άποψη της ενότητας στη βάση της ιδεολογικής καθαρότητας έχουν άδικο… Θα ήμουν ικανοποιημένος λοιπόν με τα μέτρα του σήμερα αν την επόμενη μέρα της λήξης του Συνεδρίου μας είχαμε τα ακόλουθα αποτελέσματα:

1) Υπερψήφιση του σχεδίου προγραμματικής διακήρυξης (…).
2) Υπερψήφιση του Σχεδίου Καταστατικού (…).
3) Ανανέωση της Κεντρικής Επιτροπής (…).
4) Καταγραφή των ζητημάτων που παραμένουν ανοιχτά και προετοιμασία των θέσεων μας με επιστημονική εργασία και σύγκληση ειδικών σωμάτων (…).
5) Ειδική απόφαση για μια πολιτική ενίσχυσης του Συνασπισμού με μέτρα για ζωντάνεμα των λειτουργιών του και ισχυροποίησης των δεσμών του με την κοινωνία».[135]

Στο ένθετο της τελευταίας ημέρας του προσυνεδριακού διαλόγου, ο Δημήτρης Στρατούλης, μέλος της Ε.Π. της ΚΟΑ, έθετε «Επτά σημεία για την ενότητα του Κόμματος σήμερα». Ο ίδιος έγραφε πως «η ενότητα για να μην είναι γενική και αόριστη, γιατί τότε δε θα είναι στερεή, θα πρέπει να βασιστεί στους εξής άξονες:

α) Εξασφάλιση ενιαίας ιδεολογίας (…). Ιδεολογική ενότητα ναι, μονολιθικότητα στη σκέψη όχι (…).

β) προγραμματική σύγκλιση

γ) Για τον τρόπο δόμησης και λειτουργίας του ΚΚΕ (δημοκρατικό και αποτελεσματικό τρόπο λειτουργίας, προτείνει.

δ) Για τον τρόπο εκλογής αντιπροσώπων και οργάνων.

Ταυτόχρονα τόνιζε ότι «στο Συνέδριο, πρέπει να σπάσουμε τη λογική του "μηδενικού σκορ" για την άλλη άποψη και να αναδείξουμε τα μέλη της νέας Κ.Ε. με βάση όχι μόνο τις απόψεις του αλλά και ευρύτερα αξιοκρατικά κριτήρια» και προσέθετε πως «ε) Το Συνέδριο να απευθύνει δημόσια πρόσκληση για επιστροφή στο κόμμα όσων κατά καιρούς διαγράφτηκαν ή αποχώρησαν για τις απόψεις τους, εφόσον βέβαια αποδέχονται την ενιαία θεωρία μας, το πρόγραμμα και το καταστατικό μας.

στ) Ολοκλήρωση, προβολή και προώθηση μέσα από το Συνασπισμό της εναλλακτικής προοδευτικής πρότασης...

ζ) Όχι μόνο διάλογος και εσωστρέφεια».[136]

Η Στέλλα Αλφιέρη αναρωτιόταν σε εκείνη τη χρονική φάση, «μπορούμε να προχωρήσουμε σήμερα έτσι όπως είμαστε; Έχουμε μέλλον;» Στο κείμενο της έγραφε πως «έχουμε ξεκινήσει για την αναζήτηση του καινούργιου αλλά στα κείμενά μας και στις προτάσεις μας βλέπεις διάχυτο το παλιό, αυτό που μας ταλαιπωρεί χρόνια τώρα και δεσμεύει το μυαλό μας και κλείνει τα αυτιά μας στις άλλες φωνές (…). Καταψηφίζω λοιπόν τις Θέσεις, το Σχέδιο και το Καταστατικό. Γιατί δε με πείθουν ότι μπορεί να είναι η αρχή για μια αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση».[137]

Πέρα όμως από τα δύο «μπλοκ» και τις παρεμβάσεις όσων είχαν αναφορά στις απόψεις ενός εκ των δύο, υπήρχαν αρκετά μέλη του κόμματος που δεν τοποθετούνταν- τουλάχιστον εμφανώς- με κάποια από τις δύο πτέρυγες ή και εκείνα που τάσσονταν με κάποια από τις δυο «τάσεις» αλλά απηύθυναν ενωτικά καλέσματα. Παράλληλα έθεταν μια σειρά από άλλα ζητήματα για το κόμμα και τη φυσιογνωμία του, τα μέσα ενημέρωσης του ΚΚΕ κ.λπ. Ορισμένα, ενδεικτικά, τέτοια κείμενα που εκφράζουν μια ενωτική διάθεση είναι όπως για παράδειγμα του Θ. Αποστόλα, μέλους της ιδελογικής Επιτροπής. Στην παρέμβασή του καλούσε τις δυο πλευρές να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων. Συγκεκριμένα ανέφερε «συντρόφισσες και σύντροφοι "δογματικοί" χαρίστε στη μικρή ή μεγάλη ιστορία της αγωνιστικής σας ζωής την καλύτερη στιγμή της. Τη σκληρή ειλικρίνεια μπροστά στην πραγματικότητα. Συντρόφισσες και σύντροφοι "ανανεωτικοί" δώστε με το προωθητικό σας παράδειγμα μέσα στο Κόμμα, τη νέα σχέση ηθικής και πολιτικής που προσδοκούν από το ΚΚΕ οι Έλληνες εργαζόμενοι».[138]

Επίσης, «ενωμένοι χωρίς φανατισμούς», τιτλοφορούσε το άρθρο του ο Λ. Λιώτος από τα Γιάννενα και ανέφερε σε αυτό πως είναι αναγκαία η «ανανέωση του κόμματος πάνω σε αρχές (…). Θα τους χρειαστούμε τους παλαιούς. Μπορεί να μην μπορούν να μιλάνε καλά, όπως μιλάει ένας επιστήμονας. Έχουν συσσωρευμένη πείρα, χρειάζεται κάποιος σεβασμός. Εκείνοι που ξεχνούν το παρελθόν στερούν από τον εαυτό τους το μέλλον.»[139]

Ο Ανδρ. Μόσχος από τον Αγ. Παντελεήμονα καλούσε τους συντρόφους του «ενωμένοι και πειθαρχημένοι ας προχωρήσουμε». Στο κείμενό του έγραφε επίσης πως «φιλελευθερισμός, ελευθερία, μη ελεγχόμενη αγορά και συγκλονιστική κρίση στην ύπαρξη της ενιαίας ΕΣΣΔ και τις επεκτάσεις που δεν ξέρουμε που θα φτάσουν. Θα πρέπει το θέμα αυτό ν' απασχολήσει το Συνέδριο».[140] Επίσης, ο Σωκράτης Παπαδόπουλος από τη Θεσσαλονίκη ισχυριζόταν πως «το ζητούμενο είναι η ενότητα του κόμματος. Γιατί σύντροφοι τώρα ενωμένοι είμαστε; Δεν ξέρω τι γίνεται στις συνεδριάσεις της Κ.Ε., αλλά στις ΚΟΒ κάθε άλλο παρά ενότητα υπάρχει.»[141]

Ο Πέτρος Πάντος από την οργάνωση των Θρακομακεδόνων έβαζε τρία απαραίτητα σημεία που πρέπει να επικρατήσουν: «Αυτοσυγκράτηση, σεβασμός και κατανόηση». Όπως έγραφε, «αφού εκ των πραγμάτων υπάρχουν δύο τάσεις (ή πλατφόρμες, όπως λέγονται σήμερα) στο κόμμα, γιατί να μην αναγνωριστούν και οι δυο και η κάθε μια να κατεβάσει τις θέσεις της και ο καθένας να τοποθετηθεί, ανάλογα με το ποιες θέσεις τον εκφράζουν; Όχι, φυσικά, με την έννοια δυο χωριστών παρατάξεων, αλλά της ιδεολογικής σύγκρουσης δύο απόψεων. Το πρόβλημα δεν είναι να επικρατήσει η μία ή η άλλη πλευρά, αλλά να ξεκαθαρίσουν οι λαθεμένες απόψεις και στρεβλώσεις και να διασφαλιστεί η εκσυγχρονιστική πορεία του κόμματος».[142]

«Να είμαστε δυνατοί και ενωμένοι», ανέφερε από την πλευρά του ο Γιώργος Τέλιος από τα Τρίκαλα. «Αυτή η "ανανέωση" που ζητούν μερικοί σύντροφοι, εμένα μου φαίνεται πως δεν περπατάει σε σωστό δρόμο. Μυρίζει πολύ ανανθεωρητισμό, ευρωκομμουνισμό», υποστήριζε και πρόσθετε πως «τέτοια "ανανέωση" έγινε και παλιότερα και εδώ και αλλού. Την έκαναν και τα κόμματα του υπαρκτού σοσιαλισμού– και την πήραν για πρότυπο μερικοί σύντροφοι εδώ- αλλά είδαμε που οδήγησε και ποιος ωφελήθηκε. Ο καπιταλισμός ωφελήθηκε».[143]

Στο ένθετο της 8ης Δεκεμβρίου ο Νίκος Τσιμπέρης από την Πελοπόννησο, έκανε λόγο για την «ανανέωση χωρίς βιασμό της πραγματικότητας». Ο ίδιος υποστήριζε πως «η αντίληψη για το σοσιαλισμό δεν μπορεί να εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε χώρας, όπως αφήνει να εννοηθεί η "διακήρυξη" (σελ. 20). Η έννοια του σοσιαλισμού πρέπει να είναι ενιαία σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης κι εκείνο, που μπορεί να κάνει το κόμμα μας, είναι να συμβάλλει στον ορισμό της. Αυτό που εξαρτάται απ' τις

συνθήκες της κάθε χώρας είναι ο δρόμος περάσματος της στο σοσιαλισμό».[144]

«Το κόμμα δεν είναι δικό σου και δικό μου. Είναι δικό μας», έγραφε ο Γιώργος Χατζηγεωργίου, ο οποίος τόνιζε ότι «κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μιλάει σήμερα για να παραμείνει το κόμμα σε μια από τα ίδια. Αλλά και κανείς δεν έχει το δικαίωμα ούτε και κανείς του το έδωσε να ζητά κάποια ανανέωση που να αλλοιώνει αρχές, τίτλους και σύμβολα του ΚΚΕ. Αν θέλουν κάτι τέτοιο, ένα τέτοιο κόμμα δηλαδή, όπως πολύ σωστά έγραψε ένας σύντροφος, αυτό υπάρχει, ας περάσουν».[145]

Άρθρο, όμως, για τα εσωκομματικά του ΚΚΕ έγραψε και ο Νίκος Μπίστης [παλιό μέλος του ΚΚΕ], ο οποίος, ως μέλος, πια, της Εκτελεστικής Επιτροπής ΣΥΝ, υποστήριζε πως είαι αναγκαίες «αμοιβαίες υποχωρήσεις, συμβιβασμοί (κανένας τρόμος μπροστά στη λέξη), προωθητικοί, που θα διασφαλίσουν το μείζον, δηλαδή την ανανέωση και την ενότητα του κόμματος και του ΣΥΝ (...). Μόνο που οι συμβιβασμοί απαιτούν αποδέκτες, σαφή στόχο και όρια, πέραν των οποίων δεν είναι πλέον προωθητικοί, αλλά επιτείνουν τη σύγχυση και την απογοήτευση σ' έναν κόσμο που απαιτεί ειλικρίνεια, ανοιχτά χαρτιά απ' όλους και δημοκρατία πάνω απ' όλα».[146]

«Δώστε τα χέρια "συντηρητικοί" και "ανανεωτικοί"», καλούσε τέλος, ο Νίκος Παρούσης από τον Καναδά και επισήμαινε «αν σύντροφοι θέλουμε την εξυγίανση του ηρωικού ΚΚΕ με τη λαμπρή παράδοσή του και δράση του από την εποχή της ίδρυσής του, καθίστε σας παρακαλώ στο στρογγυλό τραπέζι απαλλαγμένοι από φιλοδοξίες, αυτοπροβολές και καριερισμούς, δώστε τα χέρια της ενότητας, πάρτε ό,τι καλό από το παλιό και συνθέσετε προσεχτικά με το καινούριο που το επιβάλλουν οι συνθήκες της εποχής μας».[147]

1. ΚΚΕ, *Θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής για το 13ο Συνέδριο*, Σεπτέμβρης 1990.
2. *Ριζοσπάστης*, 2 Σεπτεμβρίου 1990, σελ. 3.
3. ΚΚΕ, *Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Οκτώβρης 1990
4. Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993, σελ. 85.
5. *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα*, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990, σελ. 364.
6. Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας (1974-1992)*, εκδόσεις Μάλλιαρης- παιδεία, Αθήνα 1993, σελ. 143.
7. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 1990, σελ. 13- 19.
8. *Ριζοσπάστης*, 27 Νοεμβρίου 1990, σελ. 10.
   Βλ. επίσης, Λαφαζάνης Παναιώτης, «Βλέποντας και την "επόμενη μέρα"», *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1990, σελ. 8-9.
   Βλ. ακόμη: Ανδρουλάκης Μίμης, «Πέντε σκληρά ερωτήματα», *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1990, σελ. 10-11.
   Βλ. επίσης: «Συμπεράσματα από την Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 29 Οκτωβρίου 1990, σελ. 3-5.
9. Φλώρος Γιάννης, «ΣΥΝ: Ταξίδι στο πέλαγος των συμμαχιών…», *Αντί*, τχ. 451, Νοέμβριος 1990, σελ. 24.
10. Φλώρος Γιάννης, *ό.π.*
11. Βλ. περισσότερα: Φλώρος Γιάννης, *ό.π.*
12. Κυριαζής Χρήστος, «Υποθήκες μιας ριζικής κρίσης», *Αντί*, τχ. 459, Φεβρουάριος 1990, σελ. 16- 19
13. Κυριαζής Χρήστος, *ό.π.*
14. Βλ. περισσότερα για την οικονομική βοήθεια της ΕΣΣΔ στο ΚΚΕ μέσω επιχειρήσεων: Πετρόπουλος Γιώργος, Ψαρράς Δημήτρης, «Χαρίλαος Φλωράκης- Επαναστάτης παντός καιρού», εκδ. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, σελ. 30- 32.
15. Παράρτημα συνεντεύξεων, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217.
16. Κύρκος Λεωνίδας, *Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995, σελ. 215.
17. Μαίλης Μάκης, «Ενιαίο κόμμα ο Συνασπισμός;», *Ριζοσπάστης*, 6 Οκτωβρίου 1990, σελ. 12.
18. Μαίλης Μάκης, «Ανανέωση ναι, αλλά τι είδους;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Οκτωβρίου 1990.
19. Μαίλης Μάκης, «αντικομμουνιστικά κέντρα και 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης*, 7 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 15.
20. Παπαρήγα Αλέκα, «Η πρόκληση της επαναστατικής ανανέωσης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Οκτωβρίου 1990.
21. Παπαρήγα Αλέκα, «Για την εναλλαχτική προοδευτική λύση», *Ριζοσπάστης*, 9 Νοεμβρίου 1990, σελ. 7.
22. Παπαρήγα Αλέκα, «Ανεπιτυχής η προσπάθεια σύνθεσης του σχεδίου προγραμματικής διακήρυξης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Νοεμβρίου 1990.
23. Γόντικας Δημήτρης, «Να διασφαλίσουμε την ενότητα του κόμματος», *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1990, σελ. 12- 13.

24. Γόντικας Δημήτρης, **«**Η κρίση στο κόμμα. Αιτίες κι ευθύνες», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Ιανουαρίου 1991.
25. Κεπέσης Νίκανδρος, «Να διδαχτούμε από τις αδυναμίες και τα λάθη μας, τα ιδεολογικά και πολιτικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990.
26. Κολοζώφ Ορέστης, «Ναι στη διαφωνία, όχι στη στείρα αντιπαράθεση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Νοεμβρίου 1990.
27. Καλαμπόγιας Αντώνης, «Το κόμμα βρίσκεται σε "κρίσιμη καμπή"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 22 Νοεμβρίου 1990.
28. Καλούδης Νίκος, «Βασικό ζήτημα η φυσιογνωμία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 15 Δεκεμβρίου 1990.
29. Γεωργίου Βάσος, «Όχι ιδεολογικοί συμβιβασμοί και παραχωρήσεις σε θεμελιακές αρχές», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Ιανουαρίου 1991.
30. Μανωλάκου Διαμάντω, «Να διατηρήσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Δεκεμβρίου 1990.
31. Κοψίδης Μάκης, «Πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίσης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 27 Ιανουαρίου 1991.
32. Σκυλάκος Αντώνης, «Προχωράμε σε αλλαγές αλλά επιβεβαιώνουμε και τη φυσιογνωμία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 27 Ιανουαρίου 1991.
33. Κωστόπουλος Μήτσος, «Να αποτιμήσουμε ψύχραιμα την κατάσταση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991.
34. «Χ. Φλωράκης: Φρένο στον κυβερνητικό κατήφορο», (ομιλία), *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 1991, σελ. 7.
35. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 5.
36. Αμπελογιάννης Σπ., «Τακτικά και έκτακτα συνέδρια», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Οκτωβρίου 1990.
37. Γκουλιώνης Κώστας, «13ο Συνέδριο: Ιστορική στιγμή για το μέλλον του Κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990.
38. Ιωαννάτος Γεράσιμος, «Η ασάφεια των θέσεων ενισχύει την αμφιβολία και δυσπιστία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990.
39. Λεγάκης Μιχάλης, «Παρατηρήσεις πάνω στις θέσεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990.
40. Κυρατσος (Μπαρμανάκος) Θαν., «Αισθάνομαι υπερήφανος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990.
41. Κοκκορόγιαννης Γ., «Προσυνεδριακός διάλογος και αντιπροσώπευση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 20 Οκτωβρίου 1990.
42. Γκουτζηγιάννης Ηλ., «Σκέψεις και απόψεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Οκτωβρίου 1990.

43. Ευαγγέλου Ηλ., «Τι κόμμα θέλουμε;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 21 Οκτωβρίου 1990.
44. Μπόγδος Δημήτριος, «Ο ρεφορμισμός και ο αναθεωρητισμός κύριος κίνδυνος σήμερα για το κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990.
45. Θέρμος Ντίνος, «Με συντροφική αισιοδοξία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990.
46. Παπαχρήστου Ν., «Κάθε κόμμα έχει τη δική του ιστορία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογο*, 26 Οκτωβρίου 1990.
47. Χατζηχρήστος Αρ., «Να προασπίσουμε την αγωνιστική ιστορία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990.
48. Κουκουτσιλης Δ., «Τι κόμμα θα κάνουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990.
49. Παστέλας Σωκράτης, «Η ευθύνη στα στελέχη μας», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 1 Νοεμβρίου 1990.
50. Σταυρακόγλου Βασίλης, «Για τη διατήρηση των αρχών και τη φυσιογνωμία του Κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990.
51. Αδάμ Γιάννης, «Θέλουμε επαναστατικό ΚΚΕ ή απλώς Συνασπισμό;», *Ριζοσπάστης-* , *13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 3 Νοεμβρίου 1990.
52. Πάχης Γιάννης, «Το ΚΚΕ και το μέλλον του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 3 Νοεμβρίου 1990.
53. Πλάντζος Γιάννης, «Δε δηλώνω- δεν υπογράφω», *Ριζοσπάστης-* , *13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 3 Νοεμβρίου 1990.
54. Γόντικας Δημήτρης, «Να διασφαλίσουμε την ενότητα του κόμματος», *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1990, σελ. 12- 13.
55. Χαντζιάρας Θ., «Το ΚΚΕ να παραμείνει κόμμα μαρξιστικό λενινιστικό νέου τύπου», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Νοεμβρίου 1990.
56. Γεωργίου Σταυρούλα, «Σοσιαλισμός ή ΕΟΚ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Νοεμβρίου 1990.
57. Καρκανεβάτος Ανδρέας, «Ζωτική ανάγκη η ύπαρξη και δράση του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 7 Νοεμβρίου 1990.
58. Δριτσέλης Χρήστος, «Το συνέδριο να απαντήσει σε καίρια ερωτήματα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου 1990.
59. Γιαννακούδης Σωκράτης, «Να προφυλάξουμε το ΚΚΕ από τον ταξικό εχθρό του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου 1990.
60. Ανάγνου Θανάσης, «Ο αναθεωρητισμός υποσκάπτει τα θεμέλια του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Νοεμβρίου 1990.
61. Βορτελινος Μπάμπης, «Να δυναμώσουμε τα χαρακτηριστικά του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Νοεμβρίου 1990.

62. Κυραμος Ν., «Καμιά παρέκκλιση από το σοσιαλισμό που δίδαξε ο Μαρξ και ο Λένιν», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Νοεμβρίου 1990.
63. Παπαϊωάννου Σωτήριος, «το ΚΚΕ έχει βαθιές ρίζες στο λαό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 20 Νοεμβρίου 1990.
64. Πολίτης Γ., «Η αλήθεια για τον Στάλιν», *Ριζοσπάστης- , 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 25 Νοεμβρίου 1990.
65. Τσοπανίδης Μιχαλης, «Ανανέωση- μαρξισμός- λενινισμός και επαναστατικό κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 30 Νοεμβρίου 1990.
66. Παπουτσής Γιώργος, «"Ανανέωση" ή διάλυση της ΚΝΕ», *Ριζοσπάστης- Ειδικό ένθετο*, 4 Δεκεμβρίου 1990.
67. Βότσικας Δήμος, «Το ΚΚΕ είναι κόμμα επαναστατικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Δεκεμβρίου 1990.
68. Μητσέας Χρήστος, «"Ανανέωση" ή Αναθεώρηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990.
69. Πετρόπουλος Γιώργος, «Πριν ενωθούμε πρέπει να χωρίσουμε για τα καλά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990.
70. Τσαμπής Σ., «Να συζητήσουμε επί της ουσίας των διαφωνιών», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990.
71. Γκέκας Σωκράτης, «ΚΚΕ: κόμμα αγωνιστικό και επαναστατικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Δεκεμβρίου 1990.
72. Κατσαμπίρης Γιάννης, «Γίνεσαι Τούρκος Διάκο μου; Όχι δε γίνομαι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Δεκεμβρίου 1990.
73. Κυριάκος Κυριακόπουλος, «Έτσι χωρίς πρόγραμμα. Και το πιθανότερο… χωρίς κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 16 Δεκεμβρίου 1990.
74. Λίτσας Κώστας, «Να επιδιώξουμε την επιτυχία του 13ου Συνεδρίου», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 19 Δεκεμβρίου 1990.
75. Νούλας Θεοδ., «Υπεύθυνος για την κατάσταση που επικρατεί στο κομμουνιστικό κίνημα είναι ο Γκορμπατσόφ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Δεκεμβρίου 1990.
76. Χατζηνικολάου Γιάννης, Σύγκλιση – Σύνθεση: Δυο νέες λέξεις στο πολιτικοκοινωνικό λεξικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 23 Δεκεμβρίου 1990.
77. Κουφής Παύλος, «Για το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και άλλα μερικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Ιανουαρίου 1991.
78. Γάτσιος Βασίλειος, «Μερικές απόψεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991.
79. Παναγιωτακόπουλος Χαράλαμπος, «Με κομματική ευθύνη μπροστά σε κρίσιμες και πονηρές ώρες», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 6 Φεβρουαρίου 1991.

80. Τσίγκας Τάκης, «Έχουμε μεγάλες ευθύνες. Ας τις πάρουμε τόσο συλλογικά, όσο και προσωπικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Φεβρουαρίου 1991.
81. «Τολμηρός διάλογος, γενναίες αποφάσεις», *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 1990, σελ. 2.
82. «ΚΚΕ ισχυρό και σύγχρονο», *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 1- 5.
83. Βλ. για τον ρόλο και τις διαθέσεις του Γρηγόρη Φαράκου: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.
84. «Η πορεία μας προς το 13ο Συνέδριο», Ριζοσπάστης, 6 Νοεμβρίου 1990, σελ 12-13.
85. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιανουαρίου 1991, σελ. 1, 6, 7.
86. Ανδρουλάκης Μίμης, «Εξάντληση του Π.Γ. και της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Ιανουαρίου 1991.
87. Ανδρουλάκης Μίμης, «Μια νέα κομματική ενότητα», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990, σελ. 5.
88. Ανδρουλάκης Μίμης, «Ορισμένες εξηγήσεις σε συντροφικές κριτικές», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Φεβρουαρίου 1991.
89. Δραγασάκης Γιάννης, «Το ΚΚΕ μπροστά στις μεγάλες απαιτήσεις της εποχής μας», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990, σελ. 6- 7.
90. Δραγασάκης Γιάννης, «Ενωτική και ελπιδοφόρα έξοδο», *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 9.
91. Λαφαζάνης Παναγιώτης, «Αριστερά και προοδευτική εναλλακτική λύση», *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 1990, σελ. 12.
92. Αλαβάνος Αλέκος, «Θα αντιστρέψουμε την πορεία;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,*, 16 Οκτωβρίου 1990.
93. «Τα "εάν" της Ευρώπης και η Αριστερά», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990, σελ. 18- 19.
94. Δαμανάκη Μαρία, «Ζούμε το τέλος το σοσιαλισμού;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990.
95. Χουντής Νίκος, «Ας προσπαθήσουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Ιανουαρίου 1991.
96. Τριγάζης Πάνος, «Ανανέωση είναι η ίδια η ζωή», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Ιανουαρίου 1991.
97. «Χρειαζόμαστε το οξυγόνο μιας προωθημένης δημοκρατίας», *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1990, σελ. 16- 17.
98. Σκοτινιώτης Πάνος, «Προτού ο κίνδυνος της αποδιοργάνωσης καταστεί επίκαιρος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990.
99. Μπετσιμέας Γερ., «Στην ουσία σύντροφοι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 23 Σεπτεμβρίου 1990.
100. Τζιάς Γ., «Εκσυγχρονισμός και ανανέωση της θεωρίας μας αλλά και της φυσιογνωμίας μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Σεπτεμβρίου 1990.

101. Εμμανουήλ Γ., «Τα πάντα σε αμφισβήτηση και επανατοποθέτηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Οκτωβρίου 1990.
102. Παπαδάτος Αλ., «Το οργανωτικό πρόβλημα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990.
103. Τριανταφύλλου Ι., «Σχολιασμός πάνω στα γεγονότα του "υπαρκτού σοσιαλισμού"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990.
104. Γαλανός Γ., «Μπροστά στην ιστορική κρίση του κόμματος», ο Γ. Γαλανός, *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Οκτωβρίου 1990.
105. Γιαννάκος Δ., «Το κείμενο των θέσεων δεν έχει λόγο ύπαρξης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Οκτωβρίου 1990.
106. Παρασκευόπουλος Τ., «Να μπούμε στην ουσία των πραγμάτων», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 12 Οκτωβρίου 1990.
107. Σαραντάκος Δ., «Κείμενο άτολμο, ασαφές και γενικόλογο οι θέσεις της ΚΕ για το 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Οκτωβρίου 1990.
108. Σπυρόπουλος Β., «Μερικές σκέψεις για την προσυνεδριακή διαδικασία και τις "Θέσεις"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Οκτωβρίου 1990.
109. Κεσίδης Π., «Για την αναγέννηση και ριζική ανανέωση του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 20 Οκτωβρίου 1990.
110. Μιχαηλίδης Απ., «Αντίο Κομμουνιστικό Κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 22 Οκτωβρίου 1990.
111. Ροδολάκης Π., «Συντροφική εξομολόγηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 24 Οκτωβρίου 1990.
112. Κάντας Χρήστος, «Διαφάνεια και ενημέρωση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 26 Οκτωβρίου 1990.
113. Βουρλιούμης Νίκος, «Ή ριζικά θα ανανεωθούμε ή δε θα υπάρξουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990.
114. Σταθάκης Νίκος, «Τελευταία ευκαιρία στο ΚΚΕ να γίνει κόμμα της εποχής του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990.
115. Πριμικήρης Βασίλης, «Για ένα κόμμα ανταγωνιστικό και σύγχρονο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Νοεμβρίου 1990.
116. Αποστολίδης Ηλίας, «Μια πλευρά της αποτυχίας- Θεσμοί», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Νοεμβρίου 1990.
117. Δανέλλη Τιτίνα, «Ο "Ριζοσπάστης" καθρέφτης και ψυχή του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Νοεμβρίου 1990.
118. Αγγελόπουλος Ανδρέας, «Ουσιαστικό δημοκρατικό συνέδριο ή νέα οικουμενική σύνοδος;», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Νοεμβρίου 1990.

119. Αμανατίδης Β., «Ψυχραιμία σύντροφοι. Ακόμα δεν είναι αργά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Νοεμβρίου 1990.
120. Ξάνθος Ανδρέας, «Το Κόμμα σε … κώμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 18 Νοεμβρίου 1990.
121. Ουρανός Μανώλης, «Αναπόφευκτη η κατάρρευση του "υπαρκτού σοσιαλισμού"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Νοεμβρίου 1990.
122. Κανελλόπουλος Γ., «Να αφήσουμε τα παλιά δόγματα και να ανανεωθούμε μες τους αγώνες μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Νοεμβρίου 1990.
123. Ευσταθιάδης Γιάννης, «Μερικές σκέψεις στα πλαίσια του προσυνεδριακού διαλόγου», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 28 Νοεμβρίου 1990.
124. Λάζος Ν., «Για ένα σοσιαλισμό με προοπτική», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 28 Νοεμβρίου 1990.
125. Φραγκίσκος Μιχάλης, «Υπέρβαση του μαρξισμού- λενινισμού», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Νοεμβρίου 1990.
126. Ασημακόπουλος Μ., «Δεν είναι μόνο οι παραμορφώσεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Δεκεμβρίου 1990.
127. Μοναχόλιας Ανδρέας, «Συθέμελα ρίχτε παλάτια και θρόνους», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 19 Δεκεμβρίου 1990.
128. Ιωαννίδης Σταύρος, «Το σχέδιο του καταστατικού. Πόσο διδάχθηκε από το παρελθόν το κόμμα;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 20 Δεκεμβρίου 1990.
129. Διακουμής Κώστας, «Το ΚΚΕ και ο υπαρκτός σοσιαλισμός», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Δεκεμβρίου 1990.
130. Τσακουλια Γιώτα, «Τι δεν πήγε καλά;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Δεκεμβρίου 1990.
131. Οκαλιοβα- Σταυρακάκη Σύλβια, «και το Κόμμα υπόκειται στο νόμο της άρνησης (στοχασμοί πάνω στο καταστατικό)», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 23 Δεκεμβρίου 1990.
132. Βίτσας Δημήτρης, «Συμβολή σε μια συζήτηση που δεν έχει αρχίσει», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Ιανουαρίου 1991.
133. Στούμπος Δημήτρης, «Μπροστά σ' ένα συνέδριο επιλογών, σ' έναν κόσμο που αλλάζει», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991.
134. Δαμανάκη Μαρία, «Για την πορεία του ΚΚΕ πριν και μετά το Συνέδριο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Φεβρουαρίου 1991.
135. Καλύβης Αλέκος, «Η επόμενη μέρα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Φεβρουαρίου 1991.
136. Στρατούλης Δημήτρης, «Επτά σημεία για την ενότητα του Κόμματος σήμερα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Φεβρουαρίου 1991.

137. Αλφιέρη Στέλλα, «Μπορούμε να προχωρήσουμε σήμερα έτσι όπως είμαστε; Έχουμε μέλλον;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 28 Δεκεμβρίου 1990.
138. Αποστόλας Θ., «Τολμήστε σύντροφοι! (Ή , οι «δογματικοί», οι «ανανεωτικοί» και μεις)», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 30 Σεπτεμβρίου 1990.
139. Λιώτος Λ., «Ενωμένοι χωρίς φανατισμούς», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 10 Οκτωβρίου 1990.
140. Μόσχος Ανρ., «Ενωμένοι και πειθαρχημένοι ας προχωρήσουμε», *Ριζοσπάστης- , 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 22 Οκτωβρίου 1990.
141. Παπαδόπουλος Σωκράτης, «Η συμμετοχή μου στον προσυνεδριακό διάλογο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 30 Οκτωβρίου 1990.
142. Πάντος Πέτρος, «Αυτοσυγκράτηση, σεβασμός και κατανόηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Νοεμβρίου1990.
143. Τέλιος Γιώργος, «Να είμαστε δυνατοί και ενωμένοι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου1990.
144. Τσιμπέρης Νίκος, «Ανανέωση χωρίς βιασμό της πραγματικότητας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Δεκεμβρίου1990.
145. Χατζηγεωργίου Γιώργος, «Το κόμμα δεν είναι δικό σου και δικό μου. Είναι δικό μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Δεκεμβρίου1990.
146. Μπίστης Νίκος, «Χωρίς αναισθητικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Δεκεμβρίου 1990.
147. Παρούσης Νίκος, «Δώστε τα χέρια “συντηρητικοί” και “ανανεωτικοί”», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Δεκεμβρίου 1990.

Κεφάλαιο 13: Το 13ο Συνέδριο

13.1 Η σύνθεση του 13ου Συνεδρίου

Μέχρι την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και τη διάλυση του ΚΚΣΕ, τα συνέδρια των κομμουνιστικών κομμάτων, ανά τον κόσμο, συνηθιζόταν να αποτελούν ένα είδος, περισσότερο, τελετουργίας, παρά πεδίο ιδεολογικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων, συγκρούσεων και μεγάλων τομών. Με εξαίρεση ορισμένα συνέδρια κομμουνιστικών κομμάτων που πραγματοποιήθηκαν σε ταραγμένες ιστορικές περιόδους και γεγονότα και τα οποία αποτελούσαν, έπειτα, σημείο αναφοράς, οι ηγεσίες των Κ.Κ. φρόντιζαν πάντα να προχωράνε στη σύγκλιση των συνεδρίων τους αφού πρώτα ξεκαθάριζαν τις πολιτικές θέσεις και τη σύνθεσή τους από τους «παρεκκλίνοντες» της πολιτικής γραμμής.

Βάσει των αρχών λειτουργίας και του καταστατικού των Κ.Κ., τα συνέδρια ήταν πάντα το αποκορύφωμα της πολιτικής τους οντότητας. Σε αυτά συμπυκνωνόταν η εμπειρία όλου του προηγούμενου διαστήματος από τα μέτωπα των αγώνων και του κοινωνικού ανταγωνισμού, προκειμένου τα μέλη του κόμματος να καταλήξουν σε μια ενιαία και δεσμευτική για όλους καθοδηγητική πολιτική γραμμή για το επόμενο διάστημα. Οι διαδικασίες των συνεδρίων των κομμουνιστικών κομμάτων ήταν κατά βάση όμοιες και στηριγμένες στα πρότυπα αυτών του ΚΚΣΕ. Τα πάντα ήταν προμελετημένα, με τους συμβολισμούς να έχουν τη δική τους ιδιαίτερη σημασία και τους ξεχωριστούς κώδικες επικοινωνίας.

Το 13ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας δεν ήταν όμοιο με τα προηγούμενα που διεξήχθησαν σε ομαλές συνθήκες δημοκρατικής περιόδου. Όλα τα στοιχεία συνηγορούσαν στο ότι πρόκειται για το κρισιμότερο, ίσως, συνέδριο στη μέχρι τότε- μεταπολιτευτική- πορεία του, καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που υποστήριζαν ότι διακυβευόταν ακόμη και η ίδια η ύπαρξή του. Ήταν ένα συνέδριο, όπως είχε επισημάνει στην τοποθέτησή του και ο Αλέκος Αλαβάνος, «διαφορετικό από τα άλλα»[1].

Στην κλειστή αίθουσα του Ολυμπιακού Σταδίου, από τις 19 έως τις 24 Φεβρουαρίου 1991, πήραν μέρος 1.275 ελεγμένοι σύνεδροι και 660 παρατηρητές. Πρόκειται για το πολυπληθέστερο συνέδριο που είχε διοργανώσει μέχρι τότε το ΚΚΕ, ενώ από τις ιδιαιτερότητές του, είναι το γεγονός ότι οι εργασίες του καλυπτόταν ζωντανά από τον κομματικό τηλεοπτικό δέκτη του «902». Πρόκειται για συνθήκες πρωτοφανούς διαφάνειας στην ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος.

Σε ό,τι αφορά το κλίμα του Συνεδρίου, αυτό είχε διαμορφωθεί ήδη από μήνες πριν. Η ολοκλήρωση των προσυνεδριακών διαδικασιών έδινε την εντύπωση ενός σπαρασσόμενου, από τη φραξιονιστική πάλη, κόμματος, θυμίζοντας σε πολλές περιπτώσεις το ΚΚΕ των αρχών της δεκαετίας του ’30

[περίοδος κατά την οποία η εσωκομματική αντιπαράθεση μεταξύ των δύο φραξιών που λειτουργούσαν τότε στο ΚΚΕ- από τη μία πλευρά αυτή των Χαϊτά, Ευτυχιάδη κ.λπ. και από την άλλη πλευρά των Θέου, Σιάντου κ.λπ.- είχε φτάσει σε τέτοιο επίπεδο που χρειάστηκε η παρέμβαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς για να λυθεί το ζήτημα].

Το Συνέδριο ήταν χωρισμένο σε δυο στρατόπεδα, με τη διαφορά μεταξύ τους να κυμαίνεται- σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που διέρρεαν στον Τύπο- στους 40 με 50 εκλεγμένους συνέδρους. Παρά τις εκατέρωθεν δημόσιες δηλώσεις κορυφαίων στελεχών για την ικανότητα των μελών του κόμματος να συζητάνε, παρά τις διαφωνίες και τις εκκλήσεις για ενότητα, όπως και τις παραινέσεις για εξάντληση των περιθωρίων σύνθεσης των αντιθέσεων, η κατάσταση ήταν διχαστική. Στην ουσία το κόμμα ήταν τριχοτομημένο, ανάμεσα στην «παλιά φρουρά», τη «νέα φρουρά» και τα μέλη που δεν τάχθηκαν με καμία από τις δύο πλευρές.

Το σχετικά υψηλό ποσοστό των μελών και στελεχών του κόμματος που κατά τις προσυνεδριακές διαδικασίες εκφράστηκε με το λευκό στις ψηφοφορίες των κειμένων [οι λεγόμενοι «Ελβετοί» (δηλαδή ουδέτεροι) κατά τη φραξιονιστική ορολογία], ήταν αυτό που μπορούσε να κρίνει τους νέους συσχετισμούς στην κορυφή της ηγεσίας του κόμματος. Αυτό που κυρίως εξέφραζε με τη συμπεριφορά του αυτό το κομμάτι, ήταν περισσότερο η ανάγκη υπέρβασης της τότε κατάστασης με μια ενωτική διάθεση, όπως εξάλλου φαίνεται κι από διάφορα σχετικά προσυνεδριακά σημειώματα. Ενδεχομένως βέβαια να είχε την απαίτηση οι δυο τάσεις να ασκούσαν διαφορετική πρακτική, καθώς στη σκιά της σύγκρουσης για τους επίμαχους όρους και την ανάγκη ή μη διατήρησής τους, εξελισσόταν σε ένα παράλληλο επίπεδο μια ακραία αντιπαράθεση δυο διαφορετικών κόσμων. Δυο διαφορετικών αντιλήψεων, κουλτούρας και νοοτροπιών για το που βαδίζει και προς τα πού πρέπει να κατευθυνθεί η Αριστερά μετά τα ιστορικά γεγονότα στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, την ώρα που η ΕΣΣΔ δοκιμαζόταν από οικονομικά και πολιτικά προβλήματα και τα κομμουνιστικά κόμματα ανά τον κόσμο είχαν μπει σε μια διαδικασία εσωστρέφειας, επαναπροσανατολισμού, ακόμα και εγκατάλειψης της ταυτότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους.

Σε πολλές περιπτώσεις η προωθητική δυναμική που θα μπορούσε να έχει ένας εφ' όλης της ύλης προσυνεδριακός διάλογος, εγκλωβίστηκε στην περί τον μηχανισμό σύρραξη και στην αναμέτρηση για τον έλεγχο των κρίσιμων οργανώσεων. Ενδεικτικό της λογικής που επικράτησε είναι ο αποκλεισμός ανθρώπων από τη συνεδριακή διαδικασία για λόγους διαμόρφωσης των συσχετισμών, η προώθηση σταυροδοσίας στις δημοτικές της Αθήνας- άλλης από αυτή που αποφάσισαν τα αρμόδια καθοδηγητικά όργανα- και ο αποκλεισμός σε αρχαιρεσίες μαζικών φορέων στελεχών του κόμματος, όπως το Συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας. Η συνήθης πρακτική της

απώθησης της αντίθετης άποψης, με ελεγχόμενη σταυροδοσία, φάνηκε να αποτελεί, σε πολλές περιπτώσεις των προσυνεδριακών διαδικασιών, τον κανόνα διαχείρισης της τότε κατάστασης.

Ορισμένα μέλη της απερχόμενης Κ.Ε. αποκλείστηκαν από το σώμα των αντιπροσώπων, ενώ ακόμη και η μετέπειτα γενική γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος Αλέκα Παπαρήγα, δεν εκλέχθηκε σύνεδρος από την οργάνωση βάσης της, πράξη που, όπως ερμηνεύθηκε από τον Τύπο της εποχής, σήμαινε «ευθέως τη κατάλυση κάποιων ουσιαστικών, έστω και άτυπων, κανόνων ενδοηγετικού παιχνιδιού.»[2] Την ίδια περίοδο, αρχίζει να εκδηλώνεται μια τακτική εκ μέρους κεντρικών στελεχών της «παλιάς φρουράς», τα οποία, με δημόσιες τοποθετήσεις τους, δηλώνανε ότι δεν πρόκειται να είναι εκ νέου υποψήφια για τα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος. Την αρχή έκανε η Αλέκα Παπαρήγα και μέσα στις εργασίες του 13ου Συνεδρίου ακολούθησαν ο Μήτσος Κωστόπουλος, ο Νίκος Καλούδης, ο Κώστας Τσολάκης, με αποκορύφωμα τον Χαρίλαο Φλωράκη, ο οποίος ήταν κι αυτός που έδινε το στίγμα της «παλιάς φρουράς». Η μετέπειτα γ.γ. της Κ.Ε. Αλ. Παπαρήγα, αιτιολογώντας την απόφασή της να μην είναι υποψήφια για την Κ.Ε., σε εκείνη τη χρονική φάση, υποστήριζε πως «δεν είμαι “πολιτικός καριέρας”, άρα η προσφορά μου, η συνεχής προσπάθεια ανάπτυξης και βελτίωσης, δεν εξαρτάται ούτε προσδιορίζεται από κάποια στελεχική ιδιότητα. Είναι επιλογή ζωής η δράση μου μέσα από τις γραμμές του ΚΚΕ και έτσι θα’ ναι ως το τέλος. Θα δουλεύω και θα ανησυχώ σαν να’ μαι στέλεχος και έτσι νομίζω ότι σκέφτονται πολλά μέλη του κόμματος. Πιστεύω στην εναλλαγή στελεχών, πιστεύω ακόμα ότι το ΚΚΕ έχει σημαντικές εφεδρείες στελεχών επώνυμων και ανώνυμων, που μπορεί να προσφέρουν, διδασκόμενα και από δικά μας λάθη. Έρχεται στιγμή που και με το προσωπικό του παράδειγμα ένα στέλεχος, όταν βέβαια χρειάζεται, πρέπει να αποδείχνει ότι μπορεί να συνεχίζει να προσφέρει, είτε είναι “δήμαρχος” είτε είναι “κλητήρας”. Άλλωστε όλοι προσδοκούμε σε ένα ΚΚΕ συλλογικό, δημιουργικό, αποτελεσματικό, κόμμα των μελών του και όχι κάποιων επώνυμων στελεχών. Η συλλογική δουλειά είναι πολύ ανώτερη από το άθροισμα της δουλειάς ξεχωριστών στελεχών».[3]

Αποτέλεσμα του ανταγωνισμού που αναπτύχθηκε στις γραμμές του κόμματος, είναι το γεγονός πως είχε πια διαρραγεί ένα κρίσιμο στοιχείο για το ΚΚΕ, «η περίφημη κομματική ενότητα, που για δεκαετίες ολόκληρες εγγυόταν την ισορροπία των ενδοηγετικών πόλων ισχύος διαμέσου του ενιαίου της καθοδηγητικής αρχής.»[4] Η διάρρηξη της αντίληψης που ήθελε το κόμμα ενιαίο και αδιαίρετο συλλογικό υποκείμενο, αποτελούσε στην πραγματικότητα ανεπανόρθωτο πλήγμα για τη βασικότερη αρχή που το εξασφάλιζε ως κόμμα νέου τύπου. Αυτή εξάλλου η πειθαρχία αποτελούσε σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής «μέχρι πριν από λίγα χρόνια την κυρίαρχη διαδικασία και την κρισιμότερη μορφή μέσα από την οποία εκφραζόταν η ενδοκομματική

αντιπροσώπευση των μελών από τα “ανώτερα όργανα” και διασφαλιζόταν μια ιδιότυπα συγκαταθετική νομιμοποίησή τους. Με τη συνδρομή του μπολσεβικικού τυπικού και τη συνεχή ενεργοποίηση πλείστων όσων μικρών και μεγάλων μυθολογικών εγκλήσεων, η πειθαρχημένη συγκατάθεση υποστασιοποιούσε την έννοια η οποία εγγυόταν την εφαρμογή της αντίληψης περί κόμματος- αντικοινωνίας, την έννοια του “δημοκρατικού συγκεντρωτισμού”. Αυτή η κατάσταση πραγμάτων, που δεκαετίες ολόκληρες όρισε τον κόσμο του κομμουνιστή και την ιστορία της μεγάλης του “οικογένειας” δεν μπορούσε πλέον να συνεχισθεί.»[5]

Η διάρρηξη του κόμματος ως ενιαίου συνόλου, αποτυπώνεται στις ψηφοφορίες των Συνδιασκέψεων, στις οποίες το Σχέδιο Θέσεων της Κ.Ε., στο οποίο είχε αναφορά η «παλιά φρουρά» του κόμματος, καταψηφίστηκε από το 40.4% των αντιπροσώπων που εξέλεξαν οι Κομματικές Οργανώσεις Βάσης, εγκρίθηκε από τη σχετική πλειοψηφία (48.1 %), ενώ ένα ποσοστό 11.5% τοποθετήθηκε «εκτός θέσεων», επιλέγοντας τη λευκή ψήφο. Το Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης, στο οποίο είχε αναφορά η «νέα φρουρά» του κόμματος, υπερψηφίστηκε (58.4%), όμως το 1/4 των συνέδρων των Συνδιασκέψεων το καταψήφισε (25,3%), ενώ η λευκή ψήφος αυξήθηκε σε αυτό, φθάνοντας στο 16.3%. Το Σχέδιο Καταστατικού, που αποτέλεσε και τον «τόπο» μιας μεγαλύτερης συνεννόησης των αντίπαλων τάσεων, συγκέντρωσε την καταφατική ψήφο του 65,2%· ωστόσο, ακόμα και σε αυτό το κείμενο που αποτυπώνει την ίδια την υλική- οργανωτική υπόσταση του κόμματος δεν έλειψαν οι αρνητικές τοποθετήσεις (20% περίπου «κατά» και 15% λευκά ψηφοδέλτια).[6]

Πέρα όμως από τις κινήσεις τακτικής, που εδράζονταν στον ανταγωνισμό των δυο πλευρών για τον προσεταιρισμό της πλειοψηφίας των συνέδρων, το ουσιαστικό στοιχείο που προκύπτει από την προσυνεδριακή εκείνη περίοδο, είναι το γεγονός ότι η σύγκρουση αυτή δεν ήταν το αποτέλεσμα μιας αναμέτρησης, απλά, για την κατάληψη ηγετικών θέσεων, παρότι η κόντρα ανάμεσα στις δύο πτέρυγες επικεντρώθηκε κατά την προσυνεδριακή διαδικασία εκεί. Το αντίθετο. Είχε να κάνει με βαθύτερα αίτια που προέκυπταν από τη διαπάλη ανάμεσα σε διαφορετικές απόψεις, ιδέες, έννοιες, αρχές και αξίες. Συνεπώς, το πρόβλημα του ΚΚΕ, σε εκείνη την ιστορική περίοδο, δεν μπορεί να εξαντληθεί απλά στην ονοματοθεσία των δυο πολιτικών ρευμάτων, ούτε στη μορφή με την οποία αναπτύσσονταν και αντιπαρατάσσονταν οι αντιλήψεις και οι ιδέες τους. Όπως επισημαίνεται, την περίοδο εκείνη, στο περιοδικό «Αντί», «το πρόβλημα είναι ότι, για πρώτη φορά στην ιστορία του ΚΚΕ, τίθεται από πολωμένες ηγετικές ομάδες του το αίτημα ενός συμβολαίου, αφού, τόσο η “επαναστατική ανανέωση” όσο και η “προωθητική σύνθεση απόψεων”, αναγνωρίζουν στην επιχειρηματολογία τους ότι “είμαστε διαφορετικοί” ή ακόμα, τίθεται το ερώτημα “αν χωράμε όλοι στο ίδιο ΚΚΕ”».[7]

Το ποιοι «όλοι», που αναφέρει το κείμενο, ήταν το ζητούμενο. Το θέμα της σύνθεσης του «όλου ΚΚΕ» δεν μπορεί να ερμηνευθεί απλά με το σχήμα «παλιά φρουρά»- «νέα φρουρά»- «ανένταχτοι», καθώς όπως φαίνεται από τις προσυνεδριακές διαδικασίες και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτών, οι δύο τάσεις ήταν παράλληλα και φορείς ταξικών ιδιαιτεροτήτων. Σε μια ανάλυση των αποτελεσμάτων των ψηφοφοριών στις οργανώσεις του ΚΚΕ, ο Χρ. Κυριαζής εντόπιζε μια σημαντική αντίθεση ανάμεσα σε λαϊκές και μικροαστικές ή μεσοαστικές συνοικίες «- μια αντίθεση που εκφράζεται, με διαφορετικό τρόπο, και στην εκλογική γεωγραφία του ΚΚΕ- είναι αρκετά έντονη. Οι Αγ. Ανάργυροι, η Πετρούπολη, τα Ν. Λιόσια, το Καματερό, το Περιστέρι, η Ν. Ιωνία, το Γαλάτσι, ο Υμηττός, το Μπραχάμι θα καταψηφίσουν την "ανανεωτική" Προγραμματική Διακήρυξη, σε αντίθεση με τα Βόρεια Προάστια, το Δ. Ζωγράφου, το Παγκράτι όπου θα πλειοψηφήσουν οι "αντι-συντηρητικές" επιλογές. Ας σημειωθεί εδώ- τόνιζε- ότι στις Αχτιδικές Συνδιασκέψεις των δυο μεγάλων αστικών κέντρων του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης (με 25 συνολικά αντιπροσώπους) η απόρριψη των Θέσεων αντισταθμίστηκε ευθέως από την έγκριση της Διακήρυξης, ενώ το Καταστατικό είτε δεν εγκρίθηκε (Πειραιάς), είτε εγκρίθηκε με σχετική πλειοψηφία (Θεσσαλονίκη, 48% , έναντι 40% κατά και 12% λευκό)».[8]

Πέρα από την εκλογική γεωγραφία του ΚΚΕ, ο ίδιος έθετε και την κοινωνική διάσταση του ζητήματος. Όπως έγραφε, «η σημαντικότερη και άμεση ένδειξη για την κρίση ιδεολογικής ταυτότητας που διέρχεται το ΚΚΕ και που εκφράζεται επίσης σε μια εξαιρετικά μεγάλη δοκιμασία της κοινωνικής συνοχής στον ίδιο τον κομματικό του οργανισμό, βρίσκεται στην πόλωση που καταγράφεται ανάμεσα στα νέα και τα παραδοσιακά μισθωτά, αλλά όχι μόνον, στρώματα του στελεχικού του δυναμικού. Είναι μια πόλωση ευθέως κοινωνική, δεδομένου ότι εντοπίζεται στο επίπεδο των Αχτιδικών Οργανώσεων κατά χώρο δουλειάς και υπερβαίνει το κριτήριο της γεωγραφικής διαφοράς: οι εργοστασιακοί εργάτες της Αθήνας και της Θεσ/νίκης, οι Ναυτεργάτες, οι Σιδηροδρομικοί και οι Μεταλλεργάτες του Πειραιά με την ψήφο τους στις Συνδιασκέψεις και την αντίστοιχη εντολή προς τους αντιπροσώπους τους θα αντιπροσωπεύσουν στο Συνέδριο το συμπαγή παλιό κόσμο του "προλεταριάτου" και του "κομμουνισμού". Απέναντι τους, θα στέκεται η "απειλή" του "ρεφορμισμού" και της δρυός που μόλυνε το σφυροδρέπανο σε ένα γειτονικό Κ.Κ.: θα είναι οι αντιπρόσωποι των καθηγητών, των τραπεζικών, της Κοινής Ωφέλειας, της δημοσιοϋπαλληλίας, των πανεπιστημιακών, των γιατρών, των δικηγόρων, αυτοί που απέκλεισαν την κ. Παπαρρήγα ευνοώντας κάτι νεομενσεβίκους (...)».

Για τον Χρ. Κυριαζή, «η φαντασίωση που υποστασιοποιεί το "Κόμμα" σε ένα ενιαίο και αδιαίρετο συλλογικό υποκείμενο υφίσταται πολύ μεγαλύτερη δοκιμασία αν παρατηρήσει κανείς τις διαιρέσεις που αναδύονται μεταξύ των κρίσιμων μεσαίων βαθμίδων του». Όπως σημείωνε, «οι διαιρέσεις αυτές

σημαίνουν ασφαλώς και αντίστοιχες ασυμμετρίες μεταξύ των Νομαρχιακών και Αχτιδικών Συνδιασκέψεων, που αφορούν τον διαφορετικό βαθμό ενσωμάτωσής τους στον κομματικό μηχανισμό και την ένταση των μεταξύ τους σχέσεων. Κρίσιμο δεδομένο από αυτή την άποψη είναι και η διαφοροποίηση που παρουσιάζει το ποσοστό των λευκών ψήφων στις Νομαρχιακές Συν/ψεις: η Πρέβεζα, η Αργολίδα, η Αρκαδία, η Μεσσηνία, η Δράμα, η πόλη των Ιωαννίνων παρουσιάζουν ποσοστό λευκών ψηφοδελτίων και στα 3 Ντοκουμέντα, τις περισσότερες φορές, που υπερβαίνει το 20% . Στο αντίθετο άκρο, η Λάρισα, η Καρδίτσα, τα Τρίκαλα, η Φλώρινα, η Ζάκυνθος, η Σάμος, η Εύβοια, η Αχαΐα, η Κοζάνη, όχι μόνον δεν εκφράζουν τον ενδοιασμό ή και την ετεροδοξία που υποδηλώνει αυτή η λευκή ψήφος, αλλά και εμφανί-ζουν μια μονολιθικότητα κομματικού πατριωτισμού, αφού υπερψηφίζουν με ποσοστά 'ανώτερα του 70% και τα 3 κείμενα».[9]

Τα στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα για τη σύνθεση της νέας Κ.Ε. του ΚΚΕ που προέκυψε από το 13ο Συνέδριο και το κομματικό δυναμικό, δίνουν μια εικόνα του στελεχικού δυναμικού του κόμματος.

Αναφορικά με τα νέα μέλη της Κ.Ε., παρατηρείται πως το ποσοστό που απασχολούνταν στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα ανέρχονταν στο 33% των μελών της Κ.Ε., ενώ ήταν σχεδόν μηδαμινό, για το κόμμα της εργατικής τάξης, το ποσοστό εργατών (μόλις 5%) και το ποσοστό των αγροτών, (μόλις 2%). Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η απόλυτη κυριαρχία των ανδρών (90%) και η συντριπτική υπεροχή των ηλικιών 35- 44 (70%). Το ποσοστό των επαγγελματικών στελεχών ανέρχονταν στο 53%, ενώ ιδιαίτερα ανεβασμένο ήταν το μορφωτικό επίπεδο των συνέδρων (70% ανώτερη).

Σε ό,τι αφορά τη σύνθεση των συνέδρων, «κυριαρχούν και εδώ κοινωνιολογικά τα μεσαία και μικρομεσαία στρώματα (επιστήμονες- εργάτες 65,27%), οι σύνεδροι με ανώτατη μόρφωση (54,32%) και οι μεσαίες ηλικίες 31-50 χρονών (77,20%). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ήταν ότι το 55,39% των συνέδρων πέρασαν από την ΚΝΕ, που σημαίνει ότι η νεολαία του κόμματος αποτελούσε τη μεγαλύτερη δεξαμενή στρατολόγησης νέων μελών (...)».

Πέρα όμως από την κοινωνική σύνθεση των μελών της Κ.Ε. και των συνέδρων, σοβαρές αλλαγές είχαν σημειωθεί στη σύνθεση των ψηφοφόρων της Αριστεράς και από άποψη ηλικίας και από άποψη κοινωνικής σύνθεσης. «Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσίευσε η εφ. ΠΡΩΤΗ (21-22/6/91) και που αναφέρονταν στην περιοδική έρευνα “Τάσεις” της εταιρείας MRB Hellas, τον Νοέμβριο του 1987, 1 στους 3 ψηφοφόρους ηλικίας 18-24 ετών υποστήριξε την Αριστερά (25,4% το ΚΚΕ και 6,8% το ΚΚΕ εσ.), τον Μάρτιο του ’90 μόνο 1 στους 10 νέους της ίδιας ηλικίας δήλωσε ότι ψηφίζει τον ΣΥΝ(...). Σύμφωνα με την έρευνα της MRB η μεγάλη πλειοψηφία των ψηφοφόρων του ΣΥΝ (56,1%) αυτοτοποθετείται στον “σοσιαλιστικό χώρο” —μαρξιστικό και μη μαρξιστικό— και μόνο 1 στους 4 (25,8%) στον χώρο των “μαρξιστών – λενινιστών”, ενώ 1

στους 5 ψηφοφόρους δηλώνει “σοσιαλιστής μη μαρξιστής” (...) Οι “μαρξιστές-λενινιστές” χάνουν σημαντικό έδαφος μεταξύ 1987 και 1990. Οι τάσεις αυτές συμβαδίζουν κατά κάποιο τρόπο με τις τάσεις αλλαγής του πολιτικού χάρτη της χώρας. Στο Κέντρο π.χ. του πολιτικού φάσματος, αυτοτοποθετείται το 36,5% των ψηφοφόρων, η (Δεξιά συγκεντρώνει 32,5%, ενώ η Αριστερά μόνο 24,5%, το χαμηλότερο ποσοστό της τελευταίας δεκαετίας. Όσο συμβατικοί κι αν είναι οι όροι αυτοί, δείχνουν τις τάσεις- μετακίνησης. Επανειλημμένες έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι ο αριστερός ψηφοφόρος είναι πολιτικοποιημένος και εξαιρετικά ευαίσθητος απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα, επιθυμεί και τον προγραμματικό εκσυγχρονισμό (92%) και την αλλαγή της ηγεσίας (81 %), ποσοστά πολύ υψηλότερα από όσο έχουν να δείξουν οι ψηφοφόροι του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ στον τομέα αυτό (...)».

Παράλληλα, το πιο οργανωμένο και ισχυρό κομμάτι του ΣΥΝ, το ΚΚΕ, αποτυπώνεται στην ίδια έρευνα πως βρισκόταν σε φθίνουσα πορεία, καθώς ήταν «”ελλειμματικό” σε εργάτες, νεολαία και γυναίκες. Ελάχιστα χαρακτηριστικά κόμματος της “εργατικής τάξης” έχει. Έλειψε από τις γραμμές του η κρίσιμη γενιά του ’60. Πέρα από την περίοδο του ’70, μετά την πτώση του στρατιωτικού καθεστώτος, στη δεκαετία του ’80 συνεχώς φθίνει. Με εκλογικούς όρους έχασε και τη γενιά της Αντίστασης και τη γενιά του 114 και τα χαμηλότερα στρώματα της εργατικής τάξης υπέρ του ΠΑΣΟΚ».[10]

13.2 Οι αντιπαραθέσεις του Συνεδρίου

Στις εργασίες του 13ου Συνεδρίου η σύγκρουση των δυο πλευρών επικεντρώθηκε κυρίως γύρω από τη συζήτηση για το μέλλον του κόμματος, καθώς και τα οργανωτικά ζητήματα της εκλογής των νέων καθοδηγητικών οργάνων.

Η «παλιά φρουρά» οργάνωσε τη στρατηγική της αναφορικά με τα ζητήματα που διασφάλιζαν τη συνέχιση ύπαρξης του κόμματος με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά, την ταυτότητα, τις αρχές και τα σύμβολά του. Επίσης, άσκησε επιθετική πολιτική στην άλλη πλευρά, με το επιχείρημα ότι, στην ουσία, τα στελέχη της αποτελούν τους συνεχιστές της διάσπασης του 1968, ότι είχαν, επίσης, ευρωκομμουνιστικές θέσεις και οδηγούσαν το ΚΚΕ στην κατάληξη που είχε το Ιταλικό Κ.Κ.. Σύμφωνα με τον Γρηγόρη Φαράκο, η ηγεσία αυτής της πτέρυγας «έθεσε κυριολεκτικά σε συναγερμό όλους τους μηχανισμούς της. Πρόβλεψε ακόμα και ειδικό μηχανισμό περιφρούρησης του κτηρίου στον Περισσό».[11]

Από την πλευρά της, η «νέα φρουρά» κατήλθε στο 13ο Συνέδριο με στόχο να πάρει την πλειοψηφία και παρουσίαζε ως δείγματα γραφής τη «νέα σκέψη πέρα και από τη γκορμπατσοφική», το Κοινό Πόρισμα ΚΚΕ- ΕΑΡ και τη δημιουργία του Συνασπισμού, την αλλαγή της στάσης του κόμματος απέναντι στην ΕΟΚ, ενώ υπερασπιζόταν τις θέσεις του 12ου Συνεδρίου περί

συμμαχιών και νέου τύπου ανάπτυξη, άλλα και επιμέρους εγχειρήματα που ερμηνευόταν ως σύζευξη ρεαλισμού και ιδεολογικού πραγματισμού. Τα στελέχη της τάσης ασκούσαν κριτική στην «παλιά φρουρά» υποστηρίζοντας πως είναι προσκολλημένη σε ξεπερασμένα και δογματικά σχήματα, ότι αρνείται την ανανέωση και η αντίληψή της πηγάζει από σταλινικά και γραφειοκρατικά μοντέλα του παρελθόντος.

Η τελική στάση του Χαρίλαου Φλωράκη, επρόκειτο να είναι ο καθοριστικός παράγοντας της τελικής έκβασης του 13ου Συνεδρίου. Παρότι ο πρόεδρος της Κ.Ε. του ΚΚΕ, καθ' όλη τη διάρκεια των προσυνεδριακών διαδικασιών εργαζόταν, όπως αναφέρει ο Χρ. Θεοχαράτος, συστηματικά για «να συγκεντρώσει περισσότερους Συνέδρους, ώστε να γείρει τη πλάστιγγα προς την "παλιά φρουρά"- γεγονός που το κατόρθωσε φέρνοντας συντρόφους ακόμη και από την πολιτική προσφυγιά»,[12] απέφυγε ωστόσο να προχωρήσει σε μια εφ' όλης της ύλης παρέμβαση. Το γεγονός αυτό δημιουργούσε στην ηγεσία της «ανανεωτικής πτέρυγας» την προσδοκία ότι στη διάρκεια του 13ου Συνεδρίου μπορούσε ο ιστορικός ηγέτης, είτε να ακολουθήσει τη δική της γραμμή είτε να παίξει έναν συμβιβαστικό, ανάμεσα στις δυο πλευρές, ρόλο.

Σε αυτό το πλαίσιο συγκαταλέγεται η προσωπική πρωτοβουλία του Μίμη Ανδρουλάκη και του Παναγιώτη Λαφαζάνη- άλλοτε προνομιακοί συνομιλητές του Χαρίλαου Φλωράκη-, την προπαραμονή (17.2.1991) του Συνεδρίου να συναντήσουν τον κομμουνιστή ηγέτη σπίτι του και να του προτείνουν να ηγηθεί του ΚΚΕ ως ενωτικός κρίκος και να εκλεγεί έτσι από το Συνέδριο, ομόφωνα, στη θέση του προέδρου του κόμματος. Διότι, όπως αναφέρεται στη βιογραφία του Χαρ. Φλωράκη, «μόνο αυτός θα μπορούσε να απορροφήσει τους κραδασμούς και να κρατήσει ενωμένο το κόμμα στη δύσκολη εκείνη συγκυρία.»[13] Σύμφωνα μάλιστα με την επίσημη βιογραφία του Χαρ. Φλωράκη, η πρόταση εκείνη «προβλημάτισε πολύ τον παλαίμαχο κομμουνιστή, όταν όμως την επομένη, 18.2.1991, τη συζήτησε με συνεργάτες του, εκείνοι του είπαν ότι πρόκειται για ελιγμό και για παγίδα και καλά θα κάνει να προχωρήσει στις αποφάσεις που είχε πάρει.»[14]

Τη συνάντηση εκείνη, επιβεβαιώνουν με δικές τους μαρτυρίες τόσο ο Μίμης Ανδρουλάκης, όσο και ο Παναγιώτης Λαφαζάνης. Στις δικές τους τοποθετήσεις, τα δύο στελέχη του ΚΚΕ την περίοδο εκείνη, περιγράφουν όλο το σκεπτικό της πρωτοβουλίας τους, αλλά και το τι συζητήθηκε ανάμεσα στους ίδιους και τον Χαρ. Φλωράκη, υπογραμμίζοντας ότι τον κάλεσαν να ηγηθεί εκ νέου του ΚΚΕ ως «ενωτικός κρίκος», προτείνοντάς του να εκλεγεί ομόφωνα από το Συνέδριο στη θέση του προέδρου του κόμματος.[15]

Η επίσημη απάντηση του Χαρίλαου Φλωράκη στην πρόταση των δυο ηγετικών στελεχών του «ανανεωτικού ρεύματος» ήρθε δια μικροφώνου στην έναρξη των εργασιών του 13ου Συνεδρίου, την οποία έναρξη των συνεδριακών

διαδικασιών έκανε ο ίδιος και όχι ο γ.γ. της Κ.Ε. όπως συνηθιζόταν σε κάθε συνέδριο κομμουνιστικού κόμματος. Σε εκείνη τη χρονική συγκυρία δηλαδή, ο Γρηγόρης Φαράκος.

Στην εναρκτήρια ομιλία του, ο Χαρίλαος Φλωράκης έστειλε το μήνυμα προς πάσα κατεύθυνση. Ο ίδιος τόνισε ότι ένιωθε «ξεχωριστή συγκίνηση» που του «έλαχε η τιμή» να κηρύξει την έναρξη των εργασιών του 13ου Συνεδρίου του ΚΚΕ και προσέθετε χαρακτηριστικά πως είναι «ξεχωριστή συγκίνηση γιατί συμπέφτει με την επιθυμία μου να βρίσκομαι σε Συνέδριο του κόμματος για τελευταία φορά από υπεύθυνη θέση. Επιθυμία μου είναι να μείνω απλό μέλος του κόμματος, πιστός στρατιώτης του».[16]

Ήταν ορατό ότι ο κομμουνιστής ηγέτης, παρότι δήλωνε «απλός στρατιώτης» του κόμματος, είχε επιλέξει από καιρό πλευρά- παρά τις προσδοκίες των «ανανεωτικών» στελεχών- και δεν ήταν διατεθειμένος να την εγκαταλείψει ούτε την ύστατη στιγμή.

Στην παρέμβασή του, με διαρκείς θετικές αναφορές στις απόψεις των «απλών ανθρώπων» (ενός «οικοδόμου», ενός «ναυτεργάτη», ενός «σύνεδρου από τον Παντελεήμονα»), «εισήγαγε στην ομιλία του την προσφιλή του έγκληση λαϊκότητας, συνδέοντας τη με τη διεκδίκηση και πάλι μιας προνομιακής εγγραφής του στην κληρονομιά του σφυροδρέπανου των ταπεινών και των αδυνάτων. Παράλληλα, αυτή η έγκληση του λαϊκού και των καθαγιασμένων διαμεσολαβήσεών του από τα κομματικά σύμβολα συνοδεύτηκε από δυο βασικές, για την κομμουνιστική ορθοδοξία, επισημάνσεις: την ανάγκη να μην υπάρξει ρήξη με την ιστορία, με το παρελθόν του ΚΚΕ και το ότι δεν πρέπει, όπως ίσως «κάποιοι» θέλουν, «να γίνουμε κι εμείς ένα κόμμα όπως τα άλλα και να ξεχνάμε τι κόμμα είμαστε εμείς».[17]

Συγκεκριμένα, στην τοποθέτησή του ο Χαρίλαος Φλωράκης τόνισε ότι «υπάρχουν αλλαγές και αλλαγές. Πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι δεν αποτελεί η κάθε αλλαγή βήμα προς τα μπρος». Απαντώντας μάλιστα στην αναφορά του Αλέκου Αλαβάνου ότι τα προηγούμενα συνέδρια «ήταν συνέδρια- τελετή», θύμισε ένα κομμάτι από την ίδια την ομιλία του Αλαβάνου στο 12ο Συνέδριο και η οποία, όπως διάβασε, τέλειωνε σημειώνοντας πως «πρόθεσή μου ήταν να επισημάνω τα προβλήματα, να μιλήσω για καταστάσεις και προοπτικές. Γι' αυτές το 12ο Συνέδριο δίνει μεγάλες ελπίδες όσο μεγάλες κι αν είναι οι δυσκολίες που μας περιμένουν». Άρα, συμπλήρωσε «το 12ο δεν ήταν Συνέδριο- τελετή. Ήταν Συνέδριο ουσίας και έγιναν και εκεί ψηφοφορίες. Συνεπώς καλές είναι οι αντιπαραθέσεις, αλλά να μη μας διακρίνουν τέτοιες υπερβολές γιατί δε βοηθάνε (...)».

Αναφερόμενος επίσης στα κρίσιμα ζητήματα της συζήτησης, σημείωνε ότι «δεν ανήκει στο παρελθόν ο διαλεκτικός υλισμός. Δεν ανήκει στο

παρελθόν η υλιστική αντίληψη στην ιστορία που ερμηνεύει τα γεγονότα με τις πραγματικές κοινωνικές αιτίες». Στο πλαίσιο αυτό υπογράμμιζε ότι πρέπει «να κάνουμε λοιπόν αλλαγές. Και να σας πω κάτι. Πριν από λίγες μέρες είχα συζήτηση με έναν οικοδόμο. Του λέω "πρέπει να κάνουμε αλλαγή". "Ναι", λέει, "να κάνουμε αλλαγές, να διορθώσουμε τις βεράντες, αν είναι παλιές, όμως τα πέδιλα", λέει, "να τα προσέξουμε". Τα πέδιλα πρέπει να είναι γερά και να μείνουν σταθερά. Έτσι, μ' αυτό τον τρόπο σύντροφοι, έδωσε όλο το νόημα. Αλλαγές να κάνουμε αλλά το χαρακτήρα τον επαναστατικό του κόμματος πρέπει να τον διατηρήσουμε (…) Σύμβολα θα' χεις, δεν μπορείς να μην έχεις. Ένα κίνημα, μια οργάνωση, ένα κόμμα, θέλει τα σύμβολά του». Καταλήγοντας αναρωτιόταν: «Μας πειράζει η ορολογία δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, σύντροφοι ή το περιεχόμενο;»[18]

Από την πλευρά του ο Γρηγόρης Φαράκος, παρουσίασε στο 13ο Συνέδριο την- «με επιφυλάξεις μελών της»- εισήγηση της Κ.Ε.. Όπως ανακοίνωσε ο γ.γ. της Κ.Ε., από τα 77 παρόντα μέλη του ανώτερου κομματικού οργάνου, στην Ολομέλεια της 14ης Φεβρουαρίου 1991, 9 τακτικά και 16 αναπληρωματικά μέλη ψήφισαν λευκό, για την Εισήγηση της Κ.Ε. προς το 13ο Συνέδριο, πράγμα πρωτάκουστο και πρωτοφανές στην ιστορία του ΚΚΕ.

Αναφορικά με το περιεχόμενο της εισήγησης, ο Γρ. Φαράκος τόνισε σχετικά με τον Συνασπισμό ότι αποτελεί «σημαντική κατάχτηση για την Αριστερά και το λαϊκό κίνημα (…)» Ωστόσο σημείωνε πως «έχουν συσσωρευτεί, στην πορεία, και παίρνουν απειλητικές διαστάσεις, πολλαπλά προβλήματα που αφορούν τον πολιτικό δυναμισμό του, την ενιαία έκφρασή του, την αποτελεσματική λειτουργία του, την οργανωτική του ανάπτυξη, τη συνοχή του, την επεξεργασία και προβολή των θέσεων του, τη σύνδεσή του με το μαζικό κίνημα (..).» Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων, η Κ.Ε. του ΚΚΕ πρότεινε «1) Την άμεση επεξεργασία από την πλευρά του Συνασπισμού της προοδευτικής εναλλακτικής λύσης… 2) Τη διαμόρφωση άμεσα κανόνων λειτουργίας του Συνασπισμού που θα συμβάλλουν στην οργανωτική του ανασυγκρότηση, την ενιαία έκφρασή του και την πολιτική αποτελεσματικότητα… 3) Την επιβεβαίωση και ουσιαστική αναγνώριση, απ' όλες τις πλευρές, της διαφορετικότητας, ανάμεσα στα κόμματα και στις κινήσεις που απαρτίζουν το Συνασπισμό και τον έμπρακτο σεβασμό της χωρίς προσπάθειες παρεμβάσεων στα εσωτερικά των άλλων (...)».

Για τις κατευθύνσεις για τον προγραμματικό συγχρονισμό του ΚΚΕ, ο γ.γ. της Κ.Ε., υπογράμμισε πως «η ανάγκη για εκσυγχρονισμό του Προγράμματος του Κόμματος γίνεται σήμερα επιτακτική, πριν απ' όλα, από τις εξελίξεις που συντελούνται στην ελληνική κοινωνία και το σύγχρονο κόσμο (…)».

Ιδιαίτερη μνεία έκανε σε ορισμένες βασικές προσεγγίσεις για τον σοσιαλισμό, υποστηρίζοντας πως «απορρίπτουμε τη μονοπωλιακή αντίληψη για την εξουσία και την ταύτιση του κόμματος- κράτους και τάξης- κόμματος. Ο σοσιαλισμός για τον οποίο αγωνιζόμαστε έχει ως οργανικό του συστατικό τη δημοκρατία. Ο σοσιαλισμός, ως νέο κοινωνικό σύστημα, μπορεί να υπάρξει μόνο στη βάση ποιοτικά νέων σχέσεων εξουσίας και ιδιοκτησίας (…)».

Σχετικά με τις κινητήριες δυνάμεις και τις κοινωνικές συμμαχίες, ανέφερε ότι «ως κόμμα, πρέπει να μπορούμε να πάρουμε για να ενισχύσουμε την πάλη της εργατικής τάξης στη συνειδητοποίηση και την πραγμάτωση αυτού του ρόλου της, είναι πρωταρχικής σημασίας. Ταυτόχρονα δεν πρέπει να υποτιμήσουμε και την ανάγκη να κάνουμε συγκεκριμένη προσπάθεια ‘ώστε το κόμμα μας να εκφράζει και άλλα τμήματα των εργαζομένων- κύρια από το χώρο των μεσαίων στρωμάτων- (…)»

Ο Γρ. Φαράκος πρόσθεσε ακόμη ότι «η σημερινή κατάσταση δεν μπορεί να συνεχιστεί. Η συνέχισή της θα οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια στην αποδιάρθρωση» και γι’ αυτό σημείωσε πως «θέλουμε ένα κόμμα σύγχρονο, ισχυρό με ενότητα θέλησης και δράσης (…)».

Σε ό,τι αφορά τον απολογισμό δράσης και τις ευθύνες της Κ.Ε., ανέφερε πως «η δύναμη του κόμματος από το 12ο Συνέδριο, όχι μόνο δεν αυξήθηκε, αλλά και μειώθηκε. Στο τέλος του 1987 οι οργανωτικές καταστάσεις, έδιναν ένα αριθμό 62.212, στα τέλη του 1990 αριθμό 54.187 μελών και στις προσυνεδριακές συνδιασκέψεις επικυρώθηκε αριθμός 50.348 μελών (…). Είναι όμως αδιαμφισβήτητο ότι η Κ.Ε. του Κόμματος δεν μπόρεσε να συλλάβει, στο βαθμό που ήταν δυνατό σ’ εκείνες τις συνθήκες, τη βαθιά και μακρόχρονη κρίση στην οποία είχαν περιέλθει οι σοσιαλιστικές χώρες. Αιφνιδιάστηκε από τις αλλεπάλληλες εξελίξεις και τη ραγδαία τροπή που πήραν (…). Η απερχόμενη Κ.Ε. αποδείχτηκε ανέτοιμη να δει το βάθος των χρόνιων αδυναμιών και να θέσει ανοιχτά σ’ όλο το Κόμμα το πρόβλημα. Στο τελευταίο διάστημα, δεν μπόρεσε ν’ αντιστρέψει την πορεία όξυνσης των εσωκομματικών προβλημάτων (…)». Στο πλαίσιο αυτό αναφέρθηκε στον καταμερισμό των ευθυνών της Κ.Ε. και του Π.Γ., καθώς και σε προσωπικές ευθύνες στελεχών του κόμματος. Έτσι είπε πως «1.Βασικό αρνητικό για τη δράση της Κ.Ε. ήταν η αδυναμία της να προωθήσει, ιδιαίτερα στη ζωή και τη λειτουργία του κόμματος, την ποιοτική στροφή, στην οποία έδωσε προτεραιότητα το 12ο Συνέδριο (…). 2. Ιδιαίτερα σοβαρή είναι η ευθύνη μας, και πρώτα απ’ όλα του Π.Γ., για τις εξελίξεις στην ίδια την Κ.Ε. και για όσα συνέβησαν στην ΚΝΕ (…). 3. Το Π.Γ. δεν πήρε τις αναγκαίες πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της δημοκρατίας και της συλλογικότητας στη λήψη σημαντικών αποφάσεων (…). 4. Σε βασικά ζητήματα λειτουργίας η Κ.Ε. δεν έπαιξε ουσιαστικά τον καθοδηγητικό της ρόλο (…). 5. Οι επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις κι οι παρατεταμένες προεκλογικές περίοδοι λειτούργησαν, ως ένα βαθμό, αποπροσανατολιστικά για την Κ.Ε. και τα

καθοδηγητικά όργανα του κόμματος (…). 6. Απουσίασε μια ουσιαστική προσπάθεια για το βάθαιμα των επεξεργασιών του 12ου Συνεδρίου (…). 7. Στην όλη προετοιμασία του 13ου Συνεδρίου, επί ένα χρόνο τώρα, και στην προσυνεδριακή δουλειά υπήρξαν σοβαρά λάθη (…). Δεν αντιμετωπίστηκαν η παραβίαση των κανόνων λειτουργίας του κόμματος, τα φαινόμενα των "διαρροών" στα μέσα ενημέρωσης, των συνεντεύξεων και δηλώσεων στελεχών στα μη κομματικά μέσα ενημέρωσης πέρα από τους κανόνες που η Κ.Ε. έχει καθορίσει (…). Δεν έγινε προσπάθεια ανάπτυξης του ιδεολογικού μας μετώπου για την ανάδειξη των στόχων του Συνεδρίου μας».[19]

Την πρώτη μέρα των εργασιών του Συνεδρίου αποτυπώθηκε επίσημα και ο συσχετισμός δύναμης των δυο τάσεων. Σε ένα ήσσονος σημασία ζήτημα, για το πότε θα συζητηθεί ο τρόπος εκλογής της Κ.Ε., προκλήθηκε ψηφοφορία. Το σώμα τάχθηκε με 636 συνέδρους υπέρ της πρότασης των στελεχών της «παλιάς φρουράς», ώστε να μη συζητηθεί το θέμα του τρόπου εκλογής της Κεντρικής Επιτροπής και Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου μαζί με τις άλλες διατάξεις του Κανονισμού των εργασιών του Συνεδρίου (την πρώτη μέρα) όπως πρόβλεπε το σχέδιο κανονισμού, αλλά να αναβληθεί το ζήτημα και να αποφασιστεί κατά τη διάρκεια της συζήτησης για το καταστατικό του κόμματος το Σάββατο. «Κατά» ψήφισαν 596 σύνεδροι και «λευκό» 9. Η ψηφοφορία κατέδειξε την οριακή διαφορά των δυο τάσεων και τη βαρύτητα την οποία προσέδιδε με το κύρος του ο Χαρ. Φλωράκης, στην «παλιά φρουρά».[20]

Σειρά στις αντιπαραθέσεις πήραν τα στελέχη των δυο πλευρών. Από τις ομιλίες τους- δημοσιευμένες στον «Ριζοσπάστη» εκείνων των ημερών-, διαφάνηκε ότι δύσκολα θα μπορούσαν να συνυπάρξουν μελλοντικά σε ένα κόμμα τα δύο πολιτικά ρεύματα. Μερικές από τις τοποθετήσεις των στελεχών είναι ενδεικτικές αυτού του κλίματος.

Σε ό,τι αφορά συγκεκριμένα τα στελέχη της «παλιάς φρουράς»: ο Γιάννης Θεωνάς, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., μίλησε για την παρέμβαση του κόμματος στους εργασιακούς χώρους και αφού επιτέθηκε στις νέες αντιλήψεις, λέγοντας «να αφήσουμε τους όψιμους έρωτες με την αυτονομία, που κανείς στο κάτω- κάτω δεν τις θίγει», υπογράμμισε «ας κάνουμε πραγματική στροφή στη δουλειά του κόμματος στην εργατική τάξη (…)».

Ο Αντώνης Σκυλλάκος, μέλος Κ.Ε., από την πλευρά, του σημείωσε πως «δεν αρκεί να κρατήσουμε τον τιμημένο τίτλο του ΚΚΕ και το σφυροδρέπανο με την κόκκινη σημαία. Αυτά από μόνα τους δεν εξασφαλίζουν την κομμουνιστική φυσιογνωμία του κόμματός μας». Επεσήμανε επίσης πως «υπάρχουν κίνδυνοι για το κόμμα μας» και προειδοποίησε πως «αν γίνουν δεκτές οι απόψεις εκείνων που επιλεκτικά θέλουν να διαλέγουν κάποιες ιδέες των κλασσικών ή αρνούνται με τον ένα ή άλλο τρόπο την ιδεολογική ενότητα του κόμματος (…)».

Στη δική της παρέμβαση, η Αλέκα Παπαρήγα, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., σημείωσε ότι «η πραγματική συζήτηση που διεξάγεται σήμερα στο κόμμα, δυστυχώς δεν αφορά τις εκδοχές ανανέωσης, αλλά το πρόβλημα "ανανέωση ή υπέρβαση του ιστορικού χαρακτήρα του ΚΚΕ"». Έχει ενδιαφέρον το γεγονός πως η ίδια αναγνώριζε ότι «μέσα στο κόμμα, ιδιαίτερα το τελευταίο διάστημα , εκδηλώνονται υποβόσκουσες αντιστάσεις στην υπόθεση της επαναστατικής ανανέωσης, φαινόμενα συντηρητικής αναδίπλωσης από τις προωθημένες επεξεργασίες του 12ου Συνεδρίου». Επέκρινε όμως «και όσους αξιοποιούν αυτήν την κατάσταση σαν άλλοθι στην επιχείρηση υπέρβασης του χαρακτήρα του κόμματος». Άλλωστε, συμπλήρωνε, «μην ξεχνάμε ότι οι δυο αυτές τάσεις αλληλοτροφοδοτήθηκαν μετά την ευρεία Ολομέλεια (…)».

Επίσης, η ίδια τόνιζε ότι «πληρώσαμε σήμερα ακριβά το γεγονός ότι δε συνειδητοποιήσαμε έγκαιρα ιδιαίτερα μετά το '81, ότι η ιδεολογική ενότητα στο κόμμα ήταν επιδερμική και εύθραστη, εξαιτίας της στασιμότητας στην ανάπτυξη της θεωρίας, της σταδιακής εγκατάλειψης του ιδεολογικού αγώνα, στο όνομα άμεσων πολιτικών κερδών και στόχων ή στο όνομα της συνεργασίας στο πλαίσιο του Συνασπισμού (…)».

Από την πλευρά του, ο Μάκης Μαίλης, μέλος της Κ.Ε., αναφέρθηκε στο τί κατά τη γνώμη του «αποκάλυψε η πολύμηνη συζήτηση (…)». Όπως ισχυριζόταν, «1. από ανώτατα- και όχι μόνο- στελέχη η ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης θεωρείται ξεπερασμένη υπόθεση. 2. Για τον καθορισμό της στρατηγικής και της τακτικής του ΚΚΕ, οι αμοιβαίες σχέσεις των τάξεων της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και θεμελιακά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, δεν αναλύονται από ταξική σκοπιά. 3. Στο όνομα των τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων εκφράζονται αρνήσεις, για το αν παραμένει το ΚΚΕ το κόμμα της εργατικής τάξης. 4. Η αφαίρεση της ουσίας της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας εισάγεται σαν όρος για την επαναστατική- αν είναι δυνατόν- ανανέωση του Κόμματος. 5. Στις μεταρρυθμίσεις προσδίδεται, ούτε λίγο, ούτε πολύ, ένας θαυματουργικός χαρακτήρας, ανακαλύπτεται ξαφνικά (;) ότι από μόνες τους μπορούν να μας οδηγήσουν μέχρι και το σοσιαλισμό! 6. Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός όταν δεν καταργείται και στα λόγια σαν η… πηγή των συμφορών, αναιρείται στην ουσία του, γεγονός που οδηγεί, όπως είναι φυσικό, στην κατάργηση ή στον περιορισμό και της εσωκομματικής δημοκρατίας κι ας νομίζουν κάποιοι σύντροφοι ότι έτσι την αναπτύσσουν (...)».

Ο ίδιος πίστευε ότι «η συνολική αντίληψη, που συγκροτεί την κακώς εννοούμενη (κατά τη γνώμη μου) ανανέωση, αποτελεί ουσιαστικά μια κομψή συρραφή απ' τις θεωρίες των Μπερνστάιν, Αλτουσέρ, Πουλαντζά, καθώς και μια άκριτη αντιγραφή αλλαγών που πραγματοποίησαν Κ.Κ. εξουσίας, νυν και πρώην. Αυτό ακριβώς κατάλαβαν ο Τζεφρώνης και άλλοι και γράφουν για τη συνέχιση του 1968, που όπως λένε, πραγματοποιείται σήμερα στο ΚΚΕ, κατά συνέπεια θα προκόψει και ο Συνασπισμός. Αν ακολουθήσουμε αυτό το

δρόμο, τότε αργά ή γρήγορα θα έχουμε την τύχη του Ιταλικού Κ.Κ. Κι ας μη νομίσει κάποιος ότι μ' αυτό τον τρόπο θα βοηθήσουμε τον Συνασπισμό. Θα τον χαντακώσουμε κι αυτόν μαζί μας (…)».

Ο Νίκος Καλούδης, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. και στέλεχος που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο μαζί με τον Χαρίλαο Φλωράκη κατά την περίοδο εκείνη, ανέφερε στην τοποθέτησή του πως «τα πιο σημαντικά, που κατά τη γνώμη μου ξεκινούν πριν από το 12ο Συνέδριο, είναι: Δεν μπορέσαμε να εξασφαλίσουμε το μέτρο στην κοινωνική σύνθεση του κόμματος και των οργάνων του. Ήταν αδύνατη ως ανύπαρκτη ιδεολογική μας δουλειά στο κόμμα και στο ιδεολογικό μας μέτωπο γενικά (...)».

Στο μεταξύ, ο Θανάσης Παπαρήγας, από την ΚΟΒ του «Ριζοσπάστη», υπογράμμιζε πως «πολλά λέγονται για "διαστρεβλώσεις του σοσιαλισμού" κανείς, όμως, δε μας λέει με ποια κριτήρια εκτιμώνται οι διαστρεβλώσεις ή ακόμη και με ποια κριτήρια ορισμένα φαινόμενα κι αν θεωρούνται διαστρεβλώσεις (…)».

Στην τοποθέτησή του ο Μήτσος Κουτσούμπας, από τη Στερεά Ελλάδα, ισχυριζόταν πως «οι ακραίες εκδοχές της διάλυσης του κόμματος που υποστηρίχτηκαν στον προσυνεδριακό διάλογο, όπως αυτές του "αποχαιρετισμού" του ΚΚΕ, της δημιουργίας ενός νέου αριστερού κόμματος ή της αυτοδιάλυσης του ΚΚΕ μέσα στον ΣΥΝ, δεν είναι οι μοναδικές. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται, σε τελευταία ανάλυση και η εκδοχή που υποστηρίζει προς το παρόν την ανάγκη ύπαρξης και δράσης του ΚΚΕ, όμως με τέτοιες αλλαγές της φυσιογνωμίας του στο θεωρητικό, πολιτικό και οργανωτικό επίπεδο, με την κατάργηση βασικών θεωρητικών και οργανωτικών του αρχών, που σταδιακά αλλά σίγουρα θα το οδηγήσει σε ένα άλλο κόμμα πολυσυλλεκτικό, ενός κόμματος που θα μοιάζει στη φυσιογνωμία και την πολυσυλλεκτικότητα του ΠΑΣΟΚ, πιθανόν βέβαια ανανεωμένου. Πρόκειται για βαθιά λαθεμένη αντίληψη για το ρόλο του Κ.Κ.». Παράλληλα, υποστήριζε πως «η αντίληψη αυτή για το κόμμα ανάγεται ιστορικά σε καταδικασμένες πρακτικές στυλ ΠΑΣΟΚ, όταν αυτό βρεθεί σε κυβερνητικές ευθύνες (…)».

Ο Δημήτρης Γόντικας, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε. και εκ των ηγετικών στελεχών της «παλιάς φρουράς», ανέφερε, «ανησυχεί το συγκρότημα Λαμπράκη, ο κ. Ψυχάρης, κύκλοι της Ν.Δ. και των βιομηχάνων μήπως το ΚΚΕ δεν προχωρήσει στον δρόμο της ανανέωσης του εκσυγχρονισμού του και δεν απαλλαγεί από τις αγκυλώσεις σε σκουριασμένα δόγματα». Απευθυνόμενος στον Θανάση Καρτερό, επεσήμανε χαρακτηριστικά ότι «πρώτη φορά άκουσα να μιλάς με τέτοια περιφρόνηση για ζητήματα που το κόμμα υπερασπίστηκε με σκληρούς αγώνες. Ώστε λοιπόν ανανέωση είναι ν' απαλλαγούμε από τη "φορμόλη των ξεπερασμένων σχημάτων" και τη "σκουριά του συντηρητισμού". Ώστε έτσι λοιπόν. Είναι σκουριά συντηρητική και ξεπερασμένο σχήμα η υπεράσπιση θεμελιακών θέσεων της θεωρίας μας

για την ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης. Και μας προτείνεις σαν σύγχρονη και επαναστατική την αντίληψη που λέει ότι πρέπει να πάψουμε να βλέπουμε στα αστικά μέσα ενημέρωσης εχθρούς και ότι οι σχέσεις μας πρέπει ν' αλλάξουν και να "εξελιχθούν σε σχέσεις διαλόγου". Γι' αυτό λοιπόν ο "Ριζοσπάστης" περνάει στα ψιλά τη βρώμικη επίθεση που έχει εξαπολύσει ενάντια στο κόμμα και αφήνει ανενόχλητους τους κάθε λογής κονδυλοφόρους να μας δίνουν μαθήματα εκσυγχρονισμού; Ώστε η απαίτηση για ιδεολογικό μέτωπο, για την υπεράσπιση των αρχών του κόμματος είναι "σκουριά συντηρητική"; (…)»

Παράλληλα, ο Σπύρος Χαλβατζής, αναπλ. μέλος Π.Γ. της Κ.Ε., παρατηρούσε πως «θα ήταν αφέλεια να πίστευε κανείς ότι ύστερα από τόσες καταρρεύσεις, ανατροπές και συγκλονιστικές αλλαγές που μεσολάβησαν από το 12ο Συνέδριο μέχρι σήμερα, εμείς θα συνεχίζαμε τον δρόμο μας χωρίς προβλήματα, χωρίς δυσκολίες και διαφωνίες (…). Όλοι αναγνωρίζουμε την άσχημη κατάσταση που επικρατεί στο κόμμα. Όλοι δεχόμαστε ότι η οργανωτική χαλαρότητα, η δυστοκία σε αποφάσεις μας, η χαμηλή συμμετοχή των κομματικών δυνάμεων στη δράση του μαζικού κινήματος, είναι φαινόμενα που μετά το 13ο Συνέδριο θα πρέπει να ελαχιστοποιηθούν, να εκλείψουν. Δε θα μπορέσουμε να προχωρήσουμε ως κόμμα, ως πολιτικός οργανισμός αν δε συμβαδίσουμε με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των καιρών. Αλλά για το ποιες είναι οι ανάγκες και απαιτήσεις υπάρχουν διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις… Είμαστε Κομμουνιστικό Κόμμα. Δεν είμαστε ένα ακόμα κόμμα στην ελληνική κοινωνία. Είμαστε ένα άλλο κόμμα. Αυτό το χαρακτηριστικό μας γνώρισμα, αυτή η ειδοποιός διαφορά που μέχρι σήμερα ήταν δεδομένη στην ελληνική κοινωνία, μέρα με τη μέρα περιορίζεται (…).

Ναι σύντροφοι στα τελευταία χρόνια η ασάφεια, η αοριστία, η γενικότητα των κειμένων μας καθώς και η απομάκρυνσή μας από την εργατική λαϊκή βάση της ελληνικής κοινωνίας είναι μια πραγματικότητα (…). Δεν μπορεί να υπάρξει αποτελεσματικός πολιτικός οργανισμός και ειδικά Κομμουνιστικό Κόμμα χωρίς ενιαία ιδεολογία και ιδεολογική ενότητα (…)».

Ο Τάκης Μαμάτσης, μέλος Π.Γ. της Κ.Ε., στη δική του ομιλία ανέφερε πως «η διαφωνία μας είναι στο τι εκσυγχρονισμό, τι λογής ανανέωση και τι αλλαγές θα κάνουμε. Θα καταργήσουμε θεμελιώδες αρχές, όπως είναι ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός; Θα απαρνηθούμε με διάφορες δικαιολογίες το μαρξισμό- λενινισμό και θα κατρακυλήσουμε στη σοσιαλδημοκρατία; Θα παραμείνουμε ενωμένοι και θα δράσουμε ενωμένοι πάνω σε μια κοινή ιδεολογικοπολιτική βάση, χωρίς να αποκλείσουμε τις διαφορετικές απόψεις και χωρίς να υψώνουμε τείχη και διαχωριστικές γραμμές ανάμεσά μας ή θα διακηρύξουμε την ελευθερία να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει και όπως το θέλει;

Κοντολογίς θα έχουμε κόμμα κομμουνιστικό, επαναστατικό, κόμμα μαρξιστικό- λενινιστικό ή θα αλλάξουμε τον χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία

του, την ταυτότητά του αντιγράφοντας ακόμα πιο άκριτα απ' ότι κάναμε στο παρελθόν ό,τι έγινε στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ή ό,τι έκανε η ηγεσία του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος; (…)».

Ο Μήτσος Κωστόπουλος, αναπλ. μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., σημείωνε πως «αρνούμαι να δεχτώ ότι σήμερα δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει ιδεολογική ενότητα. Χωρίς αυτή, αργά ή γρήγορα, θα χαθούμε σαν κόμμα ή θα μεταμορφωθούμε σε κάτι άλλο. Όχι πάντως σε κομμουνιστικό κόμμα (...)». Παράλληλα άσκησε κριτική στον Γρηγόρη Φαράκος και ανέφερε συγκεκριμένα πως «για τις συγχύσεις που προκλήθηκαν. Για την άγονη αντιπαράθεση και το μηδενισμό, βαριά ευθύνη φέρνει ο Γενικός Γραμματέας της Κ.Ε., ο σ. Γρ. Φαράκος. Δεν μπόρεσε να σταθεί στο ύψος των κρίσιμων, πράγματι, περιστάσεων. Δεν πρέπει να επιμείνει σε επιλογές ρήξης. Θα επωμιστεί μεγάλες ιστορικές ευθύνες (...)».

Ο ίδιος παρατήρησε ακόμη ότι «όπως διαμορφώνεται σήμερα η κατάσταση, πιστεύω ότι η πιο ορθή λύση είναι: Η νέα Κ.Ε. που θα εκλεγεί, να ορίσει για ένα μεταβατικό στάδιο τριμελή επιτροπή διεύθυνσης της Κ.Ε. και του Π.Γ. Το κόμμα πρέπει ήρεμα, νηφάλια, συντεταγμένα, με όλες του τις δυνάμεις να προχωρήσει στη δράση, στην προετοιμασία του Προγράμματός του. Σε κάποια άλλη στιγμή μπορούμε να δούμε το ζήτημα της εκλογής γ.γ. της Κ.Ε. (…)».

Στην ομιλία του ο Ορέστης Κολοζώφ, μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., εξέφρασε την πίστη του ότι «η πλειοψηφία των μελών και στελεχών του κόμματος επιθυμούν το κόμμα μας να βγει ενωμένο από αυτό το Συνέδριο. Επάνω σ' αυτή τη βάση. Επιθυμούν το κόμμα μας, το ΚΚΕ, να διατηρήσει τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα σαν κόμμα της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων, επαναστατική οργάνωση εθελοντών ομοϊδεατών (…)».

Ο Θανάσης Παφίλης από τη δική του σκοπιά ανέφερε πως «είναι γεγονός ότι μετά το 11ο και κύρια το 12ο Συνέδριο ξεκίνησε μια σοβαρή συλλογική προσπάθεια επαναστατικής ανανέωσης του κόμματος, μια προσπάθεια απαίτησης ακόμα πιο σύγχρονου βηματισμού. Μια προσπάθεια δύσκολη, με αντιφάσεις, με υπερβολές. Μια προσπάθεια όμως, που έβρισκε την γενική αποδοχή και τον ενθουσιασμό των μελών του κόμματος. Σήμερα 5 χρόνια μετά βρισκόμαστε σε σημείο κρίσιμο και μπαίνει το ερώτημα: -Θα ακυρωθούν αυτές οι προσπάθειες; -Θα συνεχίσουμε αυτή την πορεία ή θα μείνουμε στα ίδια; -Θα προχωρήσουμε σε μια επαναστατική ανανέωση για να εκφράσουμε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και των εργαζομένων ή θα σαλπάρουμε σ' ένα ταξίδι για το άγνωστο με βάρκα την ελπίδα, για να αποπειραθούμε να εκφράσουμε τα συμφέροντα όλων, ανεξαιρέτως, των τάξεων της κοινωνίας όπως λέμε; (…)»

Από την πλευρά του ο Κώστας Τσολάκης, μέλος του Π.Γ., απηύθυνε μια σειρά από ερωτήματα, λέγοντας «είναι ή δεν είναι γεγονός, σύντροφοι, ότι ταυτόχρονα με τα συμβάντα στις σοσιαλιστικές χώρες και στη Σοβιετική Ένωση μεταφέρεται και καλλιεργείται στις γραμμές μας η αμφισβήτηση της αναγκαιότητας και ρεαλιστικότητας, για την ύπαρξη κομμουνιστικού κόμματος στη χώρα μας;

Είναι ή δεν είναι χειροπιαστή αλήθεια ότι το Προσχέδιο Θέσεων μας καλούσε να απορρίψει το ΚΚΕ την κοσμοθεωρία, τις αρχές λειτουργίας του, τον προλεταριακό διεθνισμό κ.ά., με το μοναδικό επιχείρημα ότι αυτά αποτέλεσαν την αιτία του κακού για ,τι συνέβηκε στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και τη Σοβιετική Ένωση;

Από πού ήρθαν σύντροφοι τα κοσμητικά επίθετα και οι ταμπέλες “συντηρητικοί”, “ανανεωτικοί”, “δογματικοί”, “εκσυγχρονιστές”, “νέοι” και “γέροι” και δε συμμαζεύεται; (…)»

Ο Μιχάλης Σπυριδάκης, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., σημείωνε πως «ο γεν. γραμματέας όφειλε τις όποιες απόψεις του να τις εκθέσει ανοιχτά στην Κ.Ε. να συζητηθούν και γιατί όχι να υιοθετηθούν, αν έπειθε την Κ.Ε. Ο σ. Φαράκος δεν είναι γ. γραμματέας του εαυτού του, αλλά της Κ.Ε. και αυτήν εκφράζει. Κι όμως την έγραψε στα φθαρμένα των υποδημάτων του (...)».

Ο Σπύρος Αναστασιάδης, από την Ε.Π. ΚΟΑ, υποστήριζε πως «δεν μπορεί να συζητάμε για το θετικό της δημιουργίας του ΣΥΝ (σ’ αυτό συμφωνάμε όλοι) για το ότι παράγει πολιτική, και όχι ποια πολιτική παράγει. Σ’ αυτό κατά τη γνώμη μου πρέπει να γίνει ιδεολογική αντιπαράθεση στο Συνέδριο. Ο ΣΥΝ δημιουργήθηκε για να συσπειρώσει τις αριστερές δυνάμεις, να αχρηστέψει το δικομματισμό και να αναδείξει την αριστερή προοπτική στη ζωή του τόπου. Στην πράξη όμως πως εφαρμόστηκε αυτό; Στην οικουμενική διακυβέρνηση της χώρας ο ΣΥΝ συμφώνησε ή υποτάχτηκε σε προγραμματικά μέτρα θεμελιακού χαρακτήρα που η λογική τους μόνο αριστερή δεν ήταν. Δεν αντιστάθηκε στην πρωτοφανή επίθεση της κυβέρνησης Ζολώτα ενάντια στους αγώνες των εργαζομένων, έφτασε μάλιστα υπουργός του ΣΥΝ να υπογράφει την πολιτική επιστράτευση των απεργών των ΟΤΑ (…)».

Ο Γιάννης Χώτος, μέλος της Κ.Ε., ανέφερε πως «είναι γεγονός η άσχημη κατάσταση, αλλά πρέπει να συζητήσουμε ανοιχτά- καθαρά και για τις αιτίες. Δε συνέβαλε π.χ. η παράλυση και η διαλυτική τακτική που επικράτησε τον τελευταίο χρόνο; Η κατάσταση πολλών τμημάτων της ΚΕ και ιδιαίτερα του ιδεολογικού; Η σύγχυση που προκαλεί αρκετές φορές- με τις αδυναμίες του ο “Ρ”; Κυρίως δε συνέβαλε η συχνή και χωρίς αντιμετώπιση παραβίαση από σ. και κομ. οργανώσεις του Καταστατικού των αρχών και κανόνων λειτουργίας του Κόμματος; Την ήδη υπάρχουσα άσχημη κατάσταση διογκώνει μια μερίδα

του αστικού Τύπου που προσπαθεί να παρέμβει στις εσωκομματικές διαδικασίες για ευνόητους λόγους (…)».

Η Λούλα Λογαρά, μέλος του Π.Γ, σημείωνε πως πήρε το λόγο «για δύο κύρια θέματα: 1ον) Τα προβλήματα που υπάρχουν στο κόμμα και ποιες οι βασικές αιτίες του και 2ον) Το θέμα των ευθυνών γι' αυτά τα προβλήματα και οι δικές μου. Σχετικά με το πρώτο: Δε νομίζω ότι μπορεί να υπάρχει αντίθετη γνώμη σήμερα που να μην καταλαβαίνει ότι η βάση τους είναι ιδεολογική… Διαφορές που εκφράζονται όπως είναι φυσικό και στην πολιτική και τακτική του (κόμματος). Αιτία οι εξελίξεις στη ΣΕ και τις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης». Σχετικά με το θέμα των ευθυνών, υποστήριζε πως «τα μέλη των καθοδηγητικών έχουν συλλογική ευθύνη για όλες τις αδυναμίες και τα λάθη (…)».

Ο Δημήτρης Κατσανάκος, μέλος της Κ.Ε., ισχυρίστηκε από την πλευρά του ότι «οι Έλληνες κομμουνιστές δεν μπορεί να τάσσονται γενικά και αφηρημένα υπέρ του ΚΚΣΕ και της περεστρόικα… Η δική μας αλληλεγγύη προς το ΚΚΣΕ πρέπει να στρέφεται σε κείνα τα στελέχη και τα μέλη που και στα λόγια, αλλά και στην πράξη, υπερασπίζουν την κομμουνιστική αρχή, τη σοσιαλιστική κατεύθυνση της περεστρόικα και παλεύουν ενάντια στις δυνάμεις της καπιταλιστικής παλινόρθωσης (...)».

Ο βουλευτής και μέλος της Κ.Ε. Στρατής Κόρακας, παρατήρησε ότι υπήρχε «κίνδυνος σοσιαλδημοκρατικοποίησης». Ταυτόχρονα συμπλήρωνε πως «κατά τη γνώμη μου υπάρχει. Αυτό το στηρίζω στην εκφρασμένη επανειλημμένη άποψη και από μέλη του Π.Γ. της Κ.Ε. όπως ο σ. Ανδρουλάκης ή και άλλα κορυφαία στελέχη, ότι πρέπει να ξεπεράσουμε το ιστορικό σχίσμα του εργατικού σοσιαλιστικού κινήματος (…). Είναι τυχαίο ότι τώρα τελευταία πολύς λόγος γίνεται για τις μεταρρυθμίσεις ως δυνατότητα μετάβασης στο σοσιαλισμό; Είναι όμως ανανέωση αυτό; Ή ακόμα δεν είναι τυχαίο ότι ορισμένοι σύντροφοι μας καλούν να στρέψουμε τα μάτια μας προς την Ιταλία (...)».

Σε διαφορετική γραμμή από τα στελέχη της «παλιάς φρουράς» βρισκόταν τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» του ΚΚΕ, τα οποία επικεντρώθηκαν στις τοποθετήσεις τους να απαντάνε κυρίως στις κατηγορίες που τους ήθελαν να θέλουν να στρέψουν το ΚΚΕ προς άλλες κατευθύνσεις ή τη διάλυσή του. Ταυτόχρονα όμως προσπαθούσαν να ξεδιπλώσουν δειλά-δειλά το διαφορετικό πολιτικό τους σχέδιο.

Συγκεκριμένα, στην τοποθέτησή του ο Γρηγόρης Φαράκος έθεσε μια σειρά από ζητήματα. Με την πεποίθηση ότι «ενωμένοι θα προχωρήσουμε», σημείωνε πως «δεν είναι η επαναστατική ανανέωση του κόμματος, όπως πολλοί ισχυρίζονται, που βάζει σε κίνδυνο την ενότητα δράσης και την αποτελεσματικότητα του κόμματος (...)». Χρειάζεται, έλεγε, «να μάθουμε να

συμβιώνουμε, να συνδιαλεγόμαστε, να κερδίζουμε από την ανταλλαγή των διαφορετικών απόψεων μας, μέσα από αυτήν την ανταλλαγή να καλύπτουμε σε διαρκή βάση το έλλειμμα που χωριστά ο καθένας μας έχει (…). Κατανοώ τις διαφορετικές απόψεις τους, τις διαφωνίες τους μαζί μου. Αλλά πώς, μπορεί, κρατώντας μια στοιχειώδη σοβαρότητα να υποστηρίζουν ότι τους "ξεγέλασα" με την επιτροπή που πρότεινα, που ομόφωνα όμως ψήφισε η Κ.Ε.; Βέβαια όχι εγώ αλλά το Π.Γ. την πρότεινε. "Εξαπάτησα" και το Π.Γ.;» Παράλληλα τόνιζε ότι «αν αρνούμαστε τη συνύπαρξη διαφορετικών απόψεων, αν διαφωνούμε σε τέτοιου είδους σύνθεση, τότε πισωγυρίζουμε στη μονολιθικοτητα που όλοι, και εγώ, επί δεκαετίες υπηρετήσαμε με τα γνωστά άσχημα αποτελέσματα. Αν σ' αυτό δε συμφωνήσουμε, τότε, όσο κι αν φωνάζουμε υπέρ της ενότητας, πρακτικά ένα δρόμο αφήνουμε ανοιχτό, τον δρόμο της διάσπασης. Σ' έναν τέτοιο δρόμο διάσπασης με τίποτα δεν πρόκειται να βαδίσω, άλλοι ας αναλάβουν τις ευθύνες τους. Ειλικρινά πιστεύω πως στην κατεύθυνση αυτή, με όσες δυνάμεις και γνώσεις διαθέτω, έδωσα την όποια θετική συμβολή κι έτσι καταφέραμε να φτάσουμε και στο Συνέδριο, ενώ ίσως ούτε σ' αυτό θα φτάναμε, αν ακολουθούσαμε την κατεύθυνση για "ξεκαθάρισμα λογαριασμών" (…)».

Η ρήση του Γρηγόρη Φαράκου, προκάλεσε την αντίδραση της Αλέκας Παπαρήγα, η οποία την επόμενη ημέρα από την τοποθέτηση του Γρ. Φαράκου, ζήτησε από τον ίδιο να διευκρινίσει ποια μέλη του Π.Γ. εννοούσε στην τοποθέτησή του, επειδή όπως έλεγε, εφημερίδες αναφέρονται σ' αυτήν, σαν ένα από τα δύο μέλη του Π.Γ. που επιδιώκουν διάσπαση του κόμματος.

Απαντώντας ο Γρ. Φαράκος, επεσήμανε πως «δεν είπε ότι επιδιωκόταν διάσπαση, αλλά ότι έμπαινε το θέμα "ξεκαθαρίσματος λογαριασμών". Το τι θα προκύψει από κει και πέρα, είπε, είναι άλλο πρόβλημα» και συνέχισε λέγοντας πως «απ' εκεί και πέρα είναι πρόβλημα των ίδιων των συντρόφων να τοποθετηθούν (…)».

Η Αλ. Παπαρήγα διευκρίνισε ωστόσο ότι «στο Πολιτικό Γραφείο ζήτησα- κάπως αργά βέβαια και γω το κατάλαβα- η Κ.Ε. να διαμορφώσει προσυνεδριακά κείμενα στα οποία να φαίνονται μέσα στο ενιαίο κείμενο, οι διαφορετικές προσεγγίσεις που υπάρχουν πάνω σε κρίσιμα ζητήματα, για να ενημερωθεί όλο το κομματικό δυναμικό ποια είναι η ουσία των διαφωνιών. Και για να μην υπάρχει αντιπαράθεση πάνω σε καρικατούρες απόψεων της μιας ή τη άλλης πλευράς (…)».

Παράλληλα, το ηγετικό στέλεχος της «νέας φρουράς» Μίμης Ανδρουλάκης, αναπλ. μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., υπογράμμιζε πως «αντί λοιπόν να κυνηγάμε ανεμόμυλους εσωκομματικά, αντί να ξορκίζουμε ρητορικά τη σοσιαλδημοκρατία, να δούμε σε βάθος εκείνες τις δομές και αντιλήψεις που οδηγούν είτε στο σοσιαλδημοκρατικό γλίστρημα, είτε στην ηγεμονία της σοσιαλδημοκρατίας στον προοδευτικό χώρο (...)»

Παράλληλα σημείωνε πως «το ανανεωτικό εγχείρημα στο ΚΚΕ δεν είναι και δεν πρέπει να θεωρείται καθυστερημένη επανάληψη ανανεωτικών προσπαθειών που εμφανίστηκαν στην δεκαετία του ’70 στο ευρωπαϊκό, κομμουνιστικό κίνημα, είτε να ταυτίζονται με ανάλογες εκδοχές του εκσυγχρονισμού που υπήρξαν στην Αριστερά της χώρας μας». Ταυτόχρονα εξέφραζε την πίστη του ότι «κυρίως μετασυνεδριακά στην πρακτική του κόμματος μπορούν να ανασυντεθούν οι όποιες σημερινές πλειοψηφίες-μειοψηφίες, να αναδιαταχθούν, να δώσουν μια πράγματι ευρύτερη πλειοψηφία γύρω από μια προωθητική σύνθεση με μάχιμο και εκσυγχρονιστικό προσανατολισμό. Σαφή προσανατολισμό (…)».

Ο Πάνος Σκοτινιώτης, βουλευτής Κ.Ο. Μαγνησίας, υποστήριζε πως «το κρίσιμο σήμερα ζήτημα, σύντροφοι, είναι να αποτραπεί ο υπαρκτός πια κίνδυνος να απωθηθεί η χώρα μας στο περιθώριο της Ευρώπης» και πρόσθετε πως «η Αριστερά στην Ελλάδα, αλλά και στην Ευρώπη, έχει χρέος για μια ενεργό επιθετική κι όχι παθητική παρουσία στις διαδικασίες αυτές, διατυπώνοντας μια συνεκτική εναλλακτική πρόταση για την ευρωπαϊκή ενοποίηση (…)».

Ο Θανάσης Καρτερός, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., υπερασπιζόμενος την ανανεωτική προσπάθεια, ανέφερε πως «η αστυνομική αντίληψη της πολιτικής, που φορτώνει αυτά τα φαινόμενα- φαινόμενα μιας κρίσης γενικότερης- στους “ανανεωτές”, είναι ολοφάνερα προσχηματική. Επιχειρεί να ενοχοποιήσει όλους όσοι- και είναι η συντριπτική πλειοψηφία των κομμουνιστών- με αγωνία αναζήτησαν και αναζητούν, έστω με λάθη και με ακρότητες, έστω αποσπασματικά, το νέο επαναστατικό πρόσωπο του ΚΚΕ, σε έναν κόσμο που αλλάζει ριζικά (...)» Ταυτόχρονα σημείωνε πως «στις μέρες μας αναντικατάστατος όρος ζωής για κάθε ζωντανό δημοκρατικό οργανισμό είναι η διαφάνεια, η δημοσιότητα. Η αντίληψη των στεγανών, της περιγραφής του Τύπου και των ΜΜΕ ως “μπαμπούλα” ή και η αντίληψη της χρησιμοποίησης της πληροφόρησης με κριτήριο βραχυπρόθεσμες σκοπιμότητες, είναι και ξεπερασμένη και επικίνδυνη (…)». Παράλληλα, η αποστροφή του ίδιου που προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις, ήταν εκείνη που ανέφερε ότι «η πραγματική πρόκληση είναι πως θα γίνει ή… πως θα ξαναγίνει το ΚΚΕ ουσιαστικά επαναστατικό. Πως θα τινάξει από πάνω του όλη τη σκουριά του συντηρητισμού, της απολογητικής, τη χρόνιας σιωπής και της αμηχανίας, που το μετατρέπουν μπροστά στα μάτια μας σε ένα γερασμένο και συνεχώς ασθενέστερο οργανισμό».

Από τη μεριά του ο Γιάννης Μπαλάφας, μέλος της ΚΟΑ, υπογράμμιζε πως δεν μπορούσε να συμφωνήσει «με απόψεις συντρόφων που εκθειάζουν τον σταλινισμό, που υποστηρίζουν την ανάγκη της δικτατορίας του προλεταριάτου, που θεωρούν προδότη τον γενικό γραμματέα του ΚΚΣΕ και άλλα παρόμοια». Όμως, έλεγε, «μπορούμε να συνυπάρξουμε στο κόμμα και με αυτούς τους συντρόφους» και εξέφραζε την πεποίθηση πως «το μέλλον,

εξάλλου, ανήκει στις ιδέες τις ανανεωτικές (μη την διαχρονική και όχι την τρέχουσα έννοια) (…)».

Ο Στέλιος Λογοθέτης, αναπληρωματικό μέλος Κ.Ε. και δήμαρχος Πειραιά, υποστήριζε πως «με μια νέα κουλτούρα στην εσωκομματική ζωή που θα εξασφαλίζει την ελεύθερη ανταλλαγή απόψεων και το σεβασμό της άλλης άποψης. Που θα βάζει φραγμό στην ανάπτυξη ανεξέλεγκτων αυτονομούμενων αναπαραγόμενων στο διηνεκές μηχανισμών… Η αυριανή σύνθεση της Κ.Ε. πρέπει να εξασφαλίζει αυτή την προς τα έξω φερεγγυότητα και την έξωθεν καλή μαρτυρία. Ας μη φοβόμαστε τον Τύπο σύντροφοι. Ας μιλά ο Τύπος για μας θετικά ή αρνητικά, εμείς πως απαντάμε και τι κάνουμε. Η διαφάνεια και η δημοσιότητα αν οι θέσεις μας είναι σωστές, μας είναι πολύτιμη βοήθεια (…)».

Από την πλευρά του ο Αλέκος Αλαβάνος, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ και ευρωβουλευτής, σημείωνε πως «το ανανεωτικό εγχείρημα του κόμματος δεν ήρθε από τα πάνω, από κάποιους συντρόφους της Κ.Ε. που έσπειραν τον σπόρο του κακού μέσα στις κομματικές οργανώσεις. Ήταν μια κίνηση από τα κάτω, που ξεκίνησε στο διάλογο των μελών για την Αν. Ευρώπη, ευαισθητοποίησε ένα τμήμα της Κ.Ε., έκανε το ντοκουμέντο της Κ.Ε. ένα ξεπερασμένο χαρτί (…)». Ταυτόχρονα υποστήριζε πως «το ΚΚΕ μπορεί να προχωρήσει εκεί που δεν προχώρησαν άλλοι. Να σπάσει τη στασιμότητα. Να ανασυγκροτήσει ιδέες, προγράμματα, ηγεσία. Να αποτελέσει παράδειγμα, μοχλό, κινητήρα για τον εκσυγχρονισμό όλης της πολιτικής ζωής και πρώτα απ’ όλα των δυνάμεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν εταίρο μας σε μια συνεργασία, σε μια εναλλακτική λύση στη συντηρητική διακυβέρνηση της Ν.Δ.». Ο ίδιος συμπλήρωνε πως «είναι αρνητικό ότι το Συνέδριο γίνεται σε συνθήκες αντιπαλότητας» και τόνιζε «τις ιστορικές ευθύνες του προέδρου του κόμματος για το κλίμα της αντιπαράθεσης και για τις ιδέες του παρελθόντος που εμφανίζονται μέσα στο Συνέδριο (…)». Επίσης σημείωνε ότι «πολλά από τα “εικονίσματα”, που καλούνταν οι σύντροφοι να υπερασπιστούν, όπως ο προλεταριακός διεθνισμός, έχουν εγκαταλειφθεί και πρόσθετε πως «δε θέλω να υπερασπιστώ την Κοινότητα. Εμείς τη βλέπουμε σαν στίβο σκληρών αγώνων ενάντια στις συντηρητικές δυνάμεις που ηγεμονεύουν σήμερα στην ΕΟΚ, ενάντια στις δυο ταχύτητες, ενάντια στις επεμβάσεις σε βάρος των εργαζομένων, όπως αυτές που γίνονται με το δάνειο. Επιδιώκουμε, σε συνθήκες διεθνοποίησης και ολοκλήρωσης, να συνενώνουμε την πάλη των εργαζομένων πέρα από σύνορα μέσα στην Κοινότητα και σ’ όλη την Ευρώπη για προστασία του περιβάλλοντος, για δίκαιες σχέσεις ανάμεσα στον καπιταλιστικό βορρά και τον πεινασμένο νότο, για ένα κοινό Ευρωπαϊκό Σπίτι… Μερικοί σύντροφοι στις ομιλίες τους εμφανίστηκαν σαν ιδιοκτήτες της εργατικής τάξης». Καταλήγοντας ανέφερε «ας αποφύγουμε σύντροφοι τη δημαγωγία και την κολακεία της εργατικής τάξης. Ας αποφύγουμε τον κίνδυνο ενός κόκκινου λαϊκισμού (...)».

Ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ηγετικό, επίσης, στέλεχος της «νέας φρουράς» και αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. του ΚΚΕ, υπογράμμιζε πως «φαίνεται ότι είναι δύσκολο σε ένα κόμμα σαν το δικό μας να υπάρχουν ακόμα και σήμερα διαφορές απόψεων και θεωρήσεων χωρίς να οδηγούν κατ' ανάγκη σε αφορισμούς σε αναθέματα και σε θρησκευτικού τύπου κατηγορητήρια. Και το πιο σημαντικό δεν είναι αυτό. Το καταστροφικό για το κόμμα μας και τη μετασυνεδριακή πορεία του είναι ότι κατατάσσουμε με περισσή ευκολία την άλλη άποψη σε ένα άλλο πολιτικό και ιδεολογικό ρεύμα και κατά προτίμηση σε αντίπαλο. Είναι σε όλους φανερό ότι μ' αυτή τη μεθοδολογία όσους όρκους κι αν παίρνουμε για την ενότητα βιάζουμε και οδηγούμε τα πράγματα σε άλλες ανώμαλες καταστάσεις που πληρώθηκαν ακριβά, πανάκριβα θα έλεγα από το κόμμα μας και το κίνημά μας. Ορισμένοι ίσως έχουν ήδη αποφασίσει να επαναλάβουν για πολλοστή φορά την ίδια παλιά ιστορία. Η τραγωδία πάει να εξελιχθεί σε φάρσα και κωμωδία. Ελπίζω ότι το ιστορικό αυτό Συνέδριο να μη καταγραφεί στη διαδρομή μας ως μια καινούργια μελανή σελίδα, αλλά να γίνει αφετηρία για μια πραγματική τομή προς το μέλλον μέσα απ' τη συνέχεια του κόμματός μας (...)» Ο ίδιος, αναφερόμενος στα λεγόμενα «κάποιου συντρόφου από την Κ.Ε.» που «έκανε λόγο για την ύπαρξη κέντρου διαρροών μέσα στο κόμμα», σημείωσε ότι αυτός όφειλε «να κατονομάσει το κέντρο και αυτούς που το συγκροτούν, αλλιώς οι καταγγελίες μόνο σαν συκοφαντία μπορεί να χαρακτηριστούν» και πρόσθεσε πως «όλοι καταδικάζουμε απερίφραστα τις διαρροές (...)».

Επίσης, ο Δημήτρης Καραγκουλές, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. της Κ.Ε., διερωτήθηκε «τι είναι λοιπόν η ανανέωση του ΚΚΕ για την οποία μιλάμε» και πρόσθεσε πως «δεν είναι παρά η προσπάθεια να απαντήσουμε στους παράγοντες που ευθύνονται για τη στασιμότητα και τη σημερινή φθίνουσα πορεία μας. Κι αυτή την προσπάθεια δεν τη διέκρινα στις ομιλίες πολλών αντιπροσώπων που μίλαγαν στο όνομα της διατήρησης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ (…)».

Από τη δική του σκοπιά, ο Γιάννης Τόλιος, υπεύθυνος οικονομικού τμήματος της Κ.Ε., αναφέρθηκε στο ζήτημα της ΕΟΚ, υποστηρίζοντας ότι «πολλά πράγματα είναι ξεκάθαρα από καιρό και δεν τιμά καθόλου ορισμένους συντρόφους όταν αποδίδουν σε άλλους τα πιο απίθανα πράγματα (π.χ. τάχα ισχυρίζονται ότι άλλαξε ο χαρακτήρας της ΕΟΚ) για ν' αποδείξουν σε συνέχεια την ανεδαφικότητά τους! Δε νομίζω ότι υπάρχει κανένας σ' αυτήν την αίθουσα που να έχει αμφιβολία για τον καπιταλιστικό χαρακτήρα της ΕΟΚ και τη νεοσυντηρική πολιτική που προωθεί. Κανένας επίσης δεν έχει αντίρρηση για την ανάγκη αναβάθμισης της πάλης όλων των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων, σε επίπεδο ΕΟΚ για την προώθηση κοινών επιδιώξεων. Και παραμένει πάντα ανοιχτό το μεγάλο ζήτημα, πως συγκεκριμένη πάλη θα συνδυαστεί πιο αποτελεσματικά με τη στρατηγική επιδίωξη της σοσιαλιστικής προοπτικής (…)».

Ο Δημήτρης Σαράφογλου, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., έλεγε πως «το περίεργο είναι ότι ορισμένοι ανάλογα πως τους βολεύει κατανέμουν τις ευθύνες. Έτσι για τα γεγονότα της ΚΝΕ είμαστε υπεύθυνοι όλοι, ενώ για τη διαδικασία της πλατιάς ολομέλειας και τα αποτελέσματα της πόλωσης το ανάθεμα πέφτει στους συντάκτες του προσχεδίου, παρότι ομόφωνα είχαμε εγκρίνει τη σύνθεση της Επιτροπής και παρότι αυτή η πλειοψηφία της Κ.Ε. είχε την άνεση (την αριθμητική και τη χρονική) είτε να μην πραγματοποιήσει την πλατιά ολομέλεια, είτε να συντάξει ένα δικό της προσχέδιο θέσεων, που την εκφράζει και την καλύπτει (…).

Εγώ δεν έζησα τη διάσπαση του ’68. Έχω ακούσει όμως από παλιούς συντρόφους τις τραυματικές εμπειρίες που πέρασαν τότε. Τόσο ήταν το χάσμα που’ χε δημιουργηθεί και στη φυλακή ακόμα δε μίλαγαν ο ένας στον άλλον. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει κάποιος στο κόμμα μας, που ν’ αναπολεί παρόμοιες στιγμές (…)».

Ο γραμματέας της ΚΝΕ Τάκης Θεοδωρικάκος, ανέφερε πως «ο σ. Γόντικας είπε πως η ΚΝΕ σήμερα αξιοποιείται από μέλη της Κ.Ε. Πότε το κατάλαβες αυτό σ. Γόντικα; Αν το είχες από καιρό, έπρεπε να το πεις από στο Κ.Σ., 1 χρόνο τώρα δεν έχεις διατυπώσει κάποια αντίρρηση για τους προσανατολισμούς του Κ.Σ. που στηρίζονται στις αποφάσεις του 5ου Συνεδρίου μας. Δίνεις το δικαίωμα στον καθένα να σκεφτεί ότι η χτεσινή σου τοποθέτηση, είναι μια προσπάθεια για ν’ αποποιηθείς των δικών σου ευθυνών, για την παλιά κατάσταση και για δημιουργία εντυπώσεων (…)».

Ο Γιάννης Δραγασάκης, αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ., υπογράμμιζε πως «μερικοί σύντροφοι, ακόμη και από την ηγεσία του κόμματός μας, έχουν απαντήσει σ’ όλα τα ερωτήματα. Πρόκειται γι’ αυτό τον τύπο των συντρόφων μας που ως συνήθως τα ξέρουν όλα και φυσικά μπορούν να σας πουν με ακρίβεια ζυγαριάς φαρμακείου ποιοι από τους παραπάνω είναι “πράκτορες του ιμπεριαλισμού”, ποιοι είναι “γεννημένοι αναθεωρητές” και ποιοι είναι “αφελείς” παρασυρμένοι απ’ αυτούς. Θεωρώ όχι μόνο πρόωρες, αλλά και βαθύτατα μυωπικές και ανεύθυνες αυτές τις εκτιμήσεις (…). Το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα ούτε υπάρχει ούτε μπορεί να υπάρξει πια με τη μορφή που το ξέραμε. Αλλάζει μορφή, σύνθεση. Αναζητά τους προσανατολισμούς του στις νέες συνθήκες. Είναι πρόωρο να προδιαγράψουμε την οριστική του μορφή (…). Για τις συνθήκες της Ελλάδας, ο πιο σωστός και πρόσφορος δρόμος είναι… της αυτοανανέωσης του ΚΚΕ ως ΚΚΕ. Με τον όρο όμως ότι αυτή πρέπει να γίνει σωστά και γρήγορα (…)».

Το ηγετικό στέλεχος της «νέας φρουράς» τόνιζε ότι «από την κρίση πρέπει να βγούμε είτε με διάσπαση είτε με ενότητα μέσα από την διαφορετικότητα. Τρίτος δρόμος δεν υπάρχει». Ο ίδιος έλεγε πως απορρίπτει «το δρόμο της διάσπασης και ό,τι οδηγεί σ’ αυτόν» και πρόσθετε πως «από την κρίση αυτή πρέπει να βγούμε μόνοι μας. Δεν κηρύσσω τον εθνικό

απομονωτισμό. Υποστηρίζω όμως ότι η ολόπλευρη συμμετοχή του κόμματός μας στις διεθνείς αναζητήσεις και διεργασίες πρέπει να γίνεται με βάση τις δικές μας αυτοτελώς επεξεργασμένες θέσεις (...)».

Το συμπέρασμα, για τον Γιάννη Δραγασάκη ήταν πως «η ιδιαιτερότητα του προβλήματος που έχουμε να λύσουμε, κατά τη γνώμη μου, είναι τούτη. Από τη μια έχουμε μια σοβαρή κρίση και από την άλλη οι παλιοί τρόποι, οι τρόποι με τους οποίους στο παρελθόν το κόμμα ξεπερνούσε τέτοιες καταστάσεις, δηλαδή με διασπάσεις και ξένες επεμβάσεις, δεν μπορούν και δε θέλουμε να εφαρμοστούν ούτε τώρα, ούτε αύριο, ούτε ποτέ πια (…)».

Η Μαρία Δαμανάκη, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., υποστήριζε πως «είναι ανάγκη να ξεπεράσουμε τη λογική των διαχωριστικών γραμμών. Την ακούσαμε και δω να τραβάει στην άκρη τις δυο πλευρές του διαχωρισμού: “Κάποιοι είναι κομμουνιστές και επαναστάτες, κάποιοι όχι (ή σε τελευταία ανάλυση δεν είναι)”. “Κάποιοι θέλουν την αυτοτέλεια του ΚΚΕ, άλλοι θέλουν να το διαλύσουν μέσα στον ΣΥΝ ή και μέσα στη σοσιαλδημοκρατία”. Μπροστά σ’ αυτούς τους διαχωρισμούς ωχριούν οι διαχωρισμοί σε συντηρητικούς και ανανεωτικούς που οι ίδιοι σύντροφοι μετά βδελυγμίας αποδοκιμάζουν (…).

Οι βαθύτατες διαφορές μας που πράγματι υπάρχουν ανάγονται στο πώς βλέπουμε την προσέγγιση του τελικού κοινού στόχου, το όραμα του σοσιαλισμού και η προοπτική μιας κοινωνίας χωρίς εκμετάλλευση, στο πως βλέπουμε επίσης τη σημερινή πραγματικότητα και τις κοσμογονικές αλλαγές που γίνονται στον κόσμο. Και αυτές τις διαφορές μπορεί το Συνέδριο να τις συζητήσει νηφάλια, άλλες να τις κλείσει και άλλες όχι. Είναι ο μόνος δρόμος για να εξασφαλιστεί η ενότητα του ΚΚΕ γύρω από ένα πλαίσιο ιδεολογικών , προγραμματικών και οργανωτικών αρχών (...)».

Ο Νίκος Χουντής, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., υπογράμμιζε ότι «από αρκετούς συντρόφους έχει υιοθετηθεί η άποψη ότι το κόμμα κινδυνεύει από σοσιαλδημοκρατικές απόψεις. Θα είχε ενδιαφέρον να προσδιορισθούν ποιες σκέψεις θεωρούν σοσιαλδημοκρατικές. Αυτοί οι συλλήβδην χαρακτηρισμοί σαν σοσιαλδημοκρατικοί για κάθε άποψη έξω από τα μέχρι τώρα γνωστά, έξω από τις βεβαιότητες και τις σιγουριές, δεν είναι σωστά (…)». Ταυτόχρονα έθετε μια σειρά από ερωτήματα, λέγοντας πως «θα χαρίσουμε την πάλη για τις μεταρρυθμίσεις στη σοσιαλδημοκρατία; Τόσο αιρετικό είναι να πει κανείς ότι ο ρόλος των μεταρρυθμίσεων σήμερα μεγαλώνει; Πρώτη φορά ακούνε ορισμένοι σύντροφοι τον πολυκομματισμό σε συνθήκες σοσιαλισμού; Είναι σοσιαλδημοκρατική η θέση στην οποία έστω και αργά και καθυστερημένα προσχωρήσαμε για την άρρηκτη σχέση σοσιαλισμού- δημοκρατίας; (…)»

Ο Κώστας Ζήκος, από την Επιτροπή Ηπείρου- Κέρκυρας- Λευκάδας, αναφερόμενος στην πλατιά ολομέλεια του Ιουνίου του 1990, έλεγε πως «από τις τοποθετήσεις συντρόφων, του Π.Γ. και της Κ.Ε. είναι σαφές ότι μετάνιωσαν για την οργάνωση εκείνης της συζήτησης. Το ερώτημα και ταυτόχρονα η αναπάντητη απορία μου είναι γιατί, πως είναι δυνατόν να θεωρούν σύντροφοι απαγορευμένο καρπό, αμάρτημα το γεγονός της οργάνωσης μιας συζήτησης ενόψει, μάλιστα, του προσυνεδριακού λόγου σ' ένα ντοκουμέντο, σ' ένα κείμενο που είχε συνταχθεί από τους υπεύθυνους των τμημάτων της ΚΕ και άλλα στελέχη του κόμματος με επικεφαλής τον γενικό γραμματέα. Δεν ήταν σημαντική συμβολή, ιδιαίτερης μάλιστα, αξίας η συζήτηση σ' ένα κείμενο που είχαν συμφωνήσει ομόφωνα οι υπεύθυνοι των κέντρων παραγωγής της πολιτικής του κόμματος με τη συμμετοχή του γενικού γραμματέα; Είναι δυνατόν στην εποχή μας, στην εποχή της πληροφορικής… Εμείς ν' αρνούμαστε να συζητήσουμε συλλογικές σκέψεις, υπευθύνων ομάδων δουλειάς; (…)».

Ο Γιώργος Παπαπέτρου, αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε., τόνιζε ότι «κατηγορείτε την επιτροπή του προσχεδίου ότι προσπάθησε να εξαπατήσει, να εκβιάσει το κόμμα. Ισχυρίζεστε ότι δε γνωρίζατε τις απόψεις τους. Γιατί δε λέτε ότι πάντα έτσι κάνατε; Ότι λόγω της δικής σας θεωρητικής ανεπάρκειας να επεξεργαστείτε τέτοιου είδους κείμενα αναθέσατε σ' αυτούς τους συντρόφους να σας ετοιμάσουνε το κείμενο, που μετά με τη γνωστή τακτική σας θα πριονίζατε όσο και όπως θέλατε (…). Χρησιμοποιήσατε το απαράδεκτο φαινόμενο των διαρροών προς ορισμένα μη κομματικά μέσα ενημέρωσης για να ενοχοποιήσετε τις διαφορετικές απόψεις και τους φορείς τους. Και αφού γνωρίζατε την κρισιμότητα της κατάστασης που είχε διαμορφωθεί στην Κ.Ε., ιδιαίτερα μετά την πλατιά Ολομέλεια γιατί αρνιόσασταν πεισματικά κάθε φορά να δοθεί δημοσιότητα στις εργασίες της Κ.Ε.; Ήταν μόνο ο φόβος για τη φτώχεια των επιχειρημάτων σας, όταν συζητούσαμε τα σχέδια ντοκουμέντων στην Κ.Ε., φτώχεια που φάνηκε κι εδώ ή κάπου σας βόλευε να τροφοδοτείτε το κυνήγι των μαγισσών;» Τέλος επιτέθηκε στην τάση της «παλιάς φρουράς» λέγοντας πως «ισχυρίζεστε ότι θέλετε να αναπτυχθεί ο Συνασπισμός, αλλά στην πράξη τον υπονομεύετε με κάθε τρόπο (…)».[21]

13.3 Η πολιτική πόλωση στα άκρα

Οι τοποθετήσεις των κεντρικών στελεχών του κόμματος κατέδειξαν, με τον πλέον προφανή τρόπο, την αδυναμία εξεύρεσης κοινών όρων για μια συμφωνία μεταξύ των δυο ομάδων.[22] Παρά την υπερψήφιση των τριών ντοκουμέντων, από τη συντριπτική πλειονότητα των αντιπροσώπων του Συνεδρίου, η πραγματικότητα ήταν άλλη, από αυτή που εξέπεμπε η κοινή ψήφισή τους. Στην ουσία, οι προσυνεδριακές διαδικασίες και τα όσα διαδραματίστηκαν στο Συνέδριο παγίωσαν το σχίσμα στο ΚΚΕ, τόσο σε επίπεδο στελεχών, όσο και στο σύνολο της κομματικής βάσης.

Ενδεικτικό της πολιτικής πόλωσης που επικρατούσε στις τάξεις του ΚΚΕ είναι η διαδικασία της ψηφοφορίας για την εκλογή της νέας Κεντρικής Επιτροπής. Κατά τη διάρκεια αυτής, τα σημειώματα και τα «χαρτάκια» με την σταυροδοσία για τους «επίλεκτους» των δυο πλευρών, κυριάρχησαν.

Οι οριακοί συσχετισμοί δύναμης του Συνεδρίου εκφράστηκαν και στην εκλογή της Κ.Ε.. Η «παλιά φρουρά» κατάφερε τελικά να κερδίσει την πλειοψηφία, έστω και με μικρή διαφορά. Από τα 111 της νέας Κ.Ε., τα 58 είχαν αναφορά στην «παλιά φρουρά» και τα 53 μέλη στη «νέα φρουρά». Προηγουμένως και παρά τις δημόσιες δηλώσεις τους ότι δεν πρόκειται να είναι εκ νέου υποψήφια για την Κεντρική Επιτροπή, κορυφαία στελέχη, της «παλιάς φρουράς», όπως ο Χαρίλαος Φλωράκης, η Αλέκα Παπαρήγα, ο Μήτσος Κωστόπουλος, ο Νίκος Καλούδης, ο Κώστας Τσολάκης, έθεσαν τελικά υποψηφιότητα και εκλέχτηκαν στη νέα Κ.Ε.. Αντίθετα, περιπτώσεις στελεχών όπως ο Αλέκος Αλαβάνος, από την πλευρά της «νέας φρουράς», δεν αποδέχτηκαν την πρόταση της υποψηφιότητάς τους, αιφνιδιάζοντας ακόμη και τους ίδιους τους συντρόφους τους. Αιτιολογώντας την απόφασή του εκείνη, ο Αλέκος Αλαβάνος στη μαρτυρία του στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, υποστηρίζει πως «νόμιζα ότι δεν μπορούμε να συνυπάρξουμε πια στο ίδιο κόμμα δυο διαφορετικές αντιλήψεις. Θεωρούσα ότι είμαστε δυο διαφορετικοί κόσμοι. Δεν ήταν προσωπικό το ζήτημα. Δεν υπήρχε μίσος για κανέναν, ούτε αντιπάθεια. Πίστευα ότι ακόμη κι αν είχε αποφευχθεί η διάσπαση θα δημιουργούνταν ένα ασφυκτικό πλαίσιο για ιδέες, δράσεις, πρωτοβουλίες και ανοίγματα σε άλλους χώρους, πλην της ΕΑΡ, οικολογικούς κ.λπ. Έτσι λειτούργησα εκείνη τη στιγμή, πιθανά και τώρα έτσι να λειτουργούσα και πάλι. Με αυτό το σκεπτικό λοιπόν δε δέχθηκα να είμαι υποψήφιος».[23]

Τελικά, στην νέα Κεντρική Επιτροπή, εκλέχτηκαν, με τη σειρά των σταυρών, οι: 1. Φλωράκης Χαρίλαος 718, 2. Χουρμουζιάδης Γιώργος 666, 3. Δαμανάκη Μαρία 655, 4. Δραγασάκης Γιάννης 652, 5. Εφραιμίδης Βασίλης 651, 6. Παπαρήγα Αλέκα 649, 7. Φαράκος Γρηγόρης 646, 8. Χαλβατζής Σπύρος, 643, 9. Λογοθέτης Στέλιος 638, 10. Κολοζώφ Ορέστης 637, 11. Παφίλης Θανάσης 637, 12. Θεωνάς Γιάννης 635, 13. Νικολαΐδου Βέρα 634, 14. Ανδρουλάκης Μίμης 628, 15. Βλάχος Θανάσης 628, 16. Κόρακας Στρατής 628, 17. Γόντικας Δημήτρης 626, 18. Αγγουράκης Μπάμπης 623, 19. Κωτσαντής Σήφης 623, 20. Τόλιος Γιάννης 623, 21. Καλαματιανός Βασίλης 622, 22. Στριφτάρης Σπύρος 620, 23. Κοντού Τούλα 618, 24. Χουντής Νίκος 616, 25. Λαφαζάνης Παναγιώτης 615, 26. Βουλγαρόπουλος Κώστας 614, 27. Νικολιδάκη Φλώρα 614, 28 Σαράφογλου Δημήτρης 614, 29. Κατσαρός Γιάννης 613, 30. Μαίλης Μάκης 610, 31. Σκοτινιώτης Πάνος 610, 32. Σκυλλάκος Αντώνης 610, 33. Τζιατζής Θεόδωρος 609, 34. Τρικούκης Μάκης 608, 35. Γκαγκανιάρας Αλέκος 607, 36. Μαρούκης Γιάννης 607, 37. Βλόντζος Θανάσης 605, 38. Μπαλωμένος Γιάννης 604, 39. Αραπάκη Καίτη 602, 40.

Καρτερός Θανάσης 602, 41. Πολυζωίδου Βάσω 602, 42. Καλούδης Νίκος 601, 43. Αραβανής Γεράσιμος 601, 44. Πλουμής Παναγιώτης 600, 45. Τσίγκας Τάκης 600, 46. Μεϊμάρογλου Γιάννη 599, 47. Σπυριδάκης Μιχάλης 599, 48. Καραγκουλές Δημήτρης 598, 49. Μαμάτσης Τάκης 598, 50. Στρατούλης Τάκης 598, 51. Δραβαλιάρης Τριαντ. 597, 52. Κακκαβάς Θωμάς 597, 53. Κωστόπουλος Μήτσος 597, 54. Τριγάζης Πάνος 595, 55. Καλλίτσης Κώστας 594, 56. Θεοδωρικάκος Τάκης 593, 57. Μπιτσάνης Ηλίας 592, 58. Κοκκινέλης Γιάννης 590, 59. Μαυρίκος Γεώργιος 590, 60. Μπέλλου Ελένη 590, 61. Παρασκευόπουλος Παρασκευάς 590, 62. Κουτσούμπας Δημήτρης 589, 63. Μπαλάφας Γιάννης 589, 64. Παπάζογλου Δημήτριος 589, 65. Σταμπολίδης Κώστας 589, 66. Τσολάκης Κώστας 589, 67. Κακουλίδης Γιώργος 588, 68. Καλαμπόγιας Αντώνης 588, 69. Ζάχαρης Μήτσος 586, 70. Παπαχριστοδούλου Κώστας 586, 71. Καραίνδρος Άγγελος 585, 72. Κλείτσας Θανάσης 584, 73. Λαιμός Στέφανος 584, 74. Χατζηδημητρίου Τραϊανός 584, 75. Κοντοφάκας Δημήτρης 583, 76. Κοψίδης Μάκης 583, 77. Σεβαστιάδου Γιώτα 583, 78. Δημουλάς Τηλέμαχος 581, 79. Καρατσάλος Χρήστος 581, 80. Λεωτσάκος Στάθης 581, 81. Γιακουμιδάκης Μανώλης 580, 82. Ευθυμίου Θύμιος 580, 83. Κόφας Χρήστος 580, 84. Αρβανιτάκης Δημήτρης 579, 85. Βίτσας Δημήτρης 579, 86. Ποσοτίδης Γιάννης 579, 87. Κουνενάκης Δημήτρης 578, 88. Ταβλανίδης Κώστας 578, 89. Αλισανδράκης Κώστας 577, 90. Κορτζίδης Χρήστος 577, 91. Κουρουζίδης Σάκης 577, 92. Φουνταλής Δήμος 577, 93. Λουκάς Στέφανος 576, 94. Παναγής Γιάννης 576, 95. Πιαδίτου Βάντα 576, 96. Γραβάνης Βασίλης 574, 97. Κυριάκος Σωτήρης 574, 98. Κωνσταντινίδης Θεοδόσης 574, 99. Μπατιστάτος Νίκος 574, 100. Σκιαδώτης Γιώργος 574, 101. Μπούτας Βαγγέλης 573, 102. Χαλκιάς Χρήστος 572, 103. Παναρέτου Σούλα 571, 104. Παρασκευάς Κώστας 571, 105. Πουντίδης Ιορδάνης 570, 106. Βαμβέτσος Στάθης 568, 107. Δημητράκας Παναγιώτης 568, 108. Κοσμόπουλος Αποστόλης 567, 109. Τσαμπής Στράτος 567, 110. Κρέωνας Δημήτρης 565, 111. Χώτος Γιάννης 565 (...)».

Παράλληλα, στην Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου (ΚΕΟΕ), εκλέχθηκαν οι «Μαραγκουδάκης Κώστας, Μίχου Κική, Ψαλιδόπουλος Γιώργος, Κυριακίδης Νίκος, Καλιμπάκ Ταρσίτσα, Καραμάνης Σάββας, Αλαμανιώτης Παναγιώτης, Ντίνος Αντώνης, Προκόπης Ηλίας».[24]

Στο τέλος της ψηφοφορίας για την εκλογή νέας Κ.Ε., υπήρξε απόφαση της εφορευτικής επιτροπής, να πραγματοποιηθεί και δεύτερη φορά καταμέτρηση των σταυρών, καθώς η διαφορά στις τελευταίες θέσεις ήταν οριακή και μπορεί να είχαν γίνει λάθη. Ομόφωνα το Συνέδριο ανέθεσε στη νέα Κ.Ε. να προχωρήσει σε νέα καταμέτρηση των σταυρών, κάτι όμως που δεν έγινε ποτέ, με απόφαση της πλειοψηφίας της νέας Κ.Ε.. Στις 9 Μαρτίου μάλιστα, τέσσερα μέλη της εφορευτικής επιτροπής του 13ου Συνεδρίου έστειλαν στον «Ριζοσπάστη» επιστολές- δηλώσεις σχετικά με τη διαδικασία καταμέτρησης των σταυρών για την εκλογή των υποψηφίων για τη νέα

Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ. Ο Γιάννης Σφύρης ανέφερε ότι η διαδικασία εκλογής και η κλήρωση για δύο θέσεις αυτών που ισοψήφισαν (4-5) επικυρώθηκε ομόφωνα. Ο Χρυσόστομος Χρηστίδης έκανε λόγο για 7 αμφισβητούμενα ψηφοδέλτια, τα οποία δεν επανεξετάστηκαν ως όφειλαν. Ο Ανδρέας Μητρόπουλος έγραψε για την ανάγκη επανακαταμέτρησης των σταυρών, καθώς όπως σημείωνε ήταν εντατική και γρήγορη δουλειά, συνεπώς μπορεί να γίνανε λάθη, όπως έδειξε και ο επανέλεγχος των ισοψηφισάντων. Τέλος, η Όλγα Ζαχαριάδου επέρριπτε ευθύνες σε όσους από την Εφορευτική Επιτροπή αρνήθηκαν τον επανέλεγχο, όταν τη μεθεπόμενη του Συνεδρίου κλήθηκαν στον Περισσό για να το πράξουν. Κι αυτή όπως ο Χρ. Χρηστίδης επιρρίπτανε τις ευθύνες στον Σπύρο Χαλβατζή.[25]

Οι καθοριστικοί παράγοντες ωστόσο που κρίνανε το 13ο Συνέδριο είναι άλλοι και πέρα από αυτούς που έχουν να κάνουν με την επανακαταμέτρηση των σταυρών. Κάθε μία πλευρά τις αποτιμά ωστόσο και διαφορετικά.

Σύμφωνα με την Αλέκα Παπαρήγα [πρόκειται για εκτίμηση χρόνια μετά τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1991] τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» του κόμματος είχαν δει τότε «να βουλιάζει το καράβι» κι επομένως «τα ποντίκια» ψάχνανε τρόπο να φύγουν.[26] Ο Μάκης Μαίλης εξάλλου υποστηρίζει ότι τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» είχαν ένα «ανεκπλήρωτο χρέος», τη «διάλυση» του ΚΚΕ. Όπως επισημαίνει «το 1991 επαναλήφθηκε το 1968. Όπως τότε, έτσι και 23 χρόνια αργότερα (τηρουμένων των ιστορικών αναλογιών) στο ΚΚΕ ξετυλίχθηκαν παραπλήσια γεγονότα. Και το 1968 και το 1991 οι φορείς της διάσπασής του πρόβαλαν την ανάγκη της βαθιάς ανανέωσης του ΚΚΕ. Και στις δυο περιπτώσεις η διάλυση του κόμματός μας επιχειρήθηκε με "δούρειο ίππο" την ΕΔΑ και τον "Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου", δηλαδή με συμμαχικά σχήματα που βασική τους δύναμη είχαν το ΚΚΕ. Και την πρώτη και τη δεύτερη φορά η μέθοδος, που ακολουθήθηκε, ήταν κοινή. Στη δεύτερη περίπτωση η επανάληψη δεν πήρε τη μορφή της φάρσας. Περιείχε όλα τα στοιχεία ενός ανεκπλήρωτου χρέους. Έμοιαζε με ρεβάνς που έπρεπε οπωσδήποτε να παρθεί, αφού η πρώτη απόπειρα είχε αποτύχει».[27]

Διαφορετική και εκ διαμέτρου αντίθετη ωστόσο είναι η άποψη των στελεχών της «νέας φρουράς» για τους παράγοντες που καθόρισαν την έκβαση του 13ου Συνεδρίου, σημειώνοντας τη λάθος στρατηγική που χάραξαν, τις απώλειες συνέδρων που είχαν, τον ρόλο που διαδραμάτισε ο Χαρ. Φλωράκης, τη στάση του Αλ. Αλαβάνου κ.λπ.

Για τον Νίκο Χουντή, «στο τελικό αποτέλεσμα έπαιξε ρόλο ότι ένα κομμάτι έφυγε για Θεσσαλονίκη πριν γίνει η ψηφοφορία για την Κ.Ε.. Ακόμη, έπαιξε ρόλο η αφέλεια μας στη σταυροδοσία στο πλαίσιο του ενιαίου ψηφοδελτίου και η άρνηση κάποιων κεντρικών μας στελεχών να θέσουν υποψηφιότητα». Όπως αναφέρει ο ίδιος, «η μάχη εκεί έγινε στις τελευταίες

θέσεις του ψηφοδελτίου. Αφού εκλέχτηκαν τα γνωστά ονόματα και από τις δυο πλευρές, στο τέλος της λίστας η διαφορά στη σταυροδοσία ήταν ελάχιστη. Εκεί διαμορφώθηκε το αποτέλεσμα 57- 53 (…)». Ο Γιάννης Μπαλάφας, αντίστοιχα, θεωρεί πως ρόλο έπαιξε «η ομάδα των συνέδρων από τη Θεσσαλονίκη, η οποία αποχώρησε πριν την ψηφοφορία». Επίσης σημειώνει πως η άρνηση του Αλέκου Αλαβάνου να θέσει υποψηφιότητα για την Κ.Ε. «ήταν μεγάλο σοκ και έσπειρε ηττοπάθεια σε μας», ενώ προσθέτει πως «σημαντική επίσης ήταν η διαδικασία της ψηφοφορίας. Αυτοί πιάσανε τον κόσμο από πριν, είχαν νουθετήσει και εκβιάσει συνέδρους κ.ο.κ. Από μας αντίθετα, κατά την ψηφοφορία, φύγανε στελέχη μας (…)». Παράλληλα, τόσο ο Γιάννης Δραγασάκης, όσο και ο Μίμης Ανδρουλάκης κάνουν λόγο για «κατασκευασμένες» οργανώσεις, όπως αυτή της Τασκένδης, που διαμόρφωσαν άλλους συσχετισμούς από τους πραγματικούς.[28] Η Αλέκα Παπαρήγα, απαντώντας σε αυτόν τον ισχυρισμό, τονίζει ότι πρόκειται για οργανώσεις του κόμματος στο εξωτερικό και πολιτικούς πρόσφυγες που είχαν απομείνει από τη μετεμφυλιακή περίοδο στην Τασκένδη και ήταν μέλη του κόμματος, έτσι αναρωτιέται «από τη στιγμή που ήταν μέλη του κόμματος αυτοί, δεν μπορούσαν να έρθουν σε ένα συνέδριο αντιπρόσωποι;»[29]

Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι στελέχη της «νέας φρουράς» επισημαίνουν πως ακόμη κι αν κατάφερναν να κερδίσουν τους συσχετισμούς του Συνεδρίου, η «παλιά φρουρά» ήταν αποφασισμένη με κάθε τρόπο [είτε βίαια, είτε με διαρκή φθορά προς τη νέα ηγεσία], να μην παραδώσει τα «κλειδιά» και τον τίτλο του κόμματος.[30]

13.4 Η νέα ηγεσία

Παρά τις αντεγκλήσεις του 13ου Συνεδρίου, τους επόμενους μήνες, μέχρι τον Ιούνιο του 1991, καταβλήθηκαν ορισμένες προσπάθειες προκειμένου να μετριασθεί η κατάσταση και οι δυο πτέρυγες του κόμματος να βαδίσουν από κοινού. Όπως αποδείχθηκε, εκ των υστέρων, κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό και ενδεχομένως να μη βρισκόταν στις διαθέσεις και των δυο πλευρών. Στην πραγματικότητα, η διάσπαση είχε συντελεστεί στο χώρο του 13ου Συνεδρίου, αλλά τυπικά επισφραγίστηκε λίγους, μόνο, μήνες αργότερα.

Το μετασυνεδριακό πλαίσιο στο οποίο κινήθηκαν οι δυο τάσεις διαφέρει από την παράδοση των κομμουνιστικών κομμάτων, που ήθελε τα συνεδριακά ντοκουμέντα και τα νέα καθοδηγητικά όργανα να συνιστούν τα δύο βασικά στοιχεία μιας αδιάσπαστης και πειθαρχημένης κατάστασης. Ταυτόχρονα, συνεχίστηκε η παράλληλη λειτουργία των δύο ομάδων και οι ιδιαίτερες συσκέψεις, γεγονός που καταμαρτυρεί την αδυναμία που υπήρχε να αποκατασταθεί ένα ενιαίο κέντρο καθοδήγησης. Στοιχείο που θα νομιμοποιούσε τη λειτουργία της ανώτατης και ανώτερης- Π.Γ. και Κ.Ε. δηλαδή- καθοδηγητικής ομάδας.

Στο νέο σκηνικό που διαμορφωνόταν, τα στελέχη της μειοψηφίας του Συνεδρίου επικαλούνταν τα ντοκουμέντα του, προκειμένου να υποστηρίξουν τις απόψεις τους, ενώ υποβιβάζανε τη σημασία της Κ.Ε. επιδιώκοντας την ίδια ώρα αναδιατάξεις στις σχέσεις πλειοψηφίας- μειοψηφίας και «ευρύτερες πλειοψηφίες», συναινέσεις, χωρίς, ταυτόχρονα, να παύουν να υπογραμμίζουν και την ανάγκη μιας αντιπροσωπευτικής σύνθεσης του νέου Πολιτικού Γραφείου. Αντίθετα, η πλειοψηφία που προέκυψε από το 13ο Συνέδριο, έθεσε σε δεύτερη μοίρα τα κείμενα του συνεδρίου και επικεντρώθηκε στη διατήρηση του ελέγχου της Κ.Ε., του Π.Γ., των μεγάλων οργανώσεων, τη διεύθυνση του «Ριζοσπάστη», του ραδιοφωνικού σταθμού «902 Αριστερά στα fm» και της ΚΟΜΕΠ.

Στην πρώτη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής μετά το 13ο Συνέδριο, για πρώτη φορά στην ιστορία του ΚΚΕ κατατέθηκαν δυο διαφορετικές υποψηφιότητες για τη θέση του γενικού γραμματέα. Δείγμα κι αυτό της νέας κατάστασης πραγμάτων ανάμεσα στη πλειοψηφία και την μειοψηφία του κόμματος.

Τελικά η Αλέκα Παπαρήγα εκλέχτηκε σε μυστική ψηφοφορία, από τους 110 παρόντες, με 57 ψήφους- έναντι 53 ψήφων του Γιάννη Δραγασάκη- νέα γενική γραμματέας της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Η πρώτη γυναίκα γ.γ. της Κ.Ε. του κόμματος, ήταν προσωπική επιλογή του Χαρίλαου Φλωράκη, στο πρόσωπο της οποίας η «παλιά φρουρά» φαίνεται να κατέληξε τελευταία απορρίπτοντας τον Ορέστη Κολοζώφ κι αφού πρώτα αρνήθηκε και ο Δ. Γόντικας. Στο μεταξύ, δεν μπορούσε να υπάρξει κοινή πρόταση των δυο «ομάδων» του κόμματος για ένα πρόσωπο. Η επιλογή της Αλ. Παπαρήγα να ηγηθεί της νέας κατάστασης του κόμματος, αιφνιδίασε το «ανανεωτικό ρεύμα», καθώς και τον ημερήσιο Τύπο της εποχής, ο οποίος δεν το είχε προβλέψει. Η ίδια ωστόσο, είχε γίνει άνθρωπος της στενής εμπιστοσύνης του Χαρίλαου Φλωράκη ήδη από το 12ο Συνέδριο. Για τον Παύλο Τσίμα, η Αλέκα Παπαρήγα «μπορεί να μην ήταν το στέλεχος με τα περισσότερα κομματικά “γαλόνια»” και τις αγωνιστικές περγαμηνές, αλλά ήταν μακράν η ευφυέστερη του αντι-ανανεωτικου μπλοκ», γι’ αυτό και επισημαίνει πως «ήταν η καλύτερη τους επιλογή».[31]

Την πρόταση για την Αλέκα Παπαρήγα κατέθεσε στη συνεδρίαση της Κ.Ε. ο Ορέστης Κολοζώφ, ενώ ο Πάνος Τριγάζης και ο Παρασκευάς Παρασκευόπουλος πρότειναν την επανεκλογή από την Κ.Ε. του Γρηγόρη Φαράκου στη θέση του γενικού γραμματέα. Ο Γρ. Φαράκος δεν έκανε αποδεκτή την πρόταση να τεθεί υποψήφιος και πρότεινε τον Γιάννη Δραγασάκη. Υποψήφιος για τη θέση του γενικού γραμματέα προτάθηκε και ο Γιώργος Χουρμουζιάδης, από τον Ηλία Προκόπη. Ο Γ. Χουρμουζιάδης δεν αποδέχτηκε την υποψηφιότητα και με τη σειρά του πρότεινε να δεχτεί ομόφωνα η Κ.Ε. ως πρόεδρο τον Χαρίλαο Φλωράκη και γ.γ. τον Γρηγόρη Φαράκο, κάτι που επίσης δεν έγινε δεκτό. Από την πλευρά του ο Χαρ.

Φλωράκης πρότεινε ο δεύτερος υποψήφιος να αναλάβει τη θέση του αναπληρωτή γραμματέα. Η πρόταση δεν έγινε αποδεκτή από τον Γ. Δραγασάκη, ο οποίος υποστήριξε ότι «ένα τέτοιο σχήμα ενέχει κινδύνους, δυισμού στην καθοδήγηση του κόμματος».[32]

Από την επομένη κιόλας ημέρα, της εκλογής της Αλέκας Παπαρήγα στο τιμόνι της ηγεσίας του ΚΚΕ, ζητούμενο ήταν ένα κοινό συμβόλαιο που θα προσπαθούσε να αναζητήσει την «ενότητα μέσα στη διαφορετικότητα» και θα κατέβαλλε «προσπάθεια ενδυνάμωσης του Συνασπισμού».[33] Παρά τις φαινομενικές διακηρύξεις ενότητας και τις εκατέρωθεν δηλώσεις σε αυτό το πνεύμα, η πραγματικότητα ήταν άλλη. Η τακτική των δυο πλευρών να κοινοποιούν τις θέσεις και τις απόψεις τους μέσω του Τύπου, όπως γινόταν και πριν το Συνέδριο, δε συνέβαλλε προς μια ενωτική κατεύθυνση. Παράλληλα αποδεικνυόταν πως η απόσταση που είχαν να διανύσουν οι δυο πλευρές, προκειμένου να συναντηθούν πολιτικά, ήταν μεγάλη και όπως αποδείχθηκε μη κατορθωτή.[34]

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης που παρέμενε ίδια με το προσυνεδριακό κλίμα, είναι τα κείμενα του Μάκη Μαίλη και του Μίμη Ανδρουλάκη. Στις 2 Μαρτίου, ο Μ. Μαίλης με άρθρο του στον «Ριζοσπάστη» εξαπέλυε επίθεση κατά των «ανανεωτικών» και κυρίως κατά του Μ. Ανδρουλάκη, τους οποίους κατηγορούσε ότι με τις δηλώσεις τους «τραβάνε το χαλί» της νέας γ.γ. της Κ.Ε.. Συγκεκριμένα έγραφε πως «το ΚΚΕ έχει γενική γραμματέα. Όχι υπό προθεσμία, όπως ισχυρίστηκε ο σ. Ανδρουλάκης, ούτε διατεθειμένη είναι ν' ακροβατεί, προκειμένου ν' αποφύγει το τράβηγμα –που άρχισε ήδη- του χαλιού κάτω από τα πόδια της. Η Κ.Ε. εκφράζοντας όπως ήδη αποδείχνεται, τις διαθέσεις της μεγάλης πλειοψηφίας των μελών του κόμματος, την εξέλεξε δίχως να ζητήσει την άδεια κανενός αυτόκλητου «σωτήρα» (ή μήπως θα' πρεπε;). Κατά συνέπεια προέχει ο σεβασμός στις αποφάσεις των οργάνων του ΚΚΕ. Ιδιαίτερα εκείνοι που κλείνουν σε όλες τις πτώσεις τη λέξη δημοκρατία, θα περίμενε κανείς να τηρούν τουλάχιστον τα προσχήματα.»[35] Στο άρθρο του Μ. Μαίλη, έσπευσε να απαντήσει ο Γρηγόρης Φαράκος, δηλώνοντας πως «αν συνεχίσουμε την προσπάθειά μας με τέτοιους πολεμικούς τόνους, τότε θα πει ότι πολύ λίγα πράγματα καταλάβαμε από την εντολή που μας έδωσε το 13ο Συνέδριο».[36] Επίσης, ο Δημήτρης Παπάζογλου, μέλος της Κ.Ε., έγραφε σχετικά με το κείμενο του Μ. Μαίλη πως «ας τα πούμε απλά και καθαρά σ. Μαίλη. Δικαίωμά σου να τοποθετείς τον εαυτό σου στη "νέα πλειοψηφία της Κ.Ε.". Μην επικαλείσαι όμως το καταστατικό γιατί δε σου το αναγνωρίζει. Δικαίωμά σου να αυτοανακηρύσσεσαι, ως μέρος της "νέας πλειοψηφίας", σε υπεράσπιση των αποφάσεων των οργάνων και των θεσμών του κόμματος. Αναγνώρισε ωστόσο και σε άλλους το δικαίωμα να υπερασπίζονται το κόμμα. Η ζωή θα κρίνει τον καθένα. Δεν είναι όμως δικαίωμά σου να ταυτίζεις το κόμμα και τους θεσμούς του με τη "νέα πλειοψηφία της Κ.Ε."».[37]

Στη συνέχεια, ο «πόλεμος κινήσεων» που είχε ξεκινήσει πριν ακόμα το 13ο Συνέδριο, θα μεταφερθεί σε άλλο πεδίο. Η διεύθυνση του «Ριζοσπάστη» πρόκειται να εγκαινιάσει στις 5 Μαρτίου τη στήλη με τον τίτλο «Διάλογος», που είχε να κάνει με σχετική απόφαση του Συνεδρίου, ώστε να δίνεται ο λόγος στα μέλη του κόμματος να αναπτύξουν τη σκέψη τους για θέματα που αφορούν το ΚΚΕ. Στην πραγματικότητα όμως, η στήλη έδινε συνέχεια στον προσυνεδριακό διάλογο, γεγονός που δεν ήταν αρεστό στη νέα ηγεσία του κόμματος. Έτσι, η πρωτοβουλία της διεύθυνσης του «Ρ» θα αποτελούσε κι αυτή πεδίο αντιπαραθέσεων, αλλά και συγκρούσεων στα όργανα του κόμματος, καθώς όπως υποστηριζόταν, υλοποιήθηκε μια απόφαση του Συνεδρίου, προτού εκλεγεί το νέο Π.Γ. και «καθαρογραφεί» το νέο καταστατικό [ενδεικτική είναι η τοποθέτηση επί του θέματος του Μ. Κωσόπουλου στο πλαίσιο συνεδρίασης της Κ.Ε. του κόμματος, που ακολουθεί στη συνέχεια].

Σε ό,τι αφορά τα κείμενα των μελών και στελεχών που δημοσιεύθηκαν, ήταν του αντίστοιχου πολεμικού κλίματος των προσυνεδριακών παρεμβάσεων, ενώ δίνανε συνέχεια στη διαμάχη των δυο πλευρών.

Την ίδια ώρα, η αδυναμία να συγκροτηθεί το νέο Πολιτικό Γραφείο ήταν ενδεικτική του κλίματος που είχε διαμορφωθεί στην κάθετη και οριζόντια δομή του κόμματος. Δώδεκα μέρες μετά τη λήξη των εργασιών του 13ου Συνεδρίου και έπειτα από διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δυο πλευρές, η Αλέκα Παπαρήγα πρότεινε τελικά στην Κ.Ε. δώδεκα ονόματα ως αποτέλεσμα συμβιβασμού, για το νέο Π.Γ. Το καθοδηγητικό όργανο θα αποτελούσαν εκ μέρους της ηγετικής ομάδας ο Δημήτρης Γόντικας, ο Γιάννης Θεωνάς, ο Βασίλης Καλαματιανός, ο Ορέστης Κολοζώφ, ο Σήφης Κωτσαντής, ο Τάκης Τσίγκας και ο Σπύρος Χαλβατζής, ενώ από τη μειοψηφία, η Μαρία Δαμανάκη, ο Γιάννης Δραγασάκης, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ο Παναγιώτης Τριγάζης και ο Νίκος Χουντής. Πρόκειται για έναν συσχετισμό 8 μέλη της πλειοψηφίας και 5 μέλη της μειοψηφίας. Παράλληλα, από τη συζήτηση αποκλείστηκαν ονόματα όπως του Μάκη Μαίλη, του Μήτσου Κωστόπουλου και του Αντώνη Σκυλλάκου από τη μια πλευρά και από την άλλη μεριά, του Μίμη Ανδρουλάκη, του Θανάση Καρτερού και του Δημήτρη Καραγκουλέ, επειδή ήταν πρόσωπα φορτισμένα από έντονες αντιδικίες.

Η ανανέωση στα πρόσωπα και την ηλικία των μελών του οργάνου, ήταν το κύριο χαρακτηριστικό του νέου Πολιτικού Γραφείου. Αυτό εξέφραζε την απαίτηση της βάσης του κόμματος, αλλά και μια ισορροπία στο σύνολο του κομματικού ιστού του ΚΚΕ, αν ληφθεί υπόψη ότι το σύνολο της Κ.Ε., αλλά και η μεγάλη πλειονότητα των συνέδρων, έδειχναν πως ο κομματικός οργανισμός στηριζόταν τότε κατ' εξοχήν στο ηλικιακό φάσμα των 30-45 ετών. Στο νέο Π.Γ., ο μεγαλύτερος σε ηλικία όλων, ήταν ο 50ετής Ορέστης Κολοζώφ, ο οποίος εκλέχτηκε για πρώτη φορά τακτικό μέλος της Κ.Ε. τον Δεκέμβριο του 1973, στο 9ο Συνέδριο. Αντίθετα, οι νεώτεροι του οργάνου

ήταν ο Νίκος Χουντής, ο οποίος είχε εκλεγεί αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε. στο 12ο Συνέδριο του 1987 και ο Τάκης Τσίγκας, που είχε εκλεγεί μέλος της Κ.Ε. στο 11ο Συνέδριο του 1982. Παράλληλα, η Μαρία Δαμανάκη ήταν αναπληρωματικό μέλος της Κ.Ε. μέχρι και το 13ο Συνέδριο, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης ήταν αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. μετά το 1989 και μέλος της Κ.Ε. μετά το 11ο συνέδριο του ’82, ενώ ο Γιάννης Δραγασάκης μετείχε στο Π.Γ. ως αναπληρωματικός από το ‘89 και μετά, και αναδείχτηκε στην Κ.Ε. από το 12ο Συνέδριο του ’87. Παλαιότερα μέλη της ηγεσίας μπορούσαν να θεωρηθούν ο Δημήτρης Γόντικας και ο Σπύρος Χαλβατζής, που μετείχαν στην Κ.Ε. από το 9ο και 10ο Συνέδριο αντίστοιχα. Ο Δ. Γόντικας ήταν επίσης μέλος του Π.Γ. από το 9ο Συνέδριο τον Δεκέμβριο του 1973.

Ο συσχετισμός δύναμης στο Πολιτικό Γραφείο δεν αντιστοιχούσε σε αυτόν της Κεντρικής Επιτροπής, γι’ αυτό και στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων συμφωνήθηκε τη θέση του Χαρίλαου Φλωράκη στην ηγεσία του Συνασπισμού, να αναλάβει η «ανανεωτική» Μαρία Δαμανάκη, πρόταση την οποία δέχθηκε με ευχαρίστηση η ΕΑΡ, όχι όμως και στελέχη της πλειοψηφίας του ΚΚΕ, όπως ο Μάκης Μαίλης. Σημειώνεται πως την παραίτησή του από τη θέση του γραμματέα του ΣΥΝ, υπέβαλλε- όπως είχε συμφωνηθεί- και ο Λεωνίδας Κύρκος.[38]

Πέρα από τη Μ. Δαμανάκη, αρμοδιότητες στον ΣΥΝ ανέλαβαν εκ μέρους του Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ ο Σπ. Χαλβατζής και ο Π. Λαφαζάνης. Ο πρώτος από τους δύο ανέλαβε και τα οικονομικά του κόμματος, ενώ ο δεύτερος την ευθύνη τμημάτων της Κ.Ε. και της ιστορίας του κόμματος. Ο Γ. Δραγασάκης ανέλαβε την ευθύνη για τη θεωρητική και ιδεολογική δουλειά του ΚΚΕ, καθώς και υπεύθυνος του οικονομικού τμήματος και αρμόδιος επεξεργασίας του νέου προγράμματος. Ο Ορ. Κολοζώφ την ευθύνη για τα κομματικά ΜΜΕ και ο Γ. Θεωνάς την ευθύνη του συνδικαλιστικού τμήματος. Ο Π. Τριγάζης τις Διεθνείς σχέσεις και ο Τ. Τσίγκας υπεύθυνος γραφείου Τύπου. Ο Δ. Γόντικας την οργανωτική δουλειά του κόμματος, ο Β. Καλαματιανός, ο Σ. Κωσταντής και ο Ν. Χουντής τις αρμοδιότητες στην οργανωτική δουλειά, ενώ ο Ν. Χουντής ανέλαβε και τη Νεολαία.[39]

Τη βαθύτατη, ωστόσο, κρίση στο ΚΚΕ, δε στάθηκε δυνατό να αντιμετωπίσει ούτε η εκλογή του νέου Π.Γ., ούτε και η ανάδειξη της Μαρίας Δαμανάκη στην ηγεσία του ΣΥΝ. Στοιχεία που καταδεικνύουν πως η διαπάλη στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κόμματος, δεν είχε να κάνει απλά με μια μάχη για την κατάληψη θέσεων και την αναπαραγωγή του κεντρικού μηχανισμού του κόμματος, αλλά με το σαφή χαρακτήρα της ιδεολογικής και πολιτικής σύγκρουσης που διεξαγόταν για μήνες.

Ενδεικτικές του κλίματος που επικρατούσε σε εκείνη την ιστορική συγκυρία είναι οι τοποθετήσεις των μελών της Κεντρικής Επιτροπής, στη

συνεδρίαση του καθοδηγητικού οργάνου για την εκλογή του νέου Πολιτικού Γραφείου.

Σε αυτή, τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» ασκούσαν κριτική στην πρόταση της ηγεσίας του κόμματος για τη σύνθεση του Π.Γ. Συγκεκριμένα, ο Μ. Ανδρουλάκης, έλεγε πως «για να μπορέσουμε να υπερβούμε τη σημερινή πραγματικότητα στο κόμμα, της διαίρεσης των διαφορετικών ρευμάτων, απόψεων, πρέπει να την αναγνωρίσουμε ειλικρινά. Πιστεύω ότι η λογική της πρότασης για το Π.Γ. δεν εκφράζει με πληρότητα την πραγματικότητα αυτή. Θέλει διόρθωση. Είναι αδύνατη και ως προς την αντιπροσώπευση του πλούτου των απόψεων και όσον αφορά την αξιοκρατία. Αδυνατώ να κατανοήσω τους λόγους του πεισματικού και ετσιθελικού αποκλεισμού των σ. Καραγκουλέ και Καρτερού, ο οποίος μάλιστα είναι μόλις ένα χρόνο αναπληρωματικό μέλος του Π.Γ. Δεν υπάρχει ούτε πολιτικό, ούτε ηθικό, ούτε αξιοκρατικό έρεισμα στον αποκλεισμό αυτόν (...)».

Ο Τρ. Δραβαλιάρης, από την πλευρά του, ανέφερε πως «η πρόταση για το νέο Π.Γ. υπακούει στη μίζερη λογική της αριθμητικής εκπροσώπησης των διαφορετικών απόψεων- τη λογική των ποσοστώσεων- με αποτέλεσμα να εναγκαλίζεται ό,τι αφορίζει (…) Η άρνηση της εισηγήτριας να συζητήσει τη συμμετοχή άλλων προσώπων στο ψηφοδέλτιο- ει μη μόνων αυτών που προτάθηκαν- προκαθορίζει το αποτέλεσμα, εκμηδενίζοντας το δικαίωμα των μελών της Κ.Ε. να συμβάλλουν στην εκλογή Π.Γ. της ευρύτερης αποδοχής (...)».

Ο Δ. Καραγκουλές δήλωνε πως φοβόταν «ότι ο δρόμος που διαγράφεται είναι να απομακρυνθούν στελέχη από καίριες θέσεις π.χ. Συνασπισμό ή "Ριζοσπάστη", όχι για λόγους αξιοκρατικούς, αλλά για ν' αντικατασταθούν από άλλους, που μάλιστα δεν έδωσαν δείγματα γραφής για εφαρμογή των αποφάσεων του Συνεδρίου στους συγκεκριμένους τομείς (...)».

Ο Ν. Χουντής, τόνιζε ότι «η εισήγηση δε νομίζω ότι είναι απαλλαγμένη από την προσυνεδριακή ατμόσφαιρα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα του εισηγητή να μιλάει για ομαδοποιήσεις, καταγγελίες για αρχηγούς δεν απαλλάσσει σε καμιά περίπτωση τον ίδιο ότι είναι έξω απ' όλα αυτά. Δε λύνονται αυτά τα ζητήματα με τέτοιες εισηγήσεις (...)». Αναφερόμενος στους «αποκλεισμούς συντρόφων και ιδιαίτερα του σ. Καραγκουλέ και σ. Καρτερού», είπε ότι «δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα το ένα είναι σε προσωπικό επίπεδο. Συνεχίζεται μια τακτική όπως στην περίπτωση της εκλογής γενικού γραμματέα. Όπως και τότε έτσι ψυχρά και χωρίς καμιά αιτιολογία, καμία κρίση δεν τοποθετήθηκε το ζήτημα γιατί δεν κάνει, γιατί δεν μπορεί να συνεχίσει να είναι γραμματέας ο σ. Φαράκος, έτσι και σήμερα δεν αιτιολογήθηκε γιατί δεν κάνουν για μέλη του Π.Γ. οι δυο σύντροφοι. Και δεύτερο πιο σοβαρό, το γεγονός ότι αν ο αποκλεισμός χωρίς αιτιολογία των 2 σ. συνδέεται με την ευθύνη που έχουν, στον ΣΥΝ και στον "Ριζοσπάστη" (...)».

Ο Θ. Καρτερός, στο πρόσωπο του οποίου, μαζί και του Δ. Καραγκουλέ επικεντρώθηκε η νέα διαμάχη, επισήμανε πως «με ενόχλησε προσωπικά το γεγονός– δε νιώθω καθόλου προσβεβλημένος που δεν ήμουνα στην πρόταση- με ενόχλησε όμως που δεν ένιωσε την υποχρέωση η Αλέκα να το εξηγήσει (…). Υπάρχουν, νομίζω, αποκλεισμοί με βάση τις απόψεις (…). Υπάρχει μια «ρεβανσισιτκή» θα' λεγα απόχρωση στον τρόπο που η Αλέκα αντιμετώπισε τον Δ. Καραγκουλέ (...)». Σε ό,τι αφορά τη στήλη «Διάλογος», ο ίδιος, ως διευθυντής της εφημερίδας, υποστήριζε πως «εγώ θεώρησα αυτονόητο καταστατικό μου καθήκον, όταν πήρα από συντρόφους άρθρα στο "Ριζοσπάστη", να τα δημοσιεύσω (...)».

Ο Π. Λαφαζάνης, υποστήριξε, από την πλευρά του, πως «είχα τη γνώμη ν' αφήσουμε προσωρινά το θέμα και η αντικατάσταση του σ. Χαρίλαου Φλωράκη να γίνει στο πανελλαδικό σώμα του Συνασπισμού. Φοβάμαι όμως, ότι αν αφήσουμε αυτή την εκκρεμότητα ακόμα περισσότερο θα δηλητηριάσουμε συνολικά το κλίμα στον Συνασπισμό και φοβάμαι ότι τότε πια θα είναι αργά να φανεί αυτή η κίνηση ως πρωτοβουλία- που έτσι είναι πράγματι- του σ. Χαρίλαου Φλωράκη και σαν μια φυσιολογική εξέλιξη στην πορεία του Συνασπισμού (…)».

Ο Γ. Δραγασάκης σημείωσε πως «δε νομίζω ότι φαινόμενα όπως η σημερινή κατάσταση στο κόμμα, που έχουν βαθύτερες αιτίες μπορούν να λύνονται με επιφανειακούς τεχνητούς τρόπους… Να λύσουμε το θέμα με τους σ. Καρτερό και Καραγκουλέ. Πρέπει ν' απαντήσουμε. Υποκρύπτει ο αποκλεισμός τους από το νέο Π.Γ. κριτική για τη δράση τους; Εάν «ναι», προσωπικά διαφωνώ με έναν τέτοιο τρόπο αξιολόγησης των στελεχών μας (...)»

Στα επιχειρήματα των στελεχών της «νέας φρουράς» απάντησε η ηγεσία του κόμματος.

Ο Γ. Θεωνάς υποστήριζε πως «η πρόταση που παρουσίασε στην Κ.Ε. η σ. Αλέκα είναι κατά τη γνώμη μου συνθετική. Παίρνει υπόψη της και την κατάσταση που υπάρχει σήμερα στο κόμμα, την κατάσταση που έκφρασε το Συνέδριο και τη σύνθεση της Κ.Ε. (…)». Ομοίως, ο Β. Καλαματιανός υπογράμμιζε πως «η πρόταση της σ. Αλέκας, συνολικά, κινείται στην κατεύθυνση πραγματοποίησης των αποφάσεων, αλλά και ξεπεράσματος των προβλημάτων στο κόμμα. Έγινε από ορισμένους σ. αναφορά στην ανάγκη ύπαρξης αξιοκρατικών κριτηρίων. Τι όμως ακριβώς εννοούμε αξιοκρατικό; Τα κριτήρια πάντα έχουν και υποκειμενικό χαρακτήρα (...)».

Ο Ορ. Κολοζώφ επεσήμαινε πως «η πρόταση της σ. Αλέκας για το Π.Γ. πάει προς θετική κατεύθυνση, αξίζει τον κόπο να την υποστηρίξουμε» και ο Δ. Κουτσούμπας ανέφερε πως «η πρόταση της σ. Αλέκας Παπαρήγα παίρνει υπόψη της όλα τα βασικά και απαραίτητα τουλάχιστον κριτήρια για την

ανάδειξη των μελών του Πολιτικού Γραφείου (…)». Παράλληλα συμπλήρωνε πως δε συμφωνούσε «με ορισμένους συντρόφους που θέτουν το ζήτημα της ενότητας αποκλειστικά σαν θέμα προσώπων της ηγεσίας (…)».

Ο Μ. Κωστόπουλος αναφερόμενος στην απόφαση της διεύθυνσης του «Ριζοσπάστη» για τη στήλη «Διάλογος», υπογράμμιζε πως δεν μπορούσε να κατανοήσει τους «"νέους" κανόνες λειτουργίας μας, όπως λ.χ. ν' αποφασίζει η σύνταξη του "Ριζοσπάστη" για ντεφάκτο άνοιγμα της στήλης "διάλογος", χωρίς να έχω τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσω το δημοκρατικό μου δικαίωμα να πω γνώμη γι' αυτό. Αν είναι στήλη αναπαραγωγής της πόλωσης- και αυτό κάνει- είμαι κατηγορηματικά αντίθετος (...)».

Από την πλευρά του ο Μ. Μαίλης εξέφρασε τη διαφωνία του με την παραίτηση του Χαρ. Φλωράκη από την προεδρία του ΣΥΝ και την τοποθέτηση στη θέση του της Μαρίας Δαμανάκη, λέγοντας πως «είναι γνωστός ο σεβασμός που έχω προς τον σ. Φλωράκη… Θέλω όμως να υπογραμμίσω ότι η ευθύνη του είναι σοβαρή. Διαφωνώ και με την αποχώρησή του σήμερα από τον Συνασπισμό και με τον τρόπο που ενήργησε. Ο σ. Φλωράκης είναι μέλος της Κ.Ε. του κόμματος. Εδώ έπρεπε να θέσει το ζήτημα και όχι αλλού.» Ταυτόχρονα πρότεινε επί τούτου «να αναβληθεί η συνεδρίαση της Ε.Ε.. Ή –αν αυτό πρακτικά δε γίνεται- ας συνεδριάσει ξανά η Κ.Ε., πριν την Ε.Ε. του Συνασπισμού. Να μην καταλήξουμε σήμερα.» Ο ίδιος πρόσθεσε ακόμη ότι: «υπονοώ μ' αυτήν την πρόταση και διαφωνία για το πρόσωπο της σ. Δαμανάκη σαν προέδρου του Συνασπισμού; Θα το πω καθαρά: Ναι. Υπάρχει και αυτό. Υπάρχει όμως και ανάγκη η Κ.Ε. να συζητάει ουσιαστικά και να μην υποβαθμίζεται ο ρόλος της (...)».

Ο Σπ. Χλαβατζής ανέφερε πως «έχουμε ορισμένες εκδηλώσεις που φανερώνουν ή τείνουν να διαμορφώσουν μια νέα κατάσταση στο Κόμμα και στο Συνασπισμό… Έχουμε εμφανίσεις, τοποθετήσεις στελεχών που ούτε λίγο ούτε πολύ χαράζουν μια πολιτική χαρακωμάτων. Ο "Ριζοσπάστης" πριν ακόμα καθαρογραφεί το νέο καταστατικό του κόμματος, ενεργοποίησε το άρθρο 3 παρ. γ' και ξεκίνησε από μόνος του ένα διάλογο, χωρίς καμία συνεννόηση, χωρίς να περιμένει την εκλογή νέου Π.Γ.»

Από την πλευρά του ο Δ. Γόντικας ανέφερε πως «ορισμένοι σύντροφοι… προτάσσουν το αν θα είναι το ένα ή αν θα είναι το άλλο πρόσωπο (σ.σ. στο Π.Γ.) με βάση κάποιες αντιλήψεις. Και μάλιστα στο πνεύμα αυτό γίνονται προεκτάσεις. Αν λόγου χάρη δεν είναι το ένα πρόσωπο ή το άλλο αυτό σηματοδοτεί αμέσως μια άλλη κατεύθυνση, κλίμα δυσπιστίας, κλίμα διάσπασης ή δεν ξέρω τι άλλο. Γιατί; Αν κινηθούμε με αυτή τη λογική δε θα βρούμε άκρη».[40] [41]

Παρά το γεγονός ωστόσο ότι οι αρμοδιότητες στο Πολιτικό Γραφείο κατανεμήθηκαν ισοβαρώς, τα στελέχη της «ανανεωτικής πτέρυγας» αποκλείστηκαν από το πρόγραμμα των πολιτικών εξορμήσεων του κόμματος, κατά την πρώτη, στην ουσία, μαζική πολιτική επικοινωνία του ΚΚΕ με τα μέλη και τους φίλους του, μετά το 13ο Συνέδριο.

13.5 Τα ανοιχτά μέτωπα

Μετά την εκλογή του νέου Πολιτικού Γραφείου, η ηγεσία του ΚΚΕ προσπάθησε και κατάφερε, στο πλαίσιο του ανταγωνισμού ανάμεσα στις δυο πλευρές, να ελέγξει τα κεντρικά όργανα του μηχανισμού του κόμματος, ενώ επιδίωξε τον έλεγχο των μεγάλων οργανώσεων, της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης.

Ένα ακόμη βήμα προς τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1991, αποτελούν τα γεγονότα στο ημερήσιο κομματικό όργανο, τον «Ριζοσπάστη», τον Μάρτιο του ίδιου έτους. Τα μέσα ενημέρωσης που διαθέτει ένα κομμουνιστικό κόμμα, αποτελούσαν πάντα τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην ηγεσία του και την κομματική βάση, αλλά και ευρύτερα στην κοινωνία. Στην προκειμένη περίπτωση, κυρίως, ο «Ριζοσπάστης», αλλά και ο ραδιοφωνικός σταθμός «902 Αριστερά στα fm» μαζί με την ΚΟΜΕΠ, αποτέλεσαν, για την πλειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στόχοι που έπρεπε να «ελέγξει», ώστε να παγιωθεί η ηγεμονία της.

Η πλειοψηφία του Π.Γ. είχε αποφασίσει να εγκαταστήσει ως υπεύθυνο του Π.Γ. στον «Ριζοσπάστη» τον Ορέστη Κολοζώφ. Η κίνηση αυτή βρήκε, αρχικά, ισχυρές αντιστάσεις από τον ίδιο τον διευθυντή της εφημερίδας Θανάση Καρτερό. Ο ίδιος «ενημέρωσε το προσωπικό ότι κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν μπορεί να ασκεί τα διευθυντικά του καθήκοντα και να παραμένει στον "Ρ". Επίσης με επιστολή του ενημέρωσε το Πολιτικό Γραφείο για το ίδιο ζήτημα.»[42] Οι εργαζόμενοι της εφημερίδας ταυτόχρονα, σε συνελεύσεις που πραγματοποίησαν, αποδοκίμασαν- κατά πλειοψηφία- την παρέμβαση του Π.Γ., καθώς όπως υποστήριξαν «κάτι τέτοιο καταργεί στην πράξη τη σημερινή διεύθυνση του "Ρ" και θα' χει αρνητική επίδραση στην πορεία της εφημερίδας και πρότειναν στο Π.Γ. να επανεξετάσει την απόφασή του.»[43] Αποτέλεσμα των διαδικασιών αυτών, ήταν η παραίτηση από τη Συντακτική Επιτροπή του Νίκου Φωτάκη και του Ανδρέα Ανδρεούλη. Ακόμη, ανακοίνωσαν ότι αποχωρούν από την εφημερίδα ο σκιτσογράφος Στάθης, ο Νίκος Φωτάκης και ο Γιάννης Γούτης. Επίσης παραιτήθηκαν ο Λευτέρης Γιαννακόπουλος και ο Κυριάκος Ζηλάκος.

Από την πλευρά του το Π.Γ. επιχείρησε να ρίξει τους τόνους της αντιπαράθεσης και σε ανακοίνωσή του ανέφερε πως «ο θόρυβος που προκλήθηκε δεν ανταποκρίνεται στις προγραμματικές διαστάσεις του προβλήματος. Ιδιαίτερα οι χαρακτηρισμοί για "αντικατάσταση και

πραξικοπηματική ενέργεια", δεν έχουν καμία βάση».[44] Αντίθετα, σε δηλώσεις του ο Γρ. Φαράκος στον ραδιοφωνικό σταθμό «Φλας» επιτέθηκε κατά της νέας πλειοψηφίας του κόμματος. Όπως ο ίδιος δήλωσε, «δεν πρόκειται για παραίτηση του διευθυντή, πρόκειται για επιδίωξη, αυτό είναι ολοφάνερο», ενώ προσέθετε πως «σύμφωνα με το καταστατικό του ΚΚΕ, τέτοιες αποφάσεις για το κεντρικό δημοσιογραφικό όργανο παίρνονται με απόφαση της Κ.Ε. Εδώ, όχι μόνο η Κ.Ε. δεν έχει συζητήσει καθόλου αυτό το ζήτημα, δεν έχει ενημερωθεί καν για τον καταμερισμό που έχει γίνει στο Πολιτικό Γραφείο, αλλά ούτε απόφαση του Π.Γ. υπάρχει. Πιστεύω ότι πρόκειται για μια καθαρά αντικαταστατική, πραξικοπηματική ενέργεια εκ μέρους ορισμένων συντρόφων του Πολιτικού Γραφείου.»[45] Στη συνέχεια, ο Ορ. Κολοζώφ υποστήριξε πως «η δήλωση του σ. Φαράκου δεν έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα. Η διαδικασία που άρχισε σχετικά με το «Ριζοσπάστη» είναι σύμφωνη με τις αποφάσεις του Συνεδρίου και θα ολοκληρωθεί με την τήρηση όλων των δεσμεύσεων.» (παραπομπή) Παράλληλα, η Αλ. Παπαρήγα (στο «Μέγκα») δήλωνε πως «όλα κινούνται στα πλαίσια του καταστατικού».[46]

Για το ζήτημα του «Ριζοσπάστη» ακολούθησε συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, όπου για άλλη μια φορά διαπιστώθηκε το ίδιο πολωμένο κλίμα ανάμεσα στις δύο πτέρυγες..

Στην εισήγησή του ο Ορ. Κολοζώφ, περιέγραφε την πρώτη συνάντηση γνωριμίας του με τη συντακτική επιτροπή. Εκεί αναφέρει πως «υπογραμμίστηκε από μένα η ανάγκη, ο καθοδηγητικός ρόλος του Π.Γ. να είναι ουσιαστικός. Να γνωριστεί με τον χώρο της εφημερίδας, να έχει συνεργασία με τον διευθυντή και να παρακολουθεί τις συσκέψεις της συντακτικής επιτροπής. Με αυτές τις σκέψεις δεν συμφώνησε ο διευθυντής της εφημερίδας, ο Θ. Καρτερός και ορισμένα άλλα μέλη της συντακτικής επιτροπής. Επίσης εκφράσανε αντιρρήσεις και δηλώσανε πρόθεση παραίτησης από τη συντακτική επιτροπή οι: Ανδρεούλης, Κώττη, Μήτσης, Καραβάς. Ο Φωτάκης αμέσως δήλωσε ότι από εκείνη τη στιγμή παραιτείται (…)».

Παράλληλα, παρουσίαζε πως είχαν τα γεγονότα από τη σκοπιά του και υποστήριζε πως το σημείο διαφωνίας ήταν «η περίοδος συνεργασίας» των δυο πλευρών, του ίδιου με τον διευθυντή. Ο ίδιος έλεγε, όπως και 9 μέλη του Π.Γ., να μπορούσε να παρακολουθεί τις συσκέψεις της συντακτικής επιτροπής όποτε το επιθυμεί, ενώ ο Θ. Καρτερός έκανε λόγο για εβδομαδιαίες συνεργασίες.

Ταυτόχρονα επεσήμαινε ότι «δυστυχώς όλη αυτή η διαδικασία, από την πρώτη στιγμή ανάληψης της ευθύνης μου, συνοδεύτηκε από φήμες για απολύσεις, αλλαγές, εκδιώξεις, από δημόσιες δηλώσεις και τοποθετήσεις μελών της Κ.Ε. Οι φήμες και οι δηλώσεις γα μεθοδεύσεις εξαναγκασμού σε παραίτηση, παραβιάσεις του καταστατικού, πραξικοπηματικών ενεργειών που

δήθεν έγιναν από το Π.Γ., συνέβαλαν σ' ένα κλίμα έντασης και ανησυχίας στο προσωπικό της εφημερίδας και γενικότερα στα μέλη του κόμματος (...)».

Η πρόταση που κατέθεσε περιλάμβανε τα εξής σημεία, «η Κ.Ε. έχει την πολιτική ευθύνη της εφημερίδας και το Π.Γ. φυσικά στα ενδιάμεσα. Ο διευθυντής έχει την πλήρη ευθύνη της εφημερίδας και συνεργάζεται με το μέλος του Π.Γ. που παρακολουθεί τη δουλειά. Το μέλος του Π.Γ. που καθοδηγεί αυτόν τον τομέα ασκεί έλεγχο και εποπτεία όλης της δουλειάς μέσω του διευθυντή και παρακολουθεί τις συσκέψεις της συντακτικής επιτροπής, εφόσον το κρίνει αναγκαίο (…)». Ο ίδιος συμπλήρωνε πως «στην πρόταση αυτή θα είδατε ότι δεν αναφέρθηκα στο ζήτημα που αναδείχθηκε κεντρικό πρόβλημα χωρίς, κατά τη γνώμη μου, να είναι. Είναι γεγονός ότι το καταστατικό δημιουργεί οργανικές σχέσεις μεταξύ Κ.Ε. και εφημερίδας. Αυτό υπήρχε και προηγούμενα. Σήμερα όμως είναι διατυπωμένο και στο καταστατικό με μεγαλύτερη σαφήνεια (…)».

Από την πλευρά της η Αλέκα Παρήγα υπογράμμιζε πως «αν αυτό γινόταν μετά από 2-3 μήνες, αν υπήρχε εμπειρία κακής καθοδήγησης από την πλευρά του Π.Γ., θα το καταλάβαινα. Ούτε καν αυτό που άρχισε να λέγεται περί πίστωσης χρόνου, για να φτιαχτεί η πρόταση, δε δόθηκε. Αυτό για μένα είναι το πρόβλημα (...)» Αναφερόμενη επίσης, σε κεντρικά στελέχη στον «Ριζοσπάστη», ανέφερε πως «αισθάνθηκα να έχουν την αντίληψη, θα έλεγα, της ιδιοκτησίας», για να προσθέσει στη συνέχεια και την αντίληψη της «αυτονομίας», όπως και την «αυτάρκεια». Καταλήγοντας σημείωνε πως «εγώ ήμουν απ' αυτούς που είχαν ένσταση στο Π.Γ. να παραμείνουμε στην πρόταση και στην παραμονή του Καρτερού στη διεύθυνση του "Ριζοσπάστη". Το λέω για να το έχει υπόψη η Κ.Ε. Η λύση πρέπει να δοθεί μέσα από τον "Ριζοσπάστη". Δεν είμαστε στη δικτατορία για λύσεις εκτός χώρου. Μπορούμε, μέσα από τους δημοσιογράφους να δοθεί η λύση (...)».

Παίρνοντας το λόγο ο Θανάσης Καρτερός τόνιζε ότι «είχε το δικαίωμα το Π.Γ. να προτείνει στην Κ.Ε. να αλλάξει το διευθυντή του "Ριζοσπάστη", όμως με καθαρούς όρους, πολιτικούς, δημοσιογραφικούς, ξεκινώντας από το τι "Ριζοσπάστης" μας χρειάζεται. Αντί γι' αυτό έχουμε ένα περίεργο φαινόμενο: Να γίνεται στον "Ριζοσπάστη" αυτό που γίνεται, να παίρνονται κάποια μέτρα για τον "Ριζοσπάστη" και να συζητάμε τώρα ξεκινώντας από τα πόδια κι όχι απ' το κεφάλι (…). Δεν ξέρω αν υπήρχε ή δεν υπήρχε απόφαση του Π.Γ., αλλά νομίζω ότι είναι μια ειδυλλιακή περιγραφή του γεγονότος, ότι ήρθαν εκεί οι σύντροφοι να μας ρωτήσουν τι γίνεται. Δεν είναι σωστό αυτό, σύντροφοι. Εμένα μου ανακοινώθηκε ως απόφαση αυτό το πράγμα. Την ώρα που μου ανακοινώθηκε- και δεν υπήρχε καμιά διάθεση άλλου είδους πολιτικής αντιδικίας- είπα στην Παπαρήγα ότι δεν πρόκειται να παραμείνω για πολλούς και διάφορους λόγους. Αμέσως το είπα. Και επίσης την προειδοποίησα ότι θα υπάρχουν πολλές αντιδράσεις από τον "Ριζοσπάστη". Και "μετά φόβου Θεού"

την προειδοποίησα κιόλας, διότι υπάρχει ένας κίνδυνος να θεωρηθεί ότι εγώ εξεβίαζα με τον “Ριζοσπάστη”».[47]

Ο γραμματέας της ΚΟΒ του «Ριζοσπάστη» Ανδρέας Ανδρεούλης, σημείωνε πως «στη συνεδρίαση της συντακτικής επιτροπής που έγινε την προηγούμενη Παρασκευή, δε μας ειπώθηκε ότι υπάρχει μια πρόταση ή είναι υπό διαμόρφωση μια πρόταση προς το Π.Γ. και να τη συζητήσουμε και να ενημερωθεί και ο Κολοζώφ. Οι δυο σύντροφοι που ήρθαν, η Παπαρήγα και ο Κολοζώφ, είπαν ότι υπάρχει απόφαση του Π.Γ. για οργανική ένταξη στον “Ριζοσπάστη” του Κολοζώφ από μέρους του Π.Γ.» Ακόμη προσέθεσε πως «δεν αμφισβητήσαμε ούτε την πολιτική ευθύνη της Κ.Ε. και του Π.Γ., ούτε τις αρμοδιότητες του Κολοζώφ. Αμφισβητήσαμε και με τη χτεσινή μας απόφαση τον τρόπο που προσδιορίζονται αυτές οι αρμοδιότητες (...)».

Ο Δ. Γόντικας από την πλευρά του αναρωτιόταν «πως θα λύνονται οι διαφορές, οι διαφωνίες που θα προκύπτουν στην πορεία της δουλειάς της Κ.Ε. και του Π.Γ.; Θα λύνονται μέσα στα πλαίσια του καταστατικού ή μέσω των εφημερίδων; Θα αποφασίζουν τα όργανα ή ο κάθε σύντροφος όπως νομίζει; (…)»

Παράλληλα, ο Γ. Θεωνάς κατέθετε τους φόβους του «ότι όλη αυτή η ιστορία που ξεσηκώθηκε, εκτός από την ουσιαστική πλευρά που έχει, που συνδέεται με τον «Ριζοσπάστη» και με την πολιτική καθοδήγηση του, έχει και στόχο –πολύ φοβάμαι ότι αντικειμενικά τουλάχιστον έτσι λειτουργεί- να ανακόψει αυτήν την προσπάθεια που κάνει σήμερα το Π.Γ. και η Κ.Ε. (…)».

Ο Μ. Κωστόπουλος υπογράμμιζε πως «ο σ. Καρτερός δεν μπορεί να μείνει ως διευθυντής στο «Ρ». Οι δημόσιες εμφανίσεις του έκαναν ανεπανόρθωτη ζημιά που θα χρειαστεί χρόνος για αποκατάσταση» και πρότεινε «για ένα μεταβατικό διάστημα και κατ’ ανάγκη τυπικά διευθυντής να είναι ο σ. Κολοζώφ.» Επίσης καλούσε την Κ.Ε. «να κάνει έντονη κριτική στο σ. Φαράκο για τις δηλώσεις του (...)».

Ο βετεράνος κομμουνιστής Ν. Καλούδης, υποστήριζε από την πλευρά του πως «το Π.Γ., με τον καταμερισμό που έκανε ανάμεσα στα μέλη του, ανέθεσε στον Κολοζώφ την ευθύνη για τον “Ριζοσπάστη”. Ο καταμερισμός δημοσιεύτηκε στον Τύπο. Ήταν γνωστός στην Κ.Ε. όταν συζητούσαμε. Και μπορούσε, οποιοσδήποτε, αν είχε παρατήρηση να τη φέρει. Συνεπώς που βρίσκεται η καταστατική παραβίαση για την οποία έγινε λόγος; (…)»

Αντίθετα, από την πλευρά της «νέας φρουράς», ο Π. Λαφαζάνης επέρριψε ευθύνες στην πλειοψηφία του Π.Γ. για την κρίση που δημιουργήθηκε. «Πού πάρθηκαν αυτές οι αποφάσεις», αναρωτήθηκε και «πως ανακοινώθηκαν στο συντακτικό προσωπικό και άρχισε να δημιουργείται ο θόρυβος και η θύελλα»; Ταυτόχρονα προσέθετε, «Καρτερός μη Καρτερός. Δεν είναι εκεί το πρόβλημα. Ούτε είναι προσωπικό το θέμα. Σήμερα είναι ο

Καρτερός, αύριο είναι ένας άλλος. Το θέμα είναι: Ποια θα είναι η ευθύνη της Κ.Ε. Ποια θα είναι η ευθύνη του Π.Γ. και πως θα λειτουργεί ο "Ριζοσπάστης" (…)». Ομοίως ο Ν. Χουντής σημείωνε πως «οι χειρισμοί από το Π.Γ. και την Κ.Ε. μετά το Συνέδριο δε λύνουν προβλήματα, αλλά το αντίθετο. Γιατί το θέμα του "Ριζοσπάστη" είναι ο επόμενος κρίκος της αλυσίδας που ξεκίνησε με τον τρόπο που έκλεισε το θέμα του επανελέγχου των ψηφοδελτίων με τη γνωστή απόφαση της Κ.Ε. (…)».

Ακόμη, ο τέως γ.γ. της Κεντρικής Επιτροπής Γρ. Φαράκος, έλεγε πως «δεν πρόκειται απλώς για υποβάθμιση του ρόλου της Κ.Ε., αλλά και της ίδιας της νοημοσύνης των μελών της Κ.Ε. Είναι αδύνατος να συνεχιστεί αυτή η κατάσταση. Δεν έγινε καν ανακοίνωση στα μέλη της Κ.Ε. για τον καταμερισμό στα μέλη του Π.Γ. (…)». Επίσης αναρωτιόταν για το «ποιοι άρχισαν τις δηλώσεις μετά το 13ο Συνέδριο και ειδικά για το ζήτημα των αλλαγών στη σύνθεση του προσωπικού του "Ριζοσπάστη"; Σύντροφε Χαλβατζή, εσύ έδωσες το "εναρκτήριο λάκτισμα" σ' αυτό. Και μετά ο Κολοζώφ. Που μιλήσατε, μετά το 13ο Συνέδριο, ότι μπορεί να γίνουν και αλλαγές στο προσωπικό. Ποιος ο λόγος; Υπήρχε τέτοια απόφαση; Όσο για την Παπαρήγα, δεν έχει αφήσει ραδιοσταθμό, δεν έχει αφήσει εφημερίδα, δεν έχει αφήσει σταθμό τηλεόρασης που να μη μιλάει και να λέει δικές της απόψεις. Ε, όχι σύντροφοι. Δε θα είμαστε εδώ ανειλικρινής και θα εξασκήσω το δικαίωμα που μου δίνει το καταστατικό σ' αυτές τις περιπτώσεις». Ο ίδιος προσέθετε ακόμη ότι «δεν έχει νόημα η εγκατάσταση εκεί. Ας είμαστε λογικοί. Αν είναι σωστή η πρόταση του, ότι μέσω του διευθυντή θα κάνει τη δουλειά και αυτή είναι η πρόθεση –έτσι λέει η πρόταση- τότε τι θα κάνει ο Κολοζώφ όλη την ημέρα στον "Ριζοσπάστη"; Θα διαβάζει εφημερίδες ή θα περιμένει στο γραφείο του να πάει οποιοσδήποτε διευθυντής να τον ρωτήσει για κάποιο ζήτημα; Δεν είναι λογικά πράγματα αυτά».[48] [49]

Στο μεταξύ, η γενική συνέλευση της ΚΟΒ του "Ρ" είχε εκφράσει την «κατηγορηματική της αντίθεση σε χειρισμούς και μεθοδεύσεις του Π.Γ. που οδηγούν στη ντε φάκτο κατάργηση του διευθυντή του "Ριζοσπάστη". Το όποιο ζήτημα διευθυντή του «Ρ» αν υπήρχε, όφειλε να τεθεί εξαρχής στην Κεντρική Επιτροπή, τη μόνη αρμόδια να αποφασίσει όπως ρητά ορίζει το Καταστατικό». Παράλληλα η Γ.Σ. επιβεβαίωσε την εμπιστοσύνη της στο διευθυντή του "Ρ" Θαν. Καρτερό και στη Συντακτική Επιτροπή της εφημερίδας».[50]

Το ζήτημα της εφημερίδας λύθηκε τελικά με συμβιβαστικό τρόπο. Οι δυο πλευρές συμφώνησαν να απομακρυνθεί ο Θανάσης Καρτερός και να αναλάβει χρέη διευθυντή της εφημερίδας ένα πρόσωπο κοινής αποδοχής, όπως ήταν ο Τάκης Κατσιμάρδος, τον οποίο το Π.Γ. πρότεινε ομόφωνα στην Κ.Ε. .[51]

Στο ίδιο πλαίσιο, η πλειοψηφία του Π.Γ. της Κ.Ε. θεώρησε αναγκαία «την αποκατάσταση της φυσιογνωμίας» του ρ/σ «902 Αριστερά στα fm» και για να αποκατασταθεί η έκρυθμη λειτουργία του, εξουσιοδότησε στα μέσα Ιουνίου 1991, τον διευθυντή του «να πάρει ό,τι μέτρα κρίνει απαραίτητα (…)». Αντίθετη με τις αποφάσεις της πλειοψηφίας του Π.Γ., η ΚΟΒ του ραδιοφωνικού σταθμού σημείωνε σε απόφασή της πως «η φυσιογνωμία του "902" επιχειρείται να αλλοιωθεί από ενέργειες στελεχών του κόμματος που θέλουν να τον μετατρέψουν σε μονοφωνικό όργανο της Κ.Ε. του ΚΚΕ».[52] Το ίδιο διάστημα, η ηγεσία του ΚΚΕ, προχώρησε και στην αλλαγή της συντακτικής επιτροπής στην ΚΟΜΕΠ.

Στην πραγματικότητα, η διένεξη για τον «Ριζοσπάστη», αλλά και για τα υπόλοιπα μέσα επικοινωνίας του κόμματος, ήταν μάχη για την πολιτική επιβεβαίωση της νέας ηγεσίας. Πρόκειται στην ουσία για μία κίνηση της πλειοψηφίας της Κ.Ε., προκειμένου να εδραιωθεί και να ενισχυθεί πολιτικά μετά τους οριακούς συσχετισμούς του 13ου Συνεδρίου, το οποίο και κέρδισε. Παράλληλα, με την επικράτησή της σε αυτό το πεδίο, η ηγεσία του κόμματος έστελνε μήνυμα προς τους αποδέκτες της μειοψηφίας ότι πρέπει να πάψει ο πολυκεντρισμός στο ΚΚΕ και η απειθαρχία απέναντι στις αποφάσεις του Πολιτικού Γραφείου και της Κεντρικής Επιτροπής.

1. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 336.
2. Κυριαζής Χρήστος, «Υποθήκες μιας ριζικής κρίσης», *Αντί*, τχ. 459, Φεβρουάριος 1990, σελ. 16- 19.
3. «Επιστολή της Α. Παπαρήγα», *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 6.
4. Κυριαζής Χρήστος, «Υποθήκες μιας ριζικής κρίσης», *ό.π.*
5. Κυριαζής Χρήστος, «Μια εγχείρηση σε πολλαπλά κατάγματα», *Αντί*, τχ. 460, Φεβρουάριος 1991, σελ. 12- 15
6. Κυριαζής Χρήστος, «Μια εγχείρηση σε πολλαπλά κατάγματα», *ό.π.*
7. Κυριαζής Χρήστος, «Ένα, δύο, τρία, πολλά ΚΚΕ», *Αντί*, τχ. 461, Μάρτιος 1991, σελ. 30- 33
8. Κυριαζής Χρήστος, «Μια εγχείρηση σε πολλαπλά κατάγματα», *ό.π.*
9. Κυριαζής Χρήστος, «Μια εγχείρηση σε πολλαπλά κατάγματα», *ό.π.*
10. Βασιλείου Κ., «Το προφίλ της Αριστεράς», *Αντί*, τχ. 469, Ιούνιος 1991, σελ. 22- 25.
11. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 338.
12. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 70.
13. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 707.
14. Θεοχαράτος Χρήστος, *ό.π.*, σελ. 707.
15. *Παράρτημα* συνεντεύξεων, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45.
16. «Χαρ. Φλωράκης- Το κόμμα μας θα βγει από το συνέδριο πιο δυνατό», *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 3.
17. Κυριαζής Χρήστος, «Ένα, δύο, τρία, πολλά ΚΚΕ», *ό.π.*
18. «Χ. Φλωράκης- Αλλαγές για Κόμμα του καιρού μας», *Ριζοσπάστης*, 23 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 2 και 6.
19. «Παρουσίαση της εισήγησης της Κεντρικής Επιτροπής από τον Γρ. Φαράκο», *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 3- 20.
20. Βλ. ρεπορτάζ εφημερίδας που σημειώνει «να μη συζητηθεί το θέμα του τρόπου εκλογής της Κεντρικής Επιτροπής και Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου μαζί με τις άλλες διατάξεις του Κανονισμού των εργασιών του Συνεδρίου (χτες) όπως πρόβλεπε το σχέδιο κανονισμού, αλλά ν' αναβληθεί το ζήτημα και να καταληχτεί κατά τη διάρκεια της συζήτησης για το καταστατικό του Κόμματος (το Σάββατο) αποφάσισε χτες το Σώμα μετά από σχετική πρόταση συνέδρου (…)».
    Ο Γ. Λυμπριτάκης, από την Κομματική Οργάνωση Πειραιά υποστήριξε ότι «επειδή θα ψηφίσουμε ένα νέο καταστατικό που δεν ξέρουμε αν θα προβλέπει ή όχι- πιθανόν να προβλέπει- τρόπο εκλογής της Κεντρικής Επιτροπής, αυτό το ζήτημα να λυθεί όταν συζητηθεί το καταστατικό (...)».
    Από την πλευρά τους ο Π. Λαφαζάνης και Δ. Καραγκουλές τονίζοντας ότι «το ζήτημα θα επηρεάσει συνολικά τις διαδικασίες και το κλίμα του Συνεδρίου, όπως και ότι θα αποπροσανατολίσει τη γενικότερη συζήτηση, ζήτησαν να αποφασιστεί τώρα ο τρόπος εκλογής. Την πρόταση Λυμπριτάκη υιοθέτησε αμέσως ο Μ. Κωστόπουλος (…).

Η πρώτη ψηφοφορία δεν μπορούσε να κάνει διακριτή ποια πρόταση υπερισχύει (…)»

Μέχρι να πάρουν θέση οι καταμετρητές και μετά το διάλειμμα ο Χ. Φλωράκης ανέφερε πως «δεν καταλαβαίνω, γιατί η επιμονή να συζητηθεί τώρα. Το θέμα είναι η εκλογή Κεντρικής Επιτροπής. Όταν θα έρθει το δεύτερο θέμα, να συζητήσουμε πως θα εκλεγεί αυτή η Κεντρική Επιτροπή…».

Αντίθετα ο Αλ. Αλαβάνος υπογράμμιζε «δεν μπορούμε, όμως να κόβουμε κάποια κομμάτια και να λέμε ότι θα πάνε στο τέλος». Βλ. περισσότερα «Αναβλήθηκε η συζήτηση του τρόπου εκλογής της Κ.Ε.- Υπέρ ψήφισαν 636, κατά 596 και λευκό 9». Βλ. αναλυτικά: *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 4- 5.

21. *Ριζοσπάστης*, 21- 24 Φεβρουαρίου 1991.
22. Βλ. επίσης πως παρουσίαζε τις εργασίες του 13ου Συνεδρίου ο Τύπος της εποχής. Στα «Νέα» ο Π. Καψής θεωρεί ότι το 13ο Συνέδριο θα είναι απλώς «μια μάχη για τα σύμβολα». Τα οποία «σύμβολα» έχουν «επιστρατευτεί για να χωρίσουν τα πρόβατα από τα ερίφια», καθώς για τον αρθρογράφο, «το ΚΚΕ προσέρχεται σ' αυτό το Συνέδριο κυριολεκτικά διχασμένο από τη βάση ως την κορυφή».

    Η «Αυριανή» σε δίστηλο με τίτλο «Όλα παίζονται στο συνέδριο του ΚΚΕ- Γρίφος ο Φλωράκης», γράφει: Ειδικότερα ο πρόεδρος του κόμματος και του «Συνασπισμού» αναμένεται να ρίξει αποφασιστικά το βάρος του υπέρ των «συντηρητικών»…

    Την απόφαση του Χ. Φλωράκη να μην είναι σε θέση ευθύνης στέκονται όλες οι εφημερίδες και προσπαθούν, η κάθε μια από την πλευρά της να ερμηνεύσει την απόφασή του αυτή. Ο «Ελεύθερος Τύπος» βλέπει «εκβιαστική» την κίνηση αυτή εκ μέρους του Χ. Φλωράκη. Βλ. αναλυτικά: *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 14.
23. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Αλέκος Αλαβάνος, σελ. 75- 86.
24. «Η νέα Κεντρική Επιτροπή και η νέα ΚΕΟΕ», *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 2-3.
25. «Επιστολές-δηλώσεις», 9 Μαρτίου 1991, *Ριζοσπάστης*, σελ. 23.
26. ΣΚΑΪ, *Νέοι φάκελοι*, 10 Ιουλίου 2014.
(Διαθέσιμο στο:https://www.youtube.com/watch?v=uCtpgi5YQw0)
27. *Ο σύγχρονος δεξιός οπορτουνισμός- Συλλογή κειμένων*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σελ. 91.
28. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
29. ΣΚΑΪ, *Νέοι Φάκελοι*, ό.π.
30. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Γιάννης Μπαλάφας, σελ. 87- 102, Παναγιώτης Λαφαζάνης, σελ. 32- 45, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Γιάννης Δραγασάκης, σελ. 12- 19, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
31. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Παύλος Τσίμας, σελ. 245- 258. Επίσης, στη μαρτυρία του ο Μ. Κοψίδης, σχετικά με τη διαδικασία επιλογής από την

ομάδα της «παλιάς φρουράς» του νέου γ.γ. της Κ.Ε., αναφέρει ότι πρόταση έγινε στον Δ. Γόντικα, ενώ και ο Ορ. Κολοζώφ ήταν στα ονόματα που συζητούσαν τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ. Ωστόσο κατέληξαν στην Αλ. Παπαρήγα. Βλ.: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Μάκης Κοψίδης, σελ. 111- 115. Από την πλευρά του ο Γ. Πετρόπουλος υποστηρίζει ότι πρόταση να ηγηθεί του ΚΚΕ, από τη θέση του γ.γ. της Κ.Ε. ως πρόσωπο κοινής αποδοχής, είχε από την πλευρά του Χ. Φλωράκη και ο Γ. Δραγασάκης, ο οποίος όμως δεν αποδέχτηκε, βλ.: *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Γιώργος Πετρόπουλος, σελ. 229- 244.

32. «Η Αλ. Παπαρήγα νέος Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1991, σελ. 2-3.
33. Βλ. συνέντευξη της Αλ. Παπαρήγα στον «902 Αριστερά στα fm». Η ίδια υποστήριζε μεταξύ άλλων ότι «έκρινα πως αυτή την στιγμή δεν μπορούσα να πω όχι. Δεν μπορούσα να πω όχι. Χωρίς να θεωρώ τον εαυτό μου κάποιο μεσσία για το Κόμμα (…)», για να προσθέσει στη συνέχεια πως «είναι άλλο πράγμα οι προσωπικές σκέψεις ενός ανθρώπου και άλλο πράγμα τη στιγμή που υπάρχει μια απόφαση, η στάση του απέναντι σ' αυτή. Νομίζω το ένα δεν αντιπαρατίθεται στο άλλο (…)». Σχολιάζοντας τα δημοσιεύματα για το μέλλον του Συνασπισμού, με την ίδια στην ηγεσία του ΚΚΕ, επεσήμαινε πως «θα αποδείξω το ενδιαφέρον μου για το Συνασπισμό. Θα έλεγα είναι μονόδρομος η υπόθεση των πολιτικών συμμαχιών. Και λέω και πάλι ότι η δέσμευση για την αναζωογόνηση, τη συμβολή μας στην αναζωογόνηση και στην ανασυγκρότηση του Συνασπισμού, είναι ρητή από την πλευρά του Συνεδρίου και δεν έχω δικαίωμα να μην το πάρω υπόψη μου. Πολύ περισσότερο που και οι προσωπικές μου απόψεις ταυτίζονται με την αναγκαιότητα λειτουργίας, δράσης, ενδυνάμωσης του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (...)».
    Στα περί «ενότητας μέσα στη διαφορετικότητα» απαντούσε πως «τα ντοκουμέντα του 13ου Συνεδρίου ψηφίστηκαν με μεγάλη, συντριπτική πλειοψηφία. Αυτό, λοιπόν, αποτελεί μια βάση για την ενότητα. Δεν καταργεί τις διαφορετικές απόψεις, πολύ περισσότερο που αρκετά ζητήματα έμειναν ανοιχτά. Συνειδητά έμειναν ανοιχτά. Εγώ πιστεύω, λοιπόν, και σέβομαι τη διαφορετικότητα των απόψεων και τη βλέπω σαν έναν παράγοντα που βοηθάει στην πιο ολοκληρωμένη διαμόρφωση θέσεων, αντιλήψεων και σ' ένα δρόμο κατάκτησης της ενότητας, της ενιαίας δράσης του Κόμματος. Δεν τ' αντιπαραθέτω αυτά». Βλ. αναλυτικά «Ανάγκη να ενισχυθεί ο Συνασπισμός», *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991, σελ. 4- 5.
34. Βλ. επίσης πως παρουσιάζει ο Τύπος της εποχής την εκλογή της Αλ. Παπαρήγα: «Νίκη Φλωράκη» βλέπει το «Έθνος», ενώ η «Επικαιρότητα» κάνει λόγο για «Σιδηρά κυρία στο ΚΚΕ». «Έκπληξη» χαρακτηρίζει την εκλογή Παπαρήγας η «Καθημερινή», ενώ η «Νίκη» γράφει «ΚΚΕ: Προς κάθετη ρήξη». «Προς τη διάσπαση», βλέπει να «βαδίζει το ΚΚΕ» ο «Λόγος», ενώ «Σχίσμα στο ΚΚΕ» βλέπει και η «Απογευματινή». «Τρώει ο Φλωράκης τους ανανεωτικούς», κατά την «Αυριανή» και «Η σκληρή Αλέκα στο τιμόνι του ΚΚΕ» γράφει ο

«Ελεύθερος Τύπος». Βλ. αναλυτικά «Αποτυπόματα», *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991, σελ. 10.
35. Μαίλης Μάκης, «Απλά και καθαρά», *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1991, σελ. 6.
36. «Συνέδριο καμπής», *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 1991, σελ. 8.
37. Παπάζογλου Δημήτρης, «Απλά και καθαρά», *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 1991, σελ. 20.
38. Για την κοινή αποχώρηση Χαρ. Φλωράκη και Λ. Κύρκου, από την ηγεσία του ΣΥΝ, βλ. σχέδιο κοινής ανακοίνωσης των δυο ανδρών από το αρχείο του Λ. Κύρκου. Βλ.: Πετρόπουλος Γιώργος, Ψαρράς Δημήτρης, «Χαρίλαος Φλωράκης- Επαναστάτης παντός καιρού», εκδ. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, σελ. 41.
39. Αναφορικά με τις αρμοδιότητες του νέου Π.Γ., βλ. «Ποιον καταμερισμό αποφάσισε το Π.Γ.», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 1991, σελ. 3.
40. «Ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1991, σελ. 21- 29.
41. «Ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1991, σελ. 16- 18.
42. «Συζήτηση για το "Ριζοσπάστη"- Σύσκεψη των εργαζομένων στην εφημερίδα», *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1991, σελ. 7.
43. «Συζήτηση για το "Ριζοσπάστη"- Σύσκεψη των εργαζομένων στην εφημερίδα», *ό.π.*
44. «Το Σάββατο η Κ.Ε. για το "Ριζοσπάστη"- Το θέμα συζητήθηκε στη χτεσινή συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου», *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1991, σελ. 27.
45. «Το Σάββατο η Κ.Ε. για το "Ριζοσπάστη"- Το θέμα συζητήθηκε στη χτεσινή συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου», *ό.π.*
46. «Το Σάββατο η Κ.Ε. για το "Ριζοσπάστη"- Το θέμα συζητήθηκε στη χτεσινή συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου», *ό.π.*
47. «Η Σύνοδος της Κ.Ε. για το Ριζοσπάστη», *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1991, σελ. 3.
48. «Οι ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1991, σελ. 25- 27.
49. «Οι ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1991, σελ. 22- 23.
50. «Η απόφαση της Γ.Σ. της ΚΟΒ του "Ρ"», *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1991, σελ. 8.
51. «Πρωτοβουλίες για ανασυγκρότηση- συνεργασία προοδευτικού χώρου. Συνεδρίασε χτες το Π.Γ. της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1991, σελ. 3.
52. «Αποκατάσταση της φυσιογνωμίας του "902"- ΚΟΒ "902": Οι εργαζόμενοι δεν αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία του», *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1991, σελ. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: Η διάσπαση

14.1 Η κρίση μεταφέρεται στον Συνασπισμό

Η ιστορική κρίση που βίωνε η Αριστερά τη στιγμή της πτώσης του «υπαρκτού σοσιαλισμού», επέδρασε πολλαπλασιαστικά στο εσωτερικό του ΚΚΕ, ενώ είχε άμεσες επιπτώσεις στον Συνασπισμό, βασική και μεγαλύτερη συνιστώσα του οποίου ήταν το κομμουνιστικό κόμμα.

Μετά το 13ο Συνέδριό του, το ΚΚΕ προσπαθούσε να ανασυντάξει τις δυνάμεις και να βρει τον βηματισμό του, προσπαθώντας παράλληλα να αντιμετωπίσει τη νέα κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στο εσωτερικό του, με τη λειτουργία, ουσιαστικά, δύο κομμάτων σε ένα. Την ίδια ώρα, τα ηγετικά στελέχη της ΕΑΡ αντικρίζοντας τις διεθνείς εξελίξεις και τον προβληματισμό που είχε αναπτυχθεί στις δυνάμεις της Αριστεράς πανευρωπαϊκά, μπαίνουν σε φάση αναστοχασμού για το προς τα που πρέπει να βαδίσει η ανανεωτική Αριστερά.

Οι διαφορετικές αντιλήψεις για τα οργανωτικά ζητήματα και την πολιτική των συμμαχιών του κοινού εγχειρήματος, ήταν τα βασικά θέματα που δίχασαν στο εσωτερικό του ΣΥΝ τις δυνάμεις του την άνοιξη του 1991. Στην πραγματικότητα όμως, οι δυο αυτοί λόγοι δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά τα ορατά σημεία μιας κρίσης με βαθύτερα αίτια και λόγους, εν μέσω μιας συνολικότερης καχεξίας της ανά τον κόσμο Αριστεράς. Μιας νέας κατάστασης που είχε να κάνει συνολικά με την υπόθεση του σοσιαλισμού και τις θεωρητικές αναζητήσεις στη νέα εποχή, την ταυτότητα των πολιτικών υποκειμένων και του ρόλου που έπρεπε να παίξει ένα κομμουνιστικό κόμμα, αλλά και ένας αριστερός σχηματισμός όπως ο ΣΥΝ, στη δύσκολη εκείνη συγκυρία.

Η πτώση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και η διαφαινόμενη κατάρρευση της ΕΣΣΔ σήμανε, ταυτόχρονα, για το ΚΚΕ τη διάλυση, μεταξύ άλλων, των παραδοσιακών και ρυθμιστικών αναφορών του. Από την άλλη πλευρά, οι διάφοροι μετασχηματισμοί στο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και συμβολικό επίπεδο που συνέβησαν στην μεταπολιτευτική περίοδο, επηρέασαν άμεσα το νομιμοποιημένο πια ΚΚΕ και έθεσαν σε ριζική αμφισβήτηση την παραδοσιακή δομή του και την ιστορικά δεδομένη λειτουργία του. Οι δύο αυτοί παράγοντες αλληλοτροφοδοτήθηκαν και δημιούργησαν το πεδίο πάνω στο οποίο εκδηλώθηκε η κρίση στο κομμουνιστικό κόμμα αρχικά και η οποία στην πορεία μεταφέρθηκε και στον Συνασπισμό, με άλλους, όμως, όρους.

Το ρήγμα που προκλήθηκε στο συμμαχικό σχήμα δεν περιείχε μονάχα στοιχεία διαφωνιών για την «οργανωτική» του συγκρότηση ή για την εναλλακτική πρόταση και την περί συμμαχιών πολιτική κατεύθυνση. Είχε να κάνει επίσης, με δυο διαφορετικές απόψεις, η μια εκ των οποίων επιθυμούσε

την ενδυνάμωση του Συνασπισμού και η άλλη, την παραμονή του ΣΥΝ ως ενός πολυκομματικού- συμμαχικού σχήματος, στο οποίο τον καθοριστικό λόγο θα είχαν οι συνιστώσες του.

Την πρώτη άποψη υπερασπιζόταν, αλλά όχι ομοιόμορφα, η μειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ, το μεγαλύτερο μέρος της ΕΑΡ και η Νέα Πορεία. Βασική υποστηρίκτρια της δεύτερης άποψης ήταν η πλειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ, η οποία έβλεπε στις κινήσεις της πρώτης άποψης υπονομευτικά βήματα σε βάρος της φυσιογνωμίας και της αυτοτέλειας του κόμματος της εργατικής τάξης, αλλά και μια επανάληψη της ιστορίας του κόμματος την δεκαετία του ’50, κατά την οποία διαλύθηκαν οι κομματικές του οργανώσεις για χάρη του συμμαχικού σχήματος της ΕΔΑ. Δείγμα αυτού του φόβου, ήταν η άρνηση, στο πρώτο στάδιο- καθώς στην πορεία ξεπεράστηκε-, των οργανώσεων του ΚΚΕ να διακινούν την κάρτα μέλους του Συνασπισμού, με βασικό επιχείρημα ένα ερώτημα ανάλογο σε διατύπωση «πως είναι δυνατό να είσαι μέλος του ΣΥΝ και του ΚΚΕ, αφού ως μέλος του ΚΚΕ δεσμεύεσαι έναντι του ΣΥΝ». Στο ίδιο πλαίσιο συγκαταλέγονται οι συζητήσεις επί συζητήσεων για τον τρόπο εκλογής των οργάνων του Συνασπισμού και οι τρείς προτάσεις που είχαν κατατεθεί. Η πρώτη είχε να κάνει με την απευθείας εκλογή των οργάνων και της ηγεσίας, η δεύτερη με τον διορισμό, από τα κόμματα και τις κινήσεις που απαρτίζανε τον Συνασπισμό, των οργάνων και της ηγεσίας με δικαίωμα φυσικά ανάκλησης από κάθε κόμμα και η τρίτη — ενδιάμεση— την εκλογή ενός ποσοστού και τον διορισμό ενός άλλου.

Με ανοιχτά αυτά τα θέματα, οι δυνάμεις του Συνασπισμού αποφάσισαν να πορευτούν προς την Πανελλαδική Συνέλευση του συμμαχικού σχήματος στα τέλη Ιουνίου του ίδιου χρόνου.

Σε πρώτη φάση, το Πολιτικό Γραφείο της Κ.Ε. έθετε προτεραιότητες και υποστήριζε τέσσερα σημεία, στα οποία έπρεπε να συγκεντρωθεί η κύρια προσοχή του κόμματος και τα οποία ήταν «η πραγματοποίηση μηνιαίας πανελλαδικής πολιτικής εξόρμησης, η άμεση επεξεργασία των θεμάτων που συνδέονται με την εναλλακτική προοδευτική λύση, η ολόπλευρη έμπρακτη συμβολή του κόμματος στην ανασυγκρότηση και ενδυνάμωση του ΣΥΝ και τα μέτωπα δράσης που αναπτύσσει το μαζικό κίνημα (...)».

Στο θέμα του ΣΥΝ ιδιαιτέρως, επεσήμαινε πως «βασική αρχή για τη λήψη των αποφάσεων στα όργανα και τις πολιτικές κινήσεις βάσης του ΣΥΝ είναι η επιδίωξη της μέγιστης δυνατής συναίνεσης. Για πολύ σοβαρά πολιτικά θέματα, τα κόμματα που συμμετέχουν στον ΣΥΝ έχουν δικαίωμα προβολής βέτο (…)».

Αναφορικά με την εκλογή των οργάνων του ΣΥΝ, πρόταση του Π.Γ. προς την Κεντρική Επιτροπή του κόμματος ήταν « οι πολιτικές επιτροπές, τα όργανα δηλαδή, σε επίπεδο βάσης εκλέγονται κάθε χρόνο ύστερα από

αντίστοιχη συνέλευση των μελών της πολιτικής κίνησης, της συνοικίας, της πόλης, του χωριού ή του χώρου εργασίας. Τα όργανα σε νομαρχιακό επίπεδο αναδείχνονται μέσα από διαδικασία εκλογής από γενικές συνελεύσεις όλων των μελών της περιοχής ή από αντιπροσωπευτικό σώμα, αν η νομαρχιακή καλύπτει μεγάλη περιοχή (...)». Παράλληλα υπογραμμιζόταν πως «υπάρχει το ζήτημα της εκλογής των κεντρικών οργάνων του ΣΥΝ μέσα από διαδικασίες ευρύτερου σώματος (…)». Για τον λόγο αυτόν, το Π.Γ. σημείωνε πως «χρειάζεται να μελετηθεί ένας κανονισμός, λόγω της ιδιομορφίας και της συνθετότητας που έχει η διαμόρφωση των κεντρικών οργάνων του Συνασπισμού, ως ενιαίου, αλλά πολυκομματικού οργανισμού. Το πρωτεύον είναι να εξασφαλίζεται ότι και μέσα από τη σύνθεση των οργάνων θα εκφράζεται η αντιπροσωπευτικότητα των πολιτικών δυνάμεων και η συμμετοχή των ξεχωριστών ατόμων (...)»

Ταυτόχρονα το Π.Γ. εισηγούνταν «να αντιμετωπιστεί άμεσα και πρακτικά» από την Κ.Ε., τα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος και τις ΚΟΒ, «η ένταξη των κομματικών μελών, των κνιτών, των οπαδών και ψηφοφόρων της Αριστεράς στις κινήσεις του ΣΥΝ με την ιδιότητα του μέλους, όπως έχει καθοριστεί με τις ισχύουσες αποφάσεις του ΣΥΝ».[2]

Με βάση διαλόγου την εισήγηση του Π.Γ. πραγματοποιήθηκε στα μέσα Μαρτίου 1991, συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, στην οποία διαπιστώθηκαν οι διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις επί του ζητήματος. Η πλειοψηφία του καθοδηγητικού οργάνου απέρριψε την περίπτωση να μπορούν τα μέλη του ΚΚΕ να διαφοροποιούνται στα όργανα του ΣΥΝ από σημαντικές αποφάσεις του κόμματος, ενώ για τον τρόπο εκλογής υπήρξαν διαφορετικές απόψεις. Άλλοι τασσόταν υπέρ του μεικτού συστήματος (εκλογή - διορισμός) και άλλοι υπέρ του διορισμού. Διχασμένα όμως μεταξύ της καθαρής εκλογής και του μεικτού συστήματος ήταν και τα στελέχη της μειοψηφίας και γι’ αυτό η Κ.Ε. προσδιόρισε να καταλήξει στο ζήτημα μελλοντικά.

Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά τα στελέχη της πλειοψηφίας, κατά τη συνεδρίαση της Κ.Ε., η Αλέκα Παπαρήγα, στην εισηγητική της ομιλία, μεταξύ άλλων, αναφερόμενη σε δημοσιεύματα επώνυμων στελεχών της ΕΑΡ στην «Αυγή» που καλούσαν σε σύγκρουση και ρήξη στο πλαίσιο του ΣΥΝ, υπογράμμιζε πως «έρχονται σε αντίθεση με τους κανόνες διαλόγου και συντροφικής αντιπαράθεσης ανάμεσα σε συνεργαζόμενες δυνάμεις, θα δράσουν ανασταλτικά στην όλη προσπάθεια που γίνεται για ένταξη στη δράση όλων των κομματικών δυνάμεων.»[2]

Από την πλευρά του ο Μήτσος Αρβανιτάκης, ισχυριζόμενος πως «το πρόβλημα του ΣΥΝ δεν είναι μόνο να ενταχθούν στις κινήσεις του τα μέλη του ΚΚΕ και των άλλων συνιστωσών (…)», προσέθετε πως «το βασικό πρόβλημα είναι ότι δεν μπορούμε να εντάξουμε αριστερό κόσμο που ακολουθεί το

ΠΑΣΟΚ και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει πολιτογραφηθεί ο ΣΥΝ σαν μια ριζοσπαστική δύναμη με αρχές και σωστή αντιπολιτευτική δράση απέναντι στη Ν.Δ. (…)».

Επιπλέον, ο Μάκης Κοψίδης σημείωνε πως «χρειάζεται να αποτρέψουμε τη μεταφορά της κύριας πολιτικής δραστηριότητας του ΚΚΕ στο ΣΥΝ, γιατί θα βρεθούμε όλοι μας μπροστά στην πραγματική αντίφαση: από τη μια να ψηφίζουμε όλοι μας υπέρ του πολυκομματικού χαρακτήρα του ΣΥΝ και από την άλλη, στην πράξη, να προωθείται η μετατροπή του, σε πολυτασικό οργανισμό ή ενιαίο κόμμα (...)».

Στην ίδια γραμμή, ο Μήτσος Κωστόπουλος υπογράμμιζε πως «αν δεν λειτουργήσει, κατεπειγόντως, το κόμμα, οι αρνητικές συνέπειες θα είναι πολλαπλάσιες στον ΣΥΝ (...)». Κατά συνέπεια, συμπλήρωνε πως «η ανασυγκρότηση του κόμματος προηγείται απ' όλα. Αν κάποιοι πιστεύουν- έμμεσα το λέει ο Λ. Κύρκος- ότι η κατάσταση διάλυσης του ΚΚΕ θα ισχυροποιήσει τον ΣΥΝ, κάνουν σοβαρότατο λάθος (...)» Ο ίδιος επεσήμαινε ακόμη πως «τα περί πλειοψηφικού ρεύματος "ανανέωσης" είναι και πολιτική ανοησία και εκφράζει αντιδημοκρατική λογική (...)».

Ο Μάκης Μαίλης αντίστοιχα, ανέφερε πως είχε πληροφορηθεί από τον Τύπο των τελευταίων ημερών ότι «συνεδριάζουν ή πρόκειται να συνεδριάσουν, σε πανελλαδική κλίμακα, οι οργανώσεις του Συνασπισμού, προκειμένου να συζητήσουν τις αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του (...)». Με βάση αυτό έθετε τρία ερωτήματα, «ερώτημα 1ο: Το γεγονός αυτό είναι σε γνώση του Π.Γ.; Ερώτημα 2ο: Ποιος ή ποιο όργανο πήραν αυτή την απόφαση; Ερώτημα 3ο: Στη βάση ποιων θέσεων γίνεται ή θα γίνει η συζήτηση στις οργανώσεις; Μήπως στη βάση ενός κειμένου που σύνταξε 3μελής επιτροπή απ' τους σ. Νοταρά- Μαρούκη- Τρανταλίδη, το οποίο επρόκειτο να συζητήσει η Κ.Ε. του Κόμματος, αλλά ποτέ δε συζήτησε και συνεπώς θέσεις δικές μας για το συγκεκριμένο σχέδιο δεν υπάρχουν;»

Ο Αντώνης Σκυλλάκος, παράλληλα έλεγε πως «καλό είναι να ξεκαθαριστούν βασικά ζητήματα όσον αφορά τη σχέση κομμάτων και Συνασπισμού και πιο συγκεκριμένα τη σχέση ΚΚΕ- Συνασπισμού. Πρέπει να εξασφαλιστεί η αυτοτέλεια του κόμματος, το δικαίωμα να επεξεργάζεται αυτοτελώς τις προτάσεις του προς τον Συνασπισμό. Το δικαίωμά του να καθορίζει ποια στελέχη του θα δουλεύουν στο ανώτερο και σε άλλα όργανα του Συνασπισμού (...)».

Ο Σπ. Χαλβατζής σημείωνε, πριν ακόμη η Μ. Δαμανάκη αναλάβει πρόεδρος του ΣΥΝ, πως «η αντίληψη μερικών συντρόφων ότι δε μας ενδιαφέρει τι θα κάνει ο Κύρκος είναι βαθιά λαθεμένη. Ορισμένες ομιλίες φανερώνουν μια άμβλυνση σε κομματικά ζητήματα. Δεν μπορώ να ερμηνεύσω διαφορετικά απόψεις, που λένε ας παραιτηθεί μόνο ο σ.

Χαρίλαος. Κι αφού διατυπώνονται τέτοιες απόψεις στην Κ.Ε. φανταστείτε τι μπορεί να γίνει παρακάτω. Πρέπει και οι δυο να παραιτηθούν απ' όλα. Σε καμιά περίπτωση μόνο ο σ. Χ. Φλωράκης (...)».

Από την άλλη πλευρά, τα στελέχη της μειοψηφίας της Κ.Ε. εξέφραζαν διαφορετικές απόψεις. Για παράδειγμα, ο Γιάννης Μπαλάφας εκ μέρους της μειοψηφίας, τόνιζε ότι «η κύρια τάση πρέπει να είναι αυτή της σύγκλισης και όχι η προβολή, με κάποιο άγχος, της ιδιαιτερότητας της κάθε συνιστώσας του ΣΥΝ (...)».

Επίσης, ο Δημήτρης Στρατούλης, από τη δική του σκοπιά, υπογράμμιζε πως «θα πρέπει να αποφύγουμε τη μεταφορά των εσωκομματικών μας πολώσεων στον ΣΥΝ και θα πρέπει επιτέλους να ξεκαθαρίσουμε αν όλοι συμφωνούμε, ότι είναι στον αντίποδα της λογικής μας ένας ΣΥΝ με μορφή χαλαρής ομοσπονδίας εκλογικού τύπου ή με μορφή πολιτικού επιτελείου αποκομμένου από την κοινωνία και τους αγώνες».[3]

Τελικά η Κ.Ε. αποφάσισε να συγκεντρώσει την προσοχή της σε δυο ζητήματα, «τον τρόπο λήψης των αποφάσεων και τον τρόπο διαμόρφωσης των οργάνων του Συνασπισμού (...)».

Για το πρώτο ζήτημα, η Κ.Ε. θεώρησε «πως πρέπει να βασίζεται στην αρχή της επιδίωξης για μέγιστη δυνατή συναίνεση», ενώ για τα τοπικά και κεντρικά όργανα, όπως ανέφερε η ανακοίνωσή της, «διατυπώθηκαν εναλλακτικές προτάσεις και προσεγγίσεις, οι οποίες θα τεθούν υπόψη των κομματικών μελών με τα επιχειρήματα και με τα δεδομένα που τις συνοδεύουν».[4]

Το πλαίσιο αρχών του ΣΥΝ, ανέλαβε εκ μέρους της πλειοψηφίας του κόμματος να παρουσιάσει ο Μάκης Μαίλης σε άρθρο του, ο οποίος αναφερόμενος στο σχέδιο «πλαισίου αρχών» για τον ΣΥΝ, υποστήριζε ότι «η συνολική λογική του σχεδίου δε βρίσκεται στην κατεύθυνση της αναγκαίας ανασυγκρότησης του Συνασπισμού, αλλά στην κατεύθυνση της βαθμιαίας διάχυσης του ΚΚΕ σ' αυτόν (…)».

Παράλληλα, ερμηνεύοντας τις αντιλήψεις της άλλης πλευράς, σημείωνε πως «η αυτοτέλεια των δυνάμεων που συμμετέχουν στον Συνασπισμό είναι εμπόδιο για την ανάπτυξή του. Άρα, πρέπει βαθμιαία να χάνεται, ν' απορροφάται στον Συνασπισμό. Και όσον αφορά το ΚΚΕ, πρέπει να συναινέσει σε μια διαδικασία εκχώρησης της ιδεολογικής, πολιτικής και οργανωτικής του αυτοτέλειας (…)».

Με βάση αυτό, επεσήμαινε πως «με βάση τις κατευθύνσεις του 13ου Συνεδρίου πρέπει οι κομμουνιστές να συμβάλουμε ουσιαστικά στις διαδικασίες ενδυνάμωσης και ανάκαμψης του Συνασπισμού. Να βοηθήσουμε στην επεξεργασία μιας φερέγγυας και ολοκληρωμένης πρότασης για την

προοδευτική εναλλακτική λύση που χρειάζεται άμεσα ο τόπος (…). Να συμμετάσχουμε αποφασιστικά στις πολιτικές παρεμβάσεις του Συνασπισμού. Να δώσουμε όλο τον προβληματισμό μας για την αντιμετώπιση- μέσα από μια πλατιά συζήτηση στο ΚΚΕ των οργανωτικών εκκρεμοτήτων που υπάρχουν. Αλλά, προφυλάσσοντας σαν κόρη οφθαλμού τον χαρακτήρα του σαν συνασπισμού κομμάτων, κινήσεων και προσωπικοτήτων, που συγκλίνουν σ' ένα κοινό πρόγραμμα, αλλά που η κάθε δύναμη διατηρεί την ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική της αυτοτέλεια. Αυτά τα εσκαμμένα είναι αδύνατο να τα υπερβούμε.»[5]

Ταυτόχρονα, σε συνέντευξή της η Αλέκα Παπαρήγα δήλωνε από την Θεσσαλονίκη πως «ανατέλλει και ο Περισσός και η Θεμιστοκλέους» και πρόσθετε για τον ΣΥΝ και τα οργανωτικά του ζητήματα, πως «όσον αφορά τον τρόπο λήψης απόφασης… σε κρίσιμα ζητήματα είναι καλό η απόφαση να λαμβάνεται με τη μέγιστη δυνατή συναίνεση και εφόσον προηγηθεί διάλογος και συλλογικές διαδικασίες. Σε άλλη περίπτωση, εάν υπάρχει μεγάλη διαφωνία, θα μπορεί να παραπέμπεται η συζήτηση σε ένα ευρύτερο σώμα, ώστε πάλι να διαμορφωθεί μια συναινετική άποψη. Τα μέλη του ΚΚΕ δεσμεύονται να προωθήσουν τις απόψεις του κόμματος μας κατά ενιαίο τρόπο, μόνο σε εκείνα τα ζητήματα που υπάρχουν δεσμευτικές κομματικές αποφάσεις. Σ' όλα τα άλλα ζητήματα μπορούν να εκφράσουν την προσωπική τους άποψη (...)». Για το κρίσιμο θέμα της διαφοροποίησης στα όργανα του ΣΥΝ, σημείωνε πως «θα μου πείτε, μα αν εσείς αποφασίζετε για όλα τα ζητήματα, τι θα γίνει; Όχι, ήδη έχουμε μια πείρα, δεν είναι δυνατόν για όλα τα θέματα που συζητιούνται στον ΣΥΝ να υπάρχουν δεσμευτικές αποφάσεις είτε της Κ.Ε. είτε των ΚΟΒ. Εμείς αποφασίζουμε για εκείνα τα θέματα που είναι πολύ κρίσιμα και σημαντικά».[6]

Στις αρχές Απριλίου του 1991, δόθηκε στη δημοσιότητα για συζήτηση το Σχέδιο Αρχών Συγκρότησης του Συνασπισμού, για το οποίο η Μαρία Δαμανάκη ανέφερε πως «η λειτουργία του ΣΥΝ δεν μπορεί να αντιγράφει τη λειτουργία των κομμάτων που τον απαρτίζουν», ενώ παράλληλα υπογράμμιζε την ανάγκη «ενότητας μέσα στη διαφορετικότητα».[7]

Το Σχέδιο Αρχών Συγκρότησης του ΣΥΝ, περιέγραφε τον χαρακτήρα, τη δομή και τη λειτουργία που μπορούσε να λάβει το συμμαχικό «εγχείρημα», χωρίς να κάνει λόγο για διάλυση των κομμάτων που το αποτελούσαν. Συγκεκριμένα το κείμενο υποστήριζε πως «ο Συνασπισμός είναι αυτοτελής πολυκομματικός πολιτικός οργανισμός» και έκανε λόγο για «συνύπαρξη αυτοτελών πολιτικών κομμάτων σε έναν Συνασπισμό με ενιαία δημοκρατική λειτουργία και έκφραση (...)».

Ταυτόχρονα υπογραμμιζόταν πως «εκφράζεται στην πράξη η υπάρχουσα συμφωνία ότι οι τελικές αποφάσεις για τον καθορισμό και την εφαρμογή της πολιτικής του, παίρνονται στον Συνασπισμό και αυτό ισχύει για

όλα τα επίπεδα (κεντρικά όργανα, νομαρχιακά όργανα, πολιτικές κινήσεις βάσης) (…)».

Αναφορικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων, σημειωνόταν πως «κατά κανόνα ισχύει το ότι τα κόμματα προτείνουν και ο ΣΥΝ αποφασίζει στη βάση των κομματικών προτάσεων και της σύνθεσής τους (…). Δεν μπορεί ο ΣΥΝ να αποκτήσει ουσιαστικά χαρακτηριστικά ενός δημοκρατικού πολιτικού οργανισμού στη βάση με ουσιαστικά δικαιώματα των μελών του, όταν δεν υπάρχει λύση στο πρόβλημα: πως παίρνονται οι αποφάσεις, όταν δεν επιτυγχάνεται η συναίνεση. Γι' αυτές τις εξαιρετικές περιπτώσεις έχουν διατυπωθεί ποικίλες προτάσεις, όπως η παραπομπή για απόφαση του σχετικού θέματος σε ευρύτερο σώμα, η διεξαγωγή δημοψηφίσματος, η καθιέρωση της αρχής της πλειοψηφίας (...)».

Για το ζήτημα της εκλογής των οργάνων ανέφερε πως «η άμεση εκλογή όλων των μελών των οργάνων πρέπει να κατοχυρωθεί μέχρι και τα κεντρικά πολιτικά όργανα (...) Για τη διαμόρφωση του κεντρικού οργάνου είναι απαραίτητη η μέγιστη δυνατή συναίνεση και η συμφωνία όλων των πολιτικών δυνάμεων του Συνασπισμού και η επιδίωξη της ολοκληρωμένης αντιπροσωπευτικότητάς τους».[8]

Με βάση το Σχέδιο Αρχών Συγκρότησης του Συνασπισμού, ακολούθησε στο ΚΚΕ δεύτερος γύρος διαβουλεύσεων και συζητήσεων σε επίπεδο Κεντρικής Επιτροπής.

Στην εισήγησή του το Πολιτικό Γραφείο προς την Κ.Ε. επιβεβαίωνε «την ανάγκη να διαφυλαχτεί ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του ΣΥΝ ως φορέα κομμάτων, κινήσεων και ατόμων, στη βάση του οποίου έγινε η ίδρυσή του και το προγραμματικό του πλαίσιο.» Επομένως, πρόσθετε, «οι αρχές λειτουργίας του δεν μπορούν άμεσα ή έμμεσα να οδηγούν στην αλλοίωση του πολυκομματικού του χαρακτήρα, στη μονόπλευρη προβολή του ενιαίου (…)».

Ταυτόχρονα σημείωνε πως η Κ.Ε. του ΚΚΕ επιδίωκε «το δημιουργικό διάλογο στα πλαίσια του ΣΥΝ, μακριά από κάθε διάθεση να επεμβαίνει στα εσωτερικά των άλλων κομμάτων και κινήσεων (…)» Για τον τρόπο λήψης των αποφάσεων υποστήριζε ότι «η ψηφοφορία πρέπει να αποτελεί το έσχατο, αναπόφευκτο μέσο διαμόρφωσης μιας απόφασης» και συμπλήρωνε πως «αυτό που έχει σημασία είναι να εξασφαλίζεται η σύνθεση και συναίνεση μέσα από τη διαφορετικότητα των απόψεων που εκφράζουν τα κόμματα, οι κινήσεις, τα άτομα (...)».

Σε σχέση με την ανάδειξη των οργάνων επεσήμαινε πως «βασική αρχή που διέπει την ανάδειξη των οργάνων είναι η αρχή της εκλογιμότητας, της αντιπροσωπευτικότητας και της δυνατότητας των κομμάτων να έχουν λόγο για την εκπροσώπησή τους με βάση εσωτερικές τους διεργασίες και τον καταμερισμό δουλειάς τους (…)». Σε ό,τι αφορά την εκλογή στα όργανα των

πολιτικών κινήσεων βάσης και στα νομαρχιακά όργανα, το Π.Γ. πρότεινε εκλογή με ψηφοδέλτιο με βάση προτάσεις κομμάτων και ατομικές προτάσεις. Για τα κεντρικά όργανα επίσης, πρότεινε μικτό σύστημα εκλογής. Παράλληλα προτεινόταν η διαμόρφωση ψηφοδελτίου με αναλογικά κριτήρια, ενώ έκανε λόγο για εκλεγμένους και «καθορισμένο» από τα κόμματα αριθμό στελεχών.

Για την ιδιότητα του μέλους του ΣΥΝ και την κάρτα μέλους, η εισήγηση του Π.Γ. ανέφερε ότι «τα μέλη του ΚΚΕ από το καταστατικό δεσμεύονται να εκφράζουν με ενιαίο τρόπο τις αποφάσεις και θέσεις του κόμματος, το ίδιο ισχύει και για τη συμμετοχή τους στον Συνασπισμό. Οι Θέσεις και αποφάσεις του ΚΚΕ αναπτύσσονται στον ΣΥΝ με τη μορφή προτάσεων με στόχο τη σύνθεση και τη μέγιστη δυνατή συναίνεση (...)».

Σε ό,τι αφορά τα προγραμματικά σημεία της εναλλακτικής διεξόδου επισημαίνονταν μια σειρά από ζητήματα όπως ο χαρακτήρας της εναλλακτικής πρότασης, η πολιτική των συμμαχιών, ο χαρακτήρας της ΕΟΚ κ.λπ., τα οποία όμως δε φαίνεται να αποτελούν σε εκείνη τη φάση τα κύρια σημεία σύγκρουση και διαφορετικής αντίληψης με τα συμμαχικά κόμματα και σχήματα.[9]

Στη διάρκεια της συνεδρίασης του καθοδηγητικού οργάνου, ο Μάκης Μαίλης διαφώνησε με την ατομική ψηφοφορία, έστω, όπως είπε, «κι αν αυτή χρησιμοποιείται σαν έσχατο μέσο για τη λήψη μιας απόφασης (…)» Κι αυτό γιατί, όπως πρόσθεσε, «χάνεται ο χαρακτήρας της αντιπροσωπείας του κάθε κόμματος και αυτή (η αντιπροσωπεία) μετατρέπεται σε αριθμό μεμονωμένων ατόμων. Η ψήφος της γεν. γραμμ. του ΚΚΕ θα έχει το ίδιο πολιτικό βάρος την ψήφο κάποιου ανένταχτου, γεγονός που θα σημαίνει πλήρη υποβάθμιση του ΚΚΕ, άρα κατάργηση της ισοτιμίας, αρχή πάνω στην οποία συγκροτήθηκε ο Συνασπισμός (...)».

Αντίστοιχα, ο Μήτσος Κωστόπουλος επέρριπτε τις ευθύνες για την κατάσταση του «ακήρυχτου πολέμου» στον «εσωτερικό εχθρό» και συγκεκριμένα υποστήριζε πως «η προσυνεδριακή συζήτηση, το ίδιο το Συνέδριο του ΚΚΕ, τα αποτελέσματά του φαίνεται προκάλεσαν κάποιους στον ΣΥΝ, οι οποίοι δείχνουν να λειτουργούν με κάποια ρεβανσιστική διάθεση (…). Αυτή η κατάσταση του ακήρυχτου πολέμου, πρέπει να πάρει τέλος. Και τον πόλεμο δεν τον κηρύξαμε εμείς συντρόφισσα Δαμανάκη και το ξέρεις αυτό. Αν ορισμένοι πετύχουν να διασπάσουν τον ΣΥΝ και να φτιάξουν το νέο αντιΚΚΕ ουσιαστικά, κόμμα τους, στις επόμενες εκλογές, να το θυμηθούν, δε θα μπορέσουν να συγκεντρώσουν πάνω από2-3%. Και να δούμε πως θα το μοιράσουν (...)».

Ο Γιώργος Τζιας από την πλευρά του, έλεγε πως «απόψεις συντρόφων μελών και στελεχών του κόμματος όπως: Ο ΣΥΝ δεν πρέπει να παράγει πολιτική, δεν είναι αυτοτελής πολιτικός οργανισμός, δεν μπορεί να έχει μέλη,

δεν έχει την ευθύνη για κατευθύνσεις και άμεση δράση και οργανωμένη παρέμβαση στο μαζικό κίνημα, έχουν λανθασμένη βάση και αφετηρία. Βρίσκονται στη λογική που θέλει τον ΣΥΝ ένα συντονιστικό όργανο της Αριστεράς, ένα εκλογίστικο μηχανισμό, δηλαδή στην ίδια την αμφισβήτηση του ΣΥΝ.»[10]

Η Μαρία Δαμανάκη, απαντώντας ουσιαστικά στις τοποθετήσεις των στελεχών της ηγεσίας του ΚΚΕ, υπογράμμιζε ότι «σήμερα σ' ένα μέρος του κομματικού δυναμικού καλλιεργείται μια στάση "εχθρική" προς το Συνασπισμό (…). Όσον αφορά την οργανωτική ανασυγκρότηση θέλω να υποστηρίξω την άποψη ότι η Κ.Ε. δεν πρέπει να δεσμεύσει τις κομματικές οργανώσεις και τις κομματικές δυνάμεις με μια λεπτομερειακή ολοκληρωμένη άποψη για όλα τα θέματα (...)».

Σχετικά με το θέμα της ανάδειξης των οργάνων, η ίδια υποστήριζε πως «εκφράζεται οπισθοχώρηση των θέσεων του Π.Γ. που εισηγείται» και αναρωτιόταν «αν το μέλος που καλούμε να έρθει στο Συνασπισμό δεν αποφασίζει ούτε για τα τοπικά ή νομαρχιακά όργανα τι νόημα έχει να το καλούμε; (…)» Τέλος, έλεγε πως «υπάρχει, επίσης, ένα πολιτικό πρόβλημα. Σε ποια θέματα θα αποφασίζει το κόμμα και θα δεσμεύει τα μέλη του για τη λειτουργία του ΣΥΝ;»[11]

Στο πλαίσιο αυτό, ο βετεράνος κομμουνιστής Νίκος Καλούδης σε άρθρο του στον «Ριζοσπάστη», σημείωνε πως «το σημερινό πρόβλημα δεν είναι η επανίδρυση του ΣΥΝ, ο επαναπροσδιορισμός των αρχών συγκρότησής του, όπως προβάλλεται από διάφορες πλευρές, αλλά η ανασυγκρότηση και η βελτίωση της λειτουργίας του στη βάση της διαφύλαξης του χαρακτήρα και της φυσιογνωμίας του σαν φορέα αυτοτελών κομμάτων, κινήσεων και προσωπικοτήτων, όπως δηλαδή έγινε η ίδρυση και καθορίστηκε το προγραμματικό του πλαίσιο. Επόμενα, οι αρχές λειτουργίας του δεν μπορούν άμεσα ή έμμεσα να οδηγούν στην αλλοίωση του πολυκομματικού του χαρακτήρα, στη μονόπλευρη προβολή του ενιαίου (...)».

Φέρνοντας «το αρνητικό παράδειγμα της προδικτατορικής ΕΔΑ», έγραφε πως «δεν πρέπει να το ξεχνάμε». Πάνω σε αυτό υποστήριζε πως «η ΕΔΑ που ξεκίνησε σαν συμμαχία διαφορετικών κομμάτων, στην πορεία μετατράπηκε σ' ενιαίο κόμμα με αποτέλεσμα να στενέψει η ίδια, αντί να διευρύνεται».[12]

Για να διαφυλάξει το ενιαίο κέντρο καθοδήγησης και την ισχύ της δύναμής της, η πλειοψηφία της Κ.Ε. πήρε στα τέλη Απριλίου 1991, τρεις σημαντικές αποφάσεις για το μέλλον του κόμματος.

Η πρώτη είχε να κάνει με τα ζητήματα λειτουργίας και δράσης της Κ.Ε., η οποία ανέφερε πως «καταστατική υποχρέωση όλων των μελών της Κ.Ε. καθώς και όλων των στελεχών και μελών του κόμματος είναι: η τήρηση του

καταστατικού, ο σεβασμός της αρχής της πλειοψηφίας, η ενιαία δράση και πειθαρχία, η πιστή εφαρμογή των αποφάσεων, η υπεράσπιση του Κόμματος και των οργάνων του από τις αντικομμουνιστικές, συκοφαντικές επιθέσεις και εκστρατείες (...)».

Η δεύτερη απόφαση αφορούσε την οργανωτική δομή του κόμματος και τη διάταξη των κομματικών δυνάμεων. Σε αυτή σημειωνόταν πως πρέπει «να προχωρήσει άμεσα η απόφαση του 13ου Συνεδρίου για τη νέα δομή του κόμματος (οργανωτική ανασυγκρότηση) (...)».

Η τρίτη απόφαση σχετιζόταν με την οικονομική κατάσταση του κόμματος και τον προϋπολογισμό του 1991 και προέβλεπε την ορθολογική αξιοποίηση των οικονομικών, τον περιορισμό του αριθμού των επαγγελματικών στελεχών, την ενημέρωση των μελών για τα οικονομικά και άλλα ανάλογα θέματα.[13]

Για τα ζητήματα αυτά, επαναλήφθηκε το γνώριμο σκηνικό των αντιδικιών στο πλαίσιο της συνεδρίασης της Κεντρικής Επιτροπής, κατά την οποία ο Μίμης Ανδρουλάκης υπογράμμιζε πως είχε προτείνει «ένα "μορατόριουμ", ένα δημοκρατικό και αποδοτικό συμβιβασμό μεταξύ των τάσεων που θα εξασφάλιζε και την ελεύθερη έκφρασή τους και μια επιθετική πολιτική της Αριστεράς. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν υπεύθυνοι συνομιλητές που να το κατοχυρώνουν (...)».

Ο Γιάννης Δραγασάκης από την πλευρά του τόνιζε ότι «αρκετές απόψεις, κάτω από την πίεση των πραγματικών προβλημάτων και από την αδυναμίας μας να βρούμε λύση στα προβλήματα, οδηγούνται στη λογική του "εσωτερικού εχθρού" (…)». Ταυτόχρονα εξέφραζε το φόβο του πως «αν παρθούν οι αποφάσεις που προβλέπονται από τις εισηγήσεις, παρόλο που πολλά σημεία είναι σωστά, η λογική το πνεύμα, είναι μια λογική φανατισμού του μισού κόμματος ενάντια στο άλλο μισό (...)».

Ο Νίκος Χουντής από τη δική του σκοπιά, σημείωνε ότι «υπάρχει "σύνδρομο πλειοψηφίας" και μ' αυτό προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα (…)». Επίσης πρόσθετε ότι πρόκειται για «σύνδρομο που υπάρχει κίνδυνος να αγκαλιάσει όλα τα επίπεδα του κόμματος (...)».

Ο Μάκης Κοψίδης αντίθετα, επεσήμαινε πως «είναι προφανές ότι δεν πάει άλλο. Σ' αυτή τη συνεδρίαση έγινε και γίνεται μεγάλη συζήτηση γύρω από την ενιαία έκφραση και δράση πρώτα απ' όλα της Κ.Ε. Είναι το κύριο που πρέπει να εξασφαλίσουμε για να λειτουργήσει το κόμμα (...)».

Παράλληλα, ο Μάκης Μαίλης υποστήριζε πως «το πρώτο και σοβαρότερο πρόβλημα της Κ.Ε. είναι ότι αυτή δε δρα ενιαία. Δεν εφαρμόζουν τις αποφάσεις της όλα τα μέλη της, αλλά πολλοί δρουν σε άλλη κατεύθυνση, δηλαδή ερμηνεύουν τις αποφάσεις του 13ου Συνεδρίου «κατά τα καλά και

συμφέροντα"… Το δεύτερο κύριο πρόβλημα της σημερινής Κ.Ε. είναι ότι σε μεγάλο βαθμό, δε λειτουργεί δημοκρατικά, αφού δεν μπορείς να ξεδιπλώσεις τις σκέψεις όλες που μπορείς να έχεις. Γιατί; α) Γιατί ορισμένοι σύντροφοι έχουν έτοιμη την εξαπόλυση της κατηγορίας της πόλωσης. β) Δεν μπορείς να εκφράσεις όλες τις σκέψεις σου, γιατί υπάρχουν πράγματα που δεν πρέπει "να φύγουν" απ' το πλαίσιο της Κ.Ε., αλλά που δεν τα λες, γιατί κυριολεκτικά σε χρόνο μηδέν θα έχουν δοθεί ανταπόκριση στον αστικό Τύπο (...)».

Ο Μήτσος Αρβανιτάκης, επίσης, σημείωνε πως «δε φταίει γενικά η αντιπαράθεση ιδεών και γνωμών που υπάρχουν σήμερα στην Κ.Ε. Αυτό που φταίει είναι ότι η αντιπαράθεση δε γίνεται μέσα στο πλαίσιο του κόμματος και του καταστατικού. Εδώ δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το νέο καταστατικό δεν αφήνει περιθώρια, το πνεύμα και τα άρθρα το, να προσφεύγουμε στα αστικά μέσα μαζικής ενημέρωσης για να υποστηρίξουμε την προσωπική μας γνώμη ή την αντίθεσή μας σε ειλημμένες αποφάσεις».[14]

Κατά την κορύφωση της εσωκομματικής διαμάχης, ο Χαρίλαος Φλωράκης, κινούμενος με μια αντίληψη «κομματικού πατριωτισμού» έπαιξε καταλυτικό ρόλο. Σε δηλώσεις του εκείνο το διάστημα, ο κομμουνιστής ηγέτης προανήγγειλε ουσιαστικά του τι επρόκειτο να επακολουθήσει. Αναφερόμενος στα εσωκομματικά ζητήματα σημείωνε ότι «υπάρχουν ακόμα φαινόμενα ομαδοποίησης στα καθοδηγητικά κλιμάκια και παραβιάσεις του καταστατικού και των κανόνων λειτουργίας (...)». Ο ίδιος προέβλεπε πως «αν δεν αντιμετωπιστούν αυτά τα φαινόμενα, θα' χουμε στη συνέχεια την εμφάνιση και άλλων διαλυτικών φαινομένων» και μάλιστα υποστήριζε πως «θα 'χουμε δηλαδή αυτό που η άρχουσα τάξη και διάφοροι άλλοι προσπαθούν να πετύχουν 73 χρόνια. Δεν κινδυνολογούμε όταν καταγγέλλουμε αυτές τις προσπάθειες».[15]

Από τη δική τους πλευρά, τα στελέχη της μειοψηφίας του κόμματος, συνέχιζαν τη δική τους πολεμική τακτική. Σε άρθρο του στον «Ριζοσπάστη», ο Δημήτρης Καραγκουλές, την ίδια περίοδο με τις δηλώσεις Φλωράκη, υποστήριζε πως «οι αντιρρήσεις και η κινδυνολογία για διάλυση του ΚΚΕ στον Συνασπισμό, αν προωθηθεί το πλαίσιο αρχών της Εκτελεστικής Επιτροπής, οι διακηρύξεις των 38, η 'άμιλλα" των συγκεντρώσεων, οι συνεχείς συναντήσεις αντιπροσωπειών κομμάτων για επίλυση προβλημάτων του Συνασπισμού σε διμερείς επαφές, μερικές φορές ερήμην και της προέδρου, δείχνει πως αρκετοί σε ηγετικά κλιμάκια των συνιστωσών του Συνασπισμού δεν έχουν συνειδητοποιήσει τις προοπτικές της Αριστεράς χωρίς ή στο πλαίσιο ενός υποβαθμισμένου Συνασπισμού (...)». Ο ίδιος ανέφερε πως «το πραγματικό ερώτημα που πρέπει να μπει στη συζήτηση που αναπτύσσεται για το πλαίσιο αρχών του Συνασπισμού, αν θέλουμε να δούμε την ουσία των αντιτιθέμενων απόψεων, είναι τι είδους Συνασπισμό επιδιώκουμε να διαμορφώσουμε».[16]

Στα μέσα Μαΐου του ίδιου χρόνου, πραγματοποιήθηκε άλλη μια δραματική σύνοδος της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος- και μία από τις πιο καθοριστικές πριν την οριστική ρήξη του Ιουνίου-, κατά την οποία ο τέως γενικός γραμματέας της Κ.Ε. Γρηγόρης Φαράκος, παραιτήθηκε από μέλος της Κ.Ε. με μια δήλωση κατά της ηγεσίας του κόμματος. Παράλληλα, για πρώτη φορά, η πλευρά της μειοψηφίας της Κ.Ε., δεν καταψήφισε απλώς, όπως έκανε μέχρι τότε κατά κανόνα, την εισήγηση της πλειοψηφίας του Π.Γ., αλλά έδωσε θετική ψήφο σε κείμενο (αντι-εισήγηση) που είχε καταθέσει ο Παναγιώτης Λαφαζάνης. Παράλληλα, η εισήγηση του Π.Γ. βρήκε 4 μέλη του να διαφωνούν από τα 12 που παραβρέθηκαν

Στη συνεδρίαση της Κ.Ε. η πλειοψηφία επικεντρώθηκε εκ νέου στις «αντικαταστατικές συμπεριφορές» των στελεχών της μειοψηφίας, προσωποποιώντας αυτή τη φορά την επίθεση, ενώ ταυτόχρονα έκανε σαφείς τις προθέσεις της, απαγορεύοντας σε στελέχη του κόμματος να εκφράζουν δημοσίως απόψεις «αντίθετες» προς τις κομματικές αποφάσεις κ.λπ. «Ήδη στην αμέσως προηγούμενη σύνοδο (26-27/4/91) η πλειοψηφία της Κ.Ε. διαπίστωνε “τάση αύξησης των φαινομένων ομαδοποίησης” στους κόλπους της, “διαρροή πληροφοριών”, “παραβιάσεις του καταστατικού”, “αξιοποίηση των μη κομματικών μέσων ενημέρωσης για την προβολή των διαφωνιών” κ.τλ. Είναι μετά από αυτή τη σύνοδο που το Γρ. Τύπου της Κ.Ε. κατηγορεί ευθέως μέλη της ΚΕ για “παραπληροφόρηση” η οποία τροφοδοτεί δημοσιεύματα “σύγχυσης και αποπροσανατολισμού των οπαδών και φίλων του ΚΚΕ”».[17]

Στην κορύφωση της εσωκομματικής κρίσης, η πλειοψηφία της Κ.Ε. αποφασίζει να απευθυνθεί, με «ανοιχτό γράμμα», στα μέλη του κόμματος και κοινοποιεί δημοσίως τα μέτρα που πρόκειται να λάβει σε περίπτωση που συνεχιστεί η ίδια κατάσταση. Σε αυτό, υπογράμμιζε πως «-μέλη της Κ.Ε. και άλλα στελέχη ή μέλη του κόμματος που δουλεύουν σε ΜΜΕ δεν μπορούν να αρθρογραφούν ή να κάνουν εκπομπές που στρέφονται κατά του κόμματος. -Απευθύνεται προειδοποίηση σε μέλη της Κ.Ε. (Καραγκουλέ, Μ. Ανδρουλάκη) να σταματήσουν δραστηριότητες που έρχονται σε αντίθεση με το καταστατικό. -Αντιτίθεται στην Ε.Π. της ΚΟΘ να εξετάσει θέμα που έχει προκύψει από δηλώσεις του Γ. Καρυπίδη. (σ.σ. σε συνέντευξη του κάνει λόγο για ρήξη εδώ και τώρα με το κόμμα, όπως λέει ο Δ. Γόντικας στην τοποθέτησή του στην Κ.Ε.). -Να διασφαλιστεί ο συλλογικός χειρισμός κρίσιμων ζητημάτων που τίθενται στην Ε.Ε. του ΣΥΝ».[18]

Σε εκείνη τη χρονική φάση, η Κ.Ε. δεν ενέκρινε την πρόταση του Π.Γ. που αφορούσε την επαγγελματική σχέση του Θ. Καρτερού με υπό έκδοση περιοδικό, ενώ δε συζητήθηκε το θέμα της ανάκλησης από την αντιπροσωπεία του Συνασπισμού των Γ. Παπαπέτρου και Γ. Νυσταζάκη γιατί δεν ήταν παρόντες στη συνεδρίαση.

Από την πλευρά του ο Γρηγόρης Φαράκος στην τοποθέτηση της παραίτησής του, κατήγγειλε πως «η σύνοδος της Κ.Ε., ο τρόπος που αυτή σχεδιάστηκε κι οργανώθηκε, με παραβίαση ακόμα και στοιχειωδών κανόνων κομματικής τάξης κι η εισήγηση που έγινε, και που μόνο με ανώμαλες κομματικές περιόδους μπορεί να συγκριθεί, ήταν ο τελευταίος καθοριστικός λόγος για την απόφασή μου (…)». Παράλληλα, υπογράμμιζε πως «με την παραίτηση αυτή προσπαθώ με όλη τη δύναμη της φωνής μου, να στείλω ένα σήμα κινδύνου. Και μια έκκληση εγρήγορσης. Ένα σήμα κινδύνου προς κάθε κατεύθυνση: η ιστορία δεν θα συγχωρέσει σε κανέναν αυτό το έγκλημα σε βάρος των ευγενέστερων ιδεών που γέννησε ο νους του ανθρώπου, σε βάρος των προσδοκιών αναγέννησης της Αριστεράς στην πατρίδα. Και μια έκκληση εγρήγορσης προς τις νεότερες κυρίως γενιές. Τις γενιές, στις οποίες ανήκει όχι μόνο το αύριο, αλλά και το σήμερα. Και οφείλουν να το διεκδικήσουν, τώρα. Μέσα από τις διαδικασίες ανασυγκρότησης και αναζωογόνησης του Συνασπισμού, την ανασύνταξη και αναγέννηση της Αριστεράς- στις οποίες θα εξακολουθήσω κι εγώ να προσφέρω όλες μου τις δυνάμεις με λόγο και έργο.»[19]

Μετά την παραίτησή του, με δηλώσεις στον «902 Αριστερά στα fm», ο Γρ. Φαράκος, συμπλήρωνε πως «δεν υπάρχουν πολιτικές πρωτοβουλίες από τη μεριά της Κεντρικής Επιτροπής, δεν αναπτύσσεται η δημοκρατική ζωή μέσα στο κόμμα. Αντίθετα, παρατηρείται ένας διωγμός στελεχών από υπεύθυνες θέσεις με διάφορα προσχήματα, αλλά με ολοφάνερο υπόβαθρο το γεγονός ότι έχουν τι διαφορετικές απόψεις.»[20]

Στο μεταξύ, κείμενο με προτάσεις για την υπέρβαση της κρίσης στο κόμμα κατέθεσε στο πλαίσιο της Κεντρικής Επιτροπής, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης, ενώ, κείμενο παρουσίασε και ο Μίμης Ανδρουλάκης.

Επίσης, ο Π. Λαφαζάνης υπογράμμιζε πως «η υπέρβαση της σημερινής κρίσης και των ομαδοποιήσεων, η ανασύνταξη των κομματικών οργανώσεων, η συσπείρωση και δραστηριοποίηση του κόμματος δεν είναι έργο που μπορεί να γίνει από τη μια μέρα στην άλλη. Δεν μπορεί να επιτευχθεί με οργανωτικά και διοικητικά μέτρα που, όπως έδειξε η ζωή, συντηρούν την όξυνση (...)». Το μέλος του Π.Γ. τόνιζε ότι αυτή θα «κατακτιέται βήμα το βήμα, μέσα από την προσπάθεια της Κ.Ε. να φέρει στο κέντρο της προσοχής της και στην ημερήσια διάταξη: Πρώτο, τα μεγάλα πολιτικά θέματα (…). Δεύτερο, τα θέματα της ανασυγκρότησης του ΣΥΝ με θετικό τρόπο και όχι στείρες αντιπαραθέσεις μεταξύ κόμματος και Συνασπισμού, που επιδρούν διαλυτικά και στους δύο. Τρίτο, τα θέματα του νέου προγράμματος του κόμματος, για τα οποία πρέπει να ξεκινήσει μια νηφάλια, ανοιχτή και χωρίς στεγανά συζήτηση».[21]

Στο δικό του κείμενο, ο Μ. Ανδρουλάκης, αναφερόμενος στο ζήτημα που έθετε η πλειοψηφία του Π.Γ. για τον ίδιο, υποστήριζε πως «σήμερα

πρέπει να υπάρξει ξεκαθάρισμα. Ή κάποιοι αναλαμβάνουν την ευθύνη των κυρώσεων σε βάρος μου, νομίμως ή πραξικοπηματικά ή αποκαθιστούν δημόσια την κομματική τιμή και αξιοπρέπεια μου ανεξάρτητα από ενδεχόμενες διαφωνίες ως προς τους προβληματισμούς (...)». Ταυτόχρονα απευθυνόμενος προς τη γ.γ. της Κ.Ε., σημείωνε χαρακτηριστικά πως «ό,τι έχεις να κάνεις, κάν' το τώρα».[22]

Κατά τη συνεδρίαση της Κ.Ε., εκ μέρους της «νέας φρουράς», ο Δ. Καραγκουλές κατέθετε τις βασικές διαφωνίες των δυο πλευρών. Όπως ανέφερε, «διαφωνούμε ανάμεσά μας στο χαρακτήρα της πολιτικής παρέμβασης της Αριστεράς (…). Διαφωνούμε στην αντίληψή μας για τα κοινωνικά κινήματα. Άλλοι, όπως εγώ, κυριολεκτούμε όταν μιλάμε για αυτονομία (…). Έχουμε διαφορετικές αντιλήψεις για την εσωτερική ζωή του κόμματος (...)». Παράλληλα υποστήριζε πως «ερχόσαστε σήμερα και αντιμετωπίζετε την ύπαρξη μιας πολιτικής αντίληψης σαν διοικητική παράβαση (…)» και έκανε λόγο για «υποκρισία» εκ μέρους των στελεχών της ηγεσίας, κατηγορώντας τους ότι δεν είχαν «τη νομιμότητα» να εκπαραθυρώσουν την άλλη άποψη.

Ο Π. Τριγάζης επίσης, έλεγε για τις κυρώσεις που πρότεινε η εισήγηση, σημειώνοντας «ο αναμάρτητος πρώτος τον λίθον βαλέτω. Αρκεί αυτό και μόνο για να δείξει ότι η αιτία των προβλημάτων δεν είναι οι παραβιάσεις του καταστατικού (...)». Ο Γ. Δραγασάκης, επίσης, σημείωνε ότι κατανοούσε πως «τον τελευταίο χρόνο ή και πιο πριν δημιουργήθηκαν φόβοι σε συντρόφους μας ότι με την κρίση και την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, με ορισμένες από τις απόψεις του διατυπώνονται, υπάρχουν κίνδυνοι για το κόμμα. Προσωπικά έχω πεισθεί ότι φτιάχτηκαν κέντρα και παράκεντρα για τη "διάσωση" του κόμματος, από εκείνους που είχαν αυτούς τους φόβους. Το καταλαβαίνω αυτό, αν και δε συμφωνώ (...)»

Από τη σκοπιά του, ο Ν. Χουντής ανέφερε πως «στο Π.Γ. είπα ότι η εισήγηση είναι μια απαράδεκτη δικογραφία για να στηριχτούν τα μέτρα που προτείνονται. Είπα ακόμη ότι είναι αντικαταστατική, πράγμα που επιβεβαιώθηκε και εδώ με το θέμα των συντρόφων της αντιπροσωπείας μας στο ΣΥΝ που χωρίς να συζητηθούν και χωρίς να παρευρίσκονται εδώ, όπως λέει το καταστατικό, πηγαίναμε να πάρουμε αποφάσεις (…). Μετά το 13ο Συνέδριο οι συνεδριάσεις της Κ.Ε. είναι ένα "χορεύοντας με το καταστατικό" από συντρόφους του Π.Γ. και της Κ.Ε. που, απ' ό,τι φαίνεται δεν τον έχουν καν διαβάσει (...)».

Αντίθετα, εκ μέρους της πλειοψηφίας της Κ.Ε., ο Μ. Κωστόπουλος, ανέφερε πως «δεν μπορούμε να κοροϊδευόμαστε σύντροφοι Μίμη, Καραγκουλέ, Στέλιο, Μαρία. Για τον ΣΥΝ υποστηρίξαμε και υποστηρίζουμε ότι είναι πολυκομματικός οργανισμός και όχι πολυτασικός ή ενιαίο κόμμα (…)».

Ο Κ. Τσολάκης έκανε λόγο για σοβαρά ζητήματα όπως «όργιο παραπληροφόρησης από μέλη της Κ.Ε. Συνεντεύξεις μελών της Κ.Ε., σ' ότι αφορά την αμφισβήτηση της αναγκαιότητας και της ρεαλιστικότητας ύπαρξης, δράσης και προσφοράς του ΚΚΕ εκτός Συνασπισμού. Μέλη της Κ.Ε. που με δική τους πρωτοβουλία και επιλογή, αποχωρώντας από υπεύθυνη δουλειά που τους είχε αναθέσει η Κ.Ε., ανέλαβαν ήδη δουλειά σε μη κομματικά μέσα ενημέρωσης (...)». Παράλληλα αναφερόταν σε «μαζώξεις και συναντήσεις ενός αριθμού επιλεγμένων μελών της Κ.Ε. σε χώρο εκτός γραφείων της και εν αγνοία του Π.Γ., πράγμα που προϋποθέτει και μαρτυρά την ύπαρξη και δράση δεύτερου κέντρου στο πλαίσιο του Π.Γ. και της Κ.Ε. (…)».

Ο Γ. Μαυρίκος άσκησε σκληρή κριτική στον Γρ. Φαράκο και πρόσθετε σχετικά πως «έχει μεγάλο μερίδιο ευθύνης για τη διαμόρφωση μηχανισμών και αυλών που σήμερα κριτικάρει. Σαν γ.γ. και μέσα σε σοβαρές εξελίξεις αποδείχτηκε πολύ λίγος κι όχι μόνο αυτό, αλλά και πυροδοτούσε με τη στάση του την όξυνση (...)».

Ο Δ. Γόντικας, σημείωνε πως «εγώ τα καταλαβαίνω υποκριτικά αυτά που λέγονται: να αναπτύξουμε πολιτικές πρωτοβουλίες και πάλι πρωτοβουλίες. Μα, πως θα αναπτύξουμε πρωτοβουλίες, όταν τίθεται θέμα να συζητήσουμε ξανά, να δούμε αν συμφωνάμε με τις αποφάσεις του Συνεδρίου ή όχι; Αυτό δεν είναι αμφισβήτηση των αποφάσεων του Συνεδρίου; Από τη φαντασία μας το βγάζουμε; (…)»

Στο ίδιο πνεύμα, ο Αντ. Σκυλλάκος έλεγε, «είναι κομμουνιστική λογική και ηθική στην ουσία να υποστηρίζεται η άποψη: "αφήστε μας να παραβιάζουμε το καταστατικό γιατί αλλιώς θα φταίτε εσείς για μια πιθανή διάσπαση"; Έτσι εννοούν οι σύντροφοι την "ενότητα στη διαφορετικότητα"; Η "άλλη λογική" που επικαλείται ο σ. Λαφαζάνης συνοψίζεται στη θέση ότι το κομματικό πρόβλημα, θα λυθεί μόνο αν στραφούμε στην πολιτική και μαζική δράση. Πρόκειται για αφέλεια, για να μην την ονομάσω υποκρισία (...)».[23]

Από την πλευρά της, η γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ Αλ. Παπαρήγα, σε συνέντευξή της στον «902 Αριστερά στα fm», απέκλειε, εκείνο το χρονικό διάστημα, το ενδεχόμενο λειτουργίας τάσεων στο κόμμα. Γι' αυτό έλεγε πως «το να αμφισβητείται το καταστατικό είναι ίσως η αρχή, έτσι έχει δείξει η πείρα, της πιο έμπρακτης και διαδεδομένη αμφισβήτησης των ίδιων των αποφάσεων. Το καταστατικό καθιερώνει τον τρόπο λειτουργίας επίλυσης των διαφορετικών απόψεων, που υπήρχαν και θα υπάρχουν μέσα στο κομμουνιστικό κόμμα Ελλάδας, αφού είναι ένας ζωντανός οργανισμός (…).

Εμείς δεν αναγνωρίζουμε τις τάσεις (…) Όποιος σήμερα υποστηρίζει την ύπαρξη τάσεων, στην ουσία, δεσμεύει, στραγγαλίζει- θα έλεγα- το δικαίωμα των μελών του κόμματος να έχουν προσωπική άποψη. Η επίσημη αναγνώριση των τάσεων σημαίνει υποχρεωτική ένταξη των μελών του

Κόμματος σε μια συγκεκριμένη ομάδα. Και μάλιστα με ηγέτες, οι οποίοι δεν είναι κατοχυρωμένοι και επίσημα (...)».

Μιλώντας για τον Συνασπισμό και το ΚΚΕ, ανέφερε πως το ένα ήταν «συνασπισμός κομμάτων» και το άλλο «κόμμα», ενώ για τις δηλώσεις Φαράκου ανέφερε «δε θα ήθελα να ακολουθήσω τον κατήφορο, θα έλεγα, προσωπικών δηλώσεων και αντιπαραθέσεων».[24]

Στο μεταξύ, κατά την τελευταία συνεδρίαση της Κ.Ε., ο Γ. Χουρμουζιάδης δεν παρευρέθηκε. Ο ίδιος, μιλώντας στον «902 Αριστερά στα fm», αιτιολογούσε την απόφασή του αυτή υπογραμμίζοντας πως «με κάποιες πολύ συνοπτικές τοποθετήσεις μου στις άλλες συνόδους της Κ.Ε., είχα- δε θα έλεγα καταγγείλει με κανέναν τρόπο- αλλά είχα υπογραμμίσει τον αρνητικό τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η Κ.Ε. Και μάλιστα αυτό είχε δύο σκέλη. Το ένα αφορούσε τη θεματολογία της και το άλλο αφορούσε τις μεθοδολογίες της».[25]

Συνέχεια στην εσωκομματική αντιπαράθεση έδωσε μετά την σύνοδο της Κ.Ε. η Αλέκα Παπαρήγα, η οποία σε νέα συνέντευξή της ανέφερε πως «οι ομαδοποιήσεις είναι και προσυνεδριακό φαινόμενο. Όμως το επιχείρημα ότι αφού υπάρχουν να τις αναγνωρίσουμε, δεν μπορεί να γίνει δεκτό. Μ' αυτό τον τρόπο τελικά κάθε μέρα θα δικαιολογούμε την παραβίαση του καταστατικού. Αυτή ήταν νομίζω η βάση που δεν μπορούσε να είναι ομόφωνη η εισήγηση (σ.σ. στο Π.Γ.) (...)».

Η γ.γ. της Κ.Ε., αναφερόμενη στις σχέσεις ΚΚΕ- ΣΥΝ, υπογράμμισε επίσης πως «είναι τρεις οι προϋποθέσεις για την υπέρβαση της κρίσης. Και οι τρείς εξαρτιώνται από μας. Είναι θέμα βούλησης. Πρώτον: η εφαρμογή του καταστατικού, ο σεβασμός του. Η διάθεση για σεβασμό, γιατί, λάθη μπορεί να γίνουν. Η αναγνώρισή του. Δεν είναι τυπολατρία (…). Δεύτερο: νομίζω ότι πρέπει να προσέξουμε πάρα πολύ, τη φάση ανασυγκρότησης και αναδιοργάνωσης του Συνασπισμού. Να την προσέξουμε με ποια έννοια; Να μη μετατεθούν εσωκομματικά προβλήματα στον Συνασπισμό, να μην επιτρέψουμε ο Συνασπισμός αντικειμενικά να αντιπαρατίθεται σε μια συνιστώσα, το ΚΚΕ σήμερα, αύριο σε άλλη. Τρίτο, να μην κυριαρχήσουν στον Συνασπισμό, οι ιδεολογικές συζητήσεις, γιατί το θεωρώ ανέφικτο ο Συνασπισμός να έχει ενιαία ιδεολογία (...)».

Παράλληλα, μιλώντας για το ΠΑΣΟΚ, σημείωσε πως «η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ δεν κινείται σε μια λογική άλλου δρόμου ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας, αλλά άλλου τρόπου διαχείρισης. Η κριτική απέναντι στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στα θέματα της συνεργασίας, αλλά και στο περιεχόμενο της ίδιας της πολιτικής του».[26]

Η σύγκρουση των δυο τάσεων δεν περιορίστηκε απλά στις κορυφές των ηγετικών κλιμακίων, αλλά διαπέρασε ολόκληρο τον κομματικό ιστό. Ενδεικτικό του κλίματος που είχε διαμορφωθεί, είναι το γεγονός ότι στη

συνεδρίαση της Επιτροπής Πόλης Θεσσαλονίκης με θέμα τις αποφάσεις της τελευταίας Κ.Ε., όχι μόνο δεν πέρασε η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής, αλλά αντίθετα πλειοψήφισε η «αντιεισήγηση» του Π. Λαφαζάνη που είχε γίνει στην Κ.Ε.. Ταυτόχρονα απορρίφθηκε το «ανοιχτό γράμμα» της Κ.Ε. προς τα μέλη του ΚΚΕ.

14.2 Το χρονικό της διάσπασης του ΚΚΕ και της διάλυση του ενιαίου Συνασπισμού

Το καλοκαίρι του 1991 αποτελεί εποχή σταθμό για την πορεία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Τα γεγονότα της περιόδου σηματοδοτούν τον τερματισμό της πιο έντονης σύγκρουσης που βίωσε στο εσωτερικό του, μετά το 1968, το ΚΚΕ και την αφετηρία για τη δημιουργία δυο νέων στρατηγικών αποκλίσεων ως προϊόντα απάντησης στο ερώτημα που απασχολούσε τους αριστερούς και κομμουνιστές της εποχής: το ποια δηλαδή πρέπει να είναι η ταυτότητα και η μορφή ενός αριστερού ή κομμουνιστικού κόμματος στην μετα-κομμουνιστική περίοδο [το ανατολικό μπλοκ είχε ήδη καταρρεύσει, η ΕΣΣΔ δοκιμαζόταν κι αυτή με τη σειρά της]. Το ερώτημα εξάλλου, σχετικά με την αναζήτηση μιας νέας στρατηγικής που πρέπει να εκπονήσει η Αριστερά στο κατώφλι του 21ου αιώνα, ήταν το κύριο ζήτημα στις αναζητήσεις των μελών και στελεχών του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, εν όψει της Πανελλαδικής Συνέλευσης του συμμαχικού σχήματος στις 27- 30 Ιουνίου του 1991.

Η παρατεινόμενη ωστόσο κρίση στο ΚΚΕ, από την άνοιξη του 1990 και η αδυναμία των υπόλοιπων δυνάμεων του Συνασπισμού, καθώς και της μειοψηφίας του κομμουνιστικού κόμματος, να διαμορφώσουν προτάσεις υπέρβασης των πολιτικών και ιδεολογικών τριγμών, οδήγησαν στη ρήξη την πλειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ με τη μειοψηφία της και τις υπόλοιπες συνιστώσες του ΣΥΝ.

Βαδίζοντας προς την Πανελλαδική Συνέλευση του Συνασπισμού, η πλειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ φαίνεται να επιθυμούσε τη διατήρηση του Συνασπισμού ως ένα όχημα σε μικρότερο μήκος «κύματος» ή παράλληλο έστω με αυτή. Η μειοψηφία της Κ.Ε. του ΚΚΕ, το μεγαλύτερο μέρος στελεχών της ΕΑΡ και η Νέα Πορεία επιθυμούσαν την ενίσχυσή του ΣΥΝ, κυρίως, πολιτικά, όπως μεταφράζεται πρακτικά, δηλαδή σε αυτοδύναμη παρέμβαση και συνεπώς σε μία όλο και πιο αυτόνομη λειτουργία από την ισορροπία των κομματικών μηχανισμών και κυρίως του ΚΚΕ, αφού αυτό ήταν ο βασικός πυλώνας του Συνασπισμού.

Οι θέσεις του ΚΚΕ για τις αρχές συγκρότησης του Συνασπισμού και την εναλλακτική πρόταση, ήταν τα θέματα της κρίσιμης συνεδρίασης της Κ.Ε. του κόμματος, στις 31 Μαΐου με 1 Ιουνίου. Στη συνεδρίαση επιβεβαιώθηκε κατηγορηματικά πως η θέση του ΚΚΕ για τη διατήρηση του πολυκομματικού

χαρακτήρα του Συνασπισμού ήταν αδιαπραγμάτευτη. Παράλληλα, ήταν η σειρά, αυτήν τη φορά, του Νίκου Χουντή να καταθέσει κείμενο (αντι-εισήγηση), το οποίο όμως δεν μπήκε σε ψηφοφορία σαν ολοκληρωμένο κείμενο ή συνολική λογική, καθώς σύμφωνα με την πλειοψηφία της Κ.Ε. «θ' άνοιγε έμμεσα ο δρόμος για την αναγνώριση και λειτουργία των τάσεων στο κόμμα».[27] Η Κ.Ε. ενέκρινε ακόμη τη νέα συντακτική επιτροπή της ΚΟΜΕΠ, ενώ με μυστική ψηφοφορία εξελέγη επιτροπή κομματικού ελέγχου, η οποία έμελε λίγες ημέρες αργότερα, να παίξει τον δικό της ρόλο στη διάσπαση. Σε αυτή συμμετείχαν οι «Θ. Ευθυμίου, Αν. Καλαμπόγιας, Γ. Κοκκινέλης, Απ. Κοσμόπουλος, Β. Πιαδίτου, Μ. Σπυριδάκης και Στ. Τσαμπής».[28]

Σε εκείνη τη χρονική συγκυρία, η Αλέκα Παπαρήγα στην εισήγησή της στη συνεδρίαση της Κ.Ε., χαρακτήριζε «πλαστό» το ερώτημα αν παραμένει ή όχι κύρια φροντίδα του ΚΚΕ ο ΣΥΝ. Επίσης υποστήριζε ότι η απόφαση του Π.Γ. «υπερασπίζεται στην πράξη τον πολυκομματικό χαρακτήρα του ΣΥΝ (...)». Επιπλέον, σημείωνε ότι δεν πρέπει «να δεχτούμε παραλλαγή εκλογής του κεντρικού οργάνου, όργανο που διαδραματίζει ξεχωριστό ρόλο σε έναν οργανισμό πολυκομματικό».[29]

Στο ίδιο πνεύμα, το κείμενο του Π.Γ. επεσήμαινε ότι πρέπει «να επιβεβαιωθεί από κοινού ο χαρακτήρας του ΣΥΝ, που δεν ιδρύθηκε, ούτε πρέπει να είναι ένας εκλογικός μηχανισμός, αλλά ενιαίος πολυκομματικός πολιτικός οργανισμός που, βέβαια, δεν μπορεί να συμβιβαστεί με οποιαδήποτε αντίληψη για μετατροπή του ΣΥΝ σε ενιαίο κόμμα (…)». Αναφορικά με τον τρόπο διαμόρφωσης των κεντρικών οργάνων, το Π.Γ. πρότεινε την υιοθέτηση της άποψης της συνεννόησης ανάμεσα «στις δυνάμεις του ΣΥΝ με δικαίωμα σε κάθε δύναμη να ορίζει με ευθύνη της την αντιπροσωπεία της και να την ανακαλεί στο σύνολο ή μέρος της όποτε το κρίνει σκόπιμο (…)».

Σχετικά με την εναλλακτική πρόταση, το Π.Γ. υπογράμμιζε την ανάγκη «να ενταθεί η κριτική προς την ΕΟΚική ολοκλήρωση και να αναδειχτούν οι δυσκολίες που θα προκύψουν από τη διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ (...)».

Όπως μάλιστα φαίνεται στο σχετικό σημείωμα του Π.Γ. της Κ.Ε. που μοιράστηκε στη Σύνοδο, «η πλειοψηφούσα άποψη είναι τα κόμματα να ορίζουν τις αντιπροσωπείες τους. Ακολουθεί η άποψη υπέρ του μικτού συστήματος, ενώ η εκλογή συγκεντρώνει τις λιγότερες προτιμήσεις».[30]

Τελικά, στην απόφαση της Κ.Ε. υιοθετήθηκε «ο πολυκομματικός χαρακτήρας του Συνασπισμού, η αυτοτελής και ενιαία δράση του, ο σεβασμός της αυτοτέλειας κάθε συνιστώσας». Παράλληλα, στην απόφαση προβλεπόταν πως «η αναγνώριση και ο σεβασμός των διαφορετικών αντιλήψεων, η μη επέμβαση του ενός στα εσωτερικά του άλλου και η τήρηση του κοινού

προγράμματος αποτελούν τις βασικές αρχές και τα κύρια χαρακτηριστικά του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου.» Ταυτόχρονα, η απόφαση υιοθετέι για τον τρόπο διαμόρφωσης των κεντρικών οργάνων του ΣΥΝ την άποψη της «συνεννόησης ανάμεσα στις δυνάμεις του Συνασπισμού, με δικαίωμα σε κάθε δύναμη να ορίζει με ευθύνη της την αντιπροσωπεία της. Να την ανακαλεί επιπλέον, στο σύνολο ή μέρος της, όποτε το κρίνει σκόπιμο».[31]

Αντίθετα, με το κείμενο- αντιεισήγηση ο Νίκος Χουντής υπογράμμιζε, εκφράζοντας τη μειοψηφία της Κ.Ε., τη θέση ότι ο Συνασπισμός πρέπει να παραμείνει πολυκομματικό σχήμα, αντικρούοντας έτσι τις κατηγορίες ότι η «ανανεωτική πτέρυγα» επιδίωκε τη διάχυσή του ΚΚΕ στον ΣΥΝ και επεσήμαινε την ανάγκη της δημοκρατικής εμβάθυνσης του συμμαχικού σχήματος.

Συγκεκριμένα σημείωνε ότι «αξιοποιείται από ορισμένους η στάση μερικών στελεχών της ΕΑΡ, ίσως και άλλων συνιστωσών, που βγαίνουν έξω από τα όρια της αντιπαράθεσης ιδεών, ώστε να δημιουργείται η εικόνα του ΚΚΕ να απειλείται από εχθρούς παντού». Με βάση αυτό τόνιζε ότι «κατά συντριπτική πλειοψηφία έχει γίνει δεκτό ότι ο ΣΥΝ θα είναι πολυκομματικός φορέας (...)».

Παράλληλα υπογράμμιζε πως «η πρόταση για διορισμό των κεντρικών οργάνων του ΣΥΝ αρνείται την καθιέρωση μιας στοιχειώδους δημοκρατικής λειτουργίας του ΣΥΝ και του δικαιώματος των μελών να έχουν λόγο για τα κεντρικά όργανα. Περιορίζει έτσι και καθηλώνει τον ΣΥΝ σε συνεργασία κορυφής ορισμένων πολιτικών δυνάμεων της Αριστεράς- αυτών που σήμερα τον συναπαρτίζουν- και κλείνει την προοπτική της ευρύτερης συσπείρωσης δυνάμεων (...)».

Ταυτόχρονα συμπλήρωνε πως «θέση για λήψη αποφάσεων μόνο με συναίνεση, διαιωνίζει μια κατάσταση όπου τα όργανα του ΣΥΝ θα παίζουν δευτερεύοντα ρόλο σε σχέση με τα κομματικά όργανα (...)».

Υποστηρίζοντας επίσης, ότι «το κόμμα μας δεν έχει να φοβηθεί, λοιπόν από την εξέλιξη και ανάπτυξη του ΣΥΝ (…)», πρότεινε μια σειρά από μέτρα, όπως «να υπερασπιστούμε θέσεις που θα ανοίγουν το δρόμο για τη διεύρυνση του ΣΥΝ τόσο στην κορυφή όσο και στον λαό. Να αποκτήσει δημοκρατική εσωτερική λειτουργία με δικαιώματα στα μέλη του, με ενίσχυση της αυτοτέλειας και της πρωτοβουλίας των πολιτικών κινήσεων και των Νομαρχιακών Επιτροπών (…). Η εκλογή των οργάνων του ΣΥΝ με ρυθμίσεις όσον αφορά κυρίως τα κεντρικά όργανα, που να εξασφαλίζουν την εκπροσώπηση των υπαρκτών πολιτικών δυνάμεων και τη δυνατότητα να λαμβάνονται αποφάσεις σ’ όλα τα επίπεδα του ΣΥΝ με βάση τις προτάσεις του σχεδίου αρχών συγκρότησης και λειτουργίας (…). Επιβάλλεται η διαμόρφωση πλαισίου που θα καθορίζει τις σχέσεις ανάμεσα στις δυνάμεις

που μετέχουν στον ΣΥΝ με αποδοχή και σεβασμό του ενιαίου αυτόνομου πολυκομματικού χαρακτήρα του. Οι διαφορετικές απόψεις και γνώμες να γίνονται σε πνεύμα και πλαίσια συμμαχικών δυνάμεων και αντιπάλων. Να εξασφαλιστούν ουσιαστικές αρμοδιότητες στα όργανα του Συνασπισμού σ' όλα τα επίπεδα με τη δυνατότητα των μελών των κομμάτων να δουλεύουν και να τοποθετούνται με πρωτόβουλο τρόπο για τα θέματα της καθημερινής πολιτικής και κοινωνικής παρέμβασης του ΣΥΝ».[32]

Στη διάρκεια της συνεδρίασης της Κ.Ε., ο Μάκης Μαίλης αναρωτήθηκε «ποιο είναι το νόημα των αντιεισηγήσεων (…)», γα να απαντήσει ο ίδιος πως «είναι η υπονόμευση της ενιαίας δράσης. Έμπρακτα πια και με προκλητικό τρόπο. Είναι αυτές οι αντιεισηγήσεις η πλατφόρμα για να δράσουν ενάντια στις αποφάσεις της Κ.Ε. μια σειρά μέλη του Κόμματος.» Παράλληλα επισήμανε πως «αυτή η φραξιονιστική και διασπαστική τακτική δεν ομολογείται φυσικά σαν τέτοια. Δεν έχει κάποιος το δικαίωμα να κάνει μια πρόταση; -ανεφώνησε τν προηγούμενη φορά ο σ. Ανδρουλάκης. Δεν έχει το δικαίωμα να θέσει την πρότασή του σε ψηφοφορία; "Σύμφωνα" με το καταστατικό, λοιπόν, κάνουμε το καταστατικό κουρέλι. Και το επικαλούνται κάποιοι υποκριτικά, μόνο και μόνο για να δημιουργούν εντυπώσεις (...)».

Αντίθετα, εκ μέρους της μειοψηφίας των μελών της Κ.Ε., ο Δημήτρης Καραγκουλές ανέφερε πως «το κύριο που εκτιμάει (η εισήγηση) για τον Συνασπισμό είναι οι προσπάθειες συκοφάντησης, η εχθρική συμπεριφορά, η προσπάθεια διάλυσης του ΚΚΕ από την ΕΑΡ κ.ά. Λογική συνέπεια αυτής της εισήγησης είναι πως δεν μπορεί να είμαστε πλέον σύμμαχοι με δυνάμεις εχθρικές με μας. Δηλαδή γυρίζουμε στην προ του '89 κατάσταση της Αριστεράς».[33]

Με τη λήξη ωστόσο των εργασιών της Κεντρικής Επιτροπής, η Αλέκα Παπαρήγα και ο Χαρίλαος Φλωράκης έσπευσαν με δημόσιες παρεμβάσεις να στείλουν μηνύματα στο εσωτερικό του κόμματος και του Συνασπισμού και να δώσουν το στίγμα της επόμενης ημέρας.

Σε συνέντευξή της η γ.γ. της Κ.Ε. ανέφερε σχετικά με το ζήτημα του ΣΥΝ, πως «κανείς δεν έχει δικαίωμα να αναιρέσει τις ιδρυτικές αρχές του Συνασπισμού (…)». Μ' αυτή την έννοια αναρωτιόταν, «η Εκτελεστική Επιτροπή του Συνασπισμού δε θα το σκεφτεί αυτό το πράγμα;» Η ίδια κατηγορηματικά δήλωνε πως «αν θέλει κάποιος να γκρεμίσει τον Συνασπισμό, στη θέση του να φτιάξει ένα κόμμα, έχει δικαίωμα να το κάνει. Από εκεί και πέρα εμεί όμως δε δεσμευόμαστε να συμφωνήσουμε, να στηρίξουμε και να μετέχουμε σε ένα νέο κόμμα. κόμμα έχουμε (...)»

Η Αλ. Παπαρήγα έλεγε ακόμη πως «ο Συνασπισμός δεν μπορεί να παίρνει αποφάσεις που έρχονται σε αντίθεση με τις θέσεις μιας από τις συνιστώσες του, είτε μεγάλη είναι αυτή είτε μικρή (…). Άμα βάλεις την ιδέα

πλειοψηφία- μειοψηφία ο Συνασπισμός από εκεί και πέρα δεν είναι συμμαχία κομμάτων, είναι ένα κόμμα (...)».

Ερωτηθείσα επίσης για το μεικτό σύστημα (μια από τις προτάσεις που τέθηκε προς συζήτηση στη βάση του κόμματος), η γ.γ. της Κ.Ε. απάντησε ότι δημιουργεί ηγετικά στελέχη δυο ταχυτήτων και αποτελεί «προθάλαμο για τη μετεξέλιξη του Συνασπισμού».[34]

Σε εκείνη τη δύσκολη, για την πλειοψηφία των μελών της Κ.Ε., συγκυρία, ανέλαβε να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο, για άλλη μια φορά, η ηγετική φυσιογνωμία του κόμματος, ο Χαρίλαος Φλωράκης. Σε κομματική εκδήλωση ο κομμουνιστής ηγέτης τόνιζε ότι «δεν πρόκειται να συμφωνήσουμε ποτέ με οποιαδήποτε μορφή διάλυσης του Κομμουνιστικού Κόμματος (…)», στέλνοντας έτσι ηχηρό μήνυμα στο εσωτερικό του κόμματος.

Ταυτόχρονα υπογράμμιζε ότι «το θέμα δεν είναι ο τρόπος συγκρότησης των οργάνων, αλλά πίσω από αυτό κρύβεται το πρόβλημα του χαρακτήρα του Συνασπισμού. Το πρόβλημα είναι, θα διατηρηθεί ο πολυκομματικός χαρακτήρας του Συνασπισμού, θα' ναι ο Συνασπισμός, συνασπισμός κομμάτων ή θα γίνει ένα κόμμα με διάφορες τάσεις; Σ' αυτό το θέμα είμαστε κατηγορηματικοί, πολυκομματικός. Και αυτό δεν το συζητάμε. Δε συζητάμε την επανίδρυση του Συνασπισμού σε κόμμα με διάφορες τάσεις. Συνασπισμός- κόμμα, σημαίνει διάλυση του ΚΚΕ. Φυσικά σ' αυτό δεν πρόκειται να συμφωνήσουμε ποτέ».[35]

Στην πραγματικότητα, τα λόγια του «φυσικού» ηγέτη του κόμματος, προμήνυαν το μέλλον του ΚΚΕ και του ΣΥΝ.

Μετά τη συνεδρίαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ οι διεργασίες εντάθηκαν. Σε διαβουλεύσεις και συζητήσεις μεταξύ των συνιστωσών και των στελεχών του ΣΥΝ, δεν μπορούσε να βρεθεί κοινό έδαφος. Με τις προτάσεις της πλειοψηφίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ δημοσιοποιημένες, η Εκτελεστική Επιτροπή του ΣΥΝ δεν κατόρθωσε στη συνεδρίαση ης 7ης Ιουνίου να καταλήξει σε απόφαση για το θέμα της εκλογής των κεντρικών οργάνων και αποφασίστηκε το θέμα να εξεταστεί ξανά, σε νέα συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Από την πλευρά της η Μαρία Δαμανάκη ζήτησε εξουσιοδότηση να αναλάβει πρωτοβουλίες για να γεφυρωθούν οι διαφορές στο θέμα της εκλογής των κεντρικών οργάνων του ΣΥΝ, ενώ από την σκοπιά της η γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ υπογράμμισε πως «προβλήθηκε ως επιχείρημα ότι σε προηγούμενη απόφαση πριν 1 χρόνο είχε συμφωνηθεί ότι θα γινόταν εκλογή και ότι ανάμεσα στους συμφωνούντες είναι ο Χαρίλαος Φλωράκης. Και ρωτάω, αφού είχε συμφωνηθεί- σύμφωνα με τον ισχυρισμό- άρα είχε κλείσει το ζήτημα, τότε, γιατί 1 χρόνο μετά καλούνται οι πολιτικές κινήσεις του Συνασπισμού να στείλουν τις γνώμες και τις προτάσεις του (...)». Στη συνεδρίαση του πολιτικού οργάνου του ΣΥΝ, η Αλέκα Παπαρήγα ανέφερε

ακόμη πως το ΚΚΕ δεν επιδίδονταν σε «κυνήγι μαγισσών», όπως το κατηγορούσανε, αλλά, σύμφωνα με την ίδια, «προειδοποιεί για υπαρκτό κίνδυνο, πριν είναι αργά (…)». Ταυτόχρονα ανέφερε πως «το σοβαρότερο είναι ότι επιχειρείται αντιπαράθεση πλειοψηφίας- μειοψηφίας, πράγμα που αντιβαίνει τις αρχές συνεργασίας και αντιπαράθεσης που πρέπει να διέπει τον ενιαίο πολυκομματικό οργανισμό. Ακόμα χειρότερο είναι ότι μέσω αυτής της αντιπαράθεσης καταργείται η αρχή της αντιπροσωπευτικότητας, αφού οι αντιλήψεις και όχι τα κόμματα πρέπει να αντιπροσωπεύονται. Και ενώ από τη μια μεριά γίνεται λόγος για το ύψιστο δημοκρατικό δικαίωμα των εκλογών, από την άλλη πρόκειται να μπουν όρια στον αριθμό των αντιπροσώπων του κάθε κόμματος».[36]

Σε διαφορετική γραμμή από την Αλέκα Παπαρήγα, ο Μίμης Ανδρουλάκης υπογράμμισε στο πλαίσιο της συνεδρίασης της Ε.Ε. του ΣΥΝ, πως «αν συνεχίσει ο Συνασπισμός να είναι ένα παραδοσιακό σχήμα, μια κοινοπραξία ηγεσιών, ένα "συμβούλιο κορυφής", τότε θα είναι ανίκανος να αγγίξει το νέο κοινωνικό και πολιτικό ριζοσπαστισμό (…)». Στο ίδιο πνεύμα, ο Παναγιώτης Λαφαζάνης σημείωνε πως «πάνω από 2 χρόνια τώρα ο Συνασπισμός λειτουργεί με τη λογική της σύνθεσης και της μέγιστης δυνατής συναίνεσης. Μ' αυτή τη λογική πήραμε πολύ πιο δύσκολες αποφάσεις σε κρίσιμες στιγμές. Μ' αυτό το πνεύμα οφείλουμε να κινηθούμε για την τελική κατάληξή μας στην Εκτελεστική Επιτροπή (...)». Από τη δική του πλευρά, ο Γρηγόρης Φαράκος ανέφερε πως «δε νομίζω ότι η κρισιμότητα στον ΣΥΝ (που είναι ανάγκη να κατανοηθεί απ' όλους- γιατί τώρα ίσως δεν κατανοείται στο βαθμό που χρειάζεται) οφείλει μόνο στη διαφωνία εκλογής των καθοδηγητικών οργάνων. Το κύριο είναι η ξαφνική αναθέρμανση και στο μέγιστο όξυνση- χωρίς κανένα λόγο- από μία συνιστώσα του ΣΥΝ του προβλήματος οι άλλοι θέλουν να τη διαλύσουν».[37]

Σε δική του παρέμβαση με άρθρο στον «Ριζοσπάστη», το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ Δημήτρης Γόντικας, σημείωνε τις διαθέσεις «των συμμάχων εκείνων- αλλά και των στελεχών του κόμματος- που ζητάνε από το ΚΚΕ να υποστείλει τους σκοπούς και την αυτοτελή του δράση» και επεσήμαινε «την παραβίαση εκ μέρους μερίδας στελεχών, του καταστατικού του κόμματος (...)». Παράλληλα τόνιζε ότι «δεν υπάρχει άλλος δρόμος ή αναγνωρίζεις το καταστατικό και το σέβεσαι ή όχι και διαλέγεις το δρόμο σου. Αυτή είναι η τίμια στάση και όχι ο κλεφτοπόλεμος».[38] Την επόμενη μέρα, από το κείμενο του Δ. Γόντικα, ο Γιάννης Δραγασάκης, σε δικό του άρθρο, σημείωνε πως «το αίτημα της ανανέωσης δεν έχει να κάνει με την διάσπαση του 1968, ούτε με την κατάρρευση των καθεστώτων του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού (...)». Αλλά πηγάζει, όπως έγραφε, από την ανάγκη «το κόμμα να συναντηθεί με τις νέες αναζητήσεις και να ανοίξει νέους δρόμους».[39]

Στο άρθρο του Γιάννη Δραγασάκη απάντησε άμεσα όμως η Αλέκα Παπαρήγα. Η γ.γ. της Κ.Ε. υποστήριζε την έννοια της «επαναστατικής

ανανέωσης», αλλά προσέθετε πως στο ΚΚΕ «δε θα υπάρξει δίχως τη συνειδητοποίηση της ανάγκης να επιβεβαιώνεται ως κόμμα πρωτοπόρο, κόμμα- δημιουργός της πιο ριζοσπαστικής συνείδησης (…)». Η ίδια απέκρουε μάλιστα τη διαπίστωση ότι μέσα στο ΚΚΕ αντιμάχονται αυτοί που πρωτοστάτησαν στην προσπάθεια ανανέωσης του ΚΚΕ κι αυτών που είδαν το εγχείρημα αυτό από την αρχή με φόβο έως και άρνηση, ενώ εντόπιζε ως μείζον πρόβλημα την αμφισβήτηση του πρωτοποριακού- καθοδηγητικού ρόλου του ΚΚΕ.[40]

Σε εκείνο το χρονικό διάστημα, όλα τα δεδομένα συνηγορούσαν πως το ΚΚΕ οδηγείται σε διάσπαση. Από τις παρασκηνιακές διαβουλεύσεις και συναντήσεις, τα κείμενα, τις παρεμβάσεις, τις ομιλίες και τις διαθέσεις όλων των πλευρών, ήταν ξεκάθαρο ότι δεν υπήρχε καμία διάθεση συμβιβασμού ανάμεσα στις δύο πτέρυγες. Το θέμα είχε εξελιχθεί σε ένα παιχνίδι εντυπώσεων και το μόνο που απέμενε ήταν πλέον το ποιος θα χρεωθεί τη ρήξη, την ώρα που ο χρόνος της τελικής σύγκρουσης μετρούσε αντίστροφα.

Λίγες ώρες αργότερα από τη συνεδρίαση της Ε.Ε. του ΣΥΝ, το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ αποφάσιζε να ξαναθέσει στο πολιτικό όργανο του ΣΥΝ τις προτάσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ για τη διαμόρφωση των κεντρικών οργάνων του Συνασπισμού κι αφού πρώτα θα είχε προηγηθεί διάλογος και συνεννόηση με όλες τις συνιστώσες.

Στη συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου, η Μαρία Δαμανάκη έκανε πρόταση να διενεργηθεί δημοψήφισμα ανάμεσα στα μέλη του Συνασπισμού για το επίμαχο ζήτημα, με την Αλέκα Παπαρήγα να απαντάει αμέσως πως «η πρόταση για δημοψήφισμα στα μέλη του ΣΥΝ ανοιχτά παραβιάζει τον πολυκομματικό χαρακτήρα του φορέα προς όφελος του ενιαίου».[41]

Στα μέσα Ιουνίου, η κατάσταση στον Συνασπισμό είχε πλέον φτάσει σε οριακό σημείο. Στις 14 του ίδιου μήνα πραγματοποιείται νέα συνεδρίαση της Ε.Ε. του Συνασπισμού, κατά την οποία η αναπότρεπτη σύγκρουση των δυο ρευμάτων του ΚΚΕ επισημοποιήθηκε. Η συνεδρίαση σημαδεύτηκε από τη συμβολική απουσία του Χαρίλαου Φλωράκη και από την αποχώρηση της Αλέκας Παπαρήγα και των μελών της πλειοψηφίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, όταν αγνοήθηκαν οι προτάσεις τους. Αντίθετα παρέμειναν στη συζήτηση τα στελέχη της μειοψηφίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, με αποτέλεσμα να διαρρηχτούν και τυπικά οι σχέσεις των δύο πλευρών.

Τελικά, χωρίς την παρουσία της γ.γ. και των μελών της πλειοψηφίας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, η Εκτελεστική Επιτροπή του ΣΥΝ κατέληξε να εισηγηθεί στην Πανελλαδική Συνέλευση, στις 27-30 Ιουνίου, το θέμα της ανάδειξης των κεντρικών οργάνων του Συνασπισμού προκειμένου να παρθεί εκεί η οριστική απόφαση. Παράλληλα, συμφωνήθηκε η ηγετική φυσιογνωμία της «ανανεωτικής πτέρυγας» του ΚΚΕ Παναγιώτης Λαφαζάνης, να προχωρήσει

σε μια λιτή δημόσια δήλωση, χαρακτηρίζοντας την απόφαση της Ε.Ε., «απόφαση ευθύνης και δημοκρατίας».[42] Με τη δήλωση αυτή, επισημοποιούνταν η ρήξη στις σχέσεις ΚΚΕ και ΣΥΝ.

Σε ό,τι αφορά συγκεκριμένα τη συνεδρίαση της Ε.Ε. του Συνασπισμού, πέρα από την πρόταση του Φώτη Κουβέλη και του Γρηγόρη Φαράκου, να αποφασίσει επί τόπου η Ε.Ε. του ΣΥΝ για το θέμα της εκλογής των κεντρικών οργάνων, είχαν διατυπωθεί δύο προτάσεις από την πλευρά της Αλέκας Παπαρήγα, οι οποίες δε γίνανε δεκτές. Η ίδια πρότεινε «α. να παγώσει προσωρινά κάθε διαδικασία προς την Πανελλαδική Συνέλευση. β. Να προχωρήσουν οι συνιστώσες σε επαφή σε επαφές και συζητήσεις μεταξύ τους, για το σύνολο των προβλημάτων που έχουν προκύψει και τη διερεύνηση δυνατοτήτων διεξόδου».[43]

Αναφορικά με τα γεγονότα της συνεδρίασης, είναι χαρακτηριστικό το σχετικό ρεπορτάζ του «Ριζοσπάστη», της επόμενης ημέρας, το οποίο περιέγραφε πως «μετά τη συγκεκριμένη κατάληξη της Εκτελεστικής Επιτροπής ακολούθησε διάλλειμα, κατά τη διάρκεια του οποίου μέλη της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ στην Ε.Ε. αποσύρθηκαν, προκειμένου να συζητήσουν την εξέλιξη της συζήτησης. Στη συνέχεια και ενώ ήδη είχε αρχίσει η συζήτηση για την Προγραμματική Διακήρυξη, η Α. Παπαρήγα κατέθεσε δήλωση στην Ε.Ε.. Στη συνέχεια από τη συζήτηση του δεύτερου θέματος αποχώρησαν η Αλ. Παπαρήγα, ο Σπ. Χαλβατζής, ο Γ. Θεωνάς και ο Ν. Καλούδης (…). Στη συνεδρίαση της Ε.Ε. δεν παραβρέθηκε ο Χαρίλαος Φλωράκης».[44]

Αμέσως μετά την αποχώρηση της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ, η Αλέκα Παπαρήγα σε δηλώσεις της σκιαγραφούσε την επόμενη ημέρα στον ΣΥΝ. Όπως υπογράμμιζε, «έγινε ένα βήμα προς τη “ντε φάκτο” μετατροπή του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου σε έναν ενιαίο πολυτασικό φορέα (...)». Παράλληλα εκτιμούσε πως «έγινε ένα βήμα προς τη διάλυση του Συνασπισμού και το λέω αυτό με σκληρή συναίσθηση του τι σημαίνει υπαρκτός κίνδυνος διάλυσης του Συνασπισμού (…)». Η γ.γ. έλεγε επίσης ότι με την αποχώρησή της ήθελε να δείξει ότι δε συναινεί στην τροπή που πήρε η διαδικασία, ούτε τη νομιμοποιεί, ενώ σημείωνε ότι η αποχώρησή της δε σημαίνει αποχώρηση από τον Συνασπισμό, για να προσθέσει με νόημα πως «μια τέτοια απόφαση δεν μπορώ να την πάρω εγώ προσωπικά. Υπάρχουν εκλεγμένα όργανα του κόμματος και αυτά πρέπει να την πάρουν».[45]

Δύο ημέρες αργότερα, στις 16 Ιουνίου, πραγματοποιήθηκε στον Περισσό, μια από τις πιο κρίσιμες για το μέλλον του ΚΚΕ και του Συνασπισμού συνεδριάσεις της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος. Οπαδοί μάλιστα του ΚΚΕ, που πρόσκεινται στην πλειοψηφία της Κ.Ε., συγκεντρώθηκαν έξω από το κτήριο του κόμματος, όπου και σημειώθηκαν, όπως αναφέρουν στελέχη που ήταν εκεί, προπηλακισμοί εναντίον στελεχών

της «ανανεωτικής πτέρυγας».[46] Στο μεταξύ, η πλειοψηφία της Κ.Ε. είχε δώσει κατεύθυνση στα μέλη του κόμματος να μην παίρνουν μέρος στις διαδικασίες του ΣΥΝ, εν όψει της Πανελλαδικής Συνέλευσης, ενώ ομάδες στελεχών, ήδη από την επόμενη στιγμή της αποχώρησης της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ από την Ε.Ε. του ΣΥΝ, περιφρουρούσαν τα γραφεία του «Ριζοσπάστη» και του «902 Αριστερά στα fm». Στον ραδιοφωνικό σταθμό μάλιστα, ο νέος διευθυντής Παύλος Αλέπης λογόκρινε στις ειδήσεις την δήλωση των στελεχών του «ανανεωτικού ρεύματος» σχετικά με το αν ήταν νόμιμες οι αποφάσεις της πλειοψηφίας της Κ.Ε., ενώ επιστρατεύθηκαν ηθοποιοί να μεταδώσουν τα λογοκριμένα κείμενα, όταν αρνήθηκαν οι δημοσιογράφοι στου σταθμού. Μέλη επίσης που ανήκαν στην πλειοψηφία της Κ.Ε., «εγκαταστάθηκαν» στα γραφεία των οργανώσεων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, του Πειραιά και άλλων μεγάλων πόλεων.

Προηγουμένως, την απόφαση για τη σύγκληση της συνεδρίασης της Κ.Ε., είχε πάρει η πλειοψηφία των 9 παρόντων μελών του Π.Γ.- διαφωνία εξέφρασε ο Πάνος Τριγάζης, καθώς σκόπιμα τα υπόλοιπα μέλη του Π.Γ. που ανήκανε στην «ανανεωτική πτέρυγα» απουσιάζανε- η οποία σε ανακοίνωσή της τόνιζε ότι «οι προτάσεις που κατατέθηκαν στην προχτεσινή συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής του ΣΥΝ αποτελούν τη μόνη ρεαλιστική διέξοδο σωτηρίας του ΣΥΝ (…)». Επίσης ανέφερε πως «η σοβαρή αυτή αρνητική εξέλιξη δε θα είχε πραγματοποιηθεί εάν μέλη του Π.Γ. και της Κ.Ε. δεν έκαναν την επιλογή να μεταφέρουν τα εσωκομματικά προβλήματα στο ΣΥΝ και να τον αξιοποιήσουν σε βάρος του ΚΚΕ».[47]

Η μειοψηφία των μελών της Κ.Ε., συνεχίζοντας την τακτική των κειμένων, προχώρησε στη συλλογή 49 υπογραφών μελών της Κ.Ε. κάτω από σχετική επιστολή προς την Κ.Ε., που έκανε λόγο για «ειλημμένη απόφαση» της πλειοψηφίας να οδηγηθεί η κατάσταση στον Συνασπισμό σε αδιέξοδο, ενώ επέκρινε την ηγεσία του κόμματος ότι ανέτρεπε ομόφωνες αποφάσεις εντός του ΣΥΝ.

Συγκεκριμένα, όπως σημείωναν τα 49 στελέχη της Κ.Ε., «τα γεγονότα δημιουργούν τη βάσιμη εντύπωση ότι υπήρχε ειλημμένη απόφαση να φτάσουμε σε αδιέξοδο στον Συνασπισμό και να δημιουργηθούν τετελεσμένα γεγονότα ρήξης. Να συρθεί η Κεντρική Επιτροπή να εγκρίνει εκ των υστέρων αποφάσεις που πάρθηκαν αλλού ερήμην της (…)».

Επίσης υποστήριζαν ότι «η πλειοψηφία της Κ.Ε. ανατρέπει την ομόφωνη απόφαση του ΣΥΝ για εκλογή της ηγεσίας στην Πανελλαδική Συνέλευση. Ανατρέπει την ίδια την εισήγηση- απόφαση του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ για εκλογή με το “μικτό σύστημα”. Προβάλλει μάλιστα την τελευταία στιγμή τη θεωρία της συνωμοσίας όλων των άλλων εναντίον του ΚΚΕ “για τη διάλυση του” και τον μετασχηματισμό του ΣΥΝ σε πολυτασικό κόμμα. Και λέγονται αυτά, ενώ απ’ όλες τις “συνιστώσες” του ΣΥΝ

πλην ορισμένων ελαχίστων φωνών που είχαν ακουστεί στο παρελθόν, διακηρύσσεται η εμμονή στο πολυκομματικό ενιαίο χαρακτήρα του ΣΥΝ (...)».

Καταλήγοντας, τα στελέχη του ΚΚΕ ανέφεραν επίσης ότι «ακόμα και οι επιθέσεις προς τους συμμάχους μοιάζουν ψευδώνυμες. Ο πραγματικός τους παραλήπτης είναι άλλος».[48]

Την επιστολή υπέγραφαν ο Μπάμπης Αγγουράκης- ο οποίος το αξιοσημείωτο είναι πως στη συνέχεια τάχθηκε με την πλειοψηφία της Κ.Ε.- και οι Ανδρουλάκης Μ., Αραπάκη Κ., Βλάχος Θ., Βίτσας Δ., Γιακουμιδάκης Μ., Γκαγκανιάρας Α., Δημητράκας Π., Δραβαλιάρης Τ., Δραγασάκης Γ., Θεοδωρικάκος Τ. Καλλίτσης Κ., Καραγκουλές Δ. Καραϊνδρος Α., Καρτερός Θ., Κλείτσας Θ., Κοκκινέλης Γ., Κόντου Τ., Κοντοφάκας Δ., Κουνενάκης Δ., Κουρουζίδης Σ., Κυριάκος Σ., Λαιμός Σ., Λαφαζάνης Π., Λεωτσάκος Π., Λογοθέτης Σ. Μαρούκης Γ., Μείμάρογλου Γ., Μπαλάφας Γ., Μπιτσάνης Η., Νικολιδάκη Φ., Παναρέτου Σ., Παπάζογλου Δ., Παπαχριστοδούλου Κ., Παρασκευόπουλος Π., Πιαδίτου Β., Πλούμης Π., Σαράφογλου Δ., Σεβαστιάδου Γ., Σκοτινιώτης Π., Στρατούλης Δ., Ταβλανίδης Κ., Τόλιος Γ., Τζιάς Γ., Τριγάζης Π., Τρικούκης Μ., Φουνταλής Δ., Χατζηδημητρίου Τ. Χουντής Ν.

Την απάντηση στους «49» έδωσε εκ μέρους του Π.Γ., ο εκπρόσωπος Τύπου του κόμματος Τάκης Τσίγκας, ο οποίος υπογράμμιζε ότι στελέχη από τους «49» γνωρίζανε ότι πρόκειται να συγκληθεί Κ.Ε., ενώ αναρωτιόταν με νόημα πως είναι δυνατό τόσο άμεσα να συγκεντρώθηκα 49 υπογραφές.[49]

Στο μεταξύ, κατά την έκτακτη σύνοδο της Κ.Ε., το Π.Γ. στην εισήγησή του, ανέφερε πως «το θέμα που κρίνεται αυτές τις μέρες είναι η ύπαρξη, η δράση και η ενότητα των γραμμών του ΚΚΕ, στη βάση των αποφάσεων του 13ου Συνεδρίου, που παραβιάζονται σήμερα κατάφορα από μέλη της Κ.Ε. και του Π.Γ.» Αναφορικά με την κίνηση των «49», επισημαινόταν πως «επιδίωξαν να διαμορφώσουν ένα ευκαιριακό και χωρίς αρχές κοινό ιδεολογικό και πολιτικό μπλοκ μέσα στον Συνασπισμό που εναντιώνεται και αντιπαρατίθεται σε βασικές ιδέες και επεξεργασίες που έχει κάνει το 13ο Συνέδριο».[50]

Τελικά, η Κεντρική Επιτροπή «με ψήφους 58 υπέρ, 4 κατά, 1 λευκό και 34 αποχές»[51] ενέκρινε τη σχετική εισήγηση του Π.Γ. της Κ.Ε. Παράλληλα αποφάσισε να ανακαλέσει την αντιπροσωπεία του ΚΚΕ από τον Συνασπισμό, εκτός της Μαρίας Δαμανάκη, λόγω των ειδικών ευθυνών που είχε στο συμμαχικό σχήμα.

Η Κ.Ε. αποφάσισε επίσης να πραγματοποιήσει επαφές με όλες τις συνιστώσες «για την αναζήτηση σωτηρίας διεξόδου», όπως επίσης κα το «πάγωμα- αναβολή όλων των διαδικασιών του ΣΥΝ». Παράλληλα απηύθυνε «έκκληση στα μέλη του ΚΚΕ να εφαρμόσουν τις αποφάσεις της Κ.Ε.» και

προγραμμάτισε συγκεντρώσεις του ΚΚΕ στις μεγάλες πόλεις, με αποκορύφωμα τη συγκέντρωση της Αθήνας στις 24 Ιουνίου. Επίσης ενέκρινε τους χειρισμούς της Αλ. Παπαρήγα, του Γ. Θεωνά, του Σπ. Χαλβατζή και του Ν. Καλούδη).[52]

Στην επιστολή- πρόσκληση προς τις συμμαχικές δυνάμεις του ΣΥΝ, η πλειοψηφία της Κ.Ε. έθετε ορισμένα θέματα για συζήτηση, χωρίς όμως να αποκλείει κι άλλα, όπως σημείωνε. Αυτά ήταν «1. Χαρακτήρας και φυσιογνωμία του Συνασπισμού, αποσαφήνιση για τη σχέση ενιαίου και πολυκομματικού. 2. Οργανωτικές αρχές λειτουργίας που εξασφαλίζουν τον συνδυασμό ενιαίου και πολυκομματικού. Τρόπος διαμόρφωσης και ανάδειξης των κεντρικών οργάνων του ΣΥΝ. 3. Οι αμοιβαίες σχέσεις των κομμάτων στο πλαίσιο του ΣΥΝ. Η αυτοτέλεια των κομμάτων και η δράση τους στο πλαίσιο του ΣΥΝ. Αρμοδιότητες και λειτουργίες που εκχωρούνται από τα κόμματα στον Συνασπισμό. 4. Η ιδιότητα του μέλους του ΣΥΝ. Η οργανωτική δομή του, ο κινηματικός του χαρακτήρας, η λειτουργία των και οργανώσεων στη βάση. 5. Η πολιτική συνεργασιών. Η εναλλακτική πρόταση. 6.Προγραμματική Διακήρυξη. 7. Αρμοδιότητες της Πανελλαδικής Συνέλευσης και των άλλων. 8. Οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κομμάτων στο πλαίσιο του ΣΥΝ».[53]

Την ίδια περίοδο, η «ανανεωτική πτέρυγα» του κόμματος, βρήκε απέναντι της τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Κατά το πλαίσιο επίσκεψης της Αλέκας Παπαρήγα στη Μόσχα, η γ.γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ κατάφερε να «κερδίσει» μια δήλωση του ηγέτη του ΚΚΣΕ και πρόσωπο αναφοράς για αρκετά στελέχη του «ανανεωτικού ρεύματος» Μ. Γκορμπατσόφ, υπέρ των θέσεων της ηγεσίας του ΚΚΕ. Συγκεκριμένα, ο Μ. Γκορμπατσόφ, στη συζήτηση που είχε με την Αλ. Παπαρήγα, «εξέφρασε την άποψη, χωρίς να μιλήσει συγκεκριμένα για την Ελλάδα, ότι δεν μπορεί το κομμουνιστικό κόμμα να διαλυθεί μέσα σε ένα συμμαχικό ευρύτερο σχηματισμό».[54]

Την ίδια ώρα, από τη Μόσχα, η Αλ. Παπαρήγα, υποστήριζε ότι «εμείς μόνο έναν όρο βάζουμε για την πραγματοποίηση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης. Να μην αποτελέσει το ιδρυτικό συνέδριο ενός νέου κόμματος. Όλα τα' άλλα, οργανωτικά, πολιτικά συζητιούνται».[55]

Στο μεταξύ, τρία μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ και της Ε.Ε. του ΣΥΝ, ο Μ. Ανδρουλάκης, ο Δ. Καραγκουλές και ο Π. Λαφαζάνης, απέστειλαν επιστολή στο Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ και στην οποία υπογράμμιζαν ότι προκειμένου να βρεθεί διέξοδος «είμαστε έτοιμοι να μη μετέχουμε στις συνεδριάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής (του Συνασπισμού), αν αυτό θα διευκολύνει την επάνοδο στις διαδικασίες του Συνασπισμού των εκπροσώπων της πλειοψηφίας του Π.Γ. (…)». Επίσης ζητούσαν την «κατοχύρωση του πολυκομματικού χαρακτήρα του ΣΥΝ, την κατοχύρωση του "μικτού συστήματος" και δυο θεσμών, της Ε.Ε. και το "συμβούλιο κορυφής"».[56] Από

την πλευρά του ωστόσο, ο Γιάννης Θεωνάς πρότεινε «έκτακτο συνέδριο για να εκφραστούν τα μέλη του κόμματος».[57]

Στις 23 Ιουνίου 1991 συγκλήθηκε η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ. Η συνεδρίαση της Κ.Ε. ήταν από τις μεγαλύτερες σε διάρκεια (περίπου 14,5 ώρες) και από τις πιο επεισοδιακές που έχουν σημειωθεί στην ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος στη μεταπολιτευτική περίοδο. Η συνεδρίαση του καθοδηγητικού οργάνου σημαδεύτηκε από την αποχώρηση 43 στελεχών της Κ.Ε. από τη συνεδρίαση- όχι από το κόμμα- και τις αποφάσεις για την σύγκληση έκτακτου συνεδρίου το φθινόπωρο. Επίσης, η πλειοψηφία του καθοδηγητικού οργάνου αποφάσισε την καθαίρεση του Π. Λαφαζάνη από το Π.Γ. και των Μ. Ανδρουλάκη, Δ. Καραγκουλέ, Θ. Καρτερό, Τ. Δραβαλιάρη και Δ. Παπάζογλου από την Κ.Ε.. Παράλληλα, παραιτήθηκε ο Π. Τριγάζης από το Π.Γ. και ο Δ. Δημητράκας, η Σ. Παναρέτου και ο Αγγ. Καραίνδρος από την Κ.Ε. Την παραίτησή της από το Π.Γ. και την Κ.Ε. είχε προηγουμένως υποβάλλει και η πρόεδρος του Συνασπισμού Μαρία Δαμανάκη, ενώ αργότερα το ίδιο έπραξαν ο Γ. Δραγασάκης και ο Ν. Χουντής.

Στη συνεδρίαση, η Αλέκα Παπαρήγα ανέφερε μεταξύ άλλων στην εναρκτήρια ομιλία της πως «η πρόταση της εισήγησης είναι να προχωρήσουμε σε ριζικές αντιμετωπίσεις και τέτοιες προσφέρει μόνο πραγματοποίηση ενός νέου συνεδρίου. Είναι η μόνη διαδικασία που μπορεί να παρακινήσει να δώσουν λύσεις τα μέλη του κόμματος, καθώς η Κ.Ε. δεν μπόρεσε να συσπειρώσει σε μια ενιαία γραμμή δράσης όλο το κόμμα (...)». Ταυτόχρονα συμπλήρωνε ότι «οι φόβοι που έχουν εκφραστεί ότι το νέο συνέδριο μπορεί να οδηγήσει σε νέες οξυμένες αντιπαραθέσεις έχουν βάση, όμως δεν υπάρχει άλλος τρόπος δημοκρατικός να λύσει τα προβλήματα (…)». [58]

Παρότι η διάσπαση στο ΚΚΕ είχε πια δρομολογηθεί με την καθαίρεση των στελεχών της μειοψηφίας από τα καθοδηγητικά όργανα, το ζήτημα του Συνασπισμού παρέμενε ωστόσο μέχρι και την τελευταία στιγμή, πεδίο διεκδίκησης και των δύο πλευρών (πλειοψηφίας και μειοψηφίας του ΚΚΕ).

Στο πλαίσιο «μιας τελευταίας προσπάθειας για την αντιμετώπιση της κρίσης», η Κ.Ε. του ΚΚΕ υιοθέτησε μια απόφαση με δυο παραλλαγές. Η πρώτη παραλλαγή ήταν η πρόταση που διατυπώθηκε από την εισήγηση του Π.Γ., ενώ η δεύτερη προέκυψε από πρόταση που υπέβαλε «ένα μέλος της Κ.Ε.» [δεν κατονομάζεται στον «Ρ»] κατά την ομιλία του. Οι δυο παραλλαγές της απόφασης που τέθηκαν στις συνιστώσες του ΣΥΝ για συζήτηση ήταν «α) Ολιγόχρονη αναστολή της Πανελλαδικής Συνέλευσης ώστε να δοθεί ο χρόνος στις συνιστώσες που συναποτελούν τον Συνασπισμό να συζητήσουν και να καταλήξουν για ζητήματα που συνδέονται με την επαναβεβαίωση των ιδρυτικών αρχών συγκρότησης του ΣΥΝ, τις σχέσεις των κομμάτων και των αντιπροσωπειών τους με τον ΣΥΝ κι αντίστροφα, το ρόλο και τις αρμοδιότητες

της Πανελλαδικής Συνέλευσης, την αναζήτηση συμφωνίας για τον τρόπο ανάδειξης των κεντρικών οργάνων κ.λπ. Τα ζητήματα αυτά –κι αφού το ΚΚΕ έχει ήδη ανακαλέσει την αντιπροσωπεία του από τον ΣΥΝ- μπορούν να συζητηθούν στη διάρκεια πολυμερούς συνάντησης, στο πλαίσιο της οποίας μπορούν να τεθούν για συζήτηση και άλλα θέματα.

β) Αναβολή της Πανελλαδικής Συνέλευσης για εύλογο διάστημα (ενδεικτικά αναφέρθηκε δυο- τριών μηνών). Ορισμός νέας αντιπροσωπείας στην Εκτελεστική Επιτροπή και στ' άλλα όργανα του Συνασπισμού, ώστε να προωθούνται κανονικά όλα τα τρέχοντα ζητήματα και η καθημερινή παρέμβαση του φορέα. Αναζήτηση μέσα από διάλογο, στην Ε.Ε. ή και σε πολυμερείς συναντήσεις, των κοινών τόπων που θα επιτρέψουν στον ΣΥΝ ενωμένο να πάει στην Πανελλαδική του Συνέλευση (...)».

Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της κατάστασης που υπήρχε στο κόμμα, η Κ.Ε. αποφάσισε «να συνεδριάσουν τα καθοδηγητικά όργανα των επιτροπών Πόλης της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης και να τοποθετηθούν αν θα εφαρμόσουν τις σχετικές αποφάσεις της Κ.Ε. για το Συνασπισμό, ανεξάρτητα από τις απόψεις που το κάθε στέλεχος έχει για το συγκεκριμένο ζήτημα. Αν τα όργανα δηλώσουν ότι δε θα εφαρμόσουν τις αποφάσεις της Κ.Ε., η Κεντρική Επιτροπή να ορίσει κλιμάκια από μέλη της και άλλα στελέχη που θα έχουν την άμεση ευθύνη καθοδήγησης των Α.Ε. , των ΚΟΒ, ως τις συνδιασκέψεις (...)».

Το Π.Γ., όπως προκύπτει και από τη σχετική εισήγηση, πρότεινε επίσης προς την Κ.Ε. τη λήψη καταστατικών μέτρων για ορισμένα μέλη των ανώτερων και ανώτατων καθοδηγητικών οργάνων του ΚΚΕ. Ωστόσο, στη διάρκεια της συζήτησης των αποφάσεων, διατυπώθηκε η πρόταση να προωθηθεί από την Κ.Ε. κείμενο- διακήρυξη με την οποία «τα μέλη της Κ.Ε. ονομαστικά να απορρίπτουν, σύμφωνα με το καταστατικό, την ιδέα των οργανωμένων τάσεων, να δεσμεύονται ότι θα απέχουν από ομαδοποιήσεις και να αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υλοποιούν τις αποφάσεις της Κ.Ε. (…)». Αρκετά ωστόσο μέλη της Κ.Ε. δε θέλησαν καν να συζητηθεί η συγκεκριμένη πρόταση με το αιτιολογικό ότι αποτελούσε «ένα είδος δήλωσης νομιμοφροσύνης».[59]

Σε ό,τι αφορά τις καταστατικές ποινές, η Κ.Ε. κλήθηκε να εξετάσει πρώτα την περίπτωση του Π. Λαφαζάνη μέλους του Π.Γ., για τον οποίο ποφασίστηκε η καθαίρεσή του από το Π.Γ. με ψήφους 56 υπέρ, 3 κατά και 43 αποχές.

Μετά την απόφαση αυτή, 43 μέλη της Κ.Ε. αποχώρησαν από την συνεδρίαση. Όπως διευκρίνισαν η αποχώρηση αφορούσε την Σύνοδο της Κ.Ε. και δε συνδεόταν με παραίτηση από την Κ.Ε. γενικά.

Αφού μετά την αποχώρηση, διαπιστώθηκε εκ νέου απαρτία της Συνόδου, εξετάστηκε το ενδεχόμενο διακοπής των εργασιών με στόχο να επαναληφθούν, προκειμένου να ολοκληρωθούν, τις επόμενες μέρες. Η πρόταση δεν υιοθετήθηκε από την Κ.Ε. Στην Κ.Ε. σ' αυτό το σημείο υποβλήθηκαν οι παραιτήσεις της Σούλας Παναρέτου και του Άγγελου Καραίνδρου.

Κατά την εξέταση των περιπτώσεων καθαίρεσης του Μ. Ανδρουλάκη, του Δ. Καραγκουλέ, του Θ. Καρτερού, του Τ. Δραβαλιάρη και του Δ. Παπάζογλου, υποβλήθηκε η εναλλακτική πρόταση της μομφής η οποία, για όλες τις περιπτώσεις συγκέντρωσε 3 ψήφους.

Για την καθαίρεση του Μ. Ανδρουλάκη, του Δ. Καραγκουλέ και του Δ. Παπάζογλου ψήφισαν υπέρ 57 μέλη της Κ.Ε. Υπέρ της καθαίρεσης του Θ. Καρτερού και Τ. Δραβαλιάρη ψήφισαν 56 μέλη.

Τέλος, υπέρ της πρότασης για τη σύγκληση του έκτακτου Συνεδρίου ψήφισαν 57 μέλη της Κ.Ε. και ένα μέλος ψήφισε κατά.[60]

Προηγήθηκε ωστόσο, κατά την συνεδρίαση της Κ.Ε., αντιπαράθεση ανάμεσα στις δυο πτέρυγες του κόμματος. Ο Μήτσος Κωστόπουλος, υποστήριξε- εκ μέρους της ηγεσίας του κόμματος- πως «είναι υποτιμητικό και συχνά ανόητο να εμφανίζονται αυτά τα στελέχη με την ταυτότητα του "ανανεωτή" (…)», για να προσθέσει στη συνέχεια πως «τίποτα καινούριο δε φέρνουν. Αυτά τα στελέχη δε θέλουν ΚΚΕ. Θέλουν τη διάλυσή του. Είναι οι σύγχρονοι λιγκβινταριστές- διαλυτές!» Επίσης υποστήριξε ότι «δεν είναι κρυφό ότι πυρήνας αυτής της διαλυτικής ομάδας είναι οι Φαράκος, Καραγκουλές, Ανδρουλάκης, Δαμανάκη, Λαφαζάνης και ορισμένοι ακόμα (...)».

Στο ίδιο πνεύμα, ο Μάκης Μαίλης, σημείωσε ότι «ήταν αναπόφευκτο να φτάσουμε μέχρι εδώ μετά το 13ο Συνέδριο; Πιστεύω ότι ήταν αναπόφευκτο και αναμενόμενο. Κάθε σκέψη για το αντίθετο τη θεωρώ αυταπάτη. Γιατί δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά; Γιατί, ανοιχτά ή λιγότερο ανοιχτά, συγκρούστηκαν δυο ιδεολογίες. Εκείνη που θέλει την ύπαρξη επαναστατικού Κ.Κ. και εκείνη που οδηγεί στην κατάργηση του ΚΚΕ. Και υποχρεώθηκαν να συνυπάρξουν αυτές οι δυο ιδεολογίες. Και αυτή που είδε τον εκσυγχρονισμό του κόμματος στο πλαίσιο της διατήρησης των επαναστατικών χαρακτηριστικών του και εκείνη η μικροαστική, που έκρυψε τους πραγματικούς στόχους της, της διάλυσης του ΚΚΕ, πίσω απ' τις περικλάδες της δήθεν ανανέωσης (...)».

Παράλληλα, ο Σπύρος Χαλβατζής διερωτώνταν «εμείς μπορούμε να αλλάξουμε το χαρακτήρα του κόμματος; Γιατί σήμερα τέτοιο θέμα ουσιαστικά μπαίνει από τη στάση και δράση των μελών της Κ.Ε. (…) Υπάρχει σήμερα μια ποιοτικά νέα κατάσταση στο Κόμμα. Δεν πρόκειται απλά για διαφωνία ή για

δυσκολία υλοποίησης εφαρμογής αποφάσεων. Δεν πρόκειται για μια άλλη άποψη που ακράδαντα την αποδέχομαι να υπάρχει και να εκφράζεται. Σήμερα έχουμε μια συνειδητή δράση σε αντίθετη κατεύθυνση (...)».

Ο Γιάννης Θεωνάς επεσήμαινε πως «4 μήνες μετά το 13ο Συνέδριο το κόμμα ζει μια πολύ μεγάλη αντίφαση. Σε τι συνίσταται αυτή η αντίφαση; Το 13ο Συνέδριο και το καταστατικό, που με μεγάλη πλειοψηφία ενέκρινε, αποκλείει ως ασυμβίβαστη με τη λειτουργία του κόμματος την ύπαρξη και δράση οργανωμένων ομάδων στο εσωτερικό του κόμματος. Η κομματική πραγματικότητα όμως σήμερα χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη και δράση οργανωμένων ομάδων. Πολλά στελέχη μάλιστα, ανοιχτά ζητούν την αναγνώρισή τους (…). Πιστεύω ότι το πρόβλημα αυτό πρέπει να το λύσει ολόκληρο το κόμμα, τα ίδια τα μέλη του κόμματος μέσα από ένα έκτακτο Συνέδριο, που θα λυθεί να απαντήσει και πάλι τι κόμμα θέλουμε (...)».

Ο Βασίλης Καλαματιανός, αναφερόμενος στα στελέχη της μειοψηφίας της Κ.Ε. ισχυρίστηκε πως «έχουν τεράστιες ευθύνες, οδήγησαν με τη στάση και την πρακτική τους, την ψευδαίσθηση και τη δυνατότητα στους συμμάχους να εκτιμούν και να επιδιώκουν απομόνωση του ΚΚΕ, άρα προώθηση του ΣΥΝ και μετατροπή του σε πολυτασικό κόμμα (...)». Με την ίδια λογική, ο Αντώνης Σκυλλάκος υποστήριζε πως είχε πειστεί ότι «η ηγεσία της λεγόμενης “ανανέωσης” βαδίζει από πολύ καιρό με βάση προδιαγεγραμμένο σχέδιο. Τουλάχιστον από το Γενάρη του 1990 μπήκαν οι συγκεκριμένοι στόχοι. Προϋπόθεταν την κατάκτηση της ηγεσίας του κόμματος. Και αφού αυτό δεν επιτεύχθηκε στο 13ο Συνέδριο, σαν δεύτερο στάδιο ολομέτωπης επίθεσης επιλέχτηκε το Πανελλαδικό Σώμα του Συνασπισμού. Προς αυτή την κατεύθυνση συνεργάστηκαν και συνεργάζονται με δυνάμεις του Συνασπισμού, που προσπαθούν εκμεταλλευόμενες τη συγκυρία πάρουν τη ρεβάνς και να οδηγήσουν στ σοσιαλδημοκρατικοποίηση του αριστερού κινήματος της χώρας μας (...)».

Επίσης, ο Δημήτρης Κουτσούμπας έλεγε πως «η λήψη και καταστατικών μέτρων για συγκεκριμένους ανθρώπους αποτελεί δημοκρατική επιταγή του κόμματος», ενώ πρόσθετε πως «δεν είναι απλά σεβασμός σε άρθρα του καταστατικού και στις αποφάσεις μας. Είναι σεβασμός πρώτα απ’ όλα αυτής της Κεντρικής Επιτροπής, απέναντι σ’ όλους τους απλούς επώνυμους και ανώνυμους αγωνιστές του ΚΚΕ (...)».

Από την άλλη πλευρά, το ηγετικό στέλεχος του «ανανεωτικού ρεύματος» Μίμης Ανδρουλάκης , τόνισε κατά την τοποθέτησή του ότι «με δύο μόνο λέξεις διαγράφονται οι 630 ψήφοι που πήρα στο Συνέδριο (…)» και εξαπολύοντας επίθεση στην πλειοψηφία ανέφερε πως «ο Στάλιν τουλάχιστον “τεκμηρίωνε” με περισσότερο κατηγορητήριο τα μέτρα του. Με καθαιρέσεις δεν υπάρχει διέξοδος. Αυτές είναι τορπίλη (…). Δεν έχετε κανένα δικαίωμα να

αποφασίσετε τη φυγή από το Συνασπισμό και να ακυρώσετε το 13ο ακόμα και το 12ο Συνέδριο (…)».

Ο ίδιος επέρριψε ευθύνες στον Χαρίλαο Φλωράκη και υπογράμμισε χαρακτηριστικά πως «ένας μηχανισμός παίρνει τη ρεβάνς. Ο μηχανισμός που ζητούσε "ιδεολογική καθαρότητα", που μισούσε τον Συνασπισμό, που πολέμησε τις αποφάσεις του 13ου Συνεδρίου, που έβλεπε με καχυποψία τα παλαιότερα ανοίγματα του Χαρίλαου. Ο μηχανισμός αυτός εκδικείται τώρα και τον σ. Χαρίλαο, ο οποίος στο παρελθόν όταν λειτουργούσε ως πολιτικός ηγέτης τον περιφρονούσε. Τον εκδικείται τώρα αυτός ο μηχανισμός κάνοντας τον σ. Χ.Φ. και αρχηγό του και όμηρό του. Ο σ. Χ.Φ. πρέπει να γνωρίζει ότι αυτό που θα μείνει θα είναι κυρίως το σημερινό γεγονός. Ότι δηλαδή μετατράπηκε σε ηθικό και φυσικό αυτουργό των καθαιρέσεων και της διάσπασης (...)».

Επίσης, η Φλώρα Νικολιδάκη από την πλευρά της τόνιζε ότι το «κόμμα και ο ΣΥΝ κυριολεκτικά θυσιάζονται. Δεν είναι αλήθεια αυτό που είπε ο σ. Κωστόπουλος, ότι υπάρχει ένας μικρός αριθμός στελεχών που θα ήθελαν να διαλύσουν το ΚΚΕ. Στην κατηγορία αυτή δεν υπάρχει κίνητρο. Αντίθετα, υπάρχει ένας μικρός αριθμός στελεχών του παλιού και σημερινού Π.Γ., που παρά τις διαφορές τους βρίσκουν τον τρόπο να συμφωνούν στο κύριο, που είναι η κατά την άποψή τους, περιφρούρηση του κόμματος (...)».

Στην τοποθέτησή του, ο Νίκος Χουντής υπογράμμιζε κι αυτός ότι «σήμερα με την εισήγηση της πλειοψηφίας του Π.Γ. και πιθανές ανάλογες αποφάσεις της Κ.Ε. συντελείται πολύπλευρη ρήξη. Ρήξη με τις αποφάσεις του 13ου Συνεδρίου. Ρήξη με τον δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας του κόμματος. Ρήξη με τις αξίες και τα ιδανικά του κομμουνιστή, του προοδευτικού ανθρώπου. Ρήξη με την αλήθεια και την κοινή λογική (...)».

Η Σούλα Παναρέτου επίσης, υπογράμμιζε ότι «η ηγεσία του κόμματος μας έχει φέρει στην ηλίθια θέση, να απαντήσουμε δηλαδή στο πλαστό δίλημμα. Κόμμα ή ΣΥΝ! Από πού αντλεί αυτό το δικαίωμα; Η δική μου στάση είναι η μόνη κομματική: και ΚΚΕ και ΣΥΝ και κίνημα (...)».

Παράλληλα, ο Γιάννης Τόλιος καταλόγισε «σοβαρές ευθύνες» για την κατάσταση στο κόμμα στην Αλ. Παπαρήγα, που όπως είπε «τελικά δεν επέλεξε το ρόλο του κόμματος, αλλά δέχτηκε να εκτελεί αποφάσεις από κέντρα έξω από τα κομματικά όργανα (...)».

Ο γραμματέας του Κ.Σ. της ΚΝΕ Τάκης Θεοδωρικάκος, σημείωνε πως «η λογική και η πρακτική των εκκαθαρίσεων και της διάσπασης, είναι πολιτική αυτοκτονία αυτού του ιστορικού κόμματος. Σ' αυτή δεν είναι ανάγκη να οδηγηθεί και η νέα γενιά. Θα υπερασπιστούμε και θ' αναπτύξουμε την πιο σημαντική κατάκτηση, τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της προόδου (...)».

Τέλος, ο Τριαντάφυλλος Δραβαλιάρης, υποστήριζε ότι «πέραν των διαφορετικών απόψεων που έχω από την πλειοψηφία των μελών της Κ.Ε., η καθαίρεση μεθοδεύεται και για λόγους προσωπικής εμπάθειας. Και επιπρόσθετα: Από τη διάθεση ορισμένων για μια ετεροχρονισμένη ρεβάνς. Έχω ήσυχη τη συνείδησή μου. Και είτε με καθαιρέσετε, είτε με διαγράψετε, εγώ θα παραμείνω κομμουνιστής. Εκτός Περισσού απλώς. Επιτρέψτε μου ένα λογοπαίγνιο. Θα είμαι όπου πάντοτε. Στο ΚΚΕ εξωτερικού».[61]

Στη συνέχεια, τα στελέχη του κόμματος που παραιτήθηκαν προέβησαν σε δηλώσεις. Ο Ν. Χουντής, υπογράμμιζε πως «μετά και τις τελευταίες αποφάσεις της Κ.Ε. στο κόμμα επικρατεί ανώμαλο εσωκομματικό καθεστώς. Αρνούμαι να νομιμοποιήσω και να υπηρετήσω αντικαταστατικές αποφάσεις, πραξικοπιματικού χαρακτήρα. Αποφάσεις που παραβιάζουν κατάφωρα το 13ο Συνέδριο του Κόμματος όπως η ενίσχυση και ανασυγκρότηση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (...)». Επίσης, ο Γ. Δραγασάκης τόνιζε ότι «στο χτεσινό Π.Γ. πρότεινα την παραίτηση ολόκληρου του Π.Γ. ως συνολικά ανίκανου να βγάλει το κόμμα από την κρίση. Η παραίτηση του Π.Γ. ολόκληρου θα ήταν μια ελάχιστη πράξη συναίσθησης των ευθυνών μας. Δεν το δεχτήκατε. Παραμένετε στις θέσεις σας. Αρνούμαι να σας ακολουθήσω (...)». Ομοίως, ο Π. Τριγάζης, ανέφερε πως «για την απόφασή μου είχα καταλήξει την περασμένη Παρασκευή ύστερα από τις απαράδεκτες και προσβλητικές δηλώσεις που έκανε σε βάρος μου η σ. Παπαρήγα στο αεροδρόμιο κατά την επιστροφή της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ που είχε επισκεφτεί τη Μόσχα. Η σ. με κατηγόρησε άδικα για τη “διαρροή” της συζήτησης με τον Μ. Γκορμπατσόφ προσθέτοντας ότι “μάλλον σκεφτόταν και δεν άκουγε”. Ζήτησα από τη σ. Παπαρήγα να επανορθώσει και δεν το έκανε. Αυτός είναι ο ένας λόγος της παραίτησής μου. Ο δεύτερος και πιο σοβαρός είναι οι προτάσεις της πλειοψηφίας του Π.Γ. που οδήγησαν στις χτεσινές αποφάσεις της Κ.Ε. (…)». Ο Π. Τριγάζης σημείωνε μάλιστα στη δήλωσή του ότι «σε συνεδρίαση του Π.Γ. πριν 1,5 μήνα η Αλ. Παπαρήγα είχε δηλώσει ότι “η διάσπαση είναι αναπόφευκτη” (…)». Τέλος, ο Αγγ. Καραίνδρος, ανέφερε ότι «οι καθαιρέσεις και οι άλλες κυρώσεις κατά γνωστών στελεχών της Κ.Ε. είναι αδιέξοδος και καταστροφικός δρόμος για το ΚΚΕ (…)», ενώ ο Γ. Μπαλωμένος υπογράμμιζε πως «δεν ήθελα και δεν θέλω να νομιμοποιήσω με την παρουσία μου τη διάσπαση του κόμματος και τη διάλυση του ΣΥΝ».[62]

Την ίδια ώρα, από τη συγκέντρωση του ΚΚΕ στο Πεδίο του Άρεως, η Αλέκα Παπαρήγα έστελνε το μήνυμα ότι «δε θα επιτρέψουμε ψυχώσεις, τείχη, φράγματα, εμφυλιοπολεμικές αντιπαραθέσεις. Θα ενισχύσουμε την αυτοτελή μας παρουσία, αλλά δε θα εγκαταλείψουμε την πολιτική των συμμαχιών (…)». Η γ.γ. της Κ.Ε. αναφερόμενη στις τελευταίες εξελίξεις στον ΣΥΝ, σημείωνε πως «με τη δαμόκλεια σπάθη της πραγματοποίησης μέσα σε μια βδομάδα της Πανελλαδικής Συνέλευσης δεν μπορούν να λυθούν οι διαφορές. Γιατί τόσος δογματισμός και εμμονή, γιατί δε δίνουν λίγο χρόνο στο διάλογο; Και

στο κάτω κάτω αν δε βρεθούν λύσεις, ας σκεφτούμε ποιο θα είναι το επόμενο βήμα, όταν ο Συνασπισμός δε θα υπάρχει. Γιατί δε θα είναι Συνασπισμός αυτό το σχήμα που θα προκύψει από την Πανελλαδική Συνέλευση με την αποχή, τη μη συμμετοχή του ΚΚΕ».[63]

Τις τελευταίες ώρες πριν- και μέχρι- την Πανελλαδική Συνέλευση του Συνασπισμού στην Παιανία, διαδραματίστηκε η τελευταία πράξη της ρήξης ανάμεσα στις δυο τάσεις του ΚΚΕ αλλά και της ηγεσίας του ΚΚΕ με τις συνιστώσες του ΣΥΝ. Προηγήθηκε έντονο παρασκήνιο ανάμεσα στις ηγεσίες των συνιστωσών, ώστε να μην πραγματοποιηθεί η Πανελλαδική Συνέλευση του συμμαχικού σχήματος, καθώς η διεξαγωγή της θα σηματοδοτούσε και το τέλος της συνεργασίας μεταξύ των συνιστωσών του ΣΥΝ. Σε αυτό το πλαίσιο, έχουν ιστορική αξία δύο μαρτυρίες στελεχών της ΕΑΡ, του Θόδωρου Μαργαρίτη και του τότε γραμματέα της ΕΑΡ Φώτη Κουβέλη, για το πώς εξελίχθησαν τα γεγονότα.

Ο Θόδωρος Μαργαρίτης, υπογραμμίζει ότι «λίγες ημέρες πριν την Πανελλαδική Συνέλευση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου το καλοκαίρι του 1991, συγκαλείται το Εκτελεστικό Γραφείο της ΕΑΡ. Πρόκειται για μια κρίσιμη συνεδρίαση, η οποία δεν έχει αποτυπωθεί επαρκώς στον Τύπο. Υπήρξε τότε τηλεφωνική επικοινωνία του τότε γραμματέα της ΕΑΡ Φώτη Κουβέλη, με τη γενική γραμματέα της Κ.Ε. του ΚΚΕ Αλέκας Παρήγα. Η Παπαρήγα έκανε τότε, με αλλεπάλληλα τηλεφωνήματα προς τον Κουβέλη, την ύστατη έκκληση, έστω και για λόγους τακτικής, να δεχθεί η ΕΑΡ την απόσυρση των στελεχών της ομάδας Ανδρουλάκη- Λαφαζάνη- Καραγκουλέ από το συντονιστικό οργανωτικό όργανο του Συνασπισμού. Επομένως να δεχθεί η ΕΑΡ να εκπαραθυρωθούν οι διαφωνούντες του ΚΚΕ από τον ΣΥΝ. Στη συνεδρίαση, εκείνη, της ΕΑΡ διατυπώθηκαν και απόψεις να διατηρήσουμε τον Συνασπισμό με το ΚΚΕ κι ας λύσει, λέγανε, τα εσωτερικά του ζητήματα το ΚΚΕ μόνο του, χωρίς τη δική μας ανάμειξη. Για κάποιο χρονικό διάστημα, η ΕΑΡ συζητούσε σοβαρά να πάει σε συμφωνία με το ΚΚΕ και να κρατήσουν τον Συνασπισμό. Το πρόβλημα ήταν όμως ότι με βάση τις αρνητικές εξελίξεις έξω, αντιλαμβανόμασταν τις δυσκολίες να κρατηθεί αυτό το εγχείρημα. Ο "υπαρκτός σοσιαλισμός" κατέρρεε, τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά κι επομένως έμπαινε το θέμα ότι πρέπει να φύγουμε από το αίτημα της ανανέωσης του κομμουνισμού και να πάμε στο αίτημα της ανανέωσης της Αριστεράς. Εκεί υποστηρίχθηκε ότι είναι η ώρα να δημιουργηθεί ένα μεγάλο αριστερό κόμμα. Τελικά, στη συνεδρίαση της ΕΑΡ, επικράτησε με ψηφοφορία η άποψη να στηρίξουμε τα όργανα του Συνασπισμού και να μη δεχθούμε την απομάκρυνση των ανθρώπων της ομάδας Ανδρουλάκη- Λαφαζάνη- Καραγκουλέ. Αυτός είναι ο λόγος που μετά το ΚΚΕ κατηγόρησε την ΕΑΡ για ανάμειξη στα εσωτερικά του θέματα».[64]

Από την πλευρά του ο Φώτης Κουβέλης, ο οποίος προήδρευε των διαδικασιών της Πανελλαδικής Συνέλευσης, αναφέρει πως «λίγα λεπτά

προτού αρχίσει η διαδικασία έρχεται και με βρίσκει ο Σπύρος Χαλβατζής. Ο Σπύρος μου μετέφερε μήνυμα του Φλωράκη ζητώντας να αναβάλουμε τη Συνδιάσκεψη (...)». Ερωτώμενος γιατί δεν έγινε δεκτό το αίτημα της αναβολής πρόσθεσε πως «εκτιμήθηκε από τους περισσότερους ότι το ΚΚΕ δε θα μπορούσε να επανέλθει σε αυτή την υπόθεση και έπρεπε εμείς χωρίς άλλη καθυστέρηση να προχωρήσουμε στη δημιουργία του Συνασπισμού ως ενιαίου κόμματος».[65] Η μαρτυρία του Φώτη Κουβέλη επιβεβαιώνεται στο βιβλίο του Χρ. Θεοχαράτου, στο οποίο σημειώνεται πως «η ηγεσία του ΚΚΕ (και ειδικά οι Αλ. Παπαρήγα και Χαρ. Φλωράκης) έστειλαν απεσταλμένο στην Παιανία να μεταφέρει έκκληση, έστω για αναβολή των εργασιών της, ώστε να μην τιναχθεί στον αέρα ο Συνασπισμός».[66]

Τελικά η Πανελλαδική Συνέλευση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή περίπου 1.000 στελεχών και μελών του ΚΚΕ, παρά την αντίρρηση της ηγεσίας του ΚΚΕ, παίρνοντας έτσι ουσιαστικά τη μορφή ενός ιδρυτικού σώματος.

Την επόμενη ημέρα [28 Ιουνίου 1991], το πρωτοσέλιδο του «Ριζοσπάστη», με τίτλο «Έναρξη της διάσπασης του ΣΥΝ, αντί για διάλογο. Ψηφοφορία – ΣΟΚ για κάθε αριστερό», έδινε το στίγμα, στο επισφράγισα της κατάληξης του συμμαχικού σχήματος.

Το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ, σχολίαζε πως «η Πανελλαδική Συνέλευση είναι πλέον καθαρό ότι αποτελεί ιδρυτική συνέλευση ενός καινούργιου πολιτικού σχήματος, που δεν έχει καμιά τυπική και ουσιαστική σχέση με τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου και ως εκ τούτου το ΚΚΕ δε μετέχει πλέον στο νέο φορέα (…)». Παράλληλα σημείωνε πως «είναι αδιανόητη η συμμετοχή ενός στελέχους σε δυο πολιτικούς φορείς»,[67] δηλαδή και στο ΚΚΕ και στον ΣΥΝ.

Από την άλλη πλευρά, το Γραφείο Τύπου του ΣΥΝ σχολίαζε: «ας μην αναζητά το Π.Γ. του ΚΚΕ άλλοθι σε επιλογές του, που έρχονται σε αντίθεση με τα αισθήματα του κόσμου της Αριστεράς. Ο ΣΥΝ ήταν, είναι και θα παραμείνει ενιαίος, αυτόνομος, πολυκομματικός οργανισμός».[68]

Η διεξαγωγή της Πανελλαδικής Συνέλευσης ήταν το επισφράγισμα της διάσπασης του ΚΚΕ. Σταδιακά, τους επόμενους μήνες πραγματοποιήθηκε το «ξεκαθάρισμα» στις γραμμές του κόμματος, με επιθετικές, εκατέρωθεν, ανακοινώσεις.

Στις 9 Ιουλίου 1991 συνήλθε η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ και ασχολήθηκε με την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στο κόμμα, εξαιτίας της συμμετοχής των στελεχών και μελών του ΚΚΕ στην Πανελλαδική Συνέλευση του Συνασπισμού. Η απόφαση του ανώτερου καθοδηγητικού οργάνου ήταν ιστορική, αφού ουσιαστικά επισημοποίησε τη ρήξη ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες τάσεις.[69] Όσοι και όσες τέθηκαν σε διαθεσιμότητα από την

πλειοψηφία της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ απάντησαν λίγες μέρες αργότερα, στις 13 Ιουλίου του 1991, με επιστολή τους προς όλα τα μέλη και τους φίλους του ΚΚΕ.[70]

Η εσπευσμένη σύγκληση νέου Συνεδρίου, του 14ου, τον Δεκέμβριο του 1991, σήμανε και τη νέα πορεία του ΚΚΕ, καθώς αναθεωρήθηκε η πολιτική των συμμαχιών του κόμματος και αποδοκιμάστηκαν οι «παρεκκλίσεις» που σημειώθηκαν με την ευθύνη, όπως αναφέρθηκε, όσων ήδη είχαν αποχωρήσει.

Τον Σεπτέμβριο μάλιστα του 1991, η Κ.Ε. του ΚΚΕ, με απόφασή της για τα στελέχη που αποχώρησαν ή όσα δεν είχαν ακόμη αποχωρήσει από το κόμμα, τόνιζε ότι «τα μέλη αυτής της Κ.Ε., καθώς και όσοι είχαν καθαιρεθεί ή παραιτηθεί προηγούμενα, τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου, οι βουλευτές και στελέχη τμημάτων της Κ.Ε. που έχουν εκλεγεί σε όργανα του λεγόμενου ΣΥΝ ή δραστηριοποιούνται στις γραμμές του έκαναν την επιλογή τους, έχουν ουσιαστικά αποχωρήσει από το κόμμα. Με βάση το καταστατικό του Κ.Κ. δεν μπορούν πλέον και τυπικά να διατηρούν τον τίτλο του μέλους του ΚΚΕ».[71]

Την ίδια ώρα, τα στελέχη και μέλη του «ανανεωτικού ρεύματος» του ΚΚΕ, που πλέον βρισκόταν κατά πλειοψηφία εκτός κόμματος, συγκροτούσαν την Κίνηση για μια Νέα Αριστερά (ΚΙΝΑ) ως «ιδεολογικού και πολιτικού ρεύματος οργανικά ενταγμένου στο ΣΥΝ (…)», εκφράζοντας τη θέλησή τους να εργαστούν «για την ισχυροποίηση και τη μετεξέλιξη του ΣΥΝ σ' ένα νέο σύγχρονο ενιαίο πολιτικό οργανισμό της Αριστεράς».[72]

Σε λίγο μόλις, χρονικό διάστημα η ΚΙΝΑ [πολιτικός «πρόγονος» της τάσης του «Αριστερού ρεύματος» του ΣΥΝ] ενσωματώθηκε στον Συνασπισμό, ο οποίος ταχύτατα μετεξελίχθηκε σε ενιαίο- πολυτασικό κόμμα.

Ταυτόχρονα με τις εξελίξεις αυτές, τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ευρώπη και η αποδιάρθρωση της ΕΣΣΔ ήταν σοβαρό κτύπημα για τις δυνάμεις της Αριστεράς σε όλο τον κόσμο και την Ελλάδα και παράγοντας που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων. Σύμφωνα με τον A. Arufe «την αντικομμουνιστική ευφορία των πρώτων στιγμών διαδέχθηκε στη συνέχεια η πιο ρεαλιστική αντίδραση και η κατανόηση ότι ο άγριος καπιταλισμός δε θα μπορέσει ποτέ να αποτελέσει τη λύση για τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες της ανθρωπότητας.

Σαν αποτέλεσμα της ανατροπής του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού, οι οργανώσεις της Αριστεράς υπέστησαν μια βαθειά αποδυνάμωση που σε πολλές περιπτώσεις έφθανε μέχρι την αποδιάρθρωση».[73]

Στην Ελλάδα, τα δυο, πλέον, κόμματα της Αριστεράς [ΚΚΕ και ΣΥΝ], στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν τον δικό τους αποκλειστικό

κοινωνικό χώρο και αυτοτελή ύπαρξη, πολιτική ταυτότητα και δράση, έμελλε να αναβιώσουν τα επόμενα χρόνια ένα ενδοαριστερό εμφυλιοπολεμικό κλίμα, ανάλογο σε έκταση και πόλωση με εκείνο του 1968 και έπειτα.

1. «Η εισήγηση του Π.Γ. στην Κ.Ε.-Δράση τώρα για την υλοποίηση των αποφάσεων του Συνεδρίου», *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1991, σελ. 2-3.
2. «Στην πρώτη γραμμή των αγώνων», *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1991, σελ. 3.
3. «Ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1991, σελ. 20- 32.
4. «Απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1991, σελ. 3.
5. Μαίλης Μάκης, «Αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του ΣΥΝ ναι, αλλά τι είδους;», *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1991, σελ. 26- 27.
6. «Συνέντευξη στη Θεσσαλονίκη Α. Παπαρήγα: Ανατέλλει και ο Περισσός και η Θεμιστοκλέους», *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1991, σελ. 6.
7. «ΣΥΝ- Σήμερα στη δημοσιότητα το "Πλαίσιο Αρχών Λειτουργίας"», *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1991, σελ. 3.
8. «Πλαίσιο αρχών λειτουργίας ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 3 Απριλίου 1991, σελ. 6- 7.
9. «Κείμενο εισήγησης της Π.Γ. στη Σύνοδο της Κ.Ε.- Οι αρχές λειτουργίας του ΣΥΝ και η προοδευτική εναλλακτική διέξοδος», *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1991, σελ. 6-8.
10. «Οι ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1991, σελ. 18- 23.
11. «Η ομιλία της Μ. Δαμανάκη στη Σύνοδο της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 13 Απριλίου 1991, σελ. 5.
12. Καλούδης Νίκος, «Συνασπισμός- Χαρακτήρας και φυσιογνωμία», *Ριζοσπάστης*, 21 Απριλίου 1991, σελ. 12.
13. «Τρεις αποφάσεις της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1991, σελ. 2.
14. «Ομιλίες στη διήμερη σύνοδο της Κ.Ε. του ΚΚΕ στις 26- 27 Απριλίου», *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1991, σελ. 21- 28.
15. «Χ. Φλωράκης: Ας ενισχύσουμε το μαζικό κίνημα», *Ριζοσπάστης*, 5 Μαΐου 1991, σελ. 6.
16. Καραγκουλές Δημήτρης, «Να βάλουμε τέλος σε μια αναμέτρηση που υπονομεύει ΚΚΕ και Αριστερά», *Ριζοσπάστης*, 5 Μαΐου 1991, σελ. 10.
17. Καφετζής Τάκης, «Οι γόνοι του σταλινισμού και η Αριστερά», *Αντί*, τχ. 466, σελ. 14.
18. «Η Σύνοδος της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 21.
19. Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993, σελ. 342- 343.
20. «Συνέντευξη στον "902 Αριστερά στα FM"- Γρ. Φαράκος: Να εντείνουμε τις προσπάθειες για την αναγέννηση της Αριστεράς», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 36.
21. «Κείμενο του Π. Λαφαζάνη για την υπέρβαση της κρίσης στο Κόμμα», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 24.

22. «Κείμενο Μίμη Ανδρουλάκη προς την Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 38.
23. «Ομιλίες των στελεχών στην σύνοδο της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 25- 35.
24. «Συνέντευξη στον "902 Αριστερά στα FM", Αλ. Παπαρήγα: Αναγκαιότητα ο σεβασμός του Καταστατικού», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 36- 37.
25. «Συνέντευξη στον 902 Αριστερά στα FM- Γ. Χουρμουζιάδης: Συμβολικό μήνυμα η απουσία μου», *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1991, σελ. 37.
26. «Δράση στα μέτωπα της κοινωνικής και πολιτικής πάλης», *Ριζοσπάστης*, 17 Μαΐου 1991, σελ. 6- 7.
27. «Τι αποφασίστηκε στη Σύνοδο της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1991, σελ. 14- 15.
28. «Τι αποφασίστηκε στη Σύνοδο της Κ.Ε.», *ό.π.*
29. «Προτάσεις του ΚΚΕ στο Συνασπισμό», *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1991, σελ. 7.
30. Τι αποφασίστηκε στη Σύνοδο της Κ.Ε.», *ό.π.*
31. «Απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής- Τι προτείνει το ΚΚΕ στο ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 1991, σελ. 1.
32. «Το κείμενο του Ν. Χουντή που μοιράστηκε στα μέλη της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1991, σελ. 37.
33. «Ομιλίες των στελεχών για τις αρχές συγκρότησης του ΣΥΝ και την εναλλακτική πρόταση», *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1991, σελ. 34- 37.
34. «Συνέντευξη Τύπου της Α. Παπαρήγα- Αδιαπραγμάτευτος ο πολυκομματικός χαρακτήρας του ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1991, σελ. 2- 6.
35. «Χ. Φλωράκης: Δε συζητάμε την επανίδρυση του ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 5 Ιουνίου 1991, σελ. 10.
36. «Όλοι μαζί και μπροστά», *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 1991, σελ. 10- 12.
37. «Ομιλίες μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 1991, σελ. 11- 12.
38. Γόντικας Δημήτρης, «Σε μια κρίσιμη καμπή», *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 1991, σελ. 16.
39. Δραγασάκης Γιάννης, «Ο δρόμος του ΚΚΕ είναι ο δρόμος της ανανέωσης», *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1991, σελ. 2.
40. Παπαρήγα Αλέκα, «Η πίστωση του χρόνου έληξε», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1991, σελ. 8- 9.
41. «Η θέση του ΚΚΕ για την εξεύρεση λύσης στην ανάδειξη των οργάνων του ΣΥΝ- Συζήτηση, συναίνεση», *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουνίου 1991, σελ. 1.
42. «Η χτεσινή συζήτηση στην Εκτελεστική Επιτροπή», *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 1991, σελ. 4- 6.
43. «Η χτεσινή συζήτηση στην Εκτελεστική Επιτροπή», *ό.π.*

44. «Η χτεσινή συζήτηση στην Εκτελεστική Επιτροπή», *ό.π.*
45. «Συνέντευξη Αλ. Παπαρήγα στον “902 Αριστερά στα FM”- Επί τάπητος ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 1991, σελ. 5.
46. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Νίκος Χουντής, σελ. 56- 74, Θανάσης Καρτερός, σελ. 46- 55, Γιώργος Παπαπέτρου, σελ. 103- 110, Μίμης Ανδρουλάκης, σελ. 20- 31.
47. «Η μόνη ρεαλιστική διέξοδος- Οι εκτιμήσεις του Π.Γ. της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1991, σελ. 10.
48. «Επιστολή 49 μελών της Κ.Ε. του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1991, σελ. 11.
49. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1991, σελ. 11.
50. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουνίου 1991, σελ. 2- 3.
51. «Τι αποφάσισε χτες η έκτακτη Σύνοδος της Κ.Ε. του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουνίου 1991, σελ. 1.
52. «Τι αποφάσισε χτες η έκτακτη Σύνοδος της Κ.Ε. του ΚΚΕ», *ό.π.*
53. «Επιστολή στα κόμματα και τις κινήσεις που συγκροτούν το Συνασπισμό», *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1991, σελ. 4.
54. «Συναντήθηκαν χτες Γκορμπατσόφ- Παπαρήγα», *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1991, σελ. 9.
55. «Σήμερα η Ε.Ε. του Συνασπισμού», *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουνίου 1991, σελ. 2.
56. «Σήμερα οι προτάσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ στο Π.Γ.» *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουνίου 1991, σελ. 9.
57. «Έκτακτο συνέδριο για να εκφραστούν τα μέλη του Κόμματος», *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουνίου 1991, σελ. 10.
58. «Η εισηγητική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 1991, σελ. 2.
59. «Κρίσιμες αποφάσεις χτες στην Κεντρική Επιτροπή- Δύσκολες ώρες για το ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 1991, σελ. 1 και 8.
60. «Κρίσιμες αποφάσεις χτες στην Κεντρική Επιτροπή- Δύσκολες ώρες για το ΚΚΕ», *ό.π.*
61. «Οι ομιλίες στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής», *Ριζοσπάστης*, 26 Ιουνίου 1991, σελ. 26- 40.
62. «Οι δηλώσεις των μελών του Π.Γ. που παραιτήθηκαν», *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 1991, σελ. 11.
63. «Αλέκα Παπαρήγα- Όλοι μαζί μπροστά», *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 1991, σελ. 1.
64. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Θόδωρος Μαργαρίτης, σελ. 208- 217.
65. *Παράρτημα συνεντεύξεων*, Φώτης Κουβέλης, σελ. 197- 202.
66. Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β’- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003, σελ. 708.
67. «Το ΚΚΕ δε μετέχει πλέον στο νέο πολιτικό φορέα», *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουνίου 1991, σελ. 1.

68. «Ιδρυτική συνέλευση ενός νέου οργανισμού», *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουνίου 1991, σελ. 9.
69. *Παράρτημα κειμένων,* Απόφαση Π.Γ. της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 9 Ιουλίου 1991, σελ. 259- 263.
70. *Παράρτημα κειμένων,* Επιστολή προς τα μέλη και τους φίλους του ΚΚΕ, σελ. 264- 267.
71. «Σύνοδος της Κ.Ε.- Η απόφαση για τα στελέχη που αποχώρησαν από το κόμμα», *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 1991, σελ. 5. Βλ. επίσης, *Παράρτημα κειμένων*, σελ. 259- 263.
72. Κίνηση για μια νέα Αριστερά, *Ανακοίνωση της Πανελλαδικής Συνέλευσης*.
73. Arufe A. Alberto, «Η επανάσταση αντιστέκεται», *Θέσεις*, τχ. 52, σελ. 109- 124.

Αντί συμπερασμάτων

Στην παρούσα μελέτη εξετάστηκε σε βάθος η συνολική περίοδος του ΚΚΕ από τη Μεταπολίτευση μέχρι τη διάσπασή του το 1991, οπότε μπορεί να συναχθούν ορισμένες γενικές παρατηρήσεις αντί συμπερασμάτων.

Ακολουθώντας τα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της παρούσας διατριβής, έγινε προσπάθεια να ερευνηθεί η διάσπαση του κομμουνιστικού κόμματος το 1991 ως ένα ιστορικό γεγονός που έχει τις ρίζες του στις διεθνείς και εγχώριες πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές διεργασίες. Ως μια διαδικασία που δεν είναι ξεκομμένη από την πραγματικότητα, αλλά οφείλεται στις ιστορικές συνθήκες που διαμόρφωσαν τον 20ο αιώνα. Η κρίση που εκδηλώθηκε στο ΚΚΕ την τριετία 1989-1991 ήταν στην πραγματικότητα κρίση της κομμουνιστικής ταυτότητας, καθώς η συγκυρία αναδιέταξε τους εσωκομματικούς συσχετισμούς, δημιουργώντας δύο σχετικά ομοιογενή στρατόπεδα «δογματισμού» και «ανανέωσης».

Σε αυτό το πλαίσιο μελετήθηκαν τα στοιχεία πολιτικής κατεύθυνσης και ιδεολογικής οργάνωσης που επιτρέπουν να εντοπιστούν οι λόγοι και τα αίτια διαμόρφωσης των δύο διακριτών ομάδων στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Παράλληλα, γίνεται προσπάθεια να απαντηθούν μια σειρά ζητήματα που προκύπτουν από τη μικρή σχετική δευτερογενή βιβλιογραφία και τη σιωπή της ίδιας της ιστορίας που θέλει να αγνοεί τέτοιας σημασίας γεγονότα, όπως είναι η διάσπαση του ΚΚΕ το 1991.

Στη Μεταπολίτευση το ΚΚΕ- υπό την ηγεσία του Χαρίλαου Φλωράκη και της ομάδας που είχε διαμορφωθεί γύρω από τον κομμουνιστή ηγέτη στα χρόνια της φυλακής και της εξορίας- σταδιακά αποκτά οργανώσεις και δομές μαζικού κόμματος, διατηρώντας πάντα τα βασικά χαρακτηριστικά μιας μαρξιστικής- λενινιστικής οργάνωσης. Την ίδια ώρα, η ΚΝΕ μαζικοποιείται και τροφοδοτεί το κόμμα με νέα και ικανά στελέχη, τα οποία πέρα από τις αγωνιστικές περγαμηνές που κουβαλάνε [γενιά του Πολυτεχνείου], διαθέτουν παράλληλα υψηλό μορφωτικό επίπεδο που θα επιτρέψει στη συνέχεια την πολιτική και κοινωνική τους ανέλιξη.

Στα πρώτα χρόνια μετά τη στρατιωτική δικτατορία, η ηγεσία του ΚΚΕ προβάλλει την αναγκαιότητα να αποκτήσει το κόμμα εργατικό προφίλ, αλλά ταυτόχρονα επιδιώκει να απευθυνθεί στα νέα στρώματα που δημιουργεί ο ιδιόμορφος ελληνικός καπιταλισμός. Παρόλα αυτά αδυνατεί να τα εκφράσει, καθώς τελικά τα κερδίζει κατά κράτος το ΠΑΣΟΚ, το οποίο με εξωστρεφή δράση και «όπλα» ακόμα και από την ιδεολογική φαρέτρα της Αριστεράς, αναδεικνύεται σε κόμμα εξουσίας. Ταυτόχρονα, ο αρχηγός του Ανδρέας Παπανδρέου, επιβάλλεται ως ηγετική μορφή όχι μόνο στον χώρο του Κέντρου του πολιτικού χάρτη, αλλά και στα αριστερά αυτού. Την ίδια στιγμή, το ΚΚΕ, αλλά και το ΚΚΕ εσ., εξετάζουν και αναλύουν τον χαρακτήρα του φαινομένου

ΠΑΣΟΚ, χωρίς όμως ποτέ να καταφέρουν να ερμηνεύσουν, για δικό τους όφελος, την ιδιαιτερότητά του.

Στην ιστορική, εκείνη, συγκυρία, το ΚΚΕ κουβαλώντας όμως πάντα το σύνδρομο της ήττας του εμφυλίου, επιδιώκει να παίξει τον ρόλο ενός μαζικού κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο προσδοκούσε να αποτελέσει το επίκεντρο ενός ευρύτερου κοινωνικοπολιτικού μετώπου. Παράλληλα, αναζητάει θέση στη νεοσύστατη ελληνική δημοκρατία, για την εγκαθίδρυση της οποίας συνέβαλλε. Στα τέλη της δεκαετίας του ’70 και τις αρχές του ’80, το ΚΚΕ τοποθετείται ξεκάθαρα στο κεντρικό πολιτικό δίπολο: δεξιά- αντιδεξιά και καταγράφεται ως δύναμη ενός άτυπου μετώπου των δημοκρατικών δυνάμεων της Αλλαγής.

Η σχέση του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ κρίνεται ως κομβική, καθώς διαμεσολαβεί τη σχέση του με την εξουσία. Πρόκειται για μια προνομιακή, αρχικά, σχέση, δίχως, όμως, ποτέ αυτή να μετεξελιχθεί σε κυβερνητική συνεργασία.

Στην πορεία και αφού το ΠΑΣΟΚ έχει εδραιωθεί στην εξουσία, η σχέση των δύο κομμάτων καταλήγει σε μετέωρη. Ακολουθούν στιγμές κρίσης και καταλυτικής αντιπαράθεσης. Το 1985, η κρίση στις σχέσεις των δύο κομμάτων παίρνει τον χαρακτήρα πολιτικού «διαζυγίου», που κορυφώνεται με τις δημοτικές εκλογές του 1986.

Στο μεταξύ, στον λόγο του ΚΚΕ κυριαρχούν τα μοτίβα του κόμματος πρωτοπορία, ο εργατισμός και η ακτινοβολία των επιτευγμάτων της ΕΣΣΔ, συνδυασμένα με μια επαναστατική φρασεολογία ρήξης με την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ, συνθήματα που πολλές φορές προκύπτουν από τον ετεροκαθορισμό του κόμματος σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ εσωτερικού. Την ίδια περίοδο, η ηγεσία και η βάση του κόμματος επιδίδονται σε μια ανελέητη σύγκρουση με το ΚΚΕ εσωτερικού για το ποιό από τα δύο Κ.Κ. θα επικρατήσει στον αριστερό χώρο. Η διαμάχη αυτή έχει ως αφετηριακή αρχή τη διάσπαση του κόμματος το 1968 και την αναμέτρηση για τα κληροδοτήματα του ΕΑΜ και της ΕΔΑ, αλλά ταυτόχρονα έχει να κάνει με τα θεωρητικά σχήματα των δυο πλευρών και τη σχέση που διατηρεί από τη μία μεριά το ΚΚΕ με το σοβιετικό κέντρο και από την άλλη πλευρά το ΚΚΕ εσωτερικού με τα κόμματα του ευρωκομμουνισμού. Το ΚΚΕ καταφέρνει τελικά να αναδειχθεί, αμέσως μετά το τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας, σε βασικό θεματοφύλακα και συνεχιστή της αριστερής κομμουνιστικής παράδοσης.

Στη στρατηγική του ΚΚΕ συνεχίζει να εμπεριέχεται, κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, η πολιτική των συμμαχιών [όπως συνέβαινε και με την περίπτωση της προδικτατορικής ΕΔΑ], αλλά σε πρώτο επίπεδο αυτή επιτυγχάνεται άλλοτε για συγκυριακούς λόγους- όπως η περίπτωση της

Ενωμένης Αριστεράς το 1974- και άλλοτε με επιφανειακούς όρους με σχήματα δορυφόρους, όπως η περίπτωση της ΚΕΑ του Μίκη Θεοδωράκη.

Η αναδιαμόρφωση της ταυτότητας του ΚΚΕ γίνεται ωστόσο παράλληλα και ευθέως με τις διεργασίες της περεστρόικα και της γκλάσνοστ στη Σοβιετική Ένωση. Ο θάνατος του Μπρέζνιεφ σηματοδοτεί μια νέα πορεία για την ΕΣΣΔ, αλλά και για τα κομμουνιστικά κόμματα παγκοσμίως. Η έλευση του Αντρόποφ, αλλά κυρίως του Γκορμπατσόφ στη συνέχεια, αναδιατάσσει το πολιτικό σκηνικό, εγκολπώνει την ευρωκομμουνιστική κριτική και μέσα από την ανάγκη ανανέωσης του σοβιετικού συστήματος και του σοσιαλιστικού εγχειρήματος γενικότερα, χαράζει μια νέα πορεία που στα πρώτα βήματά της θεωρείται «επαναστατική». Η περεστρόικα αποτελεί την τομή- την ιστορική καμπή στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, καθώς η λογική και οι διαθέσεις της διαπερνούν με τον ένα ή άλλο τρόπο το σύνολο των αριστερών και κομμουνιστικών κομμάτων.

Οι κοσμοϊστορικές αλλαγές στην ΕΣΣΔ συμπίπτουν με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, την οικονομική στροφή του ΠΑΣΟΚ και τα αντεργατικά μέτρα της κυβέρνησης Παπανδρέου, τα γεγονότα στην ΓΣΕΕ [1985], αλλά και την εκλογική πτώση του ΚΚΕ [1985]. Σε εκείνο το χρονικό σημείο, η ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος επιλέγει να σπάσει το «αντιδεξιό» σύνδρομο που διακατέχει ολόκληρο το κόμμα και αναζητάει μια νέα ταυτότητα και στρατηγική μέσα από την ενότητα της Αριστεράς, την πολιτική της νέου τύπου ανάπτυξης της χώρας και την αναθεώρηση της ευρωπαϊκής πολιτικής.

Έτσι προχωράει στην ίδρυση του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου [προηγήθηκαν οι δημοτικές εκλογές του 1986 και η προσπάθεια καθόδου σε κοινούς συνδυασμούς του ΚΚΕ με αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις], ο οποίος αποτελούσε μια νέα σελίδα στην ιστορική πορεία του ΚΚΕ και είναι απόρροια των διεργασιών της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και των εξελίξεων στη Σοβιετική Ένωση. Στην πραγματικότητα, η συμμαχία του ΚΚΕ με την ΕΑΡ- κατά κύριο λόγο- οφείλεται σε μια σειρά κινήσεων και αιτιών. Αρχικά είχε να κάνει με τη διεθνή συγκυρία και την άνοδο του Γκορμπατσόφ στην ηγεσία του ΚΚΣΕ που επιδίωξε- έστω σε διακηρυκτικό επίπεδο- τη διαδικασία ανανέωσης του σοσιαλιστικού μοντέλου. Επίσης, οφείλεται στην αλλαγή του ονόματος που προχώρησε αυτό το κομμάτι του ΚΚΕ εσωτερικού [η ΕΑΡ], όρος απαράβατος για το ΚΚΕ. Ακόμη, οι άνθρωποι που στελεχώσανε την ΕΑΡ, πολλοί από αυτούς αγωνιστές της παλιάς γενιάς, κουβαλούσανε σε συμβολικό επίπεδο το αξιακό φορτίο του ΚΚΕ εσ., ενώ ταυτόχρονα το ίδιο κομμάτι [της ΕΑΡ] ήταν η φιλοσοβιετική πτέρυγα του ΚΚΕ εσ., σε αντίθεση με αυτό του ΚΚΕ εσ.- Α.Α. Ταυτόχρονα όμως η ΕΑΡ είχε μεγαλύτερες και περισσότερο οργανωμένες και ισχυρές δυνάμεις, πάλι σε αντίθεση με το ΚΚΕ εσ. Α.-Α..

Μέσω του συμμαχικού σχήματος η ηγεσία του ΚΚΕ επιδίωκε να επουλώσει το ιστορικό τραύμα της διάσπασης και έρχεται κοντά με το βασικό κομμάτι του ΚΚΕ εσωτερικού, που αποτελούσε πλέον η ΕΑΡ. Φιλοδοξούσε έτσι και με αυτόν τον τρόπο, να δημιουργήσει τον τρίτο διακριτό πόλο του πολιτικού συστήματος.

Η στροφή του ΚΚΕ όπως εκδηλώθηκε στο 12ο Συνέδριο, η δημιουργία του Συνασπισμού η συγκυβέρνηση Τζαννετάκη, αλλά και οι επιρροές της περεστρόικα στο ελληνικό Κ.Κ., προκαλούν τους πρώτους εμφανείς τριγμούς στο κόμμα και αποτελούν τους βασικούς λόγους της διάσπασης της ΚΝΕ και ενός τμήματος του ΚΚΕ το 1989. Όπως επισημάνθηκε, η «ομάδα Τζιαντζή» δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό του κόμματος χρόνια πριν, διατηρώντας όλους τους κανόνες συνωμοτικότητας, αποτελώντας άτυπα την αριστερή αντιπολίτευση του κόμματος. Παράλληλα στην ΚΝΕ, τόσο η πολιτική στροφή του ΚΚΕ στο 12ο Συνέδριο, όσο το Κοινό Πόρισμα και η ίδρυση του ενιαίου ΣΥΝ, δεν έγιναν ποτέ δεκτά με θέρμη. Το «ελληνικό ‘89» με τη συγκυβέρνηση Αριστεράς- Δεξιάς, ήταν η αφορμή να εκδηλωθεί ανοιχτά η σύγκρουση αυτού του κομματιού με την ηγεσία του κόμματος.

Από την άλλη πλευρά, η ηγεσία του Συνασπισμού οδηγήθηκε στη συγκυβέρνηση Τζαννετάκη αφενός γιατί για χρόνια ολόκληρα επιζητούσε να έχει ενεργό και ουσιαστικό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου, μακριά από τις μετεμφυλιοπολεμικές καταστάσεις, από την άλλη πλευρά όμως, γιατί στην πραγματικότητα την οδήγησαν εκεί η συγκυρία και οι καταστάσεις της εποχής. Δεν πρόκειται δηλαδή για μία στρατηγική επιδίωξη ενός «ιστορικού συμβιβασμού» με ελληνικό χρώμα, αλλά για συγκυριακή αναγκαιότητα, που ταυτόχρονα έθετε την Αριστερά στο επίκεντρο του πολιτικού συστήματος.

Την ίδια ώρα, οι ανατροπές που συνέβαιναν στις σοσιαλιστικές χώρες και οι διεργασίες στο εσωτερικό του ΚΚΣΕ, σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση των εκλογικών αποτελεσμάτων του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, παράλληλα με την αδυναμία της Αριστεράς να διεμβολίσει το ΠΑΣΟΚ, καθώς όμως και με τις αναζητήσεις για το που βαδίζει η Αριστερά στις συνθήκες της περιόδου, αποτέλεσαν την αφετηρία μιας νέας, μετά τη διάσπαση της ΚΝΕ, εσωτερικής κρίσης στο ΚΚΕ. Κρίση με σαφώς μεγαλύτερες διαστάσεις, που οδήγησε στη διάσπασή του το καλοκαίρι του 1991.

Η διάσπαση του ΚΚΕ το 1991 δεν μπορεί να εκτιμηθεί ιστορικά ως αποτέλεσμα ενός και μόνο αιτίου ή λόγου. Αντίθετα, είναι το αποτέλεσμα σύνθετων και διαφορετικών πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η φιλοδοξία του ΚΚΕ να αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα και ρυθμιστή των εξελίξεων στην εθνική πολιτική σκηνή, αλλά κι έναν παράγοντα συσπείρωσης των ευρύτερων αριστερών δυνάμεων, έναν πόλο που να παίζει ρόλο στα συνδικαλιστικά, τα

αυτοδιοικητικά και τα πολιτιστικά τεκταινόμενα, αναπτύχθηκε ως ιδέα τη δεκαετία του ’80, με σύμμαχο τις εξελίξεις στην ΕΣΣΔ, με σημαντικά απτελέσματα. Η πολιτική όμως αυτή που χάραξε το ΚΚΕ έφτασε σε αδιέξοδο την περίοδο 1989- ’90. Την ίδια ώρα, η κρίση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» επηρέαζε άμεσα το ΚΚΕ αλλά και προκαλούσε αναταράξεις στο συμμαχικό σχήμα του Συνασπισμού, μέσα στο οποίο δυνάμωναν οι φωνές που θέλανε ρήξη με το «δογματικό» κομμάτι του ΚΚΕ.

Τα ιστορικά γεγονότα της τριετίας 1989- 1991 σε Ελλάδα και Ευρώπη, συνέβαλλαν καθοριστικά ώστε τα δύο ρεύματα σκέψης- της «παλιάς» και της «νέας φρουράς»- που συνυπήρχαν αρμονικά, μέχρι τότε, στο εσωκομματικό πεδίο, με επιμέρους αλλά όχι αγεφύρωτες διαφωνίες, κυρίως λόγω της παρουσίας του Χαρ. Φλωράκη, να μετεξελιχθούν σε δύο άτυπες «τάσεις» με σαφή οργανωτικά χαρακτηριστικά φραξιονιστικού τύπου.

Σε πρώτη φάση, η «παλιά φρουρά» του κόμματος [αποτελούμενη από τον «σκληρό» πυρήνα των ανθρώπων που ηγήθηκαν του ΚΚΕ από το 9ο Συνέδριο μέχρι τότε, με ένα όμως διάστημα ανοχής τόσο στα ανοίγματα της νέας γενιάς στην πολιτική των συμμαχιών, όσο και στις εξελίξειις στην ΕΣΣΔ με τον Γκορμπατσόφ] προσπάθησε και πέτυχε να συγκροτήσει μια ιδεολογική πλατφόρμα άμυνας, γύρω από τους κομβικούς όρους του προσχεδίου θέσεων, έτσι ώστε να κερδίσει τους συσχετισμούς στο κόμμα, με αιχμή την υπεράσπιση του τίτλου, των αρχών και των συμβόλων του ΚΚΕ. Η «νέα φρουρά», επηρεασμένη και από τις διεθνείς εξελίξεις, επιδίωξε να ανιχνεύσει μια νέα πολιτική ταυτότητα που να έρχεται σε ρήξη με «ξεπερασμένες έννοιες» και ταυτόχρονα να ανανεώνει τα χαρακτηριστικά του κόμματος.

Η συζήτηση εξάλλου για το παρόν και το μέλλον του κομμουνιστικού κόμματος, δεν ήταν μόνο ελληνική περίπτωση. Όπου υπήρχαν Κ.Κ. ανά τον κόσμο, πριν και μετά την πτώση του «ανατολικού μπλοκ» ξεκίνησε μια συζήτηση για τον χαρακτήρα και την πολιτική τους ταυτότητα, ακόμα και για την ανάγκη ή όχι ύπαρξής τους. Το Ιταλικό μάλιστα, κομμουνιστικό κόμμα , το ισχυρότερο της Δύσης είχε εγκαταλείψει το όνομα και τα σύμβολά του. Στην Ελλάδα, η διαμάχη εκφράστηκε σε πολλά επίπεδα και κορυφώθηκε με την πόλωση ανάμεσα στις δυο «ομάδες» του ΚΚΕ, που κωδικοποιήθηκε θεωρητικά γύρω από τους επίμαχους όρους του μαρξισμού- λενινισμού, της δικτατορίας του προλεταριάτου, της διεθνιστικής αλληλεγγύης και του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Οι όροι αυτοί, μαζί με το θέμα της ιστορίας του κόμματος και της διαχείρισης των οικονομικών, ήταν τα σημεία γύρω από τα οποία επικεντρώθηκε η σύγκρουση σε ιδεολογικό, πολιτικό και σαφώς οργανωτικό επίπεδο. Η σύγκρουση όμως των δύο τάσεων είχε και επιμέρους διαστάσεις.

Η πόλωση που καταγράφεται ανάμεσα στις δυο τάσεις είχε σαφώς ταξικές διαστάσεις, ενώ στις συμπεριφορές και αντιλήψεις των δυο πλευρών

καταγράφεται μια ξεχωριστή κουλτούρα γενεών που πηγάζει από τις διαφορετικές πολιτικές αφετηρίες, το μορφωτικό επίπεδο, τις γενικότερες εικόνες και προσλαμβάνουσες. Πρόκειται στην ουσία για πόλωση ευθέως κοινωνική, ανάμεσα σε νέα και παραδοσιακά, αλλά όχι μόνο, μισθωτά στρώματα, με το κομμάτι των λαϊκών στρωμάτων και της εργατικής τάξης να τάσσεται κατά πλειοψηφία με την «παλιά φρουρά» του κόμματος και τη διατήρηση της κομμουνιστικής φυσιογνωμίας του. Τα ανώτερα κοινωνικά και μορφωτικά στρώματα τάχθηκαν με τη «νέα φρουρά» του ΚΚΕ, η οποία- με μικρές μεμονωμένες εξαιρέσεις- δε διεκδισκούσε τη διάλυση του ΚΚΕ, αλλά την ανανέωση της φυσιογνωμίας του κόμματος, μακριά από παλαιωμένα και ξεπερασμένα σχήματα μιας «ορθόδοξης» κομμουνιστικής παράδοσης.

Ορόσημο για τη διάσπαση του ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1991, αποτελεί το 13ο Συνέδριο του κόμματος. Πριν και μετά από αυτό, η «παλιά φρουρά» οργάνωσε τη στρατηγική της αναφορικά με τα ζητήματα που διασφάλιζαν τη συνέχιση ύπαρξης του κόμματος με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά, την ταυτότητα και τα σύμβολά του. Η «νέα φρουρά» παρουσίαζε ως δείγματα γραφής τη «νέα σκέψη», το Κοινό Πόρισμα ΚΚΕ- ΕΑΡ και τη δημιουργία του Συνασπισμού, την αλλαγή της στάσης του κόμματος απέναντι στην ΕΟΚ, ενώ παράλληλα υπερασπιζόταν τις θέσεις των συνεδρίων του κόμματος περί συμμαχιών και νέου τύπου ανάπτυξη, άλλα και επιμέρους εγχειρήματα που ερμηνευόταν ως σύζευξη ρεαλισμού και ιδεολογικού πραγματισμού.

Η ιστορική κρίση που βίωνε η Αριστερά στη δύση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», επέδρασε πολλαπλασιαστικά στο εσωτερικό του ΚΚΕ, ενώ είχε άμεσες επιπτώσεις στον Συνασπισμό, του οποίου βασική και μεγαλύτερη συνιστώσα ήταν το κομμουνιστικό κόμμα. Η κρίση του ΚΚΕ την τριετία 1989-1991 μεταφέρθηκε ουσιαστικά στον Συνασπισμό, μέσα στον οποίο ήδη υπήρχε ένας έντονος διάλογος για το μέλλον της Αριστεράς.

Η διάσπαση του κομμουνιστικού κόμματος επήλθε ουσιαστικά στο 13ο Συνέδριο [Φεβρουάριος 1991], αλλά τυπικά επισφραγίστηκε λίγους μήνες αργότερα [καλοκαίρι 1991]. Σε αντίθεση με τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, η διάσπαση του κόμματος το 1991 δεν πραγματοποιήθηκε σε έναν ορισμένο χρόνο, όπως ήταν η 12η Ολομέλεια του ’68. Αντίθετα το 1991 οι δύο «ομάδες» στο εσωτερικό του ΚΚΕ δε φαινόταν αποφασισμένες για οριστική ρήξη, γι’αυτό εξάλλου και η διάσπαση δεν έγινε μέσα στο 13ο Συνέδριο που είχε κορυφωθεί η οργανωτική και ιδεολογική σύγκρουση των δύο πλευρών. Η εσωκομματική σύγκρουση συνεχίστηκε σε διάφορα «μέτωπα» για μήνες [οργανώσεις βάσης, κομματικά ΜΜΕ, αρθρογραφία κ.λπ.] μετά τον Φεβρουάριο του 1991, μέχρι τη διάσπαση του κόμματος το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου.

Η ιστορική συνέχεια του ΚΚΕ υπέστη μια σαφέστατη ρήξη το 1991. Μετά τη διάσπαση του κόμματος εκείνη τη χρονική περιόδο, αλλάζει η

πολιτική ταυτότητά του. Έκτοτε μπορεί να γίνεται πια λόγος για ένα «άλλο» κόμμα, μακριά από τη λογική των Συνεδρίων που προηγήθηκαν [9ο έως 13ο].

Με την πτώση και της ΕΣΣΔ, το κομμουνιστικό και αριστερό κίνημα, ανά την υφήλιο, έμπαινε σε νέα φάση ιδεολογικής και πολιτικής αναζήτησης. Όλα πλέον ήταν διαφορετικά, σε σχέση με πριν. Πάνω στα «συντρίμμια» των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και μπροστά στο «τέλος της ιστορίας», οι αριστερές και κομμουνιστικές δυνάμεις, καλούνταν να περισώσουν ό,τι ήταν δυνατό και ταυτόχρονα να ατενίσουν το μέλλον, από διαφορετική πια σκοπιά.

Το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός, ως δύο διαφορετικά πολιτικά υποκείμενα, καλούνταν πλέον να δώσουν τις δικές τους απαντήσεις στο νέο- και «αφιλόξενο» για τα ίδια- πολιτικό τοπίο. Πρώτα για λόγους επιβίωσης και έπειτα για λόγους καθιέρωσης του ενός έναντι του άλλου, η ηγεσία του ΚΚΕ προχώρησε ήδη από το 14ο Συνέδριο στην ανασυγκρότηση επί της ουσίας των κομμουνιστικών χαρακτηριστικών- που θεωρούσε ότι είχαν τεθεί σε αμφισβήτηση το προηγούμενο διάστημα- και την αποκατάσταση της κομμουνιστικής πολιτικής ταυτότητας του κόμματος. Την ίδια ώρα, ο Συνασπισμός εγκαινίαζε το πρωτότυπο σχήμα του πολυτασικού κόμματος, αναζητώντας παράλληλα μια νέα διακριτή πολιτική ταυτότητα ανάμεσα στο «δογματικό» ΚΚΕ και το ισχυρό «εκσυγχρονιστικό» ρεύμα του ΠΑΣΟΚ.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο το ΚΚΕ [και εν μέρει το Κ.Κ. Πορτογαλίας, καθώς το Κ.Κ. Γαλλίας ήταν μια ενδιάμεση κατάσταση] αποτέλεσε την εξαίρεση ανάμεσα στα κομμουνιστικά κόμματα, καθώς η «παλιά φρουρά» στην ελληνική περίπτωση, επικράτησε και διατήρησε τον τίτλο και τον έλεγχο του κόμματος. Για 20 χρόνια μάλιστα καταφερε και διατήρησε εκλογικά το προβάδισμα ως προς τη «νέα φρουρά» η οποία, όμως, από την πρώτη στιγμή μετά τη διάσπαση του 1991 δεν κατόρθωσε να παραμείνει-με εξαίρεση το πρώτο διάστημα του Συνασπισμού, αμέσως μετά τη διάσπαση του ΚΚΕ- στο σύνολό της μαζί σε ένα συμπαγές κομματικό σχήμα.

Βιβλιογραφία

Μελέτες ή Αυτοτελείς Εκδόσεις

Αλτουσέρ Λουί, *Θέσεις*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999

Αλαβάνος Αλέκος, *Σημειώσεις για την Αριστερά στην Ευρώπη*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989

Αναστασιάδης Γιώργος, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας (1974- 1992)*, εκδόσεις Μάλλιαρης- παιδεία, Αθήνα 1993

Ανδρουλάκης Μίμης, *Σοσιαλιστική αυτοδιαχείριση και γραφειοκρατία*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1982

Ανδρουλάκης Μίμης, Ο *σοσιαλισμός στο κατώφλι του 2000*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983

Ανδρουλάκης Μίμης, *Μετά*, εκδοτικός οίκος Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992

Ανταίος Πέτρος, *Για ένα Ελληνικό Σοσιαλισμό*, εκδόσεις Ηριδανός

Ανταίος Πέτρος, *Νίκος Ζαχαριάδης- Θύτης και θύμα*, εκδόσεις Φυτράκη, 1991

Άντερσον Πέρρυ, *Ο δυτικός μαρξισμός*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2005

Αντωνίου Χ. Τάκης, *Προσωπογραφίες*, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1989

Αποστόλου Λευτέρης, *Το ξεκίνημα του ΕΑΜ- Αναμνήσεις και διδάγματα,* εκδόσεις Ενωμένη Εθνική Αντίσταση 1941- 44, Αθήνα 1982

Αφινιάν Γ.Β., κ.ά. (επιμ.), *Σχέσεις ΚΚΕ και Κ.Κ. Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953- 1977 (σύμφωνα με τα έγγραφα του Αρχείου της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ)*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1999.

Βακαλιός Θανάσης, *Η Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Βακαλιός, Αθήνα 2004

Βαλαβάνη Ναντια, *Η μεγάλη εποχή- ποιήματα*, εκδόσεις Ταξιδευτής, Αθήνα 2009

Βαρδινογιάννης Βαρδής Β., *ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ- Ιστορική αναδρομή*, εκδόσεις ΕΔΙΑ- Οδυσσέας, 2006

Βοντίτσος- Γούσιας Γιώργης, *Οι αιτίες για τις ήττες τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς*, τόμος β', εκδόσεις Να υπηρετούμε το λαό

Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974- 1990*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα από την Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2008

Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας- Πόλεμος 1940/ 41, Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Απελευθέρωση, Δεκέμβριος 1944, Βάρκιζα*, εκδόσεις Αφων Τολίδη Ο.Ε., Αθήνα 1980

Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας- Ο Εμφύλιος*, εκδόσεις Αφων Τολίδη Ο.Ε., Αθήνα 1981

Βουρνάς Τάσος, *Ποιοί και γιατί σκότωσαν το Νίκο Μπελογιάννη και τους συντρόφους του;,* εκδόσεις Αφων Τολίδη, Αθήνα 1981

Βουρνάς Τάσος, *Η Διάσπαση του ΚΚΕ- Ένα πρώτο ιστορικό σχεδίασμα με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 15ετίας (1968- 1983)*, εκδόσεις Αφων Τολίδη, Αθήνα 1983

Γιαταγάνας Ξενοφών, *Η Ευρώπη και η Αριστερά*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1990

Γλέζος Μανώλης, *Από τη δικτατορία στη δημοκρατία*, εκδόσεις διάλογος, 1974

Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, *Περεστρόϊκα- Νέα σκέψη για τη χώρα μας και τον κόσμο*, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1987

Γκράμσι Αντόνιο, *Σοσιαλισμός και κουλτούρα*, εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1992

Δημητρίου Πάνος, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τόμος α', εκδόσεις Πολιτικά Προβλήματα, 1975

Δημητρίου Πάνος, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τόμος β', εκδόσεις Πολιτικά Προβλήματα, 1975

Δημητρίου Πάνος, *Παραλειπόμενα της Διάσπασης*, εκδόσεις Ηριδανός

Δημητρίου Πάνος*, Εκ βαθέων- Χρονικό μιας ζωής και μιας εποχής*, εκδόσεις Θεμέλιο

Δήμου Τάσος, *Ένα γαρύφαλλο που δεν τα' αφήνουν ν' ανθίσει- Τι είναι και πως λειτουργεί το ΚΚΕ σήμερα*, εκδόσεις Γλάρος, 1982

Δρίτσιος Θωμάς, *Γιατί με σκοτώνεις, σύντροφε*, εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1983

Ελευθερίου Π. Κώστας, «*Η στρατηγική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας στην ύστερη Μεταπολίτευση: Μεταξύ δύο μοντέλων κινητοποίησης»*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2017

Ελεφάντης Άγγελος, Μας *πήραν την Αθήνα- Ξαναδιαβάζοντας την ιστορία 1941- 50*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003

Ελεφάντης Άγγελος, *Στον αστερισμό του λαϊκισμού*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991

Ελεφάντης Άγγελος, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης- ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1976

Ζαγάρας Κωνσταντίνος, *Κάποιοι μίλησαν για διάσπαση…-Ο ρόλος των «κομματικών στηριγμάτων- ομάδων» του ΚΚΕ μέσα στην ΕΔΑ και μια παράλληλη ματιά του αριστερού τύπου στην προσπάθεια εύρεσης ψηγμάτων διαφωνίας*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μεταπτυχιακή εργασία, Αθήνα 2007

Ζέη Άλκη, *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα,* εκδόσεις Κέδρος, 1987

Ηλιού Φίλιππος, *Ο Ελληνικός εμφύλιος πόλεμος η εμπλοκή του ΚΚΕ*, εκδόσεις Θεμέλιο Ιστορική βιβλιοθήκη ΑΣΚΙ, 2005

Ηλιού Φίλιππος, *Ψηφίδες της ιστορίας και πολιτικής του εικοστού αιώνα*, εκδόσεις Πόλις

Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης και λαϊκό κίνημα (λόγος αναιρετικός)*, τόμος α'- *Τα επικά χρόνια*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2001

Θεοχαράτος Χρήστος, *Χαρίλαος Φλωράκης ο λαϊκός ηγέτης*, τόμος β'- *Οι πολιτικοί αγώνες*, εκδόσεις Τυποεκδοτική ΑΕ, Αθήνα 2003

Ινγκράο Πιέτρο, *Η κρίση και ο τρίτος δρόμος*, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1983

Ινγκράο Πιέτρο, *Η αγανάκτηση δεν αρκεί*, εκδόσεις εύμαρος, Αθήνα 2011

Ινγκράο Πιέτρο, *Η πρακτική της αμφιβολίας*, εκδόσεις Επέκεινα, Τρίκαλα 2015

Καγκαρλίτσκι Μπορίς, *Παλινόρθωση στη Ρωσία- Γιατί απέτυχε ο καπιταλισμός*, εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1996

Καρίλιο Σαντιάγκο, *Προβλήματα του σοσιαλισμού σήμερα*, εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 1977

Καρίλιο Σαντιάγκο, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ισπανία. Μετά τον Φράνκο… τι;*, ΕΛΜΑ, Αθήνα 1975

Καρίλιο Σαντιάγκο, *Ευρωκομμουνισμός και κράτος*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1978

Καρράς Σταύρος, *Πολιτικοί προβληματισμοί*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα (1975;)

Καρράς Σταύρος, *Ιδεολογία και πολιτική στο ΚΚΕ εσωτερικού*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1978

Κασιμάτης Σταύρος, *Οι παράνομοι- Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, εκδόσεις φιλίστωρ, 1997

Κατσούλης Γιώργης Δ., *Ιστορία του Κ.Κ.Ε.- ('50- '68)*, τόμος ζ', εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα

Κέδρος Αντρέας, *Η ελληνική Αντίσταση 1940- 44*, τόμος β', εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1976

Κεπέσης Νίκανδρος, *Προβληματισμοί γύρω από γεγονότα και πρόσωπα*, εκδόσεις Α/συνέχεια, Αθήνα 2006

Κλαουντίν Φερνάντο, *Ευρωκομμουνισμός και Σοσιαλισμός*, εκδόσεις Μπουκουμάνης, Αθήνα 1978

Κορνέτης Κωστής, *Τα παιδιά της δικτατορίας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015

Κοτζιάς Νίκος- Μπατίκας Κώστας, *Μια συζήτηση που δεν έγινε*, εκδόσεις Διάλογος και Προοπτική, Αθήνα 1989

Κοτζιάς Νίκος, *Ο τρίτος δρόμος του ΠΑΣΟΚ- Κριτική με βάση τη μαρξιστική-λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1985

Κούλογλου Στέλιος, *Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο και την ελληνική Αριστερά*, εκδόσεις Βιβλιοπωλείων της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 2006

Κύρκος Λεωνίδας*, Ανατρεπτικά- Απέναντι στο Χθες και το Αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Αγγ. Σιδεράτος, Αθήνα 1995

Κύρκος Λεωνίδας, *Ποιά Αριστερά;* εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1987

Κύρκος Λεωνίδας, *Στιγμές από την προσωπική μου διαδρομή*, εκδόσεις βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2007

Κωστόπουλος Τάκης, *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία: Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη*, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Μαρτυρίες VII, Βιβλιόραμα-Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, 2006

Λάδης Φώντας, *Τι είναι και που πηγαίνει ο ευρωκομμουνισμός*, εκδόσεις Πύλη, Αθήνα 1979

Λαμπάτος Γαβρίλης, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη*, εκδόσεις Κούριερ εκδοτική, Αθήνα 2003

Λαμπρινού Κατερίνα, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, Πολιτική και ιδεολογία 1956- 1967*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2015

Λάσκος Χρήστος- Τσακαλώτος Ευκλείδης, *Από τον Κέυνς στη Θάτσερ χωρίς επιστροφή. Καπιταλιστικές κρίσεις, κοινωνικές ανάγκες, σοσιαλισμός*, εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2011.

Λένιν Β.Ι., *Ο «αριστερισμός» παιδική αρρώστια το κομμουνισμού*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2001

Λουλέ- Θεοδωράκη Νίτσα, *Χαρίλαος Φλωράκης*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995

Λυριντζής Χρήστος, *Σύγκριση και Ερμηνεία*, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 2001

Μαρξ- Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2001

Μαρξ Καρλ, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Δεκέμβριος 2012

Μαρσαί Ζωρζ, *Η δημοκρατική πρόκληση*, εκδόσεις Ορίζοντες, Αθήνα 1975

Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές- Η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, 2002

Μοσχονάς Ανδρέας, *Παραδοσιακή και Σύγχρονη Αριστερά: Ιστορικές καταβολές και θεωρητικές συσχετίσεις*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2005

Μπαλαμπανίδης Γιάννης, *Ευρωκομμουνισμός- Από την κομμουνιστική στη ριζοσαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015

Μπαλάφας Γιάννης, *20 χρόνια χρειάστηκαν- Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 2012

Μπελαντής Δημήτρης, *Αριστερά και εξουσία- Ο «δημοκρατικός δρόμος» προς τον σοσιαλισμό*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2014

Μπενάς Τάκης, *Ένα συνέδριο που δεν έγινε ποτέ- Πρόδρομα ανανεωτικά στοιχεία της προδικτατορικής Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1995

Μπενάς Τάκης, *Της δικτατορίας- 1967/ 1974, μνήμες νωπές της τρίτης τραγωδίας*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2007

Μπενάς Τάκης, *Το ελληνικό '68- Συμβολή στην ιστορία του ΚΚΕ εσωτερικού, εκδόσεις Θεμέλιο*, 2011

Μπενάς Τάκης, *1968- 2008: Τα αντιδογματικά μιας 40ετίας, εκδόσεις «Η Εποχή»*, 2008

Μπενάς Τάκης, *Της Δικτατορίας 1967- 1974*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2007

Μπερλινγκουέρ Ενρίκο, *Ιστορικός συμβιβασμός*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1977

Μπερλινκουέρ Ενρίκο κ.ά., *Σοσιαλισμός και δημοκρατία*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1976

Μπετελέμ, Σάρλ, *Μορφές ιδιοκτησίας στο μεταβατικό στάδιο προς το σοσιαλισμό*, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1972

Μπίστης Νίκος, *Προχωρώντας και αναθεωρώντας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2010

Μπρακατσούλας Βασίλειος, *Ηλίας Ηλιού- Η ζωή και η δράση του*, εκδόσεις Κέδρος, 2014

Μπριλλάκης Αντώνης, *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα- Ιστορική διαδρομή*, κρίση, προοπτικές, εκδόσεις Εξάντας, 1980

Μπριλλάκης Αντώνης, *Διαδρομές και αναζητήσεις της Αριστεράς μετά τον Εμφύλιο*, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη – ΑΣΚΙ, Αθήνα 2010

Νεφελούδης Βασίλης, *Οι ρίζες του ευρωκομμουνισμού- Στιγμές από την ιστορία του αριστερού κινήματος*, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1977

Νεφελούδης Παύλος, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας- Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ 1918 1968*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1974

Νικολακόπουλος Ηλίας, *Των εκλογών τα πάθη- Ψηφίδες της ελληνικής εκλογικής ιστορίας του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Το Βήμα- βιβλιοθήκη, 2012

Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 : Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα 1985

Παπαθανασίου Ιωάννα, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960- Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, εκδόσεις Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας γενικής γραμματείας Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Νεοελληνικών ερευνών Ε.Ι.Ε, Αθήνα 2008

Παπαθανασίου Ιωάννα, *«Οι κομμουνιστές στο "διεθνές" 1947»*, στο Σφήκας Θ. (επιμ.), Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης, εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 2011

Παππά Έλλη, *Αποχαιρετισμός στον αιώνα μου*, εκδόσεις Κέδρος, 2005

Παππάς Τάσος, *Η χίμαιρα της μεγάλης Αριστεράς*, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1993

Παναγιωταρέα Άννα, *Κι σέν' πώς σ' λέν; Χαρίλαος Φλωράκης*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001

Παρτσαλίδης Δημήτρης, *Άρθρα και λόγοι*, εκδόσεις Ελεύθερα κείμενα, 1972

Πετρίδης Παυλος, *Ο πολιτικός Μίκης Θεοδωράκης 1940- 1996*, εκδόσεις Προσκήνιο, 1997

Πουλαντζάς Νίκος, *Η κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία- Ελλάδα- Ισπανία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2006

Πουλαντζάς Νίκος, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, εκδόσεις Θεμέλιο

Ροσάντα Ροσάνα, *Το κορίτσι του περασμένου αιώνα*, εκδόσεις Θεμέλιο

Σάρλης Δημήτρης, *Ο προλεταριακός διεθνισμός και οι ηγέτες της δεξιάς οπορτουνιστικής ομάδας*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1975

Σκολαρίκος Κώστας, *«Ευρωκομμουνισμός»: Θεωρία και στρατηγική υπέρ του Κεφαλαίου*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2015

Σπουρδαλάκης Μιχάλης (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ, κόμμα- κράτος- κοινωνία*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1998

Τολιάτι Παλμίρο, *Με δημοκρατία και με ειρήνη στον σοσιαλισμό, εκδόσεις Ηριδανός*, Αθήνα 1964

Τρίκκας Τάσος, *ΕΔΑ 1951- 1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τόμος Α- Η ανασυγκρότηση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2009

Τρίκκας Τάσος, *ΕΔΑ 1951- 1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τόμος Β- Η δεκαετία των άκρων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2009

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1986

Τσουκαλάς Κ., Μαλούτας Θ., Πεσμαζόγλου Σ., Ρουτζούνης Ν., Αγγουράκης Μ., *Προσεγγίσεις- Κοινωνική δομή και Αριστερά- Μεταβολές στη δεκαετία 1980- 1990*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990

Φακιολάς Ε. Τάσος, *Η εμπειρία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στη Σοβιετική Ένωση*, εκδόσεις Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989

Φαράκος Γρηγόρης, *Μαρτυρίες και στοχασμοί- 1941/ 1991 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1993

Φαράκος Γρηγόρης, *Σχετικά με το ΚΚΕ και το κομμουνιστικό κίνημα*, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2005

Φαράκος Γρηγόρης, *Β' Παγκόσμιος Πόλεμος- Σχέσεις ΚΚΕ και διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος*, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004

Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, 1999- 2007

Χιωτάκης Γιάννης, *Πολιτικές θύελλες*, Αθήνα 1979

Χρυσοστομίδης Ανταίος, *Λεωνίδας Κύρκος- Η δυναμική της ανανέωσης*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2011

Ψυχάρης Σταύρος, *Οι μνηστήρες της εξουσίας στο παιχνίδι της αλήθειας*, Αθήνα 1977

Abrams Lynn, *Θεωρία προφορικής ιστορίας*, εκδόσεις Πλέθρον, 2016

Adam Jan, *Why did the Socialist System Collapse in Central and Eastern European Countries?*, Palgrave Macmillan UK, 1995

Althusser Louis, *Ο Λένιν και η φιλοσοφία και η φιλοσοφία ως όπλο της επανάστασης*, εκδόσεις Εκτός Γραμμής, Αθήνα 2016

Bacon Edwin. & Sandle Mark (eds), *Brezhnev Reconsidered*, Basingstoke, Palgrave/Macmillan, New York, 2002

Bartolini S., *The political mobilization of the European Left, 1860- 1980*, Cambridge University Press, Cambridge 2000

Badiou Alain- Gauchet Marcel, *Τι να κάνουμε;- Διάλογος για τον κομμουνισμό, τον καπιταλισμό και το μέλλον της δημοκρατίας*, εκδόσεις Πατάκη

Bell D.S., *Western European Communists and the Collapse of Communism*, Berg Publishers 1993

Bermeo Nancy*, Liberalization & Democratization- Change in the Soviet Union and Eastern Europe*, The John Hopkins Univercity Press Baltimore and London (ed.)

Boggs, C. & D. Plotke (eds), Politics of Eurocommunism: Socialism in Transition, London, Macmillan, New York 1980

Brown Archie, *Seven Years That Changed The World: Perestroika in Perspective*, Oxford 2009

Bull Martin J. – Heywood Paul, *West European Communist Parties after the Revolutions of 1989*, Palgrave Macmillan 1994

Conyngham William, *The Modernization of Soviet Industrial Management*, Cambridge University Press, Cambridge 1982

Crump Thomas, *Brezhnev and the Decline of the Soviet Union*, Routledge, 2014

Della Torre, P.F., Mortimer, E. & J. Story (eds) , *Eurocommunism: Myth or reality?*, Penguin, London 1979

Desai Pamda, *Perestroika in Perspective- The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Princeton Legacy Library 1990

Ethier, D. (ed.), *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, Latin America and South East Asia*, Macmillan, London 1990

Fennema, M., «Conclusions», στο Waller, M. & M. Fennema (επιμ.), *Communist parties in Western Europe. Decline or adaptation?*, Oxford, Basil Blackwell, New York 1988

Gough Ian, *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2008

Greenwood Press, Westport CT 1981

Habermas Jurgen, «Τι σημαίνει σοσιαλισμός σήμερα; Η επανάσταση της ανάκτησης και η ανάγκη αριστερής αναθεώρησης», στο Βούλγαρης (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα… μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992

Harman Chris, *The fire last time. 1968 and after*, Bookmarks, London 1998

Hobsbawm Eric, *Επαναστάτες*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2008

Hobsbawm Eric, *Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο- Μαρξ και Μαρξισμός 1840-2011*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2011

Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων- Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1941-1991*, εκδόσεις Θεμέλιο, 2010

Huber, P., «Structure of the Moscow apparatus of the Comintern and decision-making», στο Rees, T., Thorpe, A. (επιμ.), *International communism and the Communist International 1919-43*, Manchester University Press, Manchester 1998

Judt Tony, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012

Kriegel Annie, *Eurocommunism: a new kind of Communism?*, Hoover Institute Press, Stanford CA 1978

Lazar, M., «The communist and extreme left galaxy», στο Perrineau, P., Grunberg, G., Ysmal, C. (επιμ.), *Europe at the polls. The European elections of 1999*, Palgrave/Macmillan, New York 2002

Lane David, *Soviet Society Under Perestroika- completfly revised edition,*, Routledge 1992

Leonhard, Wolfgang, *Eurocommunism: Challenge for East and West*, Holt, Rinehart & Winston, New York 1979

Lindemann S. Albert, *Ιστορία της νεότερης Ευρώπης- Από το 1815 μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Κριτική 2014

Mandel Ernest, *Κριτική του Ευρωκομμουνισμού*, εκδόσεις Λιβάνης, Αθήνα 1990

McCauley Martin, *Gorbachev and Perestroika*, Palgrave Mcmillan 1990

Magri Lucio, *The tailor of Ulm. Communism in the twentieth century*, London, Verso, New York 2011

Medvedev Zhores, *Γκορμπατσόφ*, εκδόσεις επτάλοφος α.β.ε.ε., 1986

Mujal-Leon Eusebio, *Communism and Political Change in Spain*, Wiley, New York 1982

Papadogiannis Nikolaos, *Greek Communist Youth and the Politicisation of Leisure*, 1974- 1981, διδακτορική διατριβή, Cambridge, 2010

Rutland Peter, *The Myth of the Plan*, London, Hutchinson and Co., 1985

Schmidt- Hauer Christian, *Γκορμπατσώφ- ο αναμορφωτής*, εκδόσεις στρατηγικές, Αθήνα

Schwab, G. (ed.), *Eurocommunism: The Ideological and Political-Theoretical Foundations,* Greenwood Press, Westport CT 1981

Strauss Claude- Levi, *Φυλή και Ιστορία- Φυλή και πολιτισμός*, Παττάκης, 2003

Tariq Ali, Paco Ignaicio Taibo II, *1968*, εκδόσεις Άγρα

Thompson Paul, *Φωνές από το παρελθόν*, εκδόσεις Πλέθρον, 2002

Umberto Eco, *Πως γίνεται μια διπλωματική εργασία*, εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2001

Vacca G., «Η περεστρόικα και η ιστορία του 20ου αιώνα», στο Βούλγαρης Γ. (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα… μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992

Walker Rachel, *Six years that shook the world- Perestroika- the impossible project*, Manchester Univercity Press

Waller Michael, Fennema Meindert, *Communist parties in Western Europe : decline or adaptation?*, Oxford, Basil Blackwell, New York1988

William Conyngham, *The Modernization of Soviet Industrial Management*, Cambridge University Press, Cambridge 1982

Wilson Frank L., *The Failure of West European Communism: Implications for the Future*, Paragon House 1993

Κομματικές εκδόσεις

Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, *Η 6η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 11-12 Μάρτη 1956*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή

Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ, *Η 7η πλατιά Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 18- 24 Φλεβάρη 1957*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011

Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, *Η 12η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 5-15 Φλεβάρη 1968*, Πρακτικά, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008

Η 16η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Ειδική έκδοση του ΚΚΕ, Ιούνιος 1972

Η 17η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Ειδική έκδοση του ΚΚΕ, Δεκέμβριος 1972

Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1978

Το 9ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, Έκδοση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1974

Απόφαση του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για το συνδικαλιστικό, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Μάης 1978

Από το 9ο στο 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ- ντοκουμέντα, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ

Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Μάης 1978

Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982

11ο Συνέδριο του ΚΚΕ- ντοκουμέντα, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ

ΚΚΕ: Νέου τύπου ανάπτυξη, Συνασπισμός, Σοβ. ένωση, Κομματική δουλειά, Έκδοση της Ιδεολογικής Επιτροπής της Κ.Ε. του ΚΚΕ

Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ- Ντοκουμέντα, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ

12ο Συνέδριο ΚΚΕ- Ντοκουμέντα, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12- 16 Μάη 1987

Θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ για το δωδέκατο Συνέδριο, Φλεβάρης 1987

ΚΚΕ, ΕΟΚ, Λιτότητα- Πληθωρισμός- Αυταρχισμός- ΝΑΤΟ- Εξάρτηση- Υποτέλεια, Μάρτης 1988

Απόφαση της 8ης Συνόδου του Κ.Σ. της ΚΝΕ, Για το ενιαίο μέτωπο πάλης της νεολαίας, Γενάρης 1987

4ο Συνέδριο ΚΝΕ- Ντοκουμέντα, Ιούνης 1988

Η σημαία της αλήθειας και του δικαίου είναι κόκκινη, 4ο Συνέδριο ΚΝΕ, Θέσεις του Κ.Σ., Γενάρης 1988

Οι στόχοι του Έθνους, στη μεταβατική φάση προς τη θεμελίωση της Δημοκρατίας. Διακήρυξη- απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ Εσωτερικού, Σεπτέμβρης 1974

Το νέο κόμμα της Αριστεράς, Προγραμματική διακήρυξη- Καταστατικές αρχές- Διαδικασίες ιδρυτικού Συνεδρίου, Απρίλιος 1987

Οι θέσεις του ΚΚΕ για την ενιαία εσωτερική αγορά και το 1992, Π.Γ. Κ.Ε. ΚΚΕ, Μάρτιος 1988

Κοινό Πόρισμα ΚΚΕ- ΕΑΡ, Μάρτιος 1989

Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ – Ντοκουμέντα, έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1990

Οι εξελίξεις στις σοσιαλιστικές χώρες, Εκτιμήσεις της Κεντρικής Επιτροπής, Ιανουάριος 1990

ΚΚΕ, *Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Οκτώβρης 1990

Προσχέδιο Θέσεων για το 13ο Συνέδριο, Επιτροπή της Κεντρικής Επιτροπής για το προσχέδιο των Θέσεων για το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, Ιούνης 1990

ΚΚΕ, *Θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής για το 13ο Συνέδριο*, Σεπτέμβρης 1990

Εκτιμήσεις και προβληματισμοί για τους παράγοντες που καθόρισαν την ανατροπή του σοσιαλιστικού συστήματος στην Ευρώπη - Η αναγκαιότητα και η επικαιρότητα του Σοσιαλισμού - Υλικά της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης 15-16 Ιούλη 1995, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ

Κίνηση για μια νέα Αριστερά, *Ανακοίνωση της Πανελλαδικής Συνέλευσης*

Ο σύγχρονος δεξιός οπορτουνισμός- Συλλογή κειμένων, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008

Π.Γ. ΚΚΕ, «Η πορεία αποκατάστασης του επαναστατικού χαρακτήρα του ΚΚΕ», *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 6, 2013, σελ. 29- 55

Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης, εκδόσεις Α/συνέχεια, Αθήνα 2006

«Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ», ΚΟΜΕΠ, τχ. έκτακτο, 2000

Αρθρογραφία

Αγγελόπουλος Ανδρέας, «Ουσιαστικό δημοκρατικό συνέδριο ή νέα οικουμενική σύνοδος;», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Νοεμβρίου 1990

Αγραφιώτης Μιχάλης, «Κοιτάζοντας από τη Δύση προς την Ανατολή…», *Θέσεις*, τχ. 122, περίοδος Ιανουάριος- Μάρτιος 2013, σελ. 95- 115

Αδάμ Γιάννης, «Θέλουμε επαναστατικό ΚΚΕ ή απλώς Συνασπισμό;», *Ριζοσπάστης- , 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 3 Νοεμβρίου 1990

Αδαμίδης Ανέστης, «Οι εξελίξεις στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 11 Οκτωβρίου 1990

Αλαβάνος Αλέκος, «Η μεγάλη ευκαιρία για τον κόσμο της αλλαγής», *Ριζοσπάστης*, 26 Σεπτεμβρίου 1982, σελ. 3.

Αλαβάνος Αλέκος, «Μερικά ζητήματα για την ενωτική μας πολιτική», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου, 1982, σελ. 6

Αλαβάνος Αλέκος, «Να γκρεμίσουμε το τείχος», *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1989, σελ. 8-9

Αλαβάνος Αλέκος, «Θα αντιστρέψουμε την πορεία;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,*, 16 Οκτωβρίου 1990

Αλφιέρη Στέλλα, «Μπορούμε να προχωρήσουμε σήμερα έτσι όπως είμαστε; Έχουμε μέλλον;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 28 Δεκεμβρίου 1990

Αμανατίδης Β., «Ψυχραιμία σύντροφοι. Ακόμα δεν είναι αργά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Νοεμβρίου 1990

Αμπελογιάννης Σπ., «Τακτικά και έκτακτα συνέδρια», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Οκτωβρίου 1990

Ανάγνου Θανάσης, «Ο αναθεωρητισμός υποσκάπτει τα θεμέλια του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Νοεμβρίου 1990

Ανδρουλάκης Μίμης, «Η ενωτική πρόκληση του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 1 Αυγούστου 1982, σελ. 3

Ανδρουλάκης Μίμης, «Η Αριστερά σήμερα», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1985, σελ. 2

Ανδρουλάκης Μίμης, «Συνέδριο ιστορικής καμπής και τομής», *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 5

Ανδρουλάκης Μίμης, «Αριστερά και Περεστρόικα», *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 1988, σελ. 10- 11

Ανδρουλάκης Μίμης, «Ένα νέο "κοινό πόρισμα" του προοδευτικού χώρου», *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 1990, σελ. 8-9

Ανδρουλάκης Μίμης, «Ένα μάθημα ηγεμονίας», *Ριζοσπάστης*, 21 Οκτωβρίου 1990, σελ. 8

Ανδρουλάκης Μίμης, «Μια νέα κομματική ενότητα», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990, σελ. 5.

Ανδρουλάκης Μίμης, «Πέντε σκληρά ερωτήματα», *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1990, σελ. 10-11

Ανδρουλάκης Μίμης, «Η χαμένη διαλεκτική του κοινωνικού μετασχηματισμού», *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1990, σελ. 24.

Ανδρουλάκης Μίμης, «Εξάντληση του Π.Γ. και της Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Ιανουαρίου 1991

Ανδρουλάκης Μίμης, «Κοινωνική δομή και Αριστερά», *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου, σελ. 32

Ανδρουλάκης Μίμης, «Ορισμένες εξηγήσεις σε συντροφικές κριτικές», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Φεβρουαρίου 1991

Αντωνάκη Σοφία, «Ενότητα δε σημαίνει συγκάλυψη των διαφωνιών» (συνέντευξη), *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 3

Αποστόλας Θ., «Τολμήστε σύντροφοι! (Ή , οι «δογματικοί», οι «ανανεωτικοί» και μεις)», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Σεπτεμβρίου 1990

Αποστολίδης Ηλίας, «Μια πλευρά της αποτυχίας- Θεσμοί», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Νοεμβρίου 1990

Αρβανίτης Νίκος, «Τρία βασικά πράγματα για το σύνολο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 20 Δεκεμβρίου 1990

Ασημακόπουλος Μ., «Δεν είναι μόνο οι παραμορφώσεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Δεκεμβρίου 1990

Βαλντέν Σωτήρης, «Οι έλληνες κομμουνιστές και οι σχέσεις της Χούντας- Ανατολικών χωρών», *Ιστορικά*, τχ. 53, Δεκέμβριος 2010

Βασιλείου Κ., «Το προφίλ της Αριστεράς», *Αντί*, τχ. 469, Ιούνιος 1991, σελ. 22- 25

Βερναρδάκης Χριστόφορος- Μαυρής Γιώργος, «Πάλη των τάξεων και πολιτικά κόμματα 1985-1987. Η κρίση εκπροσώπησης σε εξέλιξη», *Θέσεις*, τχ. 22, περίοδος: Ιανουάριος - Μάρτιος 1988, σελ. 53- 84

Βίτσας Δημήτρης, «Συμβολή σε μια συζήτηση που δεν έχει αρχίσει», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Ιανουαρίου 1991

Βορτελινος Μπάμπης, «Να δυναμώσουμε τα χαρακτηριστικά του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Νοεμβρίου 1990

Βότσικας Δήμος, «Το ΚΚΕ είναι κόμμα επαναστατικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Δεκεμβρίου 1990

Βρόντζος Κώστας, «Ανάγκη βαθιάς ανανέωσης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990

Βουρλιούμης Νίκος, «Ή ριζικά θα ανανεωθούμε ή δε θα υπάρξουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990

Γαλανός Γ., «Μπροστά στην ιστορική κρίση του κόμματος», ο Γ. Γαλανός, *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Οκτωβρίου 1990

Γάτσιος Βασίλειος, «Μερικές απόψεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991

Γεωργίου Βάσος, «Όχι ιδεολογικοί συμβιβασμοί και παραχωρήσεις σε θεμελιακές αρχές», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Ιανουαρίου 1991

Γεωργίου Σταυρούλα, «Σοσιαλισμός ή ΕΟΚ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Νοεμβρίου 1990

Γιαννάκος Δ., «Το κείμενο των θέσεων δεν έχει λόγο ύπαρξης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 11 Οκτωβρίου 1990

Γιαννακούδης Σωκράτης, «Να προφυλάξουμε το ΚΚΕ από τον ταξικό εχθρό του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου 1990

Γόντικας Δημήτρης, «Να διασφαλίσουμε την ενότητα του κόμματος», *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1990, σελ. 12- 13

Γόντικας Δημήτρης, «Σε μια κρίσιμη καμπή», *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 1991, σελ. 16

Γκέκας Σωκράτης, «ΚΚΕ: κόμμα αγωνιστικό και επαναστατικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Δεκεμβρίου 1990

Γκίνια Βησσαρίων, «Ουγγαρία 1989», *Ο Πολίτης*, τχ. 97, Μάρτιος 1989, σελ. 18- 22

Γκίνια Βησσαρίων, «ΙΚΚ αυτοεξομολογούμενο», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Ιούνιος 1989, σελ. 44- 51

Γκουλιώνης Κώστας, «13ο Συνέδριο: Ιστορική στιγμή για το μέλλον του Κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990

Γκουτζηγιάννης Ηλ., «Σκέψεις και απόψεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Οκτωβρίου 1990

Γωργακίλας Κώστας, «Να δούμε την ουσία, για ένα Συνέδριο που να απαντάει στις ανάγκες του κινήματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Νοεμβρίου 1990

Δαμανάκη Μαρία, «Ζούμε το τέλος το σοσιαλισμού;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990

Δαμανάκη Μαρία, «Για ένα νέο παγκόσμιο όραμα», *Ριζοσπάστης*, 9 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 14- 15

Δαμανάκη Μαρία, «Για την πορεία του ΚΚΕ πριν και μετά το Συνέδριο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Φεβρουαρίου 1991

Δανέλλη Τιτίνα, «Ο "Ριζοσπάστης" καθρέφτης και ψυχή του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Νοεμβρίου 1990

Δεδουσόπουλος Λάκης, «ΚΚΕ και ΕΟΚ», *Ο Πολίτης*, τχ. 90, Απρίλιος 1988, σελ. 20- 21

Δενεζάκης Ανδρέας, «Αρνούμαι σύντροφοι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Νοεμβρίου 1990

Δελαστίκ Γιώργος, «Η ώρα της κρίσης και το λαϊκό κίνημα», *Πριν*, Μάιος 1989, σελ. 5- 8

Διακουμής Κώστας, «Το ΚΚΕ και ο υπαρκτός σοσιαλισμός», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Δεκεμβρίου 1990

Δραγασάκης Γιάννης, «Το ΚΚΕ μπροστά στις μεγάλες απαιτήσεις της εποχής μας», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990, σελ. 6- 7.

Δραγασάκης Γιάννης, «Ενωτική και ελπιδοφόρα έξοδο», *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 9.

Δραγασάκης Γιάννης, «Ο δρόμος του ΚΚΕ είναι ο δρόμος της ανανέωσης», *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1991, σελ. 2

Δριτσέλης Χρήστος, «Το συνέδριο να απαντήσει σε καίρια ερωτήματα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου 1990

Εμμανουήλ Γ., «Τα πάντα σε αμφισβήτηση και επανατοποθέτηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Οκτωβρίου 1990

Ελεφάντης Άγγελος, «Από τον παππού στον εγγονό- Πολιτικοποίηση της Αριστεράς σημαίνει: τι θα γίνει μ' εκείνη την υπόθεση του σοσιαλισμού;», *Ο Πολίτης*, τχ. 29, Οκτώβριος 1979, σελ. 25- 32

Ελεφάντης Άγγελος, «ΚΚΕ, ιδεολογία χωρίς πολιτική και πολιτική χωρίς ιδεολογία», *Ο Πολίτης*, τχ. 106, Ιούνιος 1990, σελ. 14- 17

Ελεφάντης Άγγελος, «Η ΕΑΡ: υπερβαίνει την υπέρβαση», *Ο Πολίτης*, τχ. 90, Απρίλιος 1988, σελ. 10-11

Ελεφάντης Άγγελος, «Η περεστρόικα κι εμείς», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, σελ. 56- 63

Ελεφάντης Άγγελος, «Περεστρόικα στην ιστορία», *Ο Πολίτης*, τχ. 83, Οκτώβριος 1987 σελ 15

Ευσταθιάδης Γιάννης, «Μερικές σκέψεις στα πλαίσια του προσυνεδριακού διαλόγου», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 28 Νοεμβρίου 1990

Ευαγγέλου Ηλ., «Τι κόμμα θέλουμε;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 21 Οκτωβρίου 1990

Ζαγάρας Κωνσταντίνος, «Η προωθητική δύναμη της ιστορίας», *Η Αυγή*, 25 Νοεμβρίου 2007

Ζαγάρας Κωνσταντίνος, «Ποιες είναι οι καταβολές μας», *Η Εποχή*, 11 Νοεμβρίου 2012

Ζασλάβσκαγια Τατιάνα, «Να ξαναστήσουμε την οικονομία στα πόδια της», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, σελ. 49- 55

«Η πορεία μας προς το 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης*, 6 Νοεμβρίου 1990, σελ 12-13

Θεοδωρακόπουλος Β., «Κόμμα των μελών και όχι των στελεχών», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Οκτωβρίου 1990

Θεοχαράς Χρήστος, «"Θέσεις" για το 12° Συνέδριο; - Ευχαριστώ, προτιμώ όρθιος!», *Θέσεις*, τχ. 19, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 1987, σελ. 7- 12

Θέρμος Ντίνος, «Με συντροφική αισιοδοξία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990

«Θέση του ΙΚΚ για τη σφαγή στην Κίνα», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Ιούνιος 1989, σελ. 9

Ιωαννάτος Γεράσιμος, «Η ασάφεια των θέσεων ενισχύει την αμφιβολία και δυσπιστία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990

Ιωαννίδης Σταύρος, «Το σχέδιο του καταστατικού. Πόσο διδάχθηκε από το παρελθόν το κόμμα;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 20 Δεκεμβρίου 1990

Καβουριάρης Μακης, «Το ανάδελφο κόμμα», *Εποχή- εντός εποχής*, τχ. 22, Απρίλιος 2008

Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Περεστρόικα, η διαλεκτική της Αλλαγής», *Ο Πολίτης*, τχ. 94, Σεπτέμβριος 1988, σελ. 32- 40

Καγκαρλίτσκι Μπόρις, «Η Αριστερά στην ΕΣΣΔ», *Ο Πολίτης*, τχ. 88- 89, Φεβρουάριος- Μάρτιος 1988, σελ. 37-39

Καλαμπόγιας Αντώνης, «Το κόμμα βρίσκεται σε "κρίσιμη καμπή"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 22 Νοεμβρίου 1990

Καλύβης Αλέκος, «Η επόμενη μέρα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Φεβρουαρίου 1991

Καζάκος Π., «Να διατηρηθούν και να ενισχυθούν τα χαρακτηριστικά του Κ.Κ.», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Οκτωβρίου 1990

Κάκαλης Π., «Οι "θέσεις", η διαλεκτική και ο … "Ριζοσπάστης"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Οκτωβρίου 1990.

Καλούδης Νίκος, «Συνασπισμός- Χαρακτήρας και φυσιογνωμία», *Ριζοσπάστης*, 21 Απριλίου 1991, σελ. 12

Καλούδης Νίκος, «Βασικό ζήτημα η φυσιογνωμία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 15 Δεκεμβρίου 1990

Κανελλόπουλος Γ., «Να αφήσουμε τα παλιά δόγματα και να ανανεωθούμε μες τους αγώνες μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Νοεμβρίου 1990

Κάντας Χρήστος, «Διαφάνεια και ενημέρωση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 26 Οκτωβρίου 1990

Καπετανγιάννης Βασίλης, «Οι εύθραυστες δημοκρατίες», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 12- 13

Κάππος Κ., «Το ΚΚΕ τείνει να υποταχτεί σε μικροαστικές και στικές εκσυγχρονιστικές θέσεις», *Πριν*, τχ. 4, Αύγουστος 1989, σελ. 19.

Καρράς Γιώργος, «ΕΣΣΔ, ΕΑΡ και μετά χειμώνας», *Ο Πολίτης*, τχ. 99, Ιούνιος 1989, σελ. 7- 8

Καραγιάννης Στάθης, «Το σταυροδρόμι…», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 7 Νοεμβρίου 1990

Κάρολ Κ.Σ., ΕΣΣΔ, «Στον αστερισμό του κεϋνσιανισμού», *Ο Πολίτης*, τχ. 85, Νοέμβριος 1987, σελ. 33- 42

Καρταβέλι Σ., «Ο εθνικισμός ενάντια στις εθνικότητες», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, σελ. 44- 48

Καστοριάδης Κορνήλιος, «Ανατολικά της Εδέμ» (συνέντευξη), *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 14- 15

Καραγκουλές Δημήτρης, «Να βάλουμε τέλος σε μια αναμέτρηση που υπονομεύει ΚΚΕ και Αριστερά», *Ριζοσπάστης*, 5 Μαΐου 1991, σελ. 10

Καρκανεβάτος Ανδρέας, «Ζωτική ανάγκη η ύπαρξη και δράση του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 7 Νοεμβρίου 1990

Καρτερός Θανάσης, «Ας αρχίσουμε τώρα», *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουνίου 1986, σελ. 3.

Καρτερός Θανάσης, «Συνασπισμός και ανανέωση», *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1988, σελ. 7.

«Κατευθύνσεις και ενότητα της Αριστεράς στην κοινότητα», *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 12

Κατσαμπίρης Γιάννης, «Γίνεσαι Τούρκος Διάκο μου; Όχι δε γίνομαι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Δεκεμβρίου 1990

Καφετζής Τάκης, «Οι γόνοι του σταλινισμού και η Αριστερά», *Αντί*, τχ. 466, σελ. 14

Κεπέσης Νίκανδρος, «Να διδαχτούμε από τις αδυναμίες και τα λάθη μας, τα ιδεολογικά και πολιτικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990

Κεσίδης Π., «Για την αναγέννηση και ριζική ανανέωση του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 20 Οκτωβρίου 1990

«ΚΚΕ ισχυρό και σύγχρονο», *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 1- 5

Κλαδούχος Β., «Να δώσουμε ελευθερίες στα μέλη του Κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 23 Σεπτεμβρίου 1990

Κολοζώφ Ορέστης, «Ναι στη διαφωνία, όχι στη στείρα αντιπαράθεση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Νοεμβρίου 1990

Κόνραντ Γκιόργκι, «Η μελαγχολία της αναγέννησης», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 10- 11

Κουβέλης Φώτης, «Ας βρούμε κοινούς δρόμους», *Ριζοσπάστης*, 3 Ιανουαρίου 1988, σελ. 3-11.

Κουκουτσιλης Δ., «Τι κόμμα θα κάνουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990

Κούντερα Μίλαν, «Η αρπαγή της Κεντρικής Ευρώπης», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 28- 30

Κουφής Παύλος, «Για το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και άλλα μερικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Ιανουαρίου 1991

Κοκκορόγιαννης Γ., «Προσυνεδριακός διάλογος και αντιπροσώπευση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 20 Οκτωβρίου 1990

Κοψίδης Μάκης, «Πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίσης», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 27 Ιανουαρίου 1991

Κυπριανίδης Τάσος, «Ανατολικά της Εδέμ (Σημειώσεις για τους μετασχηματισμούς στην ΕΣΣΔ)», *Θέσεις*, τχ. 32, σελ. 17- 26

Κυπριανίδης Τάσος, «Το 28ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ: Μια περίπτωση πολιτικού δαρβινισμού», *Θέσεις*, τχ. 33, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1990, σελ. 95- 109

Κυραμος Ν., «Καμιά παρέκκλιση από το σοσιαλισμό που δίδαξε ο Μαρξ και ο Λένιν», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Νοεμβρίου 1990

Κυρατσος (Μπαρμανάκος) Θαν., «Αισθάνομαι υπερήφανος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990

Κυριαζής Χρήστος, «Υποθήκες μιας ριζικής κρίσης», *Αντί*, τχ. 459, Φεβρουάριος 1990, σελ. 16- 19

Κυριαζής Χρήστος, «Μια εγχείρηση σε πολλαπλά κατάγματα», *Αντί*, τχ. 460, Φεβρουάριος 1991, σελ. 12- 15

Κυριαζής Χρήστος, «Ένα, δύο, τρία, πολλά ΚΚΕ», *Αντί*, τχ. 461, Μάρτιος 1991, σελ. 30- 33

Κυριαζής Χρήστος, Μνήμες ενός οδοιπορικού, *Αντί*, τχ. 469, Ιούνιος 1991, σελ. 14- 21

Κυριαζής Χρήστος, «Η ανατριχίλα της ανανέωσης και το-μετά- το 1968 ΚΚΕ», *Αντι*, τχ. 347,σελ.14

Κυριάκος Κυριακόπουλος, «Έτσι χωρίς πρόγραμμα. Και το πιθανότερο… χωρίς κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 16 Δεκεμβρίου 1990

Κωστόπουλος Μήτσος, «Να αποτιμήσουμε ψύχραιμα την κατάσταση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991

Κωστόπουλος Τάσος, «Η Πολωνική μεταπολίτευση», *Σχολιαστής*, τχ.79, Σεπτέμβριος 1989, σελ. 40- 41

Κωστόπουλος Τάσος, «Ανατολική Γερμανία: Η ώρα των μαζών», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 36- 37

Κωστόπουλος Τάσος, «Σόφια- Δεκέμβρης 1989», *Σχολιαστής*, τχ. 83, Ιανουάριος 1990, σελ. 6-7

Κωστόπουλος Τάσος, «Ρουμανία- Οι ρίζες του σταλινικού χειμώνα», *Σχολιαστής*, τχ. 83, Ιανουάριος 1990, σελ. 38- 39.

Κωστόπουλος Τάσος, «Αλβανία- Ανατομία ενός “εθνικού σταλινισμού”», *Σχολιαστής*, τχ. 84, Φεβρουάριος 1990, σελ. 6- 7

Λάζος Ν., «Για ένα σοσιαλισμό με προοπτική», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 28 Νοεμβρίου 1990

Λάππας Γιάννης, «Πλήρη και σωστή πληροφόρηση στα κομματικά μέλη», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,*, 3 Ιανουαρίου 1991

Λάσκος Χρήστος, «Επαγγελία μιας αδύνατης ανανέωσης;», *εντός εποχής*, τχ. 22, Απρίλιος 2008

Λαφαζάνης Παναγιώτης, «Κρίσιμα ερωτήματα σε μια κρίσιμη στιγμή», *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1987, σελ. 7

Λαφαζάνης Παναγιώτης, «Αριστερά και προοδευτική εναλλακτική λύση», *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 1990, σελ. 12

Λεγάκης Μιχάλης, «Παρατηρήσεις πάνω στις θέσεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Οκτωβρίου 1990

Λιβαδάς Σταύρος, «Η κυβέρνηση Ν.Δ.- Συνασπισμού», *Ο Πολίτης*, τχ. 100, Αύγουστος 1989

Λίτσας Κώστας, «Να επιδιώξουμε την επιτυχία του 13ου Συνεδρίου», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 19 Δεκεμβρίου 1990

Λιώτος Λ., «Ενωμένοι χωρίς φανατισμούς», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 10 Οκτωβρίου 1990

Λογαράς Χρήστος, «Συνολική τοποθέτηση: Για το Κόμμα, τη θεωρία του, τη δομή και την πολιτική του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 16 Σεπτεμβρίου 1990

Λογαράς Χρήστος, «Ένα ακόμα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Ιανουαρίου 1991

Μάγκρι Λούτσιο, «Ο ράφτης του Ουλμ», *Θέσεις*, τχ. 119, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2012, σελ. 15- 31

Μαίλης Μάκης, «Ενιαίο κόμμα ο Συνασπισμός;», *Ριζοσπάστης*, 6 Οκτωβρίου 1990, σελ. 12

Μαίλης Μάκης, «Ανανέωση ναι, αλλά τι είδους;», *Ριζοσπάστης- Ειδικό ένθετο*, 30 Οκτωβρίου 1990.

Μαίλης Μάκης, «αντικομμουνιστικά κέντρα και 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης*, 7 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 15.

Μαίλης Μάκης, «Απλά και καθαρά», *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1991, σελ. 6

Μαίλης Μάκης, «Αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του ΣΥΝ ναι, αλλά τι είδους;», *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1991, σελ. 26- 27

Μαίλης Μάκης, «Για την ιδεολογική ενότητα του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 1 Σεπτεμβρίου 1991, σελ. 9

Μανωλάκου Διαμάντω, «Να διατηρήσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Δεκεμβρίου 1990

Μαραντζίδης, Ν. και Ρόρη Λ., «Μεταβαλλόμενοι στόχοι, μεταβαλλόμενες συμμαχίες: Το ΚΚΕ και ο κομματικός ανταγωνισμός στη μεταπολίτευση», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 25, 2010, σελ. 95-122

Μαρούδας Ε. Λεωνίδας, «Αιτία και προοπτικές του απεργιακού κινήματος στην ΕΣΣΔ, 1989- 1991. (Η εργατική αντίσταση στα "εκσυγχρονιστικά" οράματα της περεστρόικα)», *Θέσεις*, τχ. 40, σελ. 91- 116

Μαυρής Γιάννης, «Ποιος φοβάται τις δημοτικές εκλογές», *Σχολιαστής*, τχ. 4, Νοέμβριος 1986, σελ. 6- 8

Μ.Γ. (Μαυρής Γιάννης), «Δημοτικές '82- Δημοτικές '86 Που διαφέρουν», *Σχολιαστής*, τχ. 4, Νοέμβριος 1986, σελ. 6- 8

Μαύρος Μιχάλης, «Οι αποφάσεις των ολομελειών του 1985- 1986 του ΚΚΣΕ και οι σημερινές εξελίξεις στην ΕΣΣΔ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 23 Δεκεμβρίου 1990

Μαχαίρας Χρήστος, «ΚΝΕ- άρχισε η κάθαρση», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 2- 7

Μηλιός Γιάννης- Κυπριανίδης Τάσος, «Η "Περεστρόικα", ο μαρξισμός και η Αριστερά», *Θέσεις*, τχ. 23-24, περίοδος: Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1988, σελ. 33-62

Μηλιός Γιάννης, «Από τη "συντριβή της κρατικής μηχανής" στην "κρίση και μετεξέλιξη του κράτους"», *Θέσεις*, τχ. 30, Ιανουάριος - Μάρτιος 1990, σελ. 59-78

Μηλιός Γιάννης, «Η Ανατολική Ευρώπη ενσωματώνεται οικονομικά στη Δύση;», *Θέσεις*, τχ. 31, Απρίλιος - Ιούνιος 1990, σελ. 77- 88

Μηλιός Γιάννης, «Κρατικός σχεδιασμός και επιχείρηση στην ΕΣΣΔ», *Θέσεις*, τχ. 33, Οκτώβριος- Δεκέμβριος 1990, σελ. 19- 54

Μητραλιάς Γιώργος, «Το τέλος του Γκορμπατσοφισμού», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 38- 39

Μητσέας Χρήστος, «"Ανανέωση" ή Αναθεώρηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990

Μίχνικ Άνταμ, «Η μετακομμουνιστική Ευρώπη και τα προβλήματα της δημοκρατίας», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990,σελ. 20- 22

Μιχαηλίδης Απ., «Αντίο Κομμουνιστικό Κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 22 Οκτωβρίου 1990

Μοναχόλιας Ανδρέας, «Συθέμελα ρίχτε παλάτια και θρόνους», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 19 Δεκεμβρίου 1990

Μόσχος Ανρ., «Ενωμένοι και πειθαρχημένοι ας προχωρήσουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 22 Οκτωβρίου 1990

Μπαρανίκας Ηλίας, «Την επιλογή μας εμείς την κάναμε…», *Αντί*, τχ. 443, Ιούλιος 1990, σελ. 41

Μπελαντής Δημήτρης, «ΚΚΕ, εξεγέρσεις και "αστική- δημοκρατική νομιμότητα (Για μια κομμουνιστική κριτική στην πολιτική τακτική του ΚΚΕ)», *Θέσεις*, τχ. 107, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2009, σελ. 49- 78

Μπελαντής Δημήτρης, «Ευρωκομμουνισμός: πρόκληση ή "έξοδος" για το κομμουνιστικό κίνημα;», *www.pandiera.gr*, Δεκέμβριος 2015

Μπετσιμέας Γερ., «Στην ουσία σύντροφοι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 23 Σεπτεμβρίου 1990

Μπετσιμέας Γιώργος, «Με ανοιχτά χαρτιά», *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 20

Μπίστης Νίκος, «Χωρίς αναισθητικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Δεκεμβρίου 1990

Μπιτσάκης Ευτύχης, «Η ώρα της Αριστεράς», *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουλίου 1986, σελ. 3

Μπιτσάκης Ευτύχης, «Συντροφική αντιπαράθεση ή καταστολή;», *Σχολιαστής*, τχ. 80, Οκτώβριος 1989, σελ. 7

Μπόγδος Δημήτριος, «Ο ρεφορμισμός και ο αναθεωρητισμός κύριος κίνδυνος σήμερα για το κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990

Νικολακόπουλος Ηλίας, «Σύγκρουση «Αλλαγής» και "Απαλλαγής" το 1984», *ΤΑ ΝΕΑ*, 26 Μαίου 2009

Νούλας Θεοδ., «Υπεύθυνος για την κατάσταση που επικρατεί στο κομμουνιστικό κίνημα είναι ο Γκορμπατσόφ», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Δεκεμβρίου 1990

Ντινέσκου Μίρτσεα, «Επί ξυρού ακμής», *Αντί*, τχ. 452, Νοέμβριος 1990, σελ. 24- 25

Ξάνθος Ανδρέας, «Το Κόμμα σε … κώμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 18 Νοεμβρίου 1990

Οικονόμου Γ., «Αποκαλύπτοντας την ταξική φύση των προβλημάτων», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990

Οκαλιοβα- Σταυρακάκη Σύλβια, «και το Κόμμα υπόκειται στο νόμο της άρνησης (στοχασμοί πάνω στο καταστατικό)», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 23 Δεκεμβρίου 1990

Ουρανός Μανώλης, «Αναπόφευκτη η κατάρρευση του "υπαρκτού σοσιαλισμού"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Νοεμβρίου 1990

Παϊρίδης Αργύρης, «Προβληματισμοί πάνω στις Θέσεις», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 13 Νοεμβρίου 1990

Παρούσης Νίκος, «Δώστε τα χέρια "συντηρητικοί" και "ανανεωτικοί"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Δεκεμβρίου 1990

Παναγιωτακόπουλος Χαράλαμπος, «Με κομματική ευθύνη μπροστά σε κρίσιμες και πονηρές ώρες», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 6 Φεβρουαρίου 1991

Πάντος Πέτρος, «Αυτοσυγκράτηση, σεβασμός και κατανόηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 9 Νοεμβρίου1990

Παπαδάτος Αλ., «Το οργανωτικό πρόβλημα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990

Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός, «1989: το έτος της κομμουνιστικής απουσίας;», *Ο Πολίτης*, τχ. 100, Αύγουστος 1989, σελ. 20- 25

Παπαδόπουλος Σωκράτης, «Η συμμετοχή μου στον προσυνεδριακό διάλογο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Οκτωβρίου 1990

Παπαδήμου Δημήτρης, «Κομμουνιστές με ό,τι αυτό σημαίνει σήμερα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Νοεμβρίου 1990

Παπάζογλου Δημήτρης, «Απλά και καθαρά», *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 1991, σελ. 20.

Παπαϊωάννου Σωτήριος, «το ΚΚΕ έχει βαθιές ρίζες στο λαό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 20 Νοεμβρίου 1990

Παπαρήγα Αλέκα, «Η πρόκληση της επαναστατικής ανανέωσης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Οκτωβρίου 1990.

Παπαρήγα Αλέκα, «Για την εναλλαχτική προοδευτική λύση», *Ριζοσπάστης*, 9 Νοεμβρίου 1990, σελ. 7

Παπαρήγα Αλέκα, «Ανεπιτυχής η προσπάθεια σύνθεσης του σχεδίου προγραμματικής διακήρυξης», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Νοεμβρίου 1990

Παπαρήγα Αλέκα, «Μια απάντηση στον Αιμίλιο Ζαχαρέα», *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 1991, σελ. 18.

Παπαρήγα Αλέκα, «Η πίστωση του χρόνου έληξε», *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1991, σελ. 8- 9

Παπαφωτίου Δημήτρης, «Μαρξισμός και Σοβιετική Ένωση», *Θέσεις*, τχ. 127, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2014, σελ. 55- 94

Παπαχρήστου Ν., «Κάθε κόμμα έχει τη δική του ιστορία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογο*, 26 Οκτωβρίου 1990

Παπουτσής Γιώργος, «"Ανανέωση" ή διάλυση της ΚΝΕ», *Ριζοσπάστης- Ειδικό ένθετο*, 4 Δεκεμβρίου 1990

Παρασκευόπουλος Τ., «Να μπούμε στην ουσία των πραγμάτων», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 12 Οκτωβρίου 1990

Παστέλας Σωκράτης, «Η ευθύνη στα στελέχη μας», *Ριζοσπάστης-13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* , 1 Νοεμβρίου 1990

Πάσχος Γιώργος, «Η κρίση των κομμάτων και η Αριστερά», *Ο Πολίτης*, τχ. 77, Μάρτιος 1987, σελ. 39- 43

Πάχης Γιάννης, «Το ΚΚΕ και το μέλλον του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 3 Νοεμβρίου 1990

Πετρόπουλος Γιώργος, «Πριν ενωθούμε πρέπει να χωρίσουμε για τα καλά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990

Πλάντζος Γιάννης, «Δε δηλώνω- δεν υπογράφω», *Ριζοσπάστης-* , *13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 3 Νοεμβρίου 1990

Πολίτης Γ., «Η αλήθεια για τον Στάλιν», *Ριζοσπάστης-* , *13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος* 25 Νοεμβρίου 1990

Πριμικήρης Βασίλης, «Για ένα κόμμα ανταγωνιστικό και σύγχρονο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Νοεμβρίου 1990

Ριζόπουλος Γεώργιος, «Τα όπλα να τα λιώσουν να τα κάνουν εργαλεία», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 30 Νοεμβρίου1990

Ροδολάκης Π., «Συντροφική εξομολόγηση», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 24 Οκτωβρίου 1990

Σαραντάκος Δ., «Κείμενο άτολμο, ασαφές και γενικόλογο οι θέσεις της ΚΕ για το 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Οκτωβρίου 1990

Σκοτινιώτης Πάνος, «Προτού ο κίνδυνος της αποδιοργάνωσης καταστεί επίκαιρος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 25 Οκτωβρίου 1990

Σκυλάκος Αντώνης, «Προχωράμε σε αλλαγές αλλά επιβεβαιώνουμε και τη φυσιογνωμία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 27 Ιανουαρίου 1991

Σκυλάκος Ατώνης, «Πηγαίνοντας προς το 13ο Συνέδριο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Φεβρουαρίου 1991

Σπυρόπουλος Β., «Μερικές σκέψεις για την προσυνεδριακή διαδικασία και τις "Θέσεις"», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 18 Οκτωβρίου 1990

Σταθάκης Νίκος, «Τελευταία ευκαιρία στο ΚΚΕ να γίνει κόμμα της εποχής του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990

Σταματόπουλος Γ., «Για ένα κόμμα κομμουνιστικό ή για κάτι άλλο;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 21 Οκτωβρίου 1990

Σταυρακόγλου Βασίλης, «Για τη διατήρηση των αρχών και τη φυσιογνωμία του Κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 1 Νοεμβρίου 1990

Σταυρόπουλος Λάμπρος, «Πως έγινε Γραμματέας ο Χαρίλαος», *Το Βήμα*, 27 Μαΐου 2007

Στεφάνου Στέφανος, «Οι τρεις φραξιονισμοί του Αϊ- Στράτη», *Αρχειοτάξιο (4)*, σελ. 147- 155

Στούμπος Δημήτρης, «Μπροστά σ' ένα συνέδριο επιλογών, σ' έναν κόσμο που αλλάζει», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 6 Φεβρουαρίου 1991

Στρατούλης Δημήτρης, «Επτά σημεία για την ενότητα του Κόμματος σήμερα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Φεβρουαρίου 1991

«Συνέντευξη Τύπου της Α. Παπαρήγα- Αδιαπραγμάτευτος ο πολυκομματικός χαρακτήρας του ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1991, σελ. 2- 6

«Συνέντευξη Αλ. Παπαρήγα στον “902 Αριστερά στα FM”- Επί τάπητος ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του ΣΥΝ», *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 1991, σελ. 5

Σύνταξης (Της), «Πέντε θέσεις για το σοσιαλισμό», *Θέσεις*, τχ.31, Απρίλιος-Ιούνιος 1990, σελ. 47- 51

Σωβιέ Ζάν- Μαρί, «Νεοφιλελεύθερες γοητείες στην ΕΣΣΔ», Ο Πολίτης, τχ. 101, Οκτώβριος 1989, σελ. 45- 47

«Τα “εάν” της Ευρώπης και η Αριστερά», *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 1990

Τέλιος Γιώργος, «Να είμαστε δυνατοί και ενωμένοι», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Νοεμβρίου1990

Τζιάς Γ., «Εκσυγχρονισμός και ανανέωση της θεωρίας μας αλλά και της φυσιογνωμίας μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Σεπτεμβρίου 1990

«Τι σοσιαλισμό θέλουμε», *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1990

Τριγάζης Πάνος, «Ανανέωση είναι η ίδια η ζωή», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Ιανουαρίου 1991

Τριανταφύλλου Ι., «Σχολιασμός πάνω στα γεγονότα του “υπαρκτού σοσιαλισμού”», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 10 Οκτωβρίου 1990

Τσακουλια Γιώτα, «Τι δεν πήγε καλά;», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 22 Δεκεμβρίου 1990

Τσαμπής Σ., «Να συζητήσουμε επί της ουσίας των διαφωνιών», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 12 Δεκεμβρίου 1990

Τσερεμέγκας, Γιάννης «Ο δρόμος θα’ χει ακόμα πολλές στροφές», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 15 Νοεμβρίου 1990

Τσίγκας Τάκης, «Έχουμε μεγάλες ευθύνες. Ας τις πάρουμε τόσο συλλογικά, όσο και προσωπικά», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 7 Φεβρουαρίου 1991

Τσίμας Παύλος, «Το μήνυμα των δημοτικών εκλογών- Μια νέα πολιτική δύναμη», *Ριζοσπάστης*, 21 Οκτωβρίου 1986, σελ. 3

Τσίμας Παύλος, «Είναι εφικτός ή όχι ένας αριστερός συνασπισμός;», *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 1987, σελ. 1.

Τσίμας Παύλος, «Απέναντι στην πρόκληση των καιρών», *Ριζοσπάστης*, 6 Μαίου 1987, σελ. 3.

Τσίμας Παύλος, «Χρέος της Αριστεράς», *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1988, σελ. 7

Τσιμπέρης Νίκος, «Ανανέωση χωρίς βιασμό της πραγματικότητας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Δεκεμβρίου1990

Τσιρώνης Βασ., «Να δώσουμε ουσιαστικό περιεχόμενο στο διάλογο», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 16 Σεπτεμβρίου 1990

Τσοπανίδης Μιχαλης, «Ανανέωση- μαρξισμός- λενινισμός και επαναστατικό κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος,* 30 Νοεμβρίου 1990

Τ.Θ. (Τσουπαρόπουλος), «Για να μη ξαναγίνει δικτατορία», *Η ΑΥΓΗ*, 20 Απριλίου 1975, σελ. 1 και 11

Φίλιος Θεοδόσης, «Για ένα επαναστατικό, κομμουνιστικό, ριζοσπαστικό κόμμα», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Νοεμβρίου 1990

Φλωράκης Χαρίλαος, «Σε ιστορική καμπή», *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1986, σελ. 3

Φλώρος Γιάννης, «ΣΥΝ: Ταξίδι στο πέλαγος των συμμαχιών…», *Αντί*, τχ. 451, Νοέμβριος 1990, σελ. 24

Φουντάκης Δ., «Να γίνει το ΚΚΕ κόμμα των μελών του», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 14 Οκτωβρίου 1990

Φραγκίσκος Μιχάλης, «Υπέρβαση του μαρξισμού- λενινισμού», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 30 Νοεμβρίου 1990

Χαλβατζής Σπύρος, «Συμμαχίες, δυνατότητες και προοπτικές», *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 1990, σελ. 15.

Χαλβατζής Σπύρος, «Τα προβλήματα μας καλούν σε δράση», *Ριζοσπάστης*, 9 Δεκεμβρίου 1990, σελ. 15.

Χαντζιάρας Θ., «Το ΚΚΕ να παραμείνει κόμμα μαρξιστικό λενινιστικό νέου τύπου», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 4 Νοεμβρίου 1990

Χατζηγεωργίου Γιώργος, «Το κόμμα δεν είναι δικό σου και δικό μου. Είναι δικό μας», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Δεκεμβρίου1990

Χατζηνικολάου Γιάννης, Σύγκλιση – Σύνθεση: Δυο νέες λέξεις στο πολιτικοκοινωνικό λεξικό», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 23 Δεκεμβρίου 1990

Χατζηχρήστος Αρ., «Να προασπίσουμε την αγωνιστική ιστορία του κόμματος», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 26 Οκτωβρίου 1990

Χουντής Νίκος, «Ας προσπαθήσουμε», *Ριζοσπάστης- 13ο Συνέδριο Προσυνεδριακός Διάλογος*, 8 Ιανουαρίου 1991

Χριστοδουλόπουλος Αγησίλαος, «Ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες», *Σχολιαστής*, τχ. 44, Νοέμβριος 1986, σελ. 9-10

«Χρειαζόμαστε το οξυγόνο μιας προωθημένης δημοκρατίας», *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1990, σελ. 16- 17

Arufe A. Alberto, «Η επανάσταση αντιστέκεται», *Θέσεις*, τχ. 52, σελ. 109- 124

Bahry Donna, «Society Transformed? Rethinking the Social Roots of Perestroika», *Slavic Review*, Vol. 52, No. 3 (Autumn, 1993), pp. 512-554

Castoriadis Cornelious, «L'improbable Gorbatchev et ses impossibles reformes», *Liberation*, 9, 10 και 11 Νοεμβρίου 1987

Chaunier Jean- Marie, «Νεοφιλελεύθερες γοητείες στην ΕΣΣΔ», *Ο Πολίτης*, τχ. 101, Οκτώβριος 1989, σελ. 45- 47

Cox W. Rober, «Global Perestroika», *Socialist register*, Vol. 28, pp. 26- 43

Crosnier MarieAgnes, «Union Sovietique: Greves et loi sur la greve», *Chronique Internationale de l'IRES*, No 2, Janvier 1990, pp. 812.

Crosnier MarieAgnes, «Union Sovietique: Greves des mineurs», *Chronique Internationale de l'IRES*, No 10, Mai 1991, pp. 2325

Davies R.W., «Gorbachev's Socialism in Historical Perspective», *New Left Review*, No 179, JanuaryFebruary 1990, pp. 527

Dyker, D.A., «Introduction», στο Dyker, D.A. (ed.), *The Soviet Union under Gorbachev: Prospects for Reform*, Croom Helm, London, New York 1987, pp. 1-20

Duchene Gerard, «Οι δυο οικονομικές μεταρρυθμίσεις του Γ. Γκορπατσόφ», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, σελ. 26- 32

Flaherty Patrick, «Perestroika and the Soviet Working Class», *Studies in Political Economy*, No. 29, Summer 1989, σελ. 3961

Friedgut Theodore - Siegelbaum Lewis, «Perestroyka from Below: The Soviet Miners' Strike and Its Aftermath», *New Left Review*, No 181, Summer 1990, pp. 532

Gabor T. Rittersporn, «Reforming the Soviet System», *Telos*, Special Issue: Perestroika in Eastern Europe, No 79, Spring 1989, pp. 927

Hardi, P., «Why Do Communist Parties Advocate Pluralism?», *World Politics*, Vol. 32, No. 4, 1980, pp. 531-552

Laubier de Patrick, «Syndicalisme et reforme en U.R.S.S. et en Tchecoslovaquie», *Revue Francaise des Affaires Sociales*, Vol. 44, No 4, Octobre Decembre 1990, pp. 85107

Lowy Michael, «Θάνατος του κομμουνισμού; Οκτώ θέσεις για την κρίση του "υπαρκτού σοσιαλισμού"», *Σχολιαστής*, τχ. 81, Νοέμβριος 1989, σελ. 17

Mandel David, «Impressions of Perestroika: A Diary», *Studies in Political Economy*, No 29, Summer 1989, pp. 738

Mandel David, «Market without Thorns: The Ideological Struggle for the Soviet Working Class», *Studies in Political Economy*, No 33, Autumn 1990, pp. 738.

Moses C. Joel, «Worker Self Management and the Reformist Alternative in Soviet Labour Policy, 197885», *Soviet Studies*, Vol. XXXIX, No 2, April 1987, pp. 205228.

Nove Alec, «Radical Reform: Problems and Prospects», *Soviet Studies*, Vol. XXXIX, No 3, July 1987, pp. 452467

Rittersporn T. Gabor, «Reforming the Soviet System», *Telos, Special Issue: Perestroika in Eastern Europe*, No 79, Spring 1989, pp. 927

Ronald Gerald, «Regulation et reforme en URSS», *Revue d' etudes comparatives EstOuest*, Vol. 20, No 3, Septembre 1989, pp. 3970

Rutland Peter, «Labor Unrest and Movements in 1989 and 1990», *Soviet Economy*, Vol. 6, No 3, 1990, pp. 345384.

Scanlan P. James, «Known Directions, Unknown Goals: Social Justice vs. Equality in Soviet "New Thinking"», *Paper presented in the IV World Congress for Soviet and East European Studies*, Harrogate, England, 2126 July 1990, 16 p.

Shanine Theodor, «Η σοβιετική γεωργία και περεστρόικα», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, pp. 33- 39

Slider Darrell, «Political Reform at the Workplace», *Paper presented in the IV World Congress for Soviet and East European Studies*, Harrogate, England, 2126 July 1990, 39 p.

Teague Elizabeth, «Workers' Self Management and the Enterprise Law», *Radio Liberty Research*, No 486 88, 9 11 1988, 10 p.

Teague Elizabeth, «Soviet Workers Find a Voice», *Radio Liberty, Report on the USSR*, Vol. 2, No 28, July 1990, pp. 1317

Werth Nicolas, «Διανόηση και περεστρόικα», *Ο Πολίτης*, τχ. 95, Οκτώβριος 1988, σελ. 40 -43

«Η 6η και η 7η Ολομέλεια του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 9 Αυγούστου 2003

«Τον Λεονίντ Μπρέζνιεφ ψήφισαν οι Ρώσοι ως τον καλύτερο ηγέτη τους», *Τα Νέα*, 22 Μαΐου 2013

«Ανανέωση, Άνοιξη, Ανοίγματα», *Ο Πολίτης*, τχ. 90, Απρίλος 1988, σελ. 22

Ειδικές εκδόσεις εφημερίδων- περιοδικών

«Κίνα Χρονικό Απρίλιος- Ιούνιος 1989. Από τη φοιτητική έκρηξη στη λαϊκή εξέγερση και τη σφαγή. Τα γεγονότα, τα ντοκουμέντα, οι αντιδράσεις», *Σχολιαστής*, ειδικό τεύχος

Πετρόπουλος Γιώργος, Ψαρράς Δημήτρης, «Χαρίλαος Φλωράκης- Επαναστάτης παντός καιρού», εκδ. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*